

SƏYYAD MƏCİDLİ

**BEYNƏLXALQ HÜQUQ VƏ AZƏRBAYCAN
RESPUBLİKASININ MƏDİA QANUNVERİCİLİYİ**

*Ali məktəblər üçün dərs vəsaiti
(elektron versiya)*

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi tərəfindən
10.07.2009-cu il tarixli 877 sayılı əmrə ali məktəblər
üçün dərs vəsaiti kimi təsdiq edilmişdir

BAKİ-2015

Bu kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə Avropaya İntegrasiya Mərkəzi (AIM) tərəfindən nəşr edilmişdir

Elmi redaktor: BDU-nun “Beynəlxalq ümumi hüquq” kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru R.K.Məmmədov
Rəyçilər: hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Ə. Məmmədov
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru., dosent Ə. Sadiqov
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Ə. Allahverdiyev

Məcidli S.T. “Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi”. Dərs vəsaiti. Bakı: 2015. 392 səh.

Kitabda Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyinin müasir beynəlxalq hüquq normaları ilə qarşılıqlı əlaqəsi və beynəlxalq media hüququnun aktual problemləri araşdırılmış, ictimai fikrin formalaşmasında və dövlətin möhkəmlənməsində xüsusi rolunu oynayan media sahəsində hüquqi öhdəliklər, beynəlxalq və milli qanunvericilik normaları müqayisəli şəkildə tədqiq edilmiş, ifadə azadlığı, informasiyanın əldə olunması, ötürülməsi, diffamasiya, İnternetdən istifadənin hüquqi məsələləri ilə bağlı beynəlxalq normaların düzgün implementasiyası və ya tətbiqinə xüsusi yer ayrılaraq, Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə istinad edilmişdir. Dərs vəsaitində beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquqi tənzimləməyə təsirinin mühüm elementi kimi ifadə azadlığı üzrə beynəlxalq təşkilatların norma və tövsiyələri şərh olunmuş, xarici ölkələrin media hüququ və KİV praktikasından bəzi zəruri məqamlara toxunulmuşdur.

Kitab xüsusi olaraq ali məktəb tələbələri, KİV əməkdaşları, hüquqşünaslar, media peşəkarları və ümumilikdə, bu sahəyə maraq göstərənlər üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Sayyad MAJIDLI

International law and Media
Legislation of the Republic of
Azerbaijan

Textbook

Baku-2015

This book was published by the financial aid of the Council of State Support to Non-Governmental Organizations under the President of the Republic of Azerbaijan and organizational support by the Center for European Integration (CEI)

Scientific editor: Assistant professor of the “International common law” chair of the Baku State University, Ph.D. R.K.Mamedov

Reviewers: Assistant professor, Ph.D. E. Mamedov
Assistant professor, Ph.D. E. Sadiqov
Ph.D. A. Allahverdiyev

Majidli S.T. International law and Media Legislation of the Republic of Azerbaijan. Textbook. Baku: 2015. – 392 p.

The textbook deals with the issues and actual problems of the modern international law and media legislation of the Azerbaijani Republic, examines legal aspects of the freedom of expression, information, defamation, refers to the experience and case law of the European Human Rights Court. The resolutions and recommendations on freedom of expression of international organizations and media law norms of foreign countries are commented as important elements of national and international legal regulation in the textbook.

The book is addressed to researchers, professors, students of higher schools, media representatives, lawyers and for the persons which showed specific interest in this area.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

GİRİŞ.....	13-16
I FƏSİL. BEYNƏLXALQ HÜQUQ VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MEDIA QANUNVERİCİLİYİ FƏNNİNİN ANLAYIŞI, MƏQSƏDİ VƏ MƏNBƏLƏRİ.....	17-32
1.1. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi fənninin mahiyyəti və predmeti.....	17
1.2. Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq media hüququ.....	20
1.3. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi fənninin mənbələri.....	27
II FƏSİL. KİV HAQQINDA BEYNƏLXALQ NORMALARIN MİLLİ HÜQUQA İMPLEMENTASIYA MƏSƏLƏLƏRİ.....	33-48
2.1. Beynəlxalq hüquq və milli hüququn qarşılıqlı əlaqəsinə dair ümumi məsələlər.....	33
2.2. KİV haqqında normaların implementasiyasında ümumi problemlər....	35
2.2.1. Diffamasiyaya dair ümumi beynəlxalq tələblər.....	37
2.2.2. Şəxsi həyat hüququ, şərəf və ləyaqət.....	40
2.2.3. İfadə azadlığı və şəxsi həyat hüququ arasında qarşılıqlı əlaqə.....	45
III FƏSİL. İFADƏ AZADLIĞINA DAİR BEYNƏLXALQ DOKTRİNA VƏ TƏCRÜBƏ.....	49-66
3.1. İfadə azadlığı konsepsiyası.....	49
3.1.1. Qərb və milli ictimai fikir tarixində ifadə azadlığına dair baxışlar....	49
3.1.2. İslam hüququnda ifadə azadlığı məsələləri.....	52
3.2. İfadə azadlığının normativliyi.....	57
3.3. İfadə azadlığının komponentləri.....	59
3.4. İfadə azadlığına qoyulan məhdudiyətlər.....	62
IV FƏSİL. İNFORMASIYA AZADLIĞI: BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ HÜQUQ NORMALARI.....	67-112
4.1. İnformasiya azadlığının hüquqi təbiəti.....	67
4.1.1. İnformasiya azadlığına dair beynəlxalq normalar.....	67
4.1.2. İnformasiya azadlığına dair milli normalar.....	71
4.2. İnformasiya azadlığının məhdudlaşdırıldığı sahələr.....	76
4.2.1. Beynəlxalq təcrübədə informasiya azadlığının məhdudlaşdırıldığı sahələr.....	77
4.2.2. Alınması məhdudlaşdırılan məlumatlar və milli qanunvericilik.....	87
V FƏSİL. EKSTREMAL ŞƏRAİTLƏRDƏ İNFORMASIYA AZADLIĞI.....	90

5.1. Beynəlxalq humanitar hüquq və jurnalistika. Hərbi əməliyyatlar zamanı jurnalistlərin hüquqi statusu.....	90
5.2. Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü şəraitində informasiya siyasəti.....	94
5.3. Terrorizmə qarşı mübarizə və informasiya azadlığı.....	98
VI FƏSİL. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI VƏ BEYNƏLXALQ MEDIA HÜQUQU.....	113-122
6.1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və beynəlxalq hüquq normaları: ümumi mülahizələr.....	113
6.2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ifadə azadlığı və beynəlxalq standartlar.....	116
6.2.1. Fikri ifadə azadlığı və beynəlxalq normalar	116
6.2.2. Məlumat azadlığı və xarici ölkələrin konstitusiya normaları.....	120
VII FƏSİL. KİV HAQQINDA MİLLİ QANUNVERİCİLİK VƏ BEYNƏLXALQ MEDIA HÜQUQ NORMALARI.....	123-157
7.1. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu və beynəlxalq media hüququ.....	123
7.2. Teleradio fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi.....	134
7.3. Müəlliflik hüququnun beynəlxalq və milli hüquqi tənzimlənməsi..	140
7.4. Reklam fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi.....	144
7.5. KİV-in özünütənzimləmə mexanizmi və beynəlxalq təcrübə.....	149
7.6. Jurnalistin peşə fəaliyyətini tənzimləyən digər qanunlar və beynəlxalq hüquq.....	153
VIII FƏSİL. DİFFAMASIYA MƏSƏLƏLƏRİ: MİLLİ VƏ BEYNƏLXALQ STANDARTLAR.....	155-176
8.1. Diffamasiya ilə bağlı beynəlxalq standartlar.....	158
8.1.1. Diffamasiyanın anlayışı, komponentləri və dekriminalizasiyası... .	158
8.1.2. Avropa Məhkəməsi təcrübəsində diffamasiya işləri.....	163
8.2. Azərbaycan Respublikasının cinayət və mülki qanunvericiliyində diffamasiya məsələləri.....	168
8.2.1. Böhtan və təhqir cinayətinin anlayışı və ya cinayət diffamasiyası... .	168
8.2.2. Mülki diffamasiya.....	172
IX FƏSİL. BEYNƏLXALQ MEDIA HÜQUQU NORMALARININ MİLLİ MƏHKƏMƏLƏRDƏ TƏTBİQİ.....	180-199
9.1. Beynəlxalq hüquq normalarının milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqinin ümumi məsələləri.....	180

9.2. Precedent hüququ. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanı milli mühakimə icraatının Avropa hüququna adaptasiyasının stimulu kimi.....187

9.3. Beynəlxalq media hüququ normalarının milli məhkəmələrdə tətbiqinin bəzi xüsusiyyətləri.....192

9.4. Milli və beynəlxalq hüquq kontekstində ədliyyə-media münasibətləri
X FƏSİL. İNTERNET (KOMMUNİKASIYA) HÜQUQU VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİ.....200-217

10.1. İnternet kütləvi informasiya vasitəsi kimi. İnternet hüququ. 200

10.2. İnternet və informasiya azadlığı.....204

10.3. İnternetdə informasiya təhlükəsizliyi və özünütənzimləmə.....208

10.4. İnternet istifadəçilərinin və e-jurnalistin hüquq və vəzifələri.....211

10.5. İnternetdə müəllif və əlaqəli hüquqların qorunması.....112

10.6. Beynəlxalq hüquq və kibercinayətkarlığa qarşı mübarizə.....

XI FƏSİL. XARİCİ ÖLKƏLƏRİN MEDIA HÜQUQUNUN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI.....218-228

11.1. Avropa media hüququ.....218

11.1.1. İsveç.....219

11.1.2. Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Krallığı.....222

11.1.3. Avstriya.....223

11.1.4. Norveç.....224

11.1.5. Fransa.....225

11.1.6. Almaniya.....226

11.1.7. İspaniya.....228

11.2. ABŞ-da media hüququ.....229

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....233-235

PEZIOME.....236

SUMMARY.....237

BEYNƏLXALQ HÜQUQİ SƏNƏDLƏR..... 238-244

İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasından çıxarış.....237

Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktdan çıxarış.....237

İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədən çıxarış.....238

Medianın cinayət prosesi haqqında informasiya ilə təmin olunmasına dair Bəyannamə.....238

İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamə.....241

AVROPA MƏHKƏMƏSİNİN QƏRARLARI 245-281

Yerikainen və başqaları Finlandiyaya qarşı iş (10 fevral 2009).....245

Kazakov Rusiyaya qarşı iş (18 dekabr 2008).....	273
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİNDƏN	
ÇIXARIŞLAR.....	282-399
Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasından çıxarış.....	284
Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsindən çıxarış.....	285
Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsindən çıxarış.....	287
Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsindən çıxarış.....	299
Milli təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunundan çıxarış.....	300
Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.....	306
İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu....	324
Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.....	358
Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları.....	386
İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏLƏR VƏ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	

CONTENTS

INTRODUCTION

CHAPTER I. DEFINITION, PURPOSE AND SOURCES OF THE DISCIPLINE OF INTERNATIONAL LAW AND MEDIA LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN.

1.1. The essence and subject of the discipline of international law and media legislation of the Azerbaijani Republic

1.2. The international law and international media law.

1.3. The sources of the discipline of international law and media legislation of the Azerbaijani Republic

CHAPTER II. THE IMPLEMENTATION PROBLEMS OF NORMS OF INTERNATIONAL MEDIA LAW TO NATIONAL LAW.

2.1. Common problems concerning to mutual relation of the international law and the national law..

2.2. Common problems of the implementation of media law norms.....

2.2.1. General international requirements concerning the defamation

2.2.2. Right to private life, honor and dignity.....

2.2.3. Mutual relation between the freedom of expression and right to private life.....

CHAPTER III. INTERNATIONAL DOCTRINE AND EXPERIENCE OF THE FREEDOM OF EXPRESSION

3.1. The conception of the freedom of expression

3.1.1. The position about the freedom of expression in the history of West and national social thought...

3.1.2. The problems of the freedom of expression in the Islamic law

3.2. The normative of the freedom of expression

3.3. Components of the freedom of expression

3.4. Restrictions of the freedom of expression

CHAPTER IV. FREEDOM OF INFORMATION: INTERNATIONAL AND NATIONAL LEGAL NORMS

4.1. Legal nature of the freedom of information

4.1.1. International norms about the freedom of information

4.1.2. National norms about the freedom of information

4.2. The areas of restrictions of the freedom of information

4.2.1. The areas of restrictions of the freedom of information in international practice

4.2.2. The restricted information and the national legislation

CHAPTER V. THE FREEDOM OF INFORMATION IN THE EXTREME SITUATIONS

5.1. International humanitarian law and journalism. The legal status of the journalists at the time of military operations

5.2. The information politics in the situation of the military aggression of Armenia to Azerbaijan

5.3. The fight against the terrorism and the freedom of information

CHAPTER VI. THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN AND THE INTERNATIONAL MEDIA LAW.

6.1. The Constitution of the Republic of Azerbaijan and the norms of international law: general considerations

6.2. The freedom of expression in the Constitution of the Republic of Azerbaijan and the international standards

6.2.1. The freedom of thought and international norms

6.2.2. The freedom of information and constitutional norms of the foreign countries

CHAPTER VII. THE NATIONAL MEDIA LEGISLATION AND INTERNATIONAL MEDIA LAW NORMS

7.1. The law of media of the Republic of Azerbaijan and the international media law

7.2. The legal regulation of the television and radio activities

7.3. The international and national legal regulation of copyright

7.4. The legal regulation of the advertisement activities

7.5. The mechanism of self-regulation of media and international experience

7.6. Other national laws regulating the professional activities of journalists and the international law

CHAPTER VIII. THE PROBLEMS OF THE DEFAMATIONS: NATIONAL AND INTERNATIONAL STANDARDS

8.1. The international standards of the defamation

8.1.1. The definition, components and decriminalization of the defamation

8.1.2. The defamation case law of European Court of Human Rights

8.2. The defamation problems in the civil and criminal legislation of the Republic of Azerbaijan

8.2.1. The definition of the crime of slander and insult, the criminal defamation

8.2.2. Civil defamation

CHAPTER IX. THE APPLICATION OF THE NORMS OF INTERNATIONAL MEDIA LAW IN THE NATIONAL COURTS

9.1. The general problems of the application of norms of international law by the national courts

9.2. The case law. The decree dated on January 19, 2006 of the President of the Republic of Azerbaijan like a stimulus for the adaptation of national judiciary to the European law

9.3. Some features of application of the norms of international media law in the national courts

9.4. The judiciary and media relations in the context of international and national law

CHAPTER X. THE İNTERNET (COMMUNICATION) LAW AND THE LEGISLATION OF THE RREPUBLIC OF AZERBAIJAN

10.1. The İnternet as a mass media. The İnternet law

10.2. The İnternet and freedom of information

10.3. The information security and self-regulation in the İnternet

10.4. The rights and duties of the İnternet users and e-journalist

10.5. The protection of copyright and the connected rights in the İnternet

10.6. The international law and cyber criminality

CHAPTER XI. THE GENERAL DESCRIPTION OF THE MEDIA LAW OF THE FOREIGN COUNTRIES

11.1. The European media law

11.1.1. Sweden.....219

11.1.2. Great Britain and Northern Ireland.....222

11.1.3. Austria.....223

11.1.4. Norway.....224

11.1.5. France.....225

11.1.6. Germany.....226

11.1.7. Spain.....228

11.2. The media law of the USA.....229

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....233-235

PEZIOME.....236

SUMMARY.....237

Documents of international law..... 238-244

Extract from the European Convention on Human Rights 237

Extract from the International Covenant on Civil and Political Rights 237

Extract from the Universal Declaration on Human Rights 238

Declaration on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings.....	238
Declaration on freedom of communication on the İnternet	241
Decisions of the European Court.....	245-281
Case of Eerikäinen and Others v. Finland, 10 of the February 2009.....	245
Case of Kazakov v. Russia, 18 of the December 2008.....	273
Some extracts from the legislation of the Azerbaijani Republic.....	282-399
Extract from the Constitution of the Azerbaijani Republic.....	284
Extract from the Criminal Code of the Azerbaijani Republic....	285
Extract from the Criminal Procedure Code of the Azerbaijani Republic.....	287
Extract from the Civil Code of the Azerbaijani Republic.....	299
Extract from the law on national security of the Azerbaijani Republic ...	300
The Law on mass-media of Azerbaijani Republic.....	306
The Law on freedom of access to information Law of the Azerbaijani Republic....	324
The Law on state secret of the Azerbaijani Republic.....	358
The decisions of the Plenum of Supreme Court of the Azerbaijani Republic.....	386
Used sources and literature list	

**“Heç bilgili ilə bilgisiz bir ola bilərmə?”
(Qurani-Kərim, Əz-Zumər surəsi, ayə 9).**

GİRİŞ

Müasir dünya və bəşər sivilizasiyası qloballaşma dövrünü, informasiya-kommunikasiya əsrini yaşayır, informasiya cəmiyyətinin reallıqları nəzərə alınmaqla fundamental insan hüquq və azadlıqlarını diqqət mərkəzində saxlayır. Bu gün beynəlxalq və ictimai həyatda demokratiyanın, hüquqi dövlətin, insan hüquqlarının zəruri komponenti kimi informasiyanın və ya bilginin istehsalı, saxlanması, eləcə də onun əldə olunma, ötürülmə və ifadə formalarının əhəmiyyəti elə cəmiyyət həyatının özü qədər önəmlidir. Çünki, artıq industrial cəmiyyət tədricən öz yerini post-industrial, daha doğrusu, informasiya cəmiyyətinə verir. Belə məqamda beynəlxalq və milli qanunlarda da global informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun olan normalar fəaliyyətdə olacaq. Müasir Azərbaycan Respublikası (AR) da dünya hüquq sistemə integrasiya edir, beynəlxalq aləmdə baş verən global dəyişikliklər ölkə həyatının bütün sahələrində olduğu kimi, hüquq məkanında da bir sıra dəyişikliklər tələbini qarşıya əsas məqsəd olaraq qoyur. Dövlətimiz transmilli aktor kimi dünyanın iqtisadi, siyasi, mədəni, hüquqi və s. strukturlarına nüfuz etdikcə, ölkənin qanunvericilik praktikasında da sivil qayda və prinsipləri özündə ehtiva edən normaların yaradılması və beynəlxalq hüquq normalarının dövlətdaxili sistemə adaptasiyası zərurəti yaranır. Əslində demokratiya və hüquqi dövlət ictimai-siyasi hadisə kimi qaçılmaz bir prosesdir və burada ən önəmli rol dördüncü hakimiyyət hesab olunan kütləvi informasiya vasitələrinə (KİV) məxsusdur. Ona görə də, KİV-in ictimai fikrin formalaşmasında və dövlətin möhkəmlənməsində xüsusi rolunu nəzərə alaraq, bu sferada hüquqi öhdəliklərin, beynəlxalq və milli qanunvericilik normalarının müqayisəli araşdırılması və öyrənilməsi olduqca mühüm əhəmiyyət daşıyır. Hazırda informasiyanın əldə olunması, ötürülməsi, ifadə azadlığı, diffamasiya, İnternetdən istifadənin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi məsələləri ilə bağlı normaların düzgün implementasiyası və ya tətbiqi milli qanunvericilik və məhkəmə praktikasına özünün müsbət təsirini göstərməkdədir.

Söz azadlığının, demokratiyanın inkişafı, hüquqi dövlətin qurulması Azərbaycanda prioritet məsələ olduğundan bu sahədə ölkəmiz çox böyük və uğurlu yol keçmişdir. Bu yolda ən mühüm nailiyyətlərdən biri ölkəmizin KİV haqqında milli qanunvericilik bazasının formalaşmasıdır. Respublikamızda bu

prosesin əsası ulu öndər H.Əliyevin təşəbbüsü və bilavasitə rəhbərliyi ilə qoyulmuş, 1995-ci ildə qəbul olunmuş Konstitusiyaya söz və məlumat azadlığı ilə bağlı mütərəqqi normalar daxil edilmiş, senzura ləğv olunmuş, medianın hərtərəfli inkişafı üçün əlverişli zəmin yaranmışdır. Bu gün ölkə Prezidenti cənab İ.Əliyev tərəfindən Azərbaycanda söz azadlığının inkişafı üçün zəruri addımlar atılır, beynəlxalq hüququayğun əhəmiyyətli islahatlar həyata keçirilir. Ölkəmizdə medianın inkişafına dövlət dəstəyinin gücləndirilməsi üçün ardıcıl tədbirlər görülməklə, mühüm qanunvericilik aktları, habelə dövlət konsepsiyası qəbul edilmişdir.

Beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquqi tənzimləməyə təsirinin mühüm elementi kimi beynəlxalq təşkilatların norma və tövsiyələri ölkəmiz üçün müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Xüsusilə, respublikamızın 2001-ci ildə Avropa Şurasına (AŞ) tamhüquqlu üzv qəbul olunması bu təşkilatın qərarlarını ölkəmizin hüquq mühafizə və məhkəmə orqanları üçün əhəmiyyətli etmişdir.

AŞ Nazirlər Komitəsinin 29 aprel 1982-ci il tarixli Söz və İnformasiya Azadlığına dair Bəyannaməsində də qeyd olunduğu kimi, AŞ-nın üzv Dövlətləri əsl demokratiya, qanunun aliliyi və insan hüquqlarına riayət olunması prinsiplərinin əməkdaşlığın əsasını təşkil etməsini, söz və informasiya azadlığının bu prinsiplərin mühüm elementi olmasını düşünərək, informasiyanın müxtəlif növlərinin sərbəst axını və geniş yayımının beynəlxalq anlam, insanların birləşməsi və mədəniyyətlərin birgə olaraq zənginləşməsi üçün zəruri faktor olmasını bilərək, bu azadlığın milli konstitusiyalarda və beynəlxalq sənədlərdə, xüsusilə İnsan Hüquqları üzrə Ümumdünya Bəyannaməsinin 19-cu maddəsində və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsində elan olunmasını nəzərdən keçirərək, sərhədlərdən asılı olmayaraq, hər bir kəsin özünü ifadə etmək, mənbəyindən asılı olmayaraq informasiya və ideyaları axtarmaq və qəbul etmək, onları Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinə əsasən yaymaq, söz və informasiya azadlığından istifadə etmək hüququnu müdafiə edirlər.

Eyni zamanda, digər beynəlxalq qurumların qəbul etdiyi normativ sənədlər, onlar tərəfindən hazırlanan nümunəvi qanunlar milli qanunvericiliyin formalaşmasında mühüm təsirə malikdir. Məsələn, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatı çərçivəsində inkişaf etməkdə olan ölkələrdə müəlliflik hüququ sferasında milli hüquqyaratma prosesinin sadələşdirilməsi üçün müəlliflik hüququ haqqında Nümunəvi Qanun hazırlanmış, həmin qanun dünyanın əksər ölkələrində, o cümlədən respublikamızda qeyd olunan institutun

formalaşmasında və inkişaf etməsində müstəsna əhəmiyyəti ilə xarakterizə olunur.

Digər tərəfdən, “Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə” ölkə Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanının 6-cı bəndində İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işinin təşkil edilməsi və məhkəmə tərəfindən nəzərə alınması tövsiyə edilmişdir. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin ölkəmizin milli məhkəmələri tərəfindən tətbiqi məsələsində dövlət başçısının qeyd olunan fərmanının mühüm rolu olmuş və bu mühüm sənəd məhkəmə sisteminin daha da müasirləşdirilməsinə güclü təkan yaratmışdır.

Media hüquq mədəniyyətinin formalaşmasına münasibətdə respublikamızı üçün son dövrlər digər mühüm əhəmiyyətli beynəlxalq aktor Avropa İttifaqı (Aİ) hesab olunur. Bu qurumun qərarları da müasir dövlətlərin qanunvericilik praktikasına, o cümlədən mətbuat azadlığı sferasına getdikcə daha çox nüfuz edir. Elə bu səbəbdəndir ki, hazırda sözügedən quruma üzv dövlətlər üçün məcburi qüvvə kəsb edən və özündə informasiya azadlığı ilə bağlı mütərəqqi normaları ehtiva edən xüsusi hüquq sistemi - “Avropa hüququ” formalaşmağa başlamışdır. Azərbaycan Aİ ilə 2006-cı ilin noyabr ayında Avropa Qonşuluq Siyasəti çərçivəsində Milli Fəaliyyət Planı imzalamış, həmçinin, bu qurumla Şərq Tərəfdaşlığı Proqramı üzrə Hərtərəfli İnstitusional Quruculuq (HIQ) Proqramı həyata keçirilməkdədir. Ölkəmizlə Avropa Komissiyası arasında həyata keçirilən daha sıx və səmərəli əməkdaşlıq nəticəsində mətbuat azadlığı məsələlərinə xüsusi önəm verilməklə, geniş layihələr reallaşdırılaraq müsbət nəticələr əldə olunmaqdadır. Eyni zamanda, Aİ-nin əksər sənədlərində söz, mətbuat və ifadə azadlığı ilə bağlı öhdəliklərin əks olunduğu xüsusi müddəalar da nəzərdə tutulmuşdur.

Ölkəmizin media sahəsində qlobal dəyərləri əxz etməsi və dünyaya inteqrasiya proseslərində daha fəal iştirakı zərurətindən, xüsusilə respublikamızda jurnalistika təhsilinin və mədəniyyətinin inkişafına olan tələbatdan irəli gələrək mətbuat azadlığına dair yuxarıda qeyd etdiyimiz norma və prinsipləri özündə ehtiva edən yeni tədris vəsaitlərinə ciddi ehtiyac yaranmışdır. Bu baxımdan “Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi” adlı dərs vəsaitində milli və əcnəbi müəlliflərin əsərlərinə və tədqiqat məqalələrinə istinad edilmiş, xarici ölkələrin mətbuat qanunvericiliyi və Avropa Məhkəməsinin presedent hüququna müraciət olunmaqla, beynəlxalq media hüququ ilə bağlı

nəzəri və praktiki müddəalar irəli sürülmüşdür. İşlənib hazırlanması zamanı həmçinin, elektron ədəbiyyatlara, İnternet saytlarının materiallarına üstünlük verilmiş bu tədqiqat işi respublikamızda qəbul olunmuş KİV haqqında qanunvericilik aktlarının inteqrasiya və qlobal dəyişikliklər nəzərə alınmaqla müasir beynəlxalq hüququn, o cümlədən Avropa hüququnun norma və prinsiplərinə uyğun olaraq diffamasiya, İnternetdən hüquqi istifadə və ifadə azadlığının bir sıra yeni problemlərinin araşdırılması ilə bağlı ilk dərs vəsaitidir.

Dərs vəsaitinin yazılmasında və nəşrə hazırlanmasında verdikləri dəyərli tövsiyələrə, göstərdikləri diqqət və qayğıya görə müəllif Bakı Avrasiya Universitetinin professor-müəllim heyətinə və şəxsən professor N.Z.Hüseynliyə, Ədliyyə Nazirliyinin İnsan hüquqları və ictimaiyyətlə əlaqələr idarəsinin rəisi, III dərəcəli dövlət ədliyyə müşaviri cənab F.M.Qurbanova, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasına, Avropaya İnteqrasiya Mərkəzinə dərin minnətdarlığını bildirir. Müəllif həmçinin, əsərin ərsəyə gəlməsində göstərdikləri mənəvi dəstəyə görə valideynləri Tofiq Məcidov və Tiflisə Məcidovaya, habelə bütün Məcidovlar ailəsinə təşəkkür etməyi özüinə borc hesab edir.

I FƏSİL

BEYNƏLXALQ HÜQUQ VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ MEDIA QANUNVERİCİLİYİ FƏNNİNİN ANLAYIŞI VƏ MƏNBƏLƏRİ.

1.1. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi fənninin mahiyyəti və predmeti.

Demokratik cəmiyyətdə media hüquqları, jurnalistikanın sərbəst inkişafı, azad kütləvi informasiya vasitələrinin (KİV) formalaşması müasir dövrün yeni çağırışlarından və hüquqi dövlət quruculuğunun əsas elementlərindən biridir. Bütövlükdə cəmiyyətin maraq və mənafeyinin, hər bir fərdin hüquq və azadlıqlarının təmin olunması, o cümlədən, fikri ifadə və informasiya azadlığı, şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzun qorunması, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ sivil dünyanı və hər bir dövləti narahat edən məsələ olmaqla, eyni zamanda müasir insan hüquqları konsepsiyasının ən aktual problemlərindən hesab edilir. İnsan hüquq və azadlıqlarının inkişafı, o cümlədən söz azadlığı ölkəmizdə həyata keçirilən dövlət siyasətinin tərkib hissəsini təşkil etməklə, milli qanunvericiliyimizin beynəlxalq hüquq normalarına uyğunlaşdırılmasına və bu sahədə mövcud beynəlxalq standartların tədrisinə əlverişli zəmin yaratmışdır.

Ölkə Prezidentinin 2008-ci il 31 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi Konsepsiyasına¹ görə fikir, söz və məlumat azadlığı, sərbəst düşüncə KİV-in və bütövlükdə müasir informasiya cəmiyyətinin söykəndiyi əsas dəyər və məqsədlər olmaqla, eyni zamanda media hakimiyyətin fəaliyyəti haqqında cəmiyyətin məlumatlandırılmasını və ictimai fikrin ifadə olunmasını təmin edən təsirli vasitə kimi dövlətin

---

¹ Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi Konsepsiyası, www.presscouncil.az/metbuat-shurasi/KIV.../KIV-Konsepsiya.doc

informasiya siyasətinin mühüm sosial institutlarından biridir. Eyni zamanda, Konsepsiyaya əsasən, metodiki dəstək, KİV-in fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi, onların informasiya əldə etmək imkanlarının genişləndirilməsi, jurnalistlərin ixtisas və peşə hazırlığının artırılması üçün tövsiyələr, materiallar, məlumat kitabçaları və digər vəsaitlərin hazırlanması respublikamızda medianın inkişafına göstərilən dövlət dəstəyi prinsiplərindəndir.

Eyni zamanda, insan hüquqları üzrə tədris, elmi-analitik və maarifləndirmə tədbirləri, bu sahədə beynəlxalq sənədlərin, xüsusilə İnsan Hüquqlarına dair Avropa Konvensiyasının öyrənilməsi dövlət başçısının 27 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırılması üzrə Milli Fəaliyyət Proqramına² müvafiq olaraq prioritet vəzifələrdən biri hesab olunur.

Göründüyü kimi, respublikamızda azad KİV-in yaranması hüquqi dövlət və vətəndaş cəmiyyəti quruculuğunun əsas şərtlərindən biri kimi qəbul olunmuş və daim dövlətin diqqət mərkəzindədir. Hazırda Azərbaycan dövləti və cəmiyyəti keyfiyyətə yeni inkişaf dövrünü yaşayır, ictimai həyatın bütün sahələri yeniləşir, dünya standartlarına cavab verən informasiya-kommunikasiya texnologiyaları tətbiq olunur.³ Təbii ki, qeyd edilən nailiyyətlər ölkəmizdə medianın inkişafına da təsirsiz ötüşməmiş, xüsusilə jurnalistikanın hüquqi tənzimlənməsi üzrə mühüm elmi-tədris tədbirlərinin həyata keçirilməsini şərtləndirmişdir. Bu mənada “Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi” fənnində qarşıya qoyulmuş hədəflər - beynəlxalq media hüquq normalarının ölkəmizdə tətbiqi, xüsusilə müqayisəli şəkildə öyrənilməsi istər tədris prosesində, istərsə də təcrübədə sosial sifariş kimi çıxış edir.

---

² Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 27 dekabr 2011-ci il. <http://www.azertag.com>

³ Mehdiyev R.Ə. Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr. “Azərbaycan” qəzeti, 07 oktyabr 2009.

“Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi” xüsusi fənn olaraq medianın, informasiya və ifadə azadlığı məsələlərinin transmilli səviyyədə geniş tətbiqi ilə əlaqədar ölkədaxili müstəvidə beynəlxalq hüquq normalarına olan real tələbatdan yaranmışdır. Bu, ilk növbədə müasir Azərbaycan Respublikasında müstəqil jurnalistikanın, azad mətbuatın, informasiya mədəniyyətinin, fikri ifadənin rəşional inkişafının nəticəsi kimi meydana gəlməklə, ölkəmizdə davamlı hüquqi dövlət quruculuğu prosesini şərtləndirən mühüm amillərdən bir kimi çıxış edir. Mətbuat və ifadə azadlığı hüququnun tədris prosesində öyrənilməsinin zəruriliyi media sahəsinə aid bir sıra beynəlxalq sənədlərdə də təsbit olunmuşdur. Avropa Şurasının (AŞ) Nazirlər Komitəsinin İfadə və İnformasiya Azadlığına dair 1982-ci il Bəyannaməsində qeyd olunur ki, təlim və təhsil vasitəsilə, ifadə və informasiya azadlığından səmərəli istifadəni həvəsləndirmək dövlətlərin borcudur.⁴

Eyni zamanda, bu fənni ölkəmizdə jurnalistika və hüquq tədrisində eksperimental kurs da hesab etmək olar. Hazırki dövrdə “beynəlxalq informasiya hüququ”, “beynəlxalq media hüququ” və ya “beynəlxalq kütləvi informasiya vasitələri hüququ” müasir beynəlxalq ümumi hüququn ayrıca sahəsi kimi inkişaf etsə də, bu fənn özünün unikallığı ilə diqqəti cəlb edir. Bu keyfiyyət onun predmet xüsusiyyətləri ilə əlaqədardır. Fənnin **predmetini** milli qanunvericilik sistemində mövcud olan normalarla beynəlxalq hüquq normaları arasında müqayisəli təhlillərin aparılması, bəzi mübahisəli məsələlərdə ortaq məxrəcin tapılması, xarici ölkələrin qanunvericiliyinə və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanaraq, universal xarakterli standartların dövlətdaxili səviyyədə tətbiqi xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi təşkil edir.

Fənnin əsas məqsədi beynəlxalq hüquqda, o cümlədən Avropa hüququnda təsbit olunan və ölkəmizdə konstitusion qaydada üstünlüyü qəbul edilən normalarla müqayisədə KİV haqqında milli qanunvericiliyin

---

⁴ Declaration on the Freedom of Expression and Information (Adopted by the Committee of Ministers on 29 April 1982 at its 70th Session), <https://wcd.coe.int>

öyrənilməsinə və tədqiq olunmasına yönəlmişdir. Qeyd etmək zəruridir ki, bu kurs özünün tənziyyətə predmetinin mahiyyətinə görə fundamental normativ baza kimi beynəlxalq media və informasiya hüququna əsaslanır. Eyni zamanda, fənnin digər məqsədi KİV, ifadə azadlığı və diffamasiya ilə əlaqədar Azərbaycan qanunvericilik sistemində mövcud olan müddəaların beynəlxalq hüquqla, xüsusilə Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentləri ilə qarşılıqlı əlaqəsinin öyrənilməsi və milli media qanunvericiliyinin müasir dövlətlərarası sistemin reallıqları prizmasından yanaşmaqla kompleks şəkildə araşdırılmasıdır.

Bu məqsədlərə nail olmaq üçün fənnin vəzifələri aşağıdakılardır: media sahəsində beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquqa və milli hüququn beynəlxalq hüquqa təsirinin öyrənilməsi; Azərbaycan Respublikasının KİV və digər qanunvericilik praktikasında implementasiya (tətbiqi) məsələlərinin şərh olunması; Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında və qanunvericilik sistemində media hüquqları ilə bağlı nəzərdə tutulan normaların beynəlxalq hüquqi müqayisəsi; beynəlxalq media hüququ və ifadə azadlığı ilə bağlı məsələlərin milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqi, o cümlədən özü icra olunan və özü icra olunmayan müqavilələrin hüquqi qüvvəsi məsələsinin öyrənilməsi; media sahəsində beynəlxalq təşkilatların qərarları və dövlətdaxili hüquq arasında əlaqənin tədqiq olunması; xarici ölkələrin media hüququ ilə milli media hüququ arasında qarşılıqlı təhlillərin aparılması.

Beləliklə, “Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi” fənninin əsas təyinatını media qanunvericiliyi sahəsində beynəlxalq və dövlətdaxili hüququn əlaqə problemlərinin öyrənilməsi, obyektini isə həm milli qanunvericilik, həm də, Azərbaycan Respublikasında tanınan, beynəlxalq və regional təşkilatların qəbul etdiyi beynəlxalq hüquqi aktlar və məhkəmə presedentləri təşkil edir.

1.2. Beynəlxalq hüquq və beynəlxalq media hüququ

İlk öncə ümumilikdə beynəlxalq hüquq, eləcə də onun yeni və xüsusi sahəsi olan beynəlxalq media hüququnun mahiyyətinə nəzər yetirək.

Müasir dünya ayrı-ayrı dövlətlərin təkbaşına öhdəsindən gələ bilməyəcəyi həyati əhəmiyyətli qlobal problemlərlə üzləşmişdir. Bu gün insan hüquqlarının daha səmərli təminatı, artıq genişlənməkdə olan nüvə təhlükələri, ekoloji tarazlığın pozulması, kosmik məkandan rəşional istifadə və s. konkret bir dövlətin həll etməsi mümkün olmayan məsələlərdir. Onların həlli isə iki əsas və vacib şərtədən – dövlətlərin razılaşıdırılmış iradə ifadəsindən və koordinasiya olunan vahid siyasətin həyata keçirilməsindən asılıdır. Birinci missiya beynəlxalq hüquq, ikinci isə beynəlxalq qurumlar vasitəsilə reallaşıdırılır.

Beynəlxalq hüquqa müxtəlif ədəbiyyatlarda fərqli anlayışların veriməsinə baxmayaraq, biz onları ümumiləşdirib bu hüquq sahəsinə dair ortağ mövqeyimizi qeyd etməyi zəruri hesab edirik.

Beynəlxalq hüquq – dövlətlər və beynəlxalq hüququn digər subyektləri arasında siyasi, iqtisadi, mədəni, humanitar və s. münasibətləri tənzim edən və onların qarşılıqlı razılığı əsasında yaradılan hüquq normalarının məcmusudur. Bu hüquq müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində tənzimləyici funksiyaya malik olmaqla, hazırda onun norma və prinsipləri artıq dövlətlərin milli hüququna da təsirsiz ötürşür.

Əslində geniş mənada dövlətlərarası sistem mövcuddur ki, onun komponentləri kimi çıxış edən çoxlu sayda aktorlar (iştirakçılar) arasındakı münasibətlər də müasir beynəlxalq hüququn normaları ilə tənzimlənilir. Geniş anlamda dövlətlərarası sistemin dövlətlərdən başqa aşağıdakı elementləri vardır: beynəlxalq hökumətlərarası təşkilatlar, beynəlxalq qeyri-hökumət təşkilatları, beynəlxalq təşkilat xarakteri daşımayan birliklər (məsələn, qoşulmamaq hərəkəti), müxtəlif beynəlxalq orqanlar (beynəlxalq komissiyalar, məhkəmələr, arbitrajlar), beynəlxalq hüquq sistemində mövcud olan digər sosial normalar və bu elementlərarası qarşılıqlı münasibətlər. Dövlətlərarası sistemin aparıcı elementi dövlətlər hesab olunsa da, cəmiyyət bu sistemi əhatə edən mühit kimi qəbul olunur. Hətta beynəlxalq hüquqi anlamda cəmiyyət dövlətlərarası sistemin özündən daha geniş bir məhfumdur. Ona görə də, beynəlxalq hüquqa tək cə formal müəyyən norma və prinsiplərin məcmusu kimi yanaşmaq doğru olmazdı. Bu, həm də qlobal cəmiyyətdaxili ictimai şüurun dirçəlişi ilə əlaqədar ictimai inkişafın obyektiv qanunauyğunluqları

ilə şərtləşir. Yəni, müasir beynəlxalq hüquq tək-cə dövlətlərarası norma və prinsiplər yox, həmçinin ictimai şüurun obyektiv forması kimi çıxış edir. O, həm də fərdlərarası qlobal mübarizələrdə formalaşır, müasir informasiya cəmiyyətinin reallıqlarını nəzərə alır, insanların, qrupların dünyagörüşlərinin toqquşmasından qaynaqlanır. Bir sözlə, əsl beynəlxalq hüquq bəşəri inkişafın obyektiv prosesi, ictimai tələbatın nəticəsi olaraq formalaşan həm imperativ (məcburi), həm də dispoziitiv və ya “yumşaq hüquq” normalarının məcmusu kimi formalaşmaqdadır.⁵

Hüquq sistemi olaraq, beynəlxalq hüquq özünəməxsus keyfiyyətlərə malikdir. Ümumiyyətlə, sosioloji anlamda “sistem” termini qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda olan elementlərin məcmusu kimi başa düşülür. Bu mənada, müasir beynəlxalq hüquq yuxarıda qeyd etdiyimiz komponentlərin geniş spektrdə birləşdirici amili kimi çıxış edir. Çünki, hazırda beynəlxalq hüquq qlobal sistemdə özünün lazım olan imperativliyini diqtə edə bilmir. Məsələn, dövlətlər BMT qətnamələrindən daha çox, AŞ Nazirlər Komitəsinin tövsiyələrinə effektiv şəkildə riyayət etməyə daha hazır görünülər. Bu isə o deməkdir ki, beynəlxalq hüquq iradələri zorlamayan və hamının qəbul edə biləcəyi prinsiplər əsasında işləməlidir.

Bunun üçün müasir beynəlxalq hüquq sistemi aşağıdakı bir sıra mühüm xüsusiyyətləri özündə ehtiva etməlidir:

1) Qlobal mənada integrativ (birləşdirici) keyfiyyəti özündə əks etdirmək. Bu, beynəlxalq hüququn müasir dünyada ümumbəşəri dəyərlərin, bütün hüquq sistemlərinə məxsus ümumi prinsiplərin və sosial normaların məcmusu kimi ortaya çıxması deməkdir. Məsələn, beynəlxalq hüquq İslam hüququ prinsiplərinin, kanonik (xristian) hüquq dəyərlərinin, iudaizmin elementlərinin, ümumilkdə Şərq və Qərb hüquq norma və prinsiplərinin integrativ sistemi kimi daha uzunömürlü və tətbiqə yararlı ola bilər.

2) Bəşəriyyət qlobal siyasətdə beynəlxalq hüququn primatını (üstünlüyünü) şərtsiz təmin etməlidir.

---

⁵ Лукашук И.И. Международное право. Общая часть. М., 1998.

3) Total nüvə müharibələrinin qlobal informasiya müharibələri ilə əvəzlənməsi yeni norma və prinsipləri şərtləndirdiyindən, beynəlxalq hüquq bu tələbata adaptasiya olunmalıdır.⁶

Beynəlxalq hüquq bütöv bir sistem kimi ayrı-ayrı müstəqil sahələrdən ibarətdir. Məsələn, beynəlxalq dəniz hüququ, insan hüquqları, beynəlxalq təhlükəsizlik hüququ, beynəlxalq ekologiya hüququ və s. Qeyd olunan sahələrin mövcudluğunun özünəməxsus meyarları var. Birinci meyar, müvafiq sahənin tənzimləmə obyektinin spesifikasiyasıdır. İkinci meyar isə, yalnız uyğun sahənin əsasını təşkil edən prinsiplərin varlığıdır.

Beynəlxalq hüquqdan başqa, dövlətlərarası sistemdə beynəlxalq xüsusi hüquq normaları da fəaliyyət göstərir. Bu hüquq daha çox xarici fiziki və hüquqi şəxslərin mülki hüquq və vəzifələri, eləcə də dövlətin xarici elementlə bağlı münasibətlərini tənzimləyir.

Beynəlxalq xüsusi hüquq dedikdə, beynəlxalq sferada mövcud olan xarici elementli mülki, ailə, əmək, mülki-prosessual və s. münasibətləri tənzim edən hüquq normalarının sistemi başa düşülür. Mülki, ailə-nikah, əmək, müəlliflik və prosesual hüquqlarla əlaqədar olaraq, xarici element üç formada təzahür edə bilər: 1) münasibətin subyektini xarici fiziki və hüquqi şəxs olduqda; 2) münasibətin obyektini xaricdə olduqda; 3) hüquq münasibətinin yaranmasına, dəyişməsinə və xitamına səbəb olan hüquqi fakt xaricdə baş verdikdə. Qeyd edək ki, bəzi ədəbiyyatlarda beynəlxalq ümumi hüquq və beynəlxalq xüsusi hüquq vahid sistemdə - beynəlxalq hüquq sistemində birləşdirilir.

Reallığın şərtlərindən irəli gələn inkişaf, qarşılıqlı hüquqi resepsiyalar (mənimləmə) və sahələrarası normativ-hüquqi inteqrasiya müasir beynəlxalq hüquqa xas olan keyfiyyətlərdən biri kimi çıxış edir. Bu mənada media sferası da özünün normativ elementləri baxımından müasir beynəlxalq hüquq üçün innovativ sahə olaraq qəbul edilir. Beynəlxalq media hüququnun ayrıca beynəlxalq hüquq sahəsi kimi formalaşma zərurəti yuxarıda qeyd etdiyimiz sahəvi meyarlara tam cavab verməsi ilə şərtlənir. Birincisi, beynəlxalq media hüququnun müvafiq tənzimləmə obyektini dövlətlərarası sistemdə mövcud olan media hüquq və

---

⁶ Beynəlxalq hüquq. Ümumi hissə. Dərs vəsaiti. Bakı.2000.

azadlıqları, KİV siyasəti, eləcə də fikri ifadə və informasiya azadlığı ilə bağlı yaranan münasibətlər təşkil edir. İkincisi, bu sahəyə aid artıq kifayət qədər beynəlxalq konvensiya, presedent və çoxlu sayda tövsiyə xarakterli normalar dövlətlərarası media praktikasında tanınır.

Beynəlxalq media hüququ – beynəlxalq hüququn müstəqil və yeni sahəsi olub, dövlətlər və beynəlxalq hüququn digər subyektləri arasında kütləvi informasiya vasitələri azadlığı ilə bağlı münasibətləri tənzim edən hüquq normalarının məcmusudur.

Beynəlxalq media hüququnun əsas elementlərini ifadə azadlığı, o cümlədən, informasiya, onun əldə olunması, yayılması və ötürülməsi, habelə diffamasiya məsələləri təşkil edir. Bu missiyanın həyata keçirilməsində isə mühüm faktor sayılan KİV (media) bu prosesdə cəmiyyətdaxili əlaqələndirici və hüquqi benefisiar qismində çıxış edir.

Qeyd edək ki, müasir beynəlxalq hüquq ədəbiyyatlarında bu sahə bəzən “beynəlxalq informasiya hüququ” da adlandırılır. Bəzi alimlər isə beynəlxalq media hüququnu beynəlxalq informasiya hüququnun xüsusi sahəsi hesab edirlər.⁷ Biz informasiya texnologiyalarının mövcud inkişaf durumu üçün bu anlayışlara hələki, sinonim kimi yanaşmanı üstün tuturuq. Əlbəttə, cəmiyyət həyatı üçün informasiyanın hüquqi yükü və sosial mahiyyəti olduqca genişdir. Lakin, müvafiq informasiyanın beynəlxalq və milli səviyyədə reallaşması (əldə olunması, ötürülməsi və yayılması) da məhz KİV vasitəsilə baş tutur. Hətta müasir informasiya cəmiyyətinin əsas aləti hesab olunan İnternet özü də media sayılır. Digər tərəfdən, bu hüquq sahəsi müasir beynəlxalq hüququn digər sahələri ilə qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda inkişaf edir. Məsələn, ifadə və informasiya azadlığına aid normalar həm də insan hüquqları ilə, informasiya təhlükəsizliyi məsələləri isə beynəlxalq təhlükəsizlik hüququ ilə bilavasitə əlaqəli olmaqla, eyni zamanda beynəlxalq media hüququnun da tənzimləmə sferasına aiddir.

---

⁷ Лапина М. А., Ревин А. Г., Лапин В. И. Информационное право. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004; Городов О. А. Информационное право. М.: Проспект, 2009.

Beynəlxalq media hüququnda **daha mühüm hüquqi element ifadə azadlığıdır**. İfadə azadlığı demokratik toplumda hər kəsə aid edilən hüquqi imkandır və onun üçün nəzərdə tutulan məhdudiyyətlər yalnız qanunla yolveriləndir. İfadə azadlığı mühüm əhəmiyyət daşıyan hüquq olmaqla, hüquqi dövlətdə demokratiyanın bərqərar edilməsində və bütün digər insan hüquqlarının reallaşmasında mühüm rola malikdir. Bu hüquq bütün dünyada İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin 19-cu maddəsi, həmçinin insan hüquqlarına dair üç regional sənəddə-İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi, İnsan və kollektiv hüquqlar haqqında Afrika Xartiyasının 9-cu maddəsi və İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyasının 13-cü maddəsi ilə də qorunur. İfadə azadlığı bu regional müqavilələrin hər birində mühüm statusa malikdir.

Beynəlxalq media hüququnda **ikinci mühüm hüquqi element** qeyd etdiyimiz kimi, **informasiyadır**. İnformasiya ilə davranma xüsusi hüquqi bacarıq və mədəniyyət tələb edir.

Hüquqi anlamda **informasiya** dedikdə, yaranma tarixindən, təqdimat formasından və təsnifatından asılı olmayaraq istənilən fəaliyyət nəticəsində yaradılan, yaxud əldə olunan faktlar, rəylər, bilgilər, xəbərlər və ya digər xarakterli məlumatlar başa düşülür. Analoji anlayış İnformasiya əldə olunması haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununda da nəzərdə tutulmuşdur.⁸

Geniş mənada informasiyanın hüquqi tənzimlənməsi informasiya hüquq normaları vasitəsilə mümkündür. **İnformasiya hüququ** – informasiya ilə əlaqədar ictimai münasibətləri tənzim edən hüquq normalarının məcmusudur.⁹ Ona görə də, informasiya ilə davranma metodlarının legitimliyi, onun hüquqi şərtlərinə dürüst riayət olunma müasir dövlətlərin və cəmiyyətlərin demokratik ölçü vahidi hesab edilir. İnsanlar özlərinin təmsil olunduğu cəmiyyətdə nə baş verdiyini bilməyəndə, onları idarə edənlərin hərəkətləri gizli qaldıqda ictimai və

---

⁸ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, (Maddə 3.0.1), www.e-qanun.az

⁹ Информационное право, http://www.aha.ru/~andrew_r/infolaw

dövlət işlərində dolğun iştirak edə bilmirlər. Hüquqi dövlətdə informasiya vətəndaşlara sadəcə lazım deyil, həmçinin demokratik hökumətin ən əsas və zəruri göstəricisi olmaqla, onun fəaliyyətini izləməyə və sonrakı gedişatını müzakirə etməyə şərait yaradır. Bu mənada informasiya əslində hüquqi dövlətin təməl ünsürlərindən biri və ən başlıcası hesab oluna bilər.

Beynəlxalq media hüququnda **üçüncü hüquqi element informasiya azadlığıdır**. Çünki, informasiya azadlığı olmadan informasiyanın özü gərəksiz bir faktor kimi dəyərləndiriləcək. İnformasiya azadlığı nəinki dövlət orqanlarının sorğuya cavab olaraq informasiyanı təqdim etməsi, həmçinin, onların özlərinin mövcud resurs və imkanlardan istifadə edərək, ictimaiyyətin geniş marağını doğuran sənədlərin çap olunub yayılmasını nəzərdə tutur. Burada həm də dərc olunan informasiyanın növü onun məxsus olduğu dövlət orqanının spesifikasiyasından asılıdır. Dövlət orqanları informasiyanı təqdim etməyə borcludurlar və cəmiyyətin hər fərdinin bu informasiyanı əldə etmək hüququ var. Dövlətin hüdudlarında olan hər bir şəxs bu hüquqdan istifadə edərkən, informasiyanı əldə etmək səbəbini əsaslandırmaq məcburiyyətində deyildir. İnformasiyanın soruşulması və informasiya ilə bağlı hüquqlar İnsan hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamədə, Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Paktda, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında, Avropa Məhkəməsinin qərarlarında əsaslandırılır, eləcə də, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 50-ci maddəsi ilə, Kütləvi informasiya vasitələri, Məlumat azadlığı, Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydaları, İnformasiya əldə etmək haqqında və digər qanunlarla tənzimlənir.

Beləliklə, fikri ifadə azadlığı ilə bağlı bəşəri prinsipləri, hüquq sistemləri arasındakı fərqləri, məlumat və ideyaların zəruriliyi ilə bağlı müasir beynəlxalq reallıqları, informasiyanın transmilli xarakterini, qlobal informasiya şəbəkələrinin genişlənməsini, xalqlararası və dövlətlərarası sistemdə ifadə azadlığı problemlərinin mövcudluğunu nəzərə alaraq, qeyd edə bilərik ki, bu məsələlərin beynəlxalq hüquqla tənzimlənməsi obyektiv zərurətin nəticəsi kimi çıxış edir. Eyni zamanda, fransız hüquq alimi prof. Ş. Jironun “hüquq siyasətin uşağıdır” fikrinə əsaslanaraq, qeyd etmək lazımdır ki, hazırda yetkin qlobal media siyasəti formalaşmış ki, bu siyasətin nəticəsi kimi, yeni beynəlxalq hüquq normaları da təbii olaraq

yarandıqdadır. Bu prosesin obyektiv forması isə müasir beynəlxalq hüququn müstəqil sahəsi olan beynəlxalq media hüququdur.

1.3. Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi fənninin mənbələri

Nəzəriyyədə hüququn mənbəyi dedikdə, həmin hüquqa aid olan norma və prinsiplərin ifadə forması başa düşülür. İfadə tərzinə və yaranma xüsusiyyətlərinə görə belə formalar müxtəlif ola bilər. Bu baxımdan adətlər, hüquqi doktrinalar, konstitusiyalar, qanunlar, fərmanlar və s. ümumi hüquqda mənbə hesab edilirlər. Lakin, bunlardan fərqli olaraq, beynəlxalq müqavilələr, beynəlxalq adətlər, beynəlxalq təşkilatların qərarları və beynəlxalq məhkəmə presedentləri beynəlxalq hüquq üçün mənbə kimi qəbul olunur. Nəzərə alsaq ki, Beynəlxalq hüquq və KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi fənni müqayisəli metodlara əsaslanan spesifik bir sahədir, o zaman burada mənbələrə münasibət də dualist xarakter daşıyacaq. Yəni, Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi fənninin mənbələri qismində həm beynəlxalq hüququn, həm də milli hüququn mənbələri çıxış edəcək.

Beləliklə, Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi **fənninin mənbələri dedikdə**, beynəlxalq və milli əsasda KİV-ə, ifadə və informasiya azadlığına dair qəbul edilən normaların mövcud olduğu formalar - beynəlxalq müqavilələr, normativ hüquqi sənədlər, məhkəmə qərarları, hüquqi doktrina və hüquqi adətlər başa düşülür.

BMT Beynəlxalq Məhkəməsinin Statutununun 38-ci maddəsinə görə, ümumilikdə beynəlxalq hüquq üçün aşağıdakı mənbələrə istinad olunur: beynəlxalq müqavilə, məhkəmə qərarları, hüquqi adət və doktrinal rəylər. Azərbaycan Respublikasının Konsituziyasına görə isə, hüququn mənbələri sırasında ən yüksək hüquqi qüvvəyə malik olan və ölkə ərazisində birbaşa qüvvədə olan sənəd Konstitusiya hesab olunur. (Maddə 147). Konstitusiyanın 148-ci maddəsinə görə, Azərbaycan qanunvericilik sistemi aşağıdakı normativ hüquqi aktlardan ibarətdir: Konstitusiya, referendumla qəbul edilmiş aktlar, qanunlar, fərmanlar, Azərbaycan

Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları, mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarının normativ aktları. Həmin maddənin ikinci bəndinə əsasən isə Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının hüquq sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir.¹⁰ Qeyd edək ki, hər hansı beynəlxalq müqavilənin əsas hüquqi keyfiyyəti onun etibarlı olmasıdır. Bu barədə Beynəlxalq müqavilələr hüququ haqqında 1969-cu il Vyana Konvensiyasının 53-cü maddəsində xüsusi göstəriş təsbit olunub. Orada deyilir: “İmzalandığı andan beynəlxalq ümumi hüququn imperativ normasına zidd olan müqavilə etibarsızdır”.¹¹ Ona görə də, beynəlxalq normalar ölkə ərazisində tətbiq edilərkən ona Azərbaycan Respublikasının tərəfdar olması və müqavilənin etibarlılığı müstəsna əhəmiyyət kəsb edir.

Beynəlxalq müqavilələr – bütün dövlətlərin iştirak etdiyi və edə biləcəyi, ayrı-ayrı sahələrə aid olan beynəlxalq razılaşmalardır. Belə razılaşmalar adətən, onu imzalayan və ya ratifikasiya edən tərəflər üçün məcburi öhdəliklər yaradır. Lakin, ümumilikdə beynəlxalq hüquqda elə normalar vardır ki, onlar imzalanmasından asılı olmayaraq, bütün dövlətlər üçün məcburidir. Bu normalar *jus cogens* normalardır, yəni yerinə yetirilməsi hamı tərəfindən məcburi olan normalardır. Bunlara beynəlxalq hüququn əsas prinsipləri aiddir: insan hüquqlarına hörmət edilməsi prinsipi, dövlətlərin suveren bərabərliyi prinsipi, daxili işlərə qarışmamaq prinsipi, güc tətbiq etməmə və güclə hədələməmə prinsipi, ərazi bütövlüyü prinsipi, mübahisələrin dinc yolla həll edilməsi prinsipi və s. Belə normalardan kənara çıxma yolverilməzdir. Onların dəyişdirilməsi isə ümumi beynəlxalq hüququn yalnız belə xarakterli yeni norması ilə mümkündür. **(1969-cu il Vyana Konvensiyası, Maddə 53).**

Beynəlxalq adətlər – tarixi təkrarlanma nəticəsində beynəlxalq hüquq subyektlərinin davranışında əks olunmaqla onlar üçün zəruri davranış qaydalarına çevrilən normalardır.¹² Hər hansı bir adət normasının dövlətlər çoxluğu tərəfindən qəbul edilməsi onu imperativləşdirir və

---

¹⁰ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı. 2011.

¹¹ Vienna Convention on the Law of Treaties 1969. www.untreaty.un.org

¹² Бирюков П.Н. Международное право. Учебное пособие, М. 2000

məcburi normaya çevirir. Buna müəyyən zaman intervalı tələb olunur ki, beynəlxalq hüquq isə belə bir zaman həddini müəyyən etmir. Bu daha çox adət normasının zərurilik keyfiyyəti və geniş əhatəliliyi ilə şərtlənən bir məsələdir.

Hüquqi doktrinalar – beynəlxalq və milli hüquq sahəsində görkəmli alimlərin əsərləri fikir və rəyləridir. Bunlar yardımçı mənbələr qismində çıxış edir. Belə doktrinalar ona görə əhəmiyyət kəsb edir ki, onların vasitəsilə hər hansı spesifik məsələ üzrə dövlətlərin beynəlxalq hüquqi mövqeləri aşkarlanır.

Beynəlxalq qurumların qərarları – beynəlxalq məhkəmə və arbitraj qərarları, beynəlxalq və regional təşkilatların qətnamə və tövsiyələri də yardımçı mənbələr kateqoriyasına aiddir.

Bütün qeyd olunanları nəzərə alaraq, Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi fənninin aşağıdakı konkret mənbələrini qeyd etmək olar. Media sahəsinə aid əsas beynəlxalq və milli normalar aşağıdakılardır:

1) Universal və regional beynəlxalq sənədlər:

1. BMT-nin Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsi - BMT Baş Assambleyasının 217A (III) sayılı qətnaməsi, 10 dekabr 1948-ci ildə qəbul edilmişdir.

2. BMT-nin Mülki və Siyasi hüquqlara dair Beynəlxalq Paktı - BMT Baş Assambleyasının 2200A (XXI) sayılı qətnaməsi, 16 dekabr 1966-cı ildə qəbul edilmiş, 23 mart 1976-cı ildə qüvvəyə minmişdir.

3. İnsan hüquqları və Əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyası - 4 noyabr 1950-ci ildə qəbul edilmiş, 3 sentyabr 1953-cü ildə qüvvəyə minmişdir.

4. Trans-sərhəd Televiziya üzrə Avropa Konvensiyası - 5 may 1989-cu il.1993-cü il mayın 1-də qüvvəyə minmişdir.

5. ATƏT-in 1975-ci il Helsinki Yekun Aktı (IV hissə, II fəsil).

6. ATƏT-in Budapeşt Sammitinin (1994) Sənədi.

7. ATƏT PA-nın Varşava Bəyannaməsi, 8 iyul 1997.

Avropa Şurasının bəzi sənədləri:¹³

---

¹³ Sənədlərin tam mətni üçün bax: www.coe.az

1. AŞ Nazirlər Komitəsinin Söz və İnformasiya Azadlığına dair bəyannaməsi
2. AŞ Nazirlər Komitəsinin KİV-də siyasi müzakirələrin azadlığı haqqında bəyannaməsi
3. AŞ Nazirlər Komitəsinin Cinayət Prosesi ilə bağlı məlumatın media vasitəsi ilə ötürülməsi haqqında bəyannaməsi
4. AŞ Nazirlər Komitəsinin jurnalistlərin münafişə və gərginlik vəziyyətlərində müdafiəsinə dair üzv dövlətləri üçün R (96) 4 Nömrəli tövsiyəsi
5. AŞ Nazirlər Komitəsinin ictimai yayım xidmətinin müstəqilliyinin təmin olunmasına dair üzv dövlətləri üçün R (96) 10 nömrəli tövsiyəsi
6. İctimai yayım xidmətinin müstəqilliyinin təmin edilməsinə dair R (96) 10 nömrəli tövsiyənin izahedici memorandumu
7. AŞ Nazirlər Komitəsinin “Nifrətli nitq” üzrə üzv dövlətləri üçün R (97) 20 nömrəli tövsiyəsi
8. “Nifrətli nitq” üzrə R (97) 20 nömrəli tövsiyənin izahedici memorandumu
9. AŞ Nazirlər Komitəsinin media və dözümlülük mədəniyyətinin həvəsləndirilməsinə dair üzv dövlətləri üçün R (97) 21 nömrəli tövsiyəsi
10. Media və dözümlülük mədəniyyətin həvəsləndirilməsinə dair R (97) 21 nömrəli tövsiyənin izahedici memorandumu
11. AŞ Nazirlər Komitəsinin yayım sektoru üçün tənzimləyici orqanların müstəqilliyi və vəzifələrinə dair üzv dövlətləri üçün R (2000) 23 nömrəli tövsiyəsi
12. AŞ Nazirlər Komitəsinin cinayət prosesi ilə bağlı məlumatın media vasitəsilə verilməsi haqqında üzv dövlətlərə Rec (2003)13 sayılı tövsiyəsi
13. Cinayət prosesi ilə bağlı məlumatın media vasitəsilə verilməsi haqqında Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə Rec (2003)13 sayılı tövsiyəsinə dair izahedici memorandum
14. AŞ PA-nın 1814 (2007) sayılı qərarı ilə “Diffamasiyanın dekriminalizasiyasına dogru” Tövsiyəsi.

Avropa Məhkəməsinin bəzi presedentləri:¹⁴

1. Vest TV və Roqaland Təqaüdçülər Partiyası Norveçə qarşı (TV Vest As & Rogaland Pensjonistparti v. Norway), 11 dekabr 2008, ərizə N 21132/05.

2. Kazakov Rusiyaya qarşı, (Kazakov v. Russia), 18 dekabr 2008, ərizə N1758/02

3. Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı (Handyside v. United Kingdom), 7 dekabr 1976, ərizə N 5493/72.

4. “Sandi Tayms” Birləşmiş Krallığa qarşı (The Sunday Times v. United Kingdom), 26 aprel 1979, ərizə N 6538/74.

5. Lingens Avstriyaya qarşı (Lingens v. Austria), 8 iyul 1986, ərizə N 9815/82.

6. Torgeyrson İslandiya qarşı (Thorgeirson v. Iceland), 25 iyun 1992, ərizə N 13778/88.

7. Kastells İspaniyaya qarşı (Castells v. Spain), 24 aprel 1992, ərizə N 11798/85.

8. Obershlik Avstriyaya qarşı (N 2) (Oberschlick v. Austria (No. 2)), 1 iyul 1997, ərizə N 20834/92.

9. Bladet Tromsø və Stensaas Norveçə qarşı (Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway), 20 may 1999, ərizə N 21980/93.

2) Milli qanunvericilik normaları:

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, 12 noyabr 1995-ci il (24 avqust 2002 və 18 mart 2009-cu il referendumlarla edilmiş əlavə və dəyişikliklərlə).

Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, 28 dekabr 1999.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, 8 fevral 2000.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, 14 iyul 2000.

“Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 7 dekabr 1999.

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 30 sentyabr 2005.

---

¹⁴ Qərarların tam mətni üçün bax: <http://cmiskp.echr.coe.int>

“Məlumat azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 19 iyun 1998.

“İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 3 aprel 1998.

“Ətraf mühitə dair informasiya almaq haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 12 mart 2002.

“Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 5 iyun 1996.

“Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 18 iyun 1999.

“Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 15 noyabr 1996.

“Dövlət sirrinə aid edilən məlumatların siyahısı” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 22 noyabr 1998.

“Dövlət sirrinin kütləvi informasiya vasitələrində yayılmasının qarşısının alınması Qaydası”, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 24 avqust 2002-ci il Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir.¹⁵

Beləliklə, Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi fənninin mənbələrinə beynəlxalq və milli hüququn normaları daxil olduğundan KİV-ə, ifadə və informasiya azadlığına dair qəbul edilən bütün beynəlxalq müqavilə və adətlər, hüquqi doktrinalar, məhkəmə presedentləri o cümlədən, Avropa Məhkəməsinin ifadə və informasiya azadlığına dair çıxardığı qərarların öyrənilməsi və təhlili xüsusi önəm kəsb edir.

---

¹⁵ Qanun, qərar və fərmanların tam mətni üçün bax: www.e-qanun.az

II FƏSİL

KİV HAQQINDA BEYNƏLXALQ NORMALARIN MİLLİ HÜQUQA İMPLEMENTASIYA MƏSƏLƏLƏRİ

2.1. Beynəlxalq hüquq və milli hüququn qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı ümumi məsələlər.

2.1.1. Beynəlxalq hüquq və milli hüququn qarşılıqlı əlaqəsi ilə bağlı nəzəriyyələr.

Qloballaşma və inteqrasiya prosesləri vüsət aldıqca, dövlətdaxili hüquq tədricən öz missiyasını beynəlxalq hüquqa həvalə edir. Beynəlxalq və milli hüququn müstəqil, lakin bir-birilə əlaqədə olan və bir-birinə təsir göstərən hüquq sistemləri olduğu üçün bu iki sistem arasında münasibətlərə dair xüsusi nəzəriyyələr də formalaşmağa başlamışdır.

Problemə dair əsas konsepsiyalardan biri **monizim nəzəriyyəsi** hesab olunur. Bu nəzəriyyənin əsas müddəaları görkəmli alman hüquqşünas alimi H.Kelzenin əsərlərində şərh olunmuşdur.¹⁶

Bu nəzəriyyənin tərəfdarları belə hesab edirlər ki, beynəlxalq hüquq və dövlətdaxili hüquq “hüquq” adlanan vahid sistemin iki komponentidir. Monist nəzəriyyə bu iki hüququ vahid bir hüquq sistemində birləşdirməklə hər bir dövlətdə daxili və beynəlxalq hüququn primatı (üstünlüyü) məsələsini də fərqləndirir.

Beynəlxalq hüququn primatı nəzəriyyəsinin tərəfdarları “təmiz hüquq nəzəriyyəsinin” davamçıları – “normativistlər” (Q. Kelzen), “solidaristlər” (J. Ssel) və başqaları (Ş. Russo) hesab olunurlar. Q. Kelzen təsdiq edirdi ki, “öz başlanğıcını milli hüquqdan götürən” beynəlxalq hüquq dövlətdaxili hüquq qaydası ilə birlikdə vahid hüquq qaydası sistemini – “bütün hüquqların universal sistemini” təşkil edir. O hesab edirdi ki, beynəlxalq və dövlətdaxili hüquq müstəqil hüquq sistemləri olmaqla, daimi qarşılıqlı əlaqədədir, eyni zamanda, iki sistem arasında ziddiyyət də qaçılmazdır və bu zaman beynəlxalq hüquq üstünlüyə malik olur. Bu, o deməkdir ki, dövlətin qanunverici orqanı və məhkəmələri daxili hüququn

---

¹⁶ Kelsen H. Principles of international law. N.J., 1952.

beynəlxalq hüquqa uyğun olmasını təmin etməlidir. Əgər belə bir uyğunluq yoxdursa, milli məhkəmə beynəlxalq hüquq normasını tətbiq etməlidir.¹⁷

Monizmin “tərsinə monizm” adlanan doktrinasına (nəzəriyyə görkəmli alman filosofu G.Hegelə məxsusdur) görə, milli hüquq beynəlxalq hüquq üzərində üstünlüyə malikdir. Qeyd edək ki, beynəlxalq hüquqşünaslar tərəfindən bu konsepsiya qeyri-səmərəli hesab olunur. Çünki, qloballaşma və integrasiya dövrünün ilkin tələbi kimi dövlətdaxili hüquqdan beynəlxalq hüquqa doğru “istiqləmlənmə” daha aktualdır.

Beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquqla əlaqə problemlərinə dair digər mühüm konseptual müddəalar **dualizm nəzəriyyəsinə** öz əksini tapmışdır. Bu nəzəriyyə xüsusilə dövlətdaxili hüquq və beynəlxalq hüququn qarşılıqlı əlaqəsinə dair formallaşmış müasir doktrina üçün uzun illər zəruri əsas rolunda çıxış etmişdir.¹⁸ Bu nəzəriyyənin tərəfdarlarına görə, beynəlxalq hüquq və dövlətdaxili hüquq bir-birindən ayrılıqda mövcud olan və fəaliyyət göstərən iki tammilə müstəqil hüquq sistemləridir. Beynəlxalq hüquq dövlətlər arasındakı münasibətləri nizama salır, dövlətdaxili hüquq isə dövlətin ərazisində fərdlərin hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. Yəni beynəlxalq hüquq beynəlxalq səviyyədə, milli hüquq isə dövlət daxilində tənzimləməni həyata keçirir.

Digər mühüm bir doktrinaya - **koordinasiya nəzəriyyəsinə** görə beynəlxalq və dövlətdaxili hüququn eyni sahədə fəaliyyət göstərməsi və vahid predmeti olması inkar edilir. Bu doktrinaya əsasən iki hüquq sistemi heç vaxt ziddiyyətdə olmur, onların “öhdəlikləri” ziddiyyətdə ola bilər, lakin hansı öhdəliyin üstün olmasını hüquq sistemi özü müəyyən edir. Belə ki, milli hüquq məsələnin həllini beynəlxalq hüquqa həvalə etmərsə müvafiq milli hüquq norması tətbiq edilir və əksinə. Fərq, əsas etibarilə, nəzəri cəhətdəndir: indi haqqında danışdığımız nəzəriyyənin məğzində duran ideya ondan ibarətdir ki, beynəlxalq hüquq və dövlətdaxili hüquq

---

¹⁷ Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, Bakı 2000.

¹⁸ Международное право. Учебник. Ответственный редактор К.А.Бекяшев. М. «Проспект», 2007.

sistem kimi bir-biri ilə ziddiyyətdə olmur; monizm və dualizm isə “konfrantasiya” nəzəriyyələridir.¹⁹

Beləliklə, qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq hüququn, o cümlədən hazırda inkişaf etməkdə olan beynəlxalq media hüququnun dövlətdaxili hüququn formalaşmasına və fəaliyyətinə təsiri yekcins olmayıb, qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda inkişaf edərək yuxarıda qeyd edilmiş nəzəriyyələrin irəli sürdüyü müddəalarla sıx bağlıdır.

2.1.2. Beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqa implementasiyası

Bu iki hüquq sisteminin qarşılıqlı əlaqə probleminin araşdırılması zamanı xüsusi olaraq, beynəlxalq hüququn dövlətdaxili hüquq sisteminə təsiri öyrənilməlidir. Beynəlxalq hüquq normalarının implementasiyası (tətbiqi və ya həyata keçirilməsi) müasir beynəlxalq hüquqda əhəmiyyətli institutlardan biri hesab olunur.

Beynəlxalq hüquq normaları daxili hüquq sistemlərinin “vasitəçiliyi” olmadan lazımı qaydada həyata keçirilə bilməz. Xüsusilə, insan hüquqları, cinayətkarların verilməsi, iqtisadi münasibətlər, beynəlxalq media münasibətləri, regional inteqrasiya və bu kimi digər məsələləri nizama salan beynəlxalq hüquq müddələrinin implementasiyası, yəni həyata keçirilməsi, prinsip etibarilə, yalnız milli qanunvericinin və milli məhkəmənin “iştirakı” ilə mümkündür. Bu “iştirak”ın forma və metodları müxtəlifdir və dövlətdən-dövlətə fərqlənir: beynəlxalq hüquqda bununla bağlı vahid normativ sxem yoxdur.

Beynəlxalq hüquq baxımından, dövlətin öz üzərinə götürdüyü öhdəlikləri milli səviyyədə necə həyata keçirməsi və bütövlükdə beynəlxalq hüquqla milli hüququn qarşılıqlı münasibəti problemini necə həll etməsi prinsip etibarilə vacib deyildir. Vacib cəhət ondan ibarətdir ki, dövlətlər beynəlxalq hüquq normalarına əməl etsinlər və lazımı hallarda onların dövlətdaxili qüvvəsini təmin etsinlər. Təkrar edirik ki, bu tələbin

---

¹⁹ Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, Bakı 2000.

yerinə yetirilməsinin forma və vasitələrinin seçilməsi hər bir dövlətin öz konstitusiyaya qanunvericiliyində və praktikasında müəyyən olunur.²⁰

Dövlətlərin konstitusiyaya praktikasından çıxış edərək, beynəlxalq hüquq normalarının dövlətdaxili implementasiyasının iki üsulu fərqləndirilir: **inkorporasiya və transformasiya**. Birinci üsula - inkorporasiyaya (“daxiletmə”) görə beynəlxalq hüquq normaları, onların məcburiliyi dövlət tərəfindən müvafiq qaydada tanındıqdan sonra heç bir dövlətdaxili akt olmadan birbaşa milli hüquqa daxil edilir və milli hüquq normaları kimi tətbiq edilir. İnkorporasiya aşağıdakı qaydada formulə edilir: “beynəlxalq hüquq milli hüququn tərkib hissəsidir”. Dünyanın əksər ölkələrində, o cümlədən Azərbaycan Respublikasında bu üsuldən istifadə edilir. İkinci mühüm əhəmiyyətli üsul isə transformasiya (“çevrilmə”) hesab olunur. Bu halda beynəlxalq hüquq *ipso facto* milli hüququn hissəsi sayılmır. Beynəlxalq hüquq milli hüquqa ayrı-ayrı qanunvericilik aktları vasitəsilə daxil edilir (yəni beynəlxalq hüquq milli hüquqa “çevrilir”, “transformasiya edilir”). Deməli, beynəlxalq normanı milli hüquq sisteminə gətirən qanun verilməyibsə, milli məhkəmə həmin normanı heç cür tətbiq edə bilməz. Böyük Britaniyada, Skandinaviya ölkələrində, Tailandda və bir sıra digər dövlətlərdə transformasiya üsulu əsas götürülür.²¹

Beləliklə, aparılmış təhlil beynəlxalq hüquq normalarının milli qanunvericiliyinə imlementasiyası barədə aşağıdakı nəticəni çıxarmağa imkan verir. Birincisi, ayrı-ayrı milli qanunlarda hüquq tətbiqi məsələlərinin həlli zamanı beynəlxalq hüquq normasına birbaşa göndərmənin mümkünlüyü qeyd olunmalıdır. İkincisi, daha universal üsul beynəlxalq hüququn göstərişlərinin milli qanun normaları tərəfindən əxz olunmasıdır. Bu, mahiyyət etibarilə üç yolla: 1) beynəlxalq müqavilənin icrası naminə beynəlxalq hüquq normasının daxili qanunvericiliyə eynilə daxil edilməsi yolu ilə; 2) beynəlxalq hüquq normasının milli

²⁰ Məmmədov R. K. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi. Dissertasiya işinin avtoreferatı. Bakı. 2005.

²¹ Hüseyinov L.H. Beynəlxalq hüquq, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, Bakı 2000.

qanunvericiliyə daxil edilməsi yolu; 3) beynəlxalq hüquq müddəalarının icrası naminə qüvvədə olan milli qanunvericilik normalalarının dəyişdirilməsi yolu ilə həyata keçirilə bilər.

2.2. KİV haqqında qanunvericilikdə ümumi transmilli anlayışlar problemi.

2.2.1. Diffamasiyaya dair ümumi beynəlxalq tələblər

Beynəlxalq media hüququ sahəsində mövcud olan norma və prinsiplərin milli hüquqi implementasiyasının mühüm şərti anlayışlı terminologiyadır. KİV haqqında beynəlxalq normaların mahiyyəti və universallığı məsələsi ilk növbədə bu fənnin əsas missiyasından və məqsədindən irəli gəlir. Implementasiya baxımından ümumi konsensus tələb edən mətbuat azadlığı ilə bağlı əsas müddəalar aşağıdakılardır:

1) Milli hüquqda nəzərdə tutulan böhtan, təhqir, şərəf və ləyaqət anlayışlarının müasir beynəlxalq media hüququnda istifadə olunan “diffamasiya” (gözdənsalma) termininin məna yükünə uyğunlaşdırılması tələb edilir.

2) Diffamasiyaya görə həbs, azadlıqdan məhrum etmə və s. kimi cinayət cəzaları istisna olunaraq, xüsusilə KİV-ə münasibətdə mülki məsuliyyət prinsipinin tətbiqi zəruri hesab edilir.

3) İfadə azadlığı ilə digər hüquqlar və maraqlar arasında balansın gözlənilməsi milli məhkəmələrə tövsiyə edilir.

4) İnformasiya və ifadə azadlığı ilə şəxsi həyata hörmət hüququ adi şəxslərə və rəsmi məmurlara münasibətdə fərqləndirilir.

KİV haqqında beynəlxalq və milli normalardakı ümumilik və ya hüquqi məhfumların unifikasiyası birincisi, ona görə zəruridir ki, bu zaman dünyanın müasir hüquq sistemləri arasında fərqlər aradan qalxır. İkincisi, ümumi anlayışlarda ortaq məxrəcə nail olunması qanunların sonrakı kolliziyasını (toqquşmasını) minimuma endirmiş olur. Biz mətbuat azadlığı ilə bağlı məsələlərə toxunarkən müasir dünyanın hüquq sistemlərində nəzərdə tutulan ümumi prinsiplərin hər birinə ayrı-ayrılıqda münasibət sərgiləməyə çalışacağıq.

Xüsusi vurğulanmalıdır ki, Azərbaycan milli qanunvericilik sistemində, eləcə də beynəlxalq hüquqda təsbit olunmuş həm nəzəri, həm

də praktiki istifadə edilən diffamasiya (gözdənsalma), böhtan, təhqir, şərəf, ləyaqət və reputasiya anlayışları KİV-ə münasibətdə hazırda daha çox aktualıq kəsb edir. Diffamasiya yeni anlayış olduğundan tədris prosesində və təcrübədə terminoloji baxımdan aydınlaşma tələb edir. Çünki, ingilis-sakson hüquq sistemindən resepsiya (mənimləmə) olunan bu məhfuma müasir Avropa hüququnda və Azərbaycan milli hüquq sistemində yanaşma fəlsəfəsi fərqlidir. Elə bu səbəbdən də, həm qanunvericilik, həm də məhkəmə praktikasında uyğunsuzluq hallarının meydana çıxması qaçılmazdır. Diffamasiyanın hüquqi anlayışına və müqayisəli təhlilinə növbəti fəsillərdə geniş diqqət ayrıldığından ilk öncə ümumi yanaşma tələb edən beynəlxalq hüquqi problemlərə nəzər salaq.

Qeyd edək ki, dünyanın heç bir ölkəsinin qanunvericiliyində diffamasiyaya birmənalı və tam tərif verilmir. Qısaca olaraq vurğulayaq ki, diffamasiya termini daha çox böhtan və təhqir anlayışlarının sinonimi olaraq istifadə edilir, diffamasiya qanunları isə insanlara məxsus olan şərəf, ləyaqət kimi hissələr, reputasiya və ya işgüzar nüfuzun müdafiəsini özündə əks etdirir. Bu terminə yalnız beynəlxalq söz azadlığını müdafiə qurumu olan “Artikl 19” (Maddə 19) təşkilatının araşdırmalarında xüsusi diqqət ayrılaraq, bununla bağlı bəzi müddəalar formalaşdırılmışdır. Həmin konsepsiyadan çıxış edərək qeyd edə bilərik ki, **diffamasiya ilə əlaqədar beynəlxalq və Avropa hüququnun ilkin tələbi** ondan ibarətdir ki, böhtan və təhqir anlayışlarının məzmunundan cinayət xarakterli əməl tendensiyası tamamilə kənarlaşdırılmalı və bunlar sırf mülki hüquqi kontekstdə nəzərdən keçirilməlidir.²²

Xüsusilə Avropa qurumları hesab edirlər ki, bu, KİV-ə münasibətdə həm qanunvericilik qaydasında, həm də məhkəmə praktikasında daha ciddi tətbiq olunmalı və nəzərə alınmalıdır. Əslində beynəlxalq və milli qanunlardakı kolliziyanın ilkin yaranma səbəbi kimi də elə bu dilemma çıxış edir. BMT, Avropa Şurası və ATƏT kimi qurumların diffamasiya, təhqir, şərəf və ləyaqət məhfulmaları ilə bağlı standartlar müəyyən edən və dövlətlərin daxili qanunvericiliyinə implementasiyasını şərtləndirən kifayət qədər sənədlər mövcuddur ki, həmin aktlarda bu problemlərə

---

²² Defamation, <http://www.article19.org/pages/en/defamation.html>

müfəssəl şəkildə aydınlıq gətirilmişdir. Bir faktı da xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, bir sıra Avropa ölkələrində diffamasiyaya görə cinayət məsuliyyəti müəyyən edən normalar hələ də qalmaqdadır.

AŞ Nazirlər Komitəsinin KİV-də siyasi müzakirələr azadlığı haqqında 12 fevral 2004-cü il tarixli Bəyannaməsində bu məsələ ilə bağlı “bəzi hüquqi sistemlərdə siyasi xadimlərin və vəzifəli şəxslərin KİV-də onlar barəsində məlumatın və fikirlərin yayılmasına qarşı imtiyazlara malik olmasının Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə təmin edilən fikir və məlumat azadlığı ilə bir araya sığmaması nəzərə alınaraq, qeyd olunur: “Dövlət, hökumət, icra, qanunvericilik və məhkəmə hakimiyyətlərinin hər hansı bir təsisatı KİV-də tənqiddə məruz qala bilər. Bu təsisatların üstün statusuna görə, onlar böhtan və təhqirlərdən cinayət hüququ vasitəsilə müdafiə olunmamalıdır. Eyni zamanda, həmin təsisatların bu cür mühafizəsi mövcud olduqda, tənqid etmək azadlığını məhdudlaşdırmamaq məqsədilə ondan məhdud qaydada istifadə edilməlidir. Bununla yanaşı, həmin təsisatları təmsil edənlər şəxsi qismdə müdafiə hüququna malikdirlər.” (2-ci prinsip).²³

Fikrimizcə, AŞ NK-nın bu tələbi Azərbaycan reallığı üçün tam mənada uyğun hesab edilə bilməz. Çünki, böhtan və təhqirə görə hazırda demək olar ki, Avropa dövlətlərinin əksəriyyətinin cinayət qanunvericiliyində müdəalar qalmaqdadır və bu əmələ görə cinayət məsuliyyəti formal qaydada saxlanılır. Təbii ki, bu zaman edilən böhtan və təhqir hərəkətlərinin konkret hal üçün məqsədi və buna yönələn spesifik niyyət əsas götürülür. Bir qayda olaraq, “ictimai xarakterli böhtan və təhqir” cinayət əməli kimi tövsif edilmir. Şəxsiyyətin məhz fərdi keyfiyyətlərinə yönəlmiş diffamativ hərəkətlərə görə isə fikrimizcə, cinayət məsuliyyəti istisna oluna bilməz.

İkinci mühüm tələb diffamasiyaya görə qanunvericilik qaydasında müəyyən olunmuş cəzaların tam və ya qismən ləğv edilməsi və ya yüngüləşdirilməsidir. AŞ Nazirlər Komitəsinin yuxarıda qeyd etdiyimiz Bəyannaməsində qeyd olunur: “İddia tələblərinin və cərimələrin miqdarı,

---

²³ KİV-də siyasi müzakirələr azadlığı haqqında 12 fevral 2004-cü il tarixli Bəyannamə, www.coe.az

KİV tərəfindən təklif edilən və zərər çəkmiş şəxslər tərəfindən qəbul olunan hər hansı effektiv və münasib könüllü kompensasiya nəzərə alınmaqla, digərlərinin hüquq və mənafelərinin pozulmasına münasib olmalıdır. Azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tam zəruri və ya vurulmuş zərərə münasib olması halları, xüsusilə digər əsas hüquqların KİV-də böhtan və ya təhqir ifadələri, məsələn nifrəti təbliğ edən ifadələr nəticəsində ciddi pozulması halları istisna edilməklə, bu cəza tədbiri KİV tərəfindən böhtan və ya təhqirə görə tətbiq edilməməlidir.” (8-ci prinsip).

AŞ Parlament Assambleyası da diffamasiyaya görə xüsusilə **həbs cəzasının tətbiqini yolverilməz hesab edir**. Ümumiyyətlə, Avropada diffamativ hərəkətlərə münasibətdə ifadə azadlığına və mediaya qarşı yönələn istənilən həbs və azadlıqdan məhrum etmə pislənilir. Dövlətlərə tövsiyə olunur ki, media peşəkarlarının hər hansı həbsi ifadə azadlığına yolverilməz zərbədir. **AŞPA-nın 1814 (2007) sayılı qərarı ilə** qəbul edilmiş **“Diffamasiyanın dekriminalizasiyasına doğru”** Tövsiyəsində qeyd olunmuşdur: “Diffamasiyaya görə təqib olunanların cinayət məsuliyyətindən müdafiəsi üçün onların öz açıqlamalarına haqq qazandıra bilməsini mümkün edən hüquqi vasitələr müəyyən edilməlidir”.²⁴

Eyni zamanda, bu məsələ ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin presedentləri də öz sözünü deyib. Məhkəmə hesab edir ki, “cəza kimi həbsin seçilməsinə heç nə ilə bəraət qazandıрмаq mümkün deyil. Belə bir sanksiya özünün təbiəti etibarilə, jurnalist azadlığının həyata keçirilməsinə mənfi təsir edir.” Hətta, AŞPA diffamasiya işlərində vurulan ziyana və itkilərə görə jurnalistlərin üzərinə məhkəmələr tərəfindən yüksək məbləğdə cərimələrin qoyulmasını da pisləyir və hesab edir ki, proporsional olmayan əvəzin ödənilməsi halları Konvensiyanın 10-cu maddəsinə zidd olmaqla, nəticədə ifadə azadlığının pozulmasına gətirib çıxaracaq.

2.2.2. Şəxsi həyat hüququ, şərəf və ləyaqət anlayışları

---

²⁴ Towards decriminalisation of defamation, Resolution 1577 (2007), www.assembly.coe.int

Şəxsi həyat hüququ geniş anlayış olmaqla, müasir beynəlxalq hüquqla tanınmış fundamental hüquqlardan ən önəmlisi hesab edilir. Şərəf, ləyaqət, reputasiya, işgüzar nüfuz və ümumiyyətlə, şəxsi həyat anlayışları ifadə azadlığı kontekstində və diffamasiyaya dair işlər üzrə beynəlxalq hüquqda, Avropa hüququnda və milli qanunvericilikdə, eləcə də doktrinal mənbələrdə kifayət qədər mübahisəli məsələlərdəndir. Şəxsi həyat hüququ, o cümlədən şərəf və ləyaqət dəyərlərilə informasiya azadlığı arasında ədalətli balansın gözlənilməsi çox mühüm nəzəri və təcrübi əhəmiyyət kəsb edir.

Qeyd edək ki, beynəlxalq və milli sənədlərdə “şəxsiyyətin ləyaqəti” terminindən istifadə olunur, reputasiya, şərəf və ləyaqətin məhkəmə-hüquqi müdafiəsinə xüsusi diqqət ayrılır. Praktiki olaraq belə müdafiə, qeyd etdiyimiz kimi, şəxsin fikri ifadə azadlığı və ya medianın informasiya azadlığı ilə digər şəxslərin şərəf və ləyaqəti arasında ədalətli balansın qorunub saxlanması üçün daha çox zəruridir.

BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi **1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları haqqında Bəyannamənin** preambulasında qeyd olunmuşdur ki, ləyaqət hissi yer üzündə bütün insanlara xasdır, yalnız insanın azadlığı, yer üzündə ədalət və sülhün bərqərar olunması, vətəndaşların ləyaqət hissini inkişafını və qorunmasını mümkün edir.²⁵

Eyni zamanda, bu göstəriş **Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktında** da nəzərdə tutulmuşdur. Pakta görə, insanın şərəf və ləyaqəti onun iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarının mənəvi əsasını təşkil edir və bu hüquqlar insan şəxsiyyətinə xas olan ləyaqətdən irəli gəlir.²⁶

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 46-cı maddəsi də bu normaları bəzi əlavələrlə inkorporasiya etmişdir. “Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ” adlanan həmin maddədə deyilir: “Hər kəsin öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır. Şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz. Heç kəsə işgəncə və əzab verilməz. Heç kəs insan

---

²⁵ The Universal Declaration of Human Rights, www.un.org

²⁶ International Covenant on Civil and Political Rights, www.untreaty.un.org

ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. Özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.”²⁷

Avropa Konvensiyanın 8-ci maddəsinə görə, şərəf, ləyaqət və reputasiyanın müdafiəsi şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Lakin qeyd edək ki, İnsan hüquqları haqqında 1948-ci il Ümumdünya Bəyannaməsinin 12-ci maddəsi və BMT-nin Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktının 17-ci maddəsi şəxsin “şərəf və reputasiyasına” edilən hücumlar əleyhinə müdafiə hüququnu daha geniş və dəqiq nəzərdə tutur. Avropa Məhkəməsi 2009-cu il tarixli **A. Norveçə qarşı** işində bəyan edib ki, “şəxsi həyat” konsepsiyası geniş anlayış olduğundan, ona dəqiq tərif verilməsi mümkün deyildir.²⁸ Məhkəmə **Reinen Finlandiyaya qarşı** işində (1997) qeyd edir ki, bu ad altında şəxsin fiziki, psixoloji və əxlaqi vahidliyi əks olunur. Digər bir işdə (**Pretti Birləşmiş Krallığa qarşı (2002)**) isə vurğulanır ki, bəzi hallarda şəxsi həyat dedikdə, fərdin fiziki və sosial identifikasiya aspektləri başa düşülür. Bir çox işlərdə Məhkəmə Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən reputasiyanı (məs, **Vait İsveçə qarşı (2006)**) və eləcə də, şərəfi (məs, **Sançez Qardens Noveşə qarşı (2007)**) şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi hesab edib. **Pfeifer işində** isə Məhkəmə hesab edib ki, şəxsin reputasiyası, hətta həmin şəxsin ictimai müzakirələr kontekstində tənqid olunubsa belə, onun şəxsi identifikasiya və psixoloji vahidliyinin tərkib hissəsi kimi çıxış edir və buna görə də, bu, onun “şəxsi həyat” çərçivəsinə daxil olur.

Eyni fikirləri həmçinin, şəxsin şərəfi ilə bağlı da demək olar. Lakin, qeyd olunmalıdır ki, şərəf və reputasiya arasında fərq mövcuddur. Beynəlxalq hüquqi sənədlərdə bu dəqiqliklə qeyd olunmayıb. Hələ 1948-ci il Ümumdünya İnsan hüquqları Bəyannaməsinin qəbulundan öncə, danışıqlar ərəfəsində bəzi nümayəndələr “şərəf” anlayışının əleyhinə çıxış edərək bildirdilər ki, bu, həddindən artıq ümumi məhfumdur. Eyni vəziyyət Paktın işlənilib hazırlanması zamanı da müşahidə olunmuşdur.

²⁷ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Qanun 2009.

²⁸ A. v Norway. Application No. 28070/06, ECHR

Hər iki sənəddə “şərəf” sözünün saxlanması əsas səbəbi milli nümayəndə heyətlərinin şərəf və ləyaqətə insanın cəmiyyətdəki mövqeyinin iki müxtəlif aspektindən yanaşması oldu: reputasiya, bu, insanın peşəkar və sosial statusu anlamında çıxış edir, şərəf isə daha çox əxlaqi sferaya aid olunurdu. Bu o deməkdir ki, məsələn, şəxsin yalan olaraq səriştəsizlikdə ittiham edilməsi onun reputasiyasına zərbə vurur, şəxsin oğurluqda ittiham olunması isə daha çox onun şərəf məsələsidir. Müasir elmi fikir sahibləri isə hesab edirlər ki, “**reputasiya**” termini hər iki aspekti, yəni o, insanın cəmiyyətdəki həm əxlaqi, həm də sosial və professional statusunu ifadə edir. **Şərəf** termininə cəmiyyətin üzvü kimi insanın əxlaqi, mənəvi, mədəni keyfiyyətlərinə başqa şəxslərə, dövlətə, ictimaiyyətə münasibətinə görə ona verilən sosial qiymət kimi anlayış verilir. **Ləyaqət** dedikdə isə şəxsiyyətin özünü qiymətləndirməsi, onun öz şəxsi keyfiyyətlərini, qabiliyyətlərini, dünyagörüşünü, yerinə yetirdiyi borcunu və öz ictimai əhəmiyyətini dərk etməsi başa düşülür.

Şərəf və ləyaqət kateqoriyaları insana münasibəti müəyyən etməklə, onun mənəvi keyfiyyətlərinin qiymətləndirilməsi kimi çıxış edir. Belə dəyərləndirmə isə yenə də insanlara xas olan xüsusiyyətdir və onlara bu barədə öz fikirlərini ifadə etmək azadlığı şamil olunur. Hüquq normalarının əsas missiyası da məhz insana məxsus olan bu dəyərlər arasında elə balanslı mövqe ortaya qoymaqdır ki, bu zaman birinin öz fikrini ifadə etmə azadlığı başqasının şərəf və ləyaqət hissəsinə toxunmasın.

Nüfuz kateqoriyasına gəldikdə isə, bu termin beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulsa da, burada söhbət yalnız işgüzar nüfuzdan gedir. **İşgüzar nüfuz** dedikdə, şəxsin ictimai şüurda işgüzar keyfiyyətlərinin əks etdirilməsi ilə müsbət qiymətləndirilməsi başa düşülür. Qeyd edək ki, sonuncu anlayışa münasibətdə Avropa ölkələrinin təcrübəsində və qanunvericiliyində “şəxsin imici” və “reputasiya” anlayışlarından daha çox istifadə olunur.

Şəxsi həyat hüququ isə fərdin cəmiyyətdəki hörmət və şəxsiyyətini qoruyan və inkişaf etdirən dəyərlərin məcmusu hesab olunur. Bu hüquqi kateqoriya Avropa Konvensiyasının 8-ci maddəsi çərçivəsində tənzimlənir: “Şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququ” adlanan həmin

maddənin 1-ci bəndinə görə, “hər kəs öz şəxsi və ailə həyatına, mənzilinə və yazışma sirtinə hörmət hüququna malikdir”.²⁹

Nəzəriyyədə informasiyanın əldə olunmasına münasibətdə **şəxsi həyatın üç başlıca** sahəsi qeyd olunmuşdur: şəxsin ümumi, özəl və gizli həyatına dair informasiyalar. **Ümumi həyata dair informasiyalar** dedikdə, başqaları tərəfindən bilinməsi mümkün olan, şəxsin sosial həyatına aid (gəzintiyə çıxması, kinoya, bazara getməsi və s.) və cəmiyyət üçün açıq olan məlumatlar başa düşülür. **Özəl həyatla bağlı məlumatlar** şəxsin ailəsi, yaxınları, dostları və tanışları ilə bölüşmək istədiyi informasiyalar hesab olunur. **Gizli həyata aid məlumatlar** dedikdə isə şəxsin başqaları tərəfindən bilinməsi qadağan olan, gizli duyğu və istəkləri, ümidləri, arzuları, intim həyatı, yazışmaları, şəxsi danışqları və xarici mühitlə əlaqəli məlumat və hadisələr başa düşülür. Qeyd olunanlardan yalnız ümumi həyat sferasına daxil olan məlumatlar qanunla qorunmur, qalan ikisi isə - özəl və gizli həyat sferası ilə əlaqədar məlumatlara hər kəsin, o cümlədən jurnalistin çatım hüququ qanunla məhdudlaşdırılır.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (**18 mart 2009-cu il tarixli dəyişikliklər də daxil olmaqla**) 32-ci maddəsində şəxsi həyatla əlaqədar deyilir: “Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirtini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər kəs onun haqqında toplanmış məlumatlarla tanış ola bilər. Hər kəsin onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla əldə edilmiş məlumatların

---

²⁹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. <http://conventions.coe.int>

düzəldilməsini və ya çıxarılmasını (ləğv edilməsini) tələb etmək hüququ vardır”.

Həmçinin, Azərbaycan Respublikasının KİV haqqında Qanununun 60-cı maddəsi də vətəndaşların şəxsi həyatına qəsd edən jurnalisti mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyacağı barədə xəbərdar edir.³⁰

Beləliklə, şərəf, ləyaqət və reputasiyanın müdafiəsi şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi olmaqla, bu dəyərlər heç bir halda mediada müdaxilə predmeti ola bilməz. Bütün hallarda KİV-də şəxsi həyatın işıqlandırılması fərd və ya ictimai-siyasi xadim olmasına baxmayaraq, jurnalistdən ehtiyatlı yanaşma və xüsusi hüquqi bilgi tələb edir.

2.2.3. İfadə azadlığı və şəxsi həyat hüququ arasında qarşılıqlı əlaqə

Şəxsi həyat hüququ, şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuz, eləcə də şəxsi toxunulmazlıq zəruri əhəmiyyət kəsb etməklə, həm də yuxarıda qeyd olunduğu kimi, digər iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların mənəvi əsasını təşkil edir və onlarla ziddiyyət təşkil etməməlidir. Bu mənada, müasir Avropa hüququ ifadə azadlığına qoyduğu məhdudiyyətləri də, elə bu səbəbdən reallaşdırmağa can atır. Əslində, diffamasiyaya qarşı yönəlmiş qanunların mərkəzi və əsas qayəsi şəxsin şərəf və ləyaqətinin, eləcə də işgüzar nüfuzunun qanunla nəzərdə tutulan formada müdafiəsidir. Lakin, burada tələb olunan önəmli meyar demokratiyanın təməl prinsipi olan ifadə azadlığına, sözə, fikrə görə, insanın azadlıqdan məhrum edilməsi kimi uyğun olmayan metodun seçilməsinin minimuma endirilməsidir.

Hazırda dünyanın əksər ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda ifadə azadlığı və şəxsi həyat hüququ arasında qarşılıqlı əlaqə məsələsinə qanunvericilik və praktikada birmənalı münasibət mövcud deyildir. Bir çox ölkələrdə bu məsələ nə konstitusiya ilə, nə də inzibati qaydada öz həllini tapmayıb. Əksər ölkələrdə şəxsi həyat hüququ, eləcə də şərəf və ləyaqətin müdafiəsi ilə ifadə azadlığı arasında mövcud olan konstitusion

---

³⁰ “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, bax: www.e-qanun.az

ziddiyyətə məhkəmə qaydasında münasibət sərgilənir və bunlar arasında tarazlığın təmin olunmasına cəhdlər edilir. Məsələn, **İspaniyanın 1978-ci il Konstitusiyasının 20.1-ci maddəsində** fikri ifadə azadlığı ilə bağlı deyilir: “1. Aşağıdakı hüquqlar tanınmalı və qorunmalıdır. a) fikirləri, ideyaları və rəyləri şifahi və yazılı şəkildə və ya digər üsulla sərbəst ifadə etmək və yaymaq; ... d) istənilən yayım üsulu ilə dəqiq informasiya əldə etmək və ötürmək hüququ. Peşə vicdanını və peşə sirrini nəzərdə tutan bu hüquq qanunla tənzimlənəlməlidir...”. İspaniya Konstitusiyasının 18.1-ci maddəsinə əsasən isə: “Hər bir şəxs şərəf və ləyaqətinin, şəxsi və ailə həyatının toxunulmazlığının və öz imicinin qorunması hüququna malikdir.”³¹ Göründüyü kimi, İspaniya Konstitusiyasının bu iki müddəası arasında ziddiyyət var və praktiki olaraq 18.1-ci maddə 20.1-ci maddədə nəzərdə tutulan ifadə və informasiya azadlığını məhdudlaşdırır. Bununla əlaqədar İspaniya Konstitusiya Məhkəməsi bu konstitusion ziddiyyətlərin həlli üçün rəhbər doktrina müəyyən edib. **İctimai rəyin formalaşmasına xidmət etdiklərinə görə**, 20.1-ci maddənin tanıdığı azadlıqların daha yüksək statusa malik olması həmin doktrinanın əsasını təşkil edir. Eyni zamanda, İspaniyada şəxsi həyat toxunulmazlığı Konstitusiya ilə yanaşı, həmçinin, mülki və cinayət qanunvericiliyi ilə də qorunur.

Qeyd olunan dilemma **Almaniyanın 1949-cu il Konstitusiyasında** nəzərdə tutulmuş ifadə azadlığı və insan ləyaqətinin müdafiəsi ilə əlaqədar ortaya çıxmışdır. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı ilə bağlı işlərdə məhkəmə mətbuat azadlığına və ictimaiyyətin ümumi qanuni maraqlara əsasən məlumat almaq azadlığına verilən konstitusion təminatlarla bu hüquqları tarazlaşdırır. Daha doğrusu, mətbuatın məlumat toplamaq və dərc etməkdə başqalarından daha geniş hüquqlara malik olması vurğulanır.³² Eyni zamanda, Almaniya bir sıra cinayət qanunları Əsas Qanunun 1 və 2-ci bəndlərinin müdafiə etdiyi şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu əlavə olaraq müdafiə edir. Məsələn, Məlumatların qorunması haqqında 20 dekabr 1990-cı il tarixli Federal Qanun şəxsi məlumatların olduğu materialların məxfiliyini mühafizə edir. Alman Cinayət Məcəlləsinin 201-

---

³¹ Spanish Constitution , <http://www.senado.es>

³² The Constitution of Germany, <http://www.germanculture.com.ua>

ci bölməsi telefon danışqlarını dinləməyi və dinləmə qurğuları quraşdırmağı qadağan edir. İncəsənət və fotoqrafiya sahəsində Müəllif hüquqlarının qorunması haqqında 1907-ci il Qanunun 22-ci bölməsinə əsasən şəxslərin şəkilləri yalnız onların razılığı ilə dərc oluna bilər. Almaniya Konstitusiyasının 2-ci maddəsi (insan ləyaqətinin müdafiəsi), 3-cü maddəsi (şəxsiyyətin azad inkişafı), 12-ci maddəsi (peşə və ixtisas seçimində və fəaliyyətində azadlıq) və 14-cü maddəsi (mülkiyyət hüququ) ilə media azadlığı məhdudlaşdırıla bilər. Ümumiyyətlə, alman məhkəmələri media azadlığına qoyulan məhdudiyətlərin qanuna uyğunluğunu yoxlamaqdan ötrü üç hissəli testdən ibarət proporsional prinsip tətbiq edirlər. Həmin prinsipə əsasən, media azadlığına qoyulan məhdudiyət uyğun, zəruri və proporsional olmalıdır.

Qeyd edək ki, **Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 32-ci maddəsində** şəxsi həyatla bağlı nəzərdə tutulan analogi müddəalar Alman qanunvericiliyində də nəzərdə tutulmuşdur. Almaniyada medianın və özəl şəxslərin (buraya həm fiziki, həm də hüquqi şəxslər aiddir) icazəsiz başqası barədə məlumat toplaması qadağan edilmişdir. Bir məqamı da xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, bəzi Avropa ölkələrində - Avstriya, Almaniya, Norveçdə fərdlərin fotosəkillərindən icazəsiz istifadə qadağan olunsa da, bu ölkələrdə ictimai xadimlərin və ictimai toplantılarda iştirak edən şəxslərin fotosəkilləri ilə bağlı istisnalar nəzərdə tutulur.

İsveçdə isə şəxsi həyatın toxunulmazlığı xüsusi qanunla qorunmur. Lakin, bu ölkədə media nümayəndələri tərəfindən şəxsi həyatla bağlı Etika Kodeksində nəzərdə tutulmuş standartlara çox ciddi riyayət olunur. Bu səbəbdən də ölkənin hüquq mədəniyyətinin inkişaf tempi nəzərə alınaraq, bu məsələlər qanun çərçivəsinə salınmır.

Şəxsi həyat hüququ ilə bağlı daha maraqlı yanaşma Fransa qanunvericiliyindədir. Bu ölkədə şəxsi həyat sirinə müdaxilə hüquq pozuntusu hesab olunmaqla, bu pozuntuya nə həqiqət, nə vicdanlı yanaşma, nə də ictimai maraq haqq qazandıra bilməz.

İfadə azadlığı və şəxsi həyat hüququ arasında qarşılıqlı əlaqə Avropa Məhkəməsinin də maraq dairəsində olan məsələdir. Avropa Məhkəməsi çox zaman **ifadə azadlığının “dominantlığı”** (üstün mövqeyə sahib olma) prinsipindən çıxış edir. Məhkəmə bu mövqeyin Avropa

Konvensiyasının 10-cu maddəsinin mənasından irəli gəldiyini əsaslandırır. Belə ki, *Lingens Avstriyaya qarşı* (1986) işdə Avropa Məhkəməsi vurğulayır: “İttiham olunan tərəfin böhtan hesab edilən fikrin həqiqiliyini sübut etməli olması tələbi onun 10-cu maddədə nəzərdə tutulan mənada ideyaları yaymaq hüququnu, habelə ictimaiyyətin həmin ideyalarla tanış olmaq hüququnu pozur.”³³

Göründüyü kimi, beynəlxalq təcrübədə ifadə azadlığı, xüsusilə mətbuat azadlığı ilə diffamasiya, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi məsələlərində ziddiyyətin aradan qaldırılması ilə bağlı müstəsna qiymətləndirmə funksiyası məhkəmələrə həvalə olunur. “Dekriminalizasiyaya doğru Tövsiyə” nəzərdə tutur ki, bütün üzv dövlətlər sui-istifadə və ədalətsiz təqsirləndirilmə risklərini aradan qaldırmaq baxımından diffamasiya qanunlarını bir daha nəzərdən keçirməyə, zəruri hallarda Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ ilə eyni mövqeyə gətirməkdən ötrü bu qanunlara düzəlişlər etməlidirlər. Burada dövlətlərin üzərinə düşən ilkin vəzifə öz qanunvericiliklərini beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaqdır. Lakin, qeyd edək ki, Avropa Məhkəməsi bu ziddiyyətin aradan qaldırılması ilə bağlı hələki, konkret bir hüquqi müddəa ortaya qoya bilməmişdir.

---

³³ Case of *Lingens v. Austria*, (Application no. 9815/82), 8 July 1986, <http://cmiskp.echr.coe.int>

III FƏSİL

İFADƏ AZADLIĞINA DAİR BEYNƏLXALQ DOKTRİNA VƏ TƏCRÜBƏ

3.1. İfadə azadlığı konsepsiyası

3.1.1. Qərb və milli ictimai fikir tarixində ifadə azadlığına dair baxışlar

İfadə azadlığı insan hüquqlarında və beynəlxalq media hüququnda həm nəzəri, həm də təcrübi problemdir. Fikri ifadə etmə azadlığı cəmiyyət həyatının geniş mənada azadlığının mühüm və təzadlı bir komponenti olduğu üçün bu barədə tarixən formalaşmış konseptual müddəalar da birmənalı deyildir.

İfadə azadlığının fəlsəfi mahiyyəti ilk növbədə, həqiqətin əldə olunması üçün onun xüsusilə dəyərli olması ilə bağlıdır. Əslində, bu azadlığın ilahi və sosial təyinatını da məhz həqiqətin, haqqın və ədalətin axtarılıb tapılması təşkil edir.

Böyük yunan filosofu Sokrat bilik və həqiqət axtaranlar üçün davamlı olaraq dialoq aparmağı məsləhət görürdü. Yunan fəlsəfəsinə görə, fəlsəfənin təyinatı məhz həqiqəti dərk etməkdir. Həqiqəti dərk etmək yolu isə bilgidən (informasiya) keçir və həyatın özü də bilgi əldə etmək üçündür. Məhz bilgi vasitəsilə varlığın mahiyyətini açmaq olar.³⁴

19-cu əsr filosofu Con Stüart Mill isə hesab edirdi ki, tarix həqiqətin gözümçixdiya salındığı hallarla doludur. Ona görə də, azad sözü yüksək dəyərləndirən Mill yazırdı: “Doğru olan budur ki, fikri ifadə azadlığı olmadan həqiqətin üstün gəlmək şansı yoxdur”.³⁵ Lakin o, həm də qeyd edirdi ki, söz azadlığının olması heç də həmişə həqiqətin üstün gələcəyinə təminat vermir. Mill bəyan edirdi ki, fərdin sözünün boğulması bütün insan nəsli qarət edir, düzgün açıqlama boğulursa, adamlar yanlışlığı doğruya dəyişmək imkanını itirirlər, yanlış açıqlama boğulanda isə

---

³⁴ Socratic Dialogue Example, <http://www.philodialogue.com>

³⁵ Writings by John Stuart Mill, <http://www.utilitarian.net>

adamlar həqiqətlə yanlışın ziddiyyətindən doğulan reallığın aydın dərk olunması və canlı təsirinin həmişə böyük faydasından məhrum olurlar.

Elə bu səbəbdən də **Professor T. İ. Emerson** yazırdı: “Sözün boğulması insanları apatiyaya və ya əlacsızlıq halına salmaqla yeraltı müxalifət doğurur, cəmiyyətin yaşama qabiliyyətini tükəndirir və ya gücə əl atmağa daha çox yer qoyur”.³⁶

Fikir və düşüncə azadlığının cəmiyyətin həyat qabiliyyətinə təsiri ilə bağlı **Şərq elminin dahisi İbn Sinanın** özünəməxsus mövqeyi olub. Xalqın ölümçül xəstəliyə - cəhalət epidemiyasına tutulması İbn Sinanı dəhşətə gətirirdi. O, hesab edirdi ki, insanın nəinki bədənini, ilk növbədə şüurunu, zehni mülicə etmək lazımdır ki, o, dünyaya qulaqları ilə deyil, ağılın gözləri ilə baxsın. Həqiqətən, əgər cəmiyyət düşünmürsə və ya düşünməkdə azad deyildirsə, bütün həqiqətlərə kortəbii olaraq inanırsa, özünün fikri ifadə azadlığından real olaraq istifadə etmərsə, onda onu həyat qabiliyyətli hesab etmək olmaz.

İfadə azadlığı Azərbaycan ictimai fikir tarixi üçün də yeni ideya deyildir. XX əsrdə dahi **Üzeyir bəy Hacıbəyli** “hürriyyəti-kəlam” termininə aydınlıq gətirərək vurğulayırdı ki, “hürriyyəti-kəlamın yaxud azadi mətbuatın ümumxalq üçün nəfi bundan ibarətdir ki, bunların sayəsində ümum əhəlinin və ya məlum bir camaatın mübtəla olduğu dərdi şərh edib müalicəsi üçün tədbirlər axtarmaq mümkündür”.³⁷ 1911-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banisi **M.Ə.Rəsulzadə** “Mətbuat azadlığı” adlı məqaləsində yazırdı: “O millət, o məmləkət xoşbəxt və azaddır ki, onun mətbuatı azad və xoşbəxt olsun”. O, mətbuat azadlığını insan azadlığının əsas sütunu hesab edərək yazırdı ki, “bu azadlıq əqlin təfəkkürün əsas qüvvəsidir, onun varlığı ağıla və səbrə əsaslanan qüvvədir, mətbuata təzyiq göstərmək və ya onu sıradan çıxarmaqla ağılın qüvvəsini sıradan çıxarmağın fərqi yoxdur”.³⁸

---

³⁶ Emerson T. İ. System of freedom of expression. 1970

³⁷ Hürriyyəti-kəlam, http://www.kitabklubu.org/elektron_kitabxana

³⁸ M. Ə. Rəsulzadə, “Mətbuat azadlığı” məqaləsi. (Əsərləri 1904 – 1914. II cild, Bakı, 2001)

İfadə azadlığı mühüm əhəmiyyət daşıyan insan hüququdur, xüsusən ona görə ki, o demokratiyanın bərqərar edilməsində və bütün digər insan hüquqlarının reallaşmasında mühüm rola malikdir. Bu azadlığın faydası təkcə sosial dəyərlərin inkişaf etdirilməsində deyil. Danışmaq, bilgi və ideyaları yaymaq hər kəsin həyatını zənginləşdirir.

İfadə azadlığı insanın öz həyat amalına çatmasına imkan açır. O, insanın bir fərd olaraq bütövlüyünə təminat verən zəruri şərtlərdən biri olduğu üçün təməl sərvət sayılır. Professor T. İ. Emersonun qeyd etdiyi kimi, “İfadə azadlığı insanın adi bir fərd olaraq haqqıdır. İnsanın həyatının ən böyük məqsədi bir insan olaraq xarakter və potensialını gerçəkləşdirməkdir”.³⁹ Onun fikrincə, həqiqət axtaran məsələnin bütün tərəflərini öyrənməli, xüsusilə, fərqli baxışları olanların və bunun uğrunda əzmkarlıqla çəkişənlərin təqdim etdiyi tərəflərini bilməlidir. Emersonun bu tövsiyələri məhz jurnalistlərə yönəlik nəzəri biliklər məcmusu olaraq qəbul edilməlidir: “Bütün alternativləri götür-qoy etməli, öz gəldiyi nəticəni əks nəticələrlə qarşılaşdıraraq sınaqdan keçirməli, fərqli düşüncələrdən tam yararlanmaqla həqiqət yanlışdan seçilməlidir. Əksinə, bilgilər, müzakirələr, rəylər çarpışmasının boğulması, hər kəsin düşünülmiş nəticələrə gəlməsinin qarşısını alacaq, yeni ideyaların doğulmasını əngəlləyəcək, yanlışlıqların yaranmasına səbəb olacaq”. Y. Frovayn qeyd edir ki, müstəqil və qərəzsiz məhkəmələr vasitəsilə qorunan ifadə azadlığına geniş təminat verilmədən azad dövlət və demokratiya mövcud ola bilməz və bu ümumi müddəa inkar olunmazdır. Professor L.S.Bollinger ifadə azadlığının tolerant cəmiyyəti inkişaf etdirən və ona təsir göstərən yol kimi vacib olduğunu deyir. Professor V.Blasi isə hökumətin hakimiyyətini “yoxlamaq” üçün güclü medianın gərəkliyini vurğulayır.⁴⁰

Nəzəri cəhətdən hakimiyyətə münasibətdə ifadə azadlığı məsələlərinin konstitusion qaydada tənzimləndiyi ölkə ABŞ hesab olunur. Çünki, ifadə azadlığına bu və ya digər formada məhdudiyəti məhz bu ölkənin əsas qanunu qadağan edib. Professor F. Şauerə görə, ABŞ Konstitusiyasına

---

³⁹ Emerson T. İ. Toward a general theory of the First Amendment. 1966

⁴⁰ Vinsent Blasi. The Checking value in first amendment theory. 1977.

ifadə azadlığı ilə bağlı edilmiş Birinci Düzəliş bir neçə məqsədə qulluq edir. Birinci, hökumətə onun tənqid edən siyasi çıxışlara təkpi göstərməyi qadağan etməklə, o, demokratik idarəetməyə xidmət edir. İkinci, o, “ideyalar bazarı”nda həqiqəti axtarmağa və üzə çıxarmağa qulluq edir. Üçüncü, o incəsənət sahəsində özünüifadəyə təminat verməklə fərdlərin öz istəklərini gerçəkləşdirməsini qoruyur.⁴¹

Beləliklə, beynəlxalq media hüququ və insan hüquqlarının aparıcı elementi olan ifadə azadlığının qlobal və milli səviyyədə nəzəri olaraq ortaya qoyduğu və praktiki həll etməli olduğu əsas problemlər bunlardır: sosial amal olaraq həqiqətin əldə edilməsi; fərdin özünü təsdiqi və şəxsi dəyərlərin inkişafı; demokratiyada qərarların qəbulu və dövlət hakimiyyətinin yoxlanılması; cəmiyyət həyatında rəşional dəyişikliklərə nail olma.

3.1.2. İslam hüququnda ifadə azadlığı məsələləri

Müasir dünyanın hüquq sistemləri kontekstində yanaşsaq görərik ki, fikri ifadə azadlığı ilə bağlı imperativ normalar təkə beynəlxalq hüquqda və ya Avropa hüququnda nəzərdə tutulmur. Müasir beynəlxalq hüquq və Avropa hüququnun normaları yaranmazdan öncə belə dəyərlər xüsusilə, ilahi mənşəyə malik olmaqla, artıq normativ formada İslam hüquq sistemində mövcud olmuşdur. İslam hüququ fikri ifadənin özəlliyyəinə digər hüquq sistemlərindən daha inamlı və məhdudiyətsiz yanaşır.

İfadə azadlığını ictimaiyyətlə fərd arasında praqmatik bölgüyə əsaslanan modernist düşüncənin bəxş etdiyi problem hesab edən doktor S. Pərviz Manzur vurğulayır ki, “İslam həqiqət doktrinası olaraq, toplum-fərd bölgüsünü aşır və praqmatik fikirdə mövcud olan ifadə azadlığı problemi ilə ziddiyyət təşkil etmir. İslam üçün bu azadlığın məzmunu və etikası onun forma və logistikasından daha yüksəkdə dayanır.”⁴²

---

⁴¹ Schauer Frederick. Must Speech Be Special. 1983.

⁴² Dr. S. Parvez Manzoor. Freedom of Expression and Islam, http://www.irfi.org/articles/articles_451_500/freedom_of_expression_and_islam.htm

İslamda fikir azadlığının hüquqi təbiətinə onun mühüm tərkib hissəsi sayılan **fiqh** (İslam hüququ) kontekstində yanaşılır. Fiqh isə əhəmiyyətli dərəcədə müqəddəs Qurani-Kərimin ilahi müddəalarından qaynaqlanır.

Ümumiyyətlə, nəzəriyyədə müasir hüquq sistemləri arasındakı fərqlər həmişə qanunların kolliziyasının (toqquşmasının) əsası kimi çıxış edir.

Müasir dünyada dörd əsas hüquq sistemi (bəzən beşinci hüquq sistemi kimi Avropa hüquq sistemi də qeyd edilir) qəbul olunmuşdur: 1) İngilis-sakson hüquq sistemi; 2) Roman-german (kontinental) hüquq sistemi; 3) İslam (Müsəlman) hüquq sistemi; 4) Adət normaları sistemi. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, çağdaş dünya, eləcə də, Avropa cəmiyyətlərində fikri ifadə azadlığının normativ və ideya baxımından hal-hazırki formalaşma və inkişafında rəşional xidmətləri ilə seçilən əsas normalar dini mənbələrdə əks olunmuşdur. Bu mənada fikir və düşüncə azadlığı ilə bağlı İslam dinində mövcud olan normalar da müasir dünya üçün əsas dayaq nöqtəsi olaraq qalmaqdadır.

İslam (Müsəlman) hüququnda və onun əsas mənbəyi müqəddəs **Qurani-Kərimdə** fikir azadlığı, düşüncə sərbəstliyi ilə bağlı müddəalar müasir Qərb hüquq düşüncəsində mövcud olan konsepsiyalardan həm özünün yaranma tarixinə, həm də mahiyyətinin dərinliyinə görə fərqlənir.

İslam insanlara tam intellektual azadlıq verir. Daha doğrusu, bəşər tarixində ilk dəfə məhz İslam fikri ifadə azadlığı ilə bağlı inqilabi dəyişikliyə imza atmışdır. İslamaqədərki bütün dövrlərdə despotik sistem üstünlük təşkil etmiş və insanların ifadə azadlığına diqqət yetirilməmişdir. Bu çox ciddi bir məsələ olmuşdur. Çünki, reallıq bundan ibarətdir ki, insanın bütövlükdə tərəqqisinin sirri də məhz bu azadlığın mahiyyətindədir.⁴³

Qeyd olunduğu kimi, İslamda fikri ifadə azadlığının fəlsəfi mahiyyəti ilahi başlanğıcdan qidalandığına görə, onun insanlar tərəfindən məhdudlaşdırılması qeyri-mümkün hesab olunur. Bu mənada Quranın prinsiplərinə zidd olmayan hər bir fikir fiqhə (hüquqa) görə məqbul sayılır.

---

⁴³ Freedom of Expression and Islam,
<http://www.islamicfinder.org/articles/article.php?id=237&lang>

Fikri ifadə azadlığının üstünlükləri Qurani-Kərimin təfsiri və Sünnə (Həzrəti Məhəmməd Peyğəmbərin hədislər toplusu) kəlamlarının şərhilə məşğul olmuş və orta əsrlərdə formalaşmış İslam fiqh məktəblərinin doktrinal mövqeyində əsaslandırılmışdır. İslam hüququnun əsasını işləyib hazırlamış dörd məktəbdən (Hənəfi, Hənbəli, Şafii və Cəfəri) yalnız biri hüquqi mühakimələrlə bağlı fikri ifadə azadlığına daha üstün əhəmiyyət vermişdir.

Bu mənada mühüm fikirlər, banisi mənşəcə türk olmuş əbu Hənifə İbn Sabitin (699-787-ci illər) irəli sürdüyü **Hənəfilik** konsepsiyasına məxsusdur. İslamda geniş yayılmış məzhəb olan bu doktrinanın tərəfdarları öz hüquqi mühakimələrində daha çox “**zəkaya və qiyasa**” əsaslanmışlar. (İslam hüququnda **qiyas** dedikdə analogiyaya əsasən əqli nəticə çıxarılması başa düşülür-S.M.) Burada “**istislah**” metoduna, yəni hədislərin tənqidinə geniş yer ayrılmaqla, digərlərindən fərqli olaraq daha çevik sistem yaradılmışdır. Qeyd edilənlər sırf hüquqi məsələlərlə bağlı olsa da, onların əsas məqsədini məhz ağıla, fikirə və düşüncəyə əsaslanan ideya və məlumatların cəmiyyətdəki əhəmiyyətinin şərh olunması təşkil edir. Bu doktrinada düşüncə azadlığının üstün cəhətləri vurğulanaraq, yalnız zəkaya, fikrin azad ifadəsinə əsaslanan sistem çevik hesab edilir.

İslam dininin ilkin çağırışlarından biri də məhz insanları cəhalətdən qurtulub düşünməyə, fikir azadlığına, təfəkkürə, biliyə yiyələnməyə dəvət etmək olub. İslama görə, məhz düşüncə və fikir sərbəstliyi üzərində qurulan dünyagörüşü və bu dünyagörüşü əsasında formalaşan həyat tərzi insanı çaşqınlıqlardan qoruya və onun sağlam həyatına zəmanət verə bilər.

İslam alimi Şeyx Yusif Əl-Qaradavinin fikrincə, insanlar düşüncə, siyasi, sosial, dini və iqtisadi baxımdan kölə vəziyyətində olan zaman məhz İslam fikir, əqidə, soz, və tənqid azadlığını bərqərar etmiş, bu hüquqları İslamın prinsipi olaraq bəyan etmişdir.⁴⁴ Bilgi əldə etmək, düşünüb-daşınmaq çağırışı Qurani-Kərimin bir çox ayələrində yer almışdır. **Bəqərə surəsinin 266-cı ayəsində deyilir:** “Allah sizin üçün öz

---

⁴⁴ Freedom of Expression from an Islamic Perspective, <http://www.onislam.net>

cümlələrini aşkar bəyan edib ki, siz ağılla fikir yürüdəsiniz”.⁴⁵ Fikir və düşüncə azadlığı, bilgi, informasiya əldə etmək İslamın başlıca tələblərindən və əsas prinsiplərindən biridir. **İslama görə, kamilliyin bir qanadı mənəviyyat, digər qanadı isə bilgidir.** Bunlar yalnız vəhdət halında kamil insan yetişdirər, onun hüquqlarının təminatına zəmanət verər, səadətini təmin edə bilər.

İslam fikri ifadəni zordan, güc tətbiqindən daha təsirli sayır. Sözün gücünü Həzrəti Əli belə vurğulayır: “Nə çox söz ki, təsiri hücum etmək və sıçramaqdan daha çoxdur. (Ola bilər ki, ağıllı adam qılınc və döyməklə görülə bilməyən işi sözlə görsün.)”⁴⁶

Bilgi azadlığının sosial-fəlsəfi mahiyyəti Qurani-Kərimin əz-Zumər surəsində daha mükəmməl şəkildə ifadə olunur: **“Heç bilənlə bilməyən (bilgisiz) bir ola bilərmiz?” (əz-Zumər surəsi, ayə 9).** Hətta bu ayədə qarşıya sual qoyulmaqla insanların bilginin əhəmiyyəti ilə bağlı düşüncələrini onların öz öhdələrinə buraxaraq, fikir azadlığına hörmətlə yanaşılır. İslamın “Konstitusiyasında” təsbit olunmuş bu fikri məhz yuxarıda qeyd etdiklərimizin ümumiləşdirilmiş ifadəsi hesab etmək olar.

Quranda “görünməyəndən qorxun” kimi ifadə olunan intellektual azadlığın ilkin faydası insana yüksək ləyaqətə nail olmaq imkanı verməkdir. Belə ki, Allah tərəfindən heç bir aşkar məcburiyyət olmadan, insan öz azad şəxsi iradəsi ilə Allaha tanır. Tam azadlıq mühitinin olmadığı halda, heç kəs Allahdan qorxaraq, Quranda “vəsfəgəlməz ruhi məmnunluq (həzz)” adlandırılan bu mənəvi sınağa məruz qala bilməz. Belə azadlıq olmadan, heç kəsə bu ən yüksək insan ləyaqətləri üçün inam bəxş edilməsi mümkün deyildir.⁴⁷

Eyni zamanda, İslam hüququnda ifadə azadlığına məhdudiyətlər də istisna edilmir. İslama görə, insanların Yaradıcısı olan Allah xalqlara fikri ifadə azadlığı vermiş və bu azadlıq üçün məqbul və qeyri-məqbul limitlər

---

⁴⁵ Qurani-Kərim, Bəqərə surəsi, 266-cı ayə.

⁴⁶ Nəchul-Bəlağə. İmam Əli əleyhis-salamın xütbə, məktub və hikmətli kəlamları. Tərcümə və şərh. Bakı-2007. s.840

⁴⁷ Freedom of Expression and Islam,

<http://www.islamicfinder.org/articles/article.php?id=237&lang>

müəyyən etmişdir. Həzrəti Peygəmbər buyurur: “Kim ki, Allaha və axirət gününə inanırsa, onda o, ya xeyirli sözlər danışsın, ya da sussun”.⁴⁸

Fikri ifadə azadlığına məhdudiyətlərlə bağlı İmam Əli (ə.s) “Nəchul-Bəlağə”də yazır: “Bilmədiyini demə.(Çünki o, ya yalandır, ya da yalan ehtimalı olan bir şey. Nadanlıq və cahillik üzərində olan hər bir sözdən isə çəkinmək vacibdir.) Hətta bildiyin hər şeyi demə. (Çünki sənin özünə və ya başqasına ziyanı ola bilər, birinin sirrini açmaq kimi.) Çünki, eyib və nöqsan sifətlərdən pak və uzaq olan Allah, sənin bütün bədən üzvlərinə bir sıra hökmlər vacib etmiş və qiyamət günü onlarla sənə qarşı dəlil gətirəcək. (Məsələn, buyuracaq ki, sənə dili haqq söz danışmaq üçün verdim, sən isə itaət etmədiyini üçün əzab və cəzaya layiqsən.) Digər bir kəlamında Həzrəti Əli fikrin ifadəsinə görə məsuliyyəti belə şərh edir: “Nə qədər ki, danışmamısan söz sənin əsirindir. Elə ki, dilə gətirdin sən onun əsirisən”.⁴⁹ Eyni zamanda, İslam doktrinasına görə, küfr və şəkki ifadə azadlığına mənfi təsir edən elementlər kimi müəyyən olunmuşdur. Bu iki elmi-dini kateqoriyanın şərhini ilə bağlı “Nəchul-Bəlağə”də küfrün dörd sütün üzərində dayandığı - mənşəyi əsassız şübhə və tərəddüd olan, ağıl və dərrakədən kənar, yersiz dərinə getmək, haqqdan əl çəkmək, düşmənçilik və haqqa tabe olmamaq - vurğulanmış, şəkkin isə dörd növü - boş mübahisə, haqqın icrasından qorxmaq, sərgərdanlıq və azgınlığa təslim olmaq və ya nicat yolu istiqamətində çalışmamaq-əsaslandırılmışdır.

Göründüyü kimi, İslam hüququ ifadə azadlığını Allahın hökmü ilə bəşərə bəxş edilmiş dəyər kimi müəyyən etmiş və insan üçün yalnız fayda gətirə biləcək fikirləri məqbul hesab edərək, susmaq hüququnu tanımaqla, şəri, böhtanı, küfrü, şəkki və təhqiri birmənalı şəkildə istisna edir.

Beləliklə, fikri ifadə azadlığı İslam hüququnun təməl prinsipidir. Çünki, İslam ifadə azadlığını ilk növbədə kamil insan fenomeninin zəruri

---

⁴⁸ Islam’s view towards Freedom of Speech,
<http://www.caliphate.eu/2009/04/islams-view-towards-freedom-of-speech.html>

⁴⁹ Nəchul-Bəlağə. İmam Əli əleyhis-salamın xütbə, məktub və hikmətli kəlamları. Tərcümə və şərh. Bakı-2007. s.835-836

tərkib hissəsi, insan hüquqlarının təməli və bəşər rifahının əsası hesab edilir. Digər tərəfdən isə, İslama görə ifadə azadlığı insanın yetkin bir dünyagörüşə sahib olmasını şərtləndirir ki, bu da onun həyatda bütün neqativ elementləri, maneə və əngəlləri aşmasına, habelə xaosdan xilas olmasına imkan yaradır.

3.2. İfadə azadlığının normativliyi

Hüquqi baxımdan ifadə azadlığının mahiyyətini daha dəqiq dərk etmək üçün bu azadlığın beynəlxalq hüquq normalarında nəzərdə tutulan normativ məzmununa diqqət yetirmək zəruridir.

İfadə azadlığını öyrənərkən ilk növbədə Avropa **Konvensiyasının 10-cu maddəsinin** şərhinə istinad etmək xüsusilə vacibdir. 2001-ci ildən Avropa Şurasının üzvü olan Azərbaycan Respublikası ifadə azadlığının müdafiəsini gücləndirmək üçün bir sıra öhdəliklər götürmüş, 2002-ci ildə İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasını (1950) ratifikasiya etmişdir. Eyni zamanda, ölkəmiz Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin yurisdiksiyasındadır, habelə Konvensiyanın şərh və tətbiqi də məhz bu Məhkəmənin səlahiyyətinə aiddir.

Fikiri ifadə azadlığının hüquqi parametrləri digər beynəlxalq sənədlərdə də ehtiva olunmuşdur. **İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin** (1948) 19-cu maddəsində ifadə azadlığı hüququ aşağıdakı kimi qeyd olunur: “Hər kəs fikir və ifadə azadlığı hüququna malikdir; bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı və hər hansı maneə olmadan istənilən vasitələrlə və sərhədlərdən asılı olmayaraq məlumat və ideyaları axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığı daxildir.”⁵⁰ Bəyannamə BMT Baş Assambleyasının qətnaməsi qismində dövlətlər üçün birbaşa məcburi qüvvəyə malik deyildir. Lakin, bu sənəd qəbul ediləndən bəri onun bir hissəsi, o cümlədən 19-cu maddəsi beynəlxalq adət hüququ çərçivəsində məcburi qüvvə əldə etmiş müddəalar kimi geniş miqyasda tanınır.

Eyni zamanda, **Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakt** iştirakçı dövlətlərin üzərinə onun müddəalarına hörmət edilməsindən

---

⁵⁰ The Universal Declaration of Human Rights, www.un.org/en/documents/udhr/

ibarət formal hüquqi öhdəliklər qoyur və Bəyannaməyə daxil edilmiş hüquqların bir çoxunu daha da inkişaf etdirir. Azərbaycan bu Pakta 1992-ci ildə, onun 1 sayılı Fakultativ Protokoluna isə 2001-ci ildə qoşulmuşdur. Paktın 19-cu maddəsi ifadə azadlığı hüququnu Bəyannamənin 19-cu maddəsində yer almış terminlərə çox oxşar olan tərzdə ifadə edir: “1. Hər kəs fikir azadlığı hüququna malikdir. 2. Hər kəs ifadə azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa sərbəhlərdən asılı olmayaraq, şifahi, yazılı və ya çap olunmuş şəkildə, sənət əsəri formasında və ya özünün seçdiyi hər hansı digər vasitələrlə hər cür məlumat və ideyaları axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığı daxildir.”⁵¹

İfadə azadlığı həmçinin, insan hüquqlarına dair digər regional sənədlərdə – İnsan və kollektiv hüquqları haqqında Afrika Xartiyasının 9-cu, İnsan hüquqları haqqında Amerika Konvensiyasının 13-cü maddəsi ilə də qorunur. İfadə azadlığı bu regional müqavilələrin hər birində mühüm statusa malikdir.

Media hüququ prizmasından ifadə azadlığı fikrimizcə, ən yaxşı formada **Avropa İttifaqının (Aİ)** 2000-ci il tarixli İnsan Hüquqları və Fundamental Azadlıqların Müdafiəsi üzrə Xartiyasının 11-ci maddəsində təsbit olunmuşdur. “İfadə və bilgi azadlığı” adlanan həmin maddəyə görə, (A) “Hər kəs ifadə azadlığına sahibdir. Bu hüquq dövlət səlahiyyətliələrinin müdaxiləsi olmadan və ölkələrarası sərbəhlər nəzərə alınmadan fikir sahibi olmaq, bilgi və ideyalara çatım və ya yayım azadlığını əhatə edir. (B) Media azadlığına və plüralizmə hörmət ediləcəkdir.”⁵²

İfadə azadlığının normativliyi məsələsindən bəhs edərkən **Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin** qərarları xüsusilə əhəmiyyətli hesab edilə bilər. Vurğulamaq lazımdır ki, son dövrlər məhz bu qurumun çıxardığı qərarlarda ifadə azadlığı üzrə özünün normativ əksini tapmış xüsusi presedent hüququ formalaşmışdır. Növbəti paraqraflarda bu barədə ətraflı qeyd olunacaqdır.

⁵¹ International Covenant on Civil and Political Rights, www.hrcr.org

⁵² Carter of Fundamental Rights of the European Union.

http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

3.3. İfadə azadlığının komponentləri

İfadə azadlığının elmi-nəzəri və təcrübə əhəmiyyəti baxımından bu hüquqi anlayışın komponentlərinə diqqətin ayrılması da zəruridir. Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi bu komponentləri (təkb elementləri) tam dəqiq müəyyən etmişdir. Həmin maddənin birinci bəndində qeyd olunur: “Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur.”

Məhkəmə təcrübəsində Konvensiyanın 10-cu maddəsində işlədilən "ifadə" anlayışına genişləndirici təfsir verilir. Handisayd Böyük Britaniyaya qarşı (1976-cı il) işdə Məhkəmə göstərir ki, bu, nəinki xeyirxah və ya zərərsiz qiymətləndirilən və ya etinasız qəbul edilən "məlumat" və "ideyaları", həm də dövlət və ya əhalinin bir hissəsi tərəfindən həqarətli, utandırıcı və ya narahatlıq doğuran "məlumat" və "ideyaları" da əhatə edir. Bu, demokratik cəmiyyətin zəruri elementləri olan plüralizimin, dözümlülüyün və baxışların müxtəlifliyinin tələbidir. Müller İsveçrəyə qarşı (1988-ci il) işdə Məhkəmə təsdiq edir ki, "ifadə" anlayışı mədəni, siyasi və sosial məlumatların və müxtəlif xarakterli ideyaların ictimai mübadiləsində iştirak etmək imkanını təmin edən yaradıcılıq xarakterli ifadələri də əhatə edir.⁵³

Göründüyü kimi, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin birinci bəndi ifadə azadlığının 3 komponentini müəyyən edir. 1) öz rəyində qalmaq azadlığı; 2) məlumat və ideyaları yaymaq azadlığı; 3) məlumat və ideyaları almaq azadlığı;

Öz rəyində qalmaq azadlığının mahiyyəti odur ki, heç bir kənar təsirə məruz qalmadan insanlar öz fikir və ideyalarına sahib çıxmaq imkanları əldə edirlər. M. Makovey qeyd edir ki, “burada mühüm bir məsələ vətəndaşların ideoloji təbliğata məruz qalmaması, habelə ayrı-ayrı

---

⁵³ Əbilov A. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və Azərbaycan, www.kitabxana.net

fərdlərin rəylərinə əsasən onlar arasında fərq qoyulmamasıdır. İnformasiyanın birtərəfli qaydada yayılması da öz rəyində qalmaq azadlığına ciddi və yolverilməz maneə təşkil edir. Bu azadlığa əsasən fərdlər həmçinin, onların əvvəllər etdikləri ictimai çıxışlar əsasında adlarına çıxılan konkret rəylərin mümkün mənfi nəticələrinə qarşı müdafiə ilə təmin olunurlar”.⁵⁴ Eyni zamanda, ifadə azadlığı hüququnun mühüm komponenti ki, susmaq sərbəstliyi də tanınır. *Foqt Almaniyaya qarşı* işdə öz rəyində qalmaq azadlığı neqativ (əks) azadlığı, yəni öz rəyini bildirməyə məcbur edilməmək azadlığını da əhatə etmişdir.⁵⁵ Digər bir işdə isə bu hüquqa istinad edilərək cinayət prosesində ərizəçinin özüne qarşı ifadə verməkdən müdafiə edilməli olduğu bildirilmişdir.⁵⁶

Məlumat və ideyaları yaymaq azadlığı isə azad və demokratik quruluşun əsas göstəricisi olmaqla ictimai maraq kəsb edən məsələlərə münasibət bildirməyə və onların sərbəst şəkildə yayımını həyata keçirməyə yönəlmişdir. Bu hüquq əsasən mediaya şamil edilir. Məlumat və ideyaları yaymaq azadlığı məlumat və ideyaları almaq azadlığını tamamlayır. *Şener Türkiyəyə qarşı* işdə vurğulanır ki, “Media nəinki belə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi daşıyır, eyni zamanda ictimaiyyət də həmin informasiya və fikirləri almaq hüququna malikdir.”⁵⁷

Məlumat və ideyaları almaq azadlığı məlumatları toplamaq və mümkün olan bütün qanuni mənbələr vasitəsilə axtarmaq hüququnu ifadə etməklə, həmçinin beynəlxalq televiziya yayımlarını və İnternetdən istifadə imkanlarını da əhatə edir. Bütün hallarda dövlətlərin bu hüquqlara müdaxiləsi məqbul hesab olunmur. Avropa Məhkəməsi *Groppera Radio AG və başqaları İsveçrəyə qarşı* iş (1990) üzrə qərarında qeyd edir ki, dövlətlər məlumatları ötürən və qəbul edənlərin işinə müdaxilə etməməlidir. Çünki, hər iki tərəf öz istəklərinə uyğun olaraq, bir-biri ilə birbaşa təmasda olmaq hüququna malikdir.⁵⁸

⁵⁴ M.Makovey. İfadə azadlığı. “Abşeron Nəşr”-2008. s.8

⁵⁵ Vogt v. Germany, Application No: 17851/91. <http://sim.law.uu.nl>

⁵⁶ K. v. Austria Application No: 16002/90. <http://sim.law.uu.nl>

⁵⁷ Sener v. Turkey Application No: 26680/95. <http://sim.law.uu.nl>

⁵⁸ Groppera Radio AG and Others v. Switzerland Application No: 10890/84.

<http://sim.law.uu.nl>

Məhz qeyd olunan bu elementlərin hər birinin ayrıca səmərəli təminatı üçün ifadə azadlığı digər hüquqlar və azadlıqlar kontekstində nəzərdən keçirilməlidir. Çünki, səmərəli demokratiyanın mövcudluğu və digər hüquqlara hörmət baxımından ifadə azadlığı mühüm hüquq olmaqla yanaşı, həm də digər haqların, məsələn, toplaşmaq azadlığının komponenti kimi də çıxış edir. Eyni zamanda, ifadə azadlığı Avropa Konvensiyası ilə qorunan digər hüquqlarla - ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ, şəxsi həyata hörmət hüququ, vicdan və din azadlığı hüquqları ilə ziddiyyətə girə bilər. Bu zaman Məhkəmə balanslı yanaşma nümayiş etdirərək əksər hallarda ifadə azadlığının dominantlığını qeyd etmişdir. Məsələn, *Lingens Avstriyaya qarşı işdə* Məhkəmə hesab etmişdir ki, “İfadə azadlığı demokratik cəmiyyətin mühüm dayaqlarından, onun tərəqqisi və hər bir fərdin inkişafı üçün əsas şərtlərdən birini təşkil edir”.⁵⁹ Digər bir işdə isə Məhkəmə vurğulamışdır ki, “Mətbuat qanunun aliliyi ilə idarə olunan dövlətdə aparıcı rol oynayır”.⁶⁰

A.Əbilov isə Konvensiyanın 10-cu maddəsilə tənzimlənən ifadə azadlığı (söz azadlığı) hüququnu vətəndaşlıq və siyasi hüquq və azadlıqlar kateqoriyasına aid edərək, vurğulayır ki, özündə bir neçə konkret hüquq və azadlıqları birləşdirir; 1) öz fikrini ifadə etmək hüququ; 2) mətbuat azadlığı; 3) məlumat almaq hüququ; 4) məlumat yaymaq hüququ; 5) sosial, irqi, milli, dini ədavətin təbliğatının qadağan olunması. Bu hüquq və azadlıqlar demokratiyanın zəruri ünsürləri olmaqla yanaşı, həm də Avropa Konvensiyasında təsbit edilən əksər hüquq və azadlıqların həyata keçirilməsinin ilkin şərti hesab edilir.⁶¹

10-cu maddənin birinci bəndində nəzərdə tutulmuş “Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur” cümləsinə gəldikdə isə bəzi mütəxəssislər bu tələbi o dövr üçün aktual sayır və texniki səbəblərdən irəli gələrək Konvensiyanın mətninə daxil edildiyini vurğulayırlar. Eyni

---

⁵⁹ Lingens v. Austria - Plenary Judgment.

<http://strasbourgconsortium.org/document.php?DocumentID=2105>

⁶⁰ Castells v. Spain. Application No: 11798/85, <http://sim.law.uu.nl>

⁶¹ Əbilov A. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi və Azərbaycan, www.kitabxana.net

zamanda, hazırda Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ da bu məsələni lüzumsuz hesab edir: “Son onilliklərdəki texniki tərəqqidən sonra mövcud tezlik və kanalların sayına istinad etməklə, bu məhdudiyətlərə haqq qazandırmaq olmaz”.⁶²

Beləliklə, ifadə azadlığı hər bir sivil cəmiyyətin tərəqqisinin mühüm göstəricisi olamaqla, eyni zamanda fərdin inkişafı və hüquqi dövlətdə qanunun aliliyinin təminatı üçün əsas şərtlərdən birini təşkil edir. Bu hüququn hər bir komponenti qırılmaz surətdə bir-biri ilə bağlı olmaqla, məlumat və ideyaların azad şəkildə əldə olunması, yayılması və saxlanması kimi demokratik cəmiyyətdə zəruri olan mühüm məqsədlərin reallaşmasına xidmət edir.

3.4. İfadə azadlığına qoyulan məhdudiyətlər

İfadə azadlığı hüququ nadir hallarda məhdudlaşdırıla bilər. Belə bir müdaxilə ehtiyatlı hüquqi yanaşma tələb edir. Ümumiyyətlə, belə məhdudlaşdırma zamanı ifadə azadlığının məzmununa heç bir halda toxunulmamalıdır. Məhdudlaşdırma ilə bağlı **Avropa Konvensiyasının 17-ci maddəsində** deyilir: “Bu Konvensiyada heç nə hər hansı dövlətin, qrupun və ya şəxsin burada təsbit olunan hüquq və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək və ya onları Konvensiyada nəzərdə tutulandan daha artıq məhdudlaşdırmaq hüququna malik olması kimi şərh edilə bilməz”.⁶³ Qeyd edilən məsələ bağlı Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında da müvafiq müddəalar təsbit olunmuşdur. Belə ki, **Konstitusiyanın 71-ci maddəsinin 5-ci bəndinə görə**, “bu Konstitusiyanın heç bir müddəası insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının ləğvinə yönəldilmiş müddəa kimi təfsir edilə bilməz”. Əsas Qanunun 25-ci maddənin 3-cü bəndinə görə isə, “dövlət irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən,

---

⁶² Informationverein Lentia and Others v. Austria, (Application no. 37093/97), <http://www.iidh.ed.cr>

⁶³ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, <http://conventions.coe.int>

əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır”.⁶⁴ Qeyd olunan məsələ ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsini Avropa Konvensiyasına uyğunlaşdırmaq məqsədi daşıyan 24 dekabr 2002-ci il tarixli “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” AR Konstitusiyaya Qanununda da nəzərdə tutulur. Qanunun 3-cü maddəsinin 3-cü bəndində qeyd olunur ki, insan hüquqlarına və azadlıqlarına qoyulan məhdudiyyətlər həmin hüquqların və azadlıqların mahiyyətini dəyişməməlidir”.⁶⁵

Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində ifadə azadlığının məhdudlaşdırılmasına yol verilən azsaylı hallar qeyd edilir: “Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyətin qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.”⁶⁶

Bu bənddə **3 elementdən** ibarət meyar nəzərdə tutulur, bu meyara görə ifadə azadlığına edilən müdaxilələrin qanuni olması üçün: **1) müdaxilə qanunla nəzərdə tutulmalıdır**, yəni, “formallıq”, “şərt”, “məhdudiyyət” və ya “sanksiya” qanunda dəqiq göstərilməlidir; **2) müdaxilə qanuni məqsəd daşmalıdır**, yəni, müdaxilə ən azı, milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə,

---

⁶⁴ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası,
http://www.azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_a.htm
1

⁶⁵ <http://www.meclis.gov.az/?/az/topcontent/33>

⁶⁶ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, <http://conventions.coe.int>

iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin edilməsindən ibarət maraq və dəyərlərin hər hansı birinin müdafiəsinə yönəlməlidir; **3) müdaxilə “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olmalıdır**, yəni, belə bir müdaxilə “təxirəsalınmaz ictimai tələbat”dan irəli gəlməli və məhdudiyətə haqq qazandırmaq üçün dövlətin gətirdiyi əsaslar “münasib və yetərli” olmalıdır. Bu bəndin şərhinə ilə bağlı presedent hüququnda qeyd olunur ki, “istisna halları nəzərdə tutan bənddə göstərilmiş meyarlardan savayı heç bir digər meyar hər hansı məhdudiyətlər üçün əsas ola bilməz, həmin meyarlar isə öz növbəsində, onların adı mənəvi çərçivəsindən kənara çıxmayan şəkildə başa düşülməlidir.”⁶⁷ Demokratik cəmiyyət üçün ifadə azadlığının zəruriliyi BMT və ATƏT-in də meyarları sırasında başlıca yer tutur. Məsələn, BMT İnsan Hüquqları Komitəsi vurğulayır ki, “İfadə azadlığı hüququ istənilən demokratik cəmiyyətdə yüksək əhəmiyyət kəsb edir.”

Bu elementlərin hər biri konkret hüquqi mənaya malikdir. **Birinci tələb** təkcə məhdudiyətin qanunda göstərilməli olduğunu bildirmir, həm də onu ifadə edir ki, müvafiq qanun müəyyən aydınlıq və anlaşılma standartlarına cavab verməlidir. Avropa Məhkəməsi qeyd edir ki, “norma vətəndaşın öz davranışını tənzimləyə bilməsi üçün kifayət qədər dəqiq ifadə edilməmişdirsə, o, “qanun” sayıla bilməz: vətəndaş müvafiq hərəkətin törədə biləcəyi nəticələri şəraitə görə ağlabatan dərəcədə qabaqcaq görmək imkanına malik olmalıdır (ehtiyac olduqda müvafiq məsləhət almaqla)”. Hakimiyyət orqanlarına ifadə azadlığını məhdudlaşdırmaqda həddən artıq geniş səlahiyyətlər verən qanunlar da məhdudiyətlərin “qanunla nəzərdə tutulmuş” olması tələbinə cavab vermir. Avropa Məhkəməsi bildirmişdir ki, bu məsələ medianı tənzimləyən orqanın ixtiyarına verilsə, “səlahiyyətin hüdudları və həyata

---

⁶⁷ The Sunday Times v United Kingdom (Series A No 30), European Court of Human Rights (1979-80) 2 EHRR 245, 26 APRIL 1979, http://www.hrcr.org/safrica/limitations/sunday_times_uk.html

keçirilməsi qaydası kifayət qədər aydın şəkildə göstərməli, bu zaman sözügedən məhdudiyyətin qanuni məqsəd daşmasına diqqət yetirilməli, fərdin özbaşına müdaxilələrdən lazımi qaydada müdafiəsi təmin edilməlidir”.

İkinci tələb Mülki və siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 19-cu maddəsinin 3-cü bəndində sadalanan qanuni məqsədlərlə⁶⁸ əlaqədardır. Meyarların bu hissəsinə uyğunlaşma baxımından məhdudiyyət həqiqətən qanuni məqsədlərdən birinə müvafiq olmalıdır; siyasi və ya digər qanunsuz məqsədlər güdən məhdudiyyətə haqq qazandırmaq üçün onun qanuni məqsəd daşdığıının iddia edilməsi qanunsuzdur. Diffamasiya qanunlarına gəldikdə isə, burada yeganə qanuni məqsəd nüfuzun müdafiəsindən ibarətdir.

İstənilən məhdudiyyətin “zəruri” olması haqqında **üçüncü tələb** çox vaxt ifadə azadlığı hüququnun pozulduğuna dair iddiaları qiymətləndirməkdə önəmlidir. “Zəruri” sözü o deməkdir ki, məhdudiyyət üçün “təxirəsalınmaz ictimai tələbat” olmalıdır. Məhdudiyyətə haqq qazandırmaq üçün dövlətin gətirdiyi əsaslar “münasib və yetərli” olmalıdır, dövlət ən az məhdudlaşdırıcı vasitələrdən istifadə etməli və məhdudiyyət qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənəsib olmalıdır. Məhkəmə xəbərdarlıq edir ki, bunun mənalarından biri ondan ibarətdir ki, həqiqi zərurət olmadıqda dövlətlər ifadə azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün cinayət qanunundan istifadə etməməlidirlər. **Şener Türkiyəyə qarşı** işdə Məhkəmə bildirib ki, “Hökumətin tutduğu hakim mövqə, xüsusən rəqiblərinin haqsız hücum və tənqidlərinə cavab vermək üçün onun ixtiyarında başqa vasitələr olduqda, cinayət prosesinə əl atmaq məsələsində onun təmkin nümayiş etdirməsini zəruri edir... Razılığa gələn Dövlətlər ərazi bütövlüyü və ya milli təhlükəsizlik, yaxud cinayətin qarşısının alınması və ya ictimai asayiş maraqlarını əsas götürərək cinayət hüququnun gücünü kütləvi informasiya vasitələrinə tətbiq etməklə ictimaiyyətin həmin məsələlər haqqında məlumat almaq hüququnu məhdudlaşdırma bilməzlər. Dövlətlər öz vətəndaşlarını ictimai asayişə qarşı

---

⁶⁸ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, <http://conventions.coe.int>

təhlükələrdən qorumaq üçün tədbir görməli, onların tədbirləri mütənasib olmalı və əndazəni aşmamalıdır. Cinayət hüquq pozuntuları məhdud çərçivədə müəyyən edilməli və lazımi məhdudiyətlərlə tətbiq edilməlidir, əgər mülki hüquqi iddia kifayət edirsə, cinayət hüququ tətbiq edilməməlidir”.⁶⁹ Orada təsdiq edilir ki, bu prinsip hətta silahlı münaqişə vəziyyətlərinə də şamil olunur. Yəni, hətta belə anlarda da cinayət hüquqi mexanizmlər ya tətbiq olunmamalı və ya məhdud tətbiq edilməlidir.

Azərbaycan Respublikasında ifadə azadlığı qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada məhdudlaşdırıla bilər. Belə ki, “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsinin tənzimlənməsi haqqında” Konstitusiya Qanununun 3.6-cı maddəsinə əsasən, **söz və məlumat azadlığı** dövlət təhlükəsizliyi mənafeləri, sağlamlığın və mədəniyyətin, digər şəxslərin hüquq və azadlıqlarının qorunması, iğtişaşların və cinayətin qarşısının alınması, ictimai təhlükəsizliyin mühafizəsi, dövlətin ərazi bütövlüyü mənafeələrinin təmin edilməsi, digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi, məxfi qaydada əldə edilmiş məlumatın açıqlanmasının qarşısının alınması və ya məhkəmənin nüfuzunun və qərəzsizliyinin təmin edilməsi məqsədi ilə məhdudlaşdırıla bilər.⁷⁰

Beləliklə, ifadə azadlığının məhdudlaşdırılması yalnız qanunda nəzərdə tutulduğu, qanuni əsasların mövcud olduğu və demokratik toplum bunu tələb etdikdə mümkün ola və yalnız belə halda ifadə azadlığına müdaxilə yolverilməz hesab edilə, habelə milli və beynəlxalq məhkəmə qaydasında müdafiə oluna bilər.

---

⁶⁹ Sener v. Turkey Application No: 26680/95. <http://sim.law.uu.nl>

⁷⁰ <http://www.meclis.gov.az/?/az/topcontent/33>

IV FƏSİL

İNFORMASIYA AZADLIĞI: BEYNƏLXALQ VƏ MİLLİ HÜQUQ NORMALARI.

4.1. İnformasiya azadlığının hüquqi təbiəti.

4.1.1. İnformasiya azadlığına dair beynəlxalq təcrübə.

İnformasiya azadlığı beynəlxalq və milli hüquq prizmasından öyrənilməsi vacib olan ayrıca bir hüquqdur. Əlbəttə, bu fərqlilik təsadüfi deyildir. Belə ki, fikri ifadə azadlığı və informasiya azadlığını ayrılıqda qanunverçilik qaydasında fərqləndirən ilk konsepsiya İspaniyada yaranmışdır. İspaniya Konstitusiyası Məhkəməsi fikri ifadə azadlığı və informasiya azadlığının müstəqil mövcud olmasını dəfələrlə təsdiq edərək, qeyd etmişdir ki, fikir azadlığı – fikirlərin, ideyaların və rəylərin, habelə baxışların və qiymətləndirici mülahizələrin də daxil olduğu geniş konsepsiyaların ötürülməsini müdafiə edir. İnformasiya azadlığı isə, faktların və ya xüsusilə müvafiq və həqiqi hesab edilə bilən faktların ötürülməsini müdafiə edir.⁷¹ Yəni, bu fərqləndirici cəhət o deməkdir ki, fikri ifadə azadlığı rəylərə, informasiya azadlığı isə faktlara əsaslanır.

Müasir Avropa hüququna görə, informasiyaya olan hüquqlar (onun əldə olunması yayılması və ötürülməsi) ifadə azadlığı hüququnun tərkib hissəsi kimi çıxış edir. Buna görə də, informasiya azadlığı - demokratik cəmiyyətin təməl daşı hesab olunur. İnformasiya əldə edilməsi hüququ başqa insan hüquqlarına nisbətə daha önəmlidir. Müvafiq informasiya olmadıqda, insan nə oxuya, nə işləyə, nə siyasi həyatda iştirak edə, nə də ki, ümumiyyətlə öz haqlarını qoruya və müdafiə edə bilməz. Hər bir insan onun hüquq və qanuni mənafeyinə toxunan informasiyaya açıq yol əldə etməlidir. Yalnız bu halda insan tam şəkildə azad ola bilər.

Transmilli mahiyyət kəsb edən “**informasiya**” sözü latın mənşəli termin olub, azərbaycan dilində “bilgi” deməkdir. Bilgi hər bir fərdin

---

⁷¹ Judicial Review in Spain: The Constitutional Court
<http://digitalcommons.lmu.edu>

bilmək, öyrənmək və çatmaq istədiyi hər şeyi əhatə edir. Ona görə də, müasir ədəbiyyatlarda bu azadlığın hüquqi məna yükü ilə bağlı formalaşmış iki termin mövcuddur: informasiya azadlığı (freedom of information) və bilmək hüququ (right to know).⁷² Bu terminlər hüquq və azadlıq kontekstindən yanaşılaraq təsnifləşdirilir.⁷³ Azadlıq dispoziitiv xarakterli anlayış olaraq, hər hansı bir sahədə maneə və əngəllərin olmaması anlamını verir. Hüquqlar isə daha çox imperativ təbiətli olub, hər bir fərdin malik olduğu üstünlüklər, dəyərlər və mütləq xarakterli hüquqlardır. Məsələn, informasiya azadlığına görə, hər hansı bir sözü və ya məlumatı istifadə etmək də olar, etməmək də və burada fərdə müəyyən bir seçim imkanı və ya sərbəstlik verilir. Fərd belə sərbəstlikdən istifadə haqqını reallaşdırmaq, yəni müəyyən bir məlumatı öyrənmək istədikdə isə artıq onun bilmək və ya bilgiyə çatım hüququ yaranır. Başqa sözlə, fərdin öyrənmək, bilmək arzu və istəyinin başladığı andan bilgiyə çatım hüququ yaranır. Çatım hüququna qədərki an isə azadlıq anı hesab olunurdu.

Beləliklə, **informasiya azadlığı dedikdə** hər kəsin beynəlxalq və milli qanunlara müvafiq olaraq, birbaşa və ya nümayəndəsi vasitəsilə informasiya sahibinə müraciət etməklə, informasiyanın növünü və əldə etmə formasını seçməklə, heç bir maneə olmadan informasiyanın əldə olunması, ötürülməsi və yayılması üzrə sərbəstliyi başa düşülür.⁷⁴

İnformasiya azadlığı hüququnun araşdırılması üçün biz ilk növbədə bu hüquqi kateqoriyaya ifadə azadlığı kontekstində və Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin mənası çərçivəsində yanaşacağıq. Birincisi, 10-cu maddə ilə müdafiə olunan “ifadə” anlayışı yazılı və ya şifahi sözlərlə məhdudlaşmayaraq rəsm əsərlərinə, obrazlara, ideyanı ifadə etmək və məlumatı çatdırmaq məqsədi daşıyan hərəkətlərə də şamil olunur. İkincisi, 10-cu maddə təkcə məlumat və ideyaların mahiyyətini

---

⁷² Introduction to the ‘Right to Know’,

<http://www.parliamentarystrengthening.org/mediamodule/pdf/unit1.pdf>

⁷³ Freedom of Expression and The Right to Know,

<http://www.liberalindia.com/introduction/liberalpositionpapers/liberalpositionpapers11.php>

⁷⁴ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, www.e-qanun.az

deyil, həm də onların ifadə formasını müdafiə edir. Yəni çap olunmuş materiallar, radio verilişləri, rəsm əsərləri, filmlər, elektron informasiya sistemləri, qlobal informasiya şəbəkəsi bu maddə ilə müdafiə olunur. Buradan belə nəticə çıxır ki, məlumat və ideyaların istehsalı, təqdim edilməsi yayımlanması və ya ötürülməsi vasitələri bu maddənin tətbiq dairəsinə düşür və Məhkəmə belə vasitələrin bir çox sahələrdə sürətli inkişafını nəzərə almalıdır. Bundan başqa, informasiya azadlığı ən yaxşı formada **Avropa İttifaqının** (Aİ) 2000-ci ildə qəbul etdiyi Əsas İnsan Hüquqları Xartiyasının 11-ci maddəsində təsbit olunub. Bu maddədə informasiya və ifadə azadlığı eyni müddəada birləşdirilərək “ifadə və informasiya azadlığı” kimi qeyd olunmuşur.⁷⁵ 1946-cı ildə özünün ilk sessiyasında BMT Baş Assambleyasının qəbul etdiyi 59(I) sayılı qətnamədə isə deyilir: “İnformasiya azadlığı əsas insan hüququdur və... Birləşmiş Millətlər Təşkilatının müqəddəs tutduğu bütün azadlıqların məhək daşdırıdır”.⁷⁶ İnformasiya azadlığı KİV-in həmin informasiyaları (məlumat və ideyaları) ictimaiyyətdə yayımına imkan verir, eyni zamanda Məhkəmə bu azadlığı ictimaiyyətin adekvat məlumatlandırılmaq, xüsusən də, ictimai maraq kəsb edən məsələlərə dair məlumatlar almaq hüququ baxımından da əhəmiyyətli azadlıq kimi şərh edir.

Avropa Məhkəməsi vurğulayır ki, ictimai maraq kəsb edən məsələlər barədə məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi mətbuatın üzərinə düşür.⁷⁷ Həmçinin, buradan elə nəticə çıxarmaq olmaz ki, belə vəzifələr yalnız mətbuata şamil olunur. Çap mətbuatından başqa Məhkəmə bir sıra işlərdə təsdiq edib ki, məlumat və ideyalar həm də digər yayım vasitələrinə aid edilir. Məsələn, *Groperra Radio AG və başqaları İsveçrəyə qarşı* (1990) işində belə hüquqlar radio verilişlərinə, *Otto-Preminger İnstitutu Avstriyaya qarşı* (1994) işində filmlərə, *Müller və başqaları İsveçrəyə*

---

⁷⁵ Charter of Fundamental Rights of the European Union. (2000/C 364/01), http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

⁷⁶ Resolutions adopted by the General Assembly at its 59th session : (numerical sequence in reverse order) A/RES/59/1-A/RES/59/314, <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r59.htm>

⁷⁷ Thorgeir Thorgeirson v. Iceland Application No: 13778/88, <http://sim.law.uu.nl>

qarşı (1988) işində isə rəsm əsərlərinə də aid edilir. Eyni zamanda, belə hüquqlar müasir dövrdə elektron informasiya sistemləri, xüsusilə İnternet üçün, məsələn, *Xurşid Mustafa və Tarzibaçi İsveçə qarşı* (2008) işdə də tanınır.

Beynəlxalq media hüququnda informasiya azadlığının prinsipləri də mühüm əhəmiyyətli məsələlərdən biri hesab olunur. Bu prinsiplər əsasən demokratik cəmiyyətlər üçün standartlaşdırılıb və bütün dünyada bunlar əsas kimi qəbul edilmişdir. Bu prinsiplər bəzi beynəlxalq media qurumlarının ana xəttini təşkil edir. **“XIX maddə” Təşkilatının** model qanununda bu prinsiplər aşağıdakı şəkildə qeyd olunur:⁷⁸

1) İnformasiyanın maksimum açıqlığı prinsipi (informasiya cəmiyyət üçün maksimum açıq olmalı, hər kəs üçün çatımlı olmalıdır);

2) Məlumatı dərc etmək öhdəliyi (Dövlət orqanları mühüm bilgiləri hökmən dərc etməlidirlər. Dərc etmək dedikdə, müasir dünyada İnternetdə yaymanı əsas kimi qəbul edir və bütün ictimai funksiyaları həyata keçirən qurumların bilgilərini dərhal İnternetlə yayırlar);

3) Açıq hökumətin dəstəklənməsi prinsipi (Dövlət orqanları açıq hökuməti aktiv şəkildə dəstəkləməli, ictimai maarifləndirmə aparmalı, rəsmi gizlilik mədəniyyətinə qarşı mübarizəyə təkan verməlidirlər);

4) İstisnaların məhdud siyahısı (İnformasiyaya çatımda mümkün qədər məhdudlaşdırmalar az olmalı, dəqiq olmalı, və həqiqətən önəmli bir mənafeyi qorumaq məqsədi ilə olmalıdır. Bu məhdudiyətə səbəb olan mənafe də ictimai xarakterli olmalıdır. Hər bir informasiya məxfiləşdirilmədən öncə, üç hissəli yoxlamadan keçirilməli, məhdudiyətlər hüquqi baxımdan əsaslandırılmalı, bilgi verməkdən imtina edilməzsə qanuni məqsədə mühüm ziyan vurulacağı əsaslandırılmalıdır. Bütün hallarda ictimai marağın üstünlük təşkil etməsi gərəkdir);

5) İnformasiyanın çatımlılığını asanlaşdıran qaydaların zəruriliyi prinsipi (İnformasiyaya hər kəsin maneəsiz çatımına şərait yaradılmalı, informasiya sorğuları sadə olmalı, zəruri bilgilər qurumlar tərəfindən

---

⁷⁸ A Model Freedom of Information Law,
<http://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/modelfoilaw.pdf>

sorğu olmadan dərhal yayılmalı, sorğular qısa müddətdə cavablandırılmalı, sorğudakı informasiyanın verilməsindən imtina olmuşsa, imtina haqqında qərardan şikayət yolu açıq olmalıdır);

6) İctimai informasiyanın ödənişsiz olması prinsipi (İctimai yükü olan bütün informasiyalar ödənişsiz olmalıdır);

7) Açıq toplantılar prinsipi (dövlət orqanlarının yığıncaqları ictimaiyyət üçün açıq olmalıdır);

8) İnformasiyanın açıqlığının üstünlüyü (İnformasiyanın maksimal açıqlığı prinsipinə zidd qanunlar dəyişilməli və ya ləğv edilməlidir);

9) “Xəbərçilərin” müdafiəsi prinsipi (Hüquq pozuntuları barədə bilgini yayan şəxslərin müdafiəsi qanunda olmalıdır. Bununla qurumların işində olan hüquqazidd hallar, korrupsiya və rüşvətə dair məlumatlar cəmiyyətə sızacaq və buna qarşı effektiv mübarizə aparmaq mümkün olacaq).

İnformasiyanın cəmiyyət həyatının mühüm və ayrılmaz tərkib hissəsi olmasını həm beynəlxalq qurumların tövsiyələri, həm də, Avropa Məhkəmə təcrübəsi təsdiq edir və informasiyaya çatımlılıq, onun əldə olunması, ötürülməsi və s. kimi dəyərləri demokratik toplum üçün əhəmiyyətli faktorlar sayaraq, bununla əlaqədar dövlətlərin üzərinə konkret öhdəliklər qoyur.

4.1.2. İnformasiya azadlığına dair milli normalar.

İnformasiya azadlığı ilə bağlı beynəlxalq hüquqi müddəaların əksəriyyəti Azərbaycan milli qanunvericilik sistemində öz əksini tapmışdır. İnformasiya əldə edilməsi hüququna dair Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində beynəlxalq hüquqdan implementasiya olunmuş çoxsaylı hüquqi normalar var. Bu hüquq ilk növbədə Konstitusiyada nəzərdə tutulmuşdur. Qeyd olunan normaların mahiyyətinə bir qədər sonra toxunacağıq. İndi isə informasiya azadlığı baxımından ən əhəmiyyətli və sivil normaların təsbit olunduğu **30 sentyabr 2005-ci il tarixli “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanuna**⁷⁹ diqqət yetirək. Qanuna görə, Azərbaycan Respublikasında informasiyanın əldə olunması

---

⁷⁹ “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu, www.e-qanun.az

azaddır. Hər kəs özü birbaşa və ya nümayəndəsi vasitəsilə informasiya sahibinə müraciət etmək, informasiyanın növünü və əldə etmə formasını seçmək hüququna malikdir. (2-ci maddə).

İnformasiyanı əldə etmək istəyən şəxslər müvafiq qurumlara sorğu ilə müraciət etməli, bu sənəddə sorğu göndərən şəxsin adı və soyadı (sorğu hüquqi şəxs tərəfindən təqdim edildikdə hüquqi şəxsin adı), ona aid olan əlaqə məlumatları, informasiyanın məzmunu, yaxud sənədin növü və ya adı, sənədin sorğuçuya bəlli olan rekvizitləri, informasiyanın təqdim edilmə forması qeyd olunmalıdır. Fərdi məlumat tələb olunduqda, yaxud dövlət və ya bələdiyyə qulluqçusu qulluq vəzifəsini yerinə yetirmək üçün sorğu verdikdə, informasiya əldə etməyin zərurəti əsaslandırılmalıdır.

Sorğu 2 üsulla təqdim edilir: 1) Şifahi -informasiya sahibinin vəzifəli şəxsinə bilavasitə və ya telefonla müraciət etmək yolu ilə; 2) Yazılı -sorğunu şəxsən təqdim etmək və ya informasiya sahibinə poçt, telefaks, yaxud elektron poçtla göndərmək yolu ilə. Yazılı sorğunu qəbul etməkdən imtina qadağandır.

Qanunun üstün cəhətlərindən biri məhz hansı informasiyanın açıqlana bilməsi məsələsidir. Bu, Qanunun 29-cu maddəsində qeyd olunur. Digər üstünlüklərindən biri isə informasiya sahibinin informasiyanı açıqlamaq vəzifəsinin qanunda dəqiq göstərilməsidir. İnformasiya sahibi cəmiyyətin maraqlarını daha asan və daha operativ şəkildə təmin etmək, çoxsaylı informasiya sorğularını azaltmaq məqsədi ilə malik olduğu, ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəticəsində yaradılmış, yaxud əldə olunmuş bir sıra informasiyaları açıqlamalıdır.

Qanunla açıqlanması zəruri informasiyalar bunlardır: 1) ümumiləşdirilmiş statistik məlumatlar, o cümlədən cinayətlərin və inzibati xətalərin ümumiləşdirilmiş statistikasını; 2) büdcə proqnozları; 3) dövlət orqanlarının struktur bölmələri haqqında əsasnamələr; 4) dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin fəaliyyətləri ilə bağlı hazırlanmış təlimatlar; 5) dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin ştat cədvəlləri, həmin idarələrdə çalışan vəzifəli şəxslərin adları, soyadları, telefon nömrələri, elektron poçt ünvanları, həmçinin onların təhsili və ixtisasları barədə məlumatlar; 6) dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin fəaliyyəti barədə hesabatlar; 7) ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin rəhbər orqanlarında

çalışanların adları və soyadları, elektron poçt ünvanları; 8) dövlət və bələdiyyə satınalmalarının şərtləri, nəticəsi, eləcə də dövlət və bələdiyyə əmlakının satılması, onun üzərində əmlak hüquqlarının dəyişməsi barədə məlumatlar; 9) İnformasiya sahiblərinin (dövlət və bələdiyyə qurumları, o sıradan ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslər, həmçinin normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə xidmət göstərən özəl hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər) aldıkları kreditlər, qrantlar onların şərtləri və istifadəsi haqqında məlumatlar; 10) normativ hüquqi aktların layihələri - razılaşdırmaya və ya təsdiq olunmağa göndərildiyi andan; 11) normativ hüquqi aktlar - qüvvəyə mindiyi gündən; 12) ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin fəaliyyətinə dair hesabatlar, onların gəlirləri və xərcləri barədə məlumatlar; 13) dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin icrası barədə hesabatlar; 14) ətraf mühitin vəziyyətinə, ətraf mühitə ziyan vurulmasına və təhlükəli ekoloji təsirlərə dair məlumatlar; 15) dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin əmr, sərəncam və qərarları - əmr, sərəncam və qərarlar qüvvəyə mindiyi gündən; 16) dövlətin ictimai əhəmiyyətli konsepsiyalarının, inkişaf planlarının və proqramlarının layihələri - təsdiq olunmağa təqdim edilənədək; 17) dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin vakansiyaları haqqında məlumatlar; 18) dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin mal və xidmətlərinə dair məlumatlar; 19) dövlət orqanları və bələdiyyələr tərəfindən təsis edilmiş və ya onların iştirakı ilə fəaliyyət göstərən özəl hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsindən verilmiş vəsaitdən və ya onlara ayrılmış əmlakdan istifadəyə dair məlumatlar; 20) kütləvi tədbirlərin proqramları; 21) dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin göstərdikləri xidmətlə bağlı dəyişikliklərə dair məlumatlar - bu dəyişikliyin edilməsinə ən gec on gün qalanadək; 22) dövlət və bələdiyyə orqanları rəhbərlərinin qəbul saatları barədə məlumatlar; 23) dövlət və bələdiyyə müəssisələrində qüvvədə olan əmək haqqı dərəcələri, əməyin ödənilməsinə dair təlimatlar, habelə əlavə haqların ödənilməsi qaydaları və xüsusi güzəştlər barədə məlumatlar; 24) ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin, həmçinin, normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə xidmət göstərən özəl hüquqi və fiziki şəxslərin bu funksiyaların yerinə yetirilməsi

ilə bağlı malik olduqları informasiyalar; 25) əmtəə bazarında hökmran mövqə tutan, xüsusi və ya müstəsna hüquqa və yaxud təbii inhisara malik olan hüquqi şəxslər - malların və xidmətlərin təklif edilməsi şərtlərinə və onların qiymətlərinə, həmin şərtlərdə və qiymətlərdə dəyişikliklərə aid informasiyalar - şərtlərin təklif edilməsinə və ya həmin şərtlərdə və qiymətlərdə dəyişiklik edilməsinə azı 30 gün qalmış; 26) tamamilə və ya qismən dövlət mülkiyyətində, yaxud asılılığında olan qeyri-kommersiya təşkilatlarına, büdcədən kənar fondlara, həmçinin dövlətin üzv olduğu və ya iştirak etdiyi kommersiya birliklərinə dövlət büdcəsindən verilmiş vəsaitdən və ya onlara ayrılmış əmlakdan istifadəyə aid informasiyalar; 27) əhaliyə göstərilən ictimai xidmətlər haqqında, habelə xidmət göstərilməsi zamanı onların qiymətlərində edilən dəyişikliklər barədə məlumatlar - bu dəyişikliklər edilənədək; 28) məhkəmə aktları; 29) qanunla nəzərdə tutulduğu həddə dövlət reyestrləri haqqında məlumatlar; 30) informasiya sahiblərinin reyestri; 31) ictimai rəy sorğusunun nəticələri; 32) informasiya sahibinin mülkiyyəti və mülkiyyət öhdəliyi haqqında məlumatlar; 33) dövlət sirri təşkil edən məlumatların siyahısı; 34) açıqlanması xüsusi qanunla, beynəlxalq müqavilələrlə və ya onların əsasında qəbul edilən normativ aktlarla müəyyənləşdirilən informasiyalar, yaxud informasiya sahibinin açıqlanmasını zəruri saydığı digər məlumatlar.⁸⁰

İnformasiya əldə etmənin formaları bunlardır: sənədlə tanış olmaq üçün ayrılmış yerə daxil olma; sənədin üzünün köçürülməsi; informasiya sahibinin texniki imkanlarından istifadə etməklə sənədin surətinin çıxarılması və ya sənədin təsdiqlənmiş surətinin verilməsi; sorğuçunun öz texniki imkanlarından istifadə etməklə sənədin surətinin çıxarılması; stenoqramların və ya digər formada kodlaşdırılmış sənədlərin oxumaq üçün yararlı vəziyyətdə təqdim edilməsi; sənədin tərcümə olunması; sənədin surətinin elektron daşıyıcılara köçürülməsi və s.

İnformasiya sorğusu ən qısa müddətdə, lakin 7 iş günündən gec olmayaraq icra edilir. Bu müddətdə həmin informasiya öz operativliyini

---

80. İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

itirərsə, sorğuya dərhal, bu mümkün olmadıqda isə **24 saatdan** gec olmayaraq cavab verilməlidir. İnsan həyatı, sağlamlığı, yaxud şəxsin azadlığı üçün real təhlükə yarandığı hallarda axtarılması və hazırlanması müəyyən vaxt tələb edən informasiya **48 saat ərzində** (bayram və istirahət günləri istisna olmaqla) təqdim edilir.

Müraciət etmək hüququ insan hüquqlarının və azadlıqlarının qorunmasının ən mühüm hüquqi vasitələrindən biri, hüquqi dövlətin idarə olunmasında vətəndaşların iştirakının bir formasıdır. 10 iyun 1997-ci il tarixli “Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında” Qanuna əsasən vətəndaşlar dövlət orqanlarına təklif, ərizə və şikayət ilə müraciət edə bilərlər. Hüquqi baxımdan bu anlayışların jurnalistlər üçün əhəmiyyətini nəzərə alaraq, onların hər birinə xüsusi diqqətin ayrılması zəruridir. Qanuna görə **təklif** dedikdə, dövlət hakimiyyəti orqanı, idarə, təşkilat və müəssisənin fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması, təhsil, elmi, texniki, hüquq, yaradıcılıq və başqa sahələrlə bağlı məsələlərin həllini nəzərdə tutan müraciət başa düşülür. **Ərizə** vətəndaşlara məxsus hüquqların həyata keçirilməsi ilə bağlı tələbləri nəzərdə tutan müraciət hesab olunur. **Şikayət** isə dövlət orqanına, idarəsinə, təşkilatına və müəssisəsinə pozulmuş hüququn bərpası tələbi barədə ünvanlanan müraciətdir.⁸¹

Müraciətə baxılmaq müddəti - bir ay müddətində (müstəsna hallarda bu müddət uzadıla da bilər), əlavə öyrənilməsi və yoxlanılması tələb edilməyən müraciətə isə ən gec 15 gün ərzində baxılmalıdır. Hərbi qulluqçuların və onların ailə üzvlərinin müraciəti daxil olduğu gündən etibarən ən gec 15 gün ərzində baxılır. Əgər məlumatın verilməsi barədə müraciətə yuxarıda göstərilən müddətlərdə baxılması nəticəsində lazım olan məlumat öz əhəmiyyətini itirə bilərsə, həmin müraciətə dərhal, bu mümkün olmadıqda isə 24 saatdan gec olmayaraq baxılmalıdır.

Dövlət tərəfindən müdafiə olunan məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçilərinin təhlükəsizliyini təmin edən səlahiyyətli dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin qanunsuz qərarlarına və hərəkətlərinə

---

81. Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

dair müraciətlərə dərhal baxılmalıdır. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının, yerli özünüidarə orqanlarının və onların vəzifəli şəxslərinin qanunsuz hərəkətlərindən (hərəkətsizliyindən) və qərarlarından vətəndaşların verdikdəri şikayətlər inzibati qaydada baxılmaqla bərabər, həmin hərəkətlərdən (hərəkətsizliyindən) və qərarlardan məhkəmə orqanlarına şikayət verilməsi və onların məhkəmədə baxılması qaydaları da mövcuddur. Bu qaydalar Mülki Məcəllənin 19 və 20-ci maddəsi, həmçinin 11 iyun 1999-cu il tarixli “Vətəndaşların hüquq və azadlıqlarını pozan qərar və hərəkətlərdən (hərəkətsizlikdən) məhkəməyə şikayət edilməsi haqqında” Qanunla tənzimlənir.

Məlumat azadlığının həyata keçirilməsi ilə əlaqədar yaranan münasibətlər həm də “Məlumat azadlığı haqqında” 1998-ci il 19 iyun tarixli Qanunla tənzimlənir. Qeyd edək ki, bu qanun da məlumat azadlığı ilə bağlı beynəlxalq hüquq norma və prinsiplərinin öz əksini tapdığı mühüm qanunlardan biri sayılır.

Beləliklə, beynəlxalq media hüququ prizmasından yanaşdıqda və xarici ölkələrin müvafiq sahəni tənzimləyən anoloji qanunları ilə müqayisəli təhlillər aparıldıqda belə nəticəyə gəlmək olar ki, bütövlükdə ölkəmizin informasiya qanunvericiliyi sistemində nəzərdə tutulan müddəalar informasiya azadlığı ilə bağlı beynəlxalq hüquq norma və prinsipləri ilə tam üst-üstə düşür və qəbul olunan bütün normativ-hüquqi baza beynəlxalq standartlara cavab verir. Xüsusilə, “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunu özünün məzmun və mahiyyəti baxımından Şərqi Avropada ən mükəmməl qanunlardan biri hesab etmək olar. Çünki, qeyd olunan qanunda informasiya əldə edilməsi hüququ ilə bağlı normalar beynəlxalq hüquqdan implementasiya olunmuş çoxsaylı hüquqi prioritetləri müfəssəl şəkildə özündə əks etdirir, eyni zamanda medianın və toplumun azad şəkildə informasiyaya catım hüququnun reallaşmasına şərait yaradır.

4.2. İnformasiya azadlığının məhdudlaşdırıldığı sahələr

4.2.1. Beynəlxalq təcrübədə informasiya azadlığının məhdudlaşdırıldığı sahələr⁸²

İnformasiya azadlığının məhdudlaşdırılması üçün mümkün əsasların siyahısı Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində qeyd olunmuşdur. Həmin maddədə informasiyanın alınması məhdudlaşdırılan **sahələr** konkret müəyyən edilir. Bunlara aiddir: a) milli təhlükəsizlik; b) ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları; c) iğtişaş və ya cinayətin qarşısının alınması; ç) sağlamlıq və ya mənəviyyatın mühafizəsi; d) digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi; e) jurnalist mənbələrinin qorunması; ə) ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyinin təmin olunması. Bütün hallarda başda milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ictimai asayişlə bağlı işlər olmaqla digər sferalara aid işlərdə də məhkəmə belə məhdudiyətləri nəzərə alır.

Milli təhlükəsizlik. Milli təhlükəsizlik maraqları hər bir müstəqil dövlətin əsas atributlarından biri hesab olunur. Ona görə də belə dövləti maraqların beynəlxalq və milli hüquqla müdafiəsi də təbii və zəruridir. Bunun üçün beynəlxalq və milli qanunvericilikdə xüsusi prinsip və müddəalar nəzərdə tutulmuşdur. Avropa Məhkəməsinin milli təhlükəsizliklə bağlı mübahisəli hesab olunan işlərindən biri **“Observer” və “Qardian” Birləşmiş Krallığa qarşı (1995)** işidir. Hər iki qəzet kəşfiyyat orqanlarının istifadə olan agenti Piter Raytın yazdığı və hələ nəşr edilməyən “Caus ovçusu” kitabından parçalar dərc etmək niyyətində olduqlarını elan etmiş, sonra isə həmin əsər ABŞ-da nəşr olunaraq Britaniyada da yayılmışdır.. Observer və Qardian tərəfindən dərc etməyə müvəqqəti qadağa qoyulmuş və qəzetlər Avropa məhkəməsinə şikayət etmişlər. Britaniya hökuməti məlumatların konfidensial xarakterli olduğunu iddia etmiş, Məhkəmə isə bildirmişdir ki, müvəqqəti qadağalara kitabın nəşrinə qədərki dövrdə haqq qazandırmaq olardı, lakin ondan sonrakı dövrdə bu mümkün deyildi. “Çünki, kitab ABŞ-da nəşr edildikdən sonra konfidensiallığını

---

⁸² Bu paragrafın işlənməsi zamanı “Freedom of expression. Human rights handbooks № 2. Council of Europe, 2001” məlumat kitabçasından istifadə olunmuşdur.

itirmişdir”⁸³ Məhkəmənin qərarına xüsusi rəydə qalan hakim Petti isə bildirirdi ki, hətta kitab nəşr olumasaydı belə, müvəqqəti qadağalara haqq qazandırmaq olmazdı, çünki, bu, informasiya almaq azadlığının pozulması olardı. Özünün xüsusi rəyində digər hakim De Meyer isə qeyd edirdi ki, mətbuat məlumat mənbəyindən asılı olmayaraq, xəbərləri dərc etməkdə azad olmalı, buna hər hansı qadağalar və ya ilkin məhdudiyyətlər qoyulmamalıdır. Azad və demokratik cəmiyyətdə bu cür məhdudiyyətlər, xüsusən bu işdə olduğu kimi, hökumət arzuolunmaz hesab etdiyi informasiya və ya ideyaların yayılmasının qarşısını almaq məqsədilə əl atarsa, bu yolverilməzdir.

Digər tərəfdən milli təhlükəsizliklə yanaşı hərbi sahədə bütün sirlərin qorunmasının zəruriliyi də Avropa Məhkəməsinin qərarlarında xüsusi vurğulanmışdır. *Hacıanastasiu Yunanıstana qarşı (1992)* işdə⁸⁴ hərbi məxfi sayılan informasiyanı yaydığına görə məhkum edilmişdi. O konkret silah barədə informasiyanı və onun tətbiqinə dair texniki məlumatları yaymışdı ki, bu da milli təhlükəsizliyə əhəmiyyətli ziyan vura bilərdi. Məhkəmə qərara aldı ki, məhkum edilmə hərbinin ifadə azadlığına müdaxilə olsa da, bu müdaxiləyə 10-cu maddənin ikinci bəndi ilə haqq qazandırmaq olar. Hacıanastasiunun işi üzrə qərar milli məhkəmələr üçün iki müddəanı irəli sürdü. Birincisi, hərbi məlumatların heç də hamısı ictimaiyyət üçün açıq olan məlumatlar siyahısının əhatə dairəsindən kənar qalmamalıdır. İkincisi, Məhkəmə bir daha qeyd etdi ki, müvafiq informasiyanın milli təhlükəsizliyə real və ciddi təhlükə yaradıb-yaratmadığının qiymətləndirilməsi hər bir konkret halda milli məhkəmələrin üzərinə düşür.

Ümumiyyətlə qeyd olunan işlər üzrə qərarlar milli təhlükəsizliyə dair informasiyalarla əlaqədar bir neçə mühüm prinsipi ortaya qoymuşdur..

Birincisi, müəyyən məlumatlar həqiqətən məxfi sayılmalıdır. Xüsusən, belə məlumatların yayılmasının milli təhlükəsizliyə qarşı təhlükə

---

⁸³ The Observer and Guardian v. The United Kingdom. Application No: 13585/88, <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/>

⁸⁴ Hadjianastassiou v. Greece. Application No: 12945/87, <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw/>

tərədəcəyini düşünmək üçün ciddi əsaslar olduqda, onlar məxfiləşdirilə bilər. Üstəlik, məlumatların məxfi statusu zamana görə məhdud xarakter daşmalı və həmin statusun saxlanılmasının zəruriliyi mütəmadi olaraq yenidən nəzərdən keçirilməlidir.

İkincisi, məhkəmə qərarlarından görünür ki, milli təhlükəsizliyə dair informasiya artıq ictimaiyyət arasında yayılıbsa, qadağan oluna və ya müsadirə edilə, yaxud onu yayanlar cəzalandırıla bilməz. İkinci prinsip milli təhlükəsizlik sahəsinə aid olan bütün məlumatların dövlətlər tərəfindən qeyd-şərtsiz məxfi hesab edilməsini və müvafiq olaraq, bu cür məlumatlarla ilkin tanışlığın məhdudlaşdırılmasını qadağan edir.

Üçüncüsü, beynəlxalq hüquq normaları tələb edir ki, milli təhlükəsizliyə aid məlumatların məxfi sayılması və ya məxfiliyinin götürülməsi zamanı ictimaiyyətin müəyyən məlumatları almaqda maraqlı olduğunu nəzərə almaq lazımdır.

Digər rəhbər müddəa **Yohannesburq Prinsiplərinin (1995)** 12-ci prinsipində yer almışdır. Orada deyilir ki, dövlət milli təhlükəsizliklə bağlı məlumatlarla ictimaiyyətin tanış olmasından tamamilə imtina etməməli, qanunvericilikdə yalnız qanuni milli təhlükəsizlik maraqlarının qorunması üçün məxfi saxlanması zəruri olan xüsusi və konkret informasiya kateqoriyalarını nəzərdə tutmalıdır. Bundan əlavə, 15-ci prinsip aşağıdakı hallarda milli təhlükəsizlik məsələlərinə dair məlumatların açıqlanmasına görə hər hansı şəxsin cəzalandırılmasını qadağan edir. 1) Məlumatların açıqlanması real ziyan səbəb olmadıqda və qanuni milli təhlükəsizlik maraqların ziyan vurması ehtimal olmadıqda, 2) İctimaiyyətin həmin məlumatları almaq marağı onların açıqlanmasının vuracağı ziyanla müqayisədə daha üstün olduqda.⁸⁵

“Dövlət hakimiyyəti orqanlarında olan informasiyaya çıxış hüququ haqqında” AŞ Nazirlər Komitəsinin 1981-ci il tarixli Tövsiyəsi həmin informasiyalara çıxışı məhdudlaşdırmaq üçün üç meyar müəyyən edir: məhdudiyətlər qanunla və ya hüquqi praktika ilə nəzərdə tutulmalı,

---

⁸⁵ THE JOHANNESBURG PRINCIPLES ON NATIONAL SECURITY, FREEDOM OF EXPRESSION AND ACCESS TO INFORMATION, <http://www.article19.org/data/files/pdfs/standards/joburgprinciples.pdf>

demokratik cəmiyyətdə zəruri olmalı və qanuni ictimai maraqların müdafiəsinə yönəlməlidir. İnformasiya verməkdən istənilən imtina əsaslandırılmalı və ona yenidən baxılması mümkün olmalıdır. O cümlədən, milli təhlükəsizlik sahəsinə aid informasiya da istisna təşkil etmir.⁸⁶

Beləliklə, milli təhlükəsizlik məsələlərinə aid məlumatların yayılmasını tam və qeyd-şərtsiz qadağan edən və kəşfiyyat xidmətlərinin fəaliyyətinə ictimai nəzarəti istisna edən qanunvericilik “demokratik cəmiyyətdə zəruri” sayılmayacaq və 10-cu maddənin pozuntusunu təşkil ediləcəkdir. Avropa Məhkəməsi tələb edir ki, istər cinayət, istərsə mülki işlər üzrə icraatda milli məhkəmələr milli təhlükəsizlik sahəsinə aid bütün məlumatların yayılmasının tam və qeyd-şərtsiz qadağan edilməsini nəzərdə tutan qanunvericiliklə üzləşdikdə buna qarşı çıxmalı və bu barədə tələbləri rədd etməlidirlər. Məhkəmələr ictimaiyyətin maraqları naminə hərəkət edən mətbuat tərəfindən təhlükəsizlik xidmətlərinin işində aşkara çıxarılan çatışmazlıqlar, qanunsuzluqlar və ya səhvlər barədə sərbəst məlumat verilməsinə imkan verməlidirlər. İfadə və informasiya azadlığı ilə milli təhlükəsizlik maraqlarının toqquşmasına aid işlərə baxarkən Məhkəmənin formalaşdırdığı prinsiplər milli məhkəmələr tərəfindən rəhbər tutulmalıdır.

Ərazi bütövlüyü. Ərazi bütövlüyü məsələsi müasir beynəlxalq münasibətlər sisteminin, beynəlxalq hüququn və xüsusilə, respublikamızın siyasi-hüquqi narahatlıq mövzudur. Bununla əlaqədar hazırki beynəlxalq hüquq normaları ərazi bütövlüyünə qəsd edən əməlləri – təcavüzü, separatizmi, etnik qarşıdurmaları və s. qadağan edir. Avropa Məhkəməsinin bir sıra işlərində ərazi bütövlüyü dövlətin mühüm mövcudluq şərti kimi xarakterizə olunur və bu sferaya aid informasiyalar qanunla mühafizə edilir. ***Sürek və Özdəmir Türkiyəyə qarşı (1999)*** işdə⁸⁷ ərizəçilərin hər biri separatizm təbliğatını yaydıqlarına görə milli

---

⁸⁶ Recommendation No. R (81) 19, http://www.access-info.org/documents/Access_Docs/Thinking/Get_Connected/Recommendation_81_19.pdf

⁸⁷ Sürek and Özdemir v. Turkey. Application No: 23927/94, 24277/94, <http://sim.law.uu.nl/sim/caselaw>

məhkəmələr tərəfindən altı ay azadlıqdan məhrum edilmə və cərimə cəzasına məhkum edilmişdilər. Bundan əlavə, onların dərc etdikləri nəşrlərin nüsxələri müsadirə olunmuşdu. Ərizəçilər yüksək rütbəli PKK üzvü ilə iki müsahibə dərc etmişdilər; o, Türkiyənin hakimiyyət orqanlarının cənub-şərqdəki siyasətini pisləyərək kürdləri öz ərazilərindən didərgin salmağa və onların müqavimətini qırmağa yönələn siyasət kimi təsvir etmişdi. O, həmçinin iddia etmişdi ki, kürd xalqının maraqları naminə aparılan müharibə “sıralarımızda bircə nəfər qalana qədər davam edəcək”. Ərizəçilər həmçinin, Türkiyə qanunvericiliyinə əsasən PKK kimi qanunsuz sayılan, kürd xalqının öz müqəddəratını təyin etmə hüququnun tanınması və Türkiyə ordusunun Kürdüstandan çıxarılması uğrunda mübarizə aparan dörd təşkilatın birgə bəyanatını dərc etmişdilər. Bu işdə Avropa Məhkəməsi milli təhlükəsizliyin və ərazi bütövlüyünün müdafiəsini ifadə azadlığının məhdudlaşdırılmasına mütənəsb hesab etmişdir. Çünki, Məhkəmənin qənaətinə, məqalə Türkiyənin cənub-şərqində insanları zorakılığa təhrik edə bilərdi. Bu işin digər işlərdən fərqi onda idi ki, etiraz edilən məqalədə zorakılığa və həmin zorakılığın baş verməsinin mümkünlüyünə işarə vardı, bu iki element Məhkəmə tərəfindən hər bir işin konkret halları nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

İğtisaşların və ya cinayətlərin qarşısının alınması. Bu müddəa müstəsna dərəcədə qanunla qorunur. Avropa Məhkəməsi təcrübəsində belə işlər üzrə qərarlarda iğtisaş və cinayətlərin qarşısının alınması ilə bağlı informasiya və ifadə azadlığına edilən müdaxilələrə haqq qazandırılır. ***Sazmann Avstriyaya qarşı (1997)*** işdə Avstriya Hökuməti iğtisaşların və ya cinayətlərin qarşısının alınması, eləcə də, milli təhlükəsizliyin müdafiəsi arqumentini irəli sürdü. Ərizəçi mətbuat vasitəsilə hərbi qulluqçuları hərbi qanunlara tabe olmamağa və onları pozmağa təhrik etdiyinə görə üç ay müddətinə azadlıqdan şərti məhrum edilmişdi. Komissiya qərara aldı ki, ərizəçinin məhkum edilməsinə Avstriya federal ordusunda qaydanın mühafizə edilməsi və milli təhlükəsizliyin müdafiəsi ilə haqq qazandırmaq olardı: “...hərbçiləri hərbi qanunlara məhəl qoymamağa təhrik etmək konstitusiyaya uyğun olaraq qəbul edilmiş qanunların ləğvinə yönələn konstitusiyaya zidd təzyiqli formasını təşkil edir. Bu cür konstitusiyaya zidd təzyiqli demokratik

cəmiyyətdə yolverilməzdir”. **“Avstriya Demokratik Əsgərlər Birliyi” və Qubi Avstriyaya qarşı (1994)** işdə⁸⁸ Məhkəmə fərqli nəticəyə gəldi, bu işdə Avstriya məhkəmələri islahatlar aparılmasını təklif edən və əsgərləri öz hərbi rəislərini məhkəməyə verməyə çağıran dövrü nəşrin hərbi kazarmalarında əsgərlər arasında yayılmasını qadağan etmişdilər. Avstriya Hökuməti iddia edirdi ki, ərizəçinin buraxdığı dövrü nəşr ölkənin müdafiə sisteminə və ordunun effektivliyinə təhlükə yaradıb və iğtişaşlara və cinayətlərə gətirib çıxara bilərdi. Məhkəmə hökumətin arqumentləri ilə razılaşmadı və bildirdi ki, dövrü nəşrdəki materialların çoxunda: “...şikayətlər əks olunub, orduda islahatlar barədə təkliflər irəli sürülüb və oxucular şikayətlərinə baxılması üçün məhkəmə proseslərindən istifadə etməyə çağırılıb. Həmin materiallar çox vaxt polemik tonda olsa da, belə təəssürat yaranmır ki, ərizəçilər müxtəlif ideyaların sadəcə müzakirə olunmasının hüduqlarından kənara çıxıblar; bunlar demokratik dövlətin ordusunda və həmin ordunun qulluq etdiyi cəmiyyətdə yol verilə bilən hallardır”. Beləliklə, Məhkəmə 10-cu maddənin pozulduğunu müəyyən etdi.

Mənəviyyatın mühafizəsi. Mənəviyyat məsələsi praktiki məhkəmə işlərində bir qədər mübahisəli məsələdir. Mənəviyyat hər bir xalqın millətin, hətta kiçik etnik qrupların özünəxas mənəvi dəyərlərinin məcmusu kimi çıxış etdiyindən, belə problemlərin məhkəmədə mübahisələndirilməsi birmənalı qarşılanmır. Bir xalqa görə mənəvi norma hesab olunan məsələ digərində nə əxlaqla, nə də qanunla mühafizə edilir. Buna görə də, “mənəviyyatın mühafizəsi” və ifadə azadlığı arasında münaqişə mütənasiblik prinsipinə yeni çalarlar gətirir. Prinsipcə, belə hallarda Məhkəmə milli hakimiyyət orqanlarına daha geniş qiymətləndirmə sərbəstliyi verir ki, bu da hər bir üzv dövlətdə və ya hətta eyni ölkənin müxtəlif bölgələrində “mənəviyyat” anlayışının spesifik xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. **Müller və başqaları İsveçrəyə qarşı (1988)**

---

⁸⁸ Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria, <http://www.iidh.ed.cr>

işində⁸⁹ milli hakimiyyət orqanları tərəfindən ərizəçinin ifadə azadlığına müdaxiləni Məhkəmə “mənəviyyətin” mühafizəsi məqsədləri üçün əsaslı və “demokratik cəmiyyətdə zəruri” hesab etdi. 1981-ci ildə müasir incəsənət sərgisində cənab Müller özünün çəkdiyi, sodomiya, zoofiliya, masturbasiya və homoseksualizm aktlarının təsvir edildiyi üç iri rəsm əsərini təqdim etmişdi. Sərgi geniş ictimaiyyət üçün açıq və pulsuz idi. Sərgiyə gələnlər üçün heç bir yaş məhdudiyyəti də qoyulmamışdı. Bu işdə Avropa Məhkəməsi məsələ ilə bağlı iştirakçı dövlətlərin ərazisində vahid konsepsiya olmadığını qeyd etdi. O, bildirdi ki, milli məhkəmələr öz ölkələrinin reallıqları ilə birbaşa təmasda olduqlarına görə “mənəviyyətin” mühafizəsi məsələləri ilə bağlı qərar çıxarmaqda beynəlxalq məhkəmənin hakiminə nisbətən daha əlverişli vəziyyətdədirlər. Ona görə də, Məhkəmə həmçinin bildirdi ki, milli məhkəmələrin arqumentləri əsassız deyil. Milli məhkəmələr hesab etmişdilər ki, təsvirlər “seksuallığı ən kobud formada qabartmaqla” “normal hissiyyətə malik insanların normal cinsi həyatla bağlı təsəvvürlərini kobud şəkildə təhqir edə bilərdi”. Bu işdən milli məhkəmələr bir daha belə nəticə çıxartmalıdırlar ki, hətta mənəviyyətin mühafizəsi kimi həssas sahələrdə də ifadə azadlığına ümumi və daimi qadağaların qoyulması yolverilməzdir. Bu sahədə mütənasiblik prinsipinin tətbiqi üçün milli məhkəmələrə Məhkəmənin praktikası vasitəsilə tövsiyələr verilir: burada ifadə edilən fikirlərin ünvanlandığı qrupun xarakteri, yəni həmin fikirlərin uşaqlara və ya gənclərə ünvanlanması; müvafiq ifadə formasının “mənəviyyətə zidd” təsir riskini azaltmaq məqsədi ilə ona məhdudiyyət qoyulması üçün hansı tədbirlərin tətbiq edilməsi; sui-istifadə hallarına yol verməmək üçün “mənəviyyətə” vurulan real ziyanın müəyyən edilməsinin zəruriliyi məsələləri nəzərə alınmalıdır.

Digər şəxslərin nüfuzu və hüquqları. Bu məsələ ifadə və informasiya azadlığı kontekstində ən çox müzakirə olunan məsələlərdəndir. Adətən, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqları bu azadlıqları məhdudlaşdırmaq üçün milli hakimiyyət orqanları tərəfindən tətbiq olunan qanuni

---

⁸⁹ Müller and others v. Switzerland. Application No: 10737/84,
<http://sim.law.uu.nl>

məqsədlərdəndir. Bu sahədə effektiv işlərdəb biri məşhur *Lingens Avstriyaya qarşı* (1996) işidir.⁹⁰ Bu işdə Məhkəmə ifadə azadlığı ilə rəsmi şəxsin nüfuzunun müdafiəsi arasında balansın gözlənilməsi məsələsini nəzərdən keçirdi. Ümumiyyətlə, bu tipli işlərdə Məhkəmə məsləhət görür ki, siyasətçilərin şərəf və nüfuzunun müdafiəsi mətbuat azadlığı ilə ziddiyyətə girdikdə milli məhkəmələr mütənasiblik prinsipini diqqətlə tətbiq etməli və jurnalistin məhkum olunmasının demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmadığını müəyyən etməlidir. Belə işlərdə Məhkəmə adətən, adi şəxslərin nüfuzunun müdafiəsi ilə rəsmi şəxslərin nüfuzunun müdafiəsinə fərq qoyur. Hesab edilir ki, rəsmi şəxslər adi şəxslərə nisbətən daha az hüquqi müdafiə imkanlarına malikdir. Rəsmi şəxslərin nüfuzu ilə bağlı işlərdə çox vaxt Avropa Məhkəməsi mətbuat azadlıqlarına daha çox üstünlük verir. Lakin, *Tammer Estoniyaya qarşı* (2001) işdə⁹¹ Məhkəmə şəxsi həyat sirlərinin qorunmasını lehinə qərar çıxarmış və mətbuat azadlığına haqq qazandırmamışdır. Bu işdə Məhkəmə hesab etmişdir ki, daxili işlər nazirinin köməkçisi olmuş xanım Lanarunun şəxsi həyatı ilə bağlı işlədilmiş mübahisəli ifadələrə ictimai tələbat və maraq olmadığından onun nüfuzuna zərər vurulub. Qeyd olunan məsələyə dair diffamasiya işlərinə, şərəf, ləyaqət və nüfuzla dair mövzularda da geniş aydınlıq gətirilir.

Ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyi. Bu məsələ ilə bağlı Məhkəmənin praktikası göstərir ki, ədalət mühakiməsi xüsusi müdafiəyə malik olsa da, boşluq şəraitində fəaliyyət göstərmir və ədalət mühakiməsinin həyata keçirilmə məsələləri ictimai müzakirələrin tərkib hissəsi ola bilər. *“Sandi Tayms” Birləşmiş Krallığa qarşı (1979)* işində⁹² hökumət qəzet məqaləsinin dərc olunmasına qoyulmuş qadağaya ədalət mühakiməsinin qərəzsizliyinin müdafiəsi və ictimaiyyətin məhkəmə orqanlarına inamının qorunması maraqları ilə haqq qazandırmışdı. Avropa Məhkəməsindəki icraatda “Sandi Tayms” 10-cu maddənin pozulduğunu

---

⁹⁰ Lingens v. Austria. Application No: 9815/82, <http://sim.law.uu.nl>

⁹¹ Tammer v. Estonia Application No: 41205/98, <http://sim.law.uu.nl>

⁹² The Sunday Times v. The United Kingdom, Application No: 6538/74, <http://sim.law.uu.nl>

iddia etdi. Hökumət qadağaya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini qorumaq zərurəti ilə haqq qazandırdı, çünki, “talidomid faciəsi” ilə bağlı məhkəmə işləri hələ başa çatmamışdı. Məhkəmə belə bir faktın hamılıqla qəbul olunduğunu bildirdi ki, məhkəmələr vakuüm şəraitində fəaliyyət göstərə bilməzlər. Onlar mübahisələrin həll edildiyi yer olsalar da, bu o demək deyil ki, müzakirələr hər hansı bir yerdə, istər ixtisaslaşmış dərjilərdə, istərsə də, ümumi mətbuatda və ya geniş ictimaiyyət arasında aparıla bilməz. Bundan başqa, baxmayaraq ki, kütləvi informasiya vasitələri ədalət mühakiməsinin lazımi qaydada həyata keçirilməsi maraqları naminə tətbiq edilən müəyyən sərhədləri aşma bilməzlər, ictimai maraq doğuran digər sahələrdə olduğu kimi məhkəmələrdə qaldırılan məsələlərlə bağlı məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsi də onların öhdəsinə düşür. Nəinki, mətbuat məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsini daşıyır, həm də ictimaiyyət onları almaq hüququna malikdir. Məhkəmə işin konkret hallarını nəzərdən keçirərkən qeyd etdi ki, “talidomid faciəsi”, şübhəsiz ki, ictimai maraq doğuran məsələ idi. Bundan əlavə, faciənin toxunduğu ailələr, eləcə də, geniş ictimaiyyət bu məsələnin bütün faktları barədə məlumatlandırılmaq hüququna malik idilər. Məhkəmə bu nəticəyə gəldi ki, “qəzet məqaləsinə qarşı qəbul edilmiş qadağa Konvensiyada nəzərdə tutulan mənada ifadə azadlığına olan ictimai maraqlardan üstün tutula bilən təxirəsalınmaz sosial tələbatdan irəli gəlməmişdi”.

Jurnalist mənbələrinin müdafiəsi. Mətbuat azadlığının xüsusi komponenti jurnalist mənbələrinin müdafiəsidir. Bu Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində sadalanan qanuni məqsədlərdən hər hansı biri ilə ziddiyətə girə bilər. ***Qudvin Birləşmiş Krallığa qarşı*** (1996) işi üzrə qərar⁹³ bir tərəfdən ədalət mühakiməsinin maraqları və digər şəxslərin hüquqlarının qorunması, digər tərəfdən isə, məlumat mənbələrinin müdafiəsi arasında balansı gözləmək üçün önəmlidir. Avropa Məhkəməsindəki icraatda ərizəçi iddia edib ki, onun informasiya mənbəyini açıqlamasını tələb edən məhkəmə qərarı, eləcə də

---

⁹³ Goodwin v. The United Kingdom, Application No: 17488/90, <http://sim.law.uu.nl>

bunu etmədiyinə görə təyin edilmiş cərimə onun ifadə azadlığı hüququnu pozub. Məhkəmə “ifadə azadlığının demokratik cəmiyyətin mühüm dayaqlarından birini təşkil etdiyini və mətbuatın ifadə azadlığının təmin edilməsinin xüsusu əhəmiyyət daşıdığını” xatırladaraq bildirdi ki, jurnalist mənbələrinin müdafiəsi mətbuat azadlığının əsas şərtlərindən biridir və bir sıra iştirakçı dövlətlərin qanunlarında, peşə davranışı məcəllələrində və jurnalist azadlığına dair bir sıra beynəlxalq mənbələrdə öz əksini tapıb. Bu cür ifadə olmasa, mənbələr ictimai maraq doğuran məsələlər barədə ictimaiyyəti məlumatlandırmaqda mətbuata kömək etməkdən çəkinirlər. Nəticədə, mətbuatın “ictimai nəzarətçi” roluna xələl gələ bilər. Mətbuatın dəqiq və etibarlı informasiya vermək imkanları mənfi təsirə məruz qala bilər. Demokratik cəmiyyətdə jurnalist mənbələrinin mətbuat azadlığı üçün mühümlüyünü və mənbənin açıqlanması barədə məhkəmə qərarının potensial olaraq çəkindirici təsir göstərə biləcəyini nəzərə alaraq, məhkəmə hesab etdi ki, ərizəçidən məlumat mənbəyini açıqlamağı tələb edən məhkəmə qərarı və bundan imtina etdiyinə görə ona tətbiq edilməmiş cərimə onun ifadə azadlığı hüququnun pozulması ilə nəticələnib. **Qudvinin işi** üzrə qərardan sonra 2000-ci ildə AŞ Nazirlər Komitəsi “Jurnalistlərin öz informasiya mənbələrini açıqlamamaq hüququ haqqında” R(2000) 7 sayılı tövsiyə⁹⁴ qəbul etmişdir.

Jurnalist mənbələrinin müdafiəsini nəzərdə tutan hüquq normalarının qüvvədə olmadığı ölkələrdə məhkəmələr bu məsələyə dair Avropa hüququnun müddələrinə, məsələn, Qudvinin işi üzrə məhkəmənin çıxardığı qərarla ifadə edilmiş prinsiplərə, eləcə də, beynəlxalq hüququn hamılıqla tanınmış prinsiplərinə uyğun hərəkət etməlidirlər. Milli məhkəmələr ifadə azadlığının keşiyində durmalıdırlar, bu azadlıq bütün hallarda, o cümlədən, jurnalistlər cavabdeh və ya şahid qismində məhkəməyə çağırıldıqda jurnalist mənbələrinin qorunması zərurətini də əhatə edir. Belə hallarda məhkəmələr yalnız mütənasiblik prinsipini və demokratik cəmiyyətdə mətbuatın mühüm rolunu rəhbər tutmalıdırlar.

---

⁹⁴[http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(2000\)007&expmem_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(2000)007&expmem_EN.asp)

4.2.2. Alınması məhdudlaşdırılan məlumatlar və milli qanunvericilik.

Azərbaycan qanunvericiliyi informasiyaların təsnifatı məsələsindən də yan keçməmişdir. Belə bölgünün həm nəzəri, həm də praktiki əhəmiyyəti danılmazdır.

Əldə olunma növünə görə informasiya ümumi istifadə üçün açıq və alınması məhdudlaşdırılan informasiyalara bölünür. Əldə edilməsi qanunla məhdudlaşdırılan informasiyalar isə hüquqi rejiminə görə iki cür olur: **məxfi və gizli (konfidensial)**. Dövlət sirri məxfi, vətəndaşların, mülkiyyət növündən asılı olmayaraq yaradılmış idarə, müəssisə və təşkilatların, digər hüquqi şəxslərin qanuni maraqlarının qorunması məqsədilə əldə olunmasına məhdudiyət qoyulan peşə (həkim, vəkil, notariat), kommersiya, istintaq və məhkəmə sirləri, habelə fərdi məlumatlar konfidensial xarakter daşıyır. Dövlət sirrini təşkil edən (məxfi) və digər məlumatlar (gizli) qanunla nəzərdə tutulur və mühafizə edilir.

Məxfi məlumatlar. Milli təhlükəsizliklə bağlı mühüm məsələlər, xüsusilə dövlətimizin informasiya sahəsində əsas milli maraqları, məxfi hesab olunan məlumatlar 29 iyun 2004-cü il tarixli “Milli təhlükəsizlik haqqında” Qanunda ⁹⁵ konkret göstərilmişdir. AR-nın informasiya sahəsində əsas milli maraqları aşağıdakılardır: 1) Məlumatların qanuni yolla əldə edilməsi, ötürülməsi, hazırlanması və yayılması kimi vətəndaşların konstitusiya hüquqlarının təmin edilməsi; 2) İnformasiya ehtiyatlarının qorunması və inkişaf etdirilməsi; 3) İnformasiya məkanının formalaşdırılması və onun qorunmasının təmin edilməsi; 4) Dünya rabitə və informasiya sisteminə daxil olma. AR-nın elm, mədəniyyət və mənəviyyat sahəsində əsas milli maraqları - Azərbaycan xalqının mədəni-tarixi irsinin və mənəvi dəyərlərinin qorunması və ümumbəşəri dəyərlərlə zənginləşdirilməsi, dilinin, özünüdərk və milli iftixar hissini, intellektual potensialının inkişaf etdirilməsi, elmi potensialdan səmərəli istifadə olunması və onun artırılmasıdır.

---

⁹⁵ Milli Təhlükəsizlik haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

Qeyd edək ki, bütün Avropa ölkələrində, o cümlədən Azərbaycanda da dövlət sirrini təşkil edən məlumatlar milli təhlükəsizlik və digər maraqlar nəzərə alınmaqla daxili qanunvericilik qaydasında müəyyən olunmuşdur. Belə məlumatların siyahısı 7 sentyabr 2004-cü il tarixli “Dövlət sirri haqqında” Qanunun 5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur. Dövlət sirrini aşağıdakı məlumatlar təşkil edir.⁹⁶

1) Hərbi sahəyə əməliyyatların hazırlanması, strateji və əməliyyat planları, döyüşü idarəetməyə dair sənədlərin məzmunu, silahların və hərbi texnikanın modernləşdirilməsi, onların taktiki-texniki xarakteristikaları, obyektlərin dislokasiyası, təyinatı, qoşunların dislokasiyası, həqiqi adları, təşkilati strukturu, şəxsi heyətinin sayı və s. üzrə məsələlər aiddir.

2) İqtisadi sahəyə silah və hərbi texnikanın istehsalı, istifadə edilən xammal və materialların strateji növləri, infrastrukturadan istifadə, mülki müdafiə qüvvələri və vasitələri, inzibati idarəetmə obyektlərinin dislokasiyası, nəqliyyat və rabitənin fəaliyyəti, dövlət müdafiə sifarişlərinin həcmi, hərbi məhsulların buraxılması, onları istehsal edən müəssisələr, bu sahədə elmi-tədqiqat, layihə işləri və texnologiyaları və haqqında məsələlər daxildir.

3) Xarici siyasət sahəsinə xarici-siyasi və iqtisadi fəaliyyət, digər dövlətlərlə hərbi, elmi-texniki və başqa sahələrdə əməkdaşlıq haqqında, əgər onların vaxtından əvvəl açıqlanması tərəflərdən heç olmazsa biri üçün diplomatik fəaliyyətin həyata keçirilməsində çətinlik yaranmasına səbəb ola bilərsə, aiddir.

4) Kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti sahəsinə belə fəaliyyətin qüvvə və vasitələri, mənbələri, metodları, planları və nəticələri, bu fəaliyyəti həyata keçirən orqanlarla konfidensial əsaslarla əməkdaşlıq edən və əməkdaşlıq etmiş şəxslər, şifrələnmiş, o cümlədən kodlaşdırılmış və məxfiləşdirilmiş rabitə sistemləri, dövlət sərhədinin mühafizəsi və s. haqqında məlumatlar aiddir.

---

⁹⁶ “Dövlət sirri haqqında” AR Qanunun tam mətni üçün kitabın sonundakı əlavələrə bax.

Qeyd olunan məlumatların yayılmasına görə Cinayət Məcəlləsinin 284-cü maddəsi ilə cinayət məsuliyyəti müəyyən edilmişdir.⁹⁷

Eyni zamanda, dövlət sirrindən başqa, əldə olunması məhdudlaşdırılan bir sıra digər məlumatlar da vardır ki, onların yayılmasına görə qanunda məsuliyyət nəzərdə tutulur. Alınması məhdudlaşdırılmış məlumatlara dövlət, peşə (vəkil, notariat, həkim), qulluq, bank, kommersiya, istintaq və məhkəmə sirləri, şəxslərin şəxsi və ailə həyatına, terror aksiyalarına olan məlumatlar aiddir.

Konfidensial məlumatlar. Milli qanunvericiliyə görə, aşağıdakı məlumatlar gizli (konfidensial) hesab olunur və qanunla mühafizə edilir: məhkəmə və hüquq mühafizə orqanları işçiləri barədə məlumatlar, notariat hərəkətlərin sirri, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, övladlığa götürmə, kommersiya və ya bank sirri, vəkil, həkim və müxbir sirri, sığorta, mühasibat, telekommunikasiya, poçt göndərişlərindəki yazışmanın, poçt göndərişlərin sirri, ixrac nəzarətinə aid sənədlər və məlumatlar və s.

Beləliklə, milli hüququn dövlət sirri və digər konfidensial məlumatlarla bağlı ortaya qoyduğu mövqe ölkəmizin maraqlarının müdafiəsinə yönəldiyindən həmin məlumatların yayımı ilə bağlı tələblərin jurnalistlər tərəfindən ciddi şəkildə gözlənilməsi olduqca zəruridir. KİV tərəfindən həm dövlət maraqlarının, həm də jurnalist etikasına və qlobal media hüquq prinsiplərinin əldə rəhbər tutulması Azərbaycanda azad medianın formalaşmasının əsas şərti kimi çıxış edir.

---

⁹⁷ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, , www.e-qanun.az

V FƏSİL

EKSTREMAL ŞƏRAİTLƏRDƏ İNFORMASIYA AZADLIĞI

5.1. Beynəlxalq humanitar hüquq və jurnalistika. Hərbi əməliyyatlar zamanı jurnalistlərin hüquqi statusu

İnformasiya azadlığının hüquqi təbiəti ilə əlaqədar mühüm məsələlərdən biri də ekstremal (fövqəladə) şəraitlərdə məlumatın əldə olunması və yayılması ilə bağlıdır. Belə situasiyalarda - xüsusilə müharibə və hərbi əməliyyatlar, terrorçuluğa qarşı mübarizə və ölkənin ərazi bütövlüyünə qəsdlərin törədildiyi və ya törədilmə ehtimalı olduğu zaman və digər fövqəladə hallarda informasiya üzrə hüquqi rejim bir qədər fərqliliyi ilə diqqəti cəlb edir.

İnformasiya azadlığına dair ilk növbədə beynəlxalq humanitar hüquq normalarının tətbiqi xüsusiyyətlərinə nəzər yetirək. Qeyd olunduğu kimi, jurnalistin müharibə və hərbi əməliyyatlar zamanı informasiya toplayarkən məsuliyyəti adi dövənlərdə olduğundan fərqli mahiyyət daşıyır və belə situasiyalarda beynəlxalq və milli hüquq normalarına əməl olunmasının zəruriliyi qaçılmazdır.

İlk öncə vurğulanmalıdır ki, jurnalistin müharibəni, milli, irqi ayrışkıliyi, silahlanmanı, nifrəti təbliğ etməsi beynəlxalq normalarla qadağan olunur. ATƏT-in 1999-cu il İstanbul Sammitinin Bəyannaməsində iştirakçı dövlətlərin münaqişə zonalarında nifrəti qızıışdırmaq və etnik qruplar arasında gərginliyi artırmaq, həmçinin vətəndaşlar tərəfindən azad kütləvi informasiya vasitələrindən sui-istifadə edilməsindən çox böyük narahatlıq keçirdikləri qeyd olunur. Belə sui-istifadə halları Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü nəticəsi olaraq 1988-1994-cü illərdə Dağlıq Qarabağda gedən hərbi əməliyyatlar zamanı da müşahidə edilmişdir. İstənilən müharibədə qələbə düzgün həyata keçirilən informasiya siyasətindən və subyektlərin davranışından kifayət qədər asılı bir məsələdir. Ona görə də, Azərbaycanda KİV nümayəndəsinin hərbi əməliyyatlar zamanı davranış qaydalarına ciddi yanaşılmalıdır. Ölkəmizdə bu sferanı tənzimləyən xüsusi qanunun olmaması mənfi hal hesab olunur. Bu sahədə yalnız yuxarıda şərh

etdiyimiz Dövlət sirri haqqında Qanunun 5-ci maddəsinin hərbi və əks-kəşfiyyətə dair müddəaları mövcuddur.⁹⁸

Bundan başqa, qlobal informasiya şəbəkəsində müharibə vəziyyəti üçün informasiya savaşının ümumdövlət prinsipləri də formalaşdırılmalıdır. Müharibə vəziyyəti jurnalistdən xüsusi bacarıq, səriştə və bilgilər tələb edir. Məsələn, Böyük Britaniyada hərbi reportyorların hazırlığı üzrə xüsusi mərkəz fəaliyyət göstərir ki, orada onlara müharibə şəraitində təhlükəsiz işləmək qaydaları öyrədilir.

Silahlı münaqişələr zamanı dinc dövrdə tətbiq olunan normalar qüvvədə olmur. Bu zaman yalnız beynəlxalq hüququn xüsusi sahəsi hesab olunan beynəlxalq humanitar hüquq normaları qüvvədə olacaq. Ədəbiyyatlarda bu hüquq sahəsinin “silahlı münaqişələr hüququ”, “müharibə hüququ”, “beynəlxalq humanitar hüquq” və s. müxtəlif terminlərlə ifadə olunmasına baxmayaraq, normativ mahiyyət eynidir.

Beynəlxalq humanitar hüquq – silahlı münaqişələr zamanı döyüş aparılmasının müəyyən üsul və vasitələrinin tətbiqini qadağan edən və ya məhdudlaşdıran, silahlı münaqişədə fərdin hüquqlarını qoruyan norma və prinsiplərin məcmusudur.⁹⁹

Deməli, bu hüquq silahlı münaqişələr dövrü üçün insan hüquqlarını, o cümlədən jurnalist hüquqlarını, informasiya toplamaq azadlığı və ümumilikdə KİV-in silahlı münaqişə dövründə hüquqi statusunu da tənzimləyir. Beynəlxalq humanitar hüquq həm, beynəlxalq xarakterli, həm də daxili silahlı münaqişələrə tətbiq olunur. Yəni, istənilən silahlı və ya hərbi konflikt zamanı bu normalar öz qüvvəsini saxlayır və dövlətlər buna əməl etməyə borcludurlar.

Beynəlxalq humanitar hüququn əsas mənbələri qismində dörd konvensiya və iki əlavə protokol xüsusi vurğulanmalıdır: Döyüşən silahlı qüvvələrdə yaralı və xəstələrin vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında (I Konvensiya), Dənizdə silahlı qüvvələr tərkibindən yaralıların, xəstələrin

---

98 Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

99 . Hüseyinov L.H. Beynəlxalq hüquq, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, Bakı 2000.

və gəmi qəzasına uğrayanların vəziyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında (II Konvensiya), Hərbi əsirlərlə rəftar haqqında (III Konvensiya) və Müharibə zamanı mülki əhalinin qorunması haqqında (IV Konvensiya) 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyaları və onlara 1977-ci il tarixli I və II Əlavə Protokollar. Konvensiyalar ölkəmiz tərəfindən 1993-cü il aprelin 21-də ratifikasiya olunmuşdur.

Beynəlxalq humanitar hüquq jurnalistlərə münasibətdə iki cür hüquqi status müəyyən edir: birincisi, hərbi reportyorlara şamil edilən – kombatant (silah gəzdirmək, düşməni öldürmək və s. hüququ olan vuruşan tərəf) statusu; ikincisi isə mülki əhalinin istifadə edə biləcəyi hüquqi imkanlara sahib olan və xüsusi vəsiqə əsasında hərbi əməliyyat zonasına daxil ola bilən jurnalist statusu.

Hərbi reportyorlar (müxbirlər) III Konvensiyanın IV maddəsinin A(4)-cü bəndinə əsasən silahlı qüvvələrin bilavasitə üzvləri olmayan, lakin, həmin qüvvələr tərəfindən verilmiş icazə və vahid nümunəli şəxsiyyət vəsiqəsi əsasında onları müşayiət edən şəxslərdir. Bu kateqoriyalı şəxslər hərbi heyətə daxil edilir və beynəlxalq humanitar hüquqla yol verilən bütün hüquq və vəzifələrə – silah gəzdirmək, düşməni məhv etmək, hərbi əsir kimi davranılmaq, uzaqdan seçilən fəqləndirici nişana sahib olmaq, öz əməliyyatlarını müharibə qanun və adətlərinə uyğun aparmaq və s. malikdirlər.¹⁰⁰

İkinci kateqoriyalı media nümayəndələrinin statusu isə 1977-ci il tarixli I Protokolla müəyyən edilir. Protokolun tək maddədən ibarət olan III fəslə jurnalistlərə aid edilir. Həmin sənədin 79-cu maddəsinə əsasən jurnalistlərin himayəsi tədbirləri dövlətin üzərinə öhdəlik kimi qoyulur və silahlı münaqişə ərazilərində öz peşələri üzrə təhlükəli ezamiyyətlərdə olan jurnalistlər mülki şəxslər hesab edilir. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, II dünya müharibəsindən sonra BMT jurnalistlərə silahlı münaqişə dövründə müdafiə ilə əlaqədar mülki əhalidən fərqli status təklif etmişdi. Həmçinin, BMT jurnalistlər üçün xüsusi tanınma nişanlarının olmasını, onlara dair məlumat bazasının formalaşdırılmasını, qeydiyyatlarının

---

100 . The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, <http://www.icrc.org>

aparılmasını və koordinasiyaedici beynəlxalq qurumun yaradılmasını da təklif etmiş, lakin, buna jurnalistlər özləri və beynəlxalq jurnalist qurumları qəti etirazlarını bildirmişlər. Səbəb isə çox sadə idi: bundan media nümayəndələrinə qarşı təzyiq vasitəsi kimi istifadə oluna, onların peşəkar fəaliyyətlərinə maneələr yaradıla bilərdi. Eləcə də, cəbhə xəttindən dünyanı informasiya ilə təmin edən KİV-ə münasibət heç də birmənalı olmadığından məhz ilk növbədə xüsusi tanınma nişanları ilə fərqlənən jurnalistlər snayperlərin diqqətini cəlb edəcək. Ona görə də, jurnalistlər üçün belə xüsusi müdafiə mexanizmi çoxsaylı media qurumlarının təsiri nəticəsində qəbul edilməmiş və onlara mülki şəxslərin statusu həvalə olunmuşdur.

Mülki şəxslər olaraq jurnalistlər beynəlxalq humanitar hüquqa görə, hərbi əməliyyatların törətdiyi təhlükəyə qarşı ümumi himayədən faydalanırlar. Onlar həmlə obyektinə ola bilməzlər. Onları qorxutmaq məqsədilə zorakılıq etmək və zorakılıqla hədələmək qadağandır. Əgər jurnalist öz peşə fəaliyyətini həyata keçirərkən bilavasitə hərbi əməliyyatlara qatılırsa, yəni əlinə silah olaraq döyüşdə iştirak edirsə, bu zaman o, mülki əhaliyə şamil edilən statusdan istifadə edə bilməz. Belə halda o, artıq kombatant statusu əldə edəcək. 79-cu maddə jurnalistlərin kombatant statusuna malik olmaq hüququna xələl gətirmir və belə olduqda onlar yenə də Konvensiya və Protokollarla mühafizə edilirlər. Jurnalistlər Protokola II Əlavədə verilən nümunəyə uyğun olaraq, şəxsiyyət vəsiqəsi ala bilərlər. Jurnalistlərin vətəndaşı olduqları və daimi yaşadıkları və ya işlədikləri informasiya agentliyinin yerləşdiyi Dövlətin hökuməti tərəfindən verilən bu vəsiqə onların jurnalist statusunu təsdiq edir. Jurnalist vəsiqəsinin üz tərəfində aşağıdakı məzmununda xüsusi qeyd edilir: “Bu şəxsiyyət vəsiqəsi silahlı münaqişə bölgələrində təhlükəli peşə ezamiyyətində olan jurnalistlərə verilir. Vəsiqənin sahibi 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarına və bu Konvensiyalara I Əlavə Protokola uyğun olaraq, onunla mülki əhali ilə olduğu kimi rəftar edilməsi hüququna malikdir. Vəsiqənin sahibi vəsiqəni daim özü ilə gəzdirməlidir. Tutulduğu

haldə o, öz şəxsiyyətinin müəyyən edilməsinə kömək göstərmək üçün dərhal vəsiqəni onu tutmuş hakimiyyət orqanlarına təqdim edir”.¹⁰¹

Bütün hallarda cəbhə bölgəsində çalışan jurnalistdən akkreditasiya tələb olunur. Belə akkreditasiya konkret olaraq baş qərargah və ya ordunun hər hansı mərkəzləşmiş qurumu tərəfindən aparılır. Məqsəd jurnalistin məhz öz peşə fəaliyyətinin icrası ilə məşğul olub-olmamasına nəzarəti həyata keçirməkdir. Çünki, jurnalistikadan hazırda planetin əksər döyüş bölgələrində casusluq məqsədləri ilə sui-istifadə olunur və media vasitəsilə kəşfiyyat materialları toplanılır. Belə hallar daha çox xarici medianın fəaliyyətində təzahür edir.

Beləliklə, beynəlxalq humanitar hüquq normalarının jurnalistikaya şamil edilməsinin, bu normaların onlar tərəfindən mənimsənilməsinin mühüm əhəmiyyəti onunla izah olunur ki, bu zaman KİV belə müdafiədən istifadə etməklə ictimaiyyətin “qaynar nöqtədən” düzgün məlumat almaq hüququnu təmin etmiş olur. Digər tərəfdən, silahlı münaqişə dövründə jurnalist məsuliyyəti başqalarından daha fərqli əhəmiyyətə malikdir. Çünki, dövlətin informasiya siyasəti ilə uyğunsuzluq təşkil edən təsadüfi jurnalist məlumatları, xüsusilə, hərbi və kəşfiyyat xarakterli məlumatların ötürülməsi, döyüş əməliyyatları barədə əhalidə çaşqınlıq yaratmaq məqsədi daşıyan qərəzli məlumatların və s. yayılması yolverilməz hesab olunur və belə hərəkətlər cinayət məsuliyyətinə səbəb olacaq.

5.2. Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü şəraitində informasiya siyasəti

Azərbaycan dövlətinin bu günümüz üçün xüsusilə mühüm əhəmiyyət kəsb edən problemlərindən biri Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü problemidir. Daha doğrusu, Azərbaycan xarici siyasət kursunun əsas vektorlarından birini Ermənistanın Azərbaycana qarşı hərbi təcavüzünün nəticələrinin aradan qaldırılması təşkil edir. Belə nəticələrin aradan qaldırılması isə müasir informasiya-kommunikasiya tələblərini nəzərə

---

101. The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols, <http://www.icrc.org>

alan milli informasiya və media siyasətindən kifayət qədər asılı bir məsələdir.

Problemin müasir beynəlxalq hüquq və media kontekstində nəzərdən keçirilməsi bir sıra səbəblərə görə daha vacibdir. Birincisi, bu hərbi təcavüzün mahiyyəti barədə məlumatlar konkret müəyyən olunan informasiya siyasəti nəticəsində mediada, xüsusən İnternetdə yayılan beynəlxalq təbliğatla sıx bağlıdır. İkincisi, bu problem siyasi elementlərdən daha çox beynəlxalq cinayət elementləri ilə zəngindir. Yəni, bu əməl sırf ölkəmizin ərazi bütövlüyünə və suverenliyinə qəsdlə xarakterizə olunur. Bu məqam mediada xüsusi olaraq qabardılmalıdır. Eyni zamanda, Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzünün bütün tarixi dövrləri ərzində Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi Statutunun 5-ci maddəsində təsbit olunan digər beynəlxalq cinayət tərkiblərini¹⁰² özündə ehtiva edən kifayət qədər faktlar mövcud olmuşdur ki, bu da dünya mediasında artıq yayılmışdır. Üçüncüsü, bu problemin meydana gəldiyi dövrdən bu günə qədər onun mahiyyətini etnik, dini, milli və s. faktorlar deyil, məhz əsassız ərazi iddiaları, sərhədlərin pozulması, xalqların özünümüəyyənətməsi kimi beynəlxalq hüquqi faktorlar təşkil etmişdir ki, bunların da jurnalistlər tərəfindən dəqiq mənimsənilməsi və ictimaiyyətə düzqün təqdim olunması xüsusilə zəruridir.

BMT Baş Assambleyasının Təcavüzün tərfi haqqında 1974-cü il tarixli qətnaməsinə görə **təcavüz dedikdə**, bir dövlətin digər dövlətin suverenliyi, ərazi bütövlüyü və ya siyasi müstəqilliyi əleyhinə və ya bu tərifdə müəyyən olunduğu kimi, bu və ya digər şəkildə BMT Nizamnaməsi ilə bir araya sığmayan silahlı güc tətbiq etməsi başa düşülür.¹⁰³ Göründüyü kimi, ərazi bütövlüyü təcavüz cinayətinin başlıca elementi kimi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda, ərazi bütövlüyü məsələsi Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi ilə məhdudlaşdırılan elementlərdəndir. Deməli, təcavüzlə bağlı jurnalist məlumat verərkən

---

¹⁰² The Rome Statute of the International Criminal Court
www.un.org/icc/romestat.htm

¹⁰³. Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1974 г. “Определение агрессии”, <http://www.un.org>

beynəlxalq hüququn və ölkənin milli informasiya siyasətinin tələblərini ciddi şəkildə gözləməlidir. Bu barədə KİV-ə ötürülən məlumatlar heç bir halda separatizmə və digər cinayətkar meyllərə şərait yaratmamalıdır.

Media üçün zəruri olan element problemin necə adlandırılması məsələsidir. Bu, birbaşa beynəlxalq hüququn tələbidir və problemin beynəlxalq hüquqi cəhətdən düzgün adlandırılmasının praktik olaraq pozitiv istiqamətli həll prosesinin daha da sürətləndirilməsinə yardımçı ola bilər. Əksəriyyət normativ-hüquqi aktlarda, KİV-də və ədəbiyyatlarda faktların “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi”, “işğal”, “müdaxilə” kimi terminlərlə təqdim olunması baş verən hərəkət və hərəkətsizlikləri beynəlxalq hüquqi parametrlərinə görə kifayət qədər əhatə etmir və əsas mahiyyətdən yayınmağa səbəb olur. Digər tərəfdən isə, bu cür adlandırılma hadisələrin kriminal mahiyyətinin aşkarlanmasına mane ola bilər. Cinayəti mediada məhz davamlı olaraq cinayət kimi xarakterizə etmək zəruridir. Bu amilləri nəzərə alaraq fikrimizcə, problemin beynəlxalq və ölkədaxili rəsmi normativ-hüquqi aktlarda, KİV-də **“Ermənistanın Azərbaycanı qarşı hərbi təcavüzü”** şəklində təqdim olunması daha məqsədəuyğundur. Çünki, bu zaman baş verən hərəkət və hərəkətsizliklərin nəticəsi olaraq, beynəlxalq ictimaiyyət qarşısında Ermənistanın təcavüz cinayətinin subyektini kimi tanınması məsələsi aktual olur. Problemə bu mövqedən yanaşma həm də ona görə zəruridir ki, təcavüz cinayəti ilə yanaşı müharibə cinayətləri, soyqırım cinayəti, insanlıq əleyhinə cinayətləri də əhatə edən kompleks cinayət əməllərinə görə Ermənistan məsuliyyətin əsas daşıyıcısı kimi çıxış etməlidir. 1992-ci il ərzində BMT Təhlükəsizlik Şurasında aparılan müzakirələrdə, qəbul olunan bəyanatlarda problemin “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi” adlandırılması, Ermənistanın hərəkətlərinin “təcavüz” (agression) deyil, “müdaxilə” (intervention), “işğal” (occupation), “soxulma” (invasion) və s. kimi terminlərlə ifadə olunması bu dövlətin təcavüzkar fəaliyyətinin örtbasdır edilməsi idi. Dövlət olaraq Ermənistanın, fərd olaraq isə onun siyasi və hərbi rəhbərlərinin törətdiyi kompleks cinayətlərə (soyqırım, müharibə cinayətləri, insanlıq əleyhinə cinayətlər, terrorizm və s.) görə isə

müasir beynəlxalq hüquq *ad hoc* (xüsusi) Beynəlxalq Hərbi Tribunal formalaşdırılmasını labüd edir.¹⁰⁴

10 fevral 2006-ci il Rambuye danışıqlarından sonra Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü ilə bağlı media üçün əhəmiyyətinə görə, yeni beynəlxalq hüquqi tendensiya meydana gəldi: informasiya təcavüzü və informasiya müharibəsi. Ermənistan etiraf etdi ki, həll prosesində Rambuye danışıqlarının uğursuzluğa düşər olmasının səbəbi Ermənistanın informasiya müharibəsində Azərbaycana uduzmasıdır. “İnformasiya təcavüzü” beynəlxalq hüquqda yeni termdir və virtual jurnalistika üçün taktiki baxımdan düzgün mənimsənilməlidir.

“İnformasiya təcavüzü” elektron və digər kütləvi informasiya vasitələrinin, veb-resursların köməyi ilə faktiki müharibə vəziyyətində olan tərəflərin biri-birinə qarşı istifadə etdiyi arqumental informasiyalara əsaslanan virtual hücum metodlarının məcmusu kimi çıxış edir. Bu, əksər hallarda silahlı təcavüzə məruz qalan tərəf üçün özünümüdafiə vasitəsi kimi xüsusi effektiv əhəmiyyətə malik ola bilər. Nəticə etibarilə uğurlu alınan Çin təcrübəsi buna yaxşı nümunə hesab oluna bilər. Bu nümunədə “informasiya təcavüzü”nün iki aspektinə toxunulur: birincisi “iqtisadi informasiya təcavüzü”, ikinci isə “mədəni informasiya təcavüzü”. Bu, ABŞ və Çin arasında gələcək geopolitik qarşıdurmadan yayınmaq üçün Çin rəhbərliyindən müasir şərtlərlə informasiya əməliyyatlarına hazırlığın tələb olunması ilə əlaqədar idi. Əslində bunun nəticəsidir ki, hazırda Çin İnternet istifadəçilərinin sayına görə dünyada ilk yerlərdən birinə sahibdir. 2001-ci ilin yazında Tayvan boğazında Amerika kəşfiyyat təyyarələri ilə baş verən insidentdən sonra amerikalılar Çinin informasiya siyasəti qarşısında təb gətirə bilmədilər. Faktiki olaraq, Çin strateji baxımdan ABŞ-a qalib gəldi. Xaynan adasında kəşfiyyat təyyarələri ilə əlaqədar insidentlə nəticələnən böhran zamanı Çin xakerləri ABŞ müdafiə nazirliyinin informasiya sisteminə hücum etmiş və nəticə kifayət qədər effektiv alınmışdır.

---

¹⁰⁴ Məcidov S. T. Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü şəraitində informasiya təhlükəsizliyi və media hüquqları. **Qanunçuluq**. Hüquq jurnalı. № 10 oktyabr (2010) səh. 37-40

Beləliklə, XXI əsrin informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişaf tempi nəzərə alınmaqla, ilk növbədə informasiya təhlükəsizliyi haqqında xüsusi konsepsiya, o cümlədən Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü, belə aktdan özünü müdafiə və informasiya hücumlarının təşkili taktikasını özündə əks etdirən müddəalar işlənib hazırlanmalıdır. İkincisi, ölkədə informasiya müharibəsi üzrə ixtisaslaşmış “xüsusi təyinatlılar” yaradılmalıdır. Çünki, faktiki olaraq hazırda Ermənistan Azərbaycan cəbhə xəttində atəşkəs elan olunsa da, informasiya savaşı davam etməkdədir. Üçüncüsü, yuxarıda qeyd olunan “iqtisadi informasiya təcavüzü” müasir reallıqlar ilə tam üst-üstə düşür. Bu müstəvidə artıq Azərbaycan müəyyən mənada müsbət irəliləyişlərə nail olmuşdur. Təkcə bir faktı vurğulamaq kifayətdir ki, ölkə Prezidenti İ.Əliyev dəfələrlə bəyan etmişdir ki, dövlət büdcəsində müdafiə xərcləri Ermənistanın bütövlükdə dövlət büdcəsinə bərabər və ondan çox olmalıdır. Hərbi-iqtisadi amil nizamlanma prosesində əhəmiyyətli rol oynamaqla, təcavüzün aradan qaldırılmasında ən real həll modeli kimi çıxış edə və bununla yanaşı “iqtisadi informasiya hücumu” problemin tənzimlənməsinə yardımçı ola bilər. Ölkəmizin hərbi imkanları artdıqca və iqtisadiyyatı gücləndikcə, Ermənistan Azərbaycanın arqumentləri ilə hesablaşmalı olacaq. Bütün bunlar isə əsasən media vasitəsilə həyata keçirilir. Çünki, KİV informasiya müharibəsinin iştirakçıları, o cümlədən jurnalistlər üçün xüsusi bilik, bacarıq və məlumat bazası tələb edən virtual poliqon hesab olunur.

5.3. Terrorizmə qarşı mübarizə və informasiya azadlığı

Terrorizm müasir beynəlxalq və milli hüquqa görə transmilli cinayət hesab olunur. Ona görə də, bu cinayətə qarşı mübarizədə medianın davranışları həm beynəlxalq hüququn, həm də milli hüququn narahatlıq mövzusudur.

Terrorizmin media ilə qarşılıqlı əlaqəsini öyrənmək üçün ilk növbədə terrorun və terrorizmin anlayışına və tarixinə qısaca olaraq nəzər yetirmək zəruridir. Beynəlxalq xarakter olaraq bu cinayət artıq qlobal səviyyədə bütövlükdə iqtisadiyyatı, siyasəti və sosial həyatın bütün sahələrini əhatə edib. “Terror” sözü latıncadan tərcümədə qorxutmaq, dəhşətə gətirmək,

vahimə yaratmaq mənalərini verir. **Jurnalist üçün vacib olan məqam:** terror və terrorizm anlayışları bir-birindən çox sadə bir fərqlə ayrılır. Terror uzun sürən qorxu və dəhşət durumunu ifadə edən cinayət-hüquqi anlayışdırsa, terrorizm isə həmin qorxunc vəziyyətin formalaşdırılmasını məqsəd olaraq qarşıya qoyan konkret strategiyadır.

Bir qayda olaraq terrorizmin anlayışı və mahiyyətinə münasibətdə beynəlxalq və milli hüquq eyni mövqedən çıxış edir.

Professor L.V. İnoqamova-Xeqay terrorçuluğu beynəlxalq cinayət kimi xarakterizə edərək yazır ki, beynəlxalq terrorizm mahiyyət etibarilə sülh və bəşəriyyətin təhlükəsizliyinə qəsd edən cinayətlərdən biridir. Beynəlxalq terrorizmin təsir obyektini beynəlxalq sülhün təmin olunması üzrə ictimai münasibətlər, dövlətlərin dinc yanaşı yaşaması, ictimai təhlükəsizlik, insan hüquqları və əsas azadlıqları, habelə cəmiyyətin demokratik əsasları təşkil edir.¹⁰⁵

Beynəlxalq terrorçuluqla bağlı qlobal miqyasda mükəmməl konvension əsaslı bütöv bir qanunvericilik sisteminin yaradılmasına hələ ötən əsrin 30-cu illərindən başlanılmışdır. Həmin konvensiyaların böyük əksəriyyəti dövlətlərin beynəlxalq terrorçuluqla birgə mübarizə aparmasını və fəaliyyətlərini əlaqələndirmələrini nəzərdə tuturdu. 1937-ci il tarixli Cenevrə Konvensiyasından sonra “Terrorçuluğun qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında” Vaşinqton, “Terrorizmin qarşısının alınması haqqında” Avropa Konvensiyasını, 1970-ci il tarixli “Hava nəqliyyatının qanunsuz zəbtinə qarşı mübarizə haqqında”, 1971-ci il tarixli “Mülki aviasiyaanın təhlükəsizliyinə qarşı yönəlmiş qanunsuz aktlarla mübarizə haqqında”, 1973-cü il tarixli “Beynəlxalq müdafiədən istifadə edən şəxslərə, o cümlədən diplomatik agentlərə qarşı cinayətlərin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında”, 1979-cu il tarixli “Girovların götürülməsi ilə mübarizə haqqında”, 1997-ci il tarixli “Bomba terrorizmi ilə mübarizə haqqında” beynəlxalq konvensiyaları və digər beynəlxalq sazişlərin strateji əhəmiyyətini xüsusi vurğulamaq lazımdır. Bundan əlavə, terrorla bağlı BMT, ATƏT, Avropa Şurası, İKT və MDB

---

¹⁰⁵ Иногамова-Хегай Международное уголовное право. СПб.: 2003.

çərçivəsində də bir sıra mühüm sənədlər imzalanmış, razılaşmalar əldə olunmuşdur.

İfadə azadlığı və terrorizmin qarşılıqlı əlaqə məsələləri isə müfəssəl şəkildə AŞ Nazirlər Komitəsinin 2 mart 2005-ci il tarixli “Terrorizmə qarşı mübarizə kontekstində mediada ifadə və informasiya azadlığı haqqında Bəyannamə”də öz əksini tapmışdır.¹⁰⁶

Beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə sahəsində ölkəmiz bir sıra konvensiyalara qoşularaq qanunvericiliyini həmin sənədlərə uyğunlaşdırmışdır. Respublikamız terrorizmlə mübarizə üzrə BMT-nin 11 beynəlxalq-hüquqi, habelə Avropanın 10 sənədinə imza atmışdır. Azərbaycanın da qatıldığı Terrorizmin maliyyələşdirilməsi ilə mübarizə haqqında 9 dekabr 1999-cu il tarixli Beynəlxalq Konvensiyada (AR 1 oktyabr 2001-ci il tarixdə qoşulub), Bomba terrorizmi ilə mübarizə haqqında 15 dekabr 1997-ci il tarixli Beynəlxalq Konvensiyada (02.02.2001) Terrorizmin qarşısının alınması haqqında 27 yanvar 1977-ci il tarixli Avropa Konvensiyasında (05.12.2003) və “Terrorizmin qarşısının alınması haqqında Avropa Konvensiyasına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə” 15 may 2003-cü il tarixli Protokolda (22.02.2008) media və terrorizmin qarşılıqlı əlaqəsi məsələsinə də toxunulmuşdur. Eyni zamanda, Cinayət Məcəlləsində terrorçuluğa görə konkret cinayət məsuliyyəti nəzərdə tutulmuşdur.

Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında 18 iyun 1999-cu il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanununa görə **terrorizm (terrorçuluq) dedikdə** ictimai təhlükəsizliyi pozmaq, əhali arasında vahimə yaratmaq, yaxud dövlət hakimiyyət orqanları və ya beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən qərar qəbul edilməsinə təsir göstərmək məqsədilə insanların həlak olması, onların sağlamlığına zərər vurulması, əhəmiyyətli əmlak ziyanının vurulması və ya başqa ictimai təhlükəli nəticələrin baş verməsi təhlükəsi

---

¹⁰⁶ Declaration on freedom of expression and information in the media in the context of the fight against Terrorism, <http://www.coe.int>

yaradan partlayış, yangın və ya digər hərəkətlər törətmə, habelə həmin məqsədlə bu cür hərəkətlərin törədiləcəyi ilə hədələmə başa düşülür.¹⁰⁷

Müasir terrorizmin tarixinin eramızın I əsrindən indiki İsrail ərazisində Roma işğalçılarına qarşı yəhudi dini sektası olan “Zealotos”ların keçirdiyi terror aktlarından başlandığı qeyd olunur. XIX əsrin ikinci yarısından bəri terrorizm ictimai həyatın daimi faktoruna çevrilmişdir. Elə bu səbəbdən də ictimai sfera media və terrorizmin maraqlarının toqquşduğu məkan kimi çıxış edir. Çünki insanları qorxutmaq, dəhşətli duruma salmaq məqsədi daşıyan hadisələri cəmiyyətə çatdıran mediadır. Əslində terrorizmin məqsədi KİV-də o zaman reallaşır ki, həmin vaxt medianın qanunsuz reklam maraqları ilə terrorçunun təxribat maraqları üst-üstə düşür. Məhz terrorizmin hədəfi mediadan istifadə etməklə bir insanı öldürüb milyonları qorxu altına salmaqdır. Hələ vaxtilə faşist ideoloqlarından olan G. Sorel deyirdi ki, bundan sonrakı dövərdə dünyanın tək allahı qorxu olacaq, kütlələri qorxu altına atmaqla istənilən rejimi qurmaq mümkün olacaq. Əsas məqsədi cəmiyyəti məlumatlandırmaq olan media da bəzən bilərəkdən, bəzən isə bilmədən özünün reytingi naminə terrorizmin bu niyyətinin həyata keçirilməsi təmin etmiş olur. Medianın terrorçular vasitəsilə ələ alınması elə terrorun məqsədinin yarısının reallaşmasına bərabərdir. Ona görə də, medianı terrorizmin təsirindən qorumaq elə cəmiyyəti terrora qorumaq deməkdir.

Media hüquqları, informasiyanın sərbəst surətdə əldə olunması, bütövlükdə insan hüquqları ilə terrorizmin qarşılıqlı əlaqəsi bir qədər mürəkkəb məsələdir. 2001-ci il 11 sentyabrda ABŞ-da baş verən terror aksiyasından sonra bu məsələyə münasibət tamamilə dəyişmiş, dünya ölkələrinin əksəriyyəti öz qanunvericiliklərində insan hüquq və azadlıqlarını bu və ya digər dərəcədə məhdudlaşdıran dəyişikliklər etmişlər. ABŞ və Fransada məhkəmənin sanksiyası olmadan polisə bütün nəqliyyat vasitələrində yoxlama və axtarışlar aparılmasına icazə verən qanunlar qəbul edilmiş, Almaniyada isə məxfi xidmət orqanlarına və polisə rabitə və telefon qovşaqlarındakı danışığlara qulaq asılmasına

---

107 . Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında 18 iyun 1999-cu il tarixli AR Qanunu, www.e-qanun.az

qoyulmuş həddin zəiflədilməsi tapşırığı verilmişdir İngiltərədə şübhəli görünən terrorçuların hakimin qərarı olmadan istənilən vaxt həbsi mümkündür.

XX əsrdə global şəkildə yayılmış beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizə 1993-cü il Vyana Bəyannaməsində və İnsan hüquqlarının qorunması ilə bağlı Ümumdünya Konfransının qəbul etdiyi Proqramda öz ifadəsini tapmışdır. Bu sənədlərdə beynəlxalq terrorizmin, onun forma və praktiki aşkarolma metodlarının, demokratiya və insan azadlığı, həyat üçün təhlükə törətdikləri göstərilir. Dövlətin əsas məqsədi terrorizmə qarşı səmərəli mübarizə aparmaq və əhalinin yaşadığı ərazilərdə fəvqəladə vəziyyət elan edərək, vətəndaşların pozulmuş hüquqlarının bərpasına çalışmaqdır. Çünki, beynəlxalq terrorizmin əsas məqsədi məhz cəmiyyət, dövlət və bütövlükdə insanlar, onların həyatının məhv edilməsidir.

Terror aksiyaları barəsində ictimaiyyətə məlumat verilməsi məsələsi Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun 11-ci maddəsi tənzimlənir. Qanuna görə, terror əleyhinə aparılan əməliyyatlar zamanı terror aksiyaları barəsində ictimaiyyətə məlumatlar əməliyyat qərargahının rəhbərinin və ya bur qurumun ictimaiyyətlə əlaqələr üzrə məsul nümayəndəsinin müəyyən etdiyi formada və həcmdə verilir.

Aşağıdakı məlumatların yayılması yolverilməzdir:

1) terror əleyhinə əməliyyatların aparılması taktikası və texniki üsulları haqqında;

2) terror əleyhinə aparılan əməliyyatlar zonasında və ya bu zonanın həddlərindən kənarında olan insanların həyatına və sağlamlığına təhlükə yaradan və terror əleyhinə əməliyyatların aparılmasına əngəllik törədən məlumatlar haqqında;

3) terrorçuluğa bəraət qazandıran və ya onların təbliğinə xidmət edən məlumatlar haqqında;

4) terror əleyhinə aparılan əməliyyatlarda iştirak edən, habelə bu əməliyyatların aparılmasına kömək edən şəxslər haqqında.¹⁰⁸

---

108 Terrorçuluğa qarşı mübarizə haqqında 18 iyun 1999-cu il tarixli AR Qanunu, www.e-qanun.az

Milli qanunvericilikdə təsbit olunmuş bu normativlər beynəlxalq hüququn terrorizmə qarşı mübarizə vasitələri sırasına aid olan məsələlərdəndir.

Media hüququ mütəxəssislərinin mövqelərini də nəzərə alsaq, belə nəticəyə gələ bilərik ki, terror xəbərlərinin media vasitəsilə olduğu kimi cəmiyyətə təqdim edilməsinin həm faydalı, həm də zərərli tərəfləri mövcuddur. Belə məlumatların ictimaiyyətə faydası aşağıdakılardır: cəmiyyət sərbəst və senzurasız xəbər almaq imkanı əldə edir, belə hadisədən sonra dövlət əleyhinə yayıla biləcək şayiələr və digər təxribatların qarşısı alınır, insanlarda dövlətin güc strukturlarına etimad, inam daha da möhkəmlənir, media azad şəkildə hadisələri işıqlandırır.

Terrorun olduğu kimi cəmiyyətə təqdim olunmasının zərərli tərəflərinə isə aiddir: hadisənin əks-sədası digər cinayətkar qrupları həvəsləndirir, belə xəbərlərin daha çox diqqətdə saxlanması terrorçuların qəhrəman obrazını yarada və onlara səhvlərini aradan qaldırmaq, istifadə etdikləri taktikanı gözdən keçirmək üçün mənbə ola bilər. Məsələn, ABŞ-dakı Dünya Ticarət Mərkəzində 2001-ci ildə baş verən partlayış 1993-cü ildə törədilmiş ilk partlayışdan daha dəhşətli olduğundan bir çox tədqiqatçılar terrorçuların məhz az zərər vermiş ilk partlayışın mediada detallı araşdırılmasından dərs aldığını vurğulayırlar.

Digər tərəfdən, davam edən terror hadisələrinin mediada canlı yayımlanması yolverilməzdir. Canlı yayım əsasən terrora son qoymağa çalışan güc strukturları bölmələrinə yaxın sahələrdən aparılır. Əgər terrorçular telekanalları izləmə imkanlarına malikdirsə, terror daha uzun sürər, daha dəhşətli nəticələrə gətirə bilər. Eyni zamanda, terror xəbərlərində əsas vurğunun dövlətin hadisənin qarşısına keçməyə çalışan güc strukturlarının nöqsanlarının üzərinə qoyulması təhlükəlidir. Bu, cəmiyyətdə xaosa sürüklənməyə, inamsızlıq fikrinin formalaşmasına səbəb ola bilər.

Beləliklə, milli qanunvericilikdə təsbit olunmuş normalar ilk növdə media peşəkarları tərəfindən gözlənilməklə, terrorizmə qarşı səmərəli mübarizə vasitəsi kimi çıxış etməlidir. Media terror xəbəri yayarkən ilk növbədə terrorizmə yox, insanların hüquq və maraqlarına yardımçı olduğunu dərk etməlidir. Terror xəbərlərinin media vasitəsilə olduğu kimi

cəmiyyətə təqdim edilməsinin faydalı və zərərli tərəflərinin mövcudluğunu nəzərə alaraq, jurnalist üçün zəruri olan məqam: bəzi hallarda insanın informasiya əldə etmə azadlığı bütövlükdə cəmiyyətin yaşam haqqından yüksək sosial dəyərə malik ola bilməz.

VI FƏSİL

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ KONSTITUSİYASI VƏ BEYNƏLXALQ MEDIA HÜQUQU

6.1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası və beynəlxalq hüquq normaları: ümumi mülahizələr.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq hüququn müstəqil subyekti olduğundan sonra bu hüquq sistemində mövcud olan norma və prinsipləri özünün əsas Qanunda möhkəmləndirmişdir. Beynəlxalq hüququn ölkəmizin hüquq sistemində implementasiyasının hüquqi əsası Konstitusiya ilə müəyyənləşdirilmişdir. Dövlət və hüquq nəzəriyyəsinə aid olan müasir ədəbiyyatlarda göstərilir ki, beynəlxalq hüquq və konstitusiya hüququ oxşar və vahid predmetli sahələr hesab edilirlər. Beynəlxalq hüquq və konstitusiya hüququnun integrativ rolu bu sahələrin normaları ilə əhatə olunan tənzimləmə predmetlərinin ümumiliyi ilə şərtləşir. Eyni zamanda, qeyd olunur ki, müasir dövlətlərin hüquqi inkişaf səviyyəsi hüququn sistemində subordinasiyalı əsasların dərinləşməsi haqqında nəticəyə gəlməyə imkan verir. Deməli, beynəlxalq hüquq və konstitusiya hüququnun qarşılıqlı təsir məsələsinə obyektiv reallıq kimi baxılmalıdır.

Dövlətin hüquq sisteminin əsası olmaqla Konstitusiya bütün qalan normalara münasibətdə ali hüquqi qüvvəyə və üstünlüyə malikdir. Beynəlxalq hüquq isə öz növbəsində konstitusiyanın xüsusi statusunu nəzərə alaraq, əsas qanunun müəyyən etdiyi hüquq qaydasına hörmət olunmasını tələb edir. Həmçinin, beynəlxalq hüquq milli hüquq sistemlərinin normal fəaliyyət göstərməsi və onların integrasiyası üçün əlverişli şərait yaradır.

Y.A.Tixomirov ümummillə hüquqi problemlərin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsi zərurətinə toxunaraq qeyd edir ki, beynəlxalq hüquq

olmadan milli hüquq sistemlərinin zənginləşməsini təssəvvür etmək çətinidir.¹⁰⁹

Professor L.H.Hüseynovun qeyd etdiyi kimi, ötən əsrin 90-cı illərində xüsusilə üzə çıxmış müasir konstitusiyaların “beynəlmilləşməsi” meyli, bizim Konstitusiyamıza da aşkar təsirini göstərmişdir. Konstitusiyanın müvafiq müdələrinin təhlilinə əsasən o, belə bir qənaətə gəlmişdir ki, dövlətimizin öz öhdəsinə götürdüyü beynəlxalq hüquq öhdəliklərinin dövlətdaxili implementasiyası üçün Azərbaycanda adekvat və nümunəvi konstitusiya təməli yaradılır.¹¹⁰

Respublikamız beynəlxalq hüquq normalarının həyata keçirilməsinin inkorporasiya (daxiletmə) yolunu seçmişdir. Belə ki, Konstitusiyamızın 148-ci maddəsinin II bəndinə görə, “Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir”.¹¹¹ Göstərilən maddə bütün beynəlxalq müqavilələrin, yəni tək-cə dövlətlərarası deyil, habelə hökumətlərarası və idarələrarası sazişlərin də ümumi inkorporasiyasının nəzərdə tutur. Eyni zamanda, Konstitusiyada beynəlxalq müqavilələrin milli qanunvericilik sistemində yeri məsələsinə də aydınlıq gətirilmişdir. Həmin məsələnin həlli 151-ci maddədə öz əksini tapmışdır. Orada deyilir ki, milli qanunvericilik sistemində daxil olan normativ-hüquqi aktlar (AR Konstitusiyası və referendum yolu ilə qəbul edilmiş aktlar istisna olunmaqla) və Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yarandıqda, beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir. Bu maddədə yalnız ölkəmizin tərəfdar olduğu dövlətlərarası müqavilələr nəzərdə tutulmuşdur. Hökumətlərarası müqavilələrin hüquqi qüvvəsinə gəldikdə isə, onlar Konstitusiya və qanunlardan aşağıda dayanır.

Qeyd etmək lazımdır ki, 151-ci maddənin əsas mahiyyəti beynəlxalq müqavilənin müddəaları ilə milli normativ-hüquqi aktlar arasında

---

¹⁰⁹ Международное право. Учебник. Ответственный редактор Ю.М.Колосов, Э.С.Кривчикова. М. 2005.

¹¹⁰ Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq, “Hüquq ədəbiyyatı”, Bakı 2000.

¹¹¹ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı. 2011.

mümkün ziddiyyətləri aradan qaldırmaqdır. Prof. L. Hüseynov vurğulayır ki, belə bir ziddiyyət olduqda, məhkəmə bu müddəaları ləğv edə və ya dəyişdirə bilməz, yalnız həmin müddəanın tətbiqindən imtınanı elan edir. Dövlətdaxili hüquq norması qüvvədə qalır. Bu zaman Azərbaycanın öz qanunvericiliyini beynəlxalq hüquqa uyğunlaşdırmaq kimi beynəlxalq öhdəliyi haqqında məsələ aktuallaşır. 151-ci maddənin mənasına əsasən, beynəlxalq müqavilə və milli qanun arasında kolliziyalar *lex posteriori derogat legi priori* (sonrakı qanun əvvəlki qanunu ləğv edir) prinsipi əsasında həll olunmalıdır; beynəlxalq müqavilə həm Azərbaycan Respublikası üçün qüvvəyə minməzdən qabaq, həm də ondan sonra qəbul olunmuş istənilən normativ-hüquqi aktlara münasibətdə üstünlüyə malikdir.¹¹²

Hüquq elmləri namizədi R. K. Məmmədov da qeyd edir ki, hər şeydən əvvəl ölkə Konstitusiyasının 148-ci II hissəsinə görə, yəni “Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələr AR-nın qanunvericilik sisteminin ayrılmaz tərkib hissəsidir” müddəası o deməkdir ki, beynəlxalq müqavilələrin dövlətdaxili implementasiyası barəsində bizim ölkəmiz inkorporasiya üsulunu seçmişdir. Göstərilən maddə bütün beynəlxalq müqavilələrin, yəni Azərbaycan Respublikası təkcə dövlətlərarası deyil, həm də hökumətlərarası və idarələrarası sazişlərin ümumi inkorporasiyasını nəzərdə tutur. Daha sonra o qeyd edir ki, “Doğrudur, maddədə nə beynəlxalq müqavilələrin normativ hüquq iyerarxiyasında yeri məsələsi, nə də ölkə ərazisində tətbiqi və icrası məsələsi həll edilir”.¹¹³ Qeyd edək ki, hüquqşünas alimin qeyd etdiyi bu problem çox mühüm elmi və praktiki əhəmiyyət kəsb edən element hesab olunmalıdır.

Beləliklə, beynəlxalq ümumi hüquq, o cümlədən beynəlxalq media hüquq normaları ilə milli qanunvericilik sistemi arasında qarşılıqlı əlaqə 151-ci maddənin mətninə görə tənzimlənir və həmin müddəa Azərbaycan

---

¹¹² Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq, “Hüquq ədəbiyyatı”, Bakı 2000.

¹¹³ Məmmədov R. K. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi. Dissertasiya işinin avtoreferatı. Bakı. 2005

Respublikasının dövlətlərarası müqavilələri ilə Konstitusiyası (və ya referendum yolu ilə qəbul edilmiş aktı) arasında ziddiyyətin aradan qaldırılmasına xidmət edir. Belə hallarda milli məhkəmə və ya başqa orqan ölkənin bu və ya digər beynəlxalq öhdəliyini nəzərə almaqla, Konstitusiyanı rəhbər tutmalıdır. Eyni zamanda, Konstitusiyanın beynəlxalq hüquq öhdəliklərinə münasibətdə birinciliyi hazırda dünya ölkələrinin böyük əksəriyyətində elan edilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, beynəlxalq hüquq normalarının hər hansı dövlətin hüquq sistemində bilavastə qüvvədə olmasını təmin etmək üçün iki şərtin yerinə yetirilməsi - onların dövlət üçün məcburiliyinə razılığın ifadə edilməsi (əsasən ratifikasiya və ya qoşulma yolu ilə) və rəsmi mətbu nəşrlərdə dərc edilməsi zəruridir.

6.2. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında ifadə azadlığı və beynəlxalq standartlar

6.2.1. Fikri ifadə azadlığı və beynəlxalq normalar

Fikri ifadə azadlığının müdafiəsi və ya media hüququ baxımından Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının beynəlxalq hüquqa uyğunluğu olduqca əhəmiyyətli məsələlərdən hesab olunur. Konstitusiyada fikri ifadə azadlığının müdafiəsi ilə bağlı rəhbər prinsiplərin müəyyən olunması beynəlxalq hüquq normalarının ilk tələbidir.

ATƏT-in 1994-cü il Sammitinin Yekun Sənədinin 36-cı maddəsində qeyd olunur ki, “öz fikrini ifadə etmək əsas insan hüququ və demokratik cəmiyyətin başlıca elementlərindən biridir. Bununla bağlı olaraq, KİV-in müstəqilliyi və plüralizmi azad və açıq cəmiyyət üçün və dövlət idarəetmə orqanlarının hesabat vermələri üçün çox vacibdir. Onların rəhbər prinsipləri bu hüququn müdafiəsi olacaqdır”. Bu hüququn müdafiəsi ilə bağlı Azərbaycan dövlətinin rəhbər prinsipləri isə Konstitusiyaya ilə müəyyən olunmuşdur. Buna görə də, Konstitusiyanın 47 (fikir və söz azadlığı) və 50-ci (məlumat azadlığı) maddələri özünün ifadə tərzinə, eləcə də, hüquqi məzmununa görə beynəlxalq standartlar prizmasından diqqət yetirilməsi zəruri olan müddəalardır. Qeyd edək ki, media hüququ baxımından 2009-cu ilin martın 18-də Konstitusiyaya bir sıra müddəalar,

o cümlədən, 50-ci maddəyə (məlumat azadlığı) də əlavə və dəyişikliklər edilmişdir. Hər şeydən əvvəl bir məqamı vurğulayaq ki, hüquqi qüvvəsi etibarilə beynəlxalq müqavilələrdən üstün olduğuna və məhz xalqın iradəsi əsasında formalaşdığına görə, Konstitusiyaya bütün milli və beynəlxalq subyektlər tərəfindən maksimal hörmət və riyayət edilməlidir.

Nəzəri və müqayisəli təhlillər daxili media hüququnun inkişafı üçün yalnız faydalı ola bilər. Çünki, digər demokratik ölkələrin qanunvericiliyinin araşdırılması göstərir ki, daha mükəmməl qanuni əsaslara ehtiyac hər zaman vardır. Təbii ki, fikri ifadə və mətbuat azadlığına münasibətdə Konstitusiyada nəzərdə tutulan müddəalar beynəlxalq hüquqa zidd olmasa da, praktiki hüquq müdafiə imkanlarının reallaşdırılması üçün müəyyən nuansları da nəzərdən qaçıрмаq olmaz.

İlk növbədə Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının fikri ifadə azadlığına dair 47-ci maddəsinə onun Avropa Konvensiyasına birbaşa uyğunluğu baxımından diqqət yetirək. Əsas məqamlar Konstitusiyanın 47-ci maddəsinin mətnində fikri ifadə etmənin hüquqi əsasları və elementlərinin, eləcə də, maddənin adının Konvensiyaya uyğunluğu məsələsidir. Belə ki, “Fikir və söz azadlığı” adlanan həmin maddədə qeyd olunur: “I. Hər kəsin öz fikir və söz azadlığı vardır. II. Heç kəs öz fikir və əqidəsini açıqlamağa və ya fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz. III. İrqi, milli, dini, sosial ədavət və düşmənçilik oyadan təşviqata və təbliğata yol verilmir.”¹¹⁴

Birincisi, Əsas Qanunda nəzərdə tutulan “söz azadlığı” ifadəsi Konvensiyaya uyğunluq nöqtəyi-nəzərindən “ifadə azadlığı” kimi başa düşülməlidir. Bəzi mütəxəssislərin qənaətinə görə konstitusiyamızda təsbit olunan “fikir və söz azadlığı” ifadəsi geniş mənada təfsir olunduğundan daha effektiv hüquq müdafiə imkanlarını şərtləndirir. Yeri gəlmişkən, fikrimizcə “söz azadlığı” ifadəsinin “ifadə azadlığı” ilə əvəzlənməsi daha məqsədyönlü olardı. Çünki “söz” fikri ifadə baxımından daha məhdud anlayış olmaqla, bu, fikrin ifadəsinin digər formalarının seçilməsində sərbəstlik və azad olmaq baxımından da müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Məsələn, **Almaniya Konstitusiyasının** 5-ci maddəsinin 1-ci bəndində

---

¹¹⁴ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı. 2011.

nəzərdə tutulur ki, “Hər bir kəsin öz fikrini şifahi yazılı və şəkil çəkməklə azad ifadə etmək və yaymaq və ümumiyyətlə əlçatan olan mənbələrdən azad surətdə məlumat almaq hüququ vardır.”¹¹⁵ **Bolqarıstan Konstitusiyasının** 39-cu maddəsinin birinci bəndində isə qeyd olunur: “Hər kəs fikri ifadə etmək və ya bunu söz vasitəsilə, yazılı və ya şifahi şəkildə, səs və ya obrazlar vasitəsilə və ya istənilən başqa üsullarla hamıya yaymaq hüququna malikdir.”¹¹⁶

İkincisi, həmin maddə “fikir və söz azadlığı”na konkret olaraq hansı elementlərin daxil olmasını əsaslandırmır və buna görə də maddədə hüquqi məzmun qaranlıq qalır. Qeyd edək ki, Konvensiyada “fikir azadlığı” və “fikri ifadə azadlığı”nın məzmununda dəqiq sərhədlər müəyyən olunur. Belə ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsində qeyd olunur: “1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına maneə olmur. 2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişəşin və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud məənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.”

Üçüncüsü, Konstitusiyanın 47-ci maddəsinin ikinci bəndində nəzərdə tutulan “heç kəs öz fikir və əqidəsini açıqlamağa və ya fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz” ifadəsindən görünür ki, bu maddə daha çox, fikir və vicdan azadlığının hüquqi məzmununu kimi ümumi ifadə olunub. Konstitusiyada təsbit olunmuş bu fikir özü-özlüyündə çox

---

¹¹⁵ The Constitution of Germany, <http://www.germanculture.com.ua>

¹¹⁶ Constitution of The Republic of Bulgaria. www.parliament.bg/en/const

əhəmiyyətli hesab olunmalıdır, lakin, “əqidə” termininin söz azadlığına aid müddədə istifadəsi uğurlu hesab oluna bilməz. Belə ki, Avropa Konvensiyasının 9-cu maddəsinin birinci bəndində analoji fikir belə ifadə olunur: “Hər kəsin fikir, vicdan və din azadlığı hüququ vardır; bu hüquqa öz dinini və ya əqidəsini dəyişmək azadlığı, öz dininə və ya əqidəsinə həm təkbaşına, həm də başqaları ilə birlikdə etiqad etmək və açıq, yaxud şəxsi qaydada ibadəti, təlimləri, dini və mərasim ayinlərinin yerinə yetirmək azadlığı daxildir.”¹¹⁷ Əslində belə ümumiliyi aradan qaldırmaq üçün fikri ifadə azadlığına münasibətdə Konstitusiyaya ayrıca maddə ilə çıxış etməli idi.

Dördüncüsü, ifadə azadlığının xüsusi maddədə təsbit olunmasının əsas əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin ikinci bəndində nəzərdə tutulmuş şərtlər konstitusion qaydada milli qanunvericilik sistemi və məhkəmələr üçün hüquqi əsas kimi daha effektiv təminatı şərtləndirərdi. Əlkəməzədə ifadə azadlığı ilə bağlı şikayətlərin minimuma endirilməsi üçün əsas qanunda ifadə azadlığına dair hüquqi şərtlərin müasir beynəlxalq hüquq və mövcud reallıqlar nəzərə alınmaqla müəyyən olunması faydalı olardı. Həmə də nəzərə alsaq ki, ifadə azadlığı ilə bağlı milli qanun da yoxdur, deməli belə qanunun qəbul edilməsi üçün konstitusion dayağın və ya əsasın olmaması da ifadə azadlığının ilk növbədə konstitusiyada nəzərdə tutulmasını xüsusilə zəruri edir.

6.2.2. Məlumat azadlığı və xarici ölkələrin konstitusiyaya normaları

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında faktiki olaraq mətbuat və ya jurnalist azadlığının xüsusi maddədə birbaşa öz hüquqi ifadəsini tapması beynəlxalq hüquq və xarici ölkələrin konstitusiyaya praktikası baxımından daha məqbul olardı. Konstitusiyanın 50-ci maddəsinin birinci bəndi məlumat azadlığı ilə bağlı məsələlərə aydınlıq gətirir. “Məlumat azadlığı” adlanan həmin maddənin birinci hissəsində qeyd olunur: “Hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək,

---

¹¹⁷ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, <http://conventions.coe.int>

hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır”. Həmin maddənin ikinci bəndi ilə kütləvi informasiyanın azadlığına təminat verilir: “Kütləvi informasiyanın azadlığına təminat verilir. Kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən mətbuatda dövlət senzurası qadağandır”. Qeyd edək ki, **18 mart 2009-cu ildə Konstitusiyaya** edilmiş dəyişikliyə əsasən, həmin maddəyə üçüncü bənd də əlavə olunmuşdur: “Hər kəsin kütləvi informasiya vasitələrində dərc edilən və onun hüquqlarını pozan və ya mənafeələrinə xələl gətirən məlumatı təkzib etmək və ya ona cavab vermək hüququna təminat verilir”¹¹⁸.

Təbii ki, biz “hər kəs” ifadəsinin beynəlxalq hüquqla qəbul olunan mənasını nəzərdən qaçırmayaraq, buraya mətbuatın və ümumi mənada jurnalistlərin də daxil olmasını mümkün hesab edirik. Lakin, Avropa Məhkəməsi *Sandi Tayms Birləşmiş Krallığa qarşı (1979)*¹¹⁹ və *Lingens Avstriyaya qarşı (1986)* işlərində məxsusi olaraq bəyan etmişdir ki, “ictimai nəzarətçi” rolunu oynamaq və ictimai maraq kəsb edən məsələlərə dair məlumat və ideyaları yaymaq üçün mətbuat azadlığı xüsusi müdafiə tələb edir.¹²⁰ Göründüyü kimi, bu müddəa KİV və jurnalist hüquqlarının təminatı baxımından daha dar norma təəssüratı yaradır. Lakin əksər Avropa dövlətlərinin konstitusiyalarında mətbuat azadlığına xüsusi maddələr həsr olunub. Mətbuat azadlığının vətəni hesab olunan **İsveçdə 1949-cu il Mətbuat Azadlığı Aktı** və Fikir azadlığı haqqında 1991-ci il Aktı Konstitusiyanı təşkil edən əsas sənədlərdir. 1949-cu il Aktının 1-ci fəslinin 1-ci maddəsinin preambulasında qeyd olunur: “Mətbuat azadlığı hər hansı mərkəzi inzibati orqan və ya digər dövlət orqanı tərəfindən ilkin qadağa qoyulmadan hər bir isveçli subyektin istənilən yazılı materialı dərc etmək hüququnu və sonra həmin materialın məzmununa görə məhkəmə qaydasında ittiham edilməmək və bununla da həmin materialın dərc edilməsinin ictimai qaydanı qoruyan qanunun şərtlərini pozduğu hallar istisna olmaqla, qalan bütün hallarda cəzaya

¹¹⁸ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı 2011.

¹¹⁹ The Sunday Times v. The United Kingdom, Application No: 6538/74,

<http://sim.law.uu.nl>

¹²⁰ Lingens v. Austria Application No: 9815/82, <http://sim.law.uu.nl>

məruz qalmamaq hüququnu nəzərdə tutur.”¹²¹ Yuxarıda sitat gətirdiyimiz **Bolqarıstan Konstitusiyasının 40-cı maddəsi** isə mətbuat və digər kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığını və belə azadlığın konkret olaraq hansı hallarda məhdudlaşdırılmasını konstitusion qaydada tənzimləyir. Orada deyilir: “1. Mətbuat və digər kütləvi informasiya vasitələri azad olmalıdır və senzuraya məruz qalmamalıdır. 2. Çap və ya digər informasiya vasitəsi yalnız məhkəmənin qərarı ilə əxlaq qaydalarına müdaxilə olunan zaman və ya şəxsə qarşı konstitusiyaya əsasən müəyyən edilmiş qaydanın zorakı üsulla dəyişdirilməsi, cinayətə və ya hər hansı bir şəxsə qarşı zorakılığa təhrikçilik olduğu halda dayandırılı və ya müsadirə edilə bilər.” Eyni ifadə Almaniya Konstitusiyasında da təsbit olunub. Əsas Qanunun 5-ci maddəsinin 1-ci bəndində qeyd edilir ki, “mətbuat azadlığı və məlumatı radioyayımı və kinolent vasitəsilə yaymaq azadlığı təmin olunur”.¹²²

Konstitusiyanın 50-ci maddəsinin 2-ci hissəsi kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən mətbuatda yalnız dövlət senzurasını qadağan edir. Mətbuat azadlığı ilə bağlı qeyd olunanların beynəlxalq sənədlərə və praktikaya uyğunlaşdırılmasının zəruriliyini nəzərə alaraq belə bir nəticəyə gələ bilərik: Konstitusiyanın 47-ci maddəsinin adının “Fikri ifadə azadlığı” adlandırılmaqla Avropa Konvensiyasına adaptasiya olunması, Konvensiyanın 10-cu maddəsi ilə bu hüququn komponentləri və şərtlərinin dəqiq ifadə olunması, bu konstitusion əsasa istinad olunaraq, İfadə azadlığı haqqında Qanunun qəbul edilməsi məqbuldur.

---

¹²¹ The Freedom of the Press Act, <http://www.wipo.int>

¹²² Constitution of The Republic of Bulgaria. www.parliament.bg/en/const

VII FƏSİL

KİV HAQQINDA MİLLİ QANUNLARIN BEYNƏLXALQ HÜQUQ NORMALARI İLƏ MÜQAYİSƏSİ.

7.1. KİV haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu və beynəlxalq media hüququ

Media sahəsində beynəlxalq müqavilələrin milli hüquqi implementasiyasını öyrənmək üçün KİV haqqında Qanunun beynəlxalq hüquqa uyğunluğu məsələsi xüsusi önəm kəsb edir. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” 1999-cu il 7 dekabr tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu beynəlxalq müqavilələrin statusunu aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir. Qanunun 5-ci maddəsində deyilir: “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, “Televiziya və radio yayımı haqqında”, “Məlumat azadlığı haqqında”, “Vətəndaşların müraciətlərinə baxılma qaydası haqqında”, “Rabitə haqqında”, “Dövlət sirri haqqında”, “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikası qanunlarından, habelə digər müvafiq qanunvericilik aktlarından ibarətdir. Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrlə bu Qanun arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir”.¹²³ Göründüyü kimi, ziddiyyətli məqamlarda media sahəsində beynəlxalq normaların üstünlüyü qəbul edilmişdir.

Media qanunvericiliyinin əsasını Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası təşkil edir. Konstitusiyaya uyğun olaraq kütləvi informasiya azadlığına təminat verilir. Bu təminatın hüquqi əsası isə KİV haqqında Qanunla müəyyən edilir. Qanunun “Kütləvi informasiya azadlığı” adlanan 1-ci maddəsində deyilir: “Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya azaddır. Kütləvi informasiya azadlığı vətəndaşların

---

¹²³ “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

qanuni yolla informasiya axtarmaq, əldə etmək, hazırlamaq, ötürmək, istehsal etmək və yaymaq hüququna dövlət tərəfindən təminat verilir”.

Qanuna görə, **kütləvi informasiya dedikdə** axtarılması, əldə olunması, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə məhdudlaşdırılmayan, ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş mətbu, audio, audiovizual xəbər və digər məlumatlar başa düşülür.

Kütləvi informasiya vasitələri isə dövrü mətbu nəşrlər, telerradio proqramları, informasiya agentlikləri, İnternet, kinoxronika proqramları və digər yayım formaları hesab olunur. KİV üzərində dövlət senzurasına, habelə bu məqsədlə xüsusi dövlət orqanlarının və ya vəzifələrin yaradılmasına və maliyyələşdirilməsinə yol verilmir. Qeyd etmək lazımdır ki, KİV cəmiyyətdəki iqtisadi, siyasi, ictimai və sosial durum haqqında, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliklərin, siyasi partiyaların, vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti barədə operativ və doğru-dürüst məlumat almaq hüququna malikdirlər.

Belə bir hüquq beynəlxalq normaların tələbindən irəli gəlir. **Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Söz və İnformasiya Azadlığına dair 1982-ci il Bəyannaməsində qeyd olunur ki**, üzv dövlətlər fikir müxtəlifliyinə və mədəniyyətlərin müştərək zənginləşməsinə kömək edərək, informasiyanın sərbəst axınını həvəsləndirmək, onlar informasiya və KİV sahəsində, aşağıdakı prinsiplərin həyata keçirilməsinə çalışdıqlarını bəyan edirlər. Onlara “sərhədlərdən asılı olmayaraq, hər bir kəsin, özünü ifadə etmək, mənbəyindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları axtarmaq, qəbul etmək və onları Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinə əsasən yaymaq hüququnun müdafiə etmək, mətbuat nümayəndələrinin üzərinə, medianın məzmununa və ya informasiyanın ötürülməsi və yayımına senzuranın, hər hansı bir özbaşına nəzarət və ya məhdudlaşdırma qoyulmaması” tövsiyə edilir.¹²⁴

---

¹²⁴ Declaration on the Freedom of Expression and Information (Adopted by the Committee of Ministers on 29 April 1982 at its 70th Session), <https://wcd.coe.int>

Qanunda söz və mətbuat azadlığına təminat verən maddələrlə yanaşı, bundan sui-istifadəyə qadağa qoyan maddələr də var. Bu mənada Qanunun 10-cu maddəsini Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin tələblərinə tam uyğun hesab etmək olar. Belə ki, KİV haqqında Qanunun 10-cu maddəsində deyilir: “Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qorunan sirləri yaymaq, mövcud konstitusiyalı dövlət quruluşunu zorakılıqla çevirmək, dövlətin bütövlüyünə qəsd etmək, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı, milli, irqi, sosial ədaləti, yaxud dözülməzliyi təbliğ etmək, mötəbər mənbə adı altında vətəndaşların şərəf və ləyaqətini alçaldan şayiələr, yalan və qərəzli yazılar, pornoqrafik materiallar çap etdirmək, böhtan atmaq, yaxud digər qanunazidd əməllər törətmək məqsədi ilə kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə olunmasına yol verilmir”.

Gizli lent yazıları ilə bağlı məsələyə 10-1-ci maddədə aydınlıq gətirilmişdir: “Gizli audio və video yazılardan, kino və foto çəkilişindən istifadə etməyə və ya hazırlanmış məlumat və materialları yaymağa yalnız aşağıdakı hallarda yol verilir: 1) şəxsin və vətəndaşın bu barədə yazılı razılığı varsa, habelə kənar şəxsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri tədbirlər görülmüşdürsə. 2) məhkəmənin qərarı ilə nümayiş etdirilsə. Bu maddənin tələblərini pozaraq gizli audio-video yazılardan, kino-foto çəkilişindən istifadə olunması və onun yayılması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun şəkildə məsuliyyətə səbəb olur”.

Qanunun 11-ci maddəsi informasiyanın yayılmasına, informasiya mənbəyinin açıqlanmasına yol verilməyən xüsusi halları müəyyən edir. Maddənin birinci hissəsində qeyd olunur ki, KİV redaksiyasının və ya jurnalistin: 1) şəxsin gizli saxlanmaq şərt ilə verdiyi məlumatı yayılan xəbər və materiallarda açıqlamasına; 2) adının bildirilməməsi şərtilə məlumat vermiş şəxsin kimliyini göstərməsinə; 3) təhqiqatçının, müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin icazəsi olmadan ibtidai istintaq və təhqiqat məlumatlarını yaymasına; 4) cinayət etməkdə təqsirləndirilən yetkinlik yaşına çatmayanların və ya qanuni nümayəndələrinin razılığı olmadan onların şəxsiyyəti barədə hər hansı məlumatı yaymasına yol verilmir. Elə

həmin maddə nəzərdə tutur ki, kütləvi informasiya vasitəsinin məlumatın dərc olunmasına (əfirə verilməsinə) məsul redaktoru və (və ya) jurnalist istintaqda yaxud məhkəmə icraatında olan işlə əlaqədar qanunla müəyyən edilmiş hallardan başqa, informasiya mənbəyini açıqlamağa məcbur edilə bilməz. Bu halda müəllif açıqlanmayan təsvirə, məqaləyə, şəkilə və ya karikaturaya görə məsuliyyət buraxılışa məsul redakturun yaxud jurnalistin üzərinə düşür. Redaktor və ya jurnalist aşağıdakı hallarda məhkəmə tərəfindən öz mənbəyini açıqlamağa məcbur edilə bilər: 1) insan həyatının müdafiəsi üçün; 2) ağır cinayətin qarşısını almaq məqsədi ilə; 3) ağır cinayət törətməkdə ittiham olunan yaxud təqsirli bilinən şəxsin müdafiəsi üçün. Bu maddənin birinci hissəsinin 3-cü bəndinin tələbləri jurnalistin müstəqil təhqiqat aparmaq hüququnu məhdudlaşdırmır.

11-ci maddədə nəzərdə tutulanlarla əlaqədar **Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin 10 iyul 2003-cü il tarixli Medianın cinayət prosesi haqqında informasiya ilə təmin olunmasına dair Bəyannaməsində**¹²⁵ müvafiq qaydalar təsbit olunub. Bəyannamədə AŞ medianı və jurnalistləri dəvət edir: 1) Özləri üçün könüllü peşəkar birliklər yaratmaq və belə birliklər arasında pan-Avropa əməkdaşlığına şərait yaratmaq; 2) Jurnalistlər, xüsusilə cinayət prosesi barədə yazan repartyorlar üçün peşəkar etik direktivlər və standartlar tərtib etmək, hansı ki, bu cür direktiv və standartlar hələ mövcud deyil və bu qaydalara uyğun olan şəraiti yaratmaq; 3) Özlərinin məqalə və məlumatlarında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərlə Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlara uyğun olaraq, təqsiri qanun əsasında məhkəmə tərəfindən sübut edilənədək, onlarla təqsirsiz şəxs qismində davranmaq; 4) Qurbanların, iddiaçıların, şübhəli, təqsirləndirilən, məhkum edilmiş şəxslərin və

---

¹²⁵ Declaration on the provision of information through the media in relation to criminal proceedings (Adopted by the Committee of Ministers on 10 July 20 at the 848th meeting of the Ministers' Deputies), <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=51355>

şahidlərin, eləcə də, onların ailə üzvlərinin ləyaqəti, təhlükəsizliyi və şəxsi hüquqlarına, Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutduğu kimi, əgər informasiya ictimai maraq kəsb edirsə, hörmət etmək; 5) Şəxsin əvvəlki cinayətini yada salmamaq, əgər bu, ictimai maraq kəsb edirsə və ya yenidən ictimai narahatlıq mövzusunda çevrilərsə; 6) Cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş azlıqların və digər kateqoriyadan olan zəif şəxslərin maraqlarına münasibətdə həssas olmaq; 7) Zərərli olan cinayət araşdırmalarından və məhkəmə proseslərindən boyun qaçırmaq; 8) Özlərinin cinayət prosesinə dair məqalə və məlumatlarında ksenofobiya, ayrı-seçkilik və ya zorakılığa sövq edilməsi ehtimal olunan zərərli və alçalıcı istinadlardan boyun qaçırmaq; 9) Bu məsələlərlə əlaqədar adekvat treninqlər keçirməklə jurnalistlərə cinayət prosesi barədə məlumat verməyi həvalə etmək.

AŞ Nazirlər Komitəsi bununla əlaqədar özünün **İzahedici Memorandumunda** presedentlərə və bir sıra tövsiyələrə əsaslanır. Orada qeyd olunmuşdur ki, Nazirlər Komitəsi Avropa Məhkəməsinin jurnalist mənbələrinə dair presedent hüququnu nəzərdən keçirərək, 2000-ci il 8 mart tarixində qəbul etdiyi Jurnalistlərin məlumat mənbələrinin açıqlamamaq hüququna dair R (2000) 7 sayılı Tövsiyə hazırlamışdır. Bu Tövsiyədə əsas diqqət media tərəfindən cinayət prosesi ilə əlaqədar məlumat verilməsinə yetirilir, lakin, cinayət prosesi haqqında məlumatı verən jurnalistlər tərəfindən məxfi mənbələrdən aldıkları məlumatın yayılmasının mümkünlüyünə görə bu tövsiyəni əldə rəhbər tutmalıdırlar.¹²⁶ Ümumiyyətlə 7 sayılı Tövsiyə və Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi Avropa Məhkəməsinin şərh etdiyi qaydada belə mənbələri müdafiə edir.

Təzkib, cavab və düzəliş verilməsi qaydası Qanunun 45-ci maddəsi ilə tənzimlənir. Təzkibdə hansı məlumatın həqiqətə uyğun olmadığı, həmin kütləvi informasiya vasitəsində nə vaxt və necə dərc olunduğu göstərilir. Dövri mətbu nəşrdə təzkib bir qayda olaraq məlumatın və ya materialın

---

¹²⁶ Recommendation No. R (2000) 7,

[http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec\(2000\)007&expmem_EN.asp](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec(2000)007&expmem_EN.asp)

verildiği səhifədə həmin şriftlə yığılır və “Təzib” başlığı altında dərc olunur. Gündəlik və həftəlik yayılan mətbu nəşrlər təzib, cavab və ya düzəliş haqqında tələbin daxil olduğu gündən sonrakı nömrədə, digər dövrə nəşrlər isə hazırlanan və ya yaxın günlər üçün planlaşdırılan buraxılışda təzibi, cavabı və ya düzəlişi dərc etməlidirlər. Təzib, cavab və ya düzəliş radio və televiziya ilə, tələbin alındığı gündən sonrakı müvafiq verilişdə oxunur. Bu tələbi etmiş fiziki şəxsin özüne və ya nümayəndəsinə, hüquqi şəxsin rəhbərinə və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə efirdə (ekranda) cavabla çıxış etmək imkanı verilə bilər. Təzib və ya cavab mətnində heç bir dəyişiklik edilmədən verilir. Təzib və ya cavabın mətni təzib edilən və ya cavab verilən məlumatın həcmindən iki dəfədən çox olmamalıdır. Cavab dərc olunan (efirə gedən) buraxılışda həmin cavabı şərh etməyə və ya təzib etməyə yol verilmir. Cavaba cavab kütləvi informasiya vasitəsinin sonrakı buraxılışlarında yerləşdirilə bilər. Təzib, cavab və ya düzəliş rədd edildikdə bu barədə tələb etmiş şəxsə 3 gün müddətində əsaslandırılmış məlumat verilməlidir.

Təzibdən imtina üçün aşağıdakılar əsas ola bilər: məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarına ziddirsə; imzasızdırsa; həmin məlumat və ya material barədə kütləvi informasiya vasitəsində artıq təzib getmişdirsə; təzib və ya cavabın mətni təzib edilən və ya cavab verilən məlumatın həcmindən iki dəfədən çoxdursa; məlumatın və ya materialın kütləvi informasiya vasitəsində yayılmasından bir aydan çox müddət keçmişdirsə (vətəndaşın rəsmi sənədlərlə təsdiq olunan xəstəlik, məzuniyyət və ezamiyyə müddətləri istisna olmaqla).

Təzib, cavab və düzəlişlə bağlı beynəlxalq hüquq norması **AŞ NK-nın İzahedici Memorandumunun “Düzəliş və ya cavab hüququ” adlı 9-cu Prinsipi** kimi nəzərdə tutulur. Cavab hüququ haqqında (74) 26 sayılı Qətnamə düzəltmək və ya cavab vermək hüququnun, yaxud Mətbuat Şurasına şikayət vermək imkanının tanınmasını üzv dövlətlərə tövsiyə edir. 9-cu prinsipə görə bu hüquq düzgün olmayan məlumatın, məsələn, təqsirsizlik prezumpsiyasına zərər vura biləcək cinayət proseslərlə əlaqədar məlumatın, yenidən, lakin düzgün formada təsdiq olunmasıdır. Bundan əlavə, 9-cu Prinsipdə belə hüququn həmçinin (74) 26 sayılı Qətnaməyə əsasən müəyyən edilməmiş, məhkəmə orqanlarının və polis

xidmətlərinin mətbuat üçün düzgün olmayan məlumatla qarşı verilməsi tövsiyə edilir. Buna baxmayaraq, məhkəmə orqanları və polis xidmətləri diqqətdə saxlamalıdırlar ki, məlumat mediaya açıqlanmadıqda, zərərli təsirin daha böyük təhlükəsi ola bilər. **2000-ci il tarixli Trans-sərhəd Televiziya üzrə düzəliş edilmiş Avropa Konvensiyasının İzahedici Memorandumunun** 8-ci maddəsində cavab vermə hüququ barədə qeyd edilir ki, hər bir ötürücü Tərəf hər bir fiziki və ya hüquqi şəxsin yayımçının səlahiyyətləri çərçivəsində ötürdüyü verilişlərə aid cavab vermə hüququndan və ya digər onunla müqayisə oluna biləcək hüquqi və ya inzibati vasitələrdən istifadə etmək imkanına malik olmasını təmin edir. “Xüsusilə də, o cavab vermə hüququnun səmərəli istifadəsi üçün lazım olan vaxtın və digər tədbirlərin lazımı səviyyədə olmasını təmin edir. Bu hüququn və ya digər onunla müqayisə oluna biləcək hüququn və ya inzibati vasitələrin səmərəli istifadəsi həm vaxt, həm də modallıq baxımından təmin edilir”.¹²⁷

Qanun jurnalistikanın beynəlxalq aləmə inteqrasiyasına da şərait yaradır. Qanuna görə, kütləvi informasiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq ölkəmizin tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr əsasında həyata keçirilir. Kütləvi informasiya vasitələri, peşəkar jurnalist təşkilatları əcnəbilər və xarici təşkilatlarla beynəlxalq əməkdaşlıqda iştirak edə və bu məqsədlə sazişlər bağlaya bilərlər. Ölkə vətəndaşlarının xarici mənbələrdən, o cümlədən KİV-dən birbaşa məlumat əldə etmək hüququ var. Bilavasitə televiziya proqramlarının qəbul olunmasının məhdudlaşdırılmasına respublikamızın bağladığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallarda yol verilir. Təsisçi və ya redaksiyasının daimi yeri ölkə hüdudlarından kənarda olan xarici dövrü mətbu nəşrin yayılma qaydası Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilədə müəyyən edilməmişdirsə, onun yayılması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı tələb olunur.

Ölkəmizin media qanunvericiliyində maraqlı problemlərdən biri də məcburi üzr istənilmə ilə bağlı məsələdir. İfadə azadlığı baxımından

---

¹²⁷ Standing Committee on Transfrontier Television,
http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/t-tt/default_EN.asp

problemin Konstitusiyaya, Avropa Konvensiyasına və Avropa Məhkəmə praktikasına müvafiq olaraq qiymətləndirilməsi olduqca zəruridir. Müasir Avropa və Azərbaycan qanunvericiliyi və məhkəmə praktikasında tez-tez rast gəlinən məcburi üzr istənilmə ifadə azadlığının ilkin komponenti olan və mütləq müdafiə ilə təmin edilən öz rəyində qalmaq azadlığının pozulmasıdır. Çünki, öz rəyində qalmaq azadlığı həmçinin neqativ azadlığı – öz rəyini ifadə etməyə məcbur edilməmək azadlığını da əhatə edir.

Məcburi üzr istənilməsi tələbi Azərbaycan Respublikasının KİV haqqında Qanununda nəzərdə tutulmuşdur. Qanunun 44-cü maddəsində qeyd olunur: “Kütləvi informasiya vasitəsində fiziki və hüquqi şəxslərin şərəf və ləyaqətini ləkələyən, böhtan və təhqir xarakterli məlumatlar verildikdə, fikirlər təhrif olunduqda fiziki şəxsin özünün və ya nümayəndəsinin, hüquqi şəxsin rəhbərlərinin, yaxud səlahiyyətli nümayəndəsinin həmin kütləvi informasiya vasitəsində bir ay müddətində cavab vermək, həqiqətə uyğun olmayan məlumatın təkzib olunmasını, düzəliş verilməsini, habelə üzr istənilməsini tələb etmək, yaxud birbaşa məhkəməyə müraciət etmək hüququ vardır. Şikayətçi müraciət edərkən, yaxud məhkəmə qərar çıxararkən kütləvi informasiya vasitəsi müvəqqəti olaraq dayandırılmışsa və ya onun istehsalına (yayımına) xitam verilmişsə təkzib, cavab və ya düzəliş cavabdehin vəsaiti hesabına iddiaçının istədiyi kütləvi informasiya vasitələrindən birində dərc oluna (efirə verilə) bilər.”

Bu maddədə KİV-də fiziki və hüquqi şəxslərin şərəf və ləyaqətini ləkələyən, böhtan və təhqir xarakterli məlumatların verildiyi zaman həmin məlumatı verən şəxsdən “**üzr istənilməsini tələb etmək**” ifadəsi qeyd etdiyimiz kimi, Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 10-cu maddəsinin mənası çərçivəsində fikri ifadə azadlığının pozulması hesab olunur. Belə ki, Avropa Məhkəməsinin 18 dekabr 2008-ci il tarixli *Kazakov Rusiyaya qarşı* məhkəmə işində məcburi üzr istənilməsi şəxsin fikrinin dəyişdirilməsinə məcburiyyət hesab edilərək, 10-cu maddənin pozuntusu kimi qiymətləndirilir. Həmin iş üzrə çıxarılmış qərarın 30-cu bəndində qeyd olunur: “Ərizəçi üzr istəməyə məcbur edilib. Məhkəmənin fikrincə, hər hansı bir şəxsin öz səhvini etiraf etməklə, fikrindən dönməyə məcbur edilməsi bərpəetmənin şübhəli formasıdır və bu, “demokratik

cəmiyyətdə zəruri” hesab oluna bilməz.” Həmin qərarın 31-ci bəndində isə yekun olaraq qeyd edilir: “Əvvəlki müzakirələri, məktubun tam mətnini və orada yazılanların kontekstini nəzərə alaraq Məhkəmə hesab edir ki, diffamasiya prosesi ərizəçinin üzərinə həddən artıq və qeyri-mütənasib yükün qoyulması ilə nəticələnib. Ona görə də **bu, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozuntusudur.**”¹²⁸

Müqayisə üçün qeyd etmək lazımdır ki, məcburi üzr istənilməsi ilə bağlı Rusiya Federasiyasının da qanunvericiliyində hər hansı bir məhdudiyət nəzərdə tutulmayıb, lakin qanunvericilikdə bu problemlə bağlı müddəalar məhkəmələr tərəfindən onların istəklərinə uyğun olaraq müxtəlif cür təfsir edilmişdir. Bu *Kazakovun işində* də etiraf olunaraq, məhkəmə qərarının 19-cu bəndində qeyd edilmişir: “Hökumət etiraf edib ki, Mülki Məcəllənin 152-ci maddəsi, Ali Məhkəmənin 25 fevral 2005-ci tarixli qətnaməsində də təfsir olunduğu kimi, böhtana görə vasitə olaraq üzr istənilməsinə icazə vermir. Bu yalnız müəyyən hallarda məsələn, mülki çəkişmə zamanı tərəflər arasında dost barışıq sazişlərinə müvafiq olaraq mümkün ola bilər. Buna baxmayaraq, Hökumət tərəfindən iddia olunub ki, yuxarıdakı qətnamə qəbul edilməzdən öncə, bütün digər məhkəmələr 152-ci maddəni müxtəlif cür təfsir ediblər.”

Rusiya Mülki Məcəlləsinin 152-ci maddəsində diffamasiyaya görə bərpəetmənin üç tipi nəzərdə tutulur: təkzib vermə öhdəliyi, vurulan ziyana görə cərimə və əgər cavabdeh kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndəsidirsə, iddiaçının cavabını dərc etmək.¹²⁹ Məhkəmə qeyd edib ki, Ali Məhkəmənin Plenumu 2005-ci ildə üzr istəmənin istənilən formada müəyyən olunması ilə bağlı təlimat müəyyən edib. Belə üzr istəmə forması Mülki Məcəllənin 152-ci maddəsi də daxil olmaqla, ümumilikdə Rusiya hüququna görə bərpəetmə qismində nəzərdə tutulmayıb.

Beləliklə, diffamasiya üzrə məhkəmə prosesləri zamanı meydana gələn əsas problemləli situasiya məhkəmənin verdiyi qiymət zamanı yaranır. Çünki, analoji olaraq Azərbaycanda da diffamasiya ilə bağlı

¹²⁸ Kazakov v. Russia. Application no. 1758/02, 18 December 2008, <http://cmiskp.echr.coe.int>

¹²⁹ Гражданский кодекс РФ, <http://www.consultant.ru/popular/gkrf1/>

bərpaetmə formasının müəyyən edilməsi Mülki Məcəlləyə uyğun olaraq, məhkəmələrin səlahiyyətinə aid edilir. MM-in 23.2-ci maddəsində qeyd olunur: “Əgər fiziki şəxsin şərafətini, ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyən və ya şəxsi həyatının sirrinə qəsd edən məlumatlar kütləvi informasiya vasitələrində yayılmışdırsa, həmin kütləvi informasiya vasitələrində də təkzib edilməlidir. Əgər göstərilən məlumatlar rəsmi sənədə daxil edilmişdirsə, həmin sənəd dəyişdirilməli və bu barədə marağı olan şəxslərə məlumat verilməlidir. Digər hallarda təkzib qaydasını məhkəmə müəyyənləşdirir”.¹³⁰

Baxmayaraq ki, Avropa Məhkəməsinin bu qərarı ərizəçinin səlahiyyətli dövlət rəsmilərinə ünvanladığı məktub barədədir, lakin qərarla qeyd olunmuş prinsiplər ümumilikdə ictimai informasiyalara şamil edilə bilər. Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, fikir və əqidə əleyhinə yönələn məcburiyyət tələbi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə də ziddiyyət təşkil edir. Konstitusiyanın 47-ci maddəsinin II bəndinə görə heç kəs öz fikir və əqidəsini açıqlamağa və ya fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz.

Qeyd olunanları nəzərə alaraq, belə bir nəticəyə nail olmaq mümkündür: 1) Azərbaycan Respublikasının KİV haqqında Qanununun 44-cü maddəsinin I abzasında nəzərdə tutulmuş “üzr istənilməsinə tələb etmək” ifadəsinin ölkə Konstitusiyası, Avropa Konvensiyası və məhkəmə presedentlərinin tələbləri ilə ziddiyyət təşkil etməsinə nəzərə alaraq, “üzr istənilə bilər” ifadəsi ilə əvəz olunmasını tövsiyə edirik. 2) Azərbaycan məhkəmə praktikasında məcburi üzr istənilmə ilə bağlı qərarların mövcudluğunu nəzərə alaraq, düzəliş və bərpaetmə vasitəsi kimi, məhkəmələrin Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə istinad etməsi ifadə azadlığının təminatı üçün faydalı olardı. Qeyd edək ki, prosedur baxımından buna həm Konstitusiya, həm də, ölkə Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanı imkan yaradır.

Ümumiyyətlə, KİV haqqında Qanunun beynəlxalq hüquq normalarına harmonizasiyası baxımından analizi sübut edir ki, bu normativ hüquqi aktın əksər müddəaları (məcburi üzr istənilmə tələbi ilə bağlı müddəa

---

¹³⁰ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, www.e-qanun.az

istisna olmaqla) beynəlxalq hüquqa və praktikaya uyğun hesab oluna bilər.

7.2. Teleradio fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi.

Beynəlxalq media hüququnda televiziya və radio yayımı KİV-in fərqli xüsusiyyətləri ilə seçilən bir sahəsidir. Medianın fəaliyyətinin başlıca istiqaməti informasiyaları toplamaq, hazırlamaq və yaymaq olduğundan, bu missiya müxtəlif informasiya vasitələri tərəfindən reallaşdırılır. Kütləvi informasiya vasitələrini tənzimləyən milli qanunvericilik aktlarının sırası genişdir. Ölkəmizdə KİV-in önəmli bir hissəsi olan televiziya və radioların fəaliyyətinin tənzimlənməsi 2002-ci il “Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu,¹³¹ ictimai teleradionun yaradılmasından sonra isə 2004-cü il “İctimai televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu¹³² ilə həyata keçirilir.

Televiziya və radionu hazırkı dövrdə ənənəvi çap mediasından fərqləndirən əlamətlər bunlardır: Birincisi, televiziya və radio cəmiyyət həyatına daha çox nüfuz edir, effektiv təsir imkanlarına və geniş əhatə dairəsinə malikdir. İkincisi, hazırda əksər dünya ölkələrində televiziya və radio olduqca ciddi dövlət nəzarəti ilə xarakterizə olunur. Üçüncüsü, müasir dünyadakı demokratik inkişaf və beynəlxalq hüquq KİV, xüsusilə elektron media üzərində bütün nəzarət formalarının minimuma endirilməsini tələb edir. Elə bu səbəbdən də, teleradionun hüquqi tənzimlənməsində beynəlxalq və milli normalar arasında kəskin kolliziyalar meydana çıxır. Xüsusi nəzarət və ya monopoliyalar plüralizmin, fikir müxtəlifliyinin qarşısını alır, televiziya hakimi olan qrupun rəyini bütün cəmiyyətə zorən müncər etməyə, ictimai rəyi manipulyasiya etməyə, çaşdırmağa yol açır. Beynəlxalq hüququn tələbi isə bundan ibarətdir ki, demokratik cəmiyyətlərə məxsus keyfiyyətləri

---

¹³¹ "Televiziya və radio yayımı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

¹³² "İctimai televiziya və radio yayımı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

təmin etməyi qarşısına məqsəd qoymuş hökumətlər televiziya və radio üzərində total nəzarəti aradan qaldırmağa, bu sahədə azad rəqabəti təmin etməyə borcludur.

Teleradio fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində əsas məqsəd beynəlxalq və milli səviyyədə hər kəsin məlumat, fikir və söz azadlığının, açıq və azad müzakirələr keçirmək hüququnun təmin edilməsinə yönəldilən televiziya və radio fəaliyyətinin hüquqi, iqtisadi və təşkilati əsaslarını müəyyənləşdirməkdir. “Televiziya və radio yayımı haqqında” Qanun **milli səviyyədə** bu sahəni tənzimləyən ilk qanun olaraq beynəlxalq hüquqi əhəmiyyətinə görə mühüm addım hesab edilməlidir.

Qanunun 2-ci maddəsinə görə, ölkəmizdə teleradio yayımı azaddır. Teleradio yayımının azadlığı vətəndaşların informasiyanı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, hazırlamaq, ötürmək və yaymaq hüququna dövlət tərəfindən təminat verilməsinə əsaslanır. Teleradio yayımı sahəsində senzura yolverilməzdir. Qanunun 6-cı maddəsi teleradioların dörd növünü - **dövlət, bələdiyyə, özəl və ictimai növlərini** müəyyən edir.¹³³ Qanuna görə, mülkiyyət və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq ölkəmizdə bütün yayımçılar bərabər hüquqlara malikdir və qanun qarşısında eyni məsuliyyət daşıyırlar.

Teleradio sahəsində beynəlxalq səviyyədə hüquqi tənzimləmə ATƏT və Avropa Şurası çərçivəsində daha aktiv şəkildə həyata keçirilir. ATƏT-in 1975-ci il Yekun Aktında kino, radio və televiziya informasiyasının yayılmasının yaxşılaşdırılmasına imkan yaratmaq iştirakçı dövlətlərin qarşılıqlı münasibətlərdə rəhbər tutacaqları prinsip olaraq elan olunurdu.¹³⁴

1986-cı il dekabrın 9 -10-da Vyanada Kütləvi İnformasiya Vasitələrinə aid I Avropa Nazirlərinin Konfransı keçirilmiş, trans-sərhəd yayımın zəruri aspektlərinə aid AŞ çərçivəsində məcburi hüquqi sənədlərin hazırlanmasına dair bəyanat qəbul edilmişdir.

---

133. “Televiziya və radio yayımı haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

¹³⁴ Helsinki Final Act, www.osce.org

Televiziya sahəsində mühüm əhəmiyyətli beynəlxalq hüquqi sənəd **1989-cu il** mayın 5-də AŞ Nazirlər Komitəsi tərəfindən imzalanmağa acılmış **Trans-sərhəd Televiziya üzrə Avropa Konvensiyasıdır.**¹³⁵ Sənəd 1993-cu il mayın 1-də qüvvəyə minmiş 1998-ci il sentyabrın 9-da AŞ Nazirlər Komitəsi tərəfindən bu Konvensiyaya əlavə Protokol qəbul olunmuşdur.

Bir necə Avropa ölkəsi hələ 1980-cı ilin əvvəllərində peyk vasitəsilə birbaşa yayımı təqdim etmək niyyətlərini bəyan etmişlər. Bu isə AŞ-da hökumətlərarası məsləhətləşmələrə və tədbirlər planının hazırlanmasına səbəb olmuşdur. AŞ PA kabel televiziyası və birbaşa peyk yayımları ilə bağlı məsələyə öz mövqeyini 1981-ci il tarixli (926) nomrəli Tövsiyəsində bildirmişdir.

Ümumiyyətlə, teleradio sahəsində AŞ Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə aşağıdakı Tövsiyələri qəbul edilib: 1) Televiziyada reklam prinsipləri haqda 1984-cu il 23 fevral tarixli Tövsiyə. 2) Televiziya və səsli radio üçün peyk rabitəsi imkanlarından istifadə haqda 1986-cı il 14 fevral tarixli Tövsiyə. 3) Peyk və kabel vasitəsilə fəaliyyət göstərən televiziya sahəsində müəlliflik hüququ məsələlərinə aid prinsiplər haqqında 1986-cı il 14 fevral tarixli Tövsiyə. 4) Avropada audio-vizual istehsalın həvəsləndirilməsi haqda 1986-cı il 14 fevral tarixli Tövsiyə.

Teleradio üzrə həmçinin 2000-ci il tarixli Trans-sərhəd Televiziya üzrə düzəliş edilmiş Avropa Konvensiyasının **İzahedici Memorandumunun** tələbləri də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Həmin sənədə əsasən, cəmiyyətin informasiyadan istifadə etmə imkanı (maddə 9), cəmiyyətin onun üçün ən vacib olan hadisələr haqqında məlumat almaq imkanı (maddə 9a), mədəniyyətlə bağlı məqsədlər (maddə 10), media plüralizmi (maddə 10a) və s. məsələlər beynəlxalq hüquqi əsasda təminat verilən dəyərlərdir.¹³⁶

---

¹³⁵ European Convention on Transfrontier Television,
<http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/QueVoulezVous.asp?NT=132&CM=1&CL=ENG>

¹³⁶ . Trans-sərhəd Televiziya üzrə düzəliş edilmiş Avropa Konvensiyası və onun İzahedici Hesabatı, www.coe.az

AŞ Nazirlər Komitəsi üzv dövlətlərə **“Yayım sektorunda tənzimləyici qurumların müstəqilliyi və funksiyaları haqqında” (2003) 23 sayılı Tövsiyəsində** müasir demokratik toplumlarda yayım mediasının əhəmiyyətli rol oynadığını vurğulayır, yayım sektorunda geniş çeşidli, müstəqil və öz-özünü yönəldən KİV-in olmasından ötrü bu sektorun həm medianın azadlığını, eyni zamanda da bu azadlıqla başqa qanuni hüquqlar və maraqlar arasında tarazlığı saxlayan uyğun və proporsional tənzimləmə zərurətinə xüsusi önəm verir.¹³⁷

Teleradio fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsində beynəlxalq və milli əhəmiyyətinə görə əsas məsələlərdən biri **lisenziyalaşdırma** (xüsusi razılıq alınması) prosedurasıdır. Lisenziyalaşdırma ilə bağlı ilk beynəlxalq hüquqi müddəa Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsində təsbit olunmuşdur. Orada qeyd olunur ki, 10-cu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur. İfadə azadlığına münasibətdə bu tələb dövlətlər üçün normal tələb hesab olunur. Lakin, bu o demək deyildir ki, dövlət yayım vasitələrinə total nəzarət həyata keçirməli və ya bu sferada monopolist funksiyası daşmalıdır. Yayımın lisenziyalaşdırılmasına, yəni hökumətlərin onu bir qədər nəzarətdə saxlamasına razılıq verən Avropa Konvensiyası bununla belə, bu sahənin siyasi və iqtisadi monopoliyalaşmasını yolverilməz sayır. AŞ müvafiq qurumlardan yayım sahəsinin elə tənzimləməsinə tələb edir ki, plüralizm, balanslılıq təmin olunsun, manipulyasiya imkanları heçə endirilsin.

Buna görə də, Azərbaycan AŞ üzvlüyünə qəbul edildikdən sonra teleradio fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi sahəsində də bir sıra islahatlar həyata keçirilməyə başlanmış, qanunvericilik bazası formalaşdırılmışdır.

25 iyun 2002-ci il tarixdə “Televiziya və radio yayımı haqqında” Qanunun qəbul edilməsindən sonra 5 oktyabr 2002-ci ildə Prezident Fərmanı ilə yayım sektorunu tənzimləyən dövlət qurumu - Milli Teleradio

---

137. Nazirlər Komitəsinin yayım sektoru üçün tənzimləyici orqanların müstəqilliyi və vəzifələrinə dair üzv dövlətləri üçün R (2000) 23 nömrəli tövsiyəsi, www.coe.az

Şurası yaradılmışdır. Qurumun Əsasnaməsinə görə Şura televiziya və radio yayımı sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edir, peyk və kabel şəbəkəsi vasitəsi ilə teleradio yayımının qaydalarını müəyyən edir, teleradio yayımını həyata keçirmək üçün zəruri olan yaradıcılıq və texniki normaları, lisenziya üçün müsabiqə qaydaları və şərtlərini müəyyən edir. Şura eləcə də, verdiyi lisenziyanın qayda və şərtləri pozulduqda uyğun tədbirlər görülməsi üçün məhkəmə qarşısında iddia qaldırır, teleradio məhsullarının istehsalı və yayımı üzrə dövlət sifarişçisi kimi çıxış edir, teleradio məhsullarının istehsalı və yayımı üzrə dövlət sifarişlərinin müqavilə əsasında formalaşdırılması, yerləşdirilməsi və icrası qaydalarını müəyyən edir.¹³⁸

Dövlət yayımı və ictimai teleradio yayımı istisna olmaqla yayım lisenziyası müsabiqə əsasında verilir. Müsabiqənin qayda və şərtləri orada iştirak etmək barədə ərizələrin qəbul müddətinin başa çatmasından ən azı bir ay əvvəl rəsmi mətbuat orqanında dərc edilir. Müsabiqənin nəticələri müəyyən olunarkən iddiaçının göstəricilərinin müsabiqə şərtlərinə uyğunluğu, teleradio yayımını həyata keçirmək üçün iddiaçının yaradıcılıq və texniki imkanları nəzərə alınır. Lisenziya ilə birlikdə yayım üçün tezlik də ayrılır. Teleradio yayımlarının tezlik siyahısını Tezliklər üzrə Dövlət Komissiyası tərtib edir. Qanun tələb edir ki, teleradio yayımlarında hər kəsin öz fikir və baxışlarını sərbəst şəkildə ifadə etmək hüququna şərait yaradılsın. Bu tələbi verilişlərdə çoxfikirliyin (plüralizmin) təmin edilməsi kimi başa düşmək olar. Yayımlanan xəbər doğru, əhatəli və tam olmalıdır. Faktın yarımçıq verilməsi, faktla bağlı rəylərin əhatəli olmaması seyrçiləri çaşdırır, onların doğru məlumat almaq hüquqlarını poza bilər. Yayılan xəbərlər tərəfsiz və qərəzsiz olmalı, yayımçı fərqli düşünən tərəflərdən hər hansı birini dəstəklənməməli, eləcə də hər hansı məsləyə və tərəfə qərəzli yanaşmamalı, faktlar və hadisələr ədalətli şərhlənməli, birtərəfliliyə yol verilməməlidir. Verilişlərdə insanların şərəf və ləyaqətinin alçaldılmasına, işgüzar nüfuzun ləkələnməsinə yol verilməməli, şəxslərin hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılmalı, terrorizm, zorakılıq, qəddarlıq, milli,

---

¹³⁸ Milli Televiziya və Radio Şurası haqqında, <http://www.ntrc.gov.az/>

dini və irqi ayrı-seçkilik təbliğ olunmamalı, milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına əməl olunmalıdır.

7.3 Müəlliflik hüququnun beynəlxalq və milli hüquqi tənzimlənməsi.

Dövlətlərarası əməkdaşlığın genişləndiyi bir dövrdə müəlliflik hüquqlarının mühafizə edilməsi zəruri bir tələbat kimi meydana çıxmışdır. Müasir beynəlxalq sistemdə müəlliflik hüquqlarının qorunması problemi daha çox beynəlxalq xüsusi hüququn tənzimləmə sahəsinə aid edilir. Lakin, bu sahəyə aid norma və prinsiplər dövlətlər tərəfindən yaradılır və mühafizə edilir.

Müəlliflik hüququ müəllifin elmi, bədii, incəsənət əsərlərinin yaradılması və ondan istifadə edilməsi ilə bağlı münasibətləri tənzim edən normaların məcmusudur. Müəlliflik hüququ özünün dövlətdaxili və beynəlxalq xarakteri ilə əlaqədar bəzi spesifik xüsusiyyətinə görə fərqli hüquq sahəsi hesab olunur.

Birincisi, müəlliflik hüququ ərazi xarakterli hüquqdur. Yəni, bu hüquq müəyyən bir dövlətin ərazisində yaranır və onun tətbiq sferası həmin dövlətlərin sərhədləri ilə məhdudlaşır. Eyni zamanda, bu hüquqların mühafizə edilməsi də həmin sərhədlər çərçivəsində həyata keçirilir. Müəlliflik hüququnun digər dövlətlər tərəfindən tanınması üçün mütləq dövlətlər arasında müəlliflik hüququnun qarşılıqlı tanınması və mühafizə edilməsi haqqında saziş olmalıdır.

İkincisi, müəlliflik hüququ ilə bağlı hər hansı bir kolliziya (ziddiyyət, toqquşma) yarandıqda bu və ya digər dövlətin hüququnun seçilməsinə deyil, xarici fiziki və hüquqi şəxslərin müəlliflik hüquqlarının mühafizə edilməsi imkanına diqqət yetirilir. Bu zaman ziddiyyət beynəlxalq konvensiyalarda nəzərdə tutulan norma və prinsiplərə istinad olunmaqla birdəfəlik aradan qaldırılır.

Üçüncüsü, bir qayda olaraq dünya dövlətlərinin əksəriyyəti müəlliflik hüququ ilə bağlı özlərinin daxili qanunvericiliklərində milli rejim prinsipindən çıxış edirlər. Bu o deməkdir ki, müəlliflik hüququ sahəsində dövlətlər öz vətəndaşlarına hansı həcmdə hüquq və vəzifələr müəyyən

edirsə, anoloji olaraq digər dövlətlərin vətəndaşları üçün də həmin qaydalar müəyyən olunur.

Qeyd edək ki, son dövrlərdə müəlliflik, patent və digər əlaqəli hüquqların tənzim edilməsi üçün həmin hüquqların obyektini əhatə edən ümumi termindən – “intellektual mülkiyyət” terminindən istifadə olunur. Bu termin ilk dəfə Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının (ÜƏMT) (Azərbaycan Respublikası 14 sentyabr 1995-ci ildən bu qurumun üzvüdür) 1967-ci il tarixli təsis müqaviləsində işlədilmişdir. Bu müqavilənin 2-ci maddəsinə uyğun olaraq “intellektual mülkiyyət” termininə aşağıdakılar daxildir: elmi, bədii, incəsənət əsərlərinə, artistlərin ifaçılıq fəaliyyətinə, səsyazma, radio, televiziya verilişlərinə olan hüquqlar; elmi kəşflərə, ixtiralara, sənaye nümunələri, əmtəə, xidmət və kommersion nişanlarına olan hüquqlar; intellektual fəaliyyətə aid olan digər hüquqlar.¹³⁹

Bu anlayışdan milli qanunvericilikdə də istifadə edilir. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 30-cu maddəsində qeyd olunur ki, “Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur”. Bu sahədə spesifik tənzimləmə “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında 5 iyun 1996-cı il tarixli Qanun”un qəbul edilməsindən sonra başlanmışdır. 22 noyabr 2002-ci il tarixli Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Qanun”a dəyişikliklər edilmiş və ölkə Prezidentinin 26 dekabr 2002-ci il tarixli 828 nömrəli Fərmanı ilə müəllif hüququ sahəsində fəaliyyət göstərən müvafiq icra hakimiyyəti orqanı–Respublika Müəllif Hüquqları Agentliyi yaradılmışdır.

Beləliklə, **müəlliflik və əlaqəli hüquq dedikdə** elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin (müəlliflik hüququ), habelə ifaların, fonogramların, efir və ya kabel yayımı təşkilatlarının verilişlərinin (əlaqəli hüquqlar) yaradılması və istifadəsi ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyən

---

¹³⁹ Convention Establishing the World Intellectual Property Organization (Signed at Stockholm on July 14, 1967 and as amended on September 28, 1979), http://www.wipo.int/treaties/en/convention/trtdocs_wo029.html

beynəlxalq və milli hüquq normalarının məcmusu başa düşülür. Bu göstəriş Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında Qanunun 1-ci maddəsində də nəzərdə tutulur.¹⁴⁰

Ümumiyyətlə, 1997-2000-ci illər Azərbaycanda müəllif hüquqlarının qorunması, idarəçiliyi və müdafiəsi üzrə normativ-hüquqi bazanın yaradılması baxımından inkişaf dövrü kimi səciyyələndirilir. Bu dövrdə Azərbaycan “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması üzrə” 1886-cı il Bern Konvensiyasına və 1952-ci il Cenevrə Fonoqram Konvensiyasına qoşulmuşdur. Eləcə də, ölkəmiz 4 MDB ölkəsindən biri kimi Avropa İttifaqının TACİS-İntellektual Mülkiyyət Proqramında iştirak etmiş, Azərbaycanın bu sahədəki qanunvericilik bazası daha da təkmilləşdirilmiş, yeni normativ-hüquqi aktlar qəbul olunmuş, Aİ-nin sənədlərinə və “Əqli mülkiyyətin ticarət aspektləri haqqında” (TRİPS) Sazişinin müddəalarına müvafiq uyğunlaşdırılma işləri aparılmışdır.

1886-cı il Bern Konvensiyasına görə müəlliflik hüququnun mühafizə müddəti müəllifin bütün həyatı boyu və onun vəfatından 50 il sonra qüvvədə qalır.¹⁴¹ Anoloji göstəriş Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında Qanunun 25-ci maddəsində də nəzərdə tutulmuşdur. Orada qeyd olunmuşur ki, müəlliflik hüququ əsərin yaradılması ilə yaranır, müəllifin bütün həyatı boyu və bu Qanunun 26-cı maddəsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, onun ölümündən sonra 50 il müddətində qüvvədə qalır. 26-cı maddədə qeyd olunan istisnalar isə aşağıdakılardır: 1) Əgər göstərilən müddətdə anonim və təxəllüslə dərc edilmiş əsərin müəllifi öz şəxsiyyətini açarsa və ya onun şəxsiyyəti sonradan şübhə doğurmazsa bu müddət ona şamil olunur. 2) Şərikli əsərə müəlliflik hüququ müəlliflərin bütün həyatı boyu və şərik müəlliflərin axırıncısının vəfatından sonra 50 il müddətində qüvvədə qalır. 3) Müəllifin vəfatından sonra 30 il müddətində ilk dəfə dərc edilmiş əsərə müəlliflik hüququ onun qanuni dərc edilmə tarixindən sonra 50 il müddətində qüvvədə qalır. 4) Kollektiv əsərə

---

140 . Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

141 . Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works. <http://www.wipo.int>

Qanunun 10-cu maddəsi ilə nəzərdə tutulmuş hüquqlar belə əsərin dərc edildiyi, əgər dərc edilməmişdirsə, yaradıldığı tarixdən 50 il müddətində qüvvədə qalır. Qanunun 5-ci maddəsinə görə, Müəlliflik hüququnun şamil edildiyi həm açıqlanmış, həm də açıqlanmamış əsərlər aşağıdakı obyektiv formalarda mövcud ola bilər: yazılı (əlyazması, makina yazısı, not yazısı və s.); şifahi (kütləvi çıxış, kütləvi ifa və s.); səs, yaxud videoyazılma (mexaniki, maqnit, rəqəmli, optik və s.); təsviri (rəsm, eskiz, şəkil, plan, cizgi, kino-, tele-, video-, yaxud fotokadr və s.); həcmli-fəzavi (heykəl, model, maket, tikili və s.); digər formalar.¹⁴²

Müəlliflik hüquqları haqqında 1952-ci il Cenevrə Konvensiyasına əsasən, müəlliflik hüququnun müdafiəsi üçün aşağıdakı tələblərə riayət edilməlidir: 1) müəlliflik hüququnu təsdiq edən latın “C” hərfindən istifadə edilməlidir; 2) əsərin nəşr ili mütləq göstərilməlidir; 3) müəllifin adı dəqiq göstərilməlidir.¹⁴³ Qeyd olunan müddəalar Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında Qanunun 8-ci maddəsində də nəzərdə tutulmuşdur. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə görə belə hüquqi müdafiə müəlliflik prezumpsiyası adlanır.

Beləliklə, xarici mütəxəssislərin və ekspertlərin rəsmi rəylərinə və müqayisəli təhlillərə əsaslanaraq hesab etmək olar ki, Azərbaycanın müəllif-hüquq qanunvericiliyi “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması haqqında” Bern Konvensiyasının və Ümumdünya Ticarət Təşkilatının TRİPS Sazişinin müddəalarına və digər beynəlxalq standartlara cavab versə də, bu sahədə sürətlə inkişaf edən dünyanın müasir dəyişikliklərinə müvafiq olaraq yenilənmə tələb edir.

7.4. Reklam fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi.

Reklam sahəsində hüquqi müəyyənliyin əsas məqsədi hüquqi və fiziki şəxslərin əmtəə, iş və xidmət bazarında reklam istehsalı, yerləşdirilməsi və yayımı prosesində meydana çıxan münasibətlərin tənzimlənməsidir. Bu

---

142 . Müəlliflik və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

143 . The Universal Copyright Convention (Geneva September 6, 1952) www.ipmall.info

missiya bütün dünya ölkələrinin qanunvericiliyinə və praktikasına xas olan keyfiyyət kimi çıxış edir. Bu və ya digər məsələlərin daha aydın dərk olunması üçün öncə reklamın tarixinə qısa ekskurs etmək daha faydalı olardı.

Tarixçilərə görə, klassik reklamın vətəni mülki hüququn ilk dəfə formalaşdığı Qədim Roma hesab olunur. İlk yazılı reklam elanına Pompey dönəminə aid olduğu təsdiqlənən Roma xarabalıqlarında rast gəlinmişdir. Çap formalı ilk reklam məlumatı isə 1472-ci ildə London kilsələrindən birinin qapısına yapışdırılmış kitab satışı elanı hesab olunur. İlk qəzet reklamı da 1650-ci ildə İngiltərədə dərc edilmişdir. Bu qəzet müraciətində oğurlanmış 12 atın yerini göstərən şəxsə mükafat elan olunurdu. Reklam cəmiyyətin mülki-iqtisadi maraqlarının tənzimlənməsi ilə əlaqədar olduğundan məhz mülki hüquq münasibətlərinin inkişaf etdiyi Romanın və ilk azad bazar münasibətlərinin, sənaye cəmiyyətinin meydana gəldiyi İngiltərənin reklamın vətəni olması da təbii xarakter daşıyır. Beləliklə, reklam həm, mülki-iqtisadi analiz kimi, həm də azad fikrin ifadə forması olaraq nəzərdən keçirilməlidir.

Reklam fəaliyyətinin beynəlxalq və milli sistemlərdə hüquqi çərçivədə nəzərdən keçirilməsinin əsasını Avropa Konvensiyası təşkil edir. Konvensiyaya görə, ifadə azadlığı yalnız demokratiya maraqları tələb etdikdə məhdudlaşdırıla bilər. Belə məhdudlaşdırma yalnız “qanunla nəzərdə tutulan” formada reallaşa bilər. Nəzərə alınmalıyıq ki, reklam azad fikrin ifadə forması sayılsa da, hüquqi baxımdan digər ifadə azadlığı formaları qədər qorunmur. Bu da yuxarıda qeyd etdiyimiz iqtisadi-kommersiya faktorlarından əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Bəs o zaman reklamı kütləvi informasiya forması hesab edən xarici ölkələrin təcrübəsində və qanunvericiliyində məsələyə yanaşma necədir? Beynəlxalq praktika sübut edir ki, reklam azad fikrin müstəqil bir formasıdır və beynəlxalq normalara görə o heç bir senzura və müdaxiləyə məruz qala bilməz. Lakin, reklama da Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş “rəsmiyyət, şərtlər, və məhdudyyətlər” tətbiq oluna bilər və bu, beynəlxalq hüquqa zidd hesab olunmayacaqdır.

İlk növbədə reklamın beynəlxalq və milli ədəbiyyatlarda və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş anlayışına diqqət yetirək.

Ümumiyyətlə, termin olaraq “reklam” sözünün latın dilindən tərcümədə hərfi mənası “qışqırmaq, çığırmaq, səsələmək” anlamını verir. Reklama dair milli dərslikdə ona bu cür anlayış verilmişdir: “Reklam konkret reklamvericilərin sifarişləri ilə müxtəlif vasitələrlə yayımlanan məhsullar, xidmətlər və ideyalar haqqında sosial qruplara yönəldilmiş pullu informasiyadır”¹⁴⁴.

Xarici ölkələrdə məsələn, ABŞ-da yazılmış dərs vəsaitində isə reklama belə tərif verilmişdir: “Reklam sponsor tərəfindən nəzarət edilən, maliyyələşdirilən və şəxslərin vasitəçiliyi olmadan çatdırılan məlumatdır”. Estoniyanın “Reklam haqqında” Qanununda qeyd olunur: “Bu qanundan ötrü reklam elə bir informasiyadır ki, məhsul (mal) və ya xidmət satışının artırılmasını, hadisə və ya ideyaların irəli çəkilməsini, yaxud hər hansı başqa sahədə bəlli məqsədə çatmağı hədəf götürür və reklamın nəşirinə pul (mükafat) ödəməklə, ya da digər uyğun yollarla yayılır”.

Reklam haqqında 3 oktyabr 1997-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası **Qanununa əsasən “reklam” dedikdə**, fiziki və hüquqi şəxslər, əmtəə, ideya və yeniliklər (reklam informasiyası) haqqında maraqla formalaşdırmaq və ya bu marağı saxlamaq, əmtəənin satılmasına, ideya və yeniliklərin həyata keçirilməsinə kömək göstərmək məqsədi ilə yayılan informasiya başa düşülür.¹⁴⁵ Qanundan görüldüyü kimi, reklam özü-özlüyündə informasiya hesab olunur. Buna görə də, informasiyaya dair beynəlxalq hüquqlar və məhdudiyətlər eynilə reklama da şamil olunmalıdır.

Beynəlxalq sistemdə reklam sahəsində etik qaydaları tənzimləmək üçün Parisdə fəaliyyət göstərən Beynəlxalq Ticarət Palatası tərəfindən 1987-ci ildə **Beynəlxalq Reklam Məcəlləsi** qəbul edilmişdir. Bu məcəllənin əsas prinsipləri bunlardır: 1) hər hansı reklam müraciəti hüquq baxımından qüsursuz, ədəbli, düzgün və həqiqi olmalıdır; 2) hər hansı reklam müraciətinə cəmiyyət qarşısında məsuliyyət hissi ilə yanaşılmalı və kommersiya üçün səciyyəvi ləyaqətli rəqabət prinsipinin tələblərinə

---

¹⁴⁴ Reklam işi. Ali və orta ixtisas məhkəbləri üçün dərslik. Bakı 1997.

¹⁴⁵ Reklam haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

cavab verməlidir; 3) heç bir reklam müraciəti reklama ictimai inamı qırmamalıdır; 4) verilmə formasından və yayıldığı KİV-dən asılı olmayaraq, reklam müraciəti digər bütün materiallardan dəqiq seçilməlidir. Məcəllə reklam sifarişçilərinin, reklam agentliklərinin, nəşriyyatların, KİV sahiblərinin üzərinə məsuliyyət qoyur. Reklam sifarişçisi öz reklam elanına görə tam cavabdehlik daşıyır, reklam sifarişinin icraçısı və ya reklam agentliyi sifarişçiyə onun məsuliyyət daşdığı müraciətin hazırlanmasına və s. işlərə nəzarət edə bilməsi üçün şərait yaratmalı, bu məqsədlə lazımi tədbirlər görməlidir. Reklam müraciətini çap edən və ya başqa üsulla yayan nəşir, KİV sahibi və ya reklam prosesinin saziş üzrə hər hansı başqa iştirakçısı cəmiyyətə çatdırdığı müraciətə məsuliyyətlə yanaşmalıdır.¹⁴⁶

İstər beynəlxalq, istərsə də milli qanunvericilikdə reklam münasibətlərinin tənzimlənməsi ilə bağlı **ən mühüm məqam reklamda şəxsi və ictimai maraqların toqquşması** problemidir. Bunun üçün qanunvericilik reklam fəaliyyəti subyektlərinin üzərinə konkret vəzifələr qoyur. Reklam haqqında Qanunun 23-cü maddəsi reklamın istehsalı və yayımı üçün reklam informasiyasının təqdim edilməsi qaydasını müəyyən edir. Qanuna görə, reklam istehsalçısı, reklam yayıcısı və reklam agentliyi reklam sifarişçisindən reklam informasiyasının dəqiqliyini təsdiq edən sənədləri tələb etmək hüququna malikdir. Reklam sifarişçisi bu sənədləri təqdim etməyə borcludur. Reklam sifarişçisinin fəaliyyəti üçün lisenziya tələb olunduqda, onun əmtəsinin, həmçinin özünün reklamı üçün reklam istehsalçısı, reklam yayıcısı və reklam agentliyi reklam sifarişçisindən müvafiq lisenziyanı tələb etməyə borcludur.

Qanunda reklama dair ümumi tələblər qeyd olunur və reklam fəaliyyəti üçün bəzi qadağalar müəyyən edilir. 6.6-cı maddədə bəyan olunur ki, “reklam vətəndaşları zorakılığa, təcavüzə çağırmamalı, çaşqınlıq yaratmamalı, həmçinin fiziki şəxslərin sağlamlığına və təhlükəsizliyinə xələl gətirə bilən hərəkətlərə, təbiəti mühafizə qanunvericiliyinin pozulmasına yönəlmiş fəaliyyətə təhrik etməməlidir”.

---

¹⁴⁶ The ICC International Code of Sales Promotion, 1987, www.ftc.gov

Qanunda ifadə azadlığı kontekstində zəruri olan müddəalar da nəzərdə tutulmuşdur. Həmin müddələrdə gözdənsalma və ya şərəf və ləyaqəti alçaldan reklamlar qadağan olunur. Belə reklam Qanunun 7-ci maddəsinə görə, reklam olunan əmtədən istifadə etməyən hüquqi və fiziki şəxsləri gözdən saldıqda, mahiyyətə reklam olunan əmtəə ilə digər hüquqi və fiziki şəxslərin əmtələri arasında qeyri-etik müqayisə apardıqda, həmçinin, rəqibin şərəf və ləyaqətini, yaxud işgüzar nüfuzunu təhqir edən obraz və məna daşdıqda, reklam olunan əmtəə haqqında, başqa reklamlarda istifadə olunmuş ümumi layihəni, mətni, reklam formullarını, əksləri musiqi və ya səs effektlərini imitasiya və köçürməklə, həmçinin fiziki şəxslərin etimadından, yaxud onların təcrübəsizliyindən sui-istifadə etməklə, o cümlədən reklamda əhəmiyyətli informasiyanın müəyyən hissəsini qəsdən gizlətməklə istehlakçıları yanlış istiqamətləndirdikdə haqsız reklam hesab olunur.

Ümumiyyətlə, qanunda reklamın yolverilməz reklam, haqsız reklam, qeyri-dəqiq reklam, qeyri-etik reklam, bilərəkdən yalan reklam, gizli reklam növləri fərqləndirilir.

Beynəlxalq hüququn tələbləri baxımından Qanunun 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş qeyri-etik reklamın tərkib elementləri də maraqlı məsələlərdən hesab olunur. Mətnində, görünüşündə və səslənməsində irqilər, millətlər, peşələr, sosial kateqoriyalar, yaş qrupları, cinslər, dillər, yaxud fiziki şəxslərin dini, fəlsəfi, siyasi və digər formada əqidələrinə, həmçinin ümumi qəbul edilmiş humanizm və əxlaq normalarına zidd olan təhqiramiz sözlər, müqayisələr və obrazlar işlədildikdə, milli və ümumbəşəri mədəni irs olan incəsənət obyektlərini, AR və başqa dövlətlərin milli valyutalarını, dini rəmzləri, hər hansı fiziki və ya hüquqi şəxsi, fəaliyyəti, peşəni və ya əmtəəni gözdən salan reklam qeyri-etik reklam hesab olunur və qanunla qadağan edilir. Müvafiq olaraq, Qanunun 10 və 11-ci maddələrində bilərəkdən yalan və gizli reklamlara anlayış verilir və qadağan olunur. O reklam bilərəkdən yalan hesab edilir ki, onun köməyi ilə reklam sifarişçisi (reklam istehsalçısı, reklam yayıcısı və ya reklam agentliyi) reklam istehsalçısını qəsdən yanlış istiqamətləndirir. (Maddə 10). Radio, tele, audio, kino, nəşr və digər məhsullarda istifadə olunan və başqa üsullarla yayılan, istehlakçının şüuruna özünün dərk

etmədiyi təsir edən reklam (o cümlədən, xüsusi videoparçalar, ikili səsyazma və sairə vasitələr tətbiq etməklə) gizli reklam sayılır. (Maddə 11).¹⁴⁷

Qeyd olunan müddələrin analizi sübut edir ki, milli qanunvericilik reklama dair beynəlxalq standartlara uyğun hesab oluna bilər. Belə ki, 2000-ci il tarixli Trans-sərhəd Televiziya üzrə düzəliş edilmiş Avropa Konvensiyasının **İzahedici Memorandumunun 11-ci maddəsində reklama bağlı aşağıdakı ümumi standartlar** müəyyən edilir: 1) Reklam və tele-mağaza ədalətli və düzgün olmalıdır. 2) Reklam və tele-mağaza insanları azdırmır və istifadəçilərin maraqlarını pozmur. 3) Uşaqlara yönələn və onlardan istifadə edən reklam və tele-mağaza onların maraqlarına zərər gətirə biləcək hər hansı bir şeyə yol vermir və onların xüsusi həssaslığa malik olduqlarını nəzərə alır. 4) Tele-mağaza məhsul və xidmətlərin alışı və ya icarəsinə aid müqavilələrin yetkinlik yaşına çatmamış şəxslərlə bağlanmasına nail olmağa çalışmır. 5) Reklam yeləşdirən verilişlərin məzmununa qarşı hər hansı bir redaktor təzyiqini tətbiq etmir.¹⁴⁸

Beləliklə, sivil cəmiyyətin mühüm tərkib elementi, azad fikrin müstəqil forması olaraq mülki-iqtisadi kateqoriya kimi reklam beynəlxalq hüquq normalarına görə, heç bir senzura və müdaxiləyə məruz qala bilməz, lakin, ona “rəsmiyyət, şərtlər, və məhdudiyətlər”in tətbiqi qanunla nəzərdə tutulan qaydada mümkündür.

7.5. KİV-in özünütənzimləmə mexanizmi və beynəlxalq təcrübə

Dünyanın müasir təcrübəsində medianın müstəqil fəaliyyət göstərməsinə və azad fikrin inkişafı məqsədilə bu sektorun dövlət müdaxiləsi olmadan özünütənzimləməsinə olduqca yüksək dəyər verilir. Bu ilk növbədə vətəndaş cəmiyyətinin və azad informasiya cəmiyyətinin formalaşmasına xidmət edir. Özünütənzimləmənin əsas elementləri

---

¹⁴⁷ Reklam haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

¹⁴⁸ Trans-sərhəd Televiziya üzrə düzəliş edilmiş Avropa Konvensiyası və onun İzahedici Hesabatı, www.coe.az

tarixən mətbuat şuraları və ya mətbuat üzrə ombudsman təsisatları vasitəsilə həyata keçirilmişdir. Hazırda digər kütləvi informasiya vasitələrinə münasibətdə isə Teleradio Şurası, İnternet Şurası və s. kimi institutlar da formalaşmışdır.

Mətbuatın ilk özünütənzimləmə orqanı Avropada meydana gəlmişdir. **Mətbuat Şurası** adlanan belə qurum dünyada ilk dəfə 1916-cı ildə İsveçdə yaradılıb. Onun əsas vəzifəsi mətbuatın fəaliyyətinə nəzarət etmək olub. Həmçinin, bu qurum mətbuatı Əxlaq Kodeksinə riyayət etməyə həvəsləndirmək məqsədini də özündə ehtiva edib. Həmin Kodeksin əsas qayəsini vətəndaşların şəxsi həyat toxunulmazlığının qorunması təşkil edib. Göründüyü kimi, bu qurumun yaradılmasında əsas məqsəd məhz mətbuatla sosial zümrə arasında bağlılıq yaratmaq, mətbuatı ictimai fikrə daha yaxın olmağa yönləndirmək, onu özü-özünü idarə etməyə sövq etməklə, həmçinin, onun üzərinə dispozitiv nəzarət mexanizmi də tətbiq etməkdir.¹⁴⁹

Avropa dövlətlərində (Avstriya, Almaniya, Niderland, Norveç və s.) özünütənzimləmə qurumlarının mətbuatla bağlı şikayətləri araşdırmaq və qərar çıxarmaq səlahiyyətləri vardır. Avstriyada 1961-ci ildə yaradılmış Mətbuat Şurasının məqsədi mətbuat azadlığının qorunması və KİV əməkdaşlarının peşəkarlıq səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Almaniyada Mətbuat Şurası 1956-cı ildə müstəqil və qeyri-hökumət ətşkilatı qismində yaradılmış və qurumun əsas missiyasını etik kodekslərin hazırlanması və onlara əməl olunmasına nəzarət təşkil edir. Şuranın cərimə tətbiq etmək və ya jurnalisti işdən çıxarmaq səlahiyyəti yoxdur. O, məsələyə yalnız KİV-də tənqidi mövqe nümayiş etdirməklə mənəvi təsiretmə imkanlarına malikdir. Niderlandda Müstəqil Mətbuat Şurası adlı qurum 1960-cı ildə yaradılıb. İşləri sadə prosedura əsasında həyata keçirən Şura əsasən şikayətlərə baxır. Proses məxfi aparılır. Qurumun sanksiya tətbiq etmə səlahiyyəti yoxdur. Niderlandda KİV-in yazılı etika kodeksi yoxdur. Lakin, bu ölkədə mətbuat nümayəndələri Beynəlxalq Jurnalistlər

---

149. The Swedish Model of Press Council, <http://www.indymedia.ie>

Federasiyasının Etika Kodeksinə uyğun fəaliyyət göstərməyi özlərinə mənəvi borc hesab edirlər.¹⁵⁰

Qeyd edək ki, dünyada mövcud olan KİV-in özünütənzimləmə mexanizmləri jurnalist birlikləri və nüfuzlu qəzet redaksiyalarının təşəbbüsü və iradəsinin nəticəsi kimi formalaşmışdır. Bu sırada beynəlxalq jurnalist təşkilatlarının xüsusi rolu danılmazdır. Peşə etikasına bağlı normalar da məhz bu birliklər tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Avropa ölkələrinin media qurumları tərəfindən xüsusi hörmət bəslənən təşkilatlardan biri də **Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyası** hesab olunur. Təşkilat tərəfindən 1954-cü ildə keçirilmiş Ümumdünya Konqresinin qəbul etdiyi və 1986-cı ildə düzəlişlər olunmuş **Beynəlxalq Bəyannamə** xəbər və məlumatların toplanması, ötürülməsi, yayılması və şərhinə bağlı məşğul olan jurnalistlər üçün bir peşə davranışı norması kimi qeyd edilir. Beləliklə, jurnalistikanın səmərəli özünütənzimləməsi üçün həmin sənədə görə:

1) Həqiqətə və ictimaiyyətin həqiqətə əldə etmək hüququna ehtiram bəslənməsi jurnalistin ümdə vəzifəsidir.

2) Jurnalist, üzərinə düşən vəzifəsinə uyğun olaraq, xəbər məlumatlarının vicdanla toplanması və dərc edilməsi zamanı azadlıq, ədalətli şərh və tənqid prinsiplərini həmişə müdafiə etməlidir.

3) Jurnalist yalnız mənşəyini dəqiq bildiyi faktlara əsaslanaraq məlumat verməlidir. Jurnalist mühüm əhəmiyyət kəsb edən məlumatı gizlətməməli, yaxud sənədləri saxtalaşdırmamalıdır.

4) Jurnalist xəbər, şəkil və sənədlərin toplanması zamanı yalnız ədalətli üsullardan istifadə etməlidir.

5) Jurnalist çox zərərli ola biləcək səviyyədə hesab edilən istənilən dərc olunmuş məlumatlarda düzəliş etmək üçün bütün imkanlardan istifadə etməlidir.

6) Jurnalist məxfi qaydada əldə olunmuş informasiyanın mənbəyi ilə bağlı peşə sirrinə əməl etməlidir.

---

¹⁵⁰ Daphne C. Koene L.L.M. **Press Councils in Western Europe**, Studies for the NETHERLANDS PRESS FUND – AMB, 2009

7) Jurnalist media vasitəsilə yayılan ayrı-seçkilik təhlükəsindən xəbərdar olmalı, digər məsələlərlə yanaşı, irq, cins, orientasiya, dil, din, siyasi, yaxud digər fikirlər, milli və ictimai mənsubiyyətlər kimi cəhətlərə əsaslanan ayrı-seçkilik hallarına yol verilməməsi üçün bütün tədbirlərə əl atmalıdır.

8) Jurnalist aşağıdakıları ciddi peşə pozuntuları kimi nəzərdən keçirməlidir: plagiatlıq; qərəzli mövqedən şərh etmə; böhtan; təhqir; iftiraçılıq; əsassız ittiham; bu və ya digər nəşrin həyata keçirilməsi, yaxud təzyiq məqsədilə hər hansı bir şəkildə rüşvət alma.

9) Bu ada layiq olan jurnalistlər yuxarıda göstərilən prinsiplərə vicdanla əməl etmək məqsədilə bunu öz vəzifələri hesab etməlidir. Jurnalist hər bir ölkənin ümumi qanunları, peşə məsələləri çərçivəsində, hökumət orqanları və digər qurumlar tərəfindən istənilən növ müdaxilə halları istisna olunmaqla yalnız öz həmkarlarının yurisdiksiyası ilə tanış olmalıdır.¹⁵¹

Azərbaycanda Mətbuat Şurası medianın özünütənzimləməsini həyata keçirən orqandır. 15 mart 2003-cü ildə ölkə jurnalistlərinin I qurultayında 180-dək aparıcı kütləvi informasiya vasitəsinin təsisçiliyi ilə yaradılıb. Həmin il aprelin 24-də Ədliyyə Nazirliyində dövlət qeydiyyatına alınıb. Mətbuat Şurasının məqsədi jurnalistlərin öz peşə fəaliyyətlərində qanunvericiliyin tələblərinə, peşə prinsiplərinə əməl etməsinə ictimai nəzarətin həyata keçirilməsi, dövlət orqanları və ictimaiyyətlə mətbuat arasında əlaqənin və etimadın möhkəmləndirilməsi, söz, fikir və məlumat azadlığına daha geniş imkanlar yaradılmasından ibarətdir. Şura media vasitələrinin fəaliyyət sahələrində baş verən münaqişələrin məhkəməyəqədər həlli variantlarının araşdırılmasını, redaksiya əməkdaşlarının davranışı ilə əlaqədar verilmiş şikayətlərin qəbulu, öyrənilməsi və bununla bağlı qərarların çıxarılmasını həyata keçirir.¹⁵²

---

151 Congress documents, International Federation of Journalists,

<http://www.ifj.org>

¹⁵² Mətbuat Şurası haqqında, <http://www.presscouncil.az>

Qeyd edək ki, Azərbaycan Mətbuat Şurası müvafiq sahə üzrə Cənubi Qafqazda yaradılmış ilk özünütənzimləmə mexanizmi hesab olunur. (Gürcüstanda 2005-ci ildə KİV Şurası, Ermənistanda isə 2007-ci ildə KİV observatoriyası yaradılıb).

Teleradio sahəsində özünütənzimləməyə **Milli Teleradio Şurası** yaradılması ilə start verilmişdir. Qurum Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2002-ci il 05 oktyabr tarixli Fərmanı ilə yaradılmışdır. Şuranın yaradılmasında məqsəd televiziya və radio yayımı sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin etmək və bu fəaliyyəti tənzimləməkdir. Şuranın əsas vəzifələri televiziya və radio yayımlarının fəaliyyətini tənzimləmək, onların müstəqilliyini və yayım zamanı ictimaiyyətin maraqlarını qorumaq, televiziya və radio yayımı haqqında qanunvericiliyə əməl edilməsi üzərində nəzarəti həyata keçirməkdir. Şura dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilir və öz fəaliyyətində müstəqildir. Milli Televiziya və Radio Şurası Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 9 üzvdən ibarət tərkibdə yaradılır. Üzvlərdən üç nəfəri iki il, üç nəfəri dörd il, üç nəfəri isə altı il müddətinə təyin olunur. Üzvlərin təkrar təyin olunmaq hüququ vardır. Şuranın sədri şura üzvləri tərəfindən seçilir.¹⁵³ Qurumun Əsasnaməsinə görə Şura televiziya və radio yayımı sahəsində dövlət siyasətinin həyata keçirilməsini təmin edir, peyk və kabel şəbəkəsi vasitəsi ilə teleradio yayımının qaydalarını müəyyən edir, teleradio yayımını həyata keçirmək üçün zəruri olan yaradıcılıq və texniki normaları, lisenziya üçün müsabiqə qaydaları və şərtlərini müəyyən edir. Şura eləcə də, verdiyi lisenziyanın qayda və şərtləri pozulduqda uyğun tədbirlər görülməsi üçün məhkəmə qarşısında iddia qaldırır, teleradio məhsullarının istehsalı və yayımı üzrə dövlət sifarişçisi kimi çıxış edir, teleradio məhsullarının istehsalı və yayımı üzrə dövlət sifarişlərinin müqavilə əsasında formalaşdırılması, yerləşdirilməsi və icrası qaydalarını müəyyən edir.¹⁵⁴

---

¹⁵³ Milli Televiziya və Radio Şurası haqqında, <http://www.ntrc.gov.az>

¹⁵⁴ Milli Televiziya və Radio Şurası haqqında Əsasnamə, <http://www.ntrc.gov.az>

Hazırda dünyada və Azərbaycanda İnternetin sürətli inkişafı, informasiya cəmiyyətinin formalaşması, elektron ticarətin genişlənməsi, veb-texnologiyalar, KİV-in elektron versiyalarının və şəbəkə jurnalistikasının meydana gəlməsi bu sferada da özünütənzimləmə mexanizmlərinin - İnternet Şuralarının yaradılmasını zərurətə çevirmişdir.

7.6. Jurnalistin peşə fəaliyyətinin tənzimləyən digər qanunlar və beynəlxalq hüquq

Azərbaycanda söz və ifadə azadlığı, bu hüquqa qoyulan qadağalar, jurnalistlərin peşə fəaliyyətinə maneələrin aradan qaldırılması, azad mətbuatın inkişafına şəraitin yaradılmasına dair müddəaların əks olunduğu bütöv bir normativ sistem mövcuddur.

Dünyanın əksər ölkələrində jurnalistin peşə fəaliyyətinə dövlət təminat verir və məsuliyyət daşıyır. Bu barədə xüsusi göstəriş ATƏT-in 1975-ci il Yekun Aktında da qeyd olunmuşdur.¹⁵⁵ Xüsusilə, həmin sənədin IV hissəsinin II fəslinin “Jurnalistlərin iş şəraitinin yaxşılaşdırılması” adlı C bəndində vurğulanır ki, jurnalistlər öz peşə fəaliyyətlərinin qanuni həyata keçirilmə nəticəsinə görə ölkədən çıxarılmaya məruz qala və digər tərzdə cəzalandırıla bilməzlər.

Bu mənada, məhz dövlət cinayət, mülki, inzibati və məsuliyyət nəzərdə tutan müddəaları qanunvericilik qaydasında müəyyən etməklə jurnalistin peşə fəaliyyətinin sərbəst həyata keçirilməsinə şərait yaradır. Belə məsuliyyət ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuşdur. Məcəllənin 163-cü maddəsində jurnalistlərin qanuni peşə fəaliyyətinə mane olma cinayət əməli kimi nəzərdə tutulur. Orada jurnalistlərin qanuni peşə fəaliyyətinə mane olma, yəni zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə onları məlumat yaymağa və ya məlumat yaymaqdan imtinaya vadar etmə yüz manatdan beş yüz manatadək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılmaqla cinayət hesab olunur. Həmin maddənin 2-ci bəndinə əsasən isə, eyni əməllər vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə üç ilədək müddətə müəyyən

---

¹⁵⁵ Helsinki Final Act, www.osce.org

vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə iki ilədək müddətə islah işləri ilə və ya bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Göründüyü kimi, milli qanunvericilik ilk növbədə məlumat yaymağı və ya məlumat yaymaqdan imtinaya vadar etməni beynəlxalq normaların tələbinə və xarici ölkələrin praktikasına müvafiq olaraq demokratik toplum üçün zəruri əhəmiyyətli məqamlar hesab edərək, bu əməlləri kriminallaşdırır. Digər tərəfdən, Azərbaycan qanunvericiliyi ictimai və dövlət əhəmiyyətli məsələlərə toxunarkən mətbuata təsir etmə imkanlarını nəzərə alaraq, vəzifəli şəxslərə daha da ağırlaşdırıcı sanksiya müəyyən edir.

Jurnalistin peşə fəaliyyətinin tənzimlənməsi ilə bağlı mühüm müddəalar “Dövlət sirri haqqında”, “İnformasiya, informasiyalaşma və informasiyanın mühafizəsi haqqında”, “Məlumat azadlığı haqqında”, “Milli təhlükəsizlik haqqında” və digər qanunlarda, “Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarında öz əksini tapmışdır.

Hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığını bəyan edən “Məlumat azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa görə məlumat azadlığının həyata keçirilməsi fiziki və hüquqi şəxslərin hüquq və mənafelərinin pozulmasına səbəb olmamalıdır. Məlumat azadlığının məhdudlaşmasına yalnız Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasında nəzərdə tutulmuş hallarda yol verilir. “Dövlət sirri haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 30.1-ci maddəsində deyilir: “Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyini pozan vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq məsuliyyət daşıyırlar”.

“Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda isə informasiya sahəsində əsas milli maraqlar konkret olaraq göstərilmişdir. Milli jurnalistikamız üçün xüsusilə əhəmiyyət kəsb edən Azərbaycan Respublikasının informasiya sahəsində əsas milli maraqları aşağıdakılardır: 1) məlumatların qanuni yolla əldə edilməsi, ötürülməsi,

hazırlanması və yayılması kimi vətəndaşların konstitusiyaya hüquqlarının təmin edilməsi; 2) informasiya ehtiyatlarının qorunması və inkişaf etdirilməsi; 3) informasiya məkanının formalaşdırılması və onun qorunmasının təmin edilməsi; 4) dünya rabitə və informasiya sisteminə daxil olma. Azərbaycan Respublikasının elm, mədəniyyət və mənəviyyat sahəsində əsas milli maraqları - Azərbaycan xalqının mədəni-tarixi irsinin və mənəvi dəyərlərinin qorunması və ümumbəşəri dəyərlərlə zənginləşdirilməsi, dilinin, özünüdərk və milli iftixar hissəsinin, intellektual potensialının inkişaf etdirilməsi, elmi potensialdan səmərəli istifadə olunması və onun artırılmasıdır.¹⁵⁶

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanunun aşağıdakı maddələrində bu qanuna şamil olunmayan sahələr dəqiq göstərilmişdir: qanunla müəyyənləşdirilmiş dövlət sirri təşkil edən məlumatlara; “Milli arxiv fondu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq arxiv sənədləri ilə işləməyə buraxılmanın təmin edilməsinə; “Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə tənzimlənən təklif, ərizə və şikayətlərə; beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş məhdudsiyyətlərə. Qeyd olunan müddəalar eyni zamanda beynəlxalq media hüququnun fəlsəfəsi ilə uyğunluq təşkil edir və həmin göstərişlər global əhəmiyyət kəsb edir.

Beynəlxalq media hüququ ölkəmizdə yeni yaranan hüquq sahəsi olduğundan burada müəyyən hüquqtəbqiyyət prosesində bir sıra problemlərin yaranması da qaçılmazdır. Çünki, Azərbaycanda Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən rəsmi uçotu aparılmış 4.500-dən artıq KİV-in (2011-ci ilin məlumatına görə) çox az hissəsi konstruktiv fəaliyyət göstərir. Eyni zamanda, mətbuat azadlıqlarından sui-istifadə halları, “reket” qəzetlərin qeyri-etik fəaliyyəti, medianın siyasiləşməsi və reklam bazarının zəif olması da medianın beynəlxalq imicinə neqativ təsiri ilə xarakterizə olunan amillərdəndir.

Beynəlxalq hüquq nöqtəyi-nəzərindən ayrı-ayrı qanunları analiz edərkən jurnalistin peşə fəaliyyətinin tənzimlənməsi, fikir və söz azadlığı

---

156 “Milli təhlükəsizlik haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

ilə bağlı müddəaların milli qanunvericilikdə mükəmməl olması, lakin bu azadlığın təminatı və cinayət mühakimə praktikasında reallaşma imkanları baxımından bir qədər problemlı halların mövcudluğu haqqında təəssürat yaranır. Bu problemlərin aradan qaldırılması üçün isə beynəlxalq qurumların müvafiq tövsiyələri mövcuddur. AŞ Nazirlər Komitəsi 10 iyul 2003-cü il tarixli Medianın cinayət prosesi haqqında məlumatın media vasitəsi ilə ötürülməsi haqqında Bəyannaməsində üzv dövlətləri dəvət edir: 1) Jurnalistlərin hüquq və məhkəmə sahəsində treninqlərini dəstəkləməklə, media və onların peşəkar birlikləri, təhsil qurumları və məhkəmələrlə əməkdaşlıqda, cinayət prosesinə dair materiallara görə onların məsuliyyətini artırmaq, (hələki, bu, prosədə tərəflərin hüquq və mənafeələrini, eləcə də, belə proses zamanı dövlətin risk altında qalan maraqlarının dərk olunması üçün zəruridir) 2) Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə ünvanladığı 2003-cü il tarixli 13 sayılı Təvsiyəsində nəzərdə tutulan prinsiplərə hörmətin təmin olunması üçün mediada cinayət prosesi barədə gedən materiallarla əlaqədar, peşəkar etik standartlar müəyyən etməklə hər hansı özünütənzimləmə təşəbbüslərini dəstəkləmək, 3) Media sahəsində fəaliyyət göstərən özünütənzimləmə orqanları ilə əməkdaşlığa can atmaq, 4) Mediada cinayət prosesinə dair materiallarla əlaqədar müvafiq qanunvericilik proseslərinə bu sahədə fəaliyyət göstərən peşəkar birlikləri cəlb etmək, məsələn dinləmələr və ya konsultasiyalar vasitəsilə; 5) Bu Bəyannaməni hakimiyyət orqanlarına və məhkəmələrə, həmçinin mediaya, jurnalistlərə və onların peşəkar birliklərinə şamil etmək.¹⁵⁷

Beləliklə, beynəlxalq media hüququ sahəsində respublikamızda mütərəqqi normaların mövcudluğuna baxmayaraq, bu daim inkişafda olan proses kimi səciyyəlandırilir. KİV-in özünütənzimləmə prinsipləri, media etikası və diffamasiya haqqında qanunvericiliyin təkmilləşməsi bu sahədə də hüquqtətbiqetmə üzrə mühüm nailiyyətlərin əldə olunmasına imkan yaradacaqdır.

---

157. Nazirlər Komitəsinin Cinayət Prosesi ilə bağlı məlumatın media vasitəsi ilə ötürülməsi haqqında bəyannaməsi, www.coe.az

VIII FƏSİL

DIFFAMASIYA MƏSƏLƏLƏRİ: MİLLİ VƏ BEYNƏLXALQ STANDARTLAR

8.1. Diffamasiya ilə bağlı beynəlxalq standartlar.

8.1.1. Diffamasiyanın anlayışı, komponentləri və dekriminalizasiyası.

Milli və beynəlxalq hüquq normalarının harmonizasiyası baxımından mühüm nəzəri və praktiki əhəmiyyət daşıyan problemlərdən biri də diffamasiya məsələləridir. Müasir beynəlxalq sistemdə belə problemlər ümumi standartlarla, ayrı-ayrı ölkələrdə isə diffamasiya qanunları ilə tənzim olunur. Geniş mənada “diffamasiya qanunları” termini fərdin şərəf və ləyaqəti, eləcə də onun nüfuzunun müdafiəsi ilə bağlı məsələləri əhatə edir. Müxtəlif formada (böhtan, şaiyə, şər atma, təhqir, gözdənsalma) adlandırılmasına baxmayaraq, demək olar ki, əksəriyyət ölkələrdə difamasiya haqqında qanunlar qüvvədədir. Bu anlayışların hər birinin məzmunu ölkədən-ölkəyə fərqli mahiyyət daşıyır. Bəzi ölkələrdə bunlar “diffamasiya kodeksi” kimi ümumiləşdirilir. Əksəriyyət dövlətlərdə isə, ayrıca müddəalar şəklində cinayət və ya mülki qanunvericiliyə daxil edilir.

Diffamasiya ilə bağlı mühüm nəzəri və praktiki araşdırmalar aparan media üzrə beynəlxalq qurum - “**19-cu Maddə**” (Article 19) təşkilatının mövqeyinə görə ən yaxşı diffamasiya qanunları o qanunlar hesab edilir ki, onlar fərdin reputasiyası (şərəf, ləyaqət və nüfuz) ilə fikri ifadə azadlığı arasında müvafiq balansyaratma funksiyasını yerinə yetirmiş olsun.¹⁵⁸ Yəni, bu qanunların əsas məqsədi insanları onların reputasiyasına zərər vuran yalan fikirlərdən müdafiə etməkdir.

Avropa Şurasının İnsan hüquqları üzrə direktorluğunun rəhbəri Jan Malinovski qeyd edir ki, diffamasiya termini digər şəxslərin nüfuzuna

---

¹⁵⁸ Defining Defamation, Principles on Freedom of Expression and Protection of Reputation, ARTICLE 19, London-2000, <http://www.article19.org>

zərər vurulması və ya təhqir olunması ilə bağlı yazılı və şifahi fikirlərə şamil edilir.¹⁵⁹

Diffamasiya (gözdənsalma) adı altında şəxsin şərəf və ləyaqəti, işgüzar nüfuzuna, xələl gətirən dəqiq olmayan informasiyaların qəsdən yayılması üzrə, habelə böhtan və təhqirlə bağlı məsələlər başa düşülür. Beynəlxalq hüquqda ümumi termin kimi istifadə olunan diffamasiya şər (“slander”) və böhtan (“libel”) formalarında ifadə edilir. Bu termindən bir sıra xarici ölkə qanunvericiliyində istifadə olunmuşdur. Diffamasiya haqqında ilk qanun 17-ci əsrdə İngiltərədə meydana gəlmişdir. Sonra isə diffamasiya, xüsusilə böhtanla bağlı ABŞ-da 1735-ci ildə Jon Piter Zengerin məhkəmə işində¹⁶⁰ New York Weekly jurnalında dərc olunmuş məqalədə Nyu Yorkun qubernatoru ilə bağlı yazılmış faktlar həqiqəti əks etdirdiyindən Zenger diffamasiyaya görə təqsirli bilinməmişdir.

Yayıma formasından asılı olaraq, bəzi ölkələrin qanunvericiliklərində iki cür: şifahi (şaiyə, şər, dedi-qodu, qeybət) və yazılı (böhtan və təhqir) diffamasiya fərqləndirilir. Beynəlxalq Jurnalistlər Federasiyasının mənbələrindəki araşdırmalarda da diffamasiya iki növdə: böhtan (libel), yəni, yazılı və digər formada ifadə olunan bəyanat, şər (slander) isə şifahi və ya jest formasında ifadə olunan bəyanat kimi qeyd olunmuşdur.¹⁶¹ Qeyd edək ki, belə bölgü şərti xarakter daşıyır və işin konkret halından asılı olaraq əməl, məsələn, böhtan həm yazılı, həm də şifahi formada özünü biruzə verə bilər.

Diffamasiya dörd əsas komponentdən ibarətdir. Daha doğrusu, hər hansı bir firkin diffamativ (gözdənsalıcı) xarakter daşması üçün onun aşağıdakı elementləri özündə birləşdirməsi zəruridir. 1) fikir yalan olmalıdır, yəni, o həqiqətə əsaslanmayan xarakter daşmalıdır, 2) fikir faktual mahiyyət daşmalıdır, yəni, o mülahizə xarakterli olmamalıdır, 3)

---

¹⁵⁹ Jan Malinowski, Steering Committee on the Media and New Communication Services: Working Paper on the Alignment of Defamation Laws with ECHR Case-law, <http://merlin.obs.coe.int>

¹⁶⁰ "Trial of John Peter Zenger for libel". EBSCOhost. 2009.

<http://web.ebscohost.com>

¹⁶¹ Decriminalising defamation: an IFJ campaign resource for defeating criminal defamation, <http://asiapacific.ifj.org>

firkin ifadəsi nəticəsində real zərər vurulmalıdır, yəni, o konkret maddi və mənəvi iztirablara səbəb olmalıdır, 4) vurulan zərər şəxsin reputasiyasına qarşı yönəlməlidir, yəni, bu o deməkdir ki, həmin fikir başqa şəxslər tərəfindən oxunmalı, dinlənilməli və ya baxılmalıdır.

Məzmununa görə diffamasiyanın iki növü fərqləndirilir: cinayət diffamasiyası və mülki diffamasiya. Beynəlxalq praktika və xarici ölkə qanunvericiliklərində də cinayət və mülki diffamasiya bölgüsündən istifadə olunur. Adətən, böhtan və təhqirə görə yaranan cinayət məsuliyyəti ilə əlaqədar olaraq cinayət diffamasiyası terminindən istifadə edilir. Mülki diffamasiya isə ifadə azadlığının müdafiəsi məqsədilə böhtan və təhqirə görə cinayət məsuliyyətini istisna edən və delikt məsuliyyəti (mülki məsuliyyət) nəzərdə tutan anlayışdır.

Cinayət diffamasiyasının ifadə azadlığına ciddi zərər vurması ilə bağlı tendensiya ilk növbədə BMT və ATƏT-in rəsmi mövqeyində ifadə olunan prinsiplərdəndir. ATƏT-in Parlament Assambleyası siyasi fiqurları və ya dövləti, dövlət qurumlarını və ya ictimai vəzifə sahiblərini gözdənsəlməyə görə cəza nəzərdə tutan bütün qanunları ləğv etməyə çağırıb.

BMT-nin İfadə və Rəy Azadlığı ilə bağlı Xüsusi məruzəçisi ATƏT-dəki və Amerika Dövlətləri Təşkilatındakı həmkarları ilə 10 Dekabr 2002-ci il tarixli Birgə Bəyannaməsində bildirmişdir ki, cinayət diffamasiyası ifadə azadlığının bəraət qazandırılma bilən məhdudlaşdırılması deyil. “Bütün cinayət diffamasiyası qanunları ləğv olunmalı və zəruri olduğu hallarda uyğun mülki diffamasiya qanunları ilə əvəzlənməlidir.”

Azərbaycanda isə diffamasiya ilə bağlı məsələyə münasibətdə dövlət başçısı səviyyəsində beynəlxalq hüquq nöqtəyi-nəzərdən yeni təqdirəlayiq yanaşma ortaya qoyulmuşdur. Belə ki, ölkə Prezidenti milli mətbuatın 135 illik yubileyində bəyan etmişdir ki, “Diffamasiya ilə bağlı qanunun qəbul olunmasının əleyhinə deyilik. Bu məsələ öz həllini tapmalıdır və qanunvericilikdə müvafiq düzəlişlər edilməlidir”.¹⁶² Qeyd edək ki, ölkəmizdə Diffamasiya haqqında qanunun qəbuluna dair ATƏT-in 2006-cı il tarixli Memorandumu da mövcuddur.

---

¹⁶² Mətbuat Şurasının yeni binasının açılışında İlham Əliyevin nitqi, 22 iyul 2010, <http://president.az/articles/495>

“19-cu Maddə” təşkilatı Diffamasiya haqqında Qanun Layihəsinin hazırlanmasını alqışlayaraq qeyd edib ki, həmin layihə ölkədə diffamasiyanı dekriminallaşdırmaq (cinayət əməli saymamaq) və mülki diffamasiyaya dair aydın və mütərəqqi normalar müəyyən etmək məqsədini daşıyır.

Diffamasiyanın dekriminalizasiyası məsələsi ayrı-ayrı Avropa ölkələrindən daha çox, AŞ NK-da və AŞ PA-da müzakirə predmetidir. Xüsusilə son illərdə cinayət diffamasiyası qanunlarının sui-istifadəsindən AŞ PA-nın narahatçılığı daha çox özünü biruzə verir.

Diffamasiyanın dekriminalizasiyası həm nəzəri, həm də təcrübi problemdir. Ümumiyyətlə, **dekriminalizasiya dedikdə** hər hansı bir cinayət əməlinin zəruri sosial tələbat nəticəsində öz ictimai təhlükəliliyini, kriminal xarakterini itirərək mülki və ya inzibati pozuntu hesab edilməsi başa düşülür. Dekriminalizasiya demokratik toplumların zəruri sosial tələbatı olaraq meydana çıxmalıdır. Əks təqdirdə o effektiv olmaya və qınayətəkar meyllərə təkan verə bilər. AŞ PA 1506 sayılı Tövsiyəsində¹⁶³ (2001) diffamasiyaya görə həbsin mümkünlüyündən narahatlığını ifadə etmiş, habelə ayrı-ayrı ölkələrə yönəlik qətnamələrində də Assambleya üzv dövlətləri öz cinayət diffamasiyası qanunlarını yenidən formalaşdırmağa çağırmışdır. O cümlədən, belə bir ünvanlama AŞ PA-nın Azərbaycanla bağlı 1545 sayılı (2007) Qətnaməsində də nəzərdə tutulub. Assambleya vaxtı keçmiş və repressiv diffamasiya qanunlarını artıq tətbiq etməsə də, qoruyub saxlayan ölkələri tənqid edərək, onları belə qanunları ləğv etməkdən boyun qaçırmaqla, onlardan sui-istifadə edən bəzi dövlətlərin öz günahlarını pərdələmək üçün bu faktdan yararlanmasına şərait yaratmaqda qınayıb. AŞ PA-nın 1589 sayılı (2003) Tövsiyəsində qeyd olunur: “Bəzi Qərbi Avropa ölkələrinin media qanunvericiliyi köhnəlmişdir (məsələn, Fransanın Mətbuat qanunu 1881-ci ildəndir). Bu qanunlardakı məhdudlaşdırıcı müddəaları praktikada tətbiq etməsələr də,

---

¹⁶³ Freedom of expression and information in the media in Europe. Recommendation 1506 (2001), <http://assembly.coe.int>

onlar öz media qanunvericiliklərini demokratikləşdirmək istəməyən yeni demokratiyalara günahlarını ört-basdır etmək üçün bəhanə verirlər.”¹⁶⁴

Qeyd edək ki, ATƏT-ə üzv olan Qərbi Avropa ölkələri içərisində rəsmi olaraq diffamasiyanın dekriminalizasiyasını həyata keçirmiş ilk ölkə Böyük Britaniyadır.¹⁶⁵ Burada cinayət diffamasiyası 12 yanvar 2010-cü ildə Ədliyyə və müstəntiqlər haqqında 2009-cu il Aktının 73-cü bölməsinə əsasən ləğv edilmişdir.¹⁶⁶

Siyasi müzakirələr azadlığı haqqında 2004-cü il tarixli Bəyannaməsində AŞ NK tərəfindən diffamasiya ilə bağlı çoxsaylı tövsiyələr verilmişdir. Orada Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun yaratdığı “rəsmilər adi şəxslərə nisbətən daha böyük qınaqlara dözümlü olmalıdırlar” kimi bir sıra prinsiplər sadalanır. Bəyannamədə qeyd edilmişdir ki, dövlət, hökumət, icra, qanunverici və ya məhkəmə orqanları gözdənsalıcı (diffamativ) və ya təhqiredici açıqlamalara qarşı olan cinayət qanunu ilə qorunmamalıdır. Bu qurumların belə müdafiədən yararlandıkları yerlərdə isə bu məhdud tətbiq olunmalı, onun tənqid azadlığını boğmaq üçün istifadəsindən imtina edilməlidir. Sənəddə həm də deyilir ki, həbs yalnız həqarətli çıxışlar zamanı yol verilən sanksiyadır. Lakin, bu sənəddə “həqarətli çıxış”ın anlayışı verilməyib. Bununla belə, beynəlxalq hüquqda buna “milli, irqi və ya dini həqarət uğrunda ayrışdırıcı, qarşıdurma və ya zorakılığa təhrikə ifadə olunan fəaliyyət” kimi anlayış verilmişdir. (Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 20-ci maddəsi).¹⁶⁷

AŞ-nin Media və Yeni Kommunikasiya Xidmətləri ilə bağlı Daimi Komitəsi Avropada diffamasiya qanunları və təcrübəsini nəzərdən keçirərək aşağıdakı nəticələrə gəlib: “Avropa Şurası üzvlərinin əksəriyyəti, ən azı media ilə bağlı olan işlərdə, diffamasiya üçün nəzərdə tutulmuş cinayət və başqa cəza sanksiyalarını tətbiq etmirlər. Mövcud

---

¹⁶⁴ Recommendation 1589 (2003), <http://assembly.coe.int>

¹⁶⁵ UK: defamation decriminalized, <http://humanrightshouse.org/Articles/12463.html>

¹⁶⁶ "Coroners and Justice Act 2009", www.opsi.gov.uk/acts/acts2009

¹⁶⁷ . International Covenant on Civil and Political Rights,

www.untreaty.un.org

hüquqi müddələrin tətbiqinin Avropa Məhkəməsinin uyğun presedent hüququ ilə üst-üstə düşməsinin təmin edilməsi baxımından bəzi hallarda, pozitiv işlər görülüb. Lakin üzv dövlətlərin bəzisində media qurumları və ya media peşəkarlarına, bu peşə ilə bağlı etdikləri davranışlarla əlaqədar cinayət və ya inzibati cəza sanksiyaları tətbiq edilir və ya tətbiq edilməsi tələbləri irəli sürülür. Daha sonra, gözdənsalmanı cinayət qanunundan çıxaran ölkələr də daxil olmaqla, bəzi dövlətlərdə jurnalistlərin gözdənsalmaya görə mülki məhkəmə işlərində zərərə görə çox yüksək və uyğun olmayan ödənişlərlə tez-tez üz-üzə qaldığı hallar da var. Tam ədalətlə demək olar ki, bəzi üzv dövlətlərdə jurnalistlərin bəlli faktlar barədə sərbəst xəbər yaya biləcəklərinə və ya ictimai önəmli məsələ ilə bağlı rəylərini media vasitəsi ilə verə biləcəklərinə və ya bunu riskə qatılmadan edə biləcəklərinə arxayınlıqları yoxdur. Komitə belə nəticəyə gəlmişdir ki, “diffamasiya ilə bağlı milli cinayət, inzibati və mülki qanunların Avropa Məhkəməsinin uyğun presedent hüququna uyğunlaşdırılmasını təmin etmək üçün Avropa Şurasının təxirəsalınmaz tədbirləri zəruridir...”¹⁶⁸ AŞ hətta Avropa Məhkəməsinin birbaşa üzv dövlət barədə qərarı olmadığı hallarda belə, onların diffamasiya probleminə fəal yanaşaraq, yerli qanunların Məhkəmənin irəli sürdüyü standartlara uyğunluğunu yoxlamasını, lazım gəldikdə cinayət, inzibati və mülki qanunvericiliyin bu standartlara uyğunlaşdırılmasını arzu edilən sayır. Diffamasiya qanunlarının təcrübədə tətbiqinin də bu standartlara tam uyğunluğunun təmin edilməsi üçün zəruri addımlar atılmalıdır.

AŞ PA-nın Hüquqi Məsələlər və İnsan Hüquqları Komitəsinin hazırladığı “Diffamasiyanın Dekriminalizasiyasına Doğru” məruzə əsasında AŞ PA **2007-ci** ilin oktyabrında 1814 (2007) sayılı qərarı ilə **“Diffamasiyanın Dekriminalizasiyasına Doğru” Tövsiyəsini** də qəbul etmişdir. Orada deyilir: “Diffamasiyaya görə təqib olunanların cinayət məsuliyyətindən müdafiəsi üçün onların öz açıqlamalarına haqq qazandıra

---

¹⁶⁸ Steering Committee on the Media and New Communication Services (CDMC), Examination of the alignment of the laws on defamation with the relevant case-law of the European Court of Human Rights, including the issue of decriminalisation of defamation, CDMC(2005)007, Final version, Strasbourg, 15 March 2006

bilməsini mükün edən hüquqi vasitələr müəyyən edilməlidir.” Göründüyü kimi, AŞ PA diffamasiyaya görə xüsusilə həbs cəzasının tətbiqini yolverilməz hesab edir.¹⁶⁹

Ümumiyyətlə, Avropada diffamativ hərəkətlərə münasibətdə ifadə azadlığına və mediaya qarşı yönələn istənilən həbs və azadlıqdan məhrumetmə pislənilir. Dövlətlərə tövsiyə olunur ki, media peşəkarlarının hər hansı həbsi ifadə azadlığına yolverilməz zərbədir.

8.1.2. Avropa Məhkəməsi təcrübəsində diffamasiya işləri

Diffamasiya işləri Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində yeni yanaşma tələb edən sahədir. Bu Məhkəmə hələ cinayət diffamasiyası qanunlarının legitimliyi ilə birbaşa bağlı qərar verməyib. Çünki, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, hələ Avropa dövlətlərinin əksəriyyətində diffamasiyanı cinayət kimi şərtləndirən kifayət qədər çoxsaylı qanun normaları qalmaqdadır. Öz yurisdiksiyasının təbiətinə görə onun qərarları adətən icraatında olan fərdi işlərə dair faktlarla məhdudlaşır. Bu hal Məhkəmənin dövlətlərə onların qanunvericilik çərçivələri ilə bağlı geniş və əhatəli qınaqlar bildirməsinin qarşısını alır. Bununla belə, Məhkəmə cinayət diffamasiyası müddəalarına tənqidi yanaşır və ümumi olaraq tez-tez “ifadə azadlığından yararlanmadan irəli gələn işlərə cinayət diffamasiyası qanunlarını tətbiq edərkən dövlətlərin çox ehtiyatlı olmalarını zəruri” hesab edir.

Castells İspaniyaya qarşı işdə Məhkəmə bildirmişdir: “Tutduğu dominant mövqe, xüsusilə opponentlərinin və ya medianın ədalətsiz hücum və qınaqlarına cavab vermək üçün digər vasitələrin olduğu halda Hökumətin cinayət prosedurlarına üz tutmaqdan çəkinməsinə zəruridir.” Elə həmin işdə Məhkəmə hesab etmişdir ki, cinayət tədbirləri yalnız Dövlətin “özünün ictimai asayişin təminatçısı rolunda” çıxış etdiyi və belə tədbirlərin “əsassız və ya pis məramlı diffamativ ittihamlara uyğun gələn

---

¹⁶⁹ AŞ PA 2007-ci il 1814 (2007) sayılı qərarı ilə “Diffamasiyanın Dekriminalizasiyasına Doğru” Tövsiyəsi, www.coe.cz

və həddi keçməyən reaksiya vermək niyyəti güddüyü” hallarda tətbiq edilə bilər.¹⁷⁰

Bundan əlavə, Məhkəmə “hər hansı cinayət məhkumluğu ifadə azadlığı hüququnu gerçəkləşdirməyə çəkindirici təsir göstərir” düşüncəsinə get-gedə daha çox istinad edir. Məhkəmənin *Dobrovski Polşaya qarşı* işi üzrə 2006-cı il qərarı buna nümunə ola bilər. Bu işdə cinayət diffamasiyası var idi, nisbətən yüngül cəza kəsilmişdi və cəzanın icrası şərtlə dayandırılmışdı. Məhkəmə bildirib ki, yerli məhkəmələr Ərizəçinin cinayət diffamasiyası pozuntusu törətdiyini tanıyıb. Nəticədə, Ərizəçinin məhkumluğu yaranıb, onun şəxsi işinə cinayət törətdiyi yazılıb. Bundan əlavə, onun şərti məhkum olduğu müddət ərzində, qanunun müəyyən etdiyi hər hansı halla bəraət verilməklə istənilən vaxt prosesi yekunlaşdırmaq məhkəmə üçün açıq qalıb. Məhkəmə “cinayət məhkumluğu faktının özü şikayətçinin ifadə azadlığı hüququnun həddən artıq məhdudlaşdırılması olub” nəticəsinə gəlib və hesab edib ki, bu 10-cu maddəni pozub. Qeyd olunan iş üzrə qərarında Məhkəmə təzyiqlik xarakterli cinayət cəzalarının əleyhinə çıxır: “Cəza özlüyündə Ərizəçinin özünü ifadə etməsinin qarşısını almasa da, jurnalistin məhkum olunması senzuraya bərabər bir şeydir. Bu onun gələcəkdə yenə belə tənqidlər etmək həvəsini öldürə və belə məhkumluq jurnalisti cəmiyyət həyatına təsir edən məsələlərlə bağlı ictimai diskusiyalara rəvac verməkdən çəkindirə bilər. Eyni səbəbdən də, medianın cəmiyyəti informasiya ilə təchiz etmək və onun “gözetçi köpəyi” rolunu oynamaq kimi vəzifələrini yerinə yetirməsini əngələdiyinə görə belə cəza yolverilməzdir.”¹⁷¹

Qeyd etmək vacibdir ki, Məhkəmə heç zaman diffamasiya işində aktual həbs cəzasını təqdir etməmişdir. Bir neçə son işlərdə formal olaraq diffamasiyaya görə cinayət məhkumluğunu bəyansə də, Məhkəmə bu işlərdə diffamasiyanın çox ciddi, sanksiyaların isə çox yumşaq olduğunu, bu səbəbdən də onların mütənəasiblik tələbinə uyğun gəldiyini vurğulamışdır. Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, cəza kimi həbsin seçilməsinə heç nə ilə bəraət qazandırmaq mümkün deyildir və belə bir

---

¹⁷⁰ Castells v. Spain Application No: 11798/85. <http://sim.law.uu.nl>

¹⁷¹ Dabrowski v. Poland. Application No: 18235/02, <http://sim.law.uu.nl>

sanksiya özünün təbiəti etibarilə, jurnalist azadlığının həyata keçirilməsinə mənfi təsir edir.

Avropa Məhkəməsinin daim vurğuladığı məqam bundan ibarətdir ki, qiymətləndirmə apararkən ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün “təxirəsalınmaz sosial ehtiyac”ın müəyyən olunması, faktlarla qiymətləndirici mülahizələr arasında dəqiq bölgünün aparılması zəruridir. Faktların mövcudluğu nümayiş etdirilə bilər, lakin, qiymətləndirici mülahizələri həqiqətdə sübutlarla təsdiq etmək mümkün deyil və bu tələb Konvensiyanın 10-cu maddəsinin təmin etdiyi hüququn mühüm tərkib hissəsi olan öz rəyini ifadə etmək azadlığını pozur. Qeyd edək ki, bu mövqe Azərbaycanla bağlı olmuş işlərdə də vurğulanmışdır. Avropa Məhkəməsi hesab edir ki, daxili məhkəmələrin AR Cinayət Məcəlləsinin 147.1-ci maddəsinin mənası çərçivəsində və ərizəçilərin sübut edə bilmədikləri “qəsdən verilən yalan informasiya” kimi gəlidiyi nəticə qiymətləndirici mülahizə hesab oluna bilər.¹⁷²

Ümumi prinsip kimi qəbul edilmişdir ki, böhtan və təhqirlə bağlı işlərdə ifadə azadlığına istənilən məhdudiyət “zərurəti” inandırıcı şəkildə əsaslandırılmalıdır. Bu zaman milli hakimiyyət orqanları ilk növbədə, belə məhdudiyət üçün “təxirəsalınmaz sosial ehtiyac”ın olmasını müəyyən etməli və qiymətləndirmə sərbəstliyinə malik olmalıdırlar. Mətbuata aid işlərdə qiymətləndirmənin milli həddi demokratik cəmiyyətin mətbuat azadlığının təmin edilməsi və həyata keçirilməsinə olan marağı ilə məhdudlaşdırılır.

Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində diffamasiya ilə bağlı işlərdə “qanunla nəzərdə tutulan” testi ilə yanaşı “güdümlən qanuni məqsədlərə uyğunluq” və “demokratik cəmiyyətdə zəruri” testləri də tətbiq olunmaqla ifadə azadlığına müdaxilələr yolverilməz hesab edilir. Məhkəmə praktiki olaraq ölkəmizlə bağlı böhtan və təhqirə görə cinayət qanununda nəzərdə tutulmuş dispozişiyaları nəzərə alsa da, 10-cu maddə ilə əlaqədar işlərdə ifadə azadlığının pozulması faktını tanıyır və belə nəticəyə gəlir ki, ərizəçilərin ifadə azadlığı hüququna edilmiş müdaxiləyə haqq

---

¹⁷² Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Azərbaycanla bağlı qərar və qəraradları. (Azərbaycan və ingilis dillərində) Bakı, 2010

qazandırılmasına baxmayaraq, onların üzərinə qoyulmuş cinayət sanksiyası ərizəçilərin təhqir və böhtana görə məhkumluğuna səbəb olan güdülən qanuni məqsədə qeyri-mütənasib olub. Daxili məhkəmələr bu işdə ərizəçilərin fikri ifadə azadlıqlarının məhdudlaşdırılması üçün “zəruri” olan həddi aşmış və Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulmuşdur. Bu səbəbdən də, cinayət qanunvericiliyində böhtanla bağlı müddəa və bununla əlaqədar işlərə baxarkən Avropa Məhkəməsinin sərgilədiyi mövqə ölkəmizin beynəlxalq imicini də müəyyən mənada təhlükə altında qoyur. Ona görə də, jurnalistlər həm daxili qanunvericilikdə, həm də beynəlxalq hüquqda ifadə azadlığına qoyulan məhdudiyyətlərin siyahısına dəqiq əməl etməlidirlər.

Fransa Radiosu və başqaları Fransaya qarşı işdə Məhkəmə vurğulayır ki, ifadə azadlığının həyata keçirilməsi jurnalistlərin üzərinə 10-cu maddə ilə nəzərdə tutulan vəzifələr, öhdəliklər və təminatlar qoyur, onlar jurnalist etikasına müvafiq olaraq dəqiq və etibarlı informasiya ilə təmin etmək üçün vicdanlılıq şərtinə əməl etməlidirlər. Həmçinin, məsələ ilə bağlı Avropa Məhkəməsinin müəyyən etdiyi meyarı dövlətlər öz qanunvericilik praktikalarında nəzərə almağa borcludurlar.¹⁷³

Məhkəmənin presedent hüququnun zəruri hesab etdiyi digər rəhbər ideya jurnalistin öz fikrinin ifadəsi və informasiyanı yayması hərəkətlətinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasının və cinayət cəzasına məhkum edilməsinin yolverilməzliyidir. Avropa Məhkəməsi *Lingensin* işində hesab etmişdir ki, jurnalistin cinayət cəzası alması ümumiyyətlə ifadə azadlığına zərər vurur. “Hökumətin qeyd etdiyi kimi, etiraz edilən məqalələr həmin vaxt geniş yayılmış və ərizəçiyə təyin edilmiş cəza, ciddi desək, artıq onun öz fikrini ifadə etməsinin qarşısını ala bilməzdi; bununla belə, o bir növ senzuraya bərabər cəza idi və güman ki, jurnalistləri gələcəkdə bu cür tənqidlərlə çıxış etməkdən çəkindirmək məqsədi daşıyırdı... Siyasi debatların kontekstində bu cür cəza, yəqin ki, jurnalistləri cəmiyyətin həyatına təsir göstərən məsələlərin açıq müzakirəsinə öz töhvələrini verməkdən çəkindirə bilərdi. Bundan başqa,

---

¹⁷³ Radio France v. France. Application No:53984/00, <http://sim.law.uu.nl>

bu cür sanksiya mətbuatın informasiya daşıyıcısı və “ictimai gözətçi köpək” vəzifəsini yerinə yetirməsini əngəlləyə bilər.¹⁷⁴

Məhkəmənin prinsiplərinə əsasən, diffamasiyaya, xüsusən də mətbuat vasitəsi ilə belə hərəkətlərə qarşı siyasətçilərin və yüksək vəzifəli dövlət rəsmilərinin (məsələn, prezidentin, baş nazirin, nazirlərin, parlament üzvlərinin və s.) nüfuzunun müdafiəsinə görə xüsusi və daha ciddi sanksiyaların tətbiqini nəzərdə tutan istənilən daxili qanun 10-cu maddəyə zidd olacaq. Üstəlik, siyasətçilərin şərəf və nüfuzunun müdafiəsi mətbuat azadlığı ilə ziddiyyətə girdikdə, milli məhkəmələr mütənasiblik prinsipini diqqətlə tətbiq etməli və jurnalistin məhkum edilməsinin demokratik cəmiyyətdə zəruri tədbir olub-olmadığını müəyyən etməli, bu zaman Lingensin işi kimi işlərdə Məhkəmənin formalaşdırdığı təməl prinsipləri nəzərə almalıdırlar.

Beləliklə, Avropa Məhkəmə təcrübəsində baxılan işlərin təhlili bu nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, diffamasiya məsələləri kontekstində qiymətləndirmə apararkən ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün “təxirəsalınmaz sosial ehtuyac”ın müəyyən olunması, faktlarla qiymətləndirici mülahizələr arasında dəqiq bölgünün aparılması zəruridir. Digər tərəfdən, presedent hüququna əsasən, jurnalist öz fikrini ifadə etmə və informasiyanın yayılmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə və cinayət cəzasına məhkum oluna bilməz, böhtan və təhqirlə bağlı işlərdə ifadə azadlığına istənilən məhdudiyət “zərurəti” inandırıcı şəkildə əsaslandırılmalı, buna “təxirəsalınmaz sosial ehtuyac” olmalı və bu “güdülnən qanuni məqsədə” müvafiq olmalıdır.

8.2. Azərbaycan Respublikasının cinayət və mülki qanunvericiliyində diffamasiya məsələləri.

8.2.1. Böhtan və təhqir cinayətinin anlayışı və ya cinayət diffamasiyası.

Diffamasiya ilə bağlı hüquq sistemlərindəki fərqliliyi aradan qaldırmaq üçün bu anlayışın Azərbaycan Respublikasının Cinayət, Cinayət Prosesual və Mülki Məcəllələrinin müvafiq müddələrinin

---

¹⁷⁴ Lingens v. Austria Application No: 9815/82, <http://sim.law.uu.nl>

müasir Avropa hüququnun qavranma diapazonu çərçivəsində adaptasiyası zəruridir. Yuxarıda qeyd etdik ki, beynəlxalq praktika və xarici ölkə qanunvericiliklərində cinayət və mülki diffamasiya fərqləndirilir. Bu baxımdan ilk növbədə Cinayət Məcəlləsində böhtana və təhqirə görə qanunla nəzərdə tutulan cinayət hüquqi terminlərin məna yükünə diqqət yetirək.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 147-ci maddəsinə görə, **böhtan dedikdə** yalan olduğunu bilə-bilə hər hansı şəxsin şərəf və ləyaqətini ləkələyən və ya onu nüfuzdan salan məlumatların kütləvi çıxışlarda, kütləvi nümayiş etdirilən əsərdə və ya kütləvi informasiya vasitəsində yayılması başa düşülür. 148-ci maddədə isə təhqir cinayətinin elementləri nəzərdə tutulur. **Təhqir dedikdə** isə kütləvi çıxışlarda, kütləvi nümayiş etdirilən əsərdə və ya kütləvi informasiya vasitəsində şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətini nalayiq formada qəsdən alçaltma başa düşülür.¹⁷⁵

Göründüyü kimi, bu cinayət cəzası birbaşa “hər kəs”in şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə yönəlib. Digər tərəfdən, maddənin dispozisiyası elə formada tərtib olunub ki, onunla subyektə qarşı ifadə azadlığı hüququndan istifadə edərkən qanuni tərzdə davranmaq tələb edilir. İlk baxışda hər iki cinayət tərkibi oxşar təəssürat yarada bilər. Lakin, vaxtilə **K. Marks** bu məsələyə toxunaraq qeyd edirdi ki, təqsirkar böhtan atdığı adamı müəyyən fakt əsasında təqsirləndirir. Marks göstərirdi ki, əgər mən desəm; “Siz gümüş qaşiq oğurlamısınız”, belə vəziyyətdə mən sizə böhtan atmış oluram... Əgər mən desəm ki; “Siz oğrusunuz, sizdə oğrulara mənsub sifətlər vardır”- belə vəziyyətdə mən sizi təhqir etmiş oluram.

İstər böhtanda, istərsə də təhqirdə məlumatların məzmunu konkret faktlarla bağlı olmalıdır. Cinayət məsuliyyətinin yaranması üçün yalan məlumatlar konkret, yəni elə faktlar olmalıdır ki, onlar yoxlanıla bilsin. Ümumi mülahizələr, qiymətləndirici rəylər, bu cinayət tərkibində təqsirləndirmə üçün kifayət etmir. Digər tərəfdən, zərərçəkənin şəxsiyyətini ümumi xarakterizə edən zaman deyilən fikirlər bu cinayətləri istisna edir. Zərərçəkəni onun şəxsiyyətini neqativ tərəfdən səciyyələndirən ümumi xarakterli mühakimələr, məsələn, “o savadsız

---

¹⁷⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, www.e-qanun.az

tələbədir”, “elmdən uzaq adamdır”, “pis müəllimdir”, “insanlıqdan uzaq adamdır” kimi ifadələr böhtan və təhqir elementləri kimi qiymətləndirilə bilməz. Böhtan və təhqiri qiymətləndirərkən ilk növbədə həmin tərkiblərdəki obyektiv və subyektiv faktorlara xüsusi diqqət ayrılması zəruridir. Obyektiv faktor - yayılmış məlumatların həqiqətə uyğun olmaması, yəni məlumatın yalan olmasıdır. Burada məsuliyyətin yaranmamasının ilkin şərti məlumatın həqiqiliyinin onu yayan subyekt tərəfindən yoxlanılmasıdır. Bütün dövlətdaxili və beynəlxalq normalar jurnalistlər və digər məlumat yayıcıları üçün bunu ilkin vəzifə kimi müəyyən edirlər. Subyektiv faktor isə təqsirli şəxsin özünün yaydığı məlumatların digər şəxsin şərəf və ləyaqətini ləkələyən, nalayiq formada alçaldan, onu nüfuzdan salan məlumatlar olmasını dərk etməsidir. Daha doğrusu, burada zəruri niyyət məhz fərdin özəl həyatı, onun özünün şəxsi münasibətlərinə qarşı yönəlməlidir. O ictimaiyyət üçün heç bir əhəmiyyət kəsb etməyən şəxs olmalıdır. Əgər burada söhbət cəmiyyət üçün əhəmiyyətli fiqurlardan, siyasi, dövlət və ictimai xadimlərdən və ya onların ictimai hərəkət və hərəkətsizliyindən gedirsə, bu zaman niyyətin onun şəxsi həyatına qarşı yönəlməsi bir qədər mübahisəli olacaq.

Bu müddəələrlə bağlı mühüm məqam onlarda nəzərdə tutulan sanksiyaların dispozisiyaya və beynəlxalq tələblərə adekvat olmamasıdır. Böhtana görə, “şərti maliyyə vahidi məbləğinin yüz mislindən beş yüz mislinədək miqdarda cərimə ilə və ya iki yüz qırx saatadək müddətə ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə”, ağır və ya xüsusilə ağır cinayətdə ittiham etməklə böhtan atmaya görə isə “iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə” cəzaları müəyyən olunur. Təhqirə görə isə, “şərti maliyyə vahidi məbləğinin üç yüz mislindən min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatadək müddətə ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə” nəzərdə tutulur. Sanksiyaların ağır olması fikri Azərbaycana qarşı bəzi işlərdə də etiraf olunmuşdur: “İşdə ərizəçilərin hər biri beş ay müddətinə həbs cəzasına məhkum edilib. Bu sanksiya şübhəsiz çox ciddi olub, xüsusilə hesab etmək olar ki, daxili qanuna görə

daha yüngül alternativ cəzalar müəyyən etmək mümkün idi. Məhkəmə təkrar edir ki, hökmün prinsipinə milli məhkəmələrə aid məsələ olmasına baxmayaraq, mətbuat cinayətinə görə həbsin tətbiqi Konvensiyanın 10-cu maddəsinə görə, jurnalistlərin ifadə azadlığı ilə bir araya sığmalıdır və bu, yalnız fundamental hüquqlara ciddi ziyan vurulan zaman məsələ, zorakılığa, nifrətə təhrikedici fikirləri özündə əks etdirən işlərdə tətbiq olunmalıdır.”¹⁷⁶ Eyni zamanda, ifadə azadlığına müdaxilənin proporsionallığı qiymətləndirilərkən tətbiq edilən cəzaların ciddiliyi və təbiəti nəzərə alınmalıdır.¹⁷⁷ Milli məhkəmələr jurnalistə qarşı cinayət-hüquqi sanksiyaların, xüsusən, azadlıqdan məhrum etmə cəzasının tətbiqindən çəkinməlidirlər. Belə cəzalar ifadə azadlığının mahiyyətinə təhlükə yaradır və bütünlükdə mətbuata qarşı senzura rolunu oynayır, onun “ictimai nəzarətçi” rolunu yerinə yetirməsini əngəlləyir.

8.2.2. Mülki diffamasiya.

Mülki diffamasiyaya gəldikdə isə, bu termin daha çox praktik anlamda əksəriyyət ölkələrin milli qanunvericiliyində nəzərdə tutulub. Xarici ölkə qanunvericiliklərinə görə, **mülki diffamasiya dedikdə** ifadə azadlığının müdafiəsi məqsədilə böhtan və təhqirə görə cinayət məsuliyyətinin istisna olunması başa düşülür. Eyni zamanda, beynəlxalq hüququn tələbi də qanunvericiliyin məhz mülki diffamasiya istiqamətli formalaşdırılmasıdır. Hazırda beynəlxalq aləmdə ifadə azadlığı baxımından haqq qazandırılmayan cinayət diffamasiyası qanunlarının mülki diffamasiya naminə “intihar” tendensiyası müşahidə edilir. Bu “kampaniya” çərçivəsində Gürcüstan (2004), Bosniya-Hersoqovina (2002), Şri-Lanka (2002), Ukrayna (2001), Qana (2001) və Böyük Britaniya (2009) artıq diffamasiyanın dekriminalizasiyasını həyata keçirmişdir. Bir sıra ölkələrdə, o cümlədən Azərbaycanda isə belə bir prosesə hazırlıqla bağlı müzakirələr gedir.

---

¹⁷⁶ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Azərbaycanla bağlı qərar və qəraradları.(Azərbaycan və ingilis dillərində) Bakı,2010, s.237

¹⁷⁷ Ceylan v. Turkey, Application no. 23556/94, <http://www.iidh.ed.cr>

Mülki diffamasiya standartları baxımından Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsinin ayrı-ayrı müddələrinin beynəlxalq sənədlərə uyğunluğunun öyrənilməsi zəruri məsələlərdəndir. Çünki, Avropa hüququnun diffamasiya ilə bağlı prinsipləri tələb edir ki, gözdənsalmaya görə yalnız mülki hüquqi məsuliyyət və prosedura tətbiq olunmalıdır. Bu, beynəlxalq media hüququnda mülki diffamasiya istiqamətli formalaşan ilk nüansıdır. Bu zaman mülki qaydada məsuliyyətin və ya hər hansı kütləvi informasiya vasitəsində təkzibin verilməsinin ardınca yenidən həmin fakt barəsində cinayət məsuliyyətinə cəlbətmə yolverilməz hesab edilir. Mülki Məcəllənin 23.4-cü maddəsinə görə “şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayılmış fiziki şəxsin həmin məlumatların təkzibi ilə yanaşı, onların yayılması nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququ vardır.”¹⁷⁸ Diffamasiyaya görə artıq satisfaksiya formasında məsuliyyət reallaşdırıldıqdan sonra, maddi məsuliyyətin subyektin üzərinə qoyulması yolverilməzdir. Çünki, bu zaman maddi sanksiyanın tətbiqi üçün daxili məhkəmə cinayət qanununda nəzərdə tutulan cəriməyə istinad edəcək. Bu isə beynəlxalq hüququn iki qaydasına ziddir: 1) Beynəlxalq hüquqa maddi və qeyri-maddi məsuliyyət (onun hansı formasının seçilməsinin əhəmiyyəti yoxdur) məsuliyyətin iki müstəqil növü kimi çıxış edir və onların hər birinin ayrı-ayrılıqda tətbiqi yolverilməzdir. 2) Bu, faktiki olaraq, eyni qanunsuz əmələ görə iki dəfə cəzalandırma xarakteri daşıyır.

Mülki qanunvericiliklə bağlı ikinci mühüm nuans isə diffamasiyaya görə sübuetmə yükünün cavabdehin üzərinə qoyulması və bunun jurnalistin ifadə azadlığı ilə ziddiyyət təşkil edib-etməməsidir. MM-in 77.1-ci maddəsinə görə “hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir.” Lakin, bu müddəə praktikada jurnalistin mənbə konfidensiallığının pozulmasına səbəb olur. Diffamasiya ilə bağlı işlərə baxılarkən daxili qanunvericiliyə əsasən məlumatın doğruluğunu sübut etmə vəzifəsi cavabdehin üzərinə qoyulur, lakin bu zaman cavabdehin üzərinə həddindən artıq ağır yük qoyulmamalıdır. Yerli

---

¹⁷⁸ Azərbaycan Respublikasının Mülki Məcəlləsi, www.e-qanun.az

məhkəmələr jurnalistdən dərc etdiyi yazıdakı məlumatları sübut etməyi tələb edir. Bu məlumatların **fakt və ya qiymətləndirici mülahizə** olmasından asılı olmayaraq jurnalist heç də bütün hallarda həmin məlumatların doğruluğunu tam yoxlamaq qabiliyyətində deyil. Birincisi, faktı vermiş şəxslər adının çəkilməsini istəmədiklərindən jurnalist onlara istinad edə bilmir. İkincisi, jurnalistin şəffaflıq naminə dövlət orqanlarının daxilində baş verənlərlə bağlı bütün informasiyaları toplamaq imkanı olmur.

Məhkəmə təcrübəsi də göstərir ki, sübut etmə yükü bütün hallarda xüsusilə mətbuatın üzərinə qoyulmaqla hüquqlar arasında balans pozulur. Xüsusi ittiham üzrə şikayətlərdə bu yükün mətbuatın üzərinə qoyulması yolverilməzdir. Bu mənada Cinayət Prosesual Məcəllənin 37.2-ci maddəsi də ifadə azadlığı baxımından Konvensiyaya və presedent hüququna ziddir. Həmin maddə xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibini yalnız zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında Cinayət Məcəlləsinin 147, 148-ci maddələrinə də şamil edir. Lakin ölkədaxili məhkəmələr hətta bu cür şikayətlər üzrə işlərə baxarkən sübut etmə yükünü jurnalistin üzərinə qoyurlar. Məhkəmə həmişə hesab edib ki, qiymətləndirmə apararkən ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə müdaxiləyə haqq qazandırmaq üçün “təxirəsalınmaz sosial ehtiyac”ın müəyyən olunması, faktlarla qiymətləndirici mülahizələr arasında dəqiq bölgünün aparılması zəruridir. Faktların mövcudluğu nümayiş etdirilə bilər, lakin, qiymətləndirici mülahizələri həqiqətdə sübutlarla təsdiq etmək mümkün deyil. Qiymətləndirici mülahizələrin həqiqiliyini sübut etmək tələbini təmin etmək qeyri-mümkün olduğu üçün bu tələb Konvensiyanın 10-cu maddəsində nəzərdə tutulan öz rəyini ifadə etmək azadlığını pozur.¹⁷⁹ Buna baxmayaraq, üçüncü şəxslərin hərəkətləri ilə bağlı məlumatlar verilərkən, faktlar və qiymətləndirici mülahizələr arasında bəzən fərq qoymaq çətin olur. Hər halda, əgər qiymətləndirici mülahizəni müdafiə etmək üçün faktiki əsas yoxdursa, bu zaman o, hətta zəruri həddi aşma bilər.¹⁸⁰ Qeyd olunan mövqe ölkəmizlə bağlı işlərdə də nəzərdə

---

¹⁷⁹ Lingens v. Austria Application No: 9815/82, <http://sim.law.uu.nl>

¹⁸⁰ Jerusalem v. Austria Application No: 26958/95, <http://sim.law.uu.nl>

tutulmuşdur. Avropa Məhkəməsi Azərbaycan məhkəmələrinin gəldiyi nəticələrlə bəzi bəzi və hesab edir ki, jurnalist azadlığı onun ictimai missiyası baxımından daha dəyərlidir: “Məhkəmələrin Cinayət Məcəlləsinin 147.1-ci maddəsinin mənası çərçivəsində və ərizəçilərin sübut edə bilmədikləri “qəsdən verilən yalan informasiya” kimi gəldiyi nəticə qiymətləndirici mülahizə hesab oluna bilər. Məhkəmə hesab edir, “mafia” və “aqrar mafia” ifadələri jurnalist azadlığı daha yüksək dərəcədə şüşürdilmə və hətta təxribatı da əhatə edir, o zaman bu ifadələrin provokasiya xarakterli olmasına baxmayaraq, bunlar ərizəçilərin hökumətin korrupsiya fəaliyyətinə verdikləri subyektiv qiyməti əhatə etməklə, kənd təsərrüfatı sektorunda bir sıra mövcud problemlərə yönəlib. Eləcə də, “mafia” sözü qəzet məqaləsinin kontekstində götürüldükdə, faktın bəyan olunmasından daha çox, qiymətləndirici mülahizə kimi nəzərdən keçirilə bilər. Buna baxmayaraq, bu işin hallarında Məhkəmə məsələnin müəyyən edilməsinə münasibətdə qəti qiymətləndirmə aparmaq üçün bunu həlledici amil olmadığına görə, zəruri hesab etmir.”¹⁸¹ Eləcə də, Avropa Məhkəməsi *Lingensin işi* üzrə qərarında dönə-dönə qeyd edib ki, böhtanda ittiham edilən şəxsdən öz fikrinin həqiqiliyini sübuta yetirməsi tələb olunmamalıdır. Məhkəmənin fikrincə, dərc edilmiş ittihamda qiymətləndirici mülahizələrlə müşayiət olunan faktlar öz əksini tapıb və jurnalistdən qiymətləndirici mülahizənin həqiqiliyini sübuta yetirməyi tələb etmək mümkün deyil və bunun özü ifadə azadlığına müdaxilədir.

Avropa Məhkəməsinin presedentlərini nəzərə alaraq, hesab edirik ki, sübutetmə yükü ilə bağlı MM-in 77.1-ci maddəsi və CPM-in 37.2-ci maddəsi ifadə azadlığı baxımından həmin maddələrə jurnalistdən qiymətləndirici mülahizənin həqiqiliyini sübuta yetirməyi tələb etməyin mümkün olmamasını nəzərə alaraq, onlara sübutetmə yükünün şamil edilməməsi ilə bağlı xüsusi bəndin əlavə olunması məqbuldur.

Diffamasiya ilə bağlı digər bir nüans isə mülki qanunvericiliklə **kompensasiya** məbləği müəyyən olunarkən ədalətlik prinsipi və

¹⁸¹ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Azərbaycanla bağlı qərar və qəraradları.(Azərbaycan və ingilis dillərində) Bakı, 2010, s.234

beynəlxalq hüququn tələblərinin nəzərə alınması məsələsidir. Konvensiyanı şərh edərkən onun insan hüquqlarının və əsas azadlıqların kollektiv müqavilə kimi xüsusi xarakterini nəzərə almaq lazımdır. İnsan hüquqlarının müdafiəsini təmin edən hüquqi akt qismində Konvensiyanın predmet və məqsədləri onun normalarının elə şərhini və elə tətbiqini tələb edir ki, onun nəzərdə tutduğu təminatlar real və səmərəli olsun. Bundan başqa, təmin edilən hüquq və azadlıqların istənilən şərhə Konvensiyanın–demokratik cəmiyyətin ideal dəyərlərini təmin etmək və inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan bu hüquqi aktın ümumi ruhuna uyğun olmalıdır. Cəmiyyətin ümumi maraqları ilə konkret fərdin əsas hüquqlarının müdafiəsinin tələbatları arasında ədalətli balansın axtarılması bütün Konvensiya müddəaları üçün səciyyəvidir.

Ölkədaxili məhkəmələr vurulmuş zərərle bağlı halları araşdırarkən tələb olunan kompensasiya məbləği ilə bağlı vurulmuş ziyanı sübut etməyi iddiaçıdan tələb edir. Bu da yuxarıda qeyd etdiyimiz balansın qorunması üçün olduqca zəruridir.

Kompensasiya məsələsi ilə bağlı Avropa Məhkəməsi həmişə öz qərarlarında cərimələrin minimuma endirilməsinə diqqət ayırır. Bir qayda olaraq, belə hallar 10-cu maddənin pozuntusu kimi dəyərləndirilir. ***Vest TV və Roqaland Təqaüdçülər Partiyası Norveçə qarşı*** (11 dekabr 2008) işin hallarına uyğun olaraq Norveçin Media Qurumu 1992-ci il Yayım Aktının 10-3-cü və Yayım Qadalarının 10-2-ci bölməsinə əsaslanaraq, televiziya yayımlarında siyasi reklamı qadağan edən normanı pozduğuna görə Vest TV-ni 35,000 NOK (Norveç pul vahidi) məbləğində cərimə etmişdir. Avropa Məhkəməsi isə hesab edib ki, Media Qurumu tərəfindən qoyulmuş bu cəriməyə dair son vasitə kimi Ali Məhkəmə tərəfindən həmin qərarın qüvvədə saxlanması Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasıdır.¹⁸²

Ümumiyyətlə, Avropa hüququnda təşkilatlara, şirkət və ya hökumət orqanlarına qarşı irəli sürülən “iqtisadi böhtan” və ya digər böhtan mülki iddia qaldırmağa əsas olsa belə, onların dərc olunması qanuna əsasən

---

¹⁸² TV Vest AS & Rogaland Pensjonistparti v. Norway (Application no. 21132/05). <http://cmiskp.echr.coe.int>

cəzaya məruz qalmır. Nəticədə, hökumətin, biznes korporasiyalarının və digər təsisatların fəaliyyətini araşdırmaq və tənqid etməklə bağlı mətbuat geniş hüquqlara malikdir. Buradan çıxan mühüm nəticə budur ki, hətta mülki qaydada da kompensasiya hökumət orqanlarına və hüquqi şəxslərə habelə, onların ictimai fəaliyyətləri ilə bağlı yazılara münasibətdə verilən şikayətlər üzrə tətbiq olunmamalıdır. Hesab edirik ki, kompensasiya məbləğlərinin maksimum həddi və onun adekvat olması məsələsi mülki qanunvericilikdə dəqiq və hərtərəfli müəyyən edilməlidir. Burada cəzanın əsas məqsədi jurnalisti maddi məhrumiyətlərə düçar etmək deyil, onun ictimai missiyasını yerinə yetirərkən vicdanlı olmağa dəvət olunması təşkil etməlidir. Qanunvericilikdə diffamasiyaya görə zərərin ödənilməsi ilə bağlı dəqiqləşdirilmənin aparılması tələbi Konstitusiya Məhkəməsinin AR Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair 31 may 2002-ci il tarixli qərarında da toxunulmuşdur: “Xüsusilə qeyd olunmalıdır ki, mülki qanunvericilikdə şərəf, ləyaqət, işgüzar nüfuz, şəxsi həyat sirri və şəxsi toxunulmamazlıqla bağlı pozuntuların nəticəsində dəymiş zərərin ödənilməsi nəzərdə tutulsa da, digər şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarından və qeyri-maddi nemətlərdən istifadə hüquqlarının pozulması nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsi müəyyən edilməmişdir.”¹⁸³

Digər tərəfdən, mülki diffamasiya işləri kontekstində maraqlı məsələlərdən biri şişirtmələrə yol verilməsi ilə bağlıdır. Məhkəmə vurğulayır ki, mətbuatın vəzifəsi faktlar barədə sadəcə məlumat verməklə məhdudlaşmır, onun vəzifəsi ictimaiyyəti məlumatlandırmaq və ictimai əhəmiyyətli məsələlərin müzakirəsinə şərait yaratmaq üçün həmin faktları və hadisələri eyni zamanda şərh etməkdən ibarətdir: “Jurnalist azadlığı... mümkün olan dərəcədə şişirtməyə, yaxud hətta provokasiyaya əl atma imkanını da əhatə edir”. Bu o deməkdir ki, məsələn, kütləvi informasiya vasitələri öz məlumatlarını çatdırmaq üçün vasitələr seçməkdə, o cümlədən məlumatlarını şişirtmə, satıra və ya rəngarəng obrazlar vasitəsilə çatdırmaqda azaddır. Qeyd edək ki, burada kontekstin də mühüm rolu var. *Obershlikin ikinci işində* Məhkəmə hesab etmişdir ki,

---

¹⁸³ Qərarın tam mətni kitabın əlavəsində verilmişdir.

siyasətçinin “axmaq” adlandırılması həmin siyasətçinin öncə söylədiyi provokasiya xarakterli ifadələrin haqlı cavabı idi. *Lingensin işində isə* Məhkəmə qeyd etmişdir ki, etiraz edilən ifadələrin işlədildiyi şərait “nəzərdən qaçırılmamalıdır”. Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, ifadə azadlığı hüququ: “...təkcə müsbət qarşılanan, yaxud qeyri-aqressiv və ya neytral hesab olunan “məlumat” və ya “ideyalara” deyil, həm də dövlət üçün və ya əhəlinin hər hansı qismi üçün aqressiv, şok yaradan və təşviş doğuran “məlumat” və ya “ideyalara” da şamil olunur. Plüralizmin, tolerantlığın və geniş dünyagörüşünün tələbləri belədir, bunlarsız isə “demokratik cəmiyyət” mövcud ola bilməz.”¹⁸⁴ Bundan əlavə, Məhkəmə siyasi müzakirələrə və ictimai maraq doğuran məsələlərə dair debatlarla da xüsusi dəyər verir. Sağlam debatlar demokratiyanın ayrılmaz tərkib hissəsidir və fikrin ifadə olunması məsələsində yalnız çox kiçik məhdudiyətlərə yol verilə bilər: “Siyasi nitqə və ya ictimai maraq doğuran məsələlərə dair debatlarla qoyulan məhdudiyətlərin hüdudları kiçikdir”. Məhkəmə aydınlıq gətirmişdir ki, bu geniş müdafiə hətta hücumla məruz qalan şəxs “ictimai xadim” olmadıqda belə tətbiq edilir; əgər fikir ictimai maraq doğuran məsələ barəsində söylənilmişdirsə, bunun özü kifayətdir. Yəni, fikir ictimai maraq kontekstində deyilsə, bunun kim tərəfindən (dövlət xadimi və ya adi vətəndaş) söylənilməsinin müdafiə baxımından heç bir əhəmiyyəti olmayacaqdır.

Azərbaycan cinayət, cinayət prosesual və mülki qanunvericiliyinin beynəlxalq praktikaya və Avropa Konvensiyasına uyğunlaşdırılması ilə bağlı aşağıdakı zəruri nəticələri mümkün hesab edirik: Avropa təcrübəsi baxımından diffamasiyanın mülki hüquqi anlayış kimi nəzərdən keçirilməsi daha məqbuldur; MM-in 77.1-ci maddəsi və CPM-in 37.2-ci maddəsi ifadə azadlığı baxımından Konvensiyaya görə, həmin maddələrə jurnalistdən qiymətləndirici mülahizənin həqiqiliyini subuta yetirməyi tələb etməyin mümkün olmamasını nəzərə alaraq, onlara sübutetmə yükünün şamil edilməməsi ilə bağlı xüsusi bəndin əlavə olunması və kompensasiya məbləği müəyyən olunarkən ədalətlik prinsipi və beynəlxalq hüququn tələbləri nəzərə alınmalıdır; kompensasiya

---

¹⁸⁴ Lingens v. Austria Application No: 9815/82, <http://sim.law.uu.nl>

məbləğlərinin maksimum həddi və onun adekvat olması məsələsi mülki qanunvericilikdə dəqiq və hərtərəfli müəyyən edilərək, burada cəzanın əsas məqsədi jurnalisti maddi məhrumiyyətlərə düçar etmək deyil, onun ictimai missiyasını yerinə yetirərkən vicdanlı olmağa dəvət olunması təşkil etməlidir; Avropa hüququna görə, təşkilatlar və hökumət orqanlarının ictimai fəaliyyətləri ilə bağlı yazılara münasibətdə verilən şikayətlər üzrə cərimə tətbiq olunmaması və belə materiallara tolerant münasibət tələb olunur.

Beləliklə, bu fəslin yekunu olaraq, yuxarıda sadalanan standartlara və beynəlxalq hüquq normalarına əsaslanmaqla aşağıdakı **nəticələri** mümkün hesab edirik:

1) Milli qanunvericilikdə “böhtan və təhqir” anlayışlarına ümumi münasibət dəyişilərək, “diffamasiya” və ya “gözdənsalma” kimi daha münasib və kriminallığı aradan qaldıran, beynəlxalq dilə uyğun məhfumun təsbit olunması zəruri hesab edilir.

2) Avropa təcrübəsinə əsasən, böhtan və təhqir anlayışlarının məzmunundakı cinayət xarakterli əməl tendensiyasının mülki hüquqi kontekstdə nəzərdən keçirilməsi lazım bilinir. Avropa standartlarına əsasən, böhtana görə cinayət məsuliyyəti istisna olunsa da, fikrimizcə, qanunda konkret istisna hallar müəyyən olunmaqla, böhtanın milli cinayət qanunvericiliyində saxlanması məqbuldur. Lakin, bu zaman ictimai xarakterli difamativ hərəkətlərlə şəxsi xarakterli böhtan hərəkətlərinə fərq mütləq qoyulmalı və “spesifik niyyət” nəzərə alınmalıdır.

3) Diffamasiyaya görə xüsusilə, azadlıqdan məhrumetmə və həbs cəzasının tətbiqi yolverilməz hesab olunur, həmçinin, milli cinayət qanunvericiliyindən çıxarılması tövsiyə edilir. Fikrimizcə, həbs yalnız həqarətli çıxışlar zamanı yolverilən sanksiya kimi tətbiq oluna bilər və bu beynəlxalq normalara zidd deyildir.

4) Mülki qanunvericilikdə diffamasiyaya görə delikt məsuliyyətinin dəqiq sərhədlərinin müəyyən edilməsi məqbuldur.

5) Diffamasiya işlərində vurulan ziyan və itkilərə görə jurnalistlərin üzərinə məhkəmələr tərəfindən yüksək məbləğdə cərimələrin qoyulması arzu edilməz hesab olunur və əvəzin ödənilməsinin proporsionallığı əsas götürülür.

6) Avropa təcrübəsində şərəf və ləyaqətin müdafiəsi ilə ifadə azadlığı arasında mövcud olan konstitusion ziddiyyətə milli məhkəmə tərəfindən münasibət sərgilənir və bunlar arasında tarazlığın təmin olunması ilə bağlı xüsusi mövqe ortaya qoyulur. Bu presedentin ölkəmizdə tətbiqi uğurlu nəticələrə səbəb ola bilər.

IX FƏSİL

İFADƏ AZADLIĞI VƏ DİFFAMASIYAYA DAİR BEYNƏLXALQ NORMALARIN MİLLİ MƏHKƏMƏLƏRDƏ TƏTBİQİ

9.1. Beynəlxalq hüquq normalarının milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqinin ümumi məsələləri.

Beynəlxalq hüquq normalarının milli səviyyədə tətbiqi mexanizminin mühüm elementlərindən birini həmin normaların milli məhkəmələr və başqa orqanlar tərəfindən tətbiqi məsələləri təşkil edir. Bu məsələ ölkəmiz üçün ümumilikdə hüquqi inteqrasiya baxımından zəruridir və ifadə azadlığı ilə bağlı işlərə tətbiq olunarkən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq müqavilələrin müddələrinin milli hüquq sistemlərində lazımınca reallaşdırılması üçün tək hüquqyaratma yolu deyil, həmin müddələrin ölkədaxili səlahiyyətli orqanlar tərəfindən birbaşa və ya vasitəli tətbiqi vacib əhəmiyyətə malikdir. Qeyd olunanlar xarici elementli mülki məhkəmə icraatına, dövlətlərarası məhkəmə praktikasına, o cümlədən beynəlxalq cinayət hüququ və cinayət prosesinə aid edilir. Diffamasiya işləri üzrə ədalət mühakiməsi icraatına münasibətdə biz daha çox cinayət və mülki hüquq, habelə proseslə bağlı nüanslara diqqət yetirəcəyik.

Bütün hallarda beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqi milli məhkəmələr üçün məqbul hesab edilir. Bu barədə məsələ mübahisəli olsa da, həm daxili qanunvericilik, həm də beynəlxalq normalar bu addımı istisna etmir.

Ə. Seyidov vurğulayır ki, vahid hüquq zonasının yaranması milli orqanlara, ilk növbədə məhkəmələrə universal xarakterli beynəlxalq hüquq normalarını öz qərarlarında əks etdirmələrini zəruri edir.¹⁸⁵

Ölkəmizdə inkorporasiya (daxiletmə) beynəlxalq hüquq normalarının milli hüquqi implementasiyasının əsas üsulu kimi tanınsa da, o, hələlik

---

¹⁸⁵ Seyidov Ə. Beynəlxalq hüquq normalarının məhkəmə təfsiri və məhkəmə təcrübəsində təfsiri. "Hüquqi dövlət və qanun" № 12, 2002. s.36

hüquq tətbiqetmə sahəsinə geniş müdaxilə etməmişdir. Yəni, inkorporasiya yolu ilə beynəlxalq müqavilənin milli hüquqa daxil edilməsi onun birbaşa tətbiq oluna bilməsi demək deyildir. Ona görə də, transformasiya əksəriyyət dövlətlərin praktikasında beynəlxalq hüquq normalarının dövlətdaxili implementasiyasının əsas vasitəsi qismində çıxış edir. Respublikamızda beynəlxalq müqavilələrin milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqi məsələsi, təkcə prezident fərmanı istisna olmaqla, qanunvericilik praktikasında hələki geniş şəkildə öz əksini tapmamışdır. Lakin milli məhkəmələr tərəfindən bununla bağlı məsələyə münasibət bildirilmişdir.

Avropa Konvensiyası müddələrinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında Ali Məhkəmənin Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixli 5 sayı Qərarında beynəlxalq hüquq normalarının milli səviyyədə tətbiqi ilə bağlı qeyd olunmuşdur: “Azərbaycan Respublikası tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələri özünün qanunvericilik sistemində daxil etməklə beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirmək yolunu tutmuşdur. Beynəlxalq müqavilələr dövlətlər arasındakı beynəlxalq münasibətlərin tənzimlənməsinin, dövlətlərarası əməkdaşlığın inkişafının əsas vasitəsi olmaqla milli qanunvericiliyin tərkib hissəsinə çevrilməkdədir. Beynəlxalq hüququn səmərəliliyi, beynəlxalq müqavilələrin müddələrinin həyata keçirilməsi və beynəlxalq öhdəliklərə əməl olunması dövlət daxilində həyata keçirilən təşkilati və hüquqi tədbirlərdən asılıdır.”¹⁸⁶

Diffamasiya işlərində faydalı məqamlarını nəzərə alaraq, professor Ş. Bassiunun beynəlxalq normaların milli məhkəmələrdə tətbiqi ilə bağlı mövqeyi maraqlı hesab oluna bilər. O, qeyd edir ki, beynəlxalq cinayət hüququ normalarının implementasiyası zamanı birbaşa üsul, yəni həmin normaların beynəlxalq cinayət məhkəməsi tərəfindən deyil, dolayısı üsul -

---

¹⁸⁶ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddələrinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında Qərarı, <http://www.judicialcouncil.gov.az>

hüququ tətbiq edən milli orqanlar vasitəsilə həyata keçirilməsi üstünlük təşkil edir.¹⁸⁷

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 112-ci maddəsində “beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq” ifadəsindən həmin Məcəllənin 116.0.16-cı maddəsində isə “Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrlə qadağan edilmiş” fikrindən istifadə olunmuşdur.¹⁸⁸ “Beynəlxalq hüquq normalarına zidd olaraq” və “beynəlxalq hüquqla qadağan edilmiş” ifadələri o deməkdir ki, göstərilən maddələrin tətbiqi zamanı məhkəmələr müvafiq beynəlxalq hüquq normalarına müraciət etməli olacaqlar.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun “Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı insan hüquqları və azadlıqlarının müdafiə sahəsində məhkəmələrin fəaliyyəti haqqında” 10 mart 2000-ci il tarixli qərarında qeyd edilmişdir ki, məhkəmələrin diqqəti dövlətimizin qoşulduğu beynəlxalq sazişlərdən irəli gələn müddəaların dönmədən riayət olunmasına cəlb edilməlidir. Məhkəmələr (hakimlər) qərarlar qəbul edərkən dövlətimizin iştirak etdiyi beynəlxalq sazişlərə birbaşa istinad etməlidirlər”.¹⁸⁹

Əksər hüquqi ədəbiyyatlarda beynəlxalq aktların daxili hüququn bir hissəsi kimi tanınması ilə bağlı qeyd olunur ki, milli hüquq tətbiq edən orqanları, o cümlədən məhkəmələr öz aktlarında birbaşa beynəlxalq normalara istinad edə bilərlər və əgər daxili qanunvericiliklə beynəlxalq akt arasında ziddiyyət olarsa, onda işə beynəlxalq aktın müddəaları tətbiq edilməlidir. Nəzərə almaq lazımdır ki, bilavasitə tətbiq edilə bilmək üçün beynəlxalq hüquq normaları fiziki və hüquqi şəxslər üçün hüquq və vəzifələr doğura bilən yetərinə konkret məzmunu malik olmalıdır. Normalar məhkəmənin fərdi hüquq tətbiqi aktları üçün hüquqi əsas yarada bilməlidir. Barəsində implementasiya aktlarının qəbulunun nəzərdə

---

¹⁸⁷ Bassiouni M. Cherif, "The Time Has Come for an International Criminal Court", 1 Indiana International and Comparative Law Review 1-43 (1991).

¹⁸⁸ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. www.e-qanun.az

¹⁸⁹ Ali Məhkəmə Plenumunun qərarları.

<http://www.supremecourt.gov.az/?mod=2&cat=3010&id=217&c=7&lang=a z&f=1>

tutulduğu beynəlxalq hüquq normaları həmin aktların qəbulundan sonra və onlara uyğun surətdə məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilir. Bu, özü icra olunan müqavilələrə aiddir. Onlar milli hüquq subyektlərinin iştirak etdikləri münasibətləri avtomatik tənzimləyən dəqiq hüquqi öhdəliklər nəzərdə tutur və məhkəmələrdə iddia yolu ilə bilavasitə təmin edilməli olan hüquq və vəzifələr yaradır. Özü icra olunmayan müqavilələr isə implementasiya qanunvericiliyini tələb edir. Beynəlxalq hüquq normalarının, o cümlədən, cinayət hüququ sahəsində normaların əksəriyyəti ilk növbədə bu normaları tanıyan dövlətlərin özlərinə istiqamətləndirilmiş, həmin dövlətlərdən ötrü qanunvericilik, təşkilati və başqa xarakterli müvafiq öhdəliklər yaradan bu normalar qeyri-müəyyən olduğundan birbaşa qüvvədə ola bilmir və məhkəmə tətbiqi üçün zəruri hüquqi standartlar nəzərdə tutmur. Ona görə də, milli məhkəmənin hakimi bu müqavilələri müqavilə olaraq tətbiq edə bilməz. Bu və ya digər müqavilənin özü icra olunan müqavilə olub-olmaması sualı daxili hüquqa aid məsələ hesab olunur və bu dövlətdən-dövlətə fərqlənə bilər.

Beynəlxalq hüququn milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqi həmin hüquqdan hansı keyfiyyətdə, yəni müstəqil, yoxsa əlavə hüquqi dəlil kimi istifadə edilməsindən asılı olaraq müxtəlif formalar kəsb edə bilər. Professor L.H.Hüseynov üç belə formanı ayırd edir: 1) *contra legem* (qanunun ziddinə); 2) *praeter legem* (qanunla yanaşı); *secundum legem* (qanuna əlavə). Birinci halda məhkəmə beynəlxalq müqaviləni milli hüququn onunla “münaqişəyə girən” normasının əvəzinə tətbiq edir. Beynəlxalq müqavilənin *contra legem* tətbiqi Konstitusiyanın adı çəkilən 151-ci maddəsinə əsasən də baş verə bilər. İkinci halda milli qanunvericilikdə boşluqları doldurmaq məqsədi ilə və ya onun müddəaları aydın olmadıqda beynəlxalq müqavilə hüququna müraciət edilir. Beynəlxalq müqavilənin *secundum legem* tətbiqi zamanı müqavilə milli hüquq müddələrinin təfsirinin köməkçi vasitəsi kimi əlavə hüquqi dəlil rolunda çıxış edir. Bu halda məhkəmə öz dəlillərini beynəlxalq miqyasda qəbul olunmuş standartlar vasitəsi ilə “məhkəmləndirir”, başqa sözlə, beynəlxalq hüquq öz “nüfuzuna” və “hamılıqla qəbul olunmasına” görə tətbiq edilən dövlətdaxili normaya “bənd edilir”. Çox vaxt bu cür “məhkəmləndirmə” konkret işin həlli üçün heç bir həlledici əhəmiyyətə

malik olmur. L. Hüseynovun fikrincə, milli məhkəmə yalnız o beynəlxalq müqaviləni tətbiq edir ki, həmin müqaviləni tətbiq etmək mümkün olsun. Beynəlxalq müqavilə normalarının milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqi müxtəlif formalar kəsb edə bilər; bu, beynəlxalq hüququn müstəqil və ya əlavə hüquqi dəlil kimi istifadə olunmasından asılıdır.¹⁹⁰

Hüquq üzrə fəlsəfə doktoru R.K.Məmmədov qeyd edir ki, Cinayət Məcəlləsinin “əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) cinayət sayılması və həmin əmələ görə cəza və digər cinayət-hüquqi xarakterli tədbirlər yalnız bu Məcəllə ilə müəyyən edilir” (5.1-ci maddə) və “yalnız bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş cinayət tərkibinin bütün əlamətlərinin mövcud olduğu əməlin (hərəkət və ya hərəkətsizliyin) törədilməsi cinayət məsuliyyəti yaradır” (3-cü maddə) kimi müddəaları bunun üçün maneə sayılmamalıdır. “Çünki, Konstitusiyanın 151-ci maddəsində birmənalı şəkildə bildirilir ki, beynəlxalq müqavilələr onlara zidd olan daxili qanunlardan üstündür. Doğrudur, Cinayət Məcəlləsi cinayət tərkibinin təyin olunmasını müəyyən dərəcədə öz “inhisarına” almışdır. Bununla belə, Cinayət Məcəlləsi cinayət əməlinin bir sıra cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi üçün beynəlxalq normaların tətbiqini də nəzərdə tutur”.¹⁹¹

İnsan hüquqları haqqında Avropa Konvensiyasının 7-ci maddəsində¹⁹² və Mülki və siyasi hüquqlar haqqında 1966-cı il Beynəlxalq Paktın 15-ci maddəsində bildirilir ki, “heç kəs törədildiyi zaman qüvvədə olmuş dövlətdaxili qanunvericiliyə və ya beynəlxalq hüquqa görə cinayət hesab edilməyən istənilən hərəkət və ya hərəkətsizlik nəticəsində hər hansı cinayətin törədilməsində təqsirli sayıla bilməz”. Paktın həmin maddəsində növbəti hissəsində bu prinsipdən vacib bir istisna təsbit edilmişdir: “Bu maddədə heç nə törədildiyi zaman beynəlxalq birlik tərəfindən tanınmış ümumi hüquq prinsiplərinə görə cinayət hesab edilən hansısa hərəkət və

---

¹⁹⁰ Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq, “Hüquq ədəbiyyatı” nəşriyyatı, Bakı 2000.

¹⁹¹ Məmmədov R. K. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi. Dissertasiya işi. Bakı. 2004.

¹⁹² The European Convention on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>

ya hərəkətsizlik üçün istənilən şəxsin məhkəməyə verilməsinə və cəzalandırılmasına mane olmur”.¹⁹³ Göstərilən müddəanın mənası bundan ibarətdir ki, müvafiq əməlin törədildiyi dövətdə və törədildiyi zaman cinayət sayılıb-sayılmadığından asılı olmayaraq, şəxsin bilavasitə beynəlxalq normalar əsasında cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi mümkündür.

L.L.Ponomaryovun fikirlərinə¹⁹⁴ əsaslanaraq, beynəlxalq hüquq normalarının milli məhkəmələr və hüquq-mühafizə orqanları tərəfindən tətbiqi zamanı ümumiyyətlə, aşağıdakıların nəzərə alınmasını məqsədmüvafiq hesab edirik:

1) Beynəlxalq normalar Konstitusiyaya, ölkənin hüquq sisteminin məqsəd və prinsiplərinə əsaslanmalıdır.

2) Ölkədə bütün digər hüquq normalarına nisbətdə insan hüquqlarına dair normalar üstün mövqeyə malik olmalıdır.

3) Mühakimə icraatı zamanı beynəlxalq hüquq normasından imtina edilərək, milli normaya istinad yolverilməzdir.

4) Məhkəmə hakimiyyəti yalnız hüquqa tabe olmalıdır, çünki digər orqanlar məhkəmənin müstəqilliyinə hörmətlə yanaşır.

5) Milli məhkəmələr tərəfindən beynəlxalq hüquq normalarının mövcud xüsusi təfsir və şərh qaydalarına riayət olunmalıdır.

6) Beynəlxalq hüquq normaları müəyyən zaman və məkan daxilində tətbiq olunur və ya kolliziyalar aradan qaldırılır.

7) Zəruri olduğu halda məhkəmə və hüquq-mühafizə orqanı XİN-dən və ya müvafiq elmi qurumdan beynəlxalq hüquq normasının tətbiqi ilə əlaqədar rəyin alınması ilə bağlı sorğu edə bilər.

8) Milli və beynəlxalq hüquq arasında ziddiyət yaranarsa məhkəmə ilk növbədə onların yaxınlaşdırılması, uzlaşdırılması məsələsini həll etməyə çalışmalıdır.

---

¹⁹³ International Covenant on Civil and Political Rights,
<http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>

¹⁹⁴ ОТРАЖЕНИЕ НОРМ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА В
РЕШЕНИЯХ СУДА ПО УГОЛОВНЫМ ДЕЛАМ,
<http://www.blog.servitutis.ru/?p=897>

9) Məhkəmə ölkənin büynəlxalq hüquqi məsuliyyətinə və ya xarici siyasi gərginliyə səbəb ola bilən hüququn tətbiqi və şərhindən mümkün olduqca yayınmağa çalışmalıdır.

9.2. Presedent hüququ. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanı milli mühakimə icraatının Avropa hüququna adaptasiyasının stimulu kimi

Avropa və Azərbaycan hüquq sistemləri arasında mübahisəli məqamlardan biri də presedent hüququna münasibətdə sistemlərarası fərqi mövcudluğudur. Buna görə də ilk növbədə anqlo-sakson hüquq sisteminə xas olan presedent hüququnun mahiyyətinə diqqət yetirək.

Presedent hüququ qədim tarixə malikdir. Hələ antik Romada ediktlər (şifahi ərizələr) və ya magistrlərin qərarları presedent kimi çıxış etmiş, orta əsrlərdə isə presedentdən hüququn mənbəyi kimi daha çox İngiltərədə istifadə olunmuşdur. Normandiya lideri I Vilyam 1066-cı ildə İngiltərəni zəbt edəndən sonra krallığın səyyar məhkəmələrini yaratdı ki, onlar işləri yerində həll edib, qərar verirdilər. Həmin qərarlar anoloji işlərə baxılarkən əsas götürülür və eyni məzmunlu qərarlar qəbul olunurdu. Presedentlər vahid bir sistem kimi formalaşmağa başlayaraq, anqlo-sakson hüquq sistemində hüququn mənbəyi kimi qəbul olundu.¹⁹⁵

Beləliklə, **presedent dedikdə** məhkəmələrin anoloji işlərə baxarkən əsaslandığı eyni məzmunlu qərarlar başa düşülür. Presedentlər müasir Avropa hüququnun əsas mənbələrindən biri kimi çıxış edir. Bununla əlaqədar olaraq, hazırda Avropada və bütün dünyada artıq “presedent hüququ” deyilən anlayış geniş qəbul edilməyə başlayıb. Beynəlxalq hüquq yardımçı mənbə kimi beynəlxalq məhkəmə təcrübəsinin böyük rol oynamasını birmənalı olaraq qəbul edir. Ölkəmizin milli hüquq sistemində isə məhkəmə presedentinin hüququn mənbəyi kimi qəbul olunması müəyyən müzakirələrə səbəb olmuşdur. Bu da təsadüfi deyildir.

Professor V. Zorkin haqlı olaraq qeyd edir ki, məhkəmə presedenti problemi təkcə hüquq nəzəriyyəsi və hüquq elminin bir sahəsi deyildir. Bu

---

¹⁹⁵ İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ məhkəmə sistemimizdə uğurla tətbiq edilir. <http://www.jlc.gov.az/Meqaleler/2.pdf>

müasir hüququn inkişafının - həm hüquq yaradıcılığı mənasında, həm də hüquqtətbiqetmə mənasında - əsas problemlərindən biridir.¹⁹⁶

Əvvəllər presedent hüququ məhz anqlo-sakson hüquq sisteminə aid olunan mənbə qisminə başa düşülürdü. Son dövrlərə qədər kontinental hüquq sisteminə aid olan dövlətlərdə, o cümlədən ölkəmizdə məhkəmə presedentinə istinad edilməsinə yol verilmirdi.

Müasir praktika və doktrina beynəlxalq hüququn məhkəmələrin fəaliyyətində rolunu yüksək qiymətləndirir. Hakimiyyətin bir qolu olan məhkəmə sisteminin rolu və əhəmiyyəti, nüfuzu cəmiyyətdə çox vacib sayılır. Çünki, pozulmuş hüquqlar sonda məhkəmələrdə bərpa olunur. Odur ki, məhz məhkəmələr tərəfindən presedentlərin öyrənilməsi zəruri hesab edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Məhkəmə-Hüquq Şurasının səyi ilə hazırda məhkəmələrin fəaliyyətinin Avropa standartlarına uyğunlaşdırılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilir. Hesab edilir ki, məhkəmə hakimiyyəti beynəlxalq hüquq normalarının tətbiqinin təmin olunması və tanınmasında mühüm rol oynayır. “Ölkəmizdə məhkəmə sisteminin inkişafı, müasirləşdirilməsi və yeni infrastrukturun yaradılması, habelə müasir informasiya və kommunikasiya şəbəkəsinin tətbiqi ilə bağlı görülən genişmiqyaslı işlər böyük marağa səbəb olaraq beynəlxalq qurumlar tərəfindən yüksək dəyərləndirilmiş və Azərbaycanın öncül dövlət olduğu vurğulanmışdır. Eyni zamanda hakimlərin tədrisinə və maarifləndirmə işinin aparılmasına, o cümlədən bütün Avropa dövlətləri məhkəmə sistemlərinin fəaliyyətinə dair təhlilləri əks etdirən Avropa Şurası Ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi üzrə Komissiyasının (CEPEJ) əhatəli hesabatlarında görülmüş işlər təqdir edilmişdir. Avropa İttifaqı və Avropa Şurası tərəfindən həyata keçirilən Şərq tərəfdaşlığı ölkələrində məhkəmə islahatlarının gücləndirilməsi layihəsi üzrə hesabatda da ölkəmizdə hakimliyə namizədlərin seçimi proseduru üzrə fəaliyyət metodu müsbət nümunə kimi qiymətləndirilmiş və digər üzv-dövlətlərə bu təcrübəyə əsaslanmaq tövsiyə edilmişdir. Eyni

---

¹⁹⁶ Зорькин В.Д. Прецедентный характер решений Конституционного Суда Российской Федерации // Журнал российского права. 2004. №12. с. 25-28.

zamanda, məhkəmə fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsinə dair BMT standartlarının tətbiqinə də xüsusi diqqət yetirilir. Belə ki, hakimlərin müstəqilliyinin, obyektivliyinin təmin olunmasına, korrupsiyanın qarşısının alınmasına yönələn Hakimlərin davranışı üzrə BMT-nin Banqalor adlanan prinsiplərinin ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılmasında mühüm rolə nəzərə alınaraq, bu sənəd Azərbaycan dilinə tərcümə olunaraq, istifadə üçün bütün məhkəmələrə göndərilmiş, habelə qəbul edildikdən dərhal sonra Məhkəmə-Hüquq Şurası tərəfindən bu prinsiplər rəhbər tutulmaqla Hakimlərin Etik Davranış Kodeksi təsdiq olunmuşdur”.¹⁹⁷ Ona görə də, məsələnin həm nəzəri, həm də praktiki tərəflərinin öyrənilməsi olduqca zəruridir.

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsi bir neçə dəfə yalnız bu qaydada beynəlxalq sənədlərə müraciət etmişdir (məsələn: “Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 32-ci maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 29-cu maddəsinin IV hissəsinə uyğunluğu haqqında” 12 yanvar 1999-cu il tarixli qərar və s.). “Konstitusiyaya Məhkəməsinin öz hüquqi mövqeyini Konstitusiyaya normalarına əsaslandırırsa da o, həmçinin əlavə dəlillərin axtarışında İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinə də istinad edir. Bu cür dəlillərin tətbiq edilməsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi üçün artıq ənənəyə çevrilmişdir.”¹⁹⁸

Qeyd etdiyimiz kimi, beynəlxalq hüquq normalarının milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqi məsələsində xüsusilə qanunvericilik tədbirləri təqdirəlayiqdir. Belə ki, məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi ilə bağlı dövlət başçısının təşəbbüsləri Avropa hüququna istinadın zəruriliyi baxımından milli məhkəmə praktikasında xüsusi bir dönüş yaratmışdır.

---

¹⁹⁷ Məhkəmə islahatlarımız beynəlxalq aləmdə yüksək dəyərləndirilir (Azərbaycan Respublikasının ədliyyə naziri, Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri Fikrət Məmmədovun müsahibəsi), http://justice.gov.az/view_articles.php?id=69

¹⁹⁸ “İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarlarının milli qanunvericiliyin və məhkəmə təcrübəsinin inkişafına təsiri” mövzusunda “dəyirmi masa”. <http://constcourt.gov.az>

“Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanının 6-cı bəndində İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işinin təşkil edilməsi və məhkəmə tərəfindən nəzərə alınması tövsiyə edilmişdir.¹⁹⁹

Bundan sonra Ali Məhkəmənin Plenumu 30 mart 2006-cı il tarixdə “Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı “İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında” Avropa Konvensiyası müddələrinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında” qərar qəbul etmişdir. Qərarda qeyd olunmuşdur ki, "məhkəmələr milli qanunvericiliklə yanaşı, Konvensiya müddələrinə də rəhbər tutmalı və bu zaman İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə istinad etməlidirlər. İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları yalnız onun icraatında olan işlərin həllinə deyil, həmçinin geniş mənada Konvensiyanın normalarının izah edilməsinə, qorunmasına, inkişafına xidmət edir və bu yolla dövlətlərin Konvensiya iştirakçısı kimi daşdıqları öhdəliklərə riayət olunmasına yardım göstərir. Məhkəmələr ədalət mühakiməsini həyata keçirərkən, dövlətin Konvensiya əsasında üzərinə götürdüyü öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etməlidirlər".²⁰⁰

Azərbaycan Respublikası Avropa Konvensiyasına qoşulduqdan sonra milli hüquq sistemi üçün Avropa Məhkəməsinin presedent hüququ

---

¹⁹⁹ “Azərbaycan Respublikasında məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və “Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı (19 yanvar 2006-cı il, № 352) // Azərbaycan. - 2006.-20 yanvar. - N12. - S.1.

²⁰⁰ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddələrinin və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında Qərarı, <http://www.judicialcouncil.gov.az>

mühüm əhəmiyyət kəsb etməyə başlamışdır. Avropa Konvensiyasının 46-cı maddəsinə müvafiq olaraq Avropa Məhkəməsinin Azərbaycana münasibətdə qəbul edəcəyi qərarlar qəti olmaqla bütün dövlət orqanları, o cümlədən məhkəmələr üçün də məcburidir.²⁰¹ Həmin maddənin tələbinin pozulmaması üçün dövlətdə müvafiq hüquqi mexanizm olmalı, milli məhkəmələr tərəfindən Strasburq Məhkəməsinin presedent hüququna müraciət edilməlidir. Konvensiyanın yaratdığı hüquq qaydasının səmərəliliyi çox hallarda onunla izah olunur ki, İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin qərarları iştirakçı dövlətlərin ali məhkəmə, konstitusiya məhkəmələrinin qərarlarında nəzərə alınır, bu da həmin qərarların birbaşa dövlətin daxili hüququna öz təsirini göstərir. İnsan hüquqları və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında" Konvensiyanın tətbiqində Avropa Məhkəməsinin təcrübəsinə istinadın zəruriliyinin hüquqi əsasını həmçinin, "Beynəlxalq müqavilə hüququ haqqında" 1969-cu il Vyana Konvensiyasının 31-ci maddəsinin 3-cü hissəsinin "b" bəndində ifadəsini tapmış "beynəlxalq müqavilənin şərh zamanı onun konteksti ilə yanaşı müqavilənin sonrakı tətbiqi təcrübəsinə istinad edilməsi"ni nəzərdə tutan müddəə təşkil edir.²⁰²

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 10 mart 2000-ci il tarixli "Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində məhkəmələrin fəaliyyəti haqqında" Qərarında göstərilir ki, daxili qanunlar beynəlxalq sazişlərə uyğunlaşdırılanadək məhkəmələr (hakimlər) qərar qəbul edərkən dövlətimizin qoşulduğu beynəlxalq sazişlərə birbaşa istinad etməlidirlər.²⁰³

Məhkəmə aktları nəticəsində fərdin hüquqlarının pozulmasının iki halı fərqləndirilir: a) dövlətin beynəlxalq öhdəlikləri ilə uyğunluq təşkil edən daxili qanunvericiliyin düzgün olmayan təfsiri və ya tətbiqi; b) bilavasitə beynəlxalq hüquqa zidd olan qanunvericilik aktının tətbiqi. Hər iki halda

---

²⁰¹ Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, <http://conventions.coe.int>

²⁰² Vienna Convention on the Law of Treaties 1969,

<http://untreaty.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/>

²⁰³ Ali Məhkəmə plenumunun qərarları, www.supremecourt.gov.az

dövlət beynəlxalq öhdəliklərini pozmuş olur və müvafiq məsuliyyət daşıyır. Məhkəmə aktları nəticəsində fərdin hüquqlarının pozulmasına yol verilməməsi üçün presedent hüququ mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Beləliklə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası və qanunvericiliyi bizə tam imkan verir ki, beynəlxalq hüququn ümumtənzim normalarının, o cümlədən beynəlxalq müqavilələrin milli məhkəmələrdə tətbiqi məsələsi özünün pozitiv həllini tapsın. Bunun üçün birincisi, məhkəmə beynəlxalq müqaviləni ona zidd olan milli qanunvericilik normasının əvəzinə tətbiq edir. Bu göstəriş birbaşa Konstitusiyanın 151-ci maddəsinin və demək olar ki, bütün cari qanunlarda ehtiva olunmuş analoji müddəanın əsasında mümkün ola bilər. İkincisi, məhkəmə beynəlxalq müqaviləyə milli qanunvericilikdə olan boşluqların doldurulması məqsədilə və yaxud onun aydın olmayan müddəaları ilə bağlı müraciət edir. Üçüncüsü isə, müqavilə əlavə hüquqi dəlil kimi, milli hüquq normalarının təfsirinin köməkçi vasitəsi kimi çıxış edir. Bu halda məhkəmə öz dəlillərinin gücünü artırmaq üçün beynəlxalq hüquqa müraciət edir.

9.3. Beynəlxalq media hüququ normalarının milli məhkəmələrdə tətbiqinin bəzi xüsusiyyətləri

Beynəlxalq media hüququ, o cümlədən ifadə azadlığı ilə bağlı normaların və presedent hüququnun Azərbaycan milli məhkəmələrində tətbiqi təcrübəsi formalaşmaqda olan prosesdir. Lakin qeyd edilməlidir ki, böhtan və təhqirlə bağlı çoxsaylı işlər mövcuddur. Xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Avropa ölkələrinin təcrübəsində ifadə azadlığı ilə bağlı işlərdə bu hüquqa münasibətdə mülki mühakimə icraatının həyata keçirilməsi üstünlük təşkil edir və bir qayda olaraq cinayət məsuliyyəti istisna olunur.

Ölkəmizdə söz və mətbuat azadlığının daha etibarlı təmin olunması və inkişafı üçün beynəlxalq media hüququ, habelə ifadə azadlığı və diffamasiya işləri üzrə milli xüsusiyyətlər və jurnalistikanın mövcud vəziyyəti nəzərə alınmaqla beynəlxalq məhkəmə təcrübəsindən faydalanmaq olduqca zəruridir.

İfadə azadlığının Azərbaycan məhkəmə praktikasında səmərəli tətbiqi üçün ilk növbədə cinayət qanunvericiliyinin böhtana, təhqirə görə cinayət cəzaları (azadlıqdan məhrum etmə, ictimai işlər, islah işləri, azadlığın

məhdudlaşdırılması) nəzərdə tutan maddələrinə moratorium qoyulmasına zərurət vardır. Bununla yanaşı, ölkəmizdə mütərəqqi beynəlxalq təcrübələr, konkret hüquqi konsepsiyalar öyrənilməklə diffamasiyaya görə mülki məsuliyyət müəyyən edən qanun layihəsinin hazırlanmasına və qəbul edilməsinə ehtiyac hiss olunur. Xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, ölkə Prezidenti tərəfindən bu məsələyə münasibət bildirilmişdir: “Diffamasiya ilə bağlı məsələlərə gəldikdə, siz yaxşı bilirsiniz ki, hətta Avropanın inkişaf etmiş ölkələrində bu məsələ ilə bağlı birmənalı mövqe yoxdur. Biz Avropa Şurası ilə münasibətlərimizdə dəfələrlə bu məsələ ətrafında fikir mübadiləsi aparmışıq. Biz bu qanunun qəbul olunmasının əleyhinə deyilik. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycanda söz azadlığına görə heç kim həbs olunmur, deyə bilərik ki, bu sahədə bir növ qeyri-rəsmi moratorium qeyd olunubdur. Diffamasiya ilə bağlı məsələ öz həllini tapmalıdır və qanunvericilikdə müvafiq düzəlişlər edilməlidir.”²⁰⁴

Göründüyü, kimi, bu həssas məsələ dövlət başçısının diqqətində olmaqla onun qanunvericilik qaydasında həllinin vacibliyi vurğulanır. Həmin qanunla ölkədə ifadə azadlığının təminatı, ləkələyici informasiyanın yayılmasının qarşısının alınması, habelə digər sui-istifadə hallarına yol verilməməsi üçün şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuz anlayışı dəqiq müəyyən olunmalıdır. Eyni zamanda, bu sənddə mənəvi zərərin əvəzinin tam, adekvat ödənilməsinə təmin edəcək kriteriyalar müəyyən edilməli, diffamasiyaya qarşı müdafiənin təmin olunması və digər ictimai əhəmiyyətli məsələlər, eləcə də ictimai və siyasi fiqurlarla bağlı yazılara görə jurnalist məsuliyyətinin həddi dəqiq müəyyən edilməlidir.

Məhkəmələr tərəfindən dövlət başçısının 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanına uyğun olaraq böhtan, təhqir, özəl həyatın, işgüzar nüfuzun müdafiəsi ilə bağlı işlər üzrə Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinə, Avropa Məhkəməsinin presedentlərində müəyyən olunmuş standartlara uyğun olan məhkəmə təcrübəsinin yaradılması üçün mütərəqqi, nümunəvi qərarlar qəbul etməklə ifadə azadlığı ilə əlaqədar Azərbaycana qarşı işlərin sayının azalmasına nail olmaq mümkündür. Qeyd etmək lazımdır

---

²⁰⁴ Azərbaycan Prezidentinin Mətbuat Şurasının idarə heyətinin üzvləri ilə görüşdəki çıxışından. 22.07.2010. www.president.az

ki, bu məsələ Avropa Məhkəməsinin gələcəyinə dair 2010-cu il İnterlaken və 2011-ci il İzmir konfranlarında aktual problem kimi diqqət mərkəzində saxlanılmış, İzmir Bəyannaməsində bununla bağlı xüsusi müddəa nəzərdə tutulmuşdur: “Məhkəmənin təfsiredici rolunu və ərizəçilərin sayını azaltmaq naminə yerli adekvat tədbirlərə ehtiyac olduğunu nəzərə alaraq, Nazirlər Komitəsinə Konvensiyanın və məhkəmənin presedent hüququnun müddəalarını aydınlaşdırmağa yardım edəcək təfsir və tətbiqlə bağlı yerli yüksək instansiya məhkəməsinin Məhkəməyə konsultativ rəy alınmasına dair sorğu göndərməsinə şərait yaradan proseduru araşdırmağa dəvət edir və bu gələcəkdə üzv dövlətlərə hüquq pozuntularının qarşısını almağa yardımçı ola bilər”.²⁰⁵

İfadə azadlığı və mediaya münasibətdə Konstitusiya və Ali Məhkəmənin qərarlarının əhəmiyyəti özünəməxsusluğu ilə fərqlənir. Çünki, Qərb ölkələrinin də təcrübəsindən bildiyimiz kimi, xüsusilə konstitusiya nəzarəti orqanlarının mövqeyi bu və ya digər məsələnin balanslı və ədalətli həlli üçün kifayət qədər hüquqi gücə malikdir. Bu mənada hesab edirik ki, Konstitusiya Məhkəməsinin Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair 31 may 2002-ci il²⁰⁶ və Ali Məhkəmənin Plenumunun 14 may 1999-cu il²⁰⁷ tarixli qərarlarının ifadə azadlığı ilə şəraf və ləyaqət arasında proporsionallıq baxımından öyrənilməsi vacibdir.

İlk əvvəl Konstitusiya Məhkəməsinin qərarının beynəlxalq hüquqi analizinə diqqət yetirək. Qərarla diffamasiya ilə bağlı Azərbaycan qanunvericilik sistemində təsbit olunan hüquq və azadlıqlar arasında toqquşmanın olması faktı təsdiqlənir. Xarici ölkələrin konstitusiya praktikasında bu məsələ ilə bağlı ziddiyyət məhkəmə qərarları (məs. Almaniya Konstitusiya Məhkəməsi) vasitəsilə aradan qaldırılır. Azərbaycan KM-nin Qərarında bildirilir: “Bir hüququn həyata keçirilməsi

---

²⁰⁵ Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin gələcəyinə həsr olunmuş Yüksək səviyyəli Konfrans. İzmir Bəyannaməsi, <http://justice.gov.az>

²⁰⁶ Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiya Məhkəməsinin Qərarı, <http://www.constcourt.gov.az>

²⁰⁷ Ali Məhkəmə plenumunun qərarları, www.supremecourt.gov.az

digər hüququn məhdudlaşdırılması və ya ümumiyyətlə nəzərə alınmaması ilə müşayiət edilə bilməz. Bu baxımdan şərəf və ləyaqətin müdafiəsi həyata keçirilərkən fikir və söz azadlığı hüququnu nəzərdə tutan Konstitusiyaya müddəalarına da riayət edilməli və hər iki hüquq arasında mütənasiblik təmin olunmalıdır. Bütün hüquqlar həyata keçirilərkən biridigəri ilə rəqabətdə olur və ona görə də qanunun mənəvi zərərin ödənilməsinə nəzərdə tutan müddəaları tətbiq edilərkən, bir hüququn müdafiəsi digər hüququn məhdudlaşdırılması hesabına həyata keçirilə bilməz”. Qərarda şərəf və ləyaqətin müdafiəsi və ifadə azadlığı ilə bağlı Konvensiyanın 10 və 17-ci maddələrinə istinad olunaraq vurğulanır: “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi Haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsində qeyd olunmuşdur ki, hər kəs öz fikirlərini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Konvensiyanın 17-ci maddəsində həmçinin, hər hansı bir dövlətin, qurumun və ya şəxsin burada təsbit olunmuş hüquq və azadlıqlarının ləğvinə yönəlmiş hər hansı fəaliyyətlə məşğul olmaq və ya hər hansı əməl törətmək və ya onları Konvensiyada nəzərdə tutulanlardan daha artıq məhdudlaşdırmaq hüquqlardan sui-istifadənin qadağan olunması kimi qiymətləndirilir.” Qərarda həmçinin, *Lingensin işinə* istinad olunaraq qeyd olunur: “Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin müddəası Avropa Məhkəməsinin 1986-cı il 8 iyul tarixli *Lingensin* Avstriya dövlətinə qarşı iddiasına dair iş üzrə qəbul olunmuş qərarının əsasını təşkil etmişdir. Qərarda fikir ifadə etmək azadlığı demokratik cəmiyyətin aparıcı dayaqlarından biri olmaqla onun tərəqqisi və cəmiyyətin hər bir üzvünün özünü ifadə etməsi şərtləri kimi qəbul olunur.” KM-nın qərarında qeyd edilir ki, “cəmiyyətin hərtərəfli inkişafı üçün əsas prinsiplərdən biri də fikir və söz azadlığının təmin olunmasıdır”.

Qərar ”zərər” anlayışının şərh olunmasına həsr edilərək, mənəvi zərərin ödənilməsi ilə bağlı “konstitusiyaya və qorunan digər əsas hüquq və azadlıqlarla mütənasiblik” meyarının müəyyən edilməsinə məhkəmənin mülahizəsinə etibar edir. Orada qeyd olunur ki, mənəvi zərərin ödənilməsi, habelə, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş başqa məhdudluqların tətbiq edilməsi Azərbaycan Respublikasının

Konstitusiyası ilə qorunan digər əsas hüquq və azadlıqlarla mütənəsib olmaqla hər bir konkret halda məhkəmənin mülahizəsindən asılıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, KM-nin qərarında nəzərdə tutulan “mülki qanunvericilikdə şərafət, ləyaqət, işgüzar nüfuz, şəxsi həyat sirri və şəxsi toxunulmazlıqla bağlı pozuntuların nəticəsində dəymiş zərərin ödənilməsi nəzərdə tutulsa da, digər şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarından və qeyri-maddi nemətlərdən istifadə etmək hüquqlarının pozulması nəticəsində vurulmuş zərərin ödənilməsi müəyyən olunmamışdır” kimi haqlı mövqeyinə adekvat olaraq qanunverici orqan tərəfindən hələki münasibət bildirilməmişdir.

Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında Ali Məhkəmənin Plenumunun 30 mart 2006-cı il tarixli 5 sayı Qərarının 22-ci bəndində xüsusi olaraq qeyd olunur: “Mətbuat, söz azadlığı ilə bağlı işlərə baxarkən məhkəmələr hüquqi dövlət quruculuğunda mətbuatın mühüm rol oynamasını nəzərə almalı, ona diqqət yetirməlidirlər ki, mətbuat ictimai fikri formalaşdırır, vətəndaşların hakimiyyət strukturları üzərində nəzarətini həyata keçirir, demokratik dəyərlərin yayılması üçün maarifçilik funksiyasını yerinə yetirir. Fikir ifadə etmək azadlığı demokratik cəmiyyətin mühüm əsaslarından biri olmaqla yanaşı fərdi fikirlərə münasibətdə dözümlülük demokratik siyasi sistemin mühüm ünsürüdür. Nəzərə alınmalıdır ki, tək-cə məlumatın məzmunu deyil, onun şəxsin şərafət və ləyaqətinin alçaldılmasına səbəb olmayan ifadə forması da fikir azadlığı ilə müdafiə olunur. Fikir ifadə etmək azadlığına qoyulan məhdudiyət məcburi xarakterə malik ictimai zərurətlə bağlı olmalıdır.”²⁰⁸

Ali Məhkəmənin Plenumunun Şərafət və ləyaqətin müdafiəsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında 14 may 1999-cu il 7 №-li qərarına gəldikdə isə burada diffamasiyaya dair fərqli fikirlər yer alıb. Qərarla “şərafət və ləyaqətin

---

²⁰⁸ Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu Ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi zamanı «İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi haqqında» Avropa Konvensiyası müddəalarının və İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedentlərinin tətbiqi haqqında Qərarı, <http://www.judicialcouncil.gov.az>

müdafiəsi ilə əlaqədar işlərin sayının xeyli artma” səbəbi kimi “vətəndaşların və KİV-in onlara verilmiş bu hüquq və azadlıqlardan istifadə etdikdə başqalarının şərəf və ləyaqətinə toxunan, onları ləkələyən hərəkətlərə yol verməsi” qeyd olunur. Qərarda deyilir: “Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları Konstitusiyaya ilə onlara verilmiş fikir, söz, mətbuat, məlumat və yaradıcılıq azadlıqlarını həyata keçirdikdə bir qayda olaraq qanunlara riayət edir, başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşırlar. Bununla bərabər, qeyd etmək lazımdır ki, bəzi vətəndaşlar və kütləvi informasiya vasitələri onlara verilmiş bu hüquq və azadlıqlardan istifadə etdikdə başqalarının şərəf və ləyaqətinə toxunan, onları ləkələyən hərəkətlərə yol verirlər. Bunun nəticəsində son illər məhkəmələrdə vətəndaşların şərəf və ləyaqətlərinin müdafiəsi ilə əlaqədar işlərin sayı xeyli artmışdır.” Qərarın ikinci mühüm elementi məhkəmələrə “təşkilatların şərəf və ləyaqətini ləkələməsi”nə hüquqi qiymət verməsi tövsiyə edilir. Belə ki, qərarın üçüncü bəndində qeyd olunur: “Məhkəmələr şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə işlərə baxılarkən üç halı aydınlaşdırmalı və onlara məcmu halında hüquqi qiymət verilməlidir: məlumatın vətəndaşların və təşkilatların şərəf və ləyaqətini ləkələməsi; həmin məlumatların doğru olmaması; bu məlumatların yayılması.”²⁰⁹

İfadə azadlığı ilə bağlı mühüm beynəlxalq və milli hüquqi məsələlərdən biri də jurnalistlərə tətbiq olunan həbs qətimkan tədbirləri ilə bağlıdır. Ali Məhkəmə yuxarıda qeyd etdiyimiz 2006-cı il tarixli 5 sayılı qərarında bununla bağlı mövqeyini birmənalı şəkildə bildirmişdir: “Həbs qətimkan tədbirinə müstəsna tədbir kimi baxılmalı və başqa qətimkan tədbirinin tətbiqinin qeyri-mümkün olduğu, son dərəcə zəruri hallarda tətbiq olunmalıdır.”

Sənəddə ictimai fəaliyyətlə əlaqədar məlumatın şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumat hesab edilməsi ilə bağlı vurğulanır: “məlumat əxlaqi prinsiplər, istehsal-təsərrüfat, xidmət və ictimai fəaliyyətlə əlaqədar cəmiyyət, kollektiv və yaxud ayrı-ayrı şəxslər arasında vətəndaş barəsində mənfi rəy yaradırsa, o, şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumat hesab edilir.” Qeyd edək ki, bu tipli məlumatlar müstəsna dərəcədə

---

²⁰⁹ Ali Məhkəmə Plenumunun qərarları, www.supremecourt.gov.az

Konvensiya ilə müdafiə olunur. Sənədə əsasən “məlumatın doğru olmaması dedikdə, onun həqiqətə uyğun olmaması, yəni yalan olması anlaşılır”.

Qərarla şəxs tərəfindən idarə, təşkilat və dövlət qurumlarına məktub, ərizə və şikayətlər göndərilməsi məlumatın yayılması hesab olunur. Orada qeyd olunur: “Məlumat başqa şəxsə, bir neçə və yaxud qeyri-müəyyən şəxslər dairəsinə bildirildikdə yayılmış hesab edilir. Məlumat mətbuatda dərc edilməklə, radio və televiziya verilişlərində səsləndirilməklə, kinoxronikal proqramlarda nümayiş etdirilməklə, əsərlərdə təsvir edilməklə, yığıncaq və toplantılarda deyilməklə, məktub, ərizə və şikayətlərdə göstərilməklə, idarə, müəssisə və təşkilatlardan çıxan sənədlərdə qeyd edilməklə və s. üsullarla yayıla bilər.

Bununla əlaqədar Avropa Məhkəməsinin **Kazakov Rusiyaya qarşı** işi üzrə qərarında isə qeyd edilir ki, “böhtan tələbi kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunan formada deyil, ərizəçinin hərbi hissə komandirinə yazılı şikayəti əsasında meydana gəlib. Özü sabiq zabit olan ərizəçi həmin hərbi hissəyə rəhbərlik edən komandirə əvvəlki komandirin qanunsuz hərəkətlərindən şikayət edərək, məktub yazıb.”²¹⁰ Məhkəmə hesab edir ki, “informasiyanın aid olduğu şəxsə çatdırılması” onun yayılması hesab olunmur və buna görə də böhtan kimi nəzərdən keçirilə bilməz. Şərəf və ləyaqətin müdafiə vasitəsi kimi “ictimaiyyət qarşısında üzr istəmə” tələbi də müasir beynəlxalq hüquqla uzlaşmır. Qərarla deyilir: “Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi haqqında iddia təmin edildikdə məhkəmə Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosesual Məcəlləsinin 200-cü maddəsinə müvafiq olaraq qətnamənin qərar hissəsində hüquqi məlumatın nədən ibarət olmasını, hansı məlumatın təkzib edildiyini, məlumatın təkzibedilmə üsulunu (kütləvi informasiya vasitəsində məlumat vermək, həqiqətə uyğun olmayan sənədi dəyişmək, ictimaiyyət qarşısında üzr istəmək və s.) və qaydasını, zəruri olan hallarda isə təkzibin mətnini, qətnamənin icra müddətini göstərməlidir.”

---

²¹⁰ Kazakov v. Russia. Application no. 1758/02, 18 December 2008, <http://cmiskp.echr.coe.int>

Ümumiyyətlə, Konstitusiya və Ali Məhkəmənin qeyd olunan qərarları ifadə azadlığı, eləcə də şərəf və və ləyaqətin beynəlxalq hüquqi və dövlətdaxili müdafiəsi baxımından irəliyə doğru atılmış addım kimi faydalı hesab oluna bilər.

9.4. Milli və beynəlxalq hüquq kontekstində ədliyyə-media münasibətləri²¹¹

Demokratik cəmiyyətdə dövlət orqanları ilə media arasında səmərəli münasibətlərin qurulması müasir dövrün yeni çağırışlarından və hüquqi dövlət quruculuğunun əsas elementlərindən biridir. Bütövlükdə cəmiyyətin maraq və mənafeyinin, hər bir fərdin hüquq və azadlıqlarının təmin olunması, o cümlədən, fikri ifadə və informasiya azadlığı, şərafət, ləyaqət və işgüzar nüfuzun qorunması, şəxsi həyatın toxunulmazlığı, ədalətli məhkəmə araşdırması hüququ sivil dünyanı və hər bir dövləti narahat edən məsələ olmaqla, müasir insan hüquqları konsepsiyasının ən aktual problemlərindən hesab edilir. Çünki, qüvvədə olan milli və beynəlxalq hüquq normalarına görə, qeyd olunan hüquq və azadlıqların mühafizəsi, onlar arasında tarazlığın qorunması, ziddiyyətlərin aradan qaldırılması vəzifəsi dövlət orqanlarının üzərinə düşür. Həmçinin, dövlət qurumları ilə kütləvi informasiya vasitələri (KİV) arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsi, onların informasiya məsələləri üzrə vəzifəli şəxsinin və ya struktur bölməsinin media ilə əlaqələrinin təkmilləşdirilməsi, qarşılıqlı etimadın artırılması KİV-in inkişafına dövlət dəstəyinin təmin edilməsinin əsas vasitələrindəndir. Bu mənada yalnız cəmiyyətə fayda verə biləcək informasiya mübadiləsi, ölkəmizin ərəzi bütövlüyünü, milli təhlükəsizliyini, dövlət sirrini, xidməti sirri, ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini qorumaqla məlumatların dövriyyəyə buraxılması dövlət və media qurumları arasında ictimai maraqlara xidmət edən, qanunun aliliyinə və ədalətli mövqeyə əsaslanan qarşılıqlı münasibətlərin formalaşdırılmasından müstəsna dərəcədə asılıdır.

Media azadlığı, mətbuatın açıqlığı hüquqi dövlətin mühüm atributu və həlledici demokratiya meyarı hesab olunduğundan, kütləvi informasiya vasitələri üçün ictimai xarakterli informasiyaya sərbəst və maneəsiz çıxış imkanlarının yaradılması hazırki dövrdə Azərbaycanda

---

²¹¹ Qeyd: Bu paragraf “Qanunçuluq” jurnalının 07 iyul 2010-cu il tarixli sayında S. T. Məcidovun müəllifi olduğu “Ədliyyə-media münasibətləri milli və beynəlxalq hüquq kontekstində” adlı məqalə şəklində dərc olunmuşdur.

dövlət orqanlarının qanunvericilik qaydasında təsbit olunmuş vəzifələrini təşkil etməklə, həm də əksər dünya ölkələri ilə müqayisə oluna bilən, daim inkişafda olan bir proses kimi səciyyələndirilməlidir. Təməmində plüralizm, söz və mətbuat azadlığı kimi bəşəri dəyərlər dayanan bu proses ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən başlanılan senzurasız və təhlükəsiz informasiya siyasətinə, beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılan mükəmməl normativ-hüquqi bazaya əsaslanır. Həmin liberal siyasi kurs bu gün ölkə Prezidenti cənab İlham Əliyev tərəfindən milli mətbuatımızın inkişafına dair bir sıra fərman və sərəncamların imzalanması ilə real təşkilati-texniki, hüquqi, iqtisadi və digər tədbirlərlə KİV-ə dövlət dəstəyi göstərilərək uğurla davam etdirilir. Dövlət başçısının 2008-ci il 31 iyul tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi Konsepsiyasına görə fikir, söz və məlumat azadlığı, sərbəst düşüncə KİV-in və bütövlükdə müasir informasiya cəmiyyətinin söykəndiyi əsas dəyər və məqsədlər olmaqla, eyni zamanda kütləvi informasiya vasitələri hakimiyyətin fəaliyyəti haqqında cəmiyyətin məlumatlandırılmasını və ictimai fikrin ifadə olunmasını təmin edən təsirli vasitə kimi dövlətin informasiya siyasətinin mühüm sosial institutlarından biridir.

Dövlət qurumları və medianın qarşılıqlı münasibətləri kompleks yanaşma tələb edən sahə olmaqla, bir sıra xüsusiyyətlərinə görə daha çox innovativ inkişaf tempi ilə diqqəti cəlb edir. Qanunvericiliklə əsas məqsədini insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunması kimi şərəfli bir missiya təşkil edən hüquq-mühafizə, o cümlədən ədliyyə orqanlarının ictimaiyyətlə və KİV-lə əlaqələrinin qurulması, ədliyyə-media-vətəndaş münasibətlərinin daha da yaxınlaşdırılması və inkişafı spesifik hüquqi metodlara əsaslanır. Əminliklə qeyd etmək olar ki, müasir dünya praktikasında sivil ədliyyə-media münasibətlərinin ən mütərəqqi və qabaqcıl iş üsulları bu gün ölkəmizdə uğurla tətbiq olunur.

Ədliyyə sahəsində vahid dövlət siyasətinin formalaşmasında iştirak edən və bu siyasətin həyata keçirilməsini təmin edən Ədliyyə Nazirliyi bu məsələdə önəmli rola malik olmaqla, öz fəaliyyəti haqqında ictimai maraq kəsb edən məlumatları kütləvi informasiya vasitələrində yaymaq

vəzifəsini əməkdaşlıq, şəffaflıq və qarşılıqlı məsuliyyət əsasında yerinə yetirir. Eyni zamanda, nazirlik tətəfindən mətbu nəşrlərin uçotu aparılır, məhkəmələrin fəaliyyətinə inzibati nəzarət həyata keçirilir. Nazirlik əhalinin vətəndaş hüquqları barədə məlumatlandırılması və onlara pulsuz hüquqi yardım göstərilməsi məqsədilə KİV-in imkanlarından istifadə etməklə bölgələrdə hüquqi məsləhət xidməti mərkəzinin yaradılmasını təmin etmişdir. Hazırda əhalinin hüquqi maarifləndirilməsi işində fəal iştirak edən nazirliyin 4 İnternet saytı fəaliyyət göstərir, 4 hüquq jurnalı, “Ədliyyə” qəzeti və digər nəşrləri dərc olunur. Mətbu nəşrlərin uçotu, sərbəst və maneəsiz fəaliyyəti ilə bağlı mütərəqqi hüquqi baza və real şərait yaradılaraq, nazirliyin üzərinə mühüm vəzifələr qoyulmuş, indiyə qədər ölkədə 4500-dən artıq mətbu nəşrin uçotu həyata keçirilmişdir.

Bu gün hər kəs Azərbaycan ədliyyəsinin fəaliyyəti barədə informasiyaya sərbəst çıxış imkanlarına malikdir. Ölkə Prezidentinin 6 fevral 2009-cu il tarixli “Azərbaycan ədliyyəsinin inkişafına dair 2009-2013-cü illər üçün Dövlət Proqramı”nın icrası ilə əlaqədar ədliyyə orqanlarında və məhkəmələrdə yeni informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi, normativ-hüquqi və maddi-texniki təminatın yaxşılaşdırılması, infrastrukturun yeniləşdirilməsi, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması və qanunvericiliklə ədliyyə fəaliyyətinə aid edilmiş digər sahələr üzrə ardıcıl və məqsədyönlü addımlar atılmışdır. Ədliyyə sistemində vətəndaşların üzləşdikləri hər cür hüquqazidd əməllərə qarşı qəti tədbirlərin görülməsi, əhaliyə operativ hüquqi məsləhətlərin verilməsi, həmçinin ictimaiyyətlə əlaqələrin daha səmərəli qurulması məqsədilə www.justice.gov.az İnternet saytında interaktiv rejimdə “Qaynar xətt”, “Sual-cavab” xidmətləri fəaliyyət göstərir, elektron poçt ünvanı və digər elektron xidmətlər yaradılmış, yeni informasiya sistemlərinin tətbiqinə başlanılmışdır. Ayrı-ayrı fərdlər və KİV tərəfindən nazirliyə ünvanlanan hər bir müraciət və təklif aidiyyəti baş idarə, idarə və xidmətlər tərəfindən diqqətlə öyrənilir, araşdırılır və müvafiq ölçülər götürülür. İnsan hüquq və azadlıqlarının təminatı, o cümlədən informasiya siyasəti, məlumatların reyestri və mühafizəsi ilə bağlı Ədliyyə Nazirliyi dövlət orqanları sistemində çox nüfuzlu bir quruma çevrilmiş və onun səlahiyyət dairəsi getdikcə genişlənir.

Ədliyyə və məhkəmə orqanları qarşısında qanunçuluğun təmin edilməsi, insan hüquqlarının müdafiəsi, cəza-icra siyasətinin humanistləşdirilməsi, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin daha da artırılması, yeni informasiya texnologiyalarının tətbiqi, hüquqi maarifləndirmə, yüksək hazırlıqlı hüquqşünaslardan ibarət kadr potensialının formalaşdırılması kimi vəzifələr dayandığından bu sahənin ölkə ictimaiyyəti ilə əlaqələri hazırda daha sıx və intensiv xarakter daşıyır. Eyni zamanda, ədalət mühakiməsinin nüfuzu və qərəzsizliyinin təminatı ilə bağlı ədliyyə və media münasibətlərində müasir milli və beynəlxalq hüquq kontekstindən elə aktual məqamlar mövcuddur ki, bunlar KİV-in və bütövlükdə cəmiyyətimizin dəqiq və obyektiv məlumatlarla təmin olunması baxımından əhəmiyyətli tendensiyalardan hesab edilir. Ona görə də, KİV ədliyyə qurumları ilə cəmiyyət arasında qərəzsiz mediator, müasir qərb media hüququ termini ilə desək “watchdog” (“keşikçi köpək”-ictimai nəzarətçi) funksiyasını layiqincə yerinə yetirməlidir.

Ölkəmizdə ictimai nəzarətçi missiyasının qanunun aliliyi və ədalətlik prinsiplərinə müvafiq olaraq həyata keçirilməsi, informasiya azadlığından səmərəli istifadə olunması beynəlxalq hüquqa əsaslanan təkmil normativ-hüquqi bazanın formalaşdırılması davamlı ədliyyə-media əlaqələri baxımından ilkin və zəruri şərt kimi çıxış edir. Azərbaycanda qanunvericilik sisteminin beynəlxalq normalara uyğun təkmilləşdirilməsi prosesi 1995-ci ildə Konstitusiyamızın qəbulu ilə başlanmış, hazırda bu istiqamətdə məqsədyönlü tədbirlər davam etdirilməkdədir. Müasir cəmiyyətimizin mühüm hərəkətverici qüvvələrindən biri olan KİV-in inkişafında, onların ictimai həyatda rolunun güclənməsində respublikamızda mühüm irəliləyişlər baş vermiş, beynəlxalq qurumların mütərəqqi qərar və tövsiyələrinin əksəriyyəti qəbul olunan qanunlarda öz əksini tapmış, ifadə və informasiya azadlığı ilə bağlı qanunvericiliyimizə beynəlxalq hüquqdan çoxsaylı normalar implementasiya olunmuşdur. Məsələn, informasiya azadlığı baxımından ən əhəmiyyətli normaların təsbit olunduğu 30 sentyabr 2005-ci il tarixli “İnformasiya əldə etmək haqqında” Qanun bunun ən bariz nümunəsi hesab oluna bilər. Eyni zamanda, ölkə başçısı dəfələrlə öz çıxışlarında

vurğulamışdır ki, Azərbaycanda kütləvi informasiya vasitələri sahəsində MDB məkanında və Şərqi Avropada ən demokratik, liberal qanunvericilik bazası mövcuddur, KİV-in geniş inkişaf etmiş şəbəkəsi fəaliyyət göstərir, ölkəmiz söz, fikir və məlumat azadlığının inkişafı ilə bağlı beynəlxalq təşkilatlarla, o cümlədən Avropa Şurası və ATƏT-lə sıx əməkdaşlıq edir, üzərinə götürdüyü öhdəliklərdən irəli gələn vəzifələri yerinə yetirir. Ölkəmizin media ilə bağlı səmərəli əlaqələr həyata keçirdiyi ATƏT-in 1994-cü il Sammitinin Yekun Sənədinin 36-cı maddəsində qeyd olunur ki, “öz fikrini ifadə etmək əsas insan hüququ və demokratik cəmiyyətin başlıca elementlərindən biridir. Bununla bağlı olaraq, KİV-in müstəqilliyi və plüralizmi azad və açıq cəmiyyət üçün və dövlət idarəetmə orqanlarının hesabat vermələri üçün çox vacibdir. Onların rəhbər prinsipləri bu hüququn müdafiəsi olacaqdır”.

Media ilə münasibətlərin davamlı inkişafı, ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması və qərəzsizliyinin təmin olunması, azad fikrin rəşional müdafiəsi ilk növbədə dünyanın müxtəlif hüquq sistemlərinə aid hüquqi məfhumların unifikasiyasından, həmin terminlərə milli və beynəlxalq məhkəmələrin verdiyi şərhərdən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Çünki, terminoloji kolliziya bəzən ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi, qarşılıqlı hüquqi yardımın göstərilməsi, məhkəmə qərarlarının icrası, jurnalist hüquqlarının müdafiəsi və s. zamanı praktik çətinliklər yaradır.

Ədliyyə-media münasibətlərinin araşdırılması zamanı “ədalət mühakiməsi”, “ədalət mühakiməsinin nüfuzu” terminlərinin izahına da diqqət yetirilməsi zəruridir. Avropa Məhkəməsi “*Sandi Tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* işində (1979) “ədalət mühakiməsinin nüfuzu” ifadəsinin mənasını izah edərkən bildirmişdir ki, ““ədalət mühakiməsi” termini ədliyyə mexanizmini və ya məhkəmə hakimiyyətini, o cümlədən rəşmi vəzifələrini icra edən hakimləri əhatə edir. “Ədalət mühakiməsinin nüfuzu” isə belə bir anlayışı ehtiva edir ki, məhkəmələr qanuni hüquq və vəzifələrin müəyyən edildiyi, bunlarla bağlı mübahisələrin həll olunduğu forumlardır və ictimaiyyət də onları məhz bu cür qəbul edir. Bundan başqa, bu termin məhkəməyə hörmət və inamı ifadə edir.” Bütün bu hüquqi anlayışların doktrinal və məhkəmə şərhli həm də ədliyyə

sahəsində ixtisaslaşan jurnalistlərin işinin, o cümlədən informasiya əldə etmə imkanlarının daha effektiv təmini üçün faydalı ola bilər.

İnsan hüquqlarının zəruri komponenti olan informasiya azadlığı fundamental hüquqlardandır. BMT Baş Assambleyasının 59 (I) sayılı qətnaməsində qeyd olunur ki, “informasiya azadlığı əsas insan hüququdur və... BMT-nin müqəddəs tutduğu bütün azadlıqların məhkəmə daşığıdır”. Eyni zamanda, cəmiyyətin ictimai maraq doğuran məlumatı almaq hüququ Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi ilə təmin olunur. İnformasiyaları topluma çatdırmaq imkanı verdiyindən, KİV-ə münasibətdə Avropa Məhkəməsi bu hüququ ictimaiyyətin adekvat məlumatlandırılmaq, xüsusən də, ictimai maraq kəsb edən məsələlərə dair məlumatlar alması baxımından əhəmiyyətli azadlıq kimi şərh edir. Məlumatın ictimaiyyətə çatdırılmasında media xüsusi rola malik olduğuna görə, o, məhkəmə orqanları və ədliyyə mexanizminin fəaliyyəti haqqında informasiyanı yaymaq imkanına, o cümlədən ictimai xarakterli məsələlərə dair cinayət prosesləri və ədalət mühakiməsi ilə bağlı sərbəst qeydlər etmək hüququna malikdir.

Lakin, informasiya azadlığının labüdlüyü hələ “heç kəsə”, o cümlədən mediaya imkan vermir ki, bu hüquqdan istədiyi şəkildə istifadə etsin. Bu məsələdə KİV müvafiq səlahiyyətli dövlət orqanları və məhkəmələr tərəfindən həm milli, həm də beynəlxalq normalara əsasən tətbiq olunan bir sıra şərtlərə, məhdudiyətlərə və sanksiyalara məruz qala bilər. İnformasiya azadlığını məhdudlaşdırmaq üçün mümkün əsasların siyahısı 10-cu maddənin 2-ci bəndində qeyd olunmuşdur. Bunlara aiddir: a) milli təhlükəsizlik; b) ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları; c) iğtişaş və ya cinayətin qarşısının alınması; ç) sağlamlıq və ya mənəviyyətin mühafizəsi; d) digər şəxslərin nüfuzu və ya hüquqlarının müdafiəsi; e) jurnalist mənbələrinin qorunması; ə) ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyinin təmin olunması. Bütün hallarda başda milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ictimai asayişlə bağlı işlər olmaqla digər sferalara aid işlərdə də məhkəmələr belə şərtləri nəzərə alır və bu cür məhdudiyətlərin zəruriliyini həmişə çox diqqətlə yoxlayır.

Azərbaycan ədliyyəsinin media ilə qarşılıqlı əlaqələrinin müasir dövrün tələblərinə uyğun şəkildə inkişafını nəzərə alaraq, məsələyə insan

hüquqları, cinayətlərin qarşısının alınması və ədalət mühakiməsi prizmasından Avropa məhkəmə təcrübəsinə və digər beynəlxalq sənədlərə əsaslanmaqla yanaşmanı iki əsas səbəbə görə məqsədəuyğun hesab edirik. Birincisi, konstitusiyaya görə beynəlxalq normalar milli qanunlardan (konstitusiya və referendumla qəbul olunan aktlar istisna olmaqla) üstün sayılır, digər tərəfdən, beynəlxalq hüquq normalarının milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqi məsələsində dövlət başçısının “Azərbaycan Respublikasının məhkəmə sisteminin müasirləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında” AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə” 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanının 6-cı bəndində İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun öyrənilməsi işinin təşkil edilməsi və məhkəmə tərəfindən nəzərə alınması tövsiyə edilmişdir. Xüsusi vurğulanmalıdır ki, hazırda Məhkəmə-Hüquq Şurasının səyi ilə milli məhkəmələr tərəfindən presedentlərin öyrənilməsi və onların fəaliyyətinin Avropa hüququnun tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilməkdədir.

İnformasiya azadlığına əsaslanan media təsisatları kimi, ədalət mühakiməsi və onun səmərəli həyata keçirilməsi məsələləri də xüsusi müdafiəyə malikdir. Ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyinin təminatının cəmiyyət həyatının mühüm və ayrılmaz tərkib hissəsi olmasını həm beynəlxalq qurumların tövsiyələri, həm də Avropa Məhkəməsinin təcrübəsi təsdiq edir. İnformasiyaya çıxış, onun əldə olunması, ötürülməsi və s. kimi dəyərlər demokratik toplum üçün nə qədər əhəmiyyətli faktorlar sayılırsa, ədalət mühakiməsinin nüfuzu və qərəzsizliyi, cinayət prosesləri zamanı konfidensiallığın, ictimaiyyətin məhkəmə orqanlarına inamının qorunması da bir o qədər zəruri hesab edilir. Məhkəmə yuxarıda qeyd etdiyimiz “*Sandi Tayms*” *Birləşmiş Krallığa qarşı* işi üzrə qərarında etiraf etmişdir ki, prosesdəki tərəflərin hüquqlarının müdafiəsi ədalət mühakiməsinin nüfuzunun müdafiəsinə bərabərdir, çünki tərəflər məhkəmə prosesinin iştirakçısı olaraq ədalət mühakiməsi mexanizminə cəlb edilirlər. Həmin işdə hökumət qəzet məqaləsinin dərc olunmasına qoyulmuş qadağaya ədalət mühakiməsinin qərəzsizliyinin müdafiəsi və ictimaiyyətin məhkəmə orqanlarına

inamının qorunması maraqları ilə haqq qazandırmışdır. “Sandi Tayms” 10-cu maddənin pozulduğunu iddia edirdi, hökumət isə “talidomid faciəsi” ilə bağlı məhkəmə işlərinin hələ başa çatmaması səbəbindən qadağaya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini qorumaq zərurəti ilə haqq qazandırır. Avropa Məhkəməsi belə bir faktın hamılıqla qəbul olunduğunu bildirmişdir ki, məhkəmələr vakuum şəraitində fəaliyyət göstərə bilməzlər, onlar mübahisələrin həll edildiyi məkan olsa da, bu o demək deyil ki, müzakirələr hər hansı bir yerdə - ümumi mətbuatda, ixtisaslaşmış nəşrlərdə və ya geniş ictimaiyyət arasında aparıla bilər. Bundan başqa, Məhkəmə müəyyən etmişdir ki, məhkəmələrdə qaldırılan məsələlərlə bağlı məlumat və ideyaları yaymaq vəzifəsinin olmasına baxmayaraq, KİV digər ictimai maraq doğuran sahələrdə olduğu kimi, ədalət mühakiməsinin lazımı qaydada həyata keçirilməsi maraqları naminə təbiiq edilən müəyyən sərhədləri aş bilməz.

Şopfer İsveçrəyə qarşı qərarda (1998) isə ərizəçi vəkil mətbuat konfransı keçirərək həmin vaxt baxılmaqda olan bir müştərisinin işi ilə bağlı yerli cinayət məhkəməsi sistemini tənqid etmişdi. Mətbuat konfransında ərizəçi məhkəmə orqanlarını illər boyu yerli qanunları və insan hüquqlarını pozmaqda təqsirləndirmiş, həmçinin müştərisinin həbsə alınması üsulunu və onların buna reaksiyasını tənqid etmişdi. O, qeyd etmişdir ki, qanunun aliliyinə əsaslanan dövlətdə mühüm rola malik olan məhkəmələr ədalət mühakiməsinin təminatçısı olaraq ictimaiyyətin inamını qazanmalıdırlar. Məhkəmə mətbuat konfransının əslində son vasitə olmadığını, ərizəçinin şikayətlərinin onun müştərisinin işinə hələ baxılmaqda ikən verildiyini qeyd etmişdir. Ərizəçinin istifadə edə biləcəyi başqa hüquqi imkanların tükənmədiyini bildirən Məhkəmə məruz qaldığı cərimənin kiçik məbləğdə olduğunu nəzərə alaraq, belə qənaətə gəlmişdir ki, dövlət hakimiyyəti orqanları onu cəzalandırarkən qiymətləndirmə sərbəstliyinin hüdudlarını aşmamışdır.

Bununla bağlı digər bir qərarda - **Veber İsveçrəyə qarşı** işdə (1990) RM adlı şəxs tərəfindən qəzetdə dərc olunan məktubda iddia edilirdi ki, ərizəçi jurnalist vicdansızdır, şübhəli məqsədlər üçün insanlardan pul istəyir və həmin pulun düzgün hesabatını aparmır. Ərizəçi diffamasiya barədə RM-ə qarşı mülki iddia qaldırmış, prosesin davam etdiyi ərəfədə

o mətbuat konfransı keçirərək bildirmişdir ki, RM hazırda diffamasiyaya görə mülki prosesə cəlb olunub. Bundan başqa, o, qeyd etmişdir ki, işə baxan məhkəməyə müəyyən sübutlar təqdim edib və məhkəmə istintaqını aparan hakimə qarşı şikayət verib. Məhkəmə istintaqının konfidensiallığını pozduğuna görə ərizəçinin özünə qarşı proses başlanılmış, nəticədə, o, təqsirli bilinərək cərimə olunmuşdur. Avropa Məhkəməsi qeyd etmişdir ki, ərizəçiyə qarşı proses məhkəmə istintaqının lazımı qaydada həyata keçirilməsi və ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək məqsədini güdmüşdür.

Təqsirsizlik prezumpsiyası, məlumatın dəqiqliyi və verilməsi yolları, cinayət prosesi ilə əlaqədar müntəzəm məlumatlandırılma, proses zamanı şəxsi həyatın toxunulmazlığının qorunması, məhkəmədən əvvəl qərəzli məlumatın yayılması, məhkəmə iclas zallarından canlı yayım, şahidlərin müdafiəsi, cəzaların icrası haqqında medianın məlumat əldə etmə imkanları və s. məsələlərə dair bütün qəbul olunmuş sənədlərə əsasən həm ədliyyə, həm də media qurumlarının üzərinə konkret vəzifələr qoyulmuşdur.

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin (AŞ NK) Medianın cinayət prosesi haqqında informasiya ilə təmin olunmasına dair 10 iyul 2003-cü il tarixli Bəyannaməsində qeyd olunur ki, jurnalistlər, xüsusilə cinayət prosesi barədə yazan reportyorlar özlərinin məqalə və məlumatlarında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərlə Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlara uyğun olaraq, təqsiri qanun əsasında məhkəmə tərəfindən sübut edilənədək, təqsirsiz şəxs qismində davranmaq, onlarla yanaşı qurbanların, iddiaçıların, məhkum edilmiş şəxslərin və şahidlərin, eləcə də, onların ailə üzvlərinin ləyaqəti, təhlükəsizliyi və şəxsi hüquqlarına Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, əgər informasiya ictimai maraq kəsb edirsə, hörmət etməyə borcludurlar. Media nümayəndələri şəxsin əvvəlki cinayətini, əgər bu, ictimai maraq kəsb edirsə və ya yenidən ictimai narahatlıq mövzusunə çevrilərsə yada salmamaq, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş azlıqların və digər kateqoriyadan olan zəif şəxslərin maraqlarına münasibətdə həssas olmaq, zərərli olan cinayət araşdırmalarından və məhkəmə proseslərindən, eləcə də, özlərinin cinayət prosesinə dair məqalə və məlumatlarında

ksenofobiya, ayrı-seçkilik və ya zorakılığa sövq edilməsi ehtimal olunan zərərli və alçaldıcı istinadlardan boyun qaçırmağa dəvət edilir. Sənəddə həmçinin, ədliyyə orqanlarına jurnalistlərin hüquq və məhkəmə sahəsində treninqlərini dəstəkləməklə, media və onların peşəkar birlikləri, təhsil qurumları və məhkəmələrlə əməkdaşlıqda, cinayət prosesinə dair materiallara görə onların məsuliyyətini artırmaq, mediada cinayət prosesi barədə gedən materiallarla əlaqədar, peşəkar etik standartlar müəyyən etməklə hər hansı özünütənzimləmə təşəbbüslərini dəstəkləmək, media qurumları ilə əməkdaşlıq tövsiyə olunur.

Eyni zamanda, faktların ciddiliyi və ya ictimai maraq doğuran digər hallar səbəbindən ictimaiyyətin xüsusi diqqətində olan cinayət prosesləri haqqında məlumatlı olmadıqda, jurnalistlərin özlərinin araşdırma aparmaq ehtimalı meydana çıxır. Məhkəmə istintaqı ilə paralel olaraq aparılan belə jurnalist araşdırmaları bəzi hallarda məlumatı açıqlamaqla, şahidləri göstərməklə və ya cinayətkarlarla əlaqəyə girməklə məhkəmə istintaqına mənfi təsirin göstərilməsi təhlükəsi yaradırlar. Bununla yanaşı, paralel jurnalist araşdırmalarının şahid və ya şübhəli şəxslərin müəyyən edilməsində müsbət nəticələri də ola bilər. Bəzi üzv dövlətlərin milli qanunvericiliyində cinayət işləri üzrə istintaqın və təhqiqatın məxfiliyi əsas prosedur prinsipi kimi nəzərdə tutulur. Belə hallarda məhkəmə orqanları medianı cinayət prosesi haqqında məlumatlandırılmalıdır ki, bu işə istintaqın məxfiliyinə zərər vurmamalı, yaxud prosesin nəticələrini təxirə salmamalı və ya onlara maneəçilik törətməməlidir. Yeni məlumat olmadıqda, ədliyyə və məhkəmə orqanları bunu bildirməlidir.

Cinayət prosesi ilə bağlı məlumatın media vasitəsilə verilməsi haqqında AŞ NK-nin üzv dövlətlərə Rec (2003)13 sayılı Tövsiyəsinə əsasən, ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi tələb edir ki, cinayət işlərinə məhkəmədə baxılması ilə əlaqədar medianın rəyləri və məlumatı ilə təqsirsizlik prezumpsiyasına zərər vurulmasın. Çünki, Avropa Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 2-ci bəndi ilə təmin olunan təqsirsizlik prezumpsiyası məhkəmə orqanlarına münasibətdə cinayət prosesində sübut etmə vəzifəsini müəyyən edən prosedur hüquqdur. Avropa Məhkəməsi *Dü Rua və Malori Fransaya qarşı* (2000) işdə bildirmişdir

ki, “aparılan cinayət prosesləri haqqında məlumat verən jurnalistlər, bir qayda olaraq, ədalət mühakiməsinin lazımı şəkildə həyata keçirilməsi məqsədilə müəyyən olunmuş hədləri aşmamalı və təqsirləndirilən şəxsin təqsirsizlik prezumpsiyasına riayət olunmasını təmin etməlidirlər”. Həmin işdə ərizəçilərdən biri qəzet redaktoru, digəri isə jurnalist olub. Qəzet jurnalistin işçilər üçün evlərin tikilməsinə görə cavabdehlik daşıyan şirkətin keçmiş direktoru cənab G. və şirkətin yeni rəhbərliyi ilə onun münasibətlərini tənqid edən məqaləsini dərc etmişdi. Şirkətin rəhbərliyi cənab G. barəsində cinayət işi açılması üçün şikayət verib və prosesə mülki tərəf qismində qatılmaq üçün müraciət edib. Ərizəçilər şirkətin yeni rəhbərliyinin prosesə mülki tərəf qismində qatılmaları ilə bağlı informasiyanı dərc etdiklərinə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunublar. Apellyasiya Məhkəməsi qərara alıb ki, onların məsuliyyətə cəlb edilməsinə əsas olmuş hüquq normaları təqsirsizlik prezumpsiyasını təmin etmək, barəsində şikayət verilən şəxsləri qorumaq və ədalət mühakiməsinin gedişinə hər hansı kənar müdaxilənin qarşısını almaq məqsədi daşıyırdı. Avropa Məhkəməsi razılaşmışdır ki, müdaxilə digər şəxslərin nüfuz və hüquqlarını, eləcə də ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək məqsədi güdüdü.

Məhkəmələrin iclas zallarından canlı yayım və səsyazma məsələləri də ədliyyə-media münasibətləri baxımından mübahisələndirilən məqamlardandır. Əksər dünya dövlətlərinin qanunvericiliyinə, o cümlədən Azərbaycan Respublikası CPM-nin 27-ci maddəsinə əsasən cinayət mühakimə icraatının aşkarlığı təminat verilir. Lakin, cinayət proseslərindən canlı yayım və çəkilişlərlə bağlı ədəbiyyatlarda birmənalı fikir mövcud deyildir. CPM-nin 27.1-ci maddəsinə görə, dövlət, peşə və kommersiya sirlərinin, habelə vətəndaşların şəxsi və ailə sirlərinin qorunması halları istisna olmaqla, Azərbaycan Respublikasında cinayət işləri və cinayət təqibi ilə bağlı digər materiallar üzrə ədalət mühakiməsi bütün məhkəmələrdə açıq aparılır. Lakin qeyd edilməlidir ki, canlı yayım və ya məhkəmə iclasında iştirak edən şəxslərin səsinin və surətinin media tərəfindən yazılması və çəkilməsi bu şəxslərə lüzumsuz təsir göstərə bilər. Həmçinin, zərərçəkmişlər və şahidlər kameralar və ya media ilə qoruxudula, cəlb

oluna və bununla onlar tərəfindən faktlar barədə dəqiq məlumat verilməsinə təsir göstərilə bilər. AŞ Nazirlər Komitəsinin “Cinayət hüququ və prosesi çərçivəsində zərərçəkmişin vəziyyəti haqqında” R (85) 11, habelə “Şahidlərin hədələməsi və müdafiə hüququna dair” R (97) 13 sayılı Təvsiyələri bu hallara aiddir. Məsələn, məhkəmə iclasının başlanmasından əvvəl şəkillər çəkilə bilər, bununla bərabər, yetkinlik yaşına çatmayanlar və əlləri qandalla bağlanmış təqsirləndirilənlər kimi müəyyən şəxslərin müdafiəsi üçün faydalı hesab etdikləri hüquqi müddəalar üzv Dövlətlər tərəfindən nəzərdə tutula bilər. Avropa Məhkəməsi *P4 Radio Hele Norge Norveçə qarşı* (2003) iş üzrə qərarında adam öldürmə ilə bağlı məhkəmə baxışından canlı yayıma icazə verilməsindən imtinadan şikayəti qəbul olunmayan elan etmişdir. Məhkəmə qeyd edib ki, Razılığa gələn Dövlətlərdə məhkəmə proseslərinin canlı yayımlanması məsələsində ümumi rəy yoxdur. “Canlı yayım proses iştirakçılarında əlavə təzyiq və onların davranış tərzinə mənfi təsir göstərə bilər və bununla da mühakimənin ədalətli şəkildə həyata keçirilməsinə xələl gətirirdi. Milli hakimiyyət orqanları ədalət mühakiməsinin nüfuzunun təmin edilməsində geniş qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdirlər və bu sərbəstlik məhkəmə araşdırmasında iştirak edən şəxslərin hüquqlarının müdafiəsini də ehtiva edir”. Bu işdə Məhkəmə cavabdeh dövlətin gətirdiyi səbəblərin əsaslı və yetərli olması ilə razılaşmışdır.

Göründüyü kimi, bu məsələdə Məhkəmə hər bir dövlətə sərbəstlik verir və bu, ədalət mühakiməsinin nüfuzu və qərəzsizliyinə nə qədər xidmət edirsə, nəticə etibarilə **şəxsi həyatın toxunulmazlığı prizmasından** da bir o qədər müsbət əhəmiyyət kəsb edir. Məhz bu səbəbdəndir ki, zamanın tələbinə uyğun olaraq, 2009-cu ilin martın 18-də Azərbaycan Konstitusiyasının bir sıra müddəalarına olunan əlavə və dəyişikliklərlə yanaşı, 32-ci maddəyə də “qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz” əlavəsi edilmişdir. Eyni zamanda, Cinayət prosesi ilə bağlı məlumatın media vasitəsilə verilməsi haqqında AŞ NK-nin Rec (2003) 13 sayılı Təvsiyəsinə əsasən, media

tərəfindən canlı yayıma və ya yazmaya qanunla və ya səlahiyyətli məhkəmə orqanları tərəfindən aydın şəkildə icazə verilməlidir. Bu cür müstəsna aydın icazələr qabaqcadan bilinən və ayrı-seçkilik olmadan qanun çərçivəsində təmin ediləcəkdir. Məsələn, müəyyən oluna bilər ki, tarixi əhəmiyyət kəsb edən məhkəmə iclasları yazıla və ya çəkilsə, daha sonra isə yayıla bilər. Bu zaman şahid barədə media tərəfindən məlumatın verilməsi, xüsusilə şahidin şəxsiyyəti açıqlandıqda, onlara qorxuducu təsir göstərdiyindən ehtiyatlı mövqe nümayiş etdirilməlidir. Onun əvvəlcədən razılığının olması, şəxsiyyətinin müəyyənləşdirilməsinin ictimai maraq doğurması, yaxud ifadələrin artıq açıq verilməsi halları istisna olmaqla, şahidlərin şəxsiyyəti açıqlanmamalıdır.

Cəzaların icrası və cəza çəkmiş şəxslərin cəmiyyətə reintegrasiyası ədalət mühakiməsinin tərkib hissəsi olmaqla, bunlar üzərində ictimai nəzarət də adətən, media vasitəsilə aparılır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, penitensiar sistemə ictimai nəzarət məqsədilə həmçinin, 2006-cı ildə Ədliyyə Nazirliyi yanında İctimai Komitənin yaradılması ilə ölkəmiz cəzaların icrası, məhkumların hüquqlarının səmərəli təmini baxımından regionda daha mütərəqqi təcrübə nümayiş etdirmişdir. Media azadlığına jurnalistlərin həbsxanalarda cəza çəkən şəxslərlə əlaqə saxlamaq imkanları daxildir ki, bu isə ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə, məhbusların və həbsxana əməkdaşlarının hüquqlarına və ya həbsxananın təhlükəsizliyinə zərər vurmamalıdır. Eyni zamanda, cəzaların çəkilməsindən sonra işlər və məhbuslar barədə məlumat belə reintegrasiyaya zərər vura bilər. Buna görə, NK-nin Rec (2003) 13 sayılı Təvsiyəsində qeyd edilir ki, Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququ ilə, onların və əvvəlki cinayətlərinin yenidən ictimai maraq doğurması halları istisna olmaqla, bu şəxslərin həmin cinayətlə bağlı cəzanı çəkməsindən sonra şəxsiyyətini qorumaq hüququ əhatə edilməlidir.

Ədliyyə-media münasibətləri baxımından **ədliyyə məmurlarının, o cümlədən hakimlərin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi**, onların şəxsi həyat hüququnun qorunması da ciddi mübahisə predmeti sayılır. Çünki,

bir çox işlərdə Məhkəmə müəyyən edir ki, məmurlar adi şəxslərə nisbətən tənqidin yüksək həddinə məruz qala bildiklərindən, onlar daha çox tolerant olmalıdırlar. ***Lingens Avstriyaya qarşı*** işdə (1986) qeyd olunur ki, adi fərdlərlə müqayisədə siyasətçilərin tənqid edilməsinin yol verilən hüdudları daha genişdir, onlar labüd olaraq, bilərəkdən bütün sözlərini və əməllərini jurnalistlərin, eləcə də, geniş ictimaiyyətin ciddi nəzarətinə məruz qoyurlar və buna görə də daha artıq dərəcədə dözümlülük nümayiş etdirməlidirlər. Media tərəfindən hakimlər və məhkəmə orqanları barəsində şişirdilmiş ifadələrdən istifadə edildikdə, Məhkəmə heç də bütün hallarda həmin ifadələrin siyasətçilər, hökumət və hökumətin siyasəti barədə işlənən ifadələr olduğunu qəbul edərək ərizəçilərin xeyrinə qərar çıxarmır. Bunun səbəbi ondadır ki, həmin şəxslər və ya təsisatlar cəmiyyətdə hüquq və əsasıyla bağlı xüsusi funksiyaları yerinə yetirirlər. Belə işlərdə Məhkəmə müvafiq sözlərin hansı kontekstdə deyildiyini və ya yazıldığını, xüsusən ifadələrin hansı məqsədə xidmət etdiyini ciddi araşdırır.

Barfod Danimarkaya qarşı işdə (1989) mülki prosesdəki iddiaçılar Qrenlandiyadakı Amerika bazalarında işləyən Danimarka vətəndaşlarının üzərinə vergi öhdəliyi qoyan yeni qanuna etiraz etmişdilər. Ərizəçi işi aparan iki qeyri-peşəkar hakimi (qeyri-peşəkar hakimlər hüquqşünas deyillər və işə peşəkar hakimin sədrliyi ilə baxırlar) tənqid edən məqalə yazmışdı. O, iddia edirdi ki, qeyri-peşəkar hakimlər Danimarka Konstitusiyasına əsasən işə baxmaqdan kənarlaşdırılmalı idilər, çünki onları yerli icra hakimiyyəti orqanı təyin etmişdi və onların işə baxması məhkəmə hakimiyyətinin icra hakimiyyətindən müstəqil olması prinsipini pozurdu. Ərizəçi həm də hakimlərin öz işəgötürənlərinə qarşı qaldırılmış işdə qərəzsiz qalmaq və müstəqil qərar qəbul etmək iqtidarında olduqlarını şübhə altına almışdı. Ərizəçi məhkəmə hakimiyyətini təhqir etməyə görə cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuşdur. Bu işdə Məhkəmə cavabdeh dövlətin belə bir iddiası ilə razılaşmışdır ki, ərizəçinin ifadə azadlığı hüququna müdaxilə qanuni məqsəd, yəni ədalət mühakiməsinin nüfuzunu qorumaq məqsədi daşıyıb.

Prager və Oberşlik Avstriyaya qarşı işdə (1995) dərc edilmiş məqalədə Avstriya cinayət məhkəmə sisteminin hakimləri olduqca sərt

tənqid edilirdi. Məqalədə onlar “yekəxana”, “davakar” olmaqda və təqsirsizlik prezumpsiyasına məhəl qoymamaqda ittiham edilirdilər. Orada bir neçə hakim adları çəkilir və cinayət məhkəmələrinin bütün hakimlərinə tənqidi hücumlar edilirdi. Birinci ərizəçi bir sıra məhkəmə baxışlarında iştirakında əldə etdiyi təcrübədən əlavə, vəkillərin və hüquq mövzusunda yazan müxbirlərin ifadə etdiyi fikirləri və universitet tədqiqatçılarının apardığı araşdırmaları məqaləsi üçün mənbə qismində götürmüşdü. Ərizəçilər diffamasiyada ittiham edilərək cinayət məsuliyyətinə cəlb olundular. Məhkəmə bildirmişdir ki, mətbuat hakimlərin öz çətin peşə borclarını onlara etibar edilən vəzifəyə uyğun şəkildə həyata keçirmələrinin siyasətçilər və ictimai rəy tərəfindən yoxlanması üçün vasitə olsa da, məhkəmə orqanlarının cəmiyyətdəki xüsusi rolu da nəzərə alınmalıdır. O, qərara almışdır ki, məhkəmə sistemi hüquqi dövlətdə əsas dəyər olan ədalət mühakiməsinin təminatçısı olaraq, öz vəzifələrini uğurla həyata keçirdiyi halda ictimaiyyətin inamını qazanmış olur. Buna görə də, bu inamı mahiyyətə əsassız olan dağıdıcı hücumlardan qorumaq zəruri ola bilər (xüsusən nəzərə alınsa ki, hakimlərin üzərinə qoyulan vəzifə onların tənqidlərə cavab verməsinin qarşısını alır). Məhkəmə qeyd etmişdir ki, mahiyyət etibarını ilə ərizəçilər tənqiddə görə deyil, faktual bazadan məhrum olan və bu səbəbdən qərəzli sayılan geniş ittihamlar irəli sürdüklərinə görə məsuliyyətə cəlb olunmuşdular. Bundan başqa, Məhkəmə vurğulamışdır ki, birinci ərizəçinin apardığı araşdırma onun iddialarını əsaslandırmaq üçün yetərli deyildir. Buna görə də, Məhkəmə belə nəticəyə gəlmişdir ki, müdaxilə qarşısına qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olmuşdur.

Beləliklə, ölkəmizdə hüquqi dövlət quruculuğu, demokratik özünüdərk, sosial ədalət və şəffaflığın təmin edilməsi, milli həmrəyliyin və tolerantlığın möhkəmləndirilməsi dövlət orqanları ilə mətbuat arasında səmərəli əməkdaşlığın sivil inkişafından, o cümlədən qanunun aliliyinin təmin olunması, insan hüquq və azadlıqlarının effektiv müdafiəsi müstəsna dərəcədə ədliyyə-media münasibətlərində səmərəliliyin artırılmasından asılı olduğundan, bu mənada Azərbaycan ədliyyəsinin üzərinə daha mühüm vəzifə və öhdəliklər həvalə olunmuşdur. Ədliyyə və məhkəmə orqanları insan hüquqlarının təmin

edilməsi sahəsində görülmüş işlər barədə KİV-in imkanlarından istifadə etməklə ictimaiyyəti məlumatlandırmaq vəzifəsi ilə yanaşı, həmçinin Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinə görə hər kəsin, o cümlədən medianın informasiya azadlığı hüququnu, 8-ci maddəyə görə şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu, habelə 6-cı maddəyə uyğun olaraq ədaləti məhkəmə araşdırması hüququnu təmin etmək öhdəliklərini də daşıyır. İnformasiya azadlığı hüququndan istifadə edən media kimi, ədalət mühakiməsi də xüsusi müdafiəyə malik olduğundan, onun nüfuz və qərəzsizliyinin təminatının cəmiyyət həyatının mühüm və ayrılmaz tərkib hissəsi olmasını həm beynəlxalq qurumların tövsiyələri, həm də, Avropa Məhkəmə təcrübəsi təsdiq edir. Məhkəmə etiraf etmişdir ki, prosesdəki tərəflərin hüquqlarının müdafiəsi ədalət mühakiməsinin nüfuzunun müdafiəsinə bərabərdir. İnformasiyaya çıxış, onun əldə olunması, ötürülməsi və s. kimi dəyərlər demokratik toplum üçün nə qədər əhəmiyyətli faktorlar sayılırsa, ədalət mühakiməsinin nüfuzu və qərəzsizliyi, cinayət prosesləri zamanı konfidensiallığın qorunması, təqsirsizlik prezumpsiyası, şərəf və ləyaqətin, şəxsi həyat hüququnun müdafiəsi də ədliyyə-media münasibətlərinin rəşional inkişafı kontekstindən bir o qədər zəruri hesab edilir.

X FƏSİL

İNTERNET (KOMMUNİKASIYA) HÜQUQU VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİ

10.1. İnternet kütləvi informasiya vasitəsi kimi. İnternet hüququnun anlayışı.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) müasir inkişafı ilə əlaqədar olaraq yeni KİV modelləri formalaşmaqdadır. Qlobal şəbəkədə informasiya, mətbuat və ifadə azadlığı hüququnun istifadəçilər dairəsi genişləndikcə, bu sahədə mövcud beynəlxalq və milli normalarda da dəyişikliklər tələbi təbii olaraq yaranır.

İnternetin sürətli inkişafı bu sahədə yaranan problemləri tənzimləmək üçün zəruri olan normativ-hüquqi aktların qəbulu prosesini xeyli qabaqlayır. Ona görə də İnternetin tənzimlənməsi sahəsində həllini gözləyən ən mühüm problemlərdən biri də məhz baş verən texnoloji yeniliklərə qanunvericilik sistemlərinin çevik, adekvat reaksiya verməsinin hüquqi mexanizmlərini işləyib hazırlamaqdır.²¹²

Respublikamızın KİV haqqında Qanununa görə ayrı-ayrı saytlar deyil, ümumilikdə İnternet (*Qlobal İnformasiya Şəbəkəsi*) kütləvi informasiya vasitəsi hesab olunur. Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən, **kütləvi informasiya vasitələri** dedikdə, dövrü mətbu nəşrlər, teleradio proqramları, informasiya agentlikləri, **İnternet**, kinoxronika proqramları və digər yayım formaları başa düşülür.²¹³ İnternetin kütləvililiyi haqqında məsələ mübahisəsizdir, lakin onun etibarlı və qərəzsiz informasiya vasitəsi haqqındakı fikirlər birmənalı deyildir. Əgər biz Cinayət Məcəlləsinin yuxarıda münasibət bildirdiyimiz 147 və 148-ci maddələrində nəzərdə tutulan “kütləvi çıxış” anlayışına bu prizmadan yanaşsaq, o zaman İnternetin KİV kateqoriyasına daxil edilməsini və hüquq normalarından

---

²¹² Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsinin aktual məsələləri.

<http://www.jpis.az/files/article>

²¹³ Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, e-qanun.az

kənarında qalmamasını inkar edə bilmərik. Qeyd edək ki, digər konsepsiyalara - diffamasiya, şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzla münasibətdə də adi mətbuatla İnternetin heç bir fərqi yoxdur. Hər bir şəxs istənilən yerdən bu virtual aləmə daxil ola bilirsə, deməli, İnternet də kütləvi xarakter daşıyır və ona müvafiq hüquqi müdafiə imkanları şamil edilməlidir. Bu mənada İnternetdən istifadənin hüquqi problemləri istər beynəlxalq miqyasda, istərsə də milli səviyyədə hüquq elmi qarşısında konkret vəzifələri şərtləndirir.

Bu gün bir çox ölkələr İnternetin əsas media və kommunikasiya platforması kimi inkişafında maraqlıdır. Hökumətlər düşünürlər ki, belə bir infrastruktur bir tərəfdən müdafiə xarakterli tədbirlər tələb edir, digər tərəfdən isə, İnternetin məzmununun tənziqlənməyə ehtiyacı vardır.²¹⁴ Hazırda YouTube, Facebook və Twitter kimi sosial şəbəkələrdə milyonlarla istifadəçinin mövcudluğu artıq bu sistemə hüquqi və inzibati nəzarəti zəruri etmişdir. Dövlətlər xüsusilə, terrorçu təbliğatın olmasından,²¹⁵ irqi ayrılıq-seçkilik, nifrətli nitq, aşkar seksual məzmunlu, o cümlədən uşaq pornoqrafiyası,²¹⁶ dövlət sirlərinin, habelə hökumətlərə və biznes dairələrinə yönəlmiş tənqidi materialların bu şəbəkəyə daxil edilməsindən narahatdırlar.

İnternetdə yaranan hüquqi problemlər bunlardır: şəbəkədə şübhəli və yanlış məlumatların yayılması, şəxsi həyatın toxunulmazlığına və şəxsi xarakterli məlumatların müdafiəsi ilə bağlı insan hüquqları pozuntuları, seçki və intellektual mülkiyyət hüquqlarının pozulması. Bunlardan başqa informasiya müharibəsi, xakerlərin şəbəkədə mübarizəsi, İnternet xidməti göstərən qurumlar arasındakı münasibətlər, provayderlərin (İnternet xidməti təşkilatları - İnternet service providers (ISPs).) fəaliyyəti, İnternetin Azərbaycan seqmentində milli ünvanların (domen adlarının) verilməsi sahəsində anlaşılmaqlıqlar və s. beynəlxalq sistem daxili əlaqələrin bir forması olaraq müəyyən bir hüquqi tənziqlənmə tələb edir.

---

²¹⁴ Freedom of Expression on the Internet, www.osce.org/fom/80723

²¹⁵ Weimann, G., Terror on the Internet: The New Arena, the New Challenges Washington: US Institute of Peace, 2006

²¹⁶ Akdeniz, Y., Internet Child Pornography and the Law: National and International Responses, Ashgate, 2008.

Çünki, hazırda Azərbaycan İnternetində də kifayət qədər ciddi proseslər baş verir. Xaker mübarizəsində bir sıra milli İnternet resursları sıradan çıxarılır və nəticədə xeyli miqdarda İnternet istifadəçisinin informasiya əldə etməsi və ötürməsi məhdudlaşdırılır. Qlobal şəbəkələrdə artıq coğrafi ölkə anlayışı olmadığına görə informasiya təhlükəsizliyi, kompyuter cinayətkarlığı ilə bağlı beynəlxalq qurumlarla əlaqələr yaradılması, müvafiq əməkdaşlıq sazişləri imzalanması beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin predmeti olaraq çıxış edir. Ümumiyyətlə, qlobal informasiya şəbəkəsində fərdlər benefisiar olaraq iştirak etsə də, dövlət İnternetə öz rəsmi münasibətini ortaya qoymaqla, bu sahədə dövlət siyasətinin əsas istiqamətləri həyata keçirir. Bu xüsusilə, ölkəmizin Ermənistanın hərbi təcavüzünün ardından informasiya təcavüzü ilə qarşılaşmaması səbəbindən zəruridir. İnternetlə, onun Azərbaycan seqmentinin inkişaf perspektivləri ilə, informasiya təhlükəsizliyi məsələləri ilə bağlı dövlət orqanlarının, ictimai təşkilatların, media qurumlarının, provayderlərin və digər əlaqəli strukturların, o cümlədən, fərdlərin hüquq və vəzifələrinin konseptual şəkildə əsaslandırılması vacibdir. Çünki, heç kimə sirr deyil ki, İnternet texnologiyaları informasiya müharibələrində qalib gəlmək üçün ən mükəmməl vasitə hesab olunur. Həmçinin, integrasiyanın, beynəlxalq aləmə çıxışın ən ucuz və ən sadə yolu İnternet texnologiyalarıdır.

İnternet (kommunikasiya) hüququ dedikdə, qlobal informasiya şəbəkəsində informasiyanın yayılması, əldə olunması və ötürülməsi, intellektual mülkiyyət və şəxsi məlumatlarla bağlı insan hüquqlarının müdafiəsi məsələlərini tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu başa düşülür. İnternet (kommunikasiya) hüququnun predmetinə həmçinin, informasiya müharibəsi, provayderlərin və xakerlərin şəbəkədə fəaliyyəti, İnternet xidməti göstərən qurumlar arasındakı əlaqələr, domen adlarının verilməsi üzrə beynəlxalq xarakterli münasibətlər də daxildir. Ümumiyyətlə, İnternet hüququna milli hüquq sahəsi kimi yanaşmaq düzgün deyildir. Çünki, qlobal informasiya şəbəkəsi təkə bir ölkə hədudları ilə məhdudlaşmayıb, transmilli mahiyyət daşıyır.

İnternet hüququna, fikrimizcə daha çox müasir beynəlxalq hüququn yeni və müstəqil sahəsi olan beynəlxalq media hüququnun yarım sahəsi

kimi yanaşmaq məqbul hesab edilə bilər. Hüquqi anlamda İnternetin özü kommunikasiya hüququnun obyektiv forması kimi çıxış edəcək. Kommunikasiya hüququnu ifadə azadlığının tərkib hissəsi kimi əsaslandırılan ilk beynəlxalq hüquqi sənəd ATƏT-in İnsan meyarları üzrə Konfransının 1991-ci il Moskva Müşavirəsinin Sənədidir. Həmin sənədin 26-cı bəndində qeyd olunur ki, “iştirakçı-dövlətlər kommunikasiya hüququ da daxil olmaqla, öz fikrini azad ifadə etmək hüququnu və KİV-in məlumat və ideyaları toplamaq, ötürmək və yaymaq hüququnu təsdiq edirlər”.²¹⁷ İnformasiya və ifadə azadlığına münasibətdə isə İnternetə kütləvi informasiya vasitəsi olaraq yanaşmaq qəbul olunmuşdur. Bu mənada İnternet hüququnun milli və beynəlxalq səviyyəli realizəsi və inkişafı üçün həm texnoloji, həm hüquqi, həm də media peşəkarlığı baxımından ixtisaslaşdırılmış kadrlara zərurət yaranır.

İnternet hüququnun mənbələrinə beynəlxalq təşkilatların və forumların qəbul etdiyi sənədlər, məhkəmə presedentləri, bu sahəni tənzimləyən ikitərəfli və çoxtərəfli konvensiyalar daxildir. Yeni sahə olduğundan bu sferada yalnız dövlətlərin praktikası və presedentlər daha aktiv rol oynayır.

İnternet hüququnun obyektini informasiya yaymaq, almaq, ötürmək, fikri sərbəst surətdə ifadə etməkdə texniki imkanlara malik olan bütün veb-saytlar, bloqlar, sosial şəbəkələr, elektron qəzetlər, İnternet TV-lər, elektron poçtlar və digər kommunikasiya vasitələri təşkil edir.

Bloq sözü ingilis dilindəki *veb* və *log* sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib, hərfi mənası “şəbəkə gündəliyi” və ya “gündəlik” kimi anlaşılır. Bloq - yazıların əsasən xronoloji ardıcılıqla düzüldüyü sadə bir saytdır. *Veb-sayt* isə mahiyyətə biri-birinə yaxın təkrarlanan dizayna malik və fiziki olaraq eyni bir veb-serverdə yerləşən səhifələrin məcmusudur.²¹⁸ *Server* dedikdə İnternet şəbəkəsinə qoşulmuş və xüsusi proqram yazılmış kompyuter nəzərdə tutulur. Ona başqa sözlə web-server və ya http-server

---

²¹⁷ Document of the Moscow meeting of the Conference on the Human dimension of the CSCE, <http://www.osce.org/odihr/elections/14310>

²¹⁸ Əhmədova A.S. “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları.” Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009

də deyirlər. Server klient kompyuter sorğusuna cavab olaraq lazımi Web-səhifəni İnternetdən gətirir. Server İnternet istifadəçiləri arasında “informasiya portalı” da adlanır. Bu çoxlu sayda kiçik ölçülü müxtəlif tematik bölmələrdən və ya müəyyən sayda sərbəst projelərdən təşkil olunmuş böyük virtual fəzadır. Serverdən fərqli olaraq *sayt* server proqramı ilə təmin olunmayıb. Saytların çoxunun xüsusi domen adına malik olmalarına baxmayaraq, onlar serverin bir hissəsi sayılırlar. *Sayt* (site, sahə) – serverin hər hansı sahəsidir, yəni bütünlüklə hər hansı mövzuya həsr olunmuş bölmədir. Web-sayt – bir-biri ilə əlaqəli, mənaca yaxın olan Web-səhifələrin və faylların yığıdır. *Web-səhifə* – xüsusi format olunmuş və özündə mətn (text), qrafika (graphic), istinadları (hyperlink) və animasiyaları (animation) göstərən sənəddir.²¹⁹

Qərb ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, İnternetin hüquqi statusunu müəyyən etmək üçün üç variantdan faydalanmaq mümkündür: 1) Kütləvi informasiyanın dövrilik əlamətlərini səciyyələndirən normalara əlavələr etmək; 2) İnternet saytını KİV anlayışına daxil etmək; 3) KİV anlayışına əsaslanmadan informasiya mübadiləsi sahəsində kateqoriya və anlayışların yeni sistemini yaratmaq.

Bundan başqa, informasiya təhlükəsizliyi, insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi baxımından həm İnternet provayderlərinin, həm də İnternet istifadəçilərinin məsuliyyəti məsələsi də İnternet hüququnun **tənzimləmə premetidir**. Bunlara aiddir: İnternetə çatım, İnternetin məzmun tənzimlənməsi, blok qoyma, məzmunun silinməsi və süzgecdən keçirmə (filtrasiya), lisenziya və məsuliyyət.

Qeyd etmək lazımdır ki, İnternetin beynəlxalq hüquqi tənzimlənməsini zəruri edən mühüm amillərdən biri də bu şəbəkənin istifadəçilərinin sayının çoxluğu və sürətlə artım tempidir. Belə ki, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya Texnologiyaları İnstitutunun rəsmi saytının 14 fevral 2012-ci il tarixli məlumatına əsasən, 2011-ci ildə veb-auditorianın sayı 2,1 milyarda çatmış, bununla da ötən il dünya əhalisinin 30%-i şəbəkəyə daxil olmuşdur. Hesablamalara görə, dünya İnternet

---

²¹⁹ Veb texnologiyaları,

http://az.wikibooks.org/wiki/Veb_tehnologiyalar%C4%B1

istifadəçilərinin təxminən 920 milyonu Asiyada, 480 milyonu Avropada, 270 milyonu Şimali Amerikada, 216 milyonu Cənubi Amerikada, 120 milyona yaxını isə Afrikada yaşayır. Dünya üzrə veb-auditoriyanın 45%-i 25 yaşa qədər gənclərdən ibarətdir. Eyni zamanda, 2011-ci ilin sonunda saytların miqdarı 2010-cu ilə olan rəqəmə - 255 milyona qarşı 555 milyon olub. Ümumiyyətlə 3,1 milyarddan çox elektron poçt, 800 milyondan çox Facebook və təxminən 225 milyon Twitter hesabı qeydə alınıb. Mübadilə sistemində yazışmaların ümumi sayı 2,6 milyarda, sosial şəbəkələrdə isə 2,4 milyarda çatıb.²²⁰ “Internet World Stats”ın 2012-ci il yanvar ayına olan məlumatına əsasən, Azərbaycanda İnternet istifadəçilərinin sayı isə ümumilikdə 3 mln. 689 min nəfər, o cümlədən, 2011-ci il iyunun 30-nadək ölkəmizdə facebook istifadəçilərinin sayı 411 min 840 nəfər təşkil etmişdir.²²¹

Beləliklə, İnternet hüququ müasir beynəlxalq hüququn mühüm sahəsi - beynəlxalq media hüququnun əsas yarım sahələrindən biri olub, qlobal informasiya şəbəkəsində informasiyanın yayılması, əldə olunması və ötürülməsi, habelə intellektual mülkiyyət və şəxsi məlumatlarla bağlı insan hüquqlarının müdafiəsi məsələlərini tənzimləyir. Eyni zamanda, informasiya müharibəsi, provayderlərin və xakerlərin şəbəkədə fəaliyyəti, İnternet xidməti göstərən qurumlar arasındakı əlaqələr, domen adlarının verilməsi ilə bağlı beynəlxalq xarakterli münasibətlər də bu yarım sahənin tənzimləmə predmeti hesab olunur.

10.2. İnternet və informasiya azadlığı.

İnternet KİV sayıldığına görə informasiya azadlığına dair ümumi prinsiplər bu şəbəkədə də tətbiq olunacaq. İstər milli qanunların, istərsə də beynəlxalq normaların İnternetə tətbiqi məsələsində müəyyən dərəcədə mübahisəli məsələlər hələ də qalmaqdadır. Azərbaycanda İnternet Jurnalistikasının sürətli inkişafını nəzərə alsaq, burada Avropa hüququnun ifadə və informasiya azadlığına dair müddələrinin diqqətdə saxlanılması labüddür. Çünki, İnternet ümumdünya şəbəkəsi olaraq, müəyyən bir fikri,

---

²²⁰ http://ict.az/az/index.php?option=com_content&task=view&id=2227&Itemid=122

²²¹ <http://simsar.az/news/a-16261.html>

düşüncəni, informasiyanı, rəy və münasibəti ifadə etmək üçün ənənəvi vasitələrdən keyfiyyətə fərqli hüquqi imkanlar tələb edir. Başqa sözlə, İnternetin müasir tələbləri əslində, elektron demokratiyanın əsas şərtlərindən sayılır və hüquqi dövlət konsepsiyasının müddəaları ilə tamamilə uzlaşır. Çünki, məhz “elektron demokratiyada dövlət, siyasi partiyalar və vətəndaşların hüquqlarını müdafiə edən ictimai qurumlar onların informasiyaya çıxışını, kommunikasiya tələblərini, xidmətlərlə təminini və iştirak səviyyəsini artırmaq üçün İnternet texnologiyalarını tətbiq edir”.²²²

İnternetdə informasiya azadlığı hüququnun tanınması, onun hər kəsə şamil olunması son dövrlərin müzakirə mövzularındandır. Bu gün artıq BMT-nin rəsmi mövqeyinə görə, İnternetə çatım və ya İnternetin əlyətərliliyi (İnternet Access) insan hüquqlarının ayrılmaz tərkib hissəsi kimi nəzərdən keçirilir, bununla da, dünyanın müxtəlif regionlarında insanların qəsdən şəbəkəyə çıxış imkanlarının məhdudlaşdırılması insan hüquq pozuntuları hesab edilir. İfadə azadlığı ilə bağlı BMT-nin xüsusi məruzəsində qeyd olunmuşdur ki, əhalinin İnternetə çıxış imkanlarının təmin edilməsi hər bir dövlətin prioritet inkişaf istiqamətlərindən birini təşkil etməlidir.²²³ Qeyd etmək lazımdır ki, 3 iyun 2011-ci il tarixindən sonra Suriyada hakimiyyət tərəfindən bütün ölkə üzrə İnternetə çıxış imkanlarının məhdudlaşdırılmasından sonra BMT-nin İnternetə çatım hüququ haqqında xüsusi qərarı da qəbul edilmişdir.

İnternetdə informasiya azadlığı problemi **Avropa Şurasının** da məşğul olduğu əsas məsələlərdəndir. AŞ Nazirlər Komitəsi tərəfindən 28 may 2003-cü ildə qəbul edilmiş **İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamə** İnternetdə fikri ifadə azadlığının və azad

---

²²² Əhmədova A.S. “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları.” Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009

²²³ Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression, Frank La Rue, http://www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/docs/17session/A.HRC.17.27_en.pdf

informasiya dövriyyəsi zərurətinin aktuallığını nəzərə alaraq bu sahə üçün spesifik prinsiplər müəyyən edir.²²⁴

İnternet xalqların sosial, mədəni və siyasi həyatında iştirakı, sərbəst müzakirələrin aparılması üçün olduqca zəruri bir məkandır. Məhz bu səbəbdən onların bu virtual aləmdə informasiya hüququnun təminatına ehtiyac daha böyükdür. Bütün dünya üzrə İnternet istifadəçilərinin sayının son on ildə 5 milyarda çatacağı proqnozlaşdırılır. **ATƏT-ə üzv olan ölkələrin** vətəndaşlarının 60%-dən çoxu İnternet istifadəçiləri olmaqla, bu dövlətlərin yalnız 30%-i İnternetə çatım hüququnun əsas insan hüquqları və ya fundamental ifadə azadlığının tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutulmasını bəyan edirlər. Eyni zamanda, bu quruma üzv dövlətlərin 12%-dən çoxunda İnternetə çatım hüququ milli təhlükəsizlik, sağlamlıq və ya fəvqəladə hallar zamanı dövlət maraqlarının müdafiəsi üçün qanunamüvafiq şəkildə məhdudlaşdırıla bilər.²²⁵

Lakin, İnternetdə informasiya azadlığı əldə rəhbər tutularaq, bütün məlumatlar xaotik şəkildə ictimaiyyətə təqdim oluna bilməz və burada müəyyən bir tənzimlənmə, hətta bəzi məhdudiyyətlər də tələb olunur. Bu hüquqi mühitin əsas xarakterik cəhəti İKT-nın müasir inkişafı ilə əlaqədar İnternetin digər KİV-lərə münasibətdə hansı həcmdə hüquqi məhdudiyyətlərə məruz qalması məsələsidir. Bu həm nəzəri və həm də praktiki problemdir. Məsələn, diffamativ azadlıqlara münasibətdə televiziya və qəzetlərdən daha çox məsuliyyət düşür. Bu mənada İnternet daha modern və əhatəli olduğuna görə məhdudiyyətlərin həcmi də onun global KİV xarakterindən asılı olmaqla, yeni və köhnə hüquq normaları bir-birinə keyfiyyətli formada uzlaşdırılmalıdır. Bunun üçün xarici ölkələrin İnternet praktikasına müraciət etmək xüsusilə zəruridir. İlk öncə İnternetin vətəni olan ABŞ qanunvericiliyində təsbit olunmuş normalara diqqət yetirək. ABŞ Konstitusiyasına Birinci Düzəlişdə qeyd olunmuşur ki, Konqres söz və mətbuat azadlığını məhdudlaşdıran heç bir

---

²²⁴ Declaration on freedom of communication on the Internet (Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies), <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=37031>

²²⁵ Freedom of Expression on the Internet, www.osce.org/fom/80723

qanun qəbul edə bilməz.²²⁶ Telekommunikasiya sənayesində baş verən köklü islahatları nəzərə alan ABŞ Konqresi 1996-cı ildə “Kommunikasiya vasitələrində əxlaq qaydalarının gözlənilməsi haqqında” Qanun qəbul etmiş, “ədəbsiz və ya açıq-aşkar təhqiramiz materialların” internetə ötürülməsini və orada yayılmasını qadağan etmişdir. Qeyd edək ki, Amerika cəmiyyətində etirazlarla qarşılanmış sözügedən qanunun əleyhdarları hesab edirdilər ki, bu normalar ifadə azadlığı və hər kəsin sərbəst məlumat əldə etmək hüquqlarını pozur. Lakin, problem məhkəmə qaydasında mübahisələndirilərək, media qurumlarının və peşəkarlarının qələbəsi ilə başa çatmışdır. Federal Məhkəmə qərara almışdır ki, İnternetə qəzetlər və ictimai toplantılardakı ifadələrə münasibətdə daha geniş ifadə azadlığı verilməlidir, habelə İnternetdə insanların yazışmalarının məzmununa hər hansı məhdudiyət cəhdi Birinci Düzəlişə mənfi təsir edəcək.

Əlbəttə, **İnternetdə informasiya azadlığı** heç də məhdudiyyətsiz deyildir. Başqa sözlə, bu hüquq İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan “məhdudiyyətlərə, şərtlərə və rəsmiyyətlərə” məruz qala bilər. AŞ-nın **İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannaməsində** qeyd olunmuş 3-cü Prinsipdə deyilir: “Dövlət hakimiyyət orqanları sərhədlərdən asılı olmayaraq, İnternetdə ictimaiyyətin informasiyaya və başqa kommunikasiyaya çatım hüququnu ümumi blok qoymaqla və ya süzgəcdən (filtrdən) keçirməklə inkar etməməlidir. Bu, yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi üçün, o cümlədən, məktəb və ya kitabxana kimi yerlərdə süzgəclər (filtrlər) qurulmasına mane olmur. Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan təminatlara riyayət edilmək şərti ilə, açıq-aşkar qeyd olunan məzmunu malik İnternet materialının şəbəkədən xaric olunması və ya alternativ olaraq, materialın əldə edilməsinə, əgər onun qeyri-qanuniliyi ilə bağlı səlahiyyətli milli hakimiyyət orqanları

---

²²⁶ The United States Constitution, www.usconstitution.net/const.html

müvəqqəti xarakterli və ya son qərar qəbul etmişsə, blok qoyulması barədə məcburi tədbirlər görülmə bilər”.²²⁷

Xarici ölkələrin təcrübəsində elektron şəbəkədə ifadə azadlığının qeyd olunan qanuni məhdudlaşdırılması proksi-serverdən istifadə edilməklə həyata keçirilir. Proвайдерin sərəncamında olan proksi-server istifadəçinin daxil olduğu hər hansı veb-saytın məlumatını öz informasiya bazasında saxlayır. Bu zaman proksi-server İnternet istifadəçisinin sayta çıxışına mane ola və qadağan edilmiş materiallara çıxış cəhdi barəsində hüquq mühafizə orqanlarını xəbərdar edə bilər. Dünya praktikasında proksi-serverin belə xidmətlərindən dini, siyasi, ölkənin əxlaqi dəyərlərinə uyğun gəlməyən və pornoqrafiya xarakterli məlumatların əks olduğu saytlara girişi qadağan etmək üçün istifadə olunur. Fikrimizcə, belə xarakterli bəzi məlumatlara hansı dərəcədə məhdudlaşdırmanın qoyulması məsələsinin 10-cu maddənin 2-ci bəndinə uyğunluğu ilə bağlı mübahisə açmaq olar. İnternetdə ifadə azadlığı ilə bağlı Almaniyada təcrübəsində tətbiq olunmuş məhdudlaşdırma media peşəkarları üçün bir sıra analoji problemlər yaratmışdır. Belə ki, “Radikal” jurnalına Almaniya qadağa qoyulduqdan sonra bu elektron nəşr fəaliyyətini Niderlandda davam etdirdiyi üçün Alman hökuməti Niderlanda məxsus provayderin serverlərində yerləşən bütün səhifələrə girişə mane olmaqla, təkcə həmin jurnalın saytına deyil, minlərlə digər saytlara da çıxışı məhdudlaşdırmışdır. Qeyd olunan fakt İnternet jurnalistlərinin və digər istifadəçilərin ifadə azadlığını kobud surətdə pozduğundan həmin məhdudlaşdırma aradan qaldırılmışdır.

Ümumiyyətlə, Avropa və ABŞ-da belə bir hüquqi düşüncə hakimdir ki, hökumətlərin İnternetə dair məhdudlaşdırıcı normalar tətbiq etməsi bütövlükdə ifadə azadlığının pozuntusudur. Bu səbəbdən həqiqətən də, İnternet məkanında ifadə azadlığının məhdudlaşdırılması ilə bağlı Azərbaycanda heç bir normativ hüquqi akt mövcud deyildir və bu hal olduqca müsbət dəyərləndirilməlidir. Xarici ölkələrin praktikasında da Hökumətin İnternetdə ifadə olunan yazıların məzmununa deyil, daha çox

---

²²⁷ Declaration on freedom of communication on the Internet (Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies), <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=37031>

texniki və informasiya təhlükəsizliyi aspektlərinə diqqət ayırması məqbul hesab olunur. Nəticə etibarilə bu, KİV olaraq İnternetin özünütənzimləməsi prosesinə, hər kəsin İnternetə çatım hüququna və ümumilikdə fundamental insan hüquq və azadlıqlarına maneələr yarada bilər.

10.3. İnternetdə informasiya təhlükəsizliyi və özünütənzimləmə.

Bu gün bütün dünyada elektron hökumətlər (e-hökumət) fəaliyyətdədir. Elektron vətəndaş, elektron jurnalistika, distant təhsil və s. irimiqyaslı elektron layihələr gerçəkləşir. Bu məqsədlə 2002 və 2005-ci il Avropa Fəaliyyət Planlarına ("eEurope 2002 Action Plan"²²⁸, eEurope 2005 Action Plan²²⁹) əsasən regionda e-hökumət layihələrinə start verilmiş, həmçinin, qeyd olunan prosesin Azərbaycanda da həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Buna görə də, hazırda İnternet hüququnun tənzimləmə sferasında informasiya təhlükəsizliyi və İnternetin özünütənzimləməsi əhəmiyyətli faktorlardan hesab olunur.

E-Europe Fəaliyyət Planında 3 prioritet nəzərdə tutulmuşdur: 1) Ucuz, sürətli və təhlükəsiz İnternet; 2) İnsanlarda cəlb olunan sərmayə və onların səriştəsi; 3) İnternetdən istifadənin təşviqi.²³⁰

Göründüyü kimi, həmin sənədə əsasən İnternetin təhlükəsizliyi problemi qlobal narahatlıq mövzusu olmaqla, bəzi elementləri özündə ehtiva edir. Başqa sözlə, təhlükəsiz İnternet - təhlükəsiz texnologiyalardan istifadənin təşviq olunması, açıq kodlu proqramların inkişafı və kibercinayətkarlıq sahəsində siyasətin koordinasiyasını əhatə edir. Eyni zamanda burada vacib bir məqama - hüquqlar toqquşmasına da diqqətin yetirilməsi vacibdir. Belə ki, İnternetin tənzimlənməsi sahəsində ən mübahisəli məqamlardan biri də məhz cəmiyyətin, dövlətin və şəxsiyyətin təhlükəsizliyi ilə insan hüquqları arasındakı tarazlığın qorunub saxlanması

---

²²⁸ An Information Society For All Action Plan. 19-20 June 2000.

http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2002/documents/archiv_eEurope2002/actionplan_en.pdf

²²⁹ http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2005/index_en.htm

²³⁰ Elektron Avropa. <http://e-democracy.info.az/elektron-avropa/elektron-avropa-ndir.html>

ilə bağlıdır. İnternetdə bu təhlükəsizliyin təmini üçün şəxsi həyatın sirlərinə dair hüquqlardan qismən imtina edilməsi tələb olunur. İnternetin təhlükəsizliyi və insan hüquqları arasındakı həmin balans daim bu və ya digər tərəfin xeyrinə dəyişir. Təhlükəsizlik məsələlərinə diqqəti artırırdıqda insan hüquqlarının müdafiəsi zəifləyir. İnsan hüquqlarının çərçivəsini genişləndirdikdə isə dövlətin, cəmiyyətin maraqları təhlükə altına düşür.²³¹

Avropa İttifaqının İnternetdən təhlükəsiz istifadənin təmin olunmasına dair Fəaliyyət Planında milli və iqtisadi təhlükəsizlik, yetkinlik yaşına çatmayanların və insan ləyaqətinin, işgüzar nüfuzun qorunması, habelə informasiyanın mühafizəsi, şəxsi həyatın müdafiəsi və əqli mülkiyyətlə bağlı təkliflər öz əksini tapmışdır. Həmin Planda İnternetdə yayılan məlumatın məzmununa xüsusi diqqətin zəruriliyini əsaslandıran hallar vurğulanır və təhlükəsiz İnternet üçün bütün ölkələrin birgə səyi tələb olunur.²³²

Məzmunca **təhlükəsiz məlumat dedikdə**, aşağıdakılar nəzərdə tutulur: milli təhlükəsizlik sahəsində - partlayıcı maddələrin hazırlanmasına və uyuşdurucuların qanunsuz istehsalına, terror aktlarının həyata keçirilməsinə dair təlimatlar; yetkinlik yaşına çatmayanların qorunması sahəsində - zorakılıq səhneləri, pornoqrafiya, təhqiramiz alver formaları; insan ləyaqətinin qorunması sahəsində - başqa irqə nifrəti və ya irqi ayrı-seçkiliyi qadağan etmək; iqtisadi təhlükəsizlik sahəsində - fırıldaqçılıq, kredit kartlarından quldurcasına istifadəyə dair təlimatlar; informasiyanın qorunması sahəsində - bədniyyətli hakerlərin fəaliyyəti; şəxsi həyatın qorunması sahəsində - şəxsi məlumatın icazəsiz verilməsi, elektron izləmə; işgüzar nüfuzun (reputasiyanın) müdafiəsi sahəsində - mətbuatda böhtan, qanunsuz müqayisəli reklam; əqli (intellektual) mülkiyyət sahəsində - müəllif hüquqları qorunan əsərlərin, məsələn, komyuter proqramlarının, yaxud musiqi əsərlərinin icazəsiz yayılması.

---

²³¹ Mahmudov R.Ş. İnternetin tənzimlənməsinin aktual məsələləri.

<http://www.jpis.az/files/article>

²³² European Union Action Plan on Promoting Safer Use of the Internet, <http://europe.rights.apc.org/eu/saferuse.html>

İnternetdə hansı informasiyaların yerləşdirilməsi ilə bağlı məsələyə Azərbaycan Respublikasının İnformasiya əldə etmək haqqında 2005-ci il tarixli Qanununda daha dəqiqliklə aydınlıq gətirilmişdir. Qanunun yuxarıda göstərdiyimiz (*bax, 4.1.2.*) 29-cu maddəsində qeyd olunan informasiyalar cəmiyyətə məhz İnternet vasitəsilə açıqlanmalıdır. Bunun üçün dövlət orqanları və bələdiyyələr özlərinin İnternet informasiya resurslarını yaratmalıdırlar və bu onların qanuni vəzifəsini təşkil edir. Yuxarıda sadalanan informasiyalar İnternetlə açıqlandığı üçün və orada daim bu informasiyalara çatım olduğundan toplumun da məlumat əldə etmə imkanları daha sərfəli və səmərəli olur.

Avropa Şurasının İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında 28 may 2003-cü il tarixli Bəyannaməsi, İnternetdə uşaqların ləyaqətinin, təhlükəsizliyinin və şəxsi həyata hörmət hüququnun qorunması haqqında 20 fevral 2008-ci il tarixli Bəyannaməsi və başqa sənədlər qlobal şəbəkədə beynəlxalq hüquqi tənziməni həyata keçirən aktlardır. İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamənin 2-ci Prinsipinə əsasən “üzv dövlətlər İnternetdə yayılan materialların məzmununa dair özünütənzimləmə və ya birgə tənzimləməni həvəsləndirməlidirlər”.²³³

2008-ci il tarixli Bəyannamədə isə qeyd olunur ki, İnternet-kommunikasiya, informasiya, bilik, təhsil və əyləncə kimi uşaqların gündəlik fəaliyyətləri üçün mühüm vasitə olduğundan onların ləyaqəti, təhlükəsizliyi, şəxsi həyat sirlinə və şərəfinə həm indi, həm də gələcəkdə, yeniyetmə vaxtlarında ziyan vura bilən şəraitin aradan qaldırılması zəruridir.²³⁴

Əksər beynəlxalq qurumlar tərəfindən uşaq pornoqrafiyasının və rasist, eləcə də antisemit məzmunlu məlumatın yayılmasını bütün qanuni və etik vasitələrlə əngəlləmək tövsiyə edilir. Qərəzli, ədəbsiz ifadələr işlənən, nifrət aşıl原因 digər materiallara gəlincə, məzmun süzgeçləri və

---

²³³ Declaration on freedom of communication on the Internet (Adopted by the Committee of Ministers on 28 May 2003 at the 840th meeting of the Ministers' Deputies), <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=37031>

²³⁴ Declaration of the Committee of Ministers on protecting the dignity, security and privacy of children on the Internet, <https://wcd.coe.int>

məzmunun reyting dəyərləndirilməsi yolu ilə, sırf texniki vasitələrlə bunların qarşısını istifadəçilərin özü də ala bilər. Qeyd edək ki, Avropa Parlamenti İnternetdə özünütənzimləmənin zəruriliyini xüsusi vurğulayaraq, bu qurumun tövsiyəsi ilə Avropa Şurasına üzv dövlətlər İnternet-provayderlər və istifadəçilər üçün təmsilçi orqanlar, işlək davranış kodeksləri və insanları asan qoruyucu mexanizmlər barədə xəbərdar edən qaynar xətlər də daxil olmaqla, özünütənzimləmə sistemi yaratmalı və onları inkişaf etdirməlidir. Bu mənada K.B.Borodin haqlı olaraq qeyd edir ki, qlobal şəbəkədə tənzimlənmənin eksterritorial prinsipinə görə, yeni informasiya məkanı olaraq İnternet real mövcud dünyanın hüdudlarından kənarında olmadığı üçün dövlətlərarası səviyyədə qanunla müəyyən olunmuş qaydada “vəhşi” İnterneti müasir İnternet-cəmiyyətinə dəyişmək lazımdır.²³⁵

Ümumavropa İnternet İşçi Qrupu tərəfindən özünütənzimləmə üzrə zəruri addımlar sayılacaq tədbirlər planı hazırlanmış və bu tədbirlər sırasına aşağıdakılar daxildir: 1) Şəbəkəyə qoşulanların zəruri özünütənzimləmə sistemlərini hazırlayıb, tətbiq etməyə həvəsləndirilməsi; 2) Müxtəlif texniki problemləri həllini nümayiş etdirmək və tətbiqini dəstəkləməklə özünütənzimləmə layihələrinin maliyyələşdirilməsinə şərait yaradılması; 3) İctimai birlikləri də cəlb etməklə ata-ana və pedaqoqların xəbərdar edilib məlumatlandırılması; 4) Təcrübə və yeni texnologiyalarla mübadilə sahəsində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi; 5) İstər Avropa ərazisində, istərsə şəbəkənin maraqlı iştirakçıları arasında tədbirlərin əlaqələndirilməsi; 6) Avropada işlənib-hazırlanan yanaşmalarla digər ölkələrdəki yanaşmaların uzlaşdırılması.

Eyni zamanda, AŞ qanunazidd məzmunlu İnternet materialları ilə saytların yaradıldığı yerlərdə hüquq mühafizə orqanlarının məşğul olmasını zəruri bilir, lakin həm də, İnternet şəbəkəsinin özünütənzimləmə sisteminə ayrıca önəm verməklə, həmçinin davranış kodekslərinin,

---

²³⁵ Бородин К.Б. Проблемы правового регулирования отношений в сети Интернет. «Современные проблемы юридической науки». Часть I. Материалы VII Международной научно-практической конференции молодых исследователей. Челябинск, 2011 г. с.217

elektron xidmətlərin, qaynar xətlərin yaradılmasını da məqsədamüvafiq hesab edir. Eyni zamanda, bu tədbirlər mövcud qanunvericiliyə uyğun olmalı, İnternet istifadəçilərinin dəstəyinə söykənməlidir.

Yeri gəlmişkən qeyd etmək lazımdır ki, ölkəmizdə davamlı və dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişafın, habelə şəffaflığın təmin olunması, dövlət idarəçiliyinin müasir prinsiplər əsasında həyata keçirilməsi məqsədilə İKT-dən istifadə edilməsi dövlət siyasətinin prioritetlərindən birini təşkil edir. Xüsusilə, ölkə Prezidentinin 23 may 2011-ci il tarixli “Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında” Fərmanına ²³⁶ əsasən, dövlət qurumlarının vətəndaşlara elektron xidmətlər göstərilməsi üçün rəsmi İnternet informasiya ehtiyatlarında xüsusi elektron xidmət bölməsinin yaradılması, müvafiq sənədlər barədə informasiya əldə edilməsi üçün dövlət orqanları tərəfindən aparılan elektron informasiya ehtiyatlarından (məlumat bazaları, məlumat-axtəriş sistemləri, reyestrlər və digər informasiya resursları) istifadə edilməsi, qaynar xətlərin yaradılması, habelə aparılan əməliyyatların və fərdi məlumatların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə zəruri texniki təhlükəsizlik tədbirlərinin görülməsi, tapşırılmış və bu vəzifələr tez bir zamanda həyata keçirilmişdir.

Bundan əlavə, İnternet istifadəçilərinin hüquqlarının daha səmərəli təmin olunması məqsədilə dövlət başçısının 27 dekabr 2011-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş “Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı”na ²³⁷ müvafiq olaraq, müasir informasiya cəmiyyətinə xas modern və çevik idarəetmənin təmin edilməsi, dövlət orqanlarının fəaliyyətində şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya şərait yaradan halların aradan qaldırılması üçün əhaliyə elektron xidmətlərin göstərilməsi, elektron hökumət portalının tam istifadəyə verilməsi, habelə vətəndaşların

---

²³⁶ Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 23 may 2011. <http://president.az/articles/2251>

²³⁷ Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı, 27.12.2011. <http://www.azertag.com/node/900204>

müraciət etmək imkanlarının artırılması məqsədilə regional elektron müraciət terminallarının yaradılmasının zəruriliyi qeyd olunur. Dövlət orqanlarına rüsum və haqların POS-terminallar vasitəsilə ödənişinin və digər elektron xidmətlərin tətbiqi ölkəmizdə mühüm yenilik olmaqla şəffaflığın təmin edilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsində müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Bu məqsədlərin reallaşması üçün dövlət qurumlarında universal elektron xidmət köşkləri quraşdırılmış və həmin köşklər vasitəsilə vətəndaşlar bir çox xidmətlərlə yanaşı elektron qaydada dövlət rüsumlarının ödənilməsi imkanı da əldə etmiş, nazirlik və dövlət komitələrinin İnternet saytında elektron xidmət bölməsi və digər bu tipli xidmət növləri yaradılmışdır. Eyni zamanda, vətəndaşların məhkəmələrə müraciət imkanlarının daha da asanlaşdırılması və hüquqi xidmətin yaxşılaşdırılması məqsədilə məhkəmə sisteminin vahid İnternet portalı yaradılaraq istifadəyə verilmişdir.²³⁸ Qeyd etmək lazımdır ki, bu innovativ xarakterli fundamental sənəd respublikamızda hüquqi dövlət quruculuğu sahəsində həyata keçirilən genişmiqyaslı islahatları şərtləndirən sosial zərurətdən irəli gələrək, insan hüquqları ilə bağlı ölkəmizin perspektiv inkişafına, modernləşməyə, müasir cəmiyyətlərə xas olan mülki, demokratik, özünüidarə təşəbbüslərinin realizə imkanlarının genişləndirilməsinə, habelə veb-məkan istifadəçilərinin haqlarının təmin olunması üzrə yeni iqtisadi və sosial çağırışlara yönələn milli strategiyadır.

10.4. İnternet istifadəçilərinin və e-jurnalistin hüquq və vəzifələri.

İnternet istifadəçilərinin virtual məkanda fəallığı, o cümlədən, e-jurnalistikanın inkişafı ilə əlaqədar şəbəkədə ümumi davranış qaydaları və informasiya ilə işləmək qabiliyyəti xüsusi hüquqi biliklər tələb edir. Yeni növ kommunikasiya xüsusi sahənin - İnternet jurnalistikasının da meydana gəlməsinə səbəb olmuşdur. Ona görə də, beynəlxalq media hüququ üçün yeni termin olan İnternet jurnalistikasının mahiyyətinə,

---

²³⁸ Ədliyyə orqanlarında elektron xidmətlərin tətbiqi dairəsi genişlənir.
www.justice.gov.az

bütövlükdə İnternet istifadəçilərinin, xüsusilə e-jurnalistin hüquq və vəzifələrinə diqqət yetirilməsini zəruri hesab edirik.

İnternetin inkişafı ilə əlaqədar bu məkanda məsuliyyətin formalaşması zəruri hesab edilməklə, elektron şəbəkədə e-jurnalist tərəfindən bütün məqamlarda təxribatların törədilməsi, kiminsə əleyhinə “qara piar” kampaniyası aparılması gözlənilən sayılır. Məsələn, son vaxtlar WikiLeaks saytının yaydığı məlumatlar dünyada böyük rezonans yaratmış, hətta dövlətlərsə münasibətlərə əhəmiyyətli dərəcədə mənfi təsiri ilə xarakterizə olunmuş və İnternet jurnalistikası ilə bağlı beynəlxalq hüquqi tənzimləmənin zəruriliyini bir daha əyani şəkildə göstərmişdir. Baxmayaraq bəzi xarici ölkələrdə bu sahədə qanunlar qəbul edilərək, müəyyən təcrübə formalaşmış, ancaq burada çox vacib məqamlar var. Elektron şəbəkədə məsuliyyət və hüquqi öhdəlik məsələsi tam müəyyənləşməyib. Bu tək Azərbaycanda deyil, dünyada mövcud olan və həlli gözlənilən problemlərdəndir.²³⁹

Müasir ədəbiyyatlarda İnternet jurnalistikasının aşağıdakı xüsusiyyətləri qeyd olunmuşdur: multimedialılıq (informasiyanın yalnız mətn formasında deyil, audio, video, animasiya və s. ötürülməsi), interaktivlik (dialoq imkanları), effektivlik, fərdə yönəlik, arxivləşmə imkanlı, anilik, geniş miqyaslı, elastik, qarşılıqlı əlaqəli, qənaətcil və sərhədsizlik. Elektron informasiyanın ani olaraq çoxsaylı sürətini çıxartmaq, yaymaq, satmaq mümkündür. Deməli, veb-sayta qoşulan hər kəsə potensial pozucu kimi baxmaq olar. Bu baxımdan jurnalistlər daha tələbkar və daha diqqətli olmağa məhkumdurlar. Ona görə də, İnternetdən yararlanən e-jurnalistin qarşısında müəyyən vəzifələrin yaranması labüddür.

İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, e-jurnalist İnternetdə hər hansı informasiyanı yox, özünün şəxsən izlədiyi, topladığı və yoxladığı məlumatı yaymalıdır. Belə ki, Avropa Məhkəməsinin təcrübəsində “informasiyanın yoxlanması” fakt və qiymətləndirici mülahizə olmasından asılı olaraq, mütləq müddəə hesab olunmur. E-jurnalist

---

²³⁹ İnternet jurnalistikası və ictimai məsuliyyət anlayışı. http://www.fact-info.az/ts_general/azl/aktual_az/musahibe/musahibe-145.htm

İnternetdən tapdığı və ya aldığı informasiyanı əqləbatan ölçülərdə yoxlamağa borcludur. Avropa hüququna görə, “ağlabatan ölçü” dedikdə, həm zəruri, həm də mümkün ölçülər nəzərdə tutulur. Lakin e-jurnalist bilməyərək məlumatı yayıbsa və ya onda belə bir informasiyanın həqiqiliyinə həddən artıq inam mövcud olubsa, bu zaman o, məsuliyyətdən azad olunacaqdır.

Digər tərəfdən, e-jurnalist şəbəkə auditoriyasının geniş əhatə dairəsini nəzərə alaraq, hüquqi və etik öhdəlikləri ciddi sürətdə gözləməlidir. Məsuliyyət ənənəvi media üçün həmişə önəmli məsələ olmaqla, İnternet jurnalistikası və digər elektron şəbəkə istifadəçiləri üçün tez-tez başağrısına çevrilir. Azərbaycan cəmiyyətində bu məsələlərin araşdırılması və problemlərin həllinə kömək məqsədilə maarifləndirici layihələrin həyata keçirilməsinə ehtiyac böyükdür.²⁴⁰

Mühüm məsələlərdən biri də e-jurnalistikada müəllif və əlaqəli hüquqlara hörmətlə yanaşılmasıdır. E-jurnalist bloq və saytların yazı və məqalələrinə müraciət edən zaman müəllif hüquqlarına riayət etməlidir. Müəlliflərin icazəsi olmadan və ya istinad edilmədən materialı köçürmək qadağandır. İstinad nəşr əsərləri və çap mətbuatına münasibətdə məqbul variant hesab olunur. Əgər məlumatı sayta yerləşirmək istəyirsinizsə, beynəlxalq praktikada qəbul olunan qaydaya müvafiq olaraq, istədiyiniz məlumatdan bir neçə cümlə yerləşdirib həmin yazının əsas mənbəyinə keçidin verilməsi zəruridir. Nəhayət, e-jurnalistika üçün İnternetdən mahnı, musiqi, “mp3”ləri yükləməklə saytlarda yerləşdirmək də hüquqaziddir. Ona görə də belə olan halda elektron mətbuat bağlanma təhlükəsi ilə üz-üzə qalacaq. Qeyd edilən məsələ ilə bağlı daha müfəssəl şəkildə növbəti paragrafda bəhs olunacaqdır.

Qlobal şəbəkədə çalışan hər kəs, xüsusilə jurnalist müxtəlif informasiya mənbələrindən istifadə edir. Həmçinin, hazırda bu mənbələrin ən asan növü İnternet hesab olduğundan, veb-məkanda hüquqların qorunmasını çətinləşdirən bir sıra texniki xüsusiyyətlər də mövcuddur.

---

²⁴⁰ http://www.fact-info.az/ts_general/azl/aktual_az/musahibe/musahibe-145.htm

10.5. İnternetdə müəlliflik və əlaqəli hüquqların qorunması.

Şəbəkədə işləyən hər kəs üçün müəllif hüquqlarının qorunması və bu sahədə hüquqi tələblərin gözlənilməsi olduqca zəruridir. Əslində bu beynəlxalq normalar e-jurnalistlər də daxil olmaqla, bütün İnternet istifadəçilərinə şamil edilir.

İnternetin əqli mülkiyyət obyektlərinin virtual bazarına çevrilməsi (elektron ticarətdə satışda olan malların 50 faizdən çoxu əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunur), birbaşa electron ticarətdə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlarla qorunan obyektlərin müstəsna rolu bu problemə xüsusi diqqət tələb edir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyaları (İKT) obyektlərinin əksəriyyətinin əqli mülkiyyət hüquqları ilə qorunması, bu hüquqların isə öz növbəsində İKT-nin inkişafına şərait yaratması informasiya cəmiyyətinin qurulması üçün böyük əhəmiyyətə malikdir.²⁴¹

Lakin, informasiya hüququ nəzəriyyəçilərinin xeyli qismi bu fikirdədirlər ki, materialın İnternetdə yerləşdirilməsi onu müəllif hüququ ilə qorunan əsərlər sırasından çıxarır və bu durumda hüquq sahibi, olsa-olsa, şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının müdafiəsinə iddia edə bilər. Ancaq xarici İnternet-provayderlərin təcrübəsi həmin fikrin yanlışlığını üzə çıxarır. Məsələn, ABŞ-da ödənişli, yaxud ödənişsiz xidmət göstərmələrindən asılı olmayaraq, İnternet-provayderlər müəllif hüququna dair qanuna dönmədən əməl etməyə çalışırlar. Saytı saxlayanlarla müqavilə bağlayarkən, yerləşdiriləcək materialların mənbəyinin göstərilməsi mütləq tələb kimi qoyulur. Müəllifin razılığını almadan, hər hansı materialın kommersiya hədəfli yayımı qadağan edilir. Bu şərt pozularsa, provayder müqaviləni birtərəfli qaydada dayandırır və üstəlik, hüququ pozulan şəxs, yəni müəllif hüquqlarının sahibi sözügedən saytın sahibinə qarşı məhkəməyə müraciət etmək imkanı qazanır. Düzdür, əslində provayderin müqaviləni dayandırması ilə məsələ bitir, ancaq o, bir qayda olaraq, pozuntuya yol verən şəxs barədə digər provayder şirkətlərini

---

²⁴¹ “İnternetdə rəqəmli hüquqların qorunması və idarə edilməsi” mövzusunda seminar keçirilmişdir.

<http://www.copag.gov.az/new/1/m19.pdf>

də məlumatlandırır ki, onlar da həmin şəxsin davranışlarına müntəzəm nəzarət etsinlər.

İnternet insanların əqli fəaliyyətinin həyata keçirildiyi bir məkan olduğu üçün bu hüquqlar ümumi mənada əqli mülkiyyət hüquqları da adlandırılır. “**Əqli mülkiyyət hüquqları**” dedikdə müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların obyektlərinə, audiovizual əsərlərə, fonogramlara, ifalara, yayım təşkilatlarının verilişlərinə, inteqral sxem topologiyalarına və məlumat toplularına, ixtiralara, faydalı modellərə, sənaye nümunələrinə, əmtəə nişanlarına, coğrafi göstəricilərə, firma adlarına, əqli fəaliyyətin nəticəsi kimi kommersiya sirlərinə aid edilən nou-haulara, həmçinin istehsalat, elmi və ədəbi-bədii sahədə əqli fəaliyyət nəticəsində yaradılan digər obyektlərə olan hüquqlar başa düşülür. “**Müəlliflik hüquqları**” isə əqli yaradıcılıq fəaliyyətinin nəticəsi olan elm, ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinə olan hüquqlardır. Müəlliflik hüququ obyektiv mənada əsərlərin yaradılması və istifadəsi ilə bağlı münasibətləri tənzimləyən hüquq normalarının məcmusudur və subyektiv mənada əsərlərin yaradıcılarına məxsus olan şəxsi (qeyri-əmlak) və əmlak (iqtisadi) hüquqlardır.²⁴²

İnternetdə müəlliflik və əlaqəli hüququn obyekt qismində İnternet səhifəsi, elektron əsərlər, bloqlar və veb-saytlar, habelə sosial şəbəkələr çıxış edir.

Elektron və audio-visual məhsulların icazəsiz təkrar istehsalı və yayılmasının ümumi adı piratlıq olaraq qəbul olunmuşdur (bu ifadənin tarixi ilk dəfə Daniel Defoenin 1703-cü ildə True-born Englishman əsərində “Bu Piratlar tərəfindən təkrarən çap olunurdu” cümləsini işlətməsilə başlanmışdır). Bu mənada qayda pozuntularınının "piratlıq" olaraq adlandırılması müəllif hüququnun yaranmasından bir qədər daha əvvəl baş vermişdir. Belə ki, 1709-cu ildə yaranmış və müəllif hüququ ilə bağlı ilk qanunvericilik norması sayılan “Statue of Anne” fərmanına qədər 1557-ci ildə Stationer’s Company of London şirkətinin Kral Lisenziyası alması nəşriyyat sahəsində bu şirkətə inhisar imkanı

²⁴² Oğurluğun sivil forması -"Copy-Paste",
<http://qadin.net/index.php?newsid=6917>

yaratmışdı. 1603 -cü ildə bu lisenziyadan kənardakı bütün fəaliyyətlər piratlıq olaraq tanınırdı. Bu anlayışın istifadəsinin hüquqi bazasının yaranma tarixi elə həmin dövrlərə dayanır və günümüzə qədər daimi olaraq istifadə olunmaqdadır. Bir çox tənqidçilər bu tərz fəaliyyətlərin “piratlıq” adlandırılmasının aşağılayıcı olduğunu və haqsız olaraq onun bir çox daha ağır və pis əməllərlə bir tutulmasına qarşı olsalar da, məhkəmələrdə müəllif hüquqlarının pozulması və “piratlıq” bir birini əvəz edə biləcək terminlər kimi işlədilir.²⁴³

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar barədə Azərbaycan Respublikasının 1996-cı il Qanununun müddələrinin İnternetə necə tətbiq edilməsi göstərilməsə də, təcrübə veb-saytı artıq çoxdan müəlliflik hüququnun obyektinə hesab etmişdir. İnternet səhifəsinə yüklənə biləcək hər cür materiallar - bəstələr, ədəbi və audiovizual əsərlər və bütövlükdə yaradıcılıq tələb edən hər bir şey həmin qanunla qorunur.²⁴⁴ Qeyd edək ki, veb-səhifə müəllifinə məxsus hüquqların qorunması ilə bağlı hüquqşünaslar arasında birmənalı fikir mövcud deyildir. Ona görə də, ölkəmizdə elektron qəzet jurnalistinin hüquqları ilə bağlı məsələ açıq qalır.

Beynəlxalq hüquqda və milli qanunvericilikdə veb-saytlara icazəsiz müdaxilə məsələsində də boşluqlar qalmaqdadır. Təkcə İnternetdə deyil, bütövlükdə hər hansı komyuter şəbəkəsində müəlliflik hüquqlarının qorunub-qorunmaması prinsiplial önəm daşıyır. Məhz bu səbəbdən bir çox müəlliflər öz əsərlərini açıq saytlara yerləşdirməkdən boyun qaçırır və ya ümumiyyətlə İnternetdən çəkinir. Müəllif hüquqları kitabların, CDlərin, disklərin DVDlərin və s. arxasında olan qalaqramalı işarədən ibarətdir ki, əsas bunun sayəsində bütün hüquqlar onun yaradıcısı tərəfindən qorunur. Bu o deməkdir ki, siz həmin kitabın yazılarını və ya CD-nin mahnılarını onun sahibinin icazəsi olmadan köçürə, sayını artır, sata bilməzsiniz. Məsələn, hər hansı bir CDni çoxalda, İnternetdə sata və ya pulsuz yükləməyə şərait yarada bilməzsiniz.

---

²⁴³ Müəllif hüquqlarının pozulması, <http://az.wikipedia.org>

²⁴⁴ Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, İnternetdə müəlliflik hüquqlarının mühafizə edilmədiyi hallar da mövcuddur. Buna VikiMənbələr aiddir. *VikiMənbə* – müəllif hüquqlarının qorunması haqqında qanunların aid edilmədiyi mətnlərin şəbəkə kitabxanasıdır. Buradakı monoqrafiyaların, məqalələrin, kitabların dəyişdirilməsinə ehtiyac yoxdur. Məsələn, tarixi məqalələr analizə məruz qala bilərlər, lakin, onların dəyişdirilməsi vacib deyildirsə, həmin məqalələr olduğu kimi saxlanılır və dəyişdirilməsinə icazə verilmir. VikiMənbəyə daxil ola biləcək məqalələr bunlardır: 1) Müəlliflər tərəfindən əvvəllər nəşr edilmiş mətnlər, 2) Orijinal mətnlərin tərcüməsi, eləcə də VikiMənbə istifadəçiləri tərəfindən edilən tərcümələr, 3) Milli və beynəlxalq səviyyədə tarixi materiallar, 4) Mətnlər haqqında mülahizələr, eləcə də VikiMənbə istifadəçilərinin mülahizələri, 5) VikiMənbədə saxlanılan mətnlər, müəlliflərin tərcüməyi-halları. VikiMənbəyə daxil edilməsinə icazə verilməyən mətnlərə isə aiddir: istifadəçilər tərəfindən yaradılmış və heç yerdə nəşr olunmayan mətnlər, əvvəllər nəşr edilməyən riyazi düsturlar və cədvəllər, proqramların ilkin kodları və statistik informasiyalar.²⁴⁵

Ümumiyyətlə, əqli mülkiyyət hüquqları sahəsində Azərbaycanın beynəlxalq sistemə inteqrasiyası üzrə xeyli işlər görülmüşdür. Belə ki, Azərbaycan Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının (ÜƏMT) işində iştirak edir, “Ədəbi və bədii əsərlərin qorunması üzrə” Bern Konvensiyasına və Cenevrə Fonoqram Konvensiyasına qoşulub. Azərbaycan 4 MDB ölkəsindən biri kimi Aİ-nin TACİS-intellektual mülkiyyət Proqramında iştirak edib. 2001-ci ildən hazırkı dövrə qədər əqli mülkiyyət milli institutunun beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması mərhələsi olmuşdur. Bu dövrdə müəllif hüququnun fəaliyyətinin təşkilatı, institutsional və hüquqi tərəflərinin inkişaf etmiş ölkələrin (Aİ, ABŞ) səviyyəsinə uyğunlaşdırılması prosesi aiddir. 2004-cü ildə ilk dəfə olaraq müəlliflik hüququna əsaslanan sənayenin təhlili aparılaraq onun milli iqtisadiyyatdakı payı müəyyənləşdirilmiş, “biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat və əqli mülkiyyət hüquqları” üzrə aparılan araşdırmalar əsasında konseptual sənədlər hazırlanmışdır. İntellektual mülkiyyətin

---

²⁴⁵ VikiMənbə, <http://wikisource.org/wiki/>

qanunvericilik bazasının intensiv inkişafı bu sahədə məzmununa görə müəllif hüququna yaxın olan bir sıra qanunvericilik aktlarının, o cümlədən MDB ölkələri sırasında ilk dövlətlər sırasında “İntegral sxem topologiyalarının hüquqi qorunması haqqında” Qanunun və “Azərbaycan folkloru nümunələrinin hüquqi qorunması haqqında” Şərqi Avropada və Asiyada ilk Qanunun qəbul edilməsinə gətirib çıxarmışdır. Bununla yanaşı MDB məkanında ilk dəfə olaraq “Məlumat toplularının hüquqi qorunması haqqında” Qanun qəbul edilmişdir. Azərbaycan ilk beş dövlətdən birinci olaraq ÜƏMT-nin WIPOnet korporativ rəqəmli şəbəkəsinə qoşulmuş, bu təşkilatın Koordinasiya Komitəsinə daxil olmuş, Bern Konvensiyasının rəhbər orqanlarına seçilmişdir.

Ölkə Prezidentinin sərəncamları əsasında müəllif-hüquq qanunvericiliyində rəqəmli mühiti nəzərə alan dəyişikliklər aparılmış, “Azərbaycan Respublikasında müəlliflik hüququ və digər əqli mülkiyyət hüquqları sahəsinin inkişafı üzrə milli strategiya” və 2010-2013-cü illər üçün nəzərdə tutulmuş əqli mülkiyyət Dövlət Proqramının layihəsində bir sıra tədbirlər, o cümlədən online rəqəmli hüquqların idarə edilməsi xidmətinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur.²⁴⁶

Müəlliflik hüquqlarının pozulma faktı aydınlaşdırılarkən 3 əsas götürülür: əsərin orijinallığı; müəlliflik hüquqları qorunan əsərin əldə edilməsi faktının sübutu; müqayisə edilən əsərlərin bənzərliyi. İnternet təbiətə açıq şəbəkədir və hər bir istifadəçinin üzünə qapalı olmayan informasiya məkanıdır. Buna görə də, İnternetdə jurnalistlərə (həmçinin istifadəçilərə) münasibətdə müəlliflik hüquqlarının qorunması ilə bağlı bəzi məqamların üzərində dayanmaq zəruridir: 1) Şəbəkədə tapılmış məlumatdan jurnalistin istifadəsi üçün hansı məhdudiyətlərin olması, 2) Müəlliflik hüquqları haqqında qanunvericiliyin veb-qovşağın yaradılmasına şamil edilməsi, 3) Nəşirlər jurnalist materiallarını veb-səhifələrdə və ya digər elektron məlumat bazalarında yaydığı zaman jurnalistlərin malik olduğu hüquqlar.

---

²⁴⁶ “İnternetdə rəqəmli hüquqların qorunması və idarə edilməsi” mövzusunda seminar keçirilmişdir.

<http://www.copag.gov.az/new/1/m19.pdf>

Bu məsələlərə aydınlıq gətirmək üçün Azərbaycan Respublikasının Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Qanununa nəzər yetirək. Qanunun 9-cu maddəsində (“Əsərlərdən informasiya, elmi, tədris və digər məqsədlər üçün istifadə” adlanır) qeyd olunur: “Müəllifin və ya müəlliflik hüquqlarının digər sahibinin razılığı olmadan və qonorar ödənilmədən, ancaq istifadə olunan əsərin müəllifinin adını və götürülmə mənbəyini mütləq göstərməklə... informasiya məqsədi ilə qanuni dərc edilmiş əsərdən həmçinin qəzet və jurnallardan ...qısa parçaların orijinalda və ya tərcümədə sitat kimi verilməsinə yol verilir”.²⁴⁷ Müəllifin şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının İnternet məkanında da qorunub-qorunmaması həmin maddədən aydın olmur. Eyni maddənin 5-ci bəndindəki “digər dövrü nəşrlərdə çap edilməsinə və ya kütləvi bildirişinə” ifadələrini İnternetə şamil etsək (çünki daha sonra qəbul edilmiş KİV haqqında Qanuna görə, İnternet KİV sayılır), sözügedən hüquqların 35-ci maddə ilə qorunduğunu söyləmək mümkündür. Hərçənd, ABŞ-dan fərqli olaraq, hələ ki, Azərbaycan məhkəmə təcrübəsində İnternetdə müəlliflik hüquqlarının pozulmasına dair heç bir işə rast gəlinməmişdir.

Göründüyü kimi, beynəlxalq praktikada İnternetdən qanuni istifadənin əsas elementləri əks olunmaqla, veb-səhifəyə istinad qadağan edilməmişdir. Məsələn, müəllif hüquqlarına dair 1976-cı il ABŞ Qanununda müəlliflik hüquqları qorunan materiallardan “qanuni istifadə”yə imkan verən müddəalar da əksini tapıb. Yəni, bəlli hallarda, müəllifdən razılıq almağa imkan qalmır. Belə qanuni istifadənin meyarları bunlardır: istifadənin məqsəd və xarakteri, o sıradan materialın kommersiyadankənar təhsil məqsədləri üçün və ya qeyri-kommersiya təşkilatlarının işində istifadə edilib-edilməməsi; müəlliflik hüquqları qorunan materialın təbiəti; ümumi həcmə nisbətdə istifadə olunmuş materialın miqdarı; istifadənin (sitatların-iqtibasların) müəlliflik hüquqları qorunan əsərin bazar qiymətinə təsiri.

Beləliklə, İnternetdə müəllif və əlaqəli hüquqların mühafizəsi yeni dövrün tələbi kimi çıxış etməklə bu məkanda qeyd olunan hüquqlar da

---

²⁴⁷ Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, www.e-qanun.az

mədudiyyətsiz sayıla bilməz. Ona görə də, beynəlxalq qanunvericilik təcrübəsinin ümumiləşdirməklə bəzi mühüm prinsiplərin üzərində dayanmağı məqsəduyğun sayırıq: 1) Müəlliflik hüququ hər bir əsərə, o cümlədən elektron nüsxələrə də şamil edilməlidir. 2) İnhisarçılıq təkcə müstəqil əsərlərə aiddir və yalnız onları qoruyur. Əgər əsər orijinal deyilsə, onun müəlliflik hüququ ilə qorunması qeyri-mümkündür. 3) Müəlliflik hüququ daimi deyil, onun mühafizə müddəti bitərsə əsər hamının mülkiyyətinə çevrilir; 4) Müəlliflik hüququ ilə qorunan əsərin, məhdud sayda da olsa, sürəti çıxarıla bilər.

10.6. Beynəlxalq hüquq və kibercinayətkarlığa qarşı mübarizə

İnternet istifadəçilərinin hüquqazidd davranışları bəzən cinayət tərkibi yaradan əməllərin törədilməsinə səbəb olur. Buna görə də, müasir beynəlxalq hüquqda mövcud sosial-iqtisadi inkişaf, elmi-texniki tərəqqi və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə yeniliklərdən asılı olaraq beynəlxalq xarakterli cinayətlərin də diapazonu dəyişir və genişlənir. Bu mənada hazırda veb-məkan üçün aktual olan cinayət tərkiblərindən biri kibercinayətkarlıqdır (kompyuter cinayətkarlığı). Bu əməllər müasir dövrdə rəqəmsal texnologiyaların, kompyuter və İnternet şəbəkələrinin, bankomatların, ödəniş kartlarının və s. cinayətkar məqsədlərlə istifadəsi ilə əlaqədar cinayət xarakteri kəsb etmişdir. İctimai qayda əleyhinə yönələn bu cinayətlər həm milli hüquqi, həm də beynəlxalq hüquqi tənzipetmənin predmetini təşkil edir. Müasir beynəlxalq hüquqda isə bu məsələlər İnternet hüququ və beynəlxalq cinayət hüququ kontekstində nəzərdən keçirilməlidir.

İctimai həyatın çağdaş qlobal inkişaf şəraiti informasiya texnologiyaları, telekommunikasiyalar, yaxud bütövlükdə, kiber-məkan olmadan təsəvvür edilə bilməz. Planetimizin əhalisi ictimai münasibətlərin, demək olar ki, bütün sahələrində istifadə edilən informasiya texnikasından bu və ya digər dərəcədə asılıdır. İnkişaf etmiş dövlətlər informasiya texnologiyalarından fəal istifadə etməklə məlumat mübadiləsinə sürətləndirir və insan resurslarına qənaət edirlər. Fəal məlumat mübadiləsi prosesləri cəmiyyətin şəffaflığına təsir göstərir, dövlət idarəçiliyini daha səmərəli edir və vətəndaş cəmiyyətinin

formalaşmasına xidmət edir. İctimai həyatda “elektron demokratiya” adlandırılan demokratiyanın yeni forması meydana gəlir. Bu proses qarşısızalmazdır və o, dövlət hakimiyyətinə bu prosesi necə idarə etmək, ədalətin, insan hüquqlarının və sosial bərabərliyin təmin olunması, dövlət hakimiyyətinə inam və digər demokratik dəyərləri qorumaqla elektron aləmi necə tarazlaşdırmaq kimi konkret sxemlər təqdim edir. Alimlərin fikrincə, 2019-cu ildə orta şəxsi kompyuterlər insan beyninin imkanlarını ötürüb keçəcək, 2029-cu ildə isə elektron intellekt insanın əqli qabiliyyətindən 1000 dəfə artıq olacaq. Əlli milyonluq auditoriyanı əhatə etmək üçün radioya 38, televiziya isə 13 il lazım olmuşdur. Lakin cəmi 4 il ərzində İnternetdən də elə bu qədər insan istifadə etmişdir. 1993-cü ildə qlobal şəbəkədə yalnız 50 səhifə olduğu halda, bu gün onların sayı milyardı keçir. 1998-ci ildə İnternetə cəmi 143 milyon insan qoşulmuşdusa, 5 il sonra İnternet istifadəçilərinin sayı 1,3 milyarda çatmışdır. Bütün bunlar informasiya texnologiyalarının dinamik inkişafını və təbii ki, bu texnologiyaların ictimai münasibətlərə təsirini göstərir.²⁴⁸

Professor Y.S.Romaşev qeyd edir ki, XX əsrin 80-90-cı illərinə qədər kompyuter texnologiyasının istifadəsi ilə bağlı cinayətlərin payı çox da böyük olmamışdır. Lakin zəhmətsiz qazanc məqsədilə və əyləncə naminə kompyuter şəbəkələrindən qanunsuz istifadə, uşaq pornoqrafiyasının yayılması, kompyuter və informasiya sistemlərinin dağıdılması təhlükəsi, habelə kompyuter şəbəkəsindən dələduzluq məqsədilə istifadə olunması kompyuter cinayətlərinin adi formalarından hesab olunur.²⁴⁹

Bütün bu qeyd olunan problemləri nəzərə alaraq, kompyuter cinayətkarlığı ilə mübarizə sahəsində dövlətlər öz səylərini birləşdirməyə və bu məsələlərlə bağlı hüquqi müstəvidə BMT, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, ATƏT, MDB və beynəlxalq qurumlar çərçivəsində addımlar atmağa başladılar.

---

²⁴⁸ Informasiya müharibələri və kiber-cinayətkarlıq. <http://www.ihr-az.org/index.php?lang=2&ind=publ&id=24>, 07.10.2011

²⁴⁹ Ромашев Ю.С. Международное правоохранительное право. М.2010. с.253

Qeyd etmək lazımdır ki, bu sahədə münasibətləri tənzimləyən ən mühüm sənədlər Avropa Şurası çərçivəsində qəbul edilmişdir. Qurumun **23 noyabr 2001-ci il tarixli Kibercinayətkarlıq haqqında Konvensiyası** kiber-məkanda baş verən cinayətlər və onlarla mübarizə məsələlərinə həsr olunmuşdur. Bu Konvensiyada beynəlxalq təcrübədə analoqu olmayan bir sıra cinayətlər – kompyuter məlumatlarının və sisteminin konfidensiallığı, bütövlüyü və əlverişliliyi əleyhinə cinayətlər, kompyuterlə əlaqəli cinayətlər, habelə, məzmununu kompyuter informasiyası təşkil edən hüquq pozuntuları, uşaq pornoqrafiyası ilə əlaqəli materiallarla bağlı hüquqazidd əməllər, müəlliflik və əlaqəli hüquqların pozulması ilə bağlı cinayətlər təsbit olunmuşdur.

Bundan başqa, Konvensiya **kibercinayətkarlıqla mübarizədə əməkdaşlığın prinsiplərini** də müəyyən edir. Bunlara aiddir: bir-biri ilə geniş əməkdaşlıq prinsipi, ekstradisiya prinsipi, qarşılıqlı yardımın ümumi prinsipləri, müvafiq beynəlxalq sazişərin istisna etdiyi hallarda yardım haqqında sorğuların yönləndirilməsi və yerinə yetirilməsi prinsipi, konfidensiallıq və məhdud istifadə prinsipi, müvəqqəti tədbirlərin görülməsi üzrə yardım prinsipi, istintaq xidmətlərinin fəaliyyətlərinə yardım prinsipi.

MDB çərçivəsində bu cinayətlə mübarizə məsələləri 2001-ci il tarixli Kompyuter informasiyası sferasında cinayətlərlə mübarizədə MDB iştirakçı-dövlətlərin əməkdaşlığı haqqında Müqavilə ilə tənzimlənir. Bu sənədə əsasən kompyuter informasiyası sahəsində cinayətlərin xəbər verilməsi, qarşısının alınması, istintaqı və s. istiqamətlərdə birgə tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur.

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində kibercinayətkarlıqla mübarizə məsələlərinə diqqət yetirilir, milli qanunvericiliyə beynəlxalq konvensiyaların tələblərindən irəli gələn əlavə və dəyişikliklər edilir. 30 sentyabr **2009-cu il tarixli “Kibercinayətkarlıq haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının**

Qanunu²⁵⁰ qəbul edilmiş, müvafiq bəyanatlar və qeyd-şərtlərlə bu sənəd təsdiq edilmişdir.

Eyni zamanda, kompyuter informasiyası sahəsində cinayətlər Cinayət Məcəlləsində ayrıca fəsildə (otuzuncu fəsil) qruplaşdırılmışdır. Məcəllənin 271-ci maddəsinə (Kompyuter informasiyasına qanunsuz olaraq daxil olma) görə qanunla qorunan kompyuter informasiyasına, yəni maşın daşıyıcılarında, elektron-hesablayıcı maşınlarda (EHM), elektron-hesablayıcı maşınlar sistemində və ya onların şəbəkələrində olan informasiyalara qanunsuz olaraq daxil olma, bu hərəkətlər informasiyanın məhv edilməsi, təcrid olunması, modifikasiya olunması, onun sürətinin çıxarılması, yaxud EHM-in işinin, sisteminin və ya onların şəbəkəsinin fəaliyyətinin pozulmasına səbəb olduqda, cinayət hesab edilir. Məcəllənin 272-ci maddəsi isə elektron-hesablayıcı maşınlar üçün ziyanverici proqramlar yaratma, onlardan istifadə etmə və ya onları yayma hərəkətlərini kriminallaşdırır. Lakin onu da qeyd etmək lazımdır ki, kibercinayətkarlığın cinayət qanunvericiliyində ayrıca təsbit olunması ilə bağlı hazırda respublikamızda qanunvericilik tədbirləri həyata keçirilir.

Beləliklə, nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, İnternetdə kibercinayətkarlıq ən geniş yayılmış beynəlxalq xarakterli qeyri-hüquqi əməllərdən hesab edildiyindən, bu cinayətlərin xarakteri və diapazonu sosial-iqtisadi və informasiya-kommunikasiya texnologiyaları üzrə yeniliklərdən asılı olaraq dəyişir və genişlənir, habelə bu cinayətlərlə mübarizə müasir beynəlxalq hüquqda daha aktual əhəmiyyətə malik olur. Müasir dövrdə “elektron hökumət”, “elektron imza”, “elektron ticarət” strategiyalarının inkişafını nəzərə alaraq, telekommunikasiyaların, rəqəmsal texnologiyaların, kompyuter və İnternet şəbəkələrinin, bankomatların, ödəniş kartlarının və s. cinayətkar məqsədlərlə istifadəsinin mümkünlüyü baxımından bu cinayətlər həm milli hüquqi, həm də beynəlxalq hüquqi tənziyyətə məruz qalmaqda olan predmetini təşkil edir.

---

²⁵⁰ “Kibercinayətkarlıq haqqında” Konvensiyanın təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, № 874-IIIQ, <http://www.meclis.gov.az/?/az/legislation/view/1517>

XI FƏSİL

XARİCİ ÖLKƏLƏRİN MEDIA HÜQUQUNUN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI²⁵¹

11.1. Avropa media hüququ.

Avropada ümumilikdə fikri ifadə və mətbuat azadlığının təminatını şərtləndirən KİV haqqında ümumi yazılı normalar mövcud olmaqla, söz azadlığı insanın təbii hüquqlarından biri kimi nəzərdə tutulur. Bu, təbii hüquq nəzəriyyəsinin Avropaya bəxş etdiyi bir dəyərdir. Eyni zamanda, hesab edilir ki, ayrı-ayrı normativ aktların tətbiqi yolu ilə ifadə azadlığına bəzi məhdudiyyətlərin qoyulması da mümkündür. Müasir Avropa üçün İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi ifadə azadlığına münasibətdə əsl fundamental bəşəri ideya və bu sferada mövcud olan əvvəlki qanunların “intiharı” demək idi. 10-cu maddənin 1-ci bəndində deyilir ki, “Hər bir kəsin öz fikrini azad ifadə etmək hüququ vardır. Bu hüquq, dövlət orqanları tərəfindən hec bir müdaxilə olmadan və sərhədlərdən asılı olmadan, öz fikrinə malik olmaq hüququnu, informasiyanı və ideyaları əldə etmək və yaymaq hüququnu ehtiva edir”. Lakin həmin maddənin 2-ci bəndində bunun üçün yuxarıda nəzərdən keçirdiyimiz müəyyən məhdudiyyətlər nəzərdə tutulmuşdur. Hazırkı dövrdə artıq bu kontinentdə xüsusi olaraq, “Avropa hüququ”nun formalaşmasına istinadən tam qətiyyətlə söyləmək mümkündür ki, 10-cu maddənin kontekstində özünəməxsus keyfiyyətləri ilə unifikasiya olunmuş qanunvericilik sistemi formalaşmaqdadır. Bu səbəbdən də, Avropa hüququnun müstəqil sahəsi kimi Avropa media hüququndan danışmaq mümkündür.

Digər tərəfdən, Avropa İttifaqının bu məkanın əksər hissəsində qanunvericilik sferasında da dominantlığını nəzərə alsaq, bütün Avropa ölkələri üzərində ifadə azadlığına dair xüsusi nəzarət sistemi və vahid

---

²⁵¹ Qeyd: XI fəslin işlənməsi zamanı müvafiq xarici ölkələrin media sahəsinə aid qanunvericilik aktlarından və “Xarici ölkələrin mətbuat qanunvericiliyi və təcrübə” kitabından istifadə olunmuşdur.

koordinasiyanın fəaliyyətdə olduğunun şahidi oluruq. Hazırda bu birliyə daxil olan ölkələrin milli parlament qanunvericiliyindən Aİ-nin qanunları üstün tutulur. Bu səbəbdən də fikir azadlığını məhdudlaşdıran hər hansı qanun bu regionda tətbiq oluna bilməz. Başqa sözlə, iqtisadi və ticari inteqrasiya kontekstində müasir Avropa “sözdə və fikirdə də bir olmağa” daha çox meyillidir. Çünki, “ümumi bazarın” əsasını təşkil edən əmtələrin, şəxslərin, xidmətlərin və kapitalın sərbəst hərəkəti prinsipləri üzv dövlətlərin ərazisində fəaliyyət göstərən mətbuatla bağlı həmin dövlətlərin qanunvericilik nəzarətinə və inzibati nəzarətə də öz təsirini göstərir. Aİ Ədalət Məhkəməsi hərəkət azadlığı və mətbuat azadlığı məsələlərinə belə bir münasibət bildirib ki, əmtəə və xidmətlərin sərbəst hərəkəti və azad təsisçilik prinsipləri istər yayım, istərsə də, mətbuat xidmətlərinə tətbiq edilə bilər. Aİ-də tətbiq olunan sərbəst hərəkət azadlığı prinsiplərinin Avropada mətbuata təsirinə iki prizmadan yanaşılır. Birincisi, mətbuat üzərində mülkiyyət hüququ və ya mətbuata nəzarətlə bağlı öhdəliklər, ikincisi isə, azad informasiya axını ilə bağlı məsələlər. Qeyd edək ki, elə bu aspektlərdən yanaşaraq, mətbuat və ifadə azadlığı ilə bağlı bəzi Avropa ölkələrinin media hüququna ümumi olaraq nəzər yetirmək faydalı və zəruridir.

11.1.1. İsveç

İsveç media hüququnun vətəni sayılır. İsveçdə mətbuat azadlığı haqqında qanun 1766-cı ildə qəbul edilmişdir. Media hüququ üzrə mütəxəsis H. Aksberger hesab edir ki, fikir azadlığı İsveç demokratiyasının nüvəsidir və burada mətbuat azadlığına güclü konstitusiyaya dəstəyi verilir. Azad fikrin konstitusion və qanuni müdafiəsi ilk dəfə İsveçdə baş tutmuşdur. Lakin, 1772-ci ildə həmin azadlıq dövlət çevrilişinin nəticəsi olaraq ləğv edilmişdir. 1949-cu ildə qəbul edilmiş müasir qanun 1812-ci il mətbuat haqqında qanuna əsaslanır.

İsveç Konstitusiyası üç hissədən: 1974-cü il Hökumət Sənədindən, Mətbuat Azadlığı haqqında 1949-cu il Aktdan, Söz azadlığı haqqında 1991-cu il Qanundan ibarətdir. Bu sənədlərin müddəaları bütün vətəndaşların fikir azadlığını, informasiya alınması və mübadiləsi azadlığını təmin edirlər. Konstitusiyanın müddəalarının bir hissəsini təşkil edən mətbuat azadlığı haqqında Qanuna dəyişikliklər etmək səlahiyyəti

yalnız parlamentə məxsusdur. Bu ölkədə seçicilər təklif olunan dəyişikliklərin qəbul olunmasına təsir etmək imkanına malikdirlər.

Hökumət Sənədinin 2-ci fəslinin 1-ci maddəsi aşağıdakı şərtlər daxilində bütün vətəndaşlara fikirlərini ifadə etmək, informasiyanı əldə etmək və ötürmək azadlığını təmin edir: “1. Fikir azadlığı - informasiyanı ötürmək və ideyaları, rəyləri və hissləri istər şifahi, istərsə də yazılı formada, şəkil çəkməklə, yaxud da hər hansı başqa üsullarla ifadə etmək azadlığıdır. 2. İnformasiya azadlığı - şəxsin özünün informasiyanı əldə etmək və digər tərəfdən başqalarının fikrləri ilə tanış olmaq azadlığıdır”. Hökumət Sənədinin 12-ci maddəsi ifadə azadlığına qoyulan məhdudiyyətlərin fəlsəfi izahını daha aydın məqsədlə ortaya qoyur. Orada deyilir ki, konstitusiyaya ilə qorunan hüquqlar yalnız demokratik cəmiyyətdə məqbul sayılan məqsədə nail olmaq naminə məhdudlaşdırıla bilər. 13-cü maddə isə belə məhdudiyyətlərin siyahısını sadalamaqla yanaşı, qeyd edir ki, ifadə və informasiya azadlığına aid məsələlərdə hakimiyyət orqanları siyasi və dini məsələlərdə, peşə məsələlərində, elmi və mədəni məsələlərdə mümkün qədər geniş azadlıq verməyin zəruriliyini nəzərə almalıdırlar.

1949-cü il Mətbuat Azadlığı Aktının 1-ci fəslinin 1-ci maddəsi isə mətbuat azadlığı hər hansı inzibati orqan və ya digər dövlət orqanı tərəfindən ilkin qadağa qoyulmadan hər bir isveçli subyektin istənilən yazılı məlumatı dərc etmək hüququnu və sonra həmin materialın məzmununa görə məhkəmə qaydasında ittiham edilməmək və bununla da, həmin materialın dərc edilməsinin ictimai qaydanı qoruyan qanunun şərtlərini pozduğu hallar istisna olmaqla, qalan bütün hallarda cəzaya məruz qalmamaq hüququnu nəzərdə tutur.

1991-ci il Fikir azadlığı haqqında Akt isə radionu, televiziyanı, kinolentləri və videonu əhatə edir. Bu sənədlə güclü hüquq müdafiə tədbirləri nəzərdə tutulmasa da, digər sənədlərdə təsbit olunan prinsiplər bu Aktın da əsas qayəsini təşkil edir.

İsveçdə qanunvericilik qaydasında diffamasiyanın iki forması fərqləndirilir. Birincisi, mətbuatda böhtan dərc etmə, ikincisi isə, ictimaiyyətin gözü qarçısında təhqir etmə. Ona görə də ikinciyyə münasibətdə bu ölkədə nadir hallarda mətbuata qarşı iddia irəli sürülür.

Böhtanla bağlı iddia qaldırma prosedurası o qədər də sadə olmasa da, ölkədə bu səbəbdən mediaya qarşı iddialar tez-tez iddialar irəli sürülür.

İsveçdə Mətbuat üzrə Ombudsman vəzifəsi də var ki, bu vəzifə 1969-cu ildə təsis edilmişdir. Bu posta təyinatı parlament müvəkilləri, media-klub nümayəndələri və İsveç Hüquqşunaslar Assosiasiyasının üzvlərindən ibarət xüsusi komitə həyata keçirir. Hər bir vətəndaş müəyyən bir qəzet materialını jurnalist etikasının pozulduğu iddiası ilə Mətbuat üzrə Ombudsmana göndərə bilər. İsveçdə hər il mətbuat üzrə 400-450 şikayətə baxılır.

İsveç həm də Mətbuat Şurasının vətənidir. Avropada ilk dəfə 1916-cı ildə məhz bu ölkədə Mətbuat Şurası yaradılmışdır. Onun funksiyası mətbuatla bağlı məsələləri araşdırmaqdan ibarət olmuşdur. Hazırda İsveçdə mətbuatla bağlı daha ciddi xarakterli şikayətlər Ombudsman tərəfindən Mətbuat Şurasına təqdim edilir. Ümumiyyətlə, bu iki qurum arasında münasibətlərdə praktiki olaraq qarşılıqlı anlaşma və koordinasiya həddindən artıq güclüdür. Şura şikayətlə bağlı yekun qərar vermə səlahiyyətinə malikdir. Hətta o, təqsirkar qəzetə cərimə də tətbiq edə bilər. Adətən həmin cərimənin məbləği 4.000 ABŞ dollarına yaxın olur və bu cərimə Şuranın maliyyə əməliyyatlarına xərclənir. Mətbuat Şurası sisteminə həm mətbuat, həm də, cəmiyyət xüsusi hörmətlə yanaşır.

11.1.2. Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Krallığı

Böyük Britaniyada yazılı konstitusiyaya yoxdur və deməli, burada fikir azadlığına dair fundamental prinsiplər konstitusiyada təsbit olunmamışdır. Burada medianın hüquqlarını müəyyən edən və mətbuat azadlığına qoyulan məhdudiyyətləri təsbit edən mükəmməl qanunlar da yoxdur. (Diffamasiya haqqında 2009-cu il tarixli qanun istisna olmaqla). Britaniya fikir azadlığı ilə bağlı istər parlamentin, istərsə də prezident hüququnun müəyyən etdiyi çoxlu məhdudiyyətlərin olduğu bir ölkədir. Yalnız həmin məhdudiyyətlərdən kənar söz və mətbuat azadlıqları mövcuddur. Burada mətbuat azadlıqları şifahi formalaşan konstitusiyaya prinsiplərə əsaslanır. Bu ölkədə mətbuata dair hüquqların yazılı konstitusiyada öz əksini tapmamasının bir səbəbi də belə bir doktrina ilə izah edilir ki, hər bir kəs qanunun müəyyən etdiyi qaydalarda nəzərdə

tutulan hər bir şeyi etməkdə azaddır və buna müvafiq olaraq, həmin hüquqlar barədə yazılı qanuna ehtiyac yoxdur.

Britaniyada qanunun mətbuata aid məsələlərini məhdud aradan qaldırmaq məqsədilə 1953-cü ildə Mətbuat Şurası təsis edilmişdir. Mətbuatda aşakarlığın müdafiəsini Mətbuatla bağlı şikayətlər üzrə 1991-ci ildə təsis olunmuş Komissiya həyata keçirir. Oxucuların şikayətlərini araşdırmaq səlahiyyəti məhdud təsir imkanlarına malik olan Mətbuat Ombudsmanına məxsusdur. Böhtan və şəxsi həyatın toxunulmazlığı ilə bağlı mülki iddialar Yüksək Məhkəməyə və ya Qraflıq Məhkəməsinə verilir. Bu məhkəmə qərarlarından Apellyasiya Məhkəməsinə, daha sonra Lordlar Palatasına şikayət vermək olar.

11.1.3. Avstriya

Avstriyada ifadə azadlığı, həmçinin mətbuat azadlığı senzura və istənilən icazə formasından azaddır və bu azadlıq qanuni şəkildə dəqiq təmin olunur. Avstriyanın 1958-ci ildə İnsan hüquqları üzrə Avropa Konvensiyasına qoşulması və 1964-cü ildə Konvensiyanın şərtlərinin bütünlüklə Konstitusiyaya əlavə edilməsi digər fundamental azadlıqlar kimi, söz və mətbuat azadlıqlarının müdafiəsi üçün də şərait yaratmışdır. Bu ölkənin 1920-ci il Federal Konstitusiyasının 13-cü maddəsində deyilir: “Hər kəs öz fikrini qanunun müəyyən etdiyi çərçivədə şifahi və yazılı yolla çap etmək və ya şəklini çəkmək yolu ilə azad ifadə etmək hüququna malikdir. Mətbuat heç zaman senzuranın və lisenziya sisteminin predmeti ola bilməz. İnzibati poçt qadağaları ölkədə çap edilmiş materiallara tətbiq edilə bilməz”.

Bu ölkədə jurnalist azadlıqlarının konstitusiyada geniş həddləri müəyyən olunur. Mühakimə yürütmək üçün jurnalistlərə əlavə dəstək verilir. Burada jurnalistlər öz fikirlərinin həqiqiliyini sübut etməli deyillər. Çox mühüm haldır ki, ifadə və mətbuat azadlığını məhdudlaşdıran parlament aktları toxunulmaz deyil və Konstitusiya Məhkəməsi istənilən vaxt belə aktları etibarsız elan edə bilər.

Avstriyada bütün məhkəmələr Avropa Məhkəməsinin *Lingens Avstriyaya qarşı* işini əldə rəhbər tutaraq, ifadə azadlığı ilə bağlı presedent prinsiplərinə riyayət edirlər. Konstitusiya Məhkəməsi hazırkı praktikasında Konstitusiyanın 13 və Konvensiyanın 10-cu maddəsini birgə

tətbiq edir və onların təmin etdikləri hüquqları “kommunikasiya azadlığı” adı altında birləşdirir. Kommunikasiya azadlığı həm də informasiya çatdırılması azadlığını ehtiva edir. Halbuki, kommunikasiya azadlığı əvvəllər mühakimə və fikir yürütmək azadlığı ilə məhdudlaşdırılırdı. Mətbuata dair çox mühüm qanun 1981-ci il tarixli Kütləvi İnformasiya Vasitələri Aktıdır. Bu ölkədə həmişinin ayrıca Radio Aktı və Televiziya Aktı qüvvədədir.

Sərbəst özünü tənzimləmə mexanizmi yaratmaq üçün Avstriya Qəzet Naşirləri Assosiasiyası və Avstriya Jurnalistlər Birliyi 1961-ci ildə Mətbat Şurası yaratdılar.

11.1.4. Norveç

Norveçdə mətbuat azadlığı ilk dəfə 1814-cü ildə qəbul olunmuş Konstitusiyanın 100-cü maddəsi ilə təmin edilmişdir. Həmin maddədə deyilir: “Mətbəat azad olmalıdır. Məzmunundan asılı olmayaraq, dərc edilmiş hər hansı yazıya görə heç kəs cəzalandırıla bilməz, bu şərtlə ki, həmin yazı bilərəkdən qanunlara tabe olmamağa, dinə, əxlaqa və ya konstitusiya hakimiyyətinə hörmətsizliyə təhrik etməsin və ya onların müəyyən etdiyi qaydalara müqavimət göstərməyə təhrik etməsin, yaxud da kiməsə qarşı yalançı və təhqiramiz ittiham irəli sürməsin, yaxud başqalarını buna təhrik etməsin. Hər bir kəs Dövlət administrasiyası və ya hər hansı başqa subyekt barədə öz fikirlərini azad söyləyə bilməlidir”.

Norveçdə zaman-zaman bir sıra qanunlar və məhkəmə şərtləri fikir azadlığını, xüsusilə böhtanla bağlı məsələlərdə məhdudlaşdırmışdır. Faktlar göstərir ki, Norveç qanunvericiliyində informasiya azadlığı zəif təmin olunmuşdur. Hətta Tormoso şəhər məhkəməsi öz qərarlarının birində qeyd etmişdir ki, bu ölkədə informasiya azadlığının qanuni müdafiəsi mövcud deyil. Norveçdə mətbuat haqqında mükəmməl akt da yoxdur. Mətbuatın nəyi dərc etməsinə müdaxilə ilə bağlı yüksək səviyyəli azadlıq yoxdur. Həmçinin, hökumətin qanunsuz hərəkətlərinə qarşı ictimaiyyətin mənafelərini qorumaq üçün mətbuata zəruri olan informasiyanın əlçatan olması da lazımı qaydada müəyyən edilməyib.

Norveçin ayrıca Konstitusiya Məhkəməsi də yoxdur. Ona görə də Konstitusiyanın 100-cü maddəsini şərh etmək bu ölkədə Ali Məhkəmə və ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr tərəfindən həyata keçirilir. Ali Məhkəmə

ifadə azadlığının inkişafında güclü rol oynamır. Burada böhtana və şəxsi həyatın toxunulmazlığına aid qanunlar mətbuat azadlığını sıxışdırmaqla tətbiq edilir. Lakin qanunvericilik qaydasında yuxarıda qeyd olunan problemlərin olması hələ bu ölkədə partiki olaraq mətbuat azadlığının təmin edilməməsi demək deyil. Norveçdə mətbuat kifayət qədər azaddır və dövlət media sferasının inkişafına subsidiyalar ayırmaqla mətbuat azadlıqlarına xüsusi əhəmiyyət verir.

Bu ölkədə 1936-cı ildən qəzetlərin könüllü Mətbuat Şurası fəaliyyət göstərir.

11.1.5. Fransa

Fikir və kommunikasiya azadlığı Fransa qanunlarına görə, konstitusion hüquqdur. Fransada fikrin ifadəsi və informasiya yayımı azadlığı, hələ 1789-cu il İnsan və Vətəndaş hüquqları Deklarasiyasının 11-ci maddəsində əks olunmuşdur. Sonradan həmin maddənin müddələri 1958-ci il Konstitusiyasının preambulasına daxil edilmişdir. Preambulada deyilir: “Fikir və düşüncə azadlığının azad ifadəsi insanın çox mühüm hüquqlarındandır. Belə ki, hər bir kəs azad danışa, yaza və dərc etdirə bilər. Lakin bu məsələdən sui-istifadə edən şəxs qanunun müəyyən etdiyi hallarda məsuliyyət daşıyır”.

Konstitusiya Şurası fikri ifadə və mətbuat azadlığının konstitusion statusunu təsdiqləyərək, qeyd edib ki, bu azadlıqlar digər azadlıqlar üçün mühüm təminatlardan birini təşkil edir. Bundan başqa, Konstitusiya Şurası xüsusi olaraq vurğulayır ki, bu azadlıqlar təkə, fikri yazan, redaktə edən və ya dərc edən şəxslərə deyil, həm də mətbuatı oxuyan şəxslərə aid edilir; ictimaiyyətin müxtəlif nöqteyi-nəzərlər içərisindən seçim etmək imkanına malik olmaq hüququ, heç olmazsa, əsas gündəlik nəşrlər səviyyəsində plüralizmin olmasını tələb edir. Belə plüralizm həm də Konstitusiyanın mühüm məqsədlərindəndir.

Fransada Mətbuat haqqında Akt 1881-ci ildən qüvvədədir. Bu Akt əsl Fikir azadlığı Məcəlləsi hesab olunur. 1992-ci ilə qədər bu qanunda bir sıra dəyişikliklər edilib və qüvvədə olan qanunlar “Kommunikasiya Məcəlləsi” adı altında unifikasiya olunub. Fransa qanununa əsasən böhtan həm mülki, həm də cinayət hüquq pozuntusudur. O hər hansı şəxsin şərəf

və nüfuzuna toxunmaq faktını nəzərdə tutur. (1881-ci il Aktının 29-cü maddəsi).

Fransada nə Mətbuat Şurası, nə də, mətbuatın hər hansı başqa özünütənzimləmə mexanizmi mövcuddur. Burada jurnalist birlikləri və qəzet mülkiyyətçilərinin birlikləri vardır. Bundan başqa, bir neçə jurnalist assosiasiyası fəaliyyət göstərir.

11.1.6. Almaniya

Almaniyada mətbuat, informasiya və fikir azadlığı 1949-cü ildə qəbul olunmuş Konstitusiyanın 5-ci maddəsinin aşağıdakı iki bəndi ilə təmin olunmuşdur: 1) Hər bir kəsin öz fikirini şifahi, yazılı və şəkil çəkməklə azad ifadə etmək və yaymaq, ümumiyyətlə əlçatan mənbələrdən azad surətdə məlumat almaq hüququ vardır. Mətbuat azadlığı və məlumatın radio yayımı və kinolent vasitəsilə yaymaq azadlığı təmin olunur. Bunlar senzuraya məruz qalmır. 2) Bu hüquqlar ümumi qanunların müəyyən etdiyi qaydalarla, gəncləri müdafiə etmək üçün qanunların qoyduğu şərtlərlə və şəxsiyyətin ləyaqətinin toxunulmazlığı hüququ ilə məhdudlaşdırıla bilər. Əsas Qanunun 19-cü maddəsinə əsasən, heç bir qanun və ya meyar mətbuat azadlığı da daxil olmaqla, əsas azadlıqların başlıca məzmununa müdaxilə edə bilməz. Əgər qanun bunu etmişdirsə, o etibarlı elan edilmək üçün 5-ci maddəni hansı niyyətlə məhdudlaşdırmasını izah etməlidir. Alman məhkəmələri fərdin azadlığını müdafiə etmək üçün mətbuat azadlığına qoyulan məhdudlaşdırmanın ümumi qanuna uyğun olub-olmamasını yoxlamaqdan ötrü, üç hissəli sınaqdan ibarət proporsional prinsip tətbiq edirlər. Həmin prinsipə əsasən məhdudlaşdırma: 1) uyğun, 2) zəruri və 3) proporsional olmalıdır.

Almaniyada yalnız mətbuata ünvanlanan xüsusi federal qanunlar yoxdur. Hər bir torpaqda bu sferaya aid qanunlar qəbul edilir. Konstitusiyaya hüquqların, o cümlədən, ifadə azadlığının əsas təminatçısı Federal Konstitusiya Məhkəməsidir. Federal Konstitusiya Məhkəməsi qərar çıxarıb ki, Konstitusiyanın 5-ci maddəsi ümumi qanuni maraqlar naminə ictimaiyyətin məlumat almaq hüququnu təmin edərək, Avropa ilə müqayisədə bu hüququn Almaniyada müdafiəsini daha da güclü edir.

Almaniyada qanunun həm mətbuat azadlığının müdafiəsi, həm də, fərdlərin diffamasiyaya, böhtana şəxsi həyata və işgüzar nüfuz

müdaxiləyə qarşı müdafiəsi ilə bağlı bir sıra şərtləri var. Ümumiyyətlə, diffamasiya ilə bağlı Almaniya təcrübəsini təqdirəlayiq hesab etmək olar. Məsələn, şəxsi xarakterli hücumlara cavab verərkən, fikrin həddən artıq təhqiramiz şəkildə ifadə edilməsinə dair Konstitusiyaya Məhkəməsinin özünəməxsus mövqeyi vardır. KM *Şpigel işi* üzrə qərar çıxarıb ki, təxribat xarakterli fikir irəli sürən şəxs, əks-hücum böhtan xarakterli olsa da, əks-hücumu məruz qala bilər. Bu işdə *Der Şpigel* məşhur bir hakimin xarakteri və ixtisası barədə həmlə xarakterli məqalə dərc edib. Cavab olaraq, hakim belə bir fikir bildirib ki, “pornoqrafiya əxlaq sahəsində nədirsə, *Der Şpigel* də siyasət sahəsində odur”. 5-ci maddəyə əsasən məhkəmə hesab edib ki, hakim təhqiramiz ifadəni öz nüfuzunu müdafiə edərkən istifadə etdiyinə görə, bunu böhtandan müdafiə olunmaq niyyəti ilə edib.

1956-cı ildə qəzet nəşirlərinin və jurnalistlərin assosiasiyaları mətbuatın özünütənzimləmə meyarını müəyyən etmək üçün müstəqil, qeyri-hökumət yönümlü və birləşmiş qurum olan Almaniya Mətbuat Şurasını təsis etmişlər.

11.1.7. İspaniya

İspaniya fikri ifadə azadlığının inkişafında müstəsna rol oynayan ölkələr sırasındadır. Fikir azadlığı müasir İspaniya tarixində siyasi məsələlərin açarıdır. Fikri ifadə azadlığından ayrılıqda informasiya azadlığının konstitusional qaydada tanınması ilk dəfə İspaniyanın 1970-ci il Konstitusiyasında öz əksini tapmışdır. İspaniyada söz və mətbuat azadlığı 1978-ci il Konstitusiyasının 20.1(a) və 20.1(d) maddələri ilə müdafiə olunur. Həmin maddələrdə deyilir: “1. Aşağıdakı hüquqlar tanınmalı və qorunmalıdır: a) fikirləri, ideyaları və rəyləri şifahi və ya yazılı şəkildə və ya digər üsulla sərbəst ifadə etmək və yaymaq; d) istənilən yayım üsulu ilə dəqiq informasiya əldə etmək və ötürmək hüququ. Peşə vicdanını və peşə sirrini nəzərdə tutan bu hüquq qanunla tənzimlənə bilər. 2. Bu hüququn tətbiqi hər hansı ilkin senzura ilə məhdudlaşdırıla bilməz. Konstitusiyanın həmin maddəsinin digər hissəsində məhdudiyyətləri tətbiq edən müddəalar da yazılmışdır: “Bu azadlıqlar bu bölmənin qoruduğu hüquqlara, xüsusilə şərəf və ləyaqətin qorunması hüququna, hər hansı şəxsin imicindən istifadəyə nəzarət olunması hüququna və gənclərin və uşaqların müdafiəsinə hörmət bəslənməsini nəzərdə tutan qanunların

şərtləri vasitəsilə məhdudlaşdırıla bilər.” Məhz bu Konstitusiyanın qəbulundan sonra İspaniyada digər Avropa ölkələri ilə müqayisədə ifadə azadlığı da daxil olmaqla fundamental hüquq və azadlıqlar tətbiqi mərhələyə qədəm qoymuşdur.

İfadə azadlığı ilə bağlı məsələlərdə Konstitusiya Məhkəməsi İspaniyada həlledici statusa malik qurumdur. O, qanunların Konstitusiyaya uyğunluğu barədə qərar çıxaran yeganə orqandır. Həm də ifadə azadlığını digər fundamental azadlıqlardan üstün tutan az sayda Avropa ölkələri qanunlara nəzarət sistemlərindən biri də İspaniya KM-dir.

Qeyd etdiyimiz kimi, fikri ifadə azadlığı və informasiya azadlığını ayırılıqda qanunverçilik qaydasında fərqləndirən ilk konsepsiya İspaniyada yaranıb. İspaniya KM-si fikri ifadə azadlığı və informasiya azadlığının müstəqil mövcud olmasını dəfələrlə təsdiq edərək, qeyd edib ki, fikir azadlığı – fikirlərin, ideyaların və rəylərin, habelə baxışların və qiymətləndirici mülahizələrin də daxil olduğu geniş konsepsiyaların ötürülməsini müdafiə edir. İnformasiya azadlığı isə, faktların və ya xüsusilə müvafiq və həqiqi hesab edilə bilən faktların ötürülməsini müdafiə edir. Yəni bu fərqləndirici cəhət o deməkdir ki, fikri ifadə azadlığı rəylərə, informasiya azadlığı isə faktlara əsaslanır.

İspaniyada mətbuatın özünütənzimləmə orqanı yoxdur.

11.2. ABŞ-da media hüququ

ABŞ-da söz və ifadə azadlığına dair normativ göstərişlər kifayət qədər inkişaf etsə, praktiki olaraq, burada Avropaya münasibətdə daha çox məhdudiyətlər nəzərə çarpır. Ümumi qəbul edilən belə bir fikir mövcuddur ki, ABŞ-da mətbuat hər hansı təzyiqlərdən azaddır. Bu fikirlər əsaslandırılarkən ölkənin Konstitusiyasına Birinci Düzəlişdə söz və mətbuat azadlığı ilə bağlı müddəaya istinad edilir. Birinci Düzəlişdə deyilir: “Konqres fikir azadlığı və ya söz azadlığını məhdudlaşdıran heç bir qanun qəbul edə bilməz”. Digər tərəfdən, ABŞ Konstitusiyasına 14-cü Düzəliş ştatların hökumətlərinin üzərinə fikir azadlığına və mətbuat azadlığına hörmət bəsləmək vəzifəsi qoymaqla, 1-ci Düzəlişlə “birgə fəaliyyət göstərən” düzəliş kimi şərh edilir. Qeyd edək ki, Amerikada 1-ci düzəlişlə bağlı çoxsaylı geniş və dar şərhlər verilir. Bu isə ifadə azadlığına

terminoloji baxımdan fərqli yanaşma ilə əlaqədardır. Məsələ burasındadır ki, “*speech*” termini “soz” “danışiq” və ya “nitq” kimi tərcümə olunaraq şərh edilir. Bu isə interpretasiyalarda fərqliliyə səbəb olur. Fikrimizcə, amerikan ingiliscəsində mövcud olan “*freedom of speech*” termininə “*freedom of expression*” termininin sinonimi kimi yanaşmaq daha məqbul olardı ki, bu da yekunda “fikri ifadə azdliğı” mənasında şərh olunaraq, problemə son qoyur. Ona görə də 1-ci düzəlişə geniş mənada şərh verənlərin fikri ilə razılaşaraq hesab etmək olar ki, burada söhbət yalnız söz və mətbuat azadlığından deyil, həm də informasiya və ideyaları almaq, yaymaq və ötürmək kimi zəruri elementlərdən də gedir. Həmçinin, Amerika təcrübəsində 1-ci düzəlişlə bağlı ştatların çoxunun konstitusiyalarının mətnində nəzərdə tutulan qaydalar söz azadlığının daha geniş müdafiəsini nəzərdə tuturlar.

Göründüyü kimi, söz və mətbuat azadlığına məhdudiyət qoyulması Birinci Düzəlişin prinsirlərinə ziddir. Lakin, bəzən məhkəmələrin çıxardığı qərarlarla bu cür məhdudiyətlər tətbiq edilir ki, bu da ABŞ-da söz və mətbuat azadlığının müəyyən şərtlər daxilində mövcud olduğunu sübut edir. ABŞ-da mətbuat azadlığını məhdudlaşdıran məhkəmə qərarları Konstitusiyaya uyğun olmalı və yalnız aşağıdakı üç halda tətbiq edilə bilər: a) materialın nəşri, hər hansı toxunulmaz hüquqa düzəliş edilməsi mümkün olmayan ziyan vura bilərsə; b) ilkin məhdudiyət sərə verməzsə; c) söz azadlığını daha az məhdudlaşdıran digər tədbirlər sərəməli olmazsa.

ABŞ-da mətbuatı tam şəkildə tənzimləyən qanuni çərçivələr yoxdur. Lakin, federal qanunlar və ştatların qanunları xüsusi olaraq mətbuatın fəaliyyətinin müxtəlif aspektlərinə tətbiq edilir.

ABŞ Ədliyyə Departamenti öz tövsiyələrində xüsusi imtiyazı ittiham siyasətinə aid olan məsələ kimi tanıyır. Bundan başqa, ştatların yarından çoxu “qoruyucu qanunlar” qəbul etmişlər. Həmin qanunlar jurnalistlərin məxfi şəkildə əldə etdikləri informasiyanı açıqlamamaları üçün imtiyaz müəyyən edir. Digər ştatların məhkəmələri hesab edirlər ki, həmin imtiyaz ümumi hüquqda və müvafiq ştatların konstitusiyalarında nəzərdə tutulmuşdu. İnformasiyanı açıqlamaqdan imtina etməyə görə jurnalistlərin həbs edilməsinə Amerikada çox az təsadüf edilir. Məhkəmələr

jurnalistlərdən nadir hallarda informasiyanı açıqlamağı tələb edir və informasiyanın açıqlanması ilə bağlı həbs qəti imkan tədbiri həyata keçirirlər. ABŞ-da mətbuat böyük nüfuza malikdir və bəzən hökumətə nəzarət funksiyasını həyata keçirir. Bu funksiyaları yerinə yetirmək isə ictimaiyyətin mövqeyindən və siyasi mühitdən asılıdır. Mətbuat həmin siyasi mühitin formalaşmasına yaxından kömək edir.

Məhkəmələr mətbuatla bağlı məsələlərə ehtiyatla yanaşırlar. Xüsusilə diffamasiya məsələsi bu ölkədə həssas yanaşılan mövzulardandır. Ona görə də, Ali Məhkəmə böhtanla bağlı qanunu araşdıraraq təsdiq etmişdir ki, böhtanla bağlı məhkəmədə qaldırılan iddialar fikir azadlığını qanunsuz olaraq pozur. Bu ideyanın rəhbər tutulduğu *Nyu-York Tayms Korporasiyası Sallivana qarşı* işində Məhkəmə həmçinin, vurğulayıb ki, dövlət məmurlarının rəsmi vəzifələri ilə bağlı davranışı böhtana məruz qaldıqda, onlar vurulan ziyanın əvəzinin ödənilməsini tələb edə bilməzlər. Bunu tələb etmək üçün onlar böhtançı fikirlərin həm yalan olmasını, həm də həmin fikirlərin məhkəmə tərəfindən “qərəzli niyyət” adlandırılan məqsəd güdməsini sübut etməlidirlər.

ABŞ-da mətbuatın özünütənzimləmə mexanizmi yoxdur.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Beləliklə, media üzrə beynəlxalq hüquq normaları və Azərbaycan Respublikasının milli qanunvericiliyi arasında qarşılıqlı əlaqə və problemlərin araşdırılması, müqayisəli təhlili və ifadə azadlığı ilə bağlı məsələlərin hüquqi tənzimlənməsi ilə əlaqədar aşağıdakı nəticə və tövsiyələri mümkün hesab edirik:

Birincisi, ölkəmizin media sahəsində global dəyərləri əxz etməsi və inteqrasiya proseslərində daha fəal iştirakı zərurəti, xüsusilə respublikamızda jurnalistika təhsilinin və mədəniyyətinin inkişafına olan tələbat nəzərə alınmaqla “Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının media qanunvericiliyi” fənninin ali məktəblərdə tədrisi məqbil sayılmışdır.

İkincisi, milli və əcnəbi müəlliflərinin əsərlərinə və tədqiqat işlərinə istinad edilməklə, beynəlxalq media hüququnun beynəlxalq hüququn müstəqil sahəsi kimi inkişafına zəmin yarandığı qeyd olunmuş, bu hüquqa dövlətlər və beynəlxalq hüququn digər subyektləri arasında kütləvi informasiya vasitələri azadlığı ilə bağlı münasibətləri tənzim edən hüquq normalarının məcmusu kimi anlayış verilmişdir. Beynəlxalq media hüququnun əsas elementlərini ifadə azadlığı, o cümlədən, informasiya, onun əldə olunması, yayılması və ötürülməsi, diffamasiya təşkil etdiyindən, KİV-in (media) bu prosesdə cəmiyyətdaxili əlaqələndirici və hüquqi benefisiar qismində çıxış etdiyi qeyd olunmuşdur.

Üçüncüsü, beynəlxalq hüquq normalarının milli qanunvericiliyə imlementasiyası məsələlərinə dair ümumi mövqe bildirilir və beynəlxalq müqavilənin icrası naminə beynəlxalq hüquq normasının ölkə qanunvericiliyinə daxil edilmə yolları qeyd olunur.

Dördüncüsü, milli hüquqda nəzərdə tutulan böhtan, təhqir, şərəf və ləyaqət anlayışlarının müasir beynəlxalq media hüququnda istifadə olunmuş “diffamasiya” (gözdənsalma) termininin məna yükünə uyğunlaşdırılması tələb olunur. Diffamasiyaya görə həbs, azadlıqdan məhrum etmə və s. kimi cinayət cəzaları istisna olunaraq, xüsusilə KİV-ə münasibətdə mülki məsuliyyət prinsipinin tətbiq olunması zəruri sayılır, habelə ifadə azadlığı ilə digər hüquq və maraqlar arasında balansın gözlənilməsi milli məhkəmələrə tövsiyə edilir. Şərəf, ləyaqət və reputasiyanın müdafiəsi şəxsi həyata hörmət hüququnun tərkib hissəsi olmaqla, qeyd edilən dəyərlərin heç bir halda mediada müdaxilə predmeti ola bilməməsi və bütün hallarda KİV-də şəxsi həyatın işıqlandırılması, fərdi şəxs və ya ictimai-siyasi xadim olmasına baxmayaraq, ehtiyatlı yanaşma və hüquqi bilgi tələb etməsi vurğulanır.

Beşincisi, beynəlxalq media hüququ və insan hüquqlarının aparıcı elementi kimi ifadə azadlığına sosial amal olaraq həqiqətin əldə olunması, fərdin özünü təsdiqi və şəxsi dəyərlərin inkişafı, habelə demokratiya naminə nəzəri-doktrinal aspektdən yanaşılır. Qərb və milli ictimai fikir tarixində ifadə azadlığına dair baxışlar izah olunmuş, İslam hüququnda ifadə azadlığı məsələlərinə müasir dünyanın hüquq sistemləri kontekstində diqqət ayrılmaqla, İslamda fikri ifadənin özəlliyinə daha inamlı və məhdudiyyətsiz yanaşmanın olduğu vurğulanır.

Altıncısı, ifadə azadlığının komponentləri qeyd olunmaqla, ifadə və informasiya azadlığına qoyulan məhdudiyyətlərə beynəlxalq təcrübə və milli qanunvericilik prizmasından toxunulmuşdur. İşdə konstitusiya və milli hüquq normaları kontekstində fikri ifadə və məlumat azadlığı, teleradio, müəlliflik, reklam, habelə KİV-in özünütənzimləmə mexanizminin hüquqi tənzimlənməsinə dair fikirlər yer almışdır.

Yedincisi, ekstremal şəraitlərdə informasiya azadlığının hüquqi təbiəti araşdırılmış, hərbi əməliyyatlar zamanı jurnalistlərin hüquqi statusuna aydınlıq gətirilmiş, Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü şəraitində informasiya siyasəti və terrorizmə qarşı mübarizə üzrə bəzi mühüm məqamlara toxunulmuşdur.

Səkkizincisi, informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının müasir inkişafı və İnternetin yeni KİV modeli kimi formalaşması ilə əlaqədar İnternet (kommunikasiya) hüququna beynəlxalq media hüququnun yarım sahəsi olaraq “qlobal informasiya şəbəkəsində informasiyanın yayılması, əldə olunması və ötürülməsi, intellektual mülkiyyət və şəxsi məlumatlarla bağlı insan hüquqlarının müdafiəsi məsələlərini tənzimləyən hüquq normalarının məcmusu” kimi anlayış verilmişdir. Dərs vəsaitində veb-məkanda informasiya təhlükəsizliyi və özünütənzimləmə, müəllif və əlaqəli hüquqların qorunması, İnternet istifadəçilərinin və e-jurnalistin hüquq və vəzifələri, habelə kibercinayətkarlıqla mübarizə məsələlərinə xüsusi yer ayrılmışdır.

Doqquzuncusu, beynəlxalq hüquq normalarının milli məhkəmələr tərəfindən tətbiqinin ümumi məsələləri qeyd olunaraq, beynəlxalq məhkəmələrin, o cümlədən Avropa Məhkəməsinin presedent hüququnun ölkəmizdə tətbiqinin zəruriliyininə, beynəlxalq media hüququ, diffamasiya və ifadə azadlığı üzrə normaların milli məhkəmələrdə tətbiqinin bəzi xüsusiyyətlərinə diqqət ayrılımış, Azərbaycan Respublikasının Prezidentinin 19 yanvar 2006-cı il tarixli Fərmanı milli mühakimə icraatının Avropa hüququna adaptasiyasının stimulu kimi nəzərdən keçirilmişdir.

Onuncusu, xarici ölkələrin mətbuat qanunvericiliyi və məhkəmə təcrübəsinə müraciət olunmuş, habelə digər dövlətlərin qanunvericilik praktikasında tətbiq edilən ayrı-ayrı beynəlxalq hüquqi aktların xüsusiyyətləri əsas götürülməklə qanunvericiliyə yeni termin və anlayışların gətirilməsi məqbul hesab edilərək bir sıra tövsiyə və təkliflər irəli sürülmüşdür.

Ümumiyyətlə, beynəlxalq hüquq normalarının, habelə dünyanın əksər ölkələrinin, o cümlədən qərb dövlətlərinin media fəaliyyəti ilə bağlı analoji qanunlarının Azərbaycan milli qanunvericiliyi müqayisəli analizi sübut edir ki, bunlar arasında bir sıra nüanslar istisna olmaqla, elə böyük bir fərq mövcud deyildir. Bunun əsas səbəbi odur ki, ölkədaxili qanunlar hazırlanarkən inkişaf etmiş qərb ölkələrinin təcrübəsi öyrənilmiş və onlardan milli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla istifadə olunmuşdur. Həmçinin, beynəlxalq təşkilatların ölkəmizdə mətbuat və ifadə azadlığı ilə bağlı mövqeyini, bəzi məqamlar istisna olmaqla, müsbət yönlü və gələcəyə münasibətdə nikbin hesab etmək olar. Ölkənin ictimai-siyasi və iqtisadi inkişafı digər sahələrdə olduğu kimi, media sahəsində də islahatları labüd etməklə, qanunların daha da təkmilləşdirilməsini tələb edir. Cəmiyyətin həyatında mühüm rol oynayan medianın inkişaf etdirilməsi əvvəlki illərdə olduğu kimi yenə də aktual olaraq qalır, ölkəmizin yeni tərəfdaşlıq meyillərini nəzərə alsaq, beynəlxalq əməkdaşlığın bu sahədə də daha intensiv və səmərəli olacağını proqnozlaşdırmaq mümkündür.

РЕЗЮМЕ

В учебном пособии под названием «**Международное право и законодательство медиа Азербайджанской Республики (АР)**» рассматривается соответствие законодательства медиа Азербайджанской Республики международному праву. Учитывая важную роль в формировании общественного мнения и в укреплении государства в пособие исследуются в сравнительной форме международные нормы и нормы национального медиа законодательства.

В первой и второй части рассматриваются общие задачи – понятие, предмет и источники курса, общие задачи относительно взаимосвязи международного и национального права, задачи имплементации и другие.

В третьей и четвертой части нашли отражение международная доктрина и практика в области свободы выражения, задачи свободы выражения в исламском праве, получение информации, ее передача, борьбы против терроризма и свобода информации, правовой статус журналистов во время военных операции, информационная политика в условиях военного агрессия Армении на Азербайджан.

А в других частях рассматривается взаимосвязь Конституции АР и международной медиа права ведется сопоставление национальных норм СМИ, в том числе авторство, рекламы, телерадио и саморегулировании СМИ с международными правовыми нормами. Особое место в книге уделяется понятию диффамации, декриминализации диффамации, правил имплементации и применению международными правовыми задачами связанных с использованием интернета. Ссылается на практику Европейской Суд и ее решения. Здесь излагаются нормы и рекомендации международных организации, как важный элемент действия на внутригосударственные международного права в области СМИ. Кроме того, это касается некоторых важных моментов медиа права и практики СМИ зарубежных стран.

Книга предусматривается, в особенности, для студентов ВУЗ-ов, сотрудников СМИ, юристам, специалистам медиа права и в общем для всех проявляющих интерес к этой сфере.

SUMMARY

The textbook “**International law and Media Legislation of the Republic of Azerbaijan**” deals with the implementation problems of the international media law norms to the Azerbaijani media legislation. The compatibility of the national media norms in the international law standards is studied in the textbook. The obligations of the Republic of Azerbaijan in the sphere of the media, international and national media law norms are comparatively investigated.

The first and second chapters of the textbook are about general problems – the definition, subject and sources of the course, and implementation of international media law norms.

The third and the fourth chapters deal with the international doctrine and practice of freedom of expression, problems of freedom of expression at the Islamic law, access to the information, its leak, terrorism and freedom of information in the modern information society, legal status of journalists at the military operations, and the issues on information policy during the military aggression of Armenia to Azerbaijan.

The other chapters determine the mutual relation between the various national constitutional norms and international media law norms, the law on mass-media of the Republic of Azerbaijan, authorship, tele-radio, advertisement and other legislation acts, and self regulation of the mass media in Azerbaijan are investigated comparatively. The special attention is given to the implementation questions of the definition, decriminalization of defamation and juridical problems of the Internet law at the textbook. In his textbook the author used the experience and decisions of the European Court. The norms and recommendations of the international organizations are analyzed as important element of influence of the international law to the inter-state law regulation in the media area. Some necessary points from the media law practice of the foreign countries are also touched in the textbook.

Textbook has been intended especially for the university students of the faculties of journalism and law, professionals of media and media law, lawyers, as well as for the persons who are interested in this sphere.

BEYNƏLXALQ SƏNƏDLƏR

İnsan hüquqları və azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasından çıxarış:

Maddə 10

Fikri ifadə etmək azadlığı

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişanın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyatın qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktdan çıxarış:

Maddə 19

1. Hər bir insan maneəsiz olaraq öz fikirlərində qalmaq hüququna malikdir.

2. Hər bir insan öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququna malikdir; bu hüquqa hər cür informasiyalara və ideyalara dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq şifahi və ya yazılı şəkildə, mətbuat və ya bədii ifadə formaları vasitəsilə və yaxud öz seçiminə uyğun olaraq digər üsullarla axtarmaq, almaq və yaymaq hüququ daxildir.

3. Hazırkı maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan hüquqlardan istifadə insanın üzərinə xüsusi öhdəliklər və xüsusi məsuliyyət qoyur. Buna görə də o, bəzi məhdudiyətlərlə bağlıdır; lakin aşağıdakı məqsədlər üçün qoyula bilən həmin məhdudiyətlər qanunla müəyyən edilməli və zəruri olmalıdır:

- a) başqa şəxslərin hüquqlarına və nüfuzlarına hörmət edilməsi üçün;
- b) dövlət təhlükəsizliyinin, ictimai asayişin, əhalinin sağlamlığının və mədəniyyətinin qorunması üçün.

İ n s a n h ü q u q l a r ı h a q q ı n d a Ü m u m i B ə y a n n a m ə d ə n ç ı x a r ı ş :

Maddə 19

Hər bir şəxs əqidə və onu sərbəst ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir; bu hüquqa maneəsiz olaraq əqidəyə malik olmaq və informasiya və ideyaları dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq istənilən vasitələrlə axtarmaq, əldə etmək və yaymaq azadlığı daxildir.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi Medianın cinayət prosesi haqqında informasiya ilə təmin olunmasına dair Bəyannamə

(10 iyul 2003-cü ildə Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilib)

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi,

Üzv dövlətlərin İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (bundan sonra "Konvensiya") 10-cu maddəsinə əsasən təminat verilən fikri ifadə azadlığı hüququna dair üzərlərinə götürdükleri öhdəliklərini xatırladaraq,

Fikri ifadə və İnformasiya Azadlığı haqqında 1982-ci il Bəyannaməsində nəzərdə tutulan fikri ifadə və informasiya azadlığı hüququnun demokratik cəmiyyətin və fərdin inkişafının əsas şərtlərindən biri olduğunu təsdiq edərək,

Konvensiyanın 6-cı maddəsində təsbit olunan ədalətli məhkəmə araşdırması və təqsirsizlik prezumpsiyası hüququna, Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulan şəxsi və ailə həyatına hörmət hüququna dair öhdəliyi xatırladaraq,

Bundan başqa, medianın özünütənzimləmə əsası olan Konvensiyanın 11-ci maddəsində nəzərdə tutulan assosiasiyalar azadlığı hüququna müvafiq olaraq medianın və jurnalistlərin peşəkar birliklər yaratmaq hüququna malik olmasını xatırladaraq,

Konvensiyanın 6, 8 və 10-cu maddələri ilə tənzim edilən ziddiyyətli məqamların mümkünliyünü və hər bir fərdi iş üzrə faktlara müvafiq olaraq, Konvensiya üzrə öhdəliklərin yerinə yetirilməsinin təmin olunmasında İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin nəzarətəddici rolu ilə əlaqədar olaraq bu hüquqlar arasında balans yaratmanın zərirliliyini nəzərə alaraq,

Həmçinin, belə balansyaratmaya fəvqəladə dərəcədə təsir edə bilən medianın özünütənziqləmə və birgə tenziqləmə dəyərlərini nəzərə alaraq,

Avropada media və jurnalistlər tərəfindən edilən bir çox təşəbbüslərin ya özünütənziqləmə vasitəsilə, ya da dövlətlə əməkdaşlıq çərçivəsində jurnalist məsuliyyətini artırdığı barədə xəbərdar edərək,

Həmçinin, media kontekstində cinayət prosesinə aid olan, təhlükə altında olan hüquq və mənafelərin müdafiəsi üzrə yüksək səviyyəli müzakirələrə təkan verilməsi zərurəti barədə xəbərdar edərək,

Bu kontekstdə jurnalistikanın qarşısındakı vəzifə məsuliyyətinin artırılmasını, xüsusilə, davranış kodeksləri vasitəsilə və ya digər təşəbbüslərlə mediadan yaxşı nümunə kimi faydalanmanı arzu edərək,

Cinayət prosesi kontekstində informasiyanın kommərsiya mahiyyətinin artmasından narahatlıq ifadə edərək,

Eyni zamanda, cinayət prosesi ilə əlaqədar fikri ifadə və informasiya azadlığı hüququna, xüsusilə, buna media vasitəsilə nail olunmasına təminat verməklə, şərait yaratmağı arzu edərək,

Özünün mətbuatla əlaqədar fərdin cavab vermək hüququna dair (74) 26 saylı Qətnaməsini, cinayət hüququ və cinayət prosesi çərçivəsində qurbanların vəziyyətinə dair (85) 11 saylı Tövsiyəsini, şahidlərə qarşı hədə-qorxu tətbiq olunması və müdafiə hüququ haqqında R (97) 13 saylı Tövsiyəsini, media və tolerantlıq mədəniyyətinin inkişafı haqqında R (97) 21 saylı Tövsiyəsini və jurnalistlərin öz informasiya mənbələrini açıqlamaması hüququna dair R(2000) 7 saylı Tövsiyəsini xatırladaraq,

Kütləvi İnformasiya Siyasətinə dair 4-cü Avropa Nazirlər Konfransında (Praqa dekabr 1994) qəbul olunan jurnalist azadlıqları və insan hüquqları barədə 2 saylı Qətnaməni, eləcə də, Kütləvi İnformasiya Siyasətinə dair 6-cı Avropa Nazirlər Konfransında (Krakov, iyun 2000) qəbul olunan Gələcək Naminə Media Siyasəti haqqında Bəyannaməni nəzərə alaraq,

7, 8 oktyabr 1998-ci ildə Strasburqda Tənziqləmə Komitəsinin, eləcə də, 19, 21 aprel 1999-cu ildə Saarbrükəndə Avropa Komissiyası və Almaniyanın təşkil etdiyi medianın özünüidarə problemlərinə həsr olunan seminarları barədə xəbərdar edərək,

2002-ci ilin yanvar ayında Tənziqləmə Komitəsi tərəfindən təşkil olunan media peşəkarları ilə ictimai müzakirələr barədə xəbərdar edərək,

Üzv dövlətləri dəvət edir:

1. Jurnalistlərin hüquq və məhkəmə sahəsində treninqlərini dəstəkləməklə, media və onların peşəkar birlikləri, təhsil qurumları və məhkəmələrlə

əməkdaşlıqda, cinayət prosesinə dair materiallara görə onların məsuliyyətini artırmaq, (hələki, bu, prosesdə tərəflərin hüquq və mənafelərini, eləcə də, belə proses zamanı dövlətin risk altında qalan maraqlarının dərk olunması üçün zəruridir)

2. Nazirlər Komitəsinin üzv dövlətlərə ünvanladığı Rec(2003)13 sayılı Təvsiyəsində nəzərdə tutulan prinsiplərə hörmətin təmin olunması üçün mediada cinayət prosesi barədə gedən materiallarla əlaqədar, peşəkar etik standartlar müəyyən etməklə hər hansı özünütənzimləmə təşəbbüslərini dəstəkləmək,

3. Media sahəsində fəaliyyət göstərən özünütənzimləmə orqanları ilə əməkdaşlığa can atmaq,

4. Mediada cinayət prosesinə dair materiallarla əlaqədar müvafiq qanunvericilik proseslərinə bu sahədə fəaliyyət göstərən peşəkar birlikləri cəlb etmək, məsələn dinləmələr və ya konsultasiyalar vasitəsilə;

5. Bu Bəyannaməni hakimiyyət orqanlarına və məhkəmələrə, həmçinin mediaya, jurnalistlərə və onların peşəkar birliklərinə şamil etmək.

Medianı və jurnalistləri dəvət edir:

1. Özləri üçün könüllü peşəkar birliklər yaratmaq və belə birliklər arasında pan-Avropa əməkdaşlığına şərait yaratmaq;

2. Jurnalistlər, xüsusilə cinayət prosesi barədə yazan repartyorlar üçün peşəkar etik direktivlər və standartlar tərtib etmək, hansı ki, bu cür direktiv və standartlar hələ mövcud deyil və bu qaydalara uyğun olan şəraiti yaratmaq;

3. Özlərinin məqalə və məlumatlarında şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərlə Konvensiyanın 6-cı maddəsində nəzərdə tutulan hüquqlara uyğun olaraq, təqsiri qanun əsasında məhkəmə tərəfindən sübut edilənədək, onlarla təqsirsiz şəxs qismində davranmaq,

4. Qurbanların, iddiaçıların, şübhəli, təqsirləndirilən, məhkum edilmiş şəxslərin və şahidlərin, eləcə də, onların ailə üzvlərinin ləyaqəti, təhlükəsizliyi və şəxsi hüquqlarına, Konvensiyanın 8-ci maddəsində nəzərdə tutulduğu kimi, əgər informasiya ictimai maraq kəsb edirsə, hörmət etmək;

5. Şəxsin əvvəlki cinayətini yada salmamaq, əgər bu, ictimai maraq kəsb edirsə və ya yenidən ictimai narahatlıq mövzusunə çevrilərsə;

6. Cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmuş azlıqların və digər kateqoriyadan olan zəif şəxslərin maraqlarına münasibətdə həssas olmaq;

7. Zərərli olan cinayət araşdırmalarından və məhkəmə proseslərindən boyun qaçırmaq;

8. Özlərinin cinayət prosesinə dair məqalə və məlumatlarında ksenofobiya, ayrı-seçkilik və ya zorakılığa sövq edilməsi ehtimal olunan zərərli və alçaldıcı istinadlardan boyun qaçıрмаq,

9. Bu məsələlərlə əlaqədar adekvat treninqlər keçirməklə jurnalistlərə cinayət prosesi barədə məlumat verməyi həvalə etmək.

İnternetdə kommunikasiya azadlığı haqqında Bəyannamə
(28 may 2003-cü ildə AŞ Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilib)

Avropa Şurasının üzv dövlətləri,

İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsi ilə müdafiə olunan fikri ifadə və informasiya azadlığı hüququnun təmin olunması üzrə üzv dövlətlərin öhdəliyini xatırladaraq,

İnternetdə fikri ifadə azadlığının və azad informasiya dövriyyəsi zərurətinin yenidən təsdiq olunmasını nəzərə alaraq,

Eyni zamanda, İnsan hüquqlarının və əsas azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq, fikri ifadə və informasiya azadlığı ilə digər qanuni hüquqlar və maraqlar arasında tarazlığın qorunub saxlanması zərurəti barədə xəbərdar edərək,

Bununla əlaqədar Komyuter cinayətləri haqqında Konvensiyanı və kibernetik məzmunun düzənlənməsinə dair Rec (2001) 8 sayılı Təvsiyyəni xatırladaraq,

Bundan başqa, KİV siyasətinə dair 5-ci Avropa Nazirlər Konfransının (Tesaloniki 11-12 dekabr 1997) 1 sayılı Qətnaməsini xatırladaraq,

Demokratik prinsiplərin əksinə olaraq, siyasi səbəblərə və ya digər motivlərə görə, İnternetdə kommunikasiyalara ictimai çatımın məhdudlaşdırılması cəhdlərindən narahat olaraq,

İnternetdə kommunikasiyalara əvvəllər edilən qətiyyətli dövlət nəzarətinin, sərhədlərindən asılı olmayaraq, istisna hallar üçün qalması zərurətinə inanaraq,

Bundan başqa, İnternetə fərdi çatım üçün baryerlərin aradan qaldırılması zərurətini və beləliklə də, Yeni kommunikasiya və informasiyaya dair universal xidmətlər haqqında R (99) 14 sayılı Təvsiyyəyə uyğun olaraq, ictimai çatım məsələlərini tənzimləmək üçün artıq görülmüş tədbirlərin tamamlanmasını nəzərə alaraq,

İnternet xidmətlərinin azadlığının müxtəlif milli və xarici mənbələrdən plüralist məzmunu çatım üçün istifadəçilərin hüquqlarının müdafiəsinə yardımçı olacağına inanaraq,

Həmçinin, sadəcə ötürücü kimi çıxış etdiklərinə və ya üçüncü şəxslər tərəfindən verilən materialın məzmununa çatımı və ya ona sahibliyi vicdanla təmin etdiklərinə görə provayder xidmətlərinin üzərinə qoyulan öhdəliklərin məhdudlaşdırılması zərurətinə inanaraq,

Bununla əlaqədar, Avropa Parlamentinin 2000/31/EC Direktivini və Daxili Bazarda informasiya cəmiyyəti xidmətlərinin, o cümlədən, elektron ticarətin bəzi hüquqi aspektləri barədə (Elektron ticarət barədə Direktiv) 8 iyun 2000-ci il tarixli Müşavirəni xatırladaraq,

İnternetdə kommunikasiya azadlığının insan ləyaqətinə, insan hüquqlarına və başqalarının, o cümlədən, yetkinlik yaşına çatmayanların fundamental azadlıqlarına ziyan yetirməməsinə vurğulayaraq,

İnternet istifadəçilərinin şəxsiyyətinin üzə çıxarılmaması üçün onların iradələrinə hörmətlə yanaşılma balansını və cinayət hərəkətlərinə görə hüquq mühafizə orqanları tərəfindən izlənilmə zərurətini nəzərə alaraq,

İnternetdə qanunsuz məzmunu malik olan materallarla rastlaşdıqda provayder xidmətlərinin hüquq mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq cəhdlərini alqışlayaraq,

Belə məzmunlu materiallar əleyhinə mübarizədə hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlığın əhəmiyyətini vurğulayaraq,

İnternetdə kommunikasiyalar sahəsində onlar aşağıdakı prinsiplərlə riyayət etməyə can atdıqlarını bəyan edirlər:

Prinsip 1: İnternet materiallarının məzmun (kontent) qaydaları

Üzv dövlətlər İnternet materiallarının məzmununu, əgər belə məzmunun başqa formada təqdim olunması mümkün deyildirsə, mədudiyətlərə məruz qoymamalıdırlar.

Prinsip 2: Özünü tənzimləmə və ya birgə tənzimləmə

Üzv dövlətlər İnternetdə yayılan materialların məzmunu dair özünü tənzimləmə və ya birgə tənzimləməni həvəsləndirməlidirlər.

Prinsip 3: Dövlət nəzarətinin olmaması

Dövlət hakimiyyət orqanları sərhədlərdən asılı olmayaraq, İnternetdə ictimaiyyətin informasiyaya və başqa kommunikasiyaya çatım hüququnu ümumi blok qoymaqla və ya süzgcdən (filtrdən) keçirməklə inkar etməməlidir. Bu, yetkinlik yaşına çatmayanların müdafiəsi üçün, o cümlədən, məktəb və ya kitabxana kimi yerlərdə süzgcələr (filtrlər) qurulmasına mane olmur.

İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan təminatlara riyayət edilmək şərti ilə, açıq-aşkar qeyd olunan məzmunu malik olan İnternet materialının

şəbəkədən xaric olunması və ya alternativ olaraq, materialın əldə olunmasına, əgər onun qeyri-qanuniliyi ilə bağlı səlahiyyətli milli hakimiyyət orqanları müvəqqəti xarakterli və ya son qərar qəbul etmişsə, blok qoyulması barədə məcburi tədbirlər görülə bilər.

Prinsip 4: İnformasiya cəmiyyətində fərdlərin iştirakına maneələrin aradan qaldırılması

Üzv dövlətlər müvafiq qiymətlərlə və ədalətli əsasda heç bir ayrı-seçkilik olmadan hamının İnternet kommunikasiyasına çatımına və İnternet xitmətlərindən istifadə etməsinə yardım göstərməli və həvəsləndirməlidir. Bundan başqa, ictimaiyyətin İnternetlə bağlı aktiv iştirakı, məsələn fərdi veb-saytların yaradılması və idarəedilməsi hər hansı bir lisenziyalaşdırma və ya oxşar effektdə malik olan digər tələblərin predmeti olmamalıdır.

Prinsip 5: Xidmət sahələrinin İnternetlə təmin olunma azadlığı

Xidmət sahələrinin İnternetlə təmin olunması istifadə edilən ötürmə vasitəsinin yeganə əsasları üzrə xüsusi icazə sisteminin predmeti olmamalıdır.

Üzv dövlətlər istifadəçilərin və sosial qrupların müxtəlif ehtiyaclarını təmin edən İnternet vasitəsilə plüralist xidmət təklifini inkişaf etdirmək üçün tədbirlər görməlidir. Proвайder xidmətləri onlara milli və beynəlxalq telekommunikasiya şəbəkələrinə ədalətli formada çıxışı təmin edən tənзимedicі strukturda fəaliyyət göstərmək imkanı yaratmalıdır.

Prinsip 6: Proвайder xidmətlərinin İnternet materiallarının məzmunu ilə bağlı məhdud məsuliyyəti

Üzv dövlətlər İnternet materiallarının məzmununa nəzarət etmək üçün istifadəçilərə İnternetə çıxış, ötürmə, saxlama imkanı yaradan, faktları və ya qeyri-qanuni fəaliyyət hallarını fəal surətdə aşkara çıxaran provayder xidmətlərinin üzərinə ümumi öhdəçilik qoymamalıdırlar.

Üzv dövlətlər provayder xidmətlərinin milli qanunverciliklə informasiyanın ötürülməsi və ya İnternetə çıxış funksiyalarını məhdudlaşdırarkən onların İnternet materiallarının məzmununa müdaxilə etməyəcəklərinə təminat verməlidirlər.

Proвайder xidmətlərinin funksiyalarının geniş olduğu və başqalarına məxsus olan kontentlərin qorunub saxlanması zamanı, əgər onlar informasiyaya çatımı və ya xidmətləri məhv etmək və ya bunlara zərər yetirmək üçün sürətli hərəkət etmirlərsə, üzv dövlətlər qanunun tələblərinə uyğun olaraq, onların qeyri-qanuni təbiəti və ya ziyan barədə iddia olduğu halda və ya bu barədə faktlar mövcud olduqda, fəaliyyətin və ya informasiyanın qeyri-qanuniliyinin aşkar edildiyi zaman onları birgə məsuliyyətə cəlb edə bilərlər.

Əvvəlki bənddə qeyd olunduğu kimi, provayder xidmətlərinin məsuliyyəti milli qanunla müəyyən olunan zaman, ilk növbədə məhdud hesab olunmayan informasiyanı əldə edən şəxsin ifadə azadlığına, eləcə də, istifadəçilərin yazışma azadlığına hörmətlə yanaşılmalıdır.

Bütün hallarda məsuliyyətin yuxarıda göstərilən həddi provayder xidmətlərinin mümkün qanun pozuntusunu aradan qaldırmaq və ya maneələr yaratmaq tələb olunan zaman, qərar vermə imkanlarına təsir etməməlidir.

Prinsip 6: Anonimlik

On-layn müşahidəyə qarşı müdafiəyə təminat vermək, eləcə də, məlumat və ideyaların sərbəst şəkildə ifadə edilmə keyfiyyətini artırmaq üçün, üzv dövlətlər İnternet istifadəçilərinin şəxsiyyətlərini açıqlamamaqla onların iradələrinə hörmət etməlidirlər. Bu, milli qanunvericiliyə, Avropa İnsan hüquqları və Əsas azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyasına, eləcə də, məhkəmə və polis haqqında digər beynəlxalq konvensiyalara uyğun olaraq, üzv dövlətlərin cinayət təqibi zamanı birgə tədbirlər həyata keçirməsinə mane olmamalıdır.

AVROPA MƏHKƏMƏSİNİN QƏRARLARI

Yerikainen və başqaları Finlandiyaya qarşı

(Ərizə N 3514/02)

10 fevral 2009

1. İş İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın (“Konvensiya”) 34-cü maddəsinə əsasən Finlandiya vətəndaşları Cənab Pentti Yerikainen və Cənab Matti Paloaro tərəfindən Məhkəməyə 25 yanvar 2002-ci ildə təqdim olunmuş Finlandiya Respublikasına qarşı ərizə (no. 3514/02) əsasında başlanıb. İkinci ərizəçi “Yitinit Kuvaletet Oy” Nəşriyyat Şirkətinin keçmiş baş redaktoru olub. Üçüncü ərizəçi “Yitinit Kuvaletet Oy” (“ərizəçilər”) Nəşriyyat Şirkətidir. İkinci ərizəçi 21 avqust 2008-ci ildə vəfat edib. Onun uşaqları cənab Ari Paloaro və xanım Ulla Paloaro ərizənin mahiyyəti üzrə davam etməsi istəyiblər. Praktiki səbəblərə görə, cənab Matti Paloaro bu qərar üzrə “ikinci ərizəçi” qisimində tanınacaq.

2. Məhkəmədə Ərizəçilər Helsinkidə vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan Cənab H. Salo tərəfindən təmsil olunub. Finlandiya Hökuməti (“Hökumət”) onun nümayəndəsi, Xarici işlər nazirliyinin əməkdaşı Cənab Arto Kosonen tərəfindən təmsil olunub.

3. Ərizəçilər Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozulmasını iddia ediblər.

4. 26 sentyabr 2006-ci il tarixdə çıxardığı qərarla Məhkəmə ərizənin qismən qəbul edilənliliyi barədə bəyanat verib.

5. Ərizəçilər və Hökumət daha sonra hər biri yazılı qeydlərini təqdim ediblər. (Qayda 59 § 1). Palata tərəflərlə məsləhətləşmədən sonra qərara alıb ki, işin halları üzrə heç bir dinləmə tələb olunmur. (Qayda 59 § 3).

6. 2008-ci ilin sentyabrında sədr tərəfindən üçüncü tərəf kimi dəvət edilən Avropa Jurnalistlər Federasiyasından müdaxilə ilə bağlı yazılı qaydada şərhlər alınıb. (Konvensiyanın 36-cı maddəsi § 2 və Qayda 44 § 2). Tərəflər həmin şərhlərə cavab veriblər. (Qayda 44 § 5). Üçüncü tərəfin şərhləri aşağıda verilib.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

7. Birinci ərizəçi 1946-cı ildə doğulub və Kauvatsada yaşayır. İkinci ərizəçi isə 1942-ci ildə doğulub və Harma şəhərində vəfat edib.

8. Birinci ərizəçi ştatdankənar jurnalistdir, o 1997-ci ildə Turunseutu Dairə Məhkəməsində baxılmış cinayət işi haqqında məqalə yazıb. Həmin cinayət işi məzmun etibarilə ictimai xarakterli olub. Həmin iş üzrə cavabdeh X. müxtəlif vergi cinayətlərində ittiham olunub. Cavabdeh həmçinin, Sosial Sığorta

Təşkilatını və digər şirkətləri aldatmaqla dələduzluqda da şübhəli bilinib. Həmin məqalə *Alibi* jurnalının 6/1997-ci il sayında dərc olunub və bu cür adlandırılıb: “Qanuni görüntü yaratsa da, qadın sahibkar 2 milyon markadan çox təqaüdü mənimsənilərək aldadılıb?”. Məqalə X.-in adını çəkməyib. Buna baxmayaraq, jurnalın başlığında onun soyadı qeyd olunub. Həmin məqaləyə, səkkiz il əvvəl dərc edilmiş və X.-in iki şəklinin də verildiyi digər bir yazı da daxil edilərək, təkrar çap edilib. Birinci ərizəçi tərəfindən yazılan həmin məqalə başqa jurnalda dərc olunub və orada X.-in adı tam çəkilərək, onun iki şəkli – biri evdə, digəri isə öz bağında çəkirdiyi şəkil - verilib. Bu məqalədə ərizəçi tərəfindən satın alınmış və rütubət ilə dolu olan bir evdən bəhs edilib. Məqalədə qeyd olunan vəziyyət təbii ki, onun çox miskin bir vəziyyətə düşdüyündən xəbər verir, çünki o, öz pulunu yaşamaq üçün yarırsız bir evə xərcləyib.

9. 1997-ci ilin sentyabrında Cənab X. məqalə müəllifləri barəsində cinayət təqibinin başlanması tələbilə şikayət verib. Həmin şikayət əsasında ərizəçilərə qarşı cinayət işi başlanılıb. Ancaq Espo Dairə Məhkəməsi 18 dekabr 1997-ci il tarixdə ittihamları rədd edən qərar çıxarıb. Cənab X. Helsinki Apellyasiya Məhkəməsinə apellyasiya şikayəti verib. Apellyasiya Məhkəməsi 1 aprel 1999-cu il tarixli qərarı ilə aşağı məhkəmə instansiyasının hökmünü qüvvədə saxlayıb, ərizəçilərin məhkəmə xərclərinin Cənab X. tərəfindən ödənilməsinə qərar verib.

10. Cənab X. həmçinin ərizəçilərə qarşı mülki qaydada iddia qaldırıb. O, iddia edib ki, sözügedən məqalədə cinayətdə ittiham edilməklə təhqir olunub. Cənab X. həmçinin fotolarının razılıq olmadan dərc edilməsinin onu mənəvi əzablara düşür etdiyini iddia edib.

Cənab X. məqalənin dərc olunması ilə ona dəymiş mənəvi ziyan müqabilində 250 000 Fin markası (FIM) (təxminən 42 047 avro (EUR)) məbləğində kompensasiya tələb edib. O, eyni zamanda öz fotolarının razılığı olmadan dərcinə görə mənəvi ziyanın əvəzi olaraq 125 000 FIM (21 023 EUR) məbləğində, maddi ziyanın əvəzi olaraq isə 29 234 FIM (4 917 EUR) kompensasiya istəyib. Cənab X. iddia edib ki, məqalə və fotolarının dərci onun şəxsi həyatının gizliliyinə müdaxilə edib.

11. Dairə Məhkəməsi 31 mart 1998-ci il tarixdə Cənab X.-nin mülki iddiası ilə bağlı qərar çıxarıb. Məhkəmə hesab edib ki, məqalə dərc edilərkən Cənab X. şübhəli şəxs qismində saxlanılıb, ona qarşı cinayət işi baxışda olub. Bu, onun dələduzluqla təqaüd ödənişlərini mənimsəməsi barədə məqalə hazırlanıb dərc edilməsinə əsas ola bilməzdi. Məhkəmə Cənab X.-nin iddiasını qismən əsaslı sayaraq məqalədə ona böhtan atıldığı qənaətinə gəlib. Məhkəmə Qanuni hüquqların pozulmasına görə Məsuliyyət Aktına əsasən ərizəçilərin birlikdə və

fərdi olaraq Cənab X.-a vurulan mənəvi ziyana görə 80 000 FIM (13 455 EUR), maddi ziyana görə 27 554 FIM (4 634 EUR), habelə məhkəmə xərclərini ödəməsi barədə qərar çıxarıb. Məhkəmə Cənab X.-nin şəxsi həyatına hörmət hüququnun pozuntusuna yol verilmədiyini də qeyd edib.

12. Ərizəçilər məhkəmə qərarı ilə razılaşmayaraq ifadə azadlığı hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə Helsinki Apellyasiya Məhkəməsinə şikayət ediblər. Cənab X.-də məhkəmə qərarından razı qalmayıb, vurulan ziyana görə ərizəçilərin üzərinə qoyulmuş kompensasiyanın məbləğinin artırılması tələbi ilə apellyasiya şikayəti verib.

13. 8 dekabr 1999-cu il tarixdə Apellyasiya məhkəməsi şifahi dinləmə keçirmədən *inter alia*-ya əsaslanaraq aşağı məhkəmə instansiyasının qərarını ləğv edib:

“... Cənab X.-nin adı məqalənin başlığında göstərilməyib. Beləliklə də o, yalnız məqalə başlığını oxumaqla cinayətdə təqsirli hesab oluna bilməz. Məqalənin başlığında Cənab X. haqqında heç nə deyilmir, yalnız məqalənin məzmununun diqqətli analizi zamanı söhbətin ondan getdiyini müəyyənləşdirmək mümkündür. Məqalənin mətni isə gözdənsalma xarakterli deyildir. Orada Dairə Məhkəməsinin hökmündə ifadə olunduğu kimi, böhtanla dolu əsaslar yoxdur. Cənab X. barəsində məhkəmə prosesi bitmədən məqalənin dərc edilməsinə bəraət qazandırılı bilər, hətta baxmayaraq ki, bu təqsirləndirilən şəxsin mənəvi əzab çəkməsinə səbəb ola bilərdi. Məqalənin dərci, məzmunu böhtan kimi qiymətləndirilə bilməz.

... şübhəli əsaslarla törədilən cinayətlər az əhəmiyyətli işlər kimi qiymətləndirilə bilməz, bu zaman onların dərəcələri, effektləri və sosial əhəmiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Bu işdə haqqında danışılan məqalə və şəklin dərc edilməsi X.-in şəxsi həyatına hörmət hüququnun pozulması deyildir”.

14. Cənab X. Apellyasiya Məhkəməsinin qərarı ilə razılaşmayaraq Ali Məhkəməyə şikayət verib.

15. Ali Məhkəmə 26 sentyabr 2001-ci il tarixdə şikayətlə bağlı qərar çıxarıb. Ali Məhkəmə hesab edib ki, Apellyasiya Məhkəməsinin qərarında göstərilədiyi kimi, ərizəçilər doğrudan da böhtana görə təqsirli olmayıblar. Ancaq Ali Məhkəmə hesab edib ki, ərizəçilər cənab X.-nin fotolarını dərc etməklə onun şəxsi həyatına hörmət hüququna müdaxilə ediblər. Ali Məhkəmə şəxsi həyata müdaxilə ilə cənab X.-yə vurulan mənəvi ziyana və məhkəmə xərclərinə görə ərizəçilərin 20 000 FIM (3 364 EUR) kompensasiya ödəməsinə qərar verib.

16. 8 may 2000-ci il tarixdə isə Turunseutu Dairə Məhkəməsi Cənab X.-ni vergi fırıldaqçılığı üzrə beş, ağır dələduzluqa görə iki cinayət əməlinə ittiham

edib. Məhkəmənin hökmü ilə Cənab X. vergi fırıldaqçılığı, ağır dələduzluq və dələduzluq cinayətlərində suçlu sayılaraq 22 ay müddətinə həbs cəzasına məhkum edilib. Məhkəmə həmçinin Cənab X-nin suçlu hesab edildiyi cinayətlər sonucunu dəymiş zərərin ödənilməsinə qərar verib.

17. 28 iyun 2002-ci ildə Turku Apellyasiya Məhkəməsi dairə məhkəməsinin hökmünü heç bir dəyişiklik etmədən qüvvədə saxlayıb.

II. Daxili qanunvericilik və təcrübə

Qanunvericilik

18. Konstitusiya Aktının 10-cu bölməsində (Konstitusiyaya əlavə olunan 969/1995 sayılı bu Akt 1 avqust 1995-ci ildə qüvvəyə minib və 1 mart 2000-ci ilə qədər qüvvədə qalıb) qeyd olunur:

“Hər kəs ifadə azadlığı hüququna malikdir. İfadə azadlığı hüququna hər kəsin məlumat və ideyaları heç bir maneə olmadan yaymaq, dərc etmək və almaq hüququ daxildir. İfadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsi ilə bağlı daha dəqiq müddəalar Parlament Aktı ilə müəyyən edilir. Şəkilli proqramlarla bağlı məhdudiyətlər uşaqların müdafiəsi zərurəti ilə əlaqədar Parlament Aktı ilə müəyyən edilə bilər.

Hakimiyyət orqanlarının sənəd və qeydləri ictimai mahiyyətlidir, onların dərci təxirəsalınmaz əsaslar olduqda xüsusi Qanunla məhdudlaşdırıla bilər. Hər kəs dövlət sənədləri və qeydiyyatlarına çatım hüququna malikdir”.

Eyni müddəa 2000-ci ildə qəbul edilən cari Konstitusiyanın 12-ci maddəsində də nəzərdə tutulur.

19. Konstitusiya Aktının 8-ci bölməsi və cari Konstitusiyanın 10-cu maddəsi ilə şəxsi həyata hörmət hüququna təminat verilir.

20. Qüvvədə olan Mətbuat Azadlığı Aktının 39-cu bölməsində qeyd olunur ki, Qanuni hüquqların pozulmasına görə Məsuliyyət Aktının müddəalarına əsasən çap olunan materialın məzmununa görə vurulan ziyan müqabilində kompensasiya ödənişi tətbiq oluna bilər.

21. Qanuni hüquqların pozulmasına görə Məsuliyyət Aktının 5-ci fəslinin 6-cı hissəsi nəzərdə tutur ki, vurulan ziyana görə cərimələr həmçinin azadlığa, şərəfə və ya daxili harmoniyaya qarşı cinayətin nəticəsi olan hallara və ya digər oxşar cinayətlərə uyğun olaraq müəyyən edilə bilər. Qeyd olunan Aktın 5-ci fəslinin 1-cı hissəsinə əsasən, əvəzin ödənilməsi bədən xəsarəti və mülkiyyətə vurulan ziyana görə kompensasiyanı da əhatə edir. 2-ci hissə müəyyən edir ki, bədən xəsarəti yetirilən şəxs tibbi xərclərin və zərər çəkənin nəticəsi olan istənilən gəlir, xidmət, ağrı və məhrimiyyətlərin əvəzinin ödənilməsi hüququna malikdir.

22. Qüvvədə olan Cəza Məcəlləsinin 27-ci fəslinin 3 a maddəsi müəyyən edir ki, hər hansı bir şəxs KİV vasitəsilə və ya digər vasitələrlə şəxsin özəl həyatı haqqında həqiqətə uyğun olmayan məlumat yayırsa, onu maddi və mənəvi məhrumiyətlərə düçar edirsə, həmin şəxs özəl həyata müdaxiləyə görə ittiham edilə, maksimum iki il həbs və ya cərimə cəzasına məhkum edilə bilər. Əgər dərc olunan mübahisəli material şəxsin dövlət və ictimai funksiyası, peşəkar həyatı, siyasi və ya digər oxşar fəaliyyət sahələrinə dair hərəkətləri ilə əlaqədardırsa, sosial əhəmiyyətli mövzulara ünvanlanaraq zəruri əhəmiyyət daşıyırsa, bu, şəxsi həyata hörmət hüququna müdaxilə hesab oluna bilməz.

23. 2000-ci ildə Cəza Məcəlləsinin 27-ci fəslinin 3a maddəsi 24-cü fəslin 8-ci maddəsi (Akt N 531/2000) ilə əvəz edilib. Yeni müddəaya əsasən, hər hansı bir şəxs KİV və ya digər vasitələrlə şəxsin özəl həyatı haqqında həqiqətə uyğun olmayan məlumat yayırsa, onu maddi və mənəvi məhrumiyətlərə düçar edirsə və ya şəxsə qarşı nifrət nümayiş etdirirsə şəxsi nüfuza zərər vurmaya görə ittiham edilə bilər. Əgər hərəkət şəxsin peşəkar və ya ictimai fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi ilə əlaqədardırsa, yayılan məlumatlar sosial əhəmiyyətli məsələyə ünvanlanaraq zəruri əhəmiyyət daşıyırsa, bu şəxsi nüfuza vurulan zərər kimi qiymətləndirilə bilməz. Parlamentin Hüquq Komitəsinin 2000-ci il Hesabatına əsasən, bu müddəanın məqsədi o şəxslərin özəl həyatı ilə bağlı məlumatların yayılmasına icazə verir ki, həmin məlumatlar onların peşəkar fəaliyyətlərinin qiymətləndirilməsi ilə bağlı olsun.

24. Həmin vaxt qüvvədə olan Məhkəmə Proseslərinin İctimai Təbiəti haqqında Aktın 2-ci bölməsi müəyyən edir ki, tərəflərin adları, peşələri, daimi yaşayış yerləri, işin predmetinin təbiəti, dinləmələrin vaxtı və yeri prosesin başlanğıcından sonuna qədər ictimaiyyətə açıq olan məlumatlar hesab olunur. 3-cü bölmə nəzərdə tutur ki, ictimaiyyətin qanunla müəyyən edilən hallardan başqa dinləmələrdə iştirak etmək hüququ var. 9-cu bölmədə bildirilir ki, Hökumət Fəaliyyətinin Açıqlığı haqqında Aktda nəzərdə tutulan müddəalar məhkəmə prosesinə dair sənədlərə tətbiq edilir. Məhkəmə prosesinə aid edilən məlumat və sənədlər qanunla müəyyən edilən hallardan başqa, bir qayda olaraq ictimaiyyət üçün açıqdır.

Ali məhkəmənin təcrübəsi

25. Ali Məhkəmənin (*KKO 1980 II 123*) qərarında qeyd edilir (illik hesabatdan xülasə):

“Təqsirləndirilən şəxs iddiaçının şəklini qəzetlərin arxivindən əldə edib. İddiaçının razılığı olmadan seçki təşviqatı kompaniyası zamanı qəzətdə dərc edilib. Dərc edən jurnalist şəxsi həyata müdaxilə etdiyinə görə məhkum edilib və

onun barəsində naşir kimi çıxış edən siyasi təşkilatla birgə mənəvi zərərin ödənilməsi haqqında qərar çıxarılıb”.

26. 1997-ci ilin iyununda Ali Məhkəmə qəsdən yanğın törətmə işləri barədə məlumat verən məqalə əsasında iki qərar çıxarıb. Birinci qərar (*KKO 1997:80*) qəzet məqaləsinə aid olub (Ali Məhkəmənin İllik Hesabatından xülasə):

“Qəzet qəsdən yanğın törətmə işi ilə əlaqədar məqalə dərc edib. Məqalədə deyilir ki, bu işdə şübhəli şəxs yerli yanğınsöndürmə departamenti rəhbərinin həyat yoldaşı olub. Hadisə ilə əlaqədar onunla şübhəli şəxs arasında nikah barədə məlumat dərc olunub. Sonradan yanğınsöndürmə departamenti rəhbərinin hadisədə rolu təsdiqlənmədiyindən, nikah barədə məlumatın dərc edilməsinə də haqlı bir səbəb olmayıb. Naşir, baş redaktor və məqaləni yazan jurnalist haqqında şəxsi həyata hörmət hüququnu pozduqları üçün dəymiş zərəərə görə kompensasiya ödənilməsi barədə qərar çıxarılıb”.

27. İkinci qərar (*KKO 1997:81*) müntəzəm dərc edilən yuxarıda göstərilmiş qəzet məqaləsinə əsaslanan yazıya, eləcə də, ibtidai istintaq məlumatlarına və məhkəmə proseslərinə aiddir (əvvəlki paraqrafa bax). Lakin qərarında qəzet məqaləsinin mənbə kimi istifadə edilməsi göstərilməyib (İllik Hesabatdan xülasə):

“Kompensasiya ödənilməsi barədə qərar çıxarılmasının səbəbi məqalənin şəxsi həyata hörmət hüququnu pozması olub. Presedentlə əlaqədar digər problem əvvəllər dərc olunma faktına münasibətdə vurulan ziyanə görə məsuliyyətin və kompensasiya məbləğinin uyğunluğu məsələsidir.

28. Müntəzəm çap edilmiş məqalədə yanğınsöndürmə departamentinin rəhbərinin adı və vəzifəsi hallandırılıb. Halbuki, baş verən cinayət onun vəzifə səlahiyyətləri ilə əlaqəli olmayıb. Beləliklə, cinayətin onun yanğınsöndürmə departamentinin rəhbəri olması vəzifəsi ilə və ya şübhəli şəxslə nikahı ilə əlaqələndirilməsi lüzumsuz olub. Məlumatın əvvəl artıq başqa bir qəzetdə dərc edilmə faktı müdafiə olunanların həmin məlumatı yenidən dərc etdirməsi məsuliyyətini yüngülləşdirmir. Çünki, məqalə orada adı şəkilən şəxsləri təhqir edən məlumatları özündə əks etdirməyib. Yanğınsöndürmə departamentinin rəhbərinin müsahibəsinin sadəcə qəzetdə çap olunması o demək deyildir ki, o, müsahibənin müntəzəm dərc edilməsinə razılıq verib. Pozuntunun təkrarlanması həmin ziyanın miqdarına və əvvəlki pozuntu nəticəsində dəyən ziyanə görə zəruri səbəb deyildir. Qəzetin oxucuları və dövriliyi fərqli məsələlərdir. Qəzetin dövriliyyəsi və məqalənin dövriliyi tamamilə üst-üstə düşmür. Ona görə də, məqalənin məna və ifadə tərzilə bağlı fərqləri nəzərə alaraq, Ali Məhkəmə müəyyən edib ki, müntəzəm çap edilmiş məqalə yanğınsöndürmə departamenti

rəhbərinin əlavə mənəvi iztirab çəkməsinə səbəb olub. Məqalədə əks olunan hadisələrin iddiaçının yangınsöndürmə departamentinin rəhbəri olması vəzifəsi ilə əlaqəsi olmayıb və şikayətçinin adı və vəzifəsinin mühüm ictimai maraq kəsb edən məsələlərlə və ya cinayətlə bağlı hallandırılması zərurəti olmayıb. Hüquq pozuntusu barədə şikayətçinin adının və vəzifəsinin birgə hallanması ilə məqalədə məlumat qeyri-qanuni yayılıb və bu iftira onun şəxsi həyatına zərər vurulmasına səbəb olub. Şikayətçinin adının açıqlanması və onun məşguliyyətinin vurğulanması təhqirə bərbərdir. Hadisənin baş verməsindən iki ay sonra yenidən ifadə edilməsi və müntəzəm dərc edilməsi şikayətçinin əlavə olaraq iztirab çəkməsinə səbəb olub ki, bunun da əvəzində ayrıca kompensasiya ödənilib.

29. Ali Məhkəmənin 25 iyun 2002-ci il tarixli qərarı (KKO 2002:55) dövlət qulluğunda olan şəxslə birgə hücumla bağlı hadisədə iştirak etmiş qadının adının yayımlanması ilə bağlı olub. Məhkəmə müəyyən edib ki, qadınla bağlı televiziya proqramında efirə verilən faktlar onun şəxsi həyatının bir hissəsidir və o, şəxsi həyat sirrinin qorunması hüququna malikdir. Hücum faktına görə ona cəza tədbiri olaraq cərimə tətbiq olunub. Bu isə onun adının dərc edilməsnə haqq qazandırır.

30. 4 iyul 2005-ci il tarixli digər qərar (KKO 2005:82) prezidentliyə namizədin mətbuat katibi vəzifəsində işləyən A. ilə televiziya jurnalistinin keçmiş arvadı B. arasında yaxınlıq barədə məqaləyə aid olub. Həmin məqalə ilə yanaşı A.-nın fotosu da KİV-də dərc edilib. Ali Məhkəmə Cəza Məcəlləsinin şəxsi həyatın pozulmasına dair müddəasına və Məhkəmənin presedent hüququna əsasən hesab edib ki, A.-nın şəxsi həyatı ilə bağlı məqamlar bu işdə ictimai əhəmiyyətli hesab oluna bilməz. Buna görə də məqalənin A.-nın şəxsi həyatına müdaxilə etməsi qənaətinə gəlib.

31. 19 dekabr 2005-ci il tarixli qərarında isə (KKO 2005:136) Ali Məhkəmə qeyd edib ki, hüquq pozuntusu qanunu pozan şəxsə aid fərdi məsələ deyil. Cinayətə görə məhkəmədə ittiham olunub məhkum edilmiş şəxs dinc yaşamaq üçün şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququna malikdir. Şəxsi məlumatlar haqqında Akta (Personal Data Act) əsasən, cinayət törədilməsi və hökm çıxarılması ilə nəticələnən informasiyalar “həssas” şəxsi məlumatlar hesab olunur. Cinayət prosesi ilə bağlı sənədlərin açıqlığı o demək deyil ki, məlumat mediada sərbəst şəkildə dərc oluna bilər. Ali Məhkəmə insan ləyaqətini alqaldan cinayətə görə məhkum edilmiş şəxslə bağlı belə nəticəyə gəlib ki, *inter alia* azadlığı məhdudlaşdırılan və azadlıqdan məhrum edilən şəxsin adının dərc edilməsi şəxsi həyata müdaxilə deyil. Bundan başqa, əgər mübahisə doğuran

məqalədə üstəlik şəxsin şəkli də dərc olunmayıbsa, burda şəxsi həyata müdaxilədən söhbət gedə bilməz.

Jurnalist Direktivləri

32. Finlandiya Jurnalistlər İttifaqı özünü tənzimləmə məqsədi daşıyan Jurnalist Direktivləri hazırlayıb. 1992-ci ildə qəbul edilən və elə həmin vaxtda qüvvəyə minən Direktivdə qeyd olunurdu ki, cinayətlərlə əlaqədar məlumatların verilməsi zamanı adların və digər şəxsi məlumatların dərc olunmasına yalnız həmin məlumatlar əhəmiyyətli dərəcədə ictimai maraq kəsb edən məsələ ilə əlaqəli olduqda bəraət qazandırılıla bilər. Şübhəli şəxslər haqqında özəl məlumatlar, adətən, məhkəmə dinləmələrindən əvvəl dərc olunmur. Belə dərcetmə yalnız cinayətin təbiətindən və şübhəli şəxsin mövqeyilə əlaqədar mühüm səbəblərdən asılıdır. (Maddə 26).

33. 2005-ci ildə qüvvəyə minən Yeni Direktivlərdə qeyd olunur ki, ictimai xarakterli materiallar dərc olunarkən şəxsi həyatın müdafiəsi ilə bağlı məsələlər də nəzərə alınmalıdır. İnformasiyanın ictimai təbiəti qəti olaraq onun dərc edilə bilməsi demək deyil. Yetkinlik yaşına çatmayanlarla bağlı məqalələr dərc edilərkən xüsusi ehtiyatlılıq nümayiş etdirilməlidir. (Maddə 30). Cinayətdə ittiham olunan şəxsin adı, fotosəkilləri və ya digər şəxsi məlumatlar o zaman dərc edilə bilər ki, bu, həmin şəxs və ya onun törətdiyi cinayətlə bağlı şərtləri pozmasın. Yetkinlik yaşına çatmayanlar və ya naməlum şəxslər barəsində məlumatlara gəlinə, bunlar məhdud şəkildə açıqlanmalıdır. (Maddə 31). Jurnalist nəinki iş üzrə fərdin şəxsiyyəti barədə məlumatı təqdim edərkən ehtiyatlı olmalıdır, həmçinin, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxslə bağlı da eyni mövqeyi nümayiş etdirməlidir. (Maddə 31).

III. MÜVAFIQ BEYNƏLXALQ MATERİALLAR

34. 10 iyul 2003-cü ildə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi Cinayət prosesləri ilə əlaqədar KİV-in məlumatlarla təmin oluması haqqında Rec (2003) 13 sayılı Təvsiyə qəbul edib. Təvsiyəyə Əlavənin 8-ci prinsipində aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

“Aparılan cinayət prosesi ilə əlaqədar şəxsi həyatın toxunulmazlığının qorunması

Şübhəli, təqsirləndirilən və ya məhkum olunmuş şəxslər, yaxud cinayət prosesinin digər tərəfləri haqqında məlumatın verilməsi Konvensiyanın 8-ci maddəsinə müvafiq olaraq şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnu pozmamalıdır. Yetkinlik yaşına çatmayanlar və ya digər zəif şəxslər olan tərəflər, habelə zərərçəkmişlər, şahidlər və şübhəli, təqsirləndirilən və ya məhkum olunmuş şəxslərin ailə üzvləri xüsusilə müdafiə edilməlidir. Bütün hallarda,

şəxsiyyətini müəyyən etmək üçün imkan yaradan məlumatın açıqlamasının bu Prinsipdə göstərilən şəxslərə zərərli təsir göstərə biləcəyi xüsusilə nəzərə alınmalıdır.”

35. Tövsiyənin kommentariyasında aşağıdakılar nəzərdə tutulur: (paraqraf 26 və 27)

“Hər kəs İnsan Hüquqlarının Müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 8-ci maddəsinə əsasən şəxsi və ailə həyatının müdafiəsi hüququna malikdir. 8-ci prinsipdə nəzərdə tutulur ki, şübhəli, təqsirləndirilən və ya məhkum olunmuş şəxslər, yaxud cinayət prosesinin digər tərəfləri də belə müdafiədən istifadə edirlər. Təqsirləndirilən və ya məhkum olunmuş şəxslərin adlarının sadəcə olaraq, göstərilməsinə görə verilən sanksiya məhkəmə tərəfindən həmin cinayət əməlinə görə verilən sanksiyadan daha ağır ola bilər. Digər tərəfdən, bu, həmin şəxsin cəmiyyətə reintegrasiyasına zərbə vura bilər. Eyni qaydalar təqsirləndirilən və ya məhkum olunmuş şəxslərin nüfuzuna da aid edilir. Ona görə də, bu Prinsipin aid edildiyi şəxslər barədə fərdi məlumatların açıqlanmasının zərərli nəticələrinə xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Hətta, yetkinlik yaşına çatmayanlar və ya digər zəif şəxslər olan tərəflər, habelə zərərçəkmişlər, şahidlər və şübhəli, təqsirləndirilən və ya məhkum olunmuş şəxslərə daha güclü müdafiə tövsiyə edilir. Bununla əlaqədar olaraq, üzv dövlətlər həmçinin, cinayət hüququ və prosesi çərçivəsində qurbanın vəziyyətinə dair R (85) 11 sayılı Tövsiyəyə və şahidlərə hədə-qorxu gəlinməsi və müdafiə hüquqları barədə R (97) 13 sayılı Tövsiyəyə istinad edə bilərlər”.

IV. ÜÇÜNCÜ ŞƏXSLƏRİN MÜDAXİLƏSİ

36. Avropa Jurnalistlər Federasiyası aşağıdakıları təqdim edib.

37. Fransada və İspaniyada, davam edən cinayət prosesinin subyektivi olan şəxslərin şəkillərinin dərc olunması ilə bağlı heç bir məhdudiyət yoxdur, o şərtlə ki jurnalist, ümumi qəbul olunmuş proseduraya müvafiq olaraq, yazdığı məqalədə şəxsin hələ təqsirli hesab olunmadığını açıq şəkildə və dəqiqliklə xatırlatmalıdır.

38. Belçikada, cinayətdə təqsirləndirilən şəxsin fotosəkillinin dərc olunması ilə bağlı, əgər şəxsin özünün və ya məhkəmənin şəkil çəkilməməsi və ya dərc edilməməsi ilə bağlı açıq-aydın ifadə olunan istəyi olmazsa, heç bir məhdudiyət qoyulmur. Praktiki olaraq, adların və fotosəkillərin dərc olunması hər gün, lakin bu, şəxsin təqsirkar deyil, şübhəli olması açıq-aydın xatırlanmaqla, baş verir. Jurnalistlərin hüquq və vəzifələri haqqında Bəyannamə və Jurnalistlərin Əxlaq Kodeksi də şəxsi həyata münasibətdə məlumatların yoxlanmasını və zəruri olduqda səhv məlumatı düzəltmək öhdəliyini nəzərdə tutur.

39. Almaniya Mətbuat Məcəlləsinin 8-ci maddəsində qeyd olunur ki, mətbuat şəxsi həyata və şəxsi həyatın intim sferasına hörmət etməlidir. Buna baxmayaraq, əgər, fərdin şəxsi davranışı ictimai maraqlara toxunursa, onda bununla bağlı fərdi qaydada məlumat verilə bilər. Təsadüfi şəxslərin həyatına hörmət hüququnun təmin olunması ilə bağlı ehtiyatlı mövqe nümayiş etdirilməlidir ki, bu da, hüquq pozuntusu hesab edilmir. Mətbuat şəxsin öz müqəddəratını təyin etməsinə dair məlumatlarla bağlı onun şəxsi həyatının toxunulmazlığı hüququna hörmət etməlidir və belə məlumatların redaksiya tərəfindən qorunmasına təminat verilməlidir.

40. Birləşmiş Krallığın Əxlaq Kodeksi müstəqil jurnalistikanın əsas məsuliyyət prinsiplərini ifadə edir və çoxlu digər jurnalist kodeksləri üçün model hesab edilir. Orada qeyd olunur ki, digər məsələlərlə yanaşı, jurnalist təminat verməyə çalışmalıdır ki, yayılan məlumat vicdanlı, dəqiq, ədalətli məlumatdır və fərdin şəxsi həyatına, dərdinə və ya fəlakətinə qarışmır. Bunlara yalnız, çox mühüm, ictimai maraq kəsb edən məsələlərin müzakirəsi ilə haqq qazandırmaq olar. Bundan əlavə, Mətbuat Şikayətləri Komissiyasının Qaydalar Külliyyatında nəzərdə tutulur ki, təqsirləndirilən və məhkum edilən şəxslərin törətdiyi cinayətə, qohumlarına və ya dostlarına aid məlumat verərkən ümumiyyətlə, onların adları, əgər həqiqətən baş verən hadisə ilə bağlılıqları yoxdursa, razılıqları olmadan hallandırılı bilməz.

41. Finlandiya Jurnalist Direktivlərində bununla bağlı heç bir ciddi və məhkəm qayda yoxdur. 2005-ci il Direktivlərində xüsusilə, iş ittiham mərhələsində olanda, ehtiyatlı mövqe nümayiş etdirmək tövsiyə olunur. Buna baxmayaraq, ictimai xadimlər adi şəxslərdən daha az qorunur. Cinayətdə təqsirləndirilən siyasətçi və ya işgüzar liderin şəxsiyyəti barədə məlumatlar mətbuatda yalnız az ağır cinayət törətdikdə verilə bilər. Göründüyü ki, həmçinin, cinayətin ağırlığı da bilavasitə işə aiddiyyətə faktordur. Əsas məsələ, kimin ictimai xadim hesab olunması məsələsidir. Bir sıra işlər olub ki, orada adı hallandırılan ictimai xadimlərin həyat yoldaşları, rəfiqələri və ya dostları mübahisə ediblər ki, onlar ictimai xadim deyillər və məhkəmədə işi udublar. Bu yaxınlarda bir məktəbdə baş verən qətlin ardınca, daxili işlər naziri hadisədən bir neçə saat sonra televiziya ilə canlı yayımda mətbuat konfransı keçirərək qatilin adını açıqlamışdı. Həmçinin, polis bu yaxınlarda immun çatışmazlığı virusunu yaymaqda təqsirləndirilən (və sonra buna görə məhkum edilən) şəxsin adını və şəklini, eləcə də, iki qaçmış cinayətkarın adlarını və şəkillərini dərc etmişdi. Qərarın mahiyyəti ictimai təhlükəsizlik məsələsinə aid olub. Əksəriyyət şirkətlərin özlərinin əxlaq kodeksləri vardır. Onların bir çoxuna müvafiq olaraq,

əgər cəza müddəti iki il və ya bundan daha artıqdırsa, yəni cinayət daha ağırdırsa, məhkum edilən şəxsin adı dərc edilə bilər. Əgər adının dərc olunması qurbanın (məsələn, uşaqlarla sərt rəftar işləri) şəxsiyyətini üzə çıxara bilərsə və ya əgər şəxs azlıqlarla bağlı ittiham olunubsa, bu, adətən, belə halda məhdudlaşdırılır.

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. KONVENSIYANIN 10-CU MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

42. Ərizəçilər Konvensiyanın 10-cu maddəsinə müvafiq olaraq, ictimai maraq kəsb edən məsələ barədə davam edən cinayət prosesi haqqında məlumat verdiklərinə görə, onlar haqqında əvəzin ödənilməsi barədə çıxarılan qərara əsaslanaraq, şikayət ediblər ki, onların ifadə azadlıqları pozulub. Onların niyyətləri X.-in şəxsi həyatı haqqında hər hansı məlumatı aşkar etmək olmayıb. Konvensiyanın 10-cu maddəsində qeyd olunur:

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişanın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyətin qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

A. Tərəflərin arqumentləri

1. Ərizəçilər

43. Ərizəçilər iddia ediblər ki, bu iş, eləcə də, Ali Məhkəmənin medianın ifadə azadlığını məhdudlaşdıran digər qərarları da Finlandiyada diqqət mərkəzində olub. Həmin qərarları tənqid edən ictimai müzakirələr də keçirilib. Bundan başqa, 2005-ci ilin dekabrında Ali Məhkəmə qərara alıb ki, digər məqalə ilə əlaqəli olmuş iş *Alibi* jurnalında dərc edilib. Həmin işdə Ali Məhkəmənin hakimlərinin əksəriyyəti o mövqeyi bölüşüblər ki, jurnal ittiham edilən cinayətkarın adını dərc etmək hüququna malik olubdur. Ali Məhkəmənin həmin qərarı ilə hazırki iş üzrə qərarın özü-özlüyündə uyğunsuzluğu orada faktın pozuntu hesab edilməsi üçün kifayət qədər səbəblərin göstərilməsi olub.

Ərizəçilər həmçinin qeyd edib ki, Fin mediası üçün prosessual hərəkətlərə aid məlumat vermək çətindir. Çünki, daxili məhkəmələrinin qərarları cavabdehin və ya ittiham edilən şəxsin şəxsiyyətinin üzə çıxarılması və prosessual hərəkətlərin ictimai təbiəti ifadə azadlığının əhatə dairəsində olduqda və əksinə, adın açıqlanması zərərin ödənilməsi üçün məsuliyyətə səbəb olan cinayət tərkibi yaratdığından, belə məlumatların qabaqcadan xəbər verilməsi üçün maneə hesab olunur. Bu işdə Ali Məhkəmə hətta Konvensiyanın 10-cu maddəsinin adını belə çəkməyib. Təqsirləndirilən və ittiham edilən şəxslərin adları gündəlik Fin mediasında dərc edilib. Cavabdehin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi üçün heç bir hüquqi müddəa olmayıb. Bu işdə ərizəçinin hərəkətləri Jurnalist Direktivlərinə uyğun olub və bundan Mətbuat Şurasına heç bir şikayət verilməyib.

44. Ərizəçilər müdaxilənin qanunla nəzərdə tutulan olması ilə bağlı Hökumətin mövqeyinə etiraz bildiriblər. Onlar vurğulayıblar ki, mübahisə doğuran məqalə ictimaiyyət üçün açıq olan məhkəmə prosesi ilə əlaqədar olub. Həmin məqalə dərc edilməmişdən qabaq Dairə Məhkəməsi buna dair ən azı doqquz dinləmə keçiribdir. Ərizəçilər təəccübləniblər ki, nə Hökumət, nə də, Ali Məhkəmə prosessual hərəkətlərin ictimai təbiəti ilə bağlı prinsipin adını da çəkməyiblər. Bu işdə cavabdehin adının açıqlanması digər belə proseslərə münasibətdə istisna təşkil edib. Fin qanunvericiliyində təqsirləndirilən şəxsin adının və ya şəklinin dərc edilməsindən əvvəl onun razılığını tələb edən heç bir müddəa nəzərdə tutulmur. Hazırda qüvvədə olan Konstitusiyaya Aktına şəxsi həyata hörmət hüququnun müdafiəsi ilə bağlı ayrıca müddəa daxil edilməyib. Məhkəmə prosesində cavabdehin şəxsiyyəti əvvəllər heç vaxt Cəza Məcəlləsinin 27-ci fəslinin 3a maddəsinin mənası çərçivəsində fərdin şəxsi həyatına aid edilməyib və bu prinsip hələ də açıq məhkəmə proseslərinə tətbiq edilir. Məsələn, özünün 2005:136 sayılı qərarında Ali Məhkəmə üzvlərinin əksəriyyəti ittiham edilən şəxsin adının dərc edilməsinə münasibətdə əks nəticəyə nail olub, çünki, qərarda qeyd edilib ki, “cinayət işi həmin cinayəti törədən adamın şəxsi məsələsi deyil”. Ərizəçilərin fikrincə, onlar başqa xüsusi hallar nəzərə alınmazsa, məlumatın şəxsi həyatın bir hissəsi olduğunu iddia edərkən, Hökumət şəxsi həyat konsepsiyasına həddindən artıq geniş şərh verib. Bu iddia Məhkəmə Proseslərinin İctimai Təbiəti haqqında Aktın müddəalarına zidd olub.

45. Şəxsi həyata müdaxilə barədə müddəa tələb edir ki, cinayət tərkibi yaratması üçün, məlumatın dərci qanunsuz olmalı, qəsdən edilməli və fərdin şəxsi həyatı ilə əlaqəli olmalıdır. Mübahisə doğuran məqalə bu meyarların heç birinə uyğun gəlməyib. Birincisi, ictimai məlumat, yəni fərdin şəxsiyyəti ilə bağlı məlumatın dərc olunması qanuni hüquq olub. İkincisi, ittiham edilən şəxsin

məhkəmə prosesi ilə bağlı həyatı onun şəxsi həyatı hesab edilə bilməz. Üçüncüsü, cinayət hüququnda niyyətlə bağlı tələb bu məsələyə şamil edilə bilməz, çünki, müxbir cavabdehin kimliyini açıqlayarkən həmin əməlin cinayət hesab oluna biləcəyi barədə düşünür. Bu işdə Ali Məhkəmənin qərarı çox güman ki, Finlandiya tarixində əks mövqeyi dəstəkləyən ilk qərar olub. Apellyasiya Məhkəməsi bu işə qədər mövcud presedent hüququna uyğun olaraq, hesab edib ki, açıq məhkəmə proseslərinin predmeti olan ittihamlar haqqında məlumatların verilməsi, hətta həmin dərc edilən məlumat cavabdehi mənəvi əzaba düşər etsə belə, qanunidir. Jurnalist Direktivləri “qanunla nəzərdə tutulan” tələbinə cavab vermir. Çünki, onlar hərəkətin cinayət olub-olmamasını müəyyən etməkdən ötrü tətbiq edilə bilməz. Ərizəçilər Direktivlərdə nəzərdə tutulan etik tələbləri inkar etməyiblər. Onlar qeyd ediblər ki, qanuni hüquqlarının olmasına baxmayaraq, onlar məqalədə X.-in soyadını və şəklini pozmaqla onun şəxsiyyətini qorumaq məqsədi güdüblər, lakin, çap səhvi səbəbindən, onun sifəti və soyadı göstərilmişdir.

46. Ərizəçilər mübahisə ediblər ki, X.-in şəxsiyyətinin müdafiəsi demokratik cəmiyyətdə zəruri olmayıb. Müəyyən edilmiş təcrübədən və qaydalardan uzaq olmaq üçün heç bir təxirəsalınmaz sosial zərurət olmayıb. Demokratik Dövlətdə məhkəmə prosesi ictimai xarakterlidir və cavabdehin şəxsiyyəti ilə bağlı informasiyalar ictimai xarakterli məlumat hesab olunur; bu həmçinin, cavabdehlərin hüquqi müdafiəsinin təmin olunmasına xidmət edir. X.-in şəxsiyyətinin sosial əhəmiyyət kəsb edən zəruri elementlərlə əlaqədar açıqlanıb-açıqlanmaması məsələsi münasib hesab olunmayıb, çünki, məhkəmə prosesinin açıqlığı barədə müddəalar sosial əhəmiyyət kəsb edən məsələlərlə əlaqəli olmayıb. Bütün hallarda, X.-a qarşı olan cinayət işləri cəmiyyət üçün əhəmiyyətli olub. Vergi və dələduzluq cinayətləri şəxsi həyata məxsus olan məsələlər deyildir və demək olar ki 2.5 milyon FIM təşkil edən əlilliyə görə təqaüdlə əlaqədar olan dələduzluq əsas cinayət olub. Son nəticədə, X.-a qarşı ağır hökm çıxarılıb. X.-a qarşı qaldırılan cinayət ittihamları onun adının dərc olunmasına bəraət qazandırmaq üçün kifayət qədər əhəmiyyət kəsb edir.

47. Ərizəçilər həmçinin göstəriblər ki, mübahisə doğuran məqalədən X.-in şəxsiyyətini müəyyən etmək asan deyildi. Yəqin ki, tək-tək adamlar, ancaq özünün bilavasitə sosial əhatəsində olanlar, məqalədən onun kimliyini müəyyən edə bilərdilər. Bütün hallarda, artıq təcrübədən də məlum olduğu kimi, müsahibəyə özlərinin razılığı olan şəxslər, hətta, əgər kontekst fərqli olsa belə, ictimai müstəvidə müzakirə predmeti ola bilərlər. Bu işdə X. özü haqqında

səkkiz il əvvəl başqa jurnalda məqalə dərc edilməsinə təşəbbüs göstərib. Nəticədə, o, əksəriyyət insanlar arasında tanınıb.

2. Hökumət

48. Hökumət etiraf edib ki, zərərin ödənilməsi ilə bağlı yaranan məsuliyyət ərizəçilərin ifadə azadlığı hüququnun həyata keçirilməsinə müdaxilə təşkil edib. Bununla belə, müdaxilə Cəza Məcəlləsinin 27-ci fəslinin 3a maddəsinə və hazırda qüvvədə olan Konstitusiyaya Aktının 10-cu bəlməsinin 1-ci yarımbölməsinə əsaslanaraq, qanunla nəzərdə tutulan olub. Finlandiya məhkəmələri tərəfindən göstərilən əsaslar X.-in şəxsi həyatının müdafiəsinə yönəlmiş qanuni məqsədlərə uyğundur.

49. Ərizəçilər öz ərizələrində bildiriblər ki, o qədər də asan olmamasına baxmayaraq, X.-in şəxsiyyəti yenidən dərc edilmiş məqalədə müəyyən edilə bilər. Ərizələrinin digər bir hissəsində onlar bəyan ediblər ki, yalnız X.-in özünün bilavasitə sosial əhatəsində olanlar məqalədən onun kimliyini müəyyən edə bilərdilər. Hökumət göstərib ki, 1997-ci ildə dərc olunan məqalədən daha əvvəlki məqalənin mətnində X.-in tam adı və daimi yaşayış yeri qeyd edilib. Onların fikrincə, məqaləyə ötəri baxış, barəsində danışılan şəxsin kimliyini müəyyənləşdirmək üçün kifayətdir. Bundan başqa, X.-in adı jurnalın başlığında çəkilib.

50. Hökumət qeyd edib ki, bu işdə X. kiçik təmizləmə firmasının sahibidir və buna görə də, onun belə mövqeyi siyasətçi və ya məmurlar kimi mühüm əhəmiyyətli hesab oluna bilməz. Elə bu səbəbdən də, onun şəxsi həyatının daha çox müdafiə zərurəti olub. Bundan başqa, məhkəmə işi ictimai maraq baxımdan çox da vacib məsələ olmayan sosial sığortadan (onun öz təqaüdündən) sui-istifadə ilə əlaqədar olub və ona görə də, bu, onun adının və fotosəklinin dərc edilməsinə əsas vermir. Ev alqı-satqısı ilə əlaqədar olan əvvəlki məqaləni dərc etməklə, ərizəçi əlavə lazım olmayan əzaba qatlaşıb. Bundan başqa, şəxsin adının çəkilməməsi ilə də məsələni müzakirə etmək mümkün ola bilərdi.

51. Hökumət qeyd edib ki, cinayətlərlə əlaqədar adların dərc olunması heç vaxt qəzetlər üçün adi hal olmayıb. Xüsusən, şübhəli və ya ittiham edilən şəxslərin adlarının dərc olunması peşəkar jurnalist təcrübəsi ilə bir araya sığmayan hal hesab edilmişdir. Onlar qeyd ediblər ki, kütləvi informasiya vasitələrinin daxili özünü tənzimləməsi şərəf və şəxsi həyatın müdafiəsi ilə bağlı limitlərin müəyyən olunmasında mühüm rol oynayıb. Jurnalist Direktivlərinə müvafiq olaraq, cinayətlərə aid məlumat verərkən, adların və digər şəxsi məlumatların dərc olunmasına yalnız o halda haqq qazandırıla bilər ki, bu məlumatlar ictimai maraq kəsb etsin. Şübhəli şəxsin adı məhkəmə

dinləmələrindən əvvəl dərc edilməməlidir, əgər cinayətin təbiəti və şübhəli şəxsin mövqeyi ilə əlaqədar mühüm səbəblər yoxdursa, belə hərəkətə haqq qazandırmaq olmaz.

52. Bundan başqa, Finlandiyada həm mətbuat, həm də, elektron mediaya aid şikayətləri araşdıran orqan olaraq, Mətbuat (KIV) Şurası 1981-ci ildən bəri bəyan edir ki, cinayətlərlə əlaqədar adların dərcinə bunu yalnız ictimai maraq tələb etdikdə bəraət qazandırmaq olar.

53. Hökumət qeyd edib ki, bu ərizə cinayət məlumatları ilə əlaqədar şübhəli şəxsin şəklinin dərc olunmasına aid olan (siyasətçilərə məktub vasitəsilə partlayıcı maddə göndərilməsi və s., bu zaman bir neçə qurban ciddi yaralanmışdı) *News Verlags GmbH & Co.KG v. Austria* (no. 31457/96, ECHR 2000-I) işindən fərqlənir. Həmin işdə ərizəçi şirkətdən başqa media da cinayət prosesi boyu şübhəli şəxsin şəklinin davamlı olaraq, dərc etdirilməsində sərbəst olub. Bundan başqa, burada təkcə şəkillər deyil, həm də, bunlarla bağlı olan mətn də onun hüquqlarına müdaxilə təşkil etmişdi. Şübhəli şəxsin şəklinin dərc olunmasına onun təqsirsizlik prezumpsiyası hüququna və ya böhtana qarşı müdafiə zərurəti olduğundan, daha sonra buna mütləq qadağa qoyuldu.

54. Hökumətin fikrincə, daha əvvəlki məqalədə olan dərcetmə təşəbbüsü ilə bağlı məsələnin mətləbə daxil yoxdur; Ali Məhkəmə də həmçinin, bu mövqedə olub.

55. Daxili qanunvericiliyə əsasən, kompensasiya çəkilən məhrumiyyətlərə görə müəyyən edilə bilər. Mənəvi ziyana görə kompensasiya məbləği müvafiq məhkəmənin səlahiyyəti çərçivəsində bərabər əsaslara uyğun olaraq müəyyən edilməlidir.

56. Ərizəçilərin istinad etdiyi Ali Məhkəmənin 2005:136 sayılı qərarına gəldikdə isə, Hökumət mübahisə edib ki, bu, şübhəli şəxsin deyil, ağır cinayətə görə məhkum edilmiş şəxsin adının dərc olunması ilə əlaqədar olub. Ali Məhkəmənin bu işlə bağlı olan qərarı həmçinin, digər presedentlərlə (nömrələr. 1997:80 və 81, 2000:54 və 2002:55) eyni mahiyyətdə olub.

B. Məhkəmənin verdiyi qiymət

1. Müdaxilənin olub-olmaması.

57. Məhkəmə tərəflərlə razılaşır ki, vurulan ziyana görə təyin edilən cərimə məbləği Konvensiyanın 10-cu maddəsinin 1-ci bəndi ilə qorunan ərizəçinin fikri ifadə azadlığı hüququna müdaxilə təşkil edib.

2. Müdaxilənin qanunla nəzərdə tutulan olması və qanuni məqsəd daşması.

58. Müdaxilənin “qanunla nəzərdə tutulan” olub-olmamasına gəlicə, ərizəçilər mübahisə ediblər ki, hər hansı təqsirləndirilən şəxsin adı gündəlik Fin

mediasında dərc edilir. Buna görə də, X.-in adının və şəklinin dərc olunmasının maddi məsuliyyətə səbəb ola biləcəyini onlar əvvəlcədən görə bilməzdilər. Hökumət mübahisə edib ki, cinayətlərlə bağlı adların qəzet məateriallarında dərc olunması Finlandiyada adi hal deyildir. Şübhəli və təqsirləndirilən şəxslərin adlarının dərc edilməsi peşəkar jurnalist təcrübəsinə uyğun hesab edilmir. Məhkəmə Cəza Məcəlləsinin müvafiq müddəasının mətnində heç bir ikimənallıq görmür. Qanuni hüquqların pozulmasına görə Məsuliyyət Aktının 5-ci fəslinin 6-cı bölməsində də heç bir anlaşılmazlıq yoxdur (yuxarıda paraqraf 21-ə bax). Daxili presedent hüququnu da nəzərə alsaq, mövzu ilə bağlı hər hansı bir sanksiyanın qoyulacağı imkanı öncədən gözlənilən olub. Ali Məhkəmənin sonrakı 2005-ci il qərarında ortaya qoyulan mövqe də bu vəziyyəti dəyişməyib. İnsan ləyaqətini alçaldan cinayətə görə, məhkum edilən şəxsə aid olan həmin işdə (31-ci paraqrafa bax) vəziyyət xeyli fərqlidir. Buna görə də, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, müdaxilə “qanunla nəzərdə tutulan” olub. (bax, *Nikula v. Finland*, no. 31611/96, § 34, ECHR 2002-II; *Selistö v. Finland*, no. 56767/00, § 34, 16 November 2004 and *Karhuvaara and Iltalehti v. Finland*, no. 53678/00, § 43, ECHR 2004-X) Müdaxilə 10-cu maddənin 2-bəndinin mənası çərçivəsində digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi baxımından qanuni məqsəd güdüb.

3. Müdaxilənin demokratik cəmiyyətdə zəruri olub-olmaması.

59. “Demokratik cəmiyyətdə zərurilik” testi Məhkəmədən barəsində şikayət verilən “müdaxilə”nin “təxirəsalınmaz sosial tələbat”la şərtləndiyini, bunun qarşıya qoyulan qanuni məqsəddə mütənasibliyini, buna haqq qazandırmaq üçün milli hakimiyyət orqanları tərəfindən göstərilən səbəblərin nə dərəcədə işə aid olması və kifayət etməsini müəyyənləşdirməyi tələb edir. (bax, *Sunday Times v. the United Kingdom (no. 1)*, 26 April 1979, § 62, Series A no. 30) Belə “zərurətin”in mövcud olub-olmamasını və bununla əlaqədar hansı tədbirlərin görülməsini qiymətləndirərkən milli hakimiyyət orqanları müəyyən qiymətləndirmə sərbəstliyinə malikdir. Lakin, bu qiymətləndirmə sərbəstliyi hədsiz deyil və məhdudiyətin 10-cu maddə ilə müdafiə olunan ifadə azadlığına uyğun olub-olmaması barədə yekun qərar çıxarmaq vəzifəsi olan Avropa Məhkəməsinin nəzarətilə yanaşı çıxış edir. (bax, *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway [GC]*, no.21980/93, §58, ECHR 1999-III).

60. Mətbuat azadlığı demokratik cəmiyyətdə mühüm əhəmiyyət daşıyır. Mətbuat ictimai maraq və narahatlıq kəsb edən bütün məsələlər barəsində məlumat və ideyaları yaymaq hüququna və vəzifəsinə malikdir. Buna baxmayaraq, Konvensiyanın 10-cu maddəsi hətta ciddi ictimai narahatlıq kəsb

edən məsələlərin mətbuatda işıqlandırılmasına görə tam mənada qeyri-məhdud ifadə azadlığına təminat vermir. Bu maddənin 2-ci bəndində əsasən, ifadə azadlığının həyata keçirilməsinə aid olan “vəzifə və öhdəliklər” mətbuata da şamil edilir. Bu “vəzifə və öhdəliklər” o zaman əhəmiyyətli hesab olunur ki, bu işdə olduğu kimi, “digər şəxslərin” hüquqlarının qorunması məsələsi meydana çıxsın. Həmçinin, rəqabətdə olan maraqlar arasında balanslaşma həyata keçirmək üçün Məhkəmə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 2-ci hissəsinə müvafiq olaraq, X.-in təsirinə qanun əsasında sübuta yetirilməsinə qədər onun təqsirsizlik prezumpsiyası hüququna istinad edir. (bax, *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway* [GC], cited above, § 65). İfadə azadlığının həyata keçirilməsinə aid olan “vəzifə və öhdəliklərə” görə, jurnalistlər ictimai maraq kəsb edən məsələlərlə bağlı məlumatı yaydıqda 10-cu maddədə təsbit edilmiş təminat onların üzərinə jurnalist etikasına əməl etməklə düzgün və etibarlı məlumat yaymaq üçün fəaliyyət göstərməsini şərt qoyur. (bax, *Fressoz and Roire v. France* [GC], no. 29183/95, § 54, ECHR 1999-I).

61. Şəxsi həyata hörmət hüququna dair konsepsiyaya şəxsi həyat elementi hesab olunan fotosəkilin dərci hüququ da aid edilir. (bax, *Von Hannover*, no.59320/00, §§ 50-53 and 59, ECHR 2004-VI).

62. İfadə azadlığı və şəxsi həyatın müdafiəsi arasında tarazlığın qorunması zəruri olan işlərdə Məhkəmə vurğulayıb ki, mətbuatda ictimai maraq kəsb edən məsələlərin müzakirəsi ilə əlaqədar fotosəkil və ya məqalələr yerləşdirilməsinə yardım edilməlidir. (bax, *Tammer v. Estonia*, no. 41205/98, §§ 59 et seq., ECHR 2001-I; *News Verlags GmbH & Co. KG v. Austria*, cited above, §§ 52 et seq.; and *Krone Verlag GmbH & Co. KG v. Austria*, no. 34315/96, §§ 33 et seq., 26 February 2002). Məhkəmə cəmi bir işdə hesab edib ki, fərdin şəxsi həyatı ilə bağlı müəyyən ifadələrdən istifadə olunması “ictimai maraq kəsb edən məsələlərin müzakirəsi” ilə haqq qazandırılan” deyil və həmin ifadələr “ictimai əhəmiyyətli məsələ ilə bağlı yaranmayıb (bax, *Tammer*, cited above, § 68) və bu işdə Məhkəmə 10-cu maddənin pozulması ilə bağlı heç bir hal aşkar etməyib. Lakin, başqa bir işdə, Məhkəmə mətbuatda müzakirə olunan məsələnin “mühüm ictimai narahatlıq” mövzusu olması faktına xüsusi diqqət yetirib və hesab edib ki, dərc olunan fotosəkillər, bəzində söhbər gedən fərdin “şəxsi həyatıyla bağlı hər hansı təfəsilatı açıqlamayıb” (bax, *Krone Verlag GmbH & Co. KG*, cited above, §37) və burada 10-cu maddə pozulub. Eynilə Prezident Mitteranın sabiq şəxsi həkimini tərəfindən Prezidentin sağlamlıq durumu ilə bağlı açıqlamaları özündə əks etdirən kitabın dərc olunması ilə əlaqədar bir işdə Məhkəmə hesab edib ki, “daha çox vaxt keçməsinə baxmayaraq, Prezident Mitteranın səlahiyyət

dönəmi ilə bağlı müzakirələr və buna olan ictimai maraq Prezidentin tibbi cəhətdən məxfi hesab olunan hüquqlarının müdafiəsi tələblərindən üstündür” (bax, *Editions Plon v. France*, no.58148/00, § 53, ECHR 2004-IV) və burada 10-cu maddə pozulub.

63. Məhkəmə prosesləri barədə məlumatlar və şərhlər verərkən, onlar yuxarıda qeyd olunan hədudları keçməməlidir, prosesin aşkarlığına kömək etməlidir və beləliklə, bu, dinləmələrin açıqlığı ilə bağlı Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin tələblərinə tam uyğun gəlir. Qeyd olunmalıdır ki, məhkəmə proseslərinin açıqlığı medianı həmin proseslə bağlı mənbələrdən əldə etdiyi məlumatları açıqlamaq vəzifəsini həyata keçirməklə bağlı *carte blanche* funksiyasından azad etmir. (bax, Avropa Şurasının Cinayət prosesləri ilə əlaqədar KİV-in məlumatlarla təmin olunması haqqında Rec(2003) 13 sayılı Təvsiyəsi, yuxarıda paraqraf 34 və 35.) Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, həmin vaxt qüvvədə olan Finlandiyanın Jurnalist Direktivlərinə görə, bu kontekstdə adların və digər oxşar məlumatların dərc edilməsinə yalnız o zaman haqq qazandırılırsa bilər ki, buna kifayət qədər ictimai maraq olsun. (yuxarıda paraqraf 32-yə bax).

64. Məhkəmə ilk öncə 1997-ci ildə dərc olunan məqaləyə yenidən baxılmasını qeyd edir. Çünki, həmin məqalədə X.-in cavabdeh qisminə cəlb olunduğu əvvəlki cinayət işinin faktları qeyd olunub. X.-in həmin şəkilləri bilavasitə mövzu ilə əlaqəlidir: (yuxarıda paraqraf 8-ə bax) “Qanuni görüntü yaratsa da, qadın sahibkar 2 milyon markadan çox təqaüdü mənimlənlərək aldıdı?” 1997-ci ildə dərc olunan məqaləni bütövlükdə araşdıraraq Məhkəmə bu fikrin həddən artıq şişirdildiyi və ya aldadıcı olduğu qənaətində olmayıb. Çünki, cümlədə fikir açıq aydın sualla ifadə olunub. Bundan başqa, bu da çox mühümdür ki, məqalədə təsvir edilən hadisələr və gətirilən sitatlar Dairə Məhkəməsi tərəfindən qəbul edilən vaxt ictimai xarakterli sənəd olan prokurorun ittiham aktından götürüldübdür. Bu işdə cinayət işinə dair məlumatların faktlara əsaslanması mübahisələndirilmir. Məqalədə bildirilib ki, X.-ə qarşı ittihamlar irəli sürülüb və iş Dairə Məhkəməsindən əvvəl də müzakirə predmeti olub.

65. Əvvəlki məqalə ilə 1997-ci ildə dərc olunan məqalə arasında əlaqə, onların yalnız eyni şəxs barəsində olması faktıdır. Əvvəlki məqalədə təsvir edilən vəziyyət heç bir ictimai müzakirə çərçivəsində yaranmayıb. Orada ərizəçi oxucularla həvəslə öz şəxsi təcrübəsini bölüşüb və bununla əlaqədar onun fotosəklinin dərc olunması üçün razılıq alınıb. 1997-ci ildə dərc olunan məqalə isə X.-in adının və şəklinin mövzuya uyğun gəlməyən və geniş ictimaiyyətə açıq-aydın məlum olan faktların əks olunduğu yenidən dərc olunmuş məqalə

hesab edilməlidir. Əvvəlki məqalə nə bu Məhkəmə, nə də milli məhkəmələr üçün hüquqi əhəmiyyət kəsb etmir. Çünki, bu, yalnız mətbuatın xəbər xarakterli mövqeyi kimi qəbul edilməlidir. (bax, *Jersild v. Denmark*, 23 September 1994, §31, Series A no. 298). Ədalət naminə, qeyd etmək lazımdır ki, 1997-ci ildə dərc olunan məqalə əvvəlki məqalənin dəyişdirilmiş (illüstrasiya) formasıdır və bu, ilk dərc hesab oluna bilməz.

66. Məhkəmə qəbul edə bilər ki, 1997-ci ildə dərc olunan məqalənin məqsədi ictimai müzakirəyə öz töhfəsini vermək olub. X.-a qarşı qaldırılan cinayət işi barəsində söhbət gedən problemlərə forma vermək baxımından nümunə kimi seçilib. Daha çox ümumi problemi ön plana çıxaran zaman fərdi məhkəmə işlərindən istifadə olunması tamamilə qanunidir, lakin burada məsələ ərizəçilərin X.-in şəxsiyyətini ictimaiyyətə təqdim etdikləri zaman həddən artıq şişirdilməyə yol verib-verməməsindən ibarətdir. Bu aydın məsələdir ki, X. nə ictimai xadim, nə də siyasətçi olub, o yalnız cinayət prosesinin subyekti olan adi şəxs olub. (bax, *Schwabe v. Austria*, 28 August 1992, § 32, Series A no.242-B). Fakt bundan ibarətdir ki, onun idarə etdiyi nisbətən kiçik təmizləmə firması və daxili məhkəmə prosesləri zamanı müzakirə olunmayan və ya Məhkəmədən öncə onun özünün də bilmədən ictimai arenada tanınmasına səbəb olan səkkiz il bundan əvvəl jurnala verdiyi bir müsahibə olub. (bax, *mutatis mutandis*, *Fayed v. the United Kingdom*, 21 September 1994, §75, Series A no.294-B). Adi bir fərd olaraq, X.-in statusu, onun şəxsi həyatının təsir dairəsini genişləndirir. Cinayət prosesinin subyekti olması faktı onun hüquqlarının 8-ci maddə ilə qorunmasını istisna etmir. (bax, *Sciacca v. Italy*, no.50774/99, §28-29, ECHR 2005-I).

67. İfadə azadlığına qoyulan məhdudiyyətin “zəruriliyini” qiymətləndirmək üçün, Məhkəmə ərizəçilərin X.-a kompensasiya ödəməsi barədə Ali Məhkəmənin göstərdiyi səbəblərin məqsədə müvafiq olub-olmaması və kifayət edib-etməməsini mahiyyəti üzrə müəyyən etməlidir. Məhkəmə həmçinin, müəyyən etməlidir ki, ərizəçilərin vuruqları ziyana görə məsuliyyətin həddi ilə ictimai maraq və X.-in maraqları arasında ədalətli balans pozulubmu və tətbiq olunan standartlarla 10-cu maddədə nəzərdə tutulan prinsiplər arasında mütənəsiblik gözlənilibmi? (bax, *Nikula v. Finland*, cited above, § 44).

68. Məhkəmə hesab edir ki, haqqında söhbət gedən məqalənin ana xəttini təşkil edən ümumi predmetli mövzu, yəni, ictimai fondlardan sui-istifadə mövzusu, qanuni ictimai maraq kəsb edən məsələyə aid olub. İctimai maraq kəsb edən məsələlər barədə isə, geniş ictimaiyyətin məlumat almaq hüququ və ümumiyyətlə mətbuat nöqtəyi-nəzərindən ictimai tələbatı dəstəkləyən əsaslara bəraət qazandırmaq olar.

69. Məhkəmə qeyd edir ki, Ali Məhkəmənin şərhindən ərizəçinin şəxsi həyatına, prokurorun ittiham aktında nəzərdə tutulan məlumatlardakı faktın əhəmiyyətindən çıxış edərək, müdaxilə edilib-edilməməsi aydın olmur.

70. Ali Məhkəmə X.-in fotosəklinin onun adı ilə birgə dərc edilməsinə aşkar surətdə heç bir əhəmiyyət vermir. Məhkəmənin mövqeyinə görə, fotosəklin dərc olunması şəxsin adının verilməsi sadəcə olaraq məlumat xarakterindən daha çox, şəxsi həyata hörmət hüququna mühüm müdaxilə hesab olunmalıdır. Məhkəmənin də hesab etdiyi kimi, fotosəklin dərc edilməsi üçün həm də ifadə azadlığının olmasına baxmayaraq, bu elə bir sferadır ki, burada başqalarının hüququ və nüfuzunun müdafiəsinə xüsusi əhəmiyyət verilməlidir. (bax, *Von Hannover*, no.59320/00, §§ 50-53 and 59, ECHR 2004-VI). Ali Məhkəmə öz şərhində fotosəklin ərizəçinin razılığı ilə və dərc edilmək niyyəti ilə götürülməsi faktına, bununla əlaqədar daha əvvəlki məqaləyə və fərqli kontekstə baxmayaraq, əhəmiyyət verməyib.

71. Əvvəlkiləri nəzərə alaraq, Məhkəmə belə nəticəyə gəlir ki, qeyd olunan əsaslar “təxirəsalınmaz sosial tələbat” testi baxımından ərizəçinin ifadə azadlığına müdaxiləyə bəraət qazandırmaq üçün kifayət etməyib.

72. Ona görə də, Konvensiyanın 10-ci maddəsinin pozuntusu baş verib.

II. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

73. Konvensiyanın 41-ci maddəsində qeyd olunur:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddələrinin pozulmasını, lakin Yüksək Razılığa gələn Tərəfin daxili hüququ yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edirsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsini müəyyən edir.”

A. Zıyan

74. Maddi ziyan başlığı altında, ərizəçilər 9,179.68 (EUR) avro tələb ediblər ki, bunun da 4,791.74 avrosu onların məhkəmənin qərarı ilə X.-a keçirdiyi məhrumiyətlərə görə ödədikləri kompensasiya, 4,387.94 avrosu isə X.-a ödədikləri məhkəmə xərcləridir. Hər iki məbləğ üçüncü ərizəçi tərəfindən ödənilmişdi.

75. Mənəvi ziyan başlığı altında, birinci və ikinci ərizəçi hər biri 8 000 (EUR) avro tələb edib.

76. Hökumət hesab edib ki, ərizəçilər X.-a ödədikləri kompensasiya və məhkəmə xərclərinə görə, əvəzin ədalətli ödənilməsi hüququna malik ola bilirlər. Lakin, mənəvi ziyanla əlaqədar irəli sürülən iddia kəmiyyət baxımından

həddən artıq çox olub. Məbləğ hər bir ərizəçi üçün 2 500 EUR-dan artıq olmamalıdır.

77. Məhkəmə bəyan edir ki, hesab edilən pozuntu ilə ehtimal olunan maddi arasında səbəbli əlaqə var. Buna görə də, tam məbləği ödəyən üçüncü ərizəçiyə 9 179 EUR məbləğində irəli sürdüyü tələbə görə bəraət qazandırmaq olar.

78. Məhkəmə qəbul edir ki, birinci və ikinci ərizəçi həmçinin mənəvi ziyandan da əziyyət çəkiblər. Belə ki, Konvensiyanın pozulmasının nəticəsi olaraq, yaranan problemlərdən onlar narahatlıq keçiriblər. Məhkəmə bərabər hüquqlu əsasda qiymətləndirmə apararaq, bu başlıq altında onların hər birinə 5000 EUR əvəz ödənilməsi barədə qərar verib.

B. Xərclər və məsrəflər

79. Ərizəçilər özlərinin aşağıda qeyd olunan daxili prosesual hərəkətlərə görə xərcləri və məsrəflərinə görə 10,491.35 EUR kompensasiya tələb ediblər:

- ikinci ərizəçinin sığorta şirkətinə və onun sahibinə ödədiyi 1,118.11 EUR və üstəgəl, ikinci ərizəçinin Dairə Məhkəməsindəki proseslə əlaqədar ödədiyi 929.90 EUR əlavə dəyər vergisi (ƏDV);

- üçüncü ərizəçinin Dairə Məhkəməsi və Apellyasiya Məhkəməsi xərclərinə görə 2,318.02 EUR;

- ikinci ərizəçinin sığorta şirkətinə ödədiyi 423.41 EUR və ikinci ərizəçinin Apellyasiya Məhkəməsi xərclərinə görə ödədiyi 77.36 EUR;

- üçüncü ərizəçinin Apellyasiya Məhkəməsi və uyğun olaraq Ali Məhkəmə xərclərinə görə ödədiyi 134.55 EUR və 2 745 EUR;

- ikinci ərizəçinin sığorta şirkətinə ödədiyi 2,201.17 EUR və ikinci ərizəçi tərəfindən ödənilən 543.83 EUR;

Ərizəçilər Məhkəmədən əvvəl çəkdiqləri xərclərə görə, 4 000 EUR (ƏDV də daxil olmaqla) tələb ediblər.

80. Hökumət təsdiq edib ki, təkcə bir şikayətin qəbuledilənliyi elan olunub və beləliklə, istənilən kompensasiya buna müvafiq olaraq uyğunlaşılmalıdır. Ərizəçilərin əsas etibarilə, daxili məhkəmə prosesi ərzində və Məhkəmədən əvvəl onlara vurulan zərər barədə ayrı-ayrılıqda xərclər nəzərdə tutan xüsusi tələbi olamyıb. Bundan başqa, müəyyən edilən meyarlar saatlara uyğun deyil, hər bir ayrıca gün üçün əsaslandırılıb. Bu, məhkəmə işinin hazırlığı üçün ehtiyac duyulan iş yükünü qiymətləndirməkdə çətinlik yaradıb və saathesabı stavka ilə qiymətləndirilib. Buna görə də, Hökumət ərizəçilər tərəfindən zəruri sənədlərin təqdim olunmayacağı təqdirdə Məhkəmənin mülahizəsinə qarşı olub. Daxili məhkəmə prosesinə əsasən, ikinci ərizəçinin sığorta şirkətinə ödənişlərinin əvəzi və ƏDV ödənməməlidir. Nəticə etibarilə bütün proses boyu və məhkəmədən

əvvəlki məbləğlərlə bağlı tələb kəmiyyət baxımından həddən artıq çox olub. Hər bir halda, ümumi məbləğ 5 500 EUR-dan (əlavə dəyər vergisi daxil olmaqla) artıq olmamalıdır.

81. Məhkəmə təkrar olaraq qeyd edir ki, bir halda ki, xərclər və məsrəflər həqiqətən ödənilib və bütün bunlar hesab olunan pozuntunun nəticəsi olaraq baş verib, bu başlıq altında cərimə məbləği müəyyən edilə bilər. (bax, *among other authorities, Hertel v. Switzerland*, judgment of 25 August 1998, *Reports* 1998-VI, p. 2334, § 63). Bu işdə olan məlumatları və yuxarıdakı kriteriyaları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, daxili məhkəmə prosesləri və Məhkəmədən əvvəlki proseslər zamanı ödənen xərclər və məsrəflərə görə, ümumi məbləği 9 800 EUR (ƏDV də daxil olmaqla) olan cərimə müəyyən edilir.

C. İcranın gecikdirilməsinə görə faiz

82. Məhkəmə məqsədmüvafiq hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankının borc dərəcəsinin yuxarı həddinə əsaslanmalıdır və onun üzərinə üç faiz əlavə edilməlidir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. Hesab edir ki, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulub;

2. *Hesab edir ki,*

(a) cavabdeh Dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə müvafiq olaraq, qərarın çıxarıldığı son tarixdən üç ay müddətində aşağıdakı məbləğləri ödəməlidir:

(i) üçüncü ərizəçiyə vurulan maddi ziyan müqabilində 9 179 EUR (doqquz min yüz yetmiş doqquz avro) və əlavə olaraq, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi:

(ii) birinci və ikinci ərizəçiyə vurulan mənəvi ziyan müqabilində onların hər birinə 5 000 EUR (beş min avro) və əlavə olaraq, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi:

(iii) məhkəmə xərcləri və məsrəflərinə görə, ərizəçilərə birgə 9 800 EUR (doqquz min səkkiz yüz avro) və əlavə olaraq, bu məbləğdən tutula bilən hər hansı vergi:

(b) yuxarıda göstərilən üç aylıq müddət bitdikdən sonra öhdəlik icra edilənə qədər yuxarıda qeyd edilən ödənilməli məbləğlərin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı borc dərəcəsinin yuxarı həddinə bərabər olan adi faiz məbləği əlavə olunmalı və onun da üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır;

3. Ədalətli əvəz barədə ərizəçinin şikayətinin qalan hissəini rədd edir.

Qərar ingilis dilində verilib və 11 oktyabr 2007-ci ildə Məhkəmə Qaydalarının 77-ci Qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə müvafiq olaraq yazılı formada elan edilib.

**Kazakov Rusiyaya qarşı
(10-cu maddə ilə bağlı)
18 dekabr 2008**

PROSEDURA

1. İş İnsan Hüquq və Əsas Azadlıqlarının müdafiəsi haqqında Konvensiyanın 34-cü maddəsinə əsasən Rusiya vətəndaşı Cənab Aleksandr Nikolayeviç Kazakov (“ərizəçi”) tərəfindən Məhkəməyə 18 iyul 2001-ci ildə təqdim olunmuş Rusiya Federasiyasına qarşı ərizə (nömrə 1758/02) əsasında başlanıb.

2. Rusiya Hökuməti (“Hökumət”) Rusiya Federasiyasının İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsində sabiq Nümayəndəsi Cənab P. Laptev tərəfindən təmsil olunub.

3. 9 sentyabr 2005-ci ildə Məhkəmə ərizə barədə Hökumətə bildiriş verməyi qərara alıb. Konvensiyanın 29-cu maddəsinin 3-cü paragrafının şərtlərinə əsasən, Məhkəmə ərizənin mahiyyəti üzrə araşdırılması və eyni zamanda onun qəbul edilənliyi barədə qərar verib.

FAKTLAR

I. İŞİN HALLARI

4. Ərizəçi 1948-ci ildə doğulub və Bryansk regionunun Karaçev şəhərində yaşayıb.

5. 1999-cu ilin yanvarında keçmiş zabit olan ərizəçi əvvəllər 92919 sayılı hərbi hissəyə rəhbərlik edən, 64176 sayılı hərbi hissənin komandirinə məktub göndərib. Məktubda aşağıdakılar qeyd olunur:

“24 dekabr 1998-ci ildə 92919 sayılı hərbi hissənin komandiri həmin hissənin şəhərciyində yaşayan müharibə veteranları ilə görüş keçirib. Toplantıda şəhərcik sakinləri şəhərcikdəki vannaların onlara qaytarılması və oranın sakinlərinin sosial və rəsmi statuslarına qarşı ayrışeçkiliyin dayandırılması xahişi ilə Rusiya Federasiyasının Müdafiə Nazirliyinə açıq məktub göndərməyi qərara alıb...”

Hərbi hissə komandirləri özlərini “uzurpator, qəsbkar, işğalçı” kimi aparırlar. Qısa vaxt ərzində 92919 sayılı hərbi hissənin yeni komandiri Polkovnik Şatov, rəqs zalını və tərəvəz anbarını dağıdıb, hərbi hissənin istirahət mərkəzini bağlayıb, heç bir səlahiyyəti olmadan avtobus parkını sökdürüb və orada olanların hər birini həmin ərazidən kənara atıb.

6. Cənab Şatov ərizəçiyə qarşı böhtana görə şikayət verib və iddia edib ki, 1999-cu il tarixli məktubda onun şərəf və ləyaqəti ləkələnib. O, məktubun mətnini də əlavə edərək, dəyən mənəvi ziyana görə kompensasiya və ərizəçinin yazılı üzr istəməsini tələb edib.

7. 13 iyul 2000-ci il tarixində Bryansk Regionunun Karaçevskiy Dairə Məhkəməsi iddiaçının xeyrinə qərar verib. Orada qeyd olunub ki, rəqs zalı və anbar həqiqətən sökülüb, ancaq materiallardan hərbi hissənin ehtiyacları üçün istifadə edilib. İstirahət mərkəzinin açıq olduğu, hamamdan isə əsgər və zabitlərin, eləcə də onların ailə üzvlərinin hələ də istifadə etdiyi bildirilib. Məhkəmə qeyd edib ki, ərizəçi tərəfindən avtobus parkının sökülməsini sübut etmək üçün təqdim olunan sənədin heç bir möhürü olmadığına görə o sübut kimi istifadə oluna bilməz.

8. Dairə Məhkəməsi hesab edib ki, 1999-cu il yanvar tarixli məktubda qeyd edilən məlumat həqiqətə uyğun olmayıb və Cənab Şatovun şərəf və ləyaqətinə ləkə vurub. Orada aşağıdakılar qeyd olunur:

“Məhkəmə qərar verib ki, Mülki Məcəllənin 152.5 və 151-ci maddələrinə uyğun olaraq, Cənab Şatova vurulan mənəvi ziyana görə, [ərizəçi tərəfindən] 500 Rus rublu ödənilməlidir. Çünki, Şatovun rəqs zalını və tərəvəz anbarını dağıtması, hərbi hissənin istirahət mərkəzini bağlaması, heç bir səlahiyyəti olmadan avtobus parkını sökdürməsi və orada olanların hər birinin həmin ərazidən kənara atılması ilə bağlı ittiham edilməsi onun şərəf və ləyaqətinin ləkələnməsidir...

...tələb olunur ki, [ərizəçi] bir ay ərzində Cənab Şatovdan aşağıdakı məzmununda yazılı qaydada üzr istəməlidir: “1999-cu ilin yanvarında Mən [ərizəçi] 64176 sayılı hərbi hissənin komandirinə onun professional fəaliyyəti ilə bağlı məlumatı özündə əks etdirən, şərəf və ləyaqətini ləkələyən və həqiqətə uyğun olmayan məktub göndərdim. Bu fakt 13 iyul 2000-ci il tarixində Karaçevskiy Dairə Məhkəməsi tərəfindən müəyyən olunub. Mən sizi tabeliyinizdə olanların, rəislərin, şəhərcik sakinlərinin və Karaçev şəhər sakinlərinin gözündə alçaltmaq və sizə şəxsən iztirab vermək üçün belə bir məlumatı yaydığıma görə, üzr istəyirəm”;

...və Moskvadakı 64176 sayılı hərbi hissənin komandirindən aşağıdakı məzmununda yazılı qaydada üzr istəməlidir: “1999-cu ilin yanvarında Mən [ərizəçi] Sizə 92919 sayılı hərbi hissənin komandiri Cənab Şatovun professional fəaliyyəti ilə bağlı məlumatı özündə əks etdirən, onun şərəf və ləyaqətinə ləkə vurmuş, həqiqətə uyğun olmayan məktub göndərdim. Bu fakt 13 iyul 2000-ci il tarixində Karaçevskiy Dairə Məhkəməsi tərəfindən müəyyən olunub. Mən

həqiqətə uyğun olmayan məlumatı verməklə 64176 sayılı hərbi hissənin komandirini aldatdığım üçün üzr istəyirəm”.

9. Ərizəçi, 13 iyul 2000-ci il tarixli qərardan apellyasiya şikayəti verib. O iddia edib ki, 1999-ci il yanvar tarixli məktub onun öz qiymətləndirici mülahizəsini özündə əks etdirib və bir qayda olaraq, onun sübut edilməsinə lüzum yoxdur. 15 fevral 2001-ci ildə Bryansk Regional Məhkəməsi birinci instansiya məhkəməsinin göstərdiyi səbəbləri təsdiq edərək qərarı qüvvədə saxlayıb.

II. MÜVAFİQ DAXİLİ QANUN

A. İfadə azadlığı və böhtan

10. Rusiya Konstitusiyasının 29-cu maddəsi ifadə azadlığına təminat verir. 33-cü maddə təmin edir ki, Rusiya vətəndaşların kollektiv və fərdi qaydada dövlət hakimiyyət orqanlarına və yerli özünüidarə orqanlarına müraciət təqdim etmək hüququna malikdirlər.

11. Mülki Məcəllənin 12-ci maddəsi mülki hüquqlara münasibətdə mümkün olan bərpaətmə formalarının siyahısını özündə əks etdirən ümumi müddəadır. Buraya *restitutio in integrum*, maddi və mənəvi ziyana, bərpaətmənin qanunla nəzərdə tutulmuş digər formalarına münasibətdə kompensasiya hüququnun tanınması daxildir. Mülki Məcəllənin 152-ci maddəsində bununla əlaqədar qeyd olunur:

“1. Hər bir vətəndaşın onun şərəfi, ləyaqəti və ya işgüzar reputasiyasını ləkələyən informasiyanın, əgər belə informasiyanı yayan şəxs onun düzgünlüyünü sübut etmirsə, təkzib edilməsini məhkəmədən tələb etmək hüququ vardır...”

2. Əgər vətəndaşın şərəf, ləyaqət və ya işgüzar reputasiyasını ləkələyən informasiya, kütləvi informasiya vasitələrində yayılmışdırsa, bu həmin mediada təkzib edilməlidir...

3. Vətəndaş medianın onun hüquqlarına və ya qanunla qorunan maraqlarına qəsd edən informasiyanı dərc etdiyinə görə, həmin mediada öz cavabını dərc etmək üçün hüququna malikdir...

5. Vətəndaş özünün şərəfi, ləyaqəti və ya işgüzar reputasiyasını ləkələyən informasiyanı yayan şəxsə qarşı, verilən informasiyanın təkzibindən əlavə, həmçinin belə yayılma nəticəsində dəyən maddi və mənəvi ziyana görə, kompensasiya tələb etmək hüququna malikdir.

6. Əgər informasiyanı yayan şəxsi müəyyən etmək mümkün deyildirsə, vətəndaşın yayılmış informasiyanın düzgün olmamasının tanınması tələb ilə məhkəməyə müraciət etmək hüququ vardır...”

HÜQUQ MƏSƏLƏLƏRİ

I. KONVENSIYANIN 10-CU MADDƏSİNİN İDDİA EDİLƏN POZUNTUSU

17. Ərizəçi Konvensiyanın 10-cu maddəsinə müvafiq olaraq, şikayət edib ki, o dövlət məmurlarını qanuni tənqid etdiyi üçün cəzalandırılıb və daxili məhkəmələr yazılı üzr istəmək barədə qərar qəbul etməklə onu fikrini dəyişdirməyə məcbur edib. 10-cu maddədə qeyd olunur:

1. Hər kəs öz fikrini ifadə etmək azadlığı hüququna malikdir. Bu hüquqa öz rəyində qalmaq azadlığı, dövlət hakimiyyəti orqanları tərəfindən hər hansı maneə olmadan və dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq, məlumat və ideyaları almaq və yaymaq azadlığı daxildir. Bu maddə dövlətlərin radioyayım, televiziya və kinematografiya müəssisələrinə lisenziya tələbi qoymasına mane olmur.

2. Bu azadlıqların həyata keçirilməsi milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişanın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyətin qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, gizli əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan müəyyən rəsmiyyətə, şərtlərə, məhdudiyətlərə və ya sanksiyalara məruz qala bilər.

A. Qəbuledilənlik

18. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü paragrafının mənası çərçivəsində aşkar şəkildə əsassız deyil. Ona görə də bu, qəbulediləndir.

B. İşin halları

19. Hökumət etiraf edib ki, Mülki Məcəllənin 152-ci maddəsi, Ali Məhkəmənin 25 fevral 2005-ci tarixli qətnaməsində də təfsir olunduğu kimi, böhtana görə vasitə olaraq üzr istənilməsinə icazə vermir. Bu yalnız müəyyən hallarda məsələn, mülki çəkişmə zamanı tərəflər arasında dost barışıq sazişlərinə müvafiq olaraq mümkün ola bilər. Buna baxmayaraq Hökumət iddia edib ki, yuxarıdakı qətnamə qəbul edilməzdən öncə, bütün digər məhkəmələr 152-ci maddəni müxtəlif cür təfsir ediblər. Hökumət həmin müddəaya əsaslanaraq hesab edib ki, ərizəçinin ifadə azadlığına müdaxilə qanunla nəzərdə tutulan olub və digər şəxslərin reputasiyasını qorumağa yönəlib. Ərizəçinin üzərinə qoyulan cərimə gülünc olsa da, üzr istəmək barədə öhdəlik sərt qərar kimi nəzərdən keçirilə bilməz.

20. Ərizəçi öz şikayətini təsdiq edib.

21. Məhkəmə qeyd edir ki, böhtanla bağlı çıxarılan qərar da ərizəçinin 10-cu maddənin 1-ci bəndi ilə müdafiə olunan ifadə azadlığı hüququna müdaxilənin olması və bunun təqibin qanuni məqsədinə uyğunluğu, eləcə də, başqalarının nüfuzunu qoruması ilə bağlı elementlər tərəflər arasında mübahisəli məsələlərdir. Məhkəmə fərqli nəticəyə nail olmağa heç bir səbəb görmür. Eyni zamanda, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi ona tətbiq olunan cəzalardan birinin – üzr istəmək tələbinin qeyri-qanuni olduğunu iddia edib. Beləliklə, problem, müdaxilənin xüsusən Mülki Məcəllənin 152-ci maddəsi ilə qanunla nəzərdə tutulan olub-olmaması ilə bağlı meydana çıxır.

22. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə təkrar olaraq qeyd edir ki, əgər norma şəxsin fəaliyyətini tənzimləmək üçün kifayət qədər dəqiq və dürtüst ifadə edilmirsə, o zaman bu, 10-cu maddənin mənası çərçivəsində “qanun” kimi dəyərləndirilə bilməz; əgər ehtiyac olarsa, şəxs verilmiş iddia üzrə işin halları və nəticələrinə əqlabatan olduğu həddə yarana biləcək vəziyyəti əvvəlcədən nəzərə almaq iqtidarında olmalıdır. (bax, *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France [GC], nos.21279/02 and 36448/02, §41, ECHR 2007-...*). Həmin nəticələrin mütləq əminliklə öncədən görülən olmasına ehtiyac yoxdur. Həqiqətən, belə bir əminlik arzu edilən olduğu halda, qanun vəziyyətə uyğunlaşmaq baxımından həddən artıq sərt mövqe nümayiş etdirə bilər. Uyğun olaraq, qanunların çoxunda bu və ya digər dərəcədə qeyri-müəyyən terminlərə rast gəlinir ki, bunlar da əsasən təcrübədə təfsir olunaraq tətbiq edilir. Buna baxmayaraq hüquqi müddəalar zərurət olduğu hallarda məhkəmələr tərəfindən təfsir olunur ki, bu hüquqi funksiya, əlbəttə, aydın olmayan müddəaların izah edilməsi və qanunvericiliyin şərh olunması zamanı yarana biləcək hər hansı bir şübhəli məqamlara aydınlıq gətirmək məqsədi daşıyır. (bax, *Öztiürk v. Turkey [GC], no.22479/93, §55, ECHR 1999-VI*). Daha sonra Məhkəmə təkrar qeyd edir ki, öncədən görülmə (foreseeability) anlayışının miqyası müzakirə olunan mətnin məzmunundan, əhatə olunan sahədən və bunların ünvanlandığı səxslərin statusu və sayından asılıdır. (bax, *Dzhavadov v. Russia, no.30160/04, §36, 27 September 2007*).

23. Məhkəmə hesab edir ki, öncədən görülmə anlayışı təkə ərizəçinin nəticələri əvvəlcədən görmək üçün əqlabatan bacarığa malik olması zamanı deyil, həmçinin, əgər belə hərəkətin milli qanunları pozduğu aşkar edilərsə, buna görə müəyyən edilən “rəsmiyyət, şərtər, məhdudiyətlər və ya sanksiyalar” zamanı da tətbiq oluna bilər. (bax, *mutatis mutandis, Kafkaris v. Cyprus [GC], no 21906/04, §140, ECHR 2008-...*). Beləliklə, Məhkəmə bu işdə mülki hüquq

pozuntusu aşkar edildiyi halda ərizəçinin üzr istəməklə bağlı məsələni ağlabatan tərzdə əvvəlcədən görə bilib-bilməməsini müəyyən etməlidir.

24. Məhkəmə daha sonra təkrar edir ki, daxili məhkəmələr maddi və prosesual hüquq normalarını təfsir və tətbiq etmək üçün əlindən gələni edə bilərlər. (bax, *Vidal v. Belgium*, judgment of 22 April 1992, Series A no.235-B, pp.32-33, § 32). Mülki Məcəllənin 152-ci maddəsi bərpəetmənin üç tipini nəzərdə tutur: təkzib vermə öhdəliyi, vurulan ziyana görə cərimə və əgər cavabdeh kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndəsidirsə, iddiaçının cavabını dərc etmək. Məhkəmə qeyd edir ki, Ali Məhkəmənin Plenumu 2005-ci ildə üzr istəmənin istənilən formada müəyyən olunması ilə bağlı təlimat müəyyən edib. Belə üzr istəmə forması Mülki Məcəllənin 152-ci maddəsi də daxil olmaqla, ümumilikdə Rusiya hüququna görə bərpəetmə qismində nəzərdə tutulmayıb. Görünür, bu təlimat həmin məsələdə Rusiya məhkəmələrinin normadan kənara çıxılmaması üçün presedent hüququna uyğunlaşdırma məqsədi güdüüb. (bax, məsələ, aşağıdakı işlərdə Rusiya məhkəmələrinin gəldiyi nəticə, *Filatenco v. Russia*, no.73219/01, § 17, 6 December 2007; *Dyuldin and Kislov v. Russia*, no. 25968/02, § 19, 31 July 2007; *Zakharov v. Russia*, no. 14881/03, §§ 11 and 13, 5 October 2006; *Grinberg v. Russia*, no. 23472/03, § 12, 21 July 2005; and *Godlevskiy v. Russia* (dec.), no. 14888/03, 9 December 2004). Məhkəmə 2005-ci il təlimatından əvvəl məhkəmələrin üzr istəmə də daxil olmaqla, təkzib və ya düzəliş anlayışlarının təfsir olunmasına soyuqqanlı münasibət bəslədiklərini istisna etmir. Beləliklə, bu işin hallarını nəzərə alaraq, Məhkəmə qəbul edir ki, Rusiya məhkəmələri tərəfindən müvafiq qanunvericiliyin təfsirində, məsələ, mübahisəli müdaxilənin olması ilə bağlı, Konvensiyanın terminalogiyasına uyğunsuzluq yoxdur.

25. Buna görə də Məhkəmə bu işdə müdaxilənin “demokratik cəmiyyətdə zəruri” olması ilə bağlı araşdırmalarını davam etdirəcək.

26. Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, böhtan tələbi kütləvi informasiya vasitələrində dərc olunan formada deyil, ərizəçinin hərbi hissə komandirinə yazılı şikayəti əsasında meydana gəlib. (bax, *Dyuldin and Kislov*, cited above, §40 and 41, and *Kwiecień v. Poland*, no. 51744/99, §50 and 51, ECHR 2007). Özü sabiq zabit olan ərizəçi həmin hərbi hissəyə rəhbərlik edən komandirə əvvəlki komandirin qanunsuz hərəkətlərindən şikayət edərək, məktub yazıb. Hiss olunur ki, ərizəçi şikayət verilməsi üçün lazım olan qaydalar çərçivəsində hərəkət edib. Göründüyü kimi, ərizəçinin məqsədi hərbi şəhərcik ərazisində yaşayan digər şəxslərin narahatlığını bölüşmək olub.

27. Daha sonra qeyd edilir ki, 10-cu maddə hərbi personala tətbiq edilərkən, o Rızılığa Gələn Dövlətlərin yurisdiksiyası çərçivəsində başqa şəxslərə münasibətdə, ordunun müvafiq fəaliyyəti ilə bağlı, hərbi intizamın pozulmaması və hərbi quluqçulara maneə baxımından məcburi hüquqi qaydalar olmadan çətin təsəvvür edilə bilər. (məsələn hər hansı yazı ilə əlaqədar olaraq) (bax, *Vereinigung demokratischer Soldaten Österreichs and Gubi v. Austria*, judgment of 19 December 1994, Series A no. 302, § 36). Buna baxmayaraq, ictimaiyyətə qapalı olan bu qaydalar onlara yönələn fikirləri alt-üst etmək üçün, həm də bunlar ordu kimi qurumların əleyhinə yönəlsə, nəzərə alınır. (bax, *Grigoriades v. Greece*, judgment of 25 November 1997, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VII, § 45). Lakin, görünür əvvəllər zabit olmuş ərizəçi subordinasiya qaydalarına riayət etməyə məcbur edilməyib. Beləliklə, ərizəçi dövlət qulluqçusuna qarşı şikayət qaldıran zaman fərdi şəxs kimi nəzərdən keçirilməlidir. Məhkəmə bununla əlaqədar olaraq, bəzi işlərdə qeyd edib ki, bu, dövlət qulluqçularını onların öz vəzifələrini yerinə yetirmələrinə təsir göstərmək və barələrində formalaşan ictimai rəyi alt-üst etmək üçün hesablanmış nüfuzdan salan, təhqiredici və alçaldıcı hücumlardan müdafiə etməkdən ötrü zəruri ola bilər. (bax, *Janowski v. Poland* [GC], no. 25716/94, § 33, ECHR 1999-I). Bu işdə Məhkəmə qəbul edir ki, hərbi hissə komandiri rəsmi şəxs kateqoriyasına aid edilə bilər.

28. Halbuki, Məhkəmə təkrar qeyd edir ki, ərizəçi narahatlığını ifadə etdiyi məktubu şəxsən təqdim etdiyi üçün, Konvensiyanın 10-cu maddəsinə görə müdafiə tələbləri mətbuat azadlığına və ya ictimai narahatlıq kəsb edən açıq müzakirələrə şamil edilən prinsiplər baxımından deyil, daha çox ərizəçinin şikayət verməklə rəsmi şəxsin qanunsuz hərəkətləri barədə səlahiyyətli orqanı məlumatlandırma hüququna münasibətdə nəzərdən keçiriləcək. (bax, *Zakharov*, cited above, § 23; cf. *Chernysheva v. Russia* (dec.), no. 77062/01, 10 June 2004). Belə vətəndaşlar səlahiyyətli rəsmi şəxsləri dövlət qulluqçularının qanunsuz hərəkətləri barədə xəbərdar etməlidir ki, bu da qanunun aliliyi prinsipinin tələblərindən biridir. (*Zakharov*, § 26).

29. Məhkəmə hesab edir ki, bu işin hallarına görə, ərizəçinin şikayət etdiyi məsələnin araşdırılması üçün səlahiyyətli dövlət rəsmilərinə məktub vasitəsilə müraciət etməsi faktı müdaxilənin proporsionallığının qiymətləndirməsində həlledici əhəmiyyət daşıyır. (müqayisə üçün bax, *Janowski* [GC], cited above, § 34; and *Raichinov v. Bulgaria*, no. 47579/99, § 48, 20 April 2006). Bununla əlaqədar olaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, Rusiya Ali Məhkəməsinin həmin qərarının xüsusi şərti olan “informasiyanın aid olduğu şəxsə çatdırılması” onun

yayıması hesab olunmur və buna görə də böhtan kimi nəzərdən keçirilə bilməz. Bundan başqa, Məhkəmə ərizəçinin şikayətini təəssüf doğuracaq bir olay və ya onun hərəkətini qeyri-səmimi hesab etmir.

30. Nəhayət, Məhkəmə hesab edib ki, ərizəçinin üzərinə qoyulan cəzanın işin hallarına uyğunluğu aşkar edilməlidir. Məhkəmə bununla əlaqədar qəbul edir ki, 500 Rus rublu məbləğində cərimə Konvensiyanın 10-cu maddəsinə görə, hər hansı problem yaradan səbəb kimi qəbul edilə bilməz. Buna baxmayaraq, Məhkəmə qeyd edir ki, ərizəçi üzr istəməyə məcbur edilib. Məhkəmənin fikrincə, hər hansı bir şəxsin öz səhvini etiraf etməklə, fikrindən dönməyə məcbur edilməsi bərpəetmənin şübhəli formasıdır və bu, “zəruri” hesab oluna bilməz. Sonralar, həmçinin, üzr istəmənin hər hansı bir formasının qanuna zidd olması barədə formalaşan fikir Rusiyanın Ali Məhkəməsi tərəfindən də etiraf edilib. (bax, parqraf 13.)

31. Əvvəlki müzakirələri, məktubun tam mətnini və orada yazılanların kontekstini nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, diffamasiya prosesi ərizəçinin üzərinə həddən artıq və qeyri-mütənasib yükün qoyulması ilə nəticələnib. Ona görə də, bu, Konvensiyanın 10-cu maddəsinin pozuntusudur.

II. KONVENSIYANIN EHTİMAL EDİLƏN DİGƏR POZUNTULARI

32. Ərizəçi həmçinin özünün böhtana görə ittiham edildiyi proses zamanı birinci instansiya məhkəməsinin tərkibinin qeyri-qanuni olmasından və apellyasiya məhkəməsinin qərarının kifayət qədər əsaslandırılmadığından şikayət edib. O həmçinin iddia edib ki, proses zamanı iddiaçıya münasibətdə ona qarşı ayrı-seçkiliyə yol verilib. Məhkəmə ərizəçi tərəfindən təqdim olunan şikayətin qalan hissəsini də araşdırıb. Beləliklə, əlində olan bütün materialları nəzərə alaraq, Məhkəmə hesab edir ki, bu şikayətlərdə Konvensiyanın və ona əlavə Protokollarda nəzərdə tutulan hüquq və azadlıqların pozuntusunun heç bir əlaməti yoxdur. Buradan belə çıxır ki, ərizənin bu hissəsi Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3 və 4-cü paragraflarına aşkar şəkildə əsassız olduğu üçün rədd edilməlidir.

III. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

33. Konvensiyanın 41-ci maddəsində qeyd olunur:

“Əgər Məhkəmə Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarının pozulmasını, lakin Yüksək Razılığa gələn Tərəfin daxili hüququ yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, Məhkəmə zəruri halda, zərərçəkən tərəfə əvəzin ədalətli ödənilməsinə müəyyən edir.”

34. Ərizəçi əvəzin ədalətli ödənilməsi barədə tələb irəli sürməyib. Ona görə də Məhkəmə hesab edir ki, bu məqsədlə heç bir tələb irəli sürülmədiyinə görə, hər hansı cərimə müəyyən edilmir.

BU ƏSASLARA GÖRƏ MƏHKƏMƏ YEKDİLLİKLƏ

1. *Bəyan edir ki*, şikayətin ərizəçinin ifadə azadlığının məhdudlaşdırılması ilə bağlı olan hissəsi qəbulediləndir və ərizənin qalan hissəsi isə qəbul edilən deyil;

2. *Hesab edir ki*, Konvensiyanın 10-cu maddəsi pozulub;

3. *Hesab edir ki*, Konvensiyanın 41-ci maddəsinə müvafiq olaraq heç bir tələb irəli sürülmədiyinə görə, hər hansı cərimə müəyyən edilmir.

İngilis dilində verilib və 11 oktyabr 2007-ci ildə Məhkəmə Qaydalarının 77-ci Qaydasının 2 və 3-cü bəndlərinə müvafiq olaraq yazılı formada elan edilib.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNVERİCİLİYİNDƏN ÇIXARIŞLAR

A z ər b a y c a n R e s p u b l i k a s ı

K o n s t i t u s i y a s ı n d a n ç ı x a r ı ş :

M a d d ə 24. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipi

I. Hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır.

II. Hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir.

M a d d ə 26. İnsan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsi

I. Hər kəsin qanunla qadağan olunmayan üsul və vasitələrlə öz hüquqlarını və azadlıqlarını müdafiə etmək hüququ vardır.

II. Dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir.

M a d d ə 32. Şəxsi toxunulmazlıq hüququ

I. Hər kəsin şəxsi toxunulmazlıq hüququ vardır.

II. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatının sirrini saxlamaq hüququ vardır. Qanunla nəzərdə tutulan hallardan başqa, şəxsi və ailə həyatına müdaxilə etmək qadağandır. Hər kəsin şəxsi və ailə həyatına qanunsuz müdaxilədən müdafiə hüququ vardır.

III. Öz razılığı olmadan kimsənin şəxsi həyatı haqqında məlumatın toplanılmasına, saxlanılmasına, istifadəsinə və yayılmasına yol verilmir. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, heç kəs onun xəbəri olmadan və ya etirazına baxmadan izlənilə bilməz, video və foto çəkilişinə, səs yazısına və digər bu cür hərəkətlərə məruz qoyula bilməz.

IV. Hər kəsin yazışma, telefon danışıqları, poçt, teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatın sirrini saxlamaq hüququna dövlət təminat verir. Bu hüquq qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada cinayətin qarşısını almaqdan və ya cinayət işinin istintaqı zamanı həqiqəti üzə çıxarmaqdan ötrü məhdudlaşdırıla bilər.

V. Qanunla müəyyən edilmiş hallar istisna olmaqla, hər kəs onun haqqında toplanmış məlumatlarla tanış ola bilər. Hər kəsin onun barəsində toplanmış və həqiqətə uyğun olmayan, tam olmayan, habelə qanunun tələbləri pozulmaqla

əldə edilmiş məlumatların düzəldilməsini və ya çıxarılmasını (ləğv edilməsini) tələb etmək hüququ vardır.

M a d d ə 46. Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququ

I. Hər kəsin öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır.

II. Şəxsiyyətin ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur. Heç bir hal şəxsiyyətin ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

III. Heç kəsə işgəncə və əzab verilə bilməz. Heç kəs insan ləyaqətini alçaldan rəftara və ya cəzaya məruz qala bilməz. Özünün könüllü razılığı olmadan heç kəsin üzərində tibbi, elmi və başqa təcrübələr aparıla bilməz.

M a d d ə 47. Fikir və söz azadlığı

I. Hər kəsin öz fikir və söz azadlığı vardır.

II. Heç kəs öz fikir və əqidəsini açıqlamağa və ya fikir və əqidəsindən dönməyə məcbur edilə bilməz.

III. İrqi, milli, dini, sosial ədavət və düşmənçilik oyadan təşviqata və təbliğata yol verilmir.

M a d d ə 50. Məlumat azadlığı

I. Hər kəsin istədiyi məlumatı qanuni yolla axtarmaq, əldə etmək, ötürmək, hazırlamaq və yaymaq azadlığı vardır.

II. Kütləvi informasiyanın azadlığına təminat verilir. Kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən mətbuatda dövlət senzurası qadağandır.

III. Hər kəsin kütləvi informasiya vasitələrində dərc edilən və onun hüquqlarını pozan və ya mənafeələrinə xələl gətirən məlumatı təkzib etmək və ya ona cavab vermək hüququna təminat verilir.

Cinayət Məcəlləsindən çıxarış:

M a d d ə 147. Böhtan

147.1. Böhtan, yəni yalan olduğunu bilə-bilə hər hansı şəxsin şərəf və ləyaqətini ləkələyən və ya onu nüfuzdan salan məlumatları kütləvi çıxışlarda, kütləvi nümayiş etdirilən əsərdə və ya kütləvi informasiya vasitəsində yayma—

şərti maliyyə vahidi məbləğinin yüz mislindən beş yüz mislinədək miqdarda cərimə ilə və ya iki yüz qırx saatadək müddətə ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

147.2. Ağır və ya xüsusilə ağır cinayətdə ittiham etməklə böhtan atma—

iki ilədək müddətə islah işləri və ya iki ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya üç ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

M a d d ə 148. Təhqir

Təhqir, yəni kütləvi çıxışlarda, kütləvi nümayiş etdirilən əsərdə və ya kütləvi informasiya vasitəsində şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətini nalayiq formada qəsdən alçalma —

şərti maliyyə vahidi məbləğinin üç yüz mislindən min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki yüz qırx saatadək müddətə ictimai işlər və ya bir ilədək müddətə islah işləri və ya altı ayadək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

M a d d ə 163. Jurnalistlərin qanuni peşə fəaliyyətinə mane olma

163.1. Jurnalistlərin qanuni peşə fəaliyyətinə mane olma, yəni zor tətbiq etməklə və ya belə zor tətbiq etmə hədəsi ilə onları məlumət yaymağa və ya məlumat yaymaqdan imtinaya vadar etmə—

yüz manatdan beş yüz manatadək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır.

163.2. Eyni əməllər vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə—

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə və ya edilməməklə iki ilədək müddətə islah işləri ilə və ya bir ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

M a d d ə 283. Milli, irqi, sosial və ya dini nifrət və düşmənçiliyin salınması

283.1. Milli, irqi, sosial və ya dini nifrət və düşmənçiliyin salınmasına, milli ləyaqətin alçaldılmasına, habelə milli, irqi və ya dini mənsubiyyətindən asılı olaraq vətəndaşların hüquqlarının məhdudlaşdırılmasına və ya üstünlüklərinin müəyyən edilməsinə yönələn hərəkətlər, aşkar surətdə və ya kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə olunmaqla törədildikdə—

min manatdan iki min manatadək miqdarda cərimə və ya üç ilədək müddətə azadlığın məhdudlaşdırılması və ya iki ildən dörd ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

283.2. Eyni əməllər:

283.2.1. zor tətbiq etməklə və ya zor tətbiq etmə hədəsi ilə törədildikdə;

283.2.2. şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə;

283.2.3. mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə—

üç ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

M a d d ə 284. Dövlət sirrini yayma

284.1. Şəxs tərəfindən ona etibar edilmiş və ya xidməti vəzifəsinə və yaxud işinə görə ona məlum olan dövlət sirrini təşkil edən məlumatların yayılması, dövlətə xəyanət əlamətləri olmadıqda—

üç ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə iki ildən beş ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

284.2. Eyni əməllər ağır nəticələrə səbəb olduqda—

beş ilədək müddətə müəyyən vəzifə tutma və ya müəyyən fəaliyyətlə məşğul olma hüququndan məhrum edilməklə üç ildən yeddi ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

Cinayət Prosesual Məcəllədən çıxarış:

Maddə 16. Şəxsi həyatın toxunulmazlığı hüququnun təmin edilməsi

16.1. Cinayət təqibi gedişində heç kəsin şəxsi (özünün və ailəsinin) həyatın sirrinin, yazışma, telefon danışıqları, poçt-teleqraf və digər rabitə vasitələri ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların sirrinin saxlanması hüququ bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa məhdudlaşdırıla bilməz.

16.2. Poçt, teleqraf və digər göndərişlərin üzərinə həbs qoyma, onu yoxlama və götürmə, telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların və başqa rabitə və texniki kanallar vasitəsi ilə ötürülən məlumatların və başqa məlumatların tutulması bu Məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı ilə həyata keçirilə bilər.

Maddə 37. Cinayət təqibinin növləri

37.1. Cinayətin xarakterindən və ağırlıq dərəcəsindən asılı olaraq cinayət təqibi bu Məcəllənin müddələrinə uyğun xüsusi, ictimai-xüsusi və ya ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilir.

37.2. Xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi yalnız zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 147, 148, 165.1 və 166.1-ci maddələrində göstərilən cinayətlər üzrə həyata keçirilir və məhkəmə müşavirə otağına gedənədək zərər çəkmiş şəxs təqsirləndirilən şəxslə barışıqda ona xitam verilir.

37.3. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti əsasında və ya bu Məcəllənin 37.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallarda prokurorun təşəbbüsü ilə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 127, 128, 129.2, 130.2, 131.1, 132-134, 142.1, 149.1, 150.1, 151, 156-158, 163, 175-177.1, 178.1, 179.1, 184.1, 186.1, 187.1, 190.1, 197 və 201.1-ci maddələrində göstərilən cinayətlərə görə həyata keçirilir.

37.4. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibinə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 73-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa zərər çəkmiş şəxslə təqsirləndirilən şəxsin barışması ilə əlaqədar xitam verilə bilməz.

37.5. İctimai-xüsusi ittiham qaydasında cinayət təqibi zərər çəkmiş şəxsin şikayəti olmadan prokuror tərəfindən yalnız aşağıdakı hallarda başlanıla bilər:

37.5.1. törədilmiş cinayət dövlətin və ya cəmiyyətin mənafeyinə toxunduqda;

37.5.2. cinayət hakimiyyət nümayəndəsi və ya dövlət orqanlarının digər vəzifəli şəxsləri tərəfindən, yaxud onlara qarşı törədildikdə;

37.5.3. cinayət hamilə vəziyyətdə olan qadın, qoca və köməksiz vəziyyətdə olan şəxs barəsində törədildikdə;

37.5.4. cinayət hədə-qorxu, məcburiyyət təsiri altında və ya onu törətmiş şəxsdən asılı vəziyyətdə olan digər şəxs barəsində törədildikdə;

37.5.5. cinayət fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya cinayət məsuliyyətinə cəlb etməyə imkan verən yaş həddinə çatmamış şəxs tərəfindən və ya ona qarşı törədildikdə.

37.6. Bu Məcəllənin 37.2 və 37.3-cü maddələrində göstərilməyən digər cinayətlər üzrə cinayət təqibi ictimai ittiham qaydasında həyata keçirilir.

Maddə 95. Şahid

95.1. İş üzrə hər hansı əhəmiyyət kəsb edən hallardan xəbərdar olan şəxs ittiham tərəfindən ibtidai araşdırma və ya məhkəmə baxışı zamanı, müdafiə tərəfindən isə məhkəmə baxışı zamanı çağırılıb şahid qismində dindirilə bilər.

95.2. Aşağıdakılar şahid qismində çağırıla və dindirilə bilməzlər:

95.2.1. azyaşlı olduqlarına, fiziki və psixi qüsurlarına görə cinayət təqibi üzrə araşdırılmalı halları düzgün qavraya və düzgün ifadə edə bilməyən şəxslər;

95.2.2. müdafiəçi qismində hüquqi yardım göstərilməsi ilə əlaqədar həmin cinayət prosesinə aid olan məlumatları bilən vəkillər;

95.2.3. cinayət prosesində zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının və ya mülki cavabdehin nümayəndəsi qismində cinayət prosesində iştirakı ilə əlaqədar həmin cinayət prosesinə aid məlumatları bilən şəxslər;

95.2.4. cinayət təqibi zamanı yol verilmiş nöqsan və vəzifədən sui-istifadə halları, yeni açılmış hallara görə icraatın təzələnməsi və itirilmiş icraatın bərpası halları istisna olmaqla, öz prosesual səlahiyyətlərini cinayət prosesi ilə əlaqədar həyata keçirmiş hakim, andlı iclasçı, prokuror, müstəntiq, təhqiqatçı və ya məhkəmənin iclas katibi.

95.3. Cinayət prosesində müdafiəçi, habelə zərər çəkmiş şəxsin, mülki iddiaçının, mülki cavabdehin nümayəndəsi qismində iştirakı ilə əlaqədar həmin

cinayət işinə dair məlumatları bilən şəxslər müdafiə etdikləri və ya hüquqlarını təmsil edən şəxsin razılığı ilə onun xeyrinə ifadə verə bilərlər. Bu fakt həmin şəxslərin bundan sonra cinayət prosesində iştirakını istisna edir.

95.4. Şahid bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirməlidir:

95.4.1. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın çağırışı ilə istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərdə iştirak etmək üçün gəlmək və dindirmədə ona məlum olan bütün hallar üzrə suallara tam və düzgün cavab vermək;

95.4.2. ifadələrinin düzgünlüyünü istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolunda imzası ilə təsdiq etmək;

95.4.3. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə onda olan əşyaları, sənədləri və nümunələri müqayisəli tədqiqat üçün təqdim etmək;

95.4.4. cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə müayinədən keçmək;

95.4.5. halların dərk və ifadə edilməsi qabiliyyətindən şübhələnməyə tutarlı əsaslar olduqda, bu qabiliyyətin yoxlanılması üçün cinayət prosesini həyata keçirən orqanın tələbi ilə ambulator ekspertizadan keçmək;

95.4.6. təhqiqatçının, müstəntiqin, prokurorun və məhkəmə iclasında sədrlik edənin göstərişlərinə tabe olmaq;

95.4.7. məhkəmənin sərəncamında olmuş, məhkəmənin icazəsi olmadan və ya cinayət təqibi orqanını olduğu yer barədə əvvəlcədən xəbərdar etmədən başqa əraziyə getməmək;

95.4.8. məhkəmə iclasında sədrlik edənin icazəsi olmadan fasilə elan ediləndək məhkəmənin iclas zalını və məhkəmənin binasını tərk etməmək;

95.4.9. məhkəmə iclasında qaydaya riayət etmək;

95.4.10. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

95.5. Şahidin öz vəzifələrini icra etməməsi Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş məsuliyyətə səbəb olur.

95.6. Şahid bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada aşağıdakı hüquqları həyata keçirir:

95.6.1. hansı cinayət işi üzrə çağırıldığını bilmək;

95.6.2. onun dindirilməsində iştirak edən tərcüməçiyə etiraz etmək;

95.6.3. xahişlər etmək;

95.6.4. özünə və yaxın qohumlarına qarşı ifadələrin verilməsindən, materialların və məlumatların təqdim olunmasından imtina etmək;

95.6.5. ifadə verərkən cinayət prosesini həyata keçirən orqanın icazəsi ilə yadda saxlanması çətinlik törədən mürəkkəb riyazi hesablamalara dair

sənədlərdən, çoxsaylı coğrafi adlardan və digər məlumatlardan istifadə etmək; hadisələri dərk edərkən və ya dərk etdikdən dərhal sonra yazılı qeydlərindən ifadə verərkən istifadə etmək;

95.6.6. verdiyi ifadələri çəkdiyi planlarla, sxemlərlə və şəkillərlə müşayiət etmək;

95.6.7. cinayət prosesi üzrə məhkəməyədək icraat zamanı ifadəsini şəxsən yazmaq;

95.6.8. iştirak etdiyi istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin protokolu ilə, habelə məhkəmə iclası protokolunun ona aid olan hissəsi ilə tanış olmaq, ifadəsinin tam və düzgün olması üçün protokola zəruri əlavə və qeydlərin daxil edilməsini tələb etmək;

95.6.9. cinayət prosesi zamanı sərf etdiyi xərclərin ödənilməsinə və cinayət prosesini həyata keçirən orqanın qanunsuz hərəkətləri nəticəsində ona vurulmuş ziyana görə kompensasiya almaq;

95.6.10. cinayət prosesini həyata keçirən orqan tərəfindən maddi sübut kimi, yaxud digər əsaslarla götürülmüş əşyaların, rəsmi sənədlərin əslini geri almaq;

95.6.11. istintaq və ya digər prosesual hərəkətlərin icrası zamanı həmin hərəkətlər başlananadək nümayəndəyə malik olmaq;

95.6.12. bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş digər hüquqları həyata keçirmək.

Maddə 199. Şəxsi və ailə sirrinin qorunması

199.1. Cinayət mühakimə icraatı zamanı şəxsi və ailə sirrini təşkil edən məlumatların qorunması üçün bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görülür.

199.2. Prosesual hərəkətlərin gedişində hər hansı şəxsin şəxsi həyatına aid məlumatların, habelə onun gizli saxlanılmasını lazım bildiyi digər şəxsi xarakterli məlumatların lüzumsuz toplanılmasına, yayılmasına və onlardan istifadə edilməsinə yol verilmir. Müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin tələbi ilə istintaq və məhkəmə hərəkətlərinin iştirakçıları bu məlumatların yayılmamasını öhdələrinə götürür və onlardan bu barədə yazılı iltizam alınır.

199.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan hər hansı şəxsə onun şəxsi həyatına aid məlumatların bildirilməsini və ya təqdim olunmasını məhkəmənin müvafiq qərarı əsasında təklif etdikdə, həmin şəxs bu məlumatların başlanmış cinayət işi üzrə toplanılmasının zəruriliyinə əmin olmaq, əks təqdirdə onları verməkdən imtina etmək hüququna malikdir. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şəxsə özünün və ya başqasının həyatına aid məlumatları bildirməsinin və ya təqdim olunmasının zəruriliyinə istinad edərək tələb etdikdə o, dindirmə və ya

digər istintaq hərəkəti protokoluna bu məlumatların alınmasının zəruriliyi barədə təsdiqedic qeydlər daxil etməlidir.

199.4. Şəxsi və ya ailə sirlərini açıqlayan sübutlar qapalı məhkəmə iclasında tədqiq edilməlidir.

199.5. Şəxsi həyatın toxunulmazlığının pozulması, şəxsi və ya ailə sirrinin yayılması nəticəsində hər hansı şəxsə vurulan ziyan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş qaydada ödənilməlidir.

Maddə 200. Dövlət sirrinin qorunması

200.1. Cinayət mühakimə icraatı zamanı dövlət sirrini təşkil edən məlumatların qorunması üçün bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görülür.

200.2. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan hər hansı şəxsə dövlət sirrini özündə əks etdirən məlumatların bildirilməsini və ya təqdim olunmasını məhkəmənin müvafiq qərarı əsasında təklif etdikdə, həmin şəxs bu məlumatların başlanmış cinayət işi üzrə toplanılmasının zəruriliyinə əmin olmaq, əks təqdirdə onları verməkdən imtina etmək hüququna malikdir. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şəxsə dövlət sirrini özündə əks etdirən məlumatların bildirilməsinin və ya təqdim olunmasının zəruriliyinə istinad edərək tələb etdikdə, o, dindirmə və ya digər istintaq hərəkəti protokoluna bu məlumatların alınmasının zəruriliyi barədə təsdiqedic qeydlər daxil etməlidir.

200.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan dindirmə və ya digər istintaq hərəkəti protokolunda bunun qadağan edilməsi barədə qeydlər etməyibsə, dövlət qulluqçusu ona etibar edilmiş dövlət sirrini təşkil edən məlumatlara dair ifadə verməsi barədə dərhal müvafiq dövlət orqanının rəhbərinə yazılı məlumat verməlidir.

200.4. Dövlət sirrini özündə əks etdirən məlumatlarla bağlı cinayət işlərinin icraatı bu cür məlumatların yayılmaması barədə öhdəlik götürmüş müstəntiqlərə, prokurorlara və ya hakimlərə həvalə edilir. Öz vəzifələrinin icrası zamanı hakimlər, habelə dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla bağlı cinayət işləri üzrə cinayət mühakimə icraatında müdafiəçi qismində çıxış edən vəkillər dövlət sirri ilə işləməyə "Dövlət sirri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə nəzərdə tutulmuş yoxlama tədbirləri keçirilmədən buraxılırlar. Dövlət sirrini açıqlayan sübutlar qapalı məhkəmə iclasında tədqiq edilməlidir.

200.5. Məhkəmə və prokurorluq orqanlarında dövlət sirrinin mühafizəsinin təmin olunmasına nəzarət bu orqanların rəhbərləri tərəfindən təşkil edilir.

Maddə 201. Peşə və kommertiya sirrinin qorunması

201.1. Cinayət mühakimə icraatı zamanı peşə və kommertiya sirlərini təşkil edən məlumatların qorunması üçün bu Məcəllə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunları ilə nəzərdə tutulmuş tədbirlər görülür.

201.2. Prosessual hərəkətlər aparılarkən peşə və ya kommertiya sirlərini əks etdirən məlumatların zərurət olmadan toplanmasına, istifadə və yayılmasına yol verilmir. Müstəntiqin, prokurorun və ya məhkəmənin tələbi ilə istintaq və məhkəmə hərəkətlərinin iştirakçıları həmin məlumatları yaymamalıdırlar və onlardan bu barədə iltizam alınır.

201.3. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan hər hansı şəxsə peşə və ya kommertiya sirlərini əks etdirən məlumatların bildirilməsini və ya təqdim olunmasını məhkəmənin müvafiq qərarı əsasında təklif etdikdə, həmin şəxs bu məlumatların başlanmış cinayət işi üzrə toplanılmasının zəruriliyinə əmin olmaq, əks təqdirdə onları verməkdən imtina etmək hüququna malikdir.

201.4. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan şəxsə peşə və kommertiya sirlərini özündə əks etdirən məlumatların bildirilməsinin və ya təqdim olunmasının zəruriliyinə istinad edərək tələb etdikdə, o, dindirmə və ya digər istintaq hərəkəti protokoluna bu məlumatların alınmasının zəruriliyi barədə təsdiqedic qeydlər daxil etməlidir.

201.5. Cinayət prosesini həyata keçirən orqan dindirmə və ya digər istintaq hərəkəti protokolunda bunun qadağan edilməsi barədə qeydlər etməyibsə, dövlət qulluqçusu və ya hər hansı mülkiyyət formasına malik müəssisə və ya təşkilatın işçisi ona etibar edilmiş peşə və kommertiya sirlərini təşkil edən məlumatlara dair ifadə verməsi barədə dərhal müvafiq orqanın, müəssisə və təşkilatın rəhbərinə yazılı məlumat verməlidir.

201.6. Peşə və ya kommertiya sirlərini açıqlayan sübutlar qapalı məhkəmə iclasında tədqiq olunmalıdır.

Maddə 255. Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının əməkdaş tərəfindən çatdırılan korespondensiyalar və digər göndərişlər istisna olmaqla üzərinə həbs qoyula bilən poçt-teleqraf və digər göndərişlərin siyahısı

255.0. Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanının əməkdaşı tərəfindən çatdırılan korespondensiyalar və digər göndərişlər istisna olmaqla üzərinə həbs qoyula bilən poçt, teleqraf və digər göndərişlərə aşağıdakılar aiddir:

255.0.1. bütün növlərdən olan məktublar;

255.0.2. teleqramlar;

255.0.3. radioqramlar;

- 255.0.4. banderollar;
- 255.0.5. sovqatlar;
- 255.0.6. poçt konteynerləri;
- 255.0.7. pul baratları.

Maddə 256. Poçt, teleqraf və digər göndərişlər üzərinə həbs qoyulmasının əsasları

256.1. Poçt, teleqraf və digər göndərişlər üzərinə həbs, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında qoyulur. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin poçt, teleqraf göndərişlərində və ya onların göndərdikləri, yaxud onlara başqa şəxslər tərəfindən göndərilən poçt, teleqraf və digər göndərişlərdə cinayət işi üzrə sübut əhəmiyyəti daşıyan məlumatların olmasını güman etməyə kifayət qədər əsaslar olduqda, müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun müvafiq təqdimatı üzrə məhkəmə poçt, teleqraf və digər göndərişlər üzərinə həbs qoyulması haqqında qərar çıxarır. Poçt, teleqraf və digər göndərişlər üzərinə həbs qoyulması bu Məcəllənin 177.2—177.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblər yerinə yetirilməklə həyata keçirilir.

256.2. Poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması haqqında qərarla aşağıdakılar göstərməlidir:

- 256.2.1. qərarın çıxarıldığı tarix, vaxt və yer;
  - 256.2.2. qərarı çıxarmış şəxsin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;
  - 256.2.3. poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması üçün əsas olan obyektiv hallar və bunun motivinin əsaslandırılması;
  - 256.2.4. poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulmuş şəxsin (şəxslərin) soyadı, adı, atasının adı və dəqiq ünvanı;
  - 256.2.5. üzərinə həbs qoyulmalı olan poçt, teleqraf və digər göndərişin dəqiq növü (növləri) və onun olduğu yer;
  - 256.2.6. üzərinə poçt, teleqraf və digər göndərişi saxlamaq vəzifəsi qoyulmuş rəhbərliyin adı;
  - 256.2.7. poçt, teleqraf və digər göndərişin üzərinə həbs qoyulduğu müddət.
- 256.3. Poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması haqqında qərar əsasında, həmçinin göndərişlərin baxışı və götürülməsi aparılır.
- 256.4. Poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə qoyulan həbsə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

256.4.1. poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması haqqında qərarı çıxarmış məhkəmənin və ya yuxarı məhkəmənin həbsin ləğv edilməsi barədə qərarı əsasında;

256.4.2. poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulduğu müddətin qurtarması ilə əlaqədar;

256.4.3. poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbsin davam etməsinin lüzumsuzluğu barədə müstəntiqin qərarı, habelə müstəntiq tərəfindən çıxarılmış qərarın qanunsuz hesab edilməsi və onun ləğv olunması haqqında ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin qərarı əsasında.

Maddə 257. Poçt, teleqraf və digər göndərişlər üzərinə həbs qoyulmasının, onun baxışının və götürülməsinin aparılması qaydası

257.1. Müstəntiq poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması haqqında qərarı müvafiq rəbitə idarəsinin rəisinə göndərir.

257.2. Rəbitə idarəsinin rəisi bu barədə müstəntiqə dərhal məlumat verməklə müvafiq qərarla göstərilən poçt, teleqraf və digər göndərişləri saxlayır.

257.3. Poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması ilə əlaqədar müstəntiq aşağıdakı hərəkətləri yerinə yetirir:

257.3.1. müvafiq qərarla göstərilən poçt, teleqraf və digər göndərişin saxlanması barədə rəbitə idarəsinin rəisindən məlumat aldıqda, rəbitə idarəsinə gəlir və həmin idarənin işçilərinin iştirakı ilə müvafiq göndərişə baxış keçirir;

257.3.2. poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması barədə qərar əsasında rəbitə idarəsinin rəisini həmin qərarın götürülməyə dair hissəsi ilə imza etdirməklə tanış edir və müvafiq göndərişi götürür.

257.4. Poçt, teleqraf və digər göndərişdə iş üçün əhəmiyyətli ola biləcək sənəd və əşyaları aşkar etdikdə, müstəntiq müvafiq göndərişi götürə və ya onların surətini çıxarmaqla kifayətlənə bilər. İş üçün əhəmiyyətli ola biləcək məlumatlar olmadıqda, müstəntiq baxılmış göndərişin ünvanı üzrə verilməsi və ya onun müəyyən etdiyi müddətədək saxlanması barədə göstəriş verir.

257.5. Müstəntiq poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərinə həbs qoyulması zamanı, onun baxışı və götürülməsində foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə etmək hüququna malikdir.

Maddə 258. Poçt, teleqraf və digər göndərişin baxışı və ya götürülməsi protokolu

258.1. Poçt, teleqraf və digər göndərişin baxışı və ya götürülməsinə dair protokol tərtib edilir və həmin protokolda aşağıdakılar göstərilir:

258.1.1. baxış və ya götürmənin aparıldığı tarix, vaxt və yer;

258.1.2. müstəntiqin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;

258.1.3. poçt, teleqraf və digər göndərişin üzərində baxış və ya götürmə aparılan şəxsin soyadı, adı və atasının adı, doğulduğu il, ay, gün və yer, iş yeri və ya vəzifəsi, faktiki yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer;

258.1.4. baxışın və ya götürmənin aparılmasında iştirak etmiş digər şəxslərin (rabitə idarəsi rəisinin, zərurət olduqda həmin idarənin digər qulluqçularının) soyadı, adı və atasının adı, doğulduğu il, ay, gün və yer, iş yeri və ya vəzifəsi, faktiki yaşadığı və qeydiyyatda olduğu yer;

258.1.5. baxış və ya götürmənin aparılmasının xüsusiyyətləri, hansı göndəriş üzərində baxış və ya götürmənin aparıldığı, ünvan üzrə göndərməli və müvəqqəti saxlanılmalı olan göndəriş, hansı poçt, teleqraf və digər göndərişdən surətlərin çıxarıldığı, hansı texniki vasitələrdən istifadə edildiyi barədə qeyd;

258.1.6. istintaq hərəkəti aparılarkən müşahidə edilmə ardıcılığı ilə baxış və ya götürmədə bütün aşkar olunanlar.

258.2. Poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərində baxış və ya götürmənin aparılması protokolu ona öz qeydlərinin daxil edilməsini tələb etmək hüququna malik olan həmin istintaq hərəkətinin bütün iştirakçıları tərəfindən imzalanır. Protokol bir neçə səhifədə tərtib edildikdə, onun hər bir vərəqi istintaq hərəkətinin iştirakçıları tərəfindən ayrıca imzalanır.

258.3. Poçt, teleqraf və digər göndəriş üzərində həbs qoyulması zamanı, onun baxışın və ya götürülməsinin aparılmasında foto, video və kino çəkilişdən və ya digər yazan texniki vasitələrdən istifadə edildikdə, müvafiq yazılar, fotosəkillər, çəkiliş lentləri, yaxud başqa məlumat daşıyıcıları protokola əlavə olunur.

Maddə 259. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların və ya başqa məlumatların ələ keçirilməsi

259.1. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki, vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilir. Şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin digər şəxslərə ötürdükləri məlumatlarda (yaxud təqsirləndirilən və ya şübhəli şəxsə ötürülən məlumatlarda) cinayət təqibi üzrə sübut əhəmiyyətinə malik olan məlumatların olmasını güman etməyə kifayət qədər əsaslar olduqda müstəntiqin əsaslandırılmış vəsəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun müvafiq təqdimatı üzrə, məhkəmə telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatın və ya başqa məlumatın ələ keçirilməsi haqqında qərar çıxarır. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə

ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi bu Məcəllənin 177.2—177.5-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş tələblər yerinə yetirilməklə həyata keçirilir.

259.2. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatların ələ keçirilməsi altı aydan artıq davam edə bilməz.

259.3. Maliyyə əməliyyatları, bank hesablarının vəziyyəti və vergilərin ödənilməsi barədə məlumatlar daxil olmaqla, şəxsi, ailə, dövlət, kommersiya və ya peşə sirlərini təşkil edən məlumatların ələ keçirilməsi yalnız məhkəmənin qərarı əsasında həyata keçirilə bilər.

259.4. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqların, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən və ya başqa məlumatların ələ keçirilməsi haqqında qərarla aşağıdakılar göstərilməlidir:

259.4.1. qərarın çıxarıldığı tarix, vaxt və yer;

259.4.2. qərarı çıxarmış şəxsin soyadı, adı və atasının adı, vəzifəsi;

259.4.3. müvafiq danışıqların və ya məlumatların ələ keçirilməsi üçün əsas olan obyektiv hallar və bunun motivinin əsaslandırılması;

259.4.4. müvafiq danışıqları və ya məlumatları ələ keçirilməli olan şəxsin (şəxslərin) soyadı, adı, atasının adı və dəqiq ünvanı;

259.4.5. ələ keçirilməli olan danışıqların və ya məlumatların dəqiq növü və ya növləri;

259.4.6. üzərinə müvafiq danışıqların və ya məlumatların ələ keçirilməsi vəzifəsi qoyulmuş idarənin adı;

259.4.7. müvafiq danışıqların və ya məlumatların ələ keçirilməsinə tətbiq edilən müddət.

259.5. Telefon və digər qurğularla aparılan danışıqlar, rabitə və digər texniki vasitələrlə ötürülən məlumatlar və ya başqa məlumatlar səlahiyyətli şəxslər tərəfindən müvafiq qərar əsasında ələ keçirilir. Ələ keçirilmiş danışıqlar və ya məlumatlar kağız, yaxud maqnit daşıyıcılarda əks etdirilir, onları ələ keçirmiş şəxsin imzası ilə təsdiq olunur və müstəntiqə verilir. İşə aid danışıqların və ya məlumatın ələ keçirilməsi barədə qısa məzmunlu protokol tərtib olunur və cinayət işinin materiallarına əlavə edilir. İşə aid olmayan əldə edilmiş məlumatlar dərhal ləğv olunur.

M ü l k i M ə c ə l l ə d ə n ç ı x a r ı ş

Maddə 21. Zərərin əvəzinin ödənilməsi

21.1. Zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququna malik olan şəxs ona vurulmuş zərərin əvəzinin tam ödənilməsini tələb edə bilər, bu şərtlə ki, qanunda və ya müqavilədə zərərin əvəzinin daha az miqdarda ödənilməsi nəzərdə tutulmasın.

21.2. Zərərdə, hüququ pozulmuş şəxsin pozulmuş hüququnu bərpa etmək üçün çəkdiyi və ya çəkməli olduğu xərclər, əmlakından məhrum olması və ya əmlakının zədələnməsi (real zərərdə), habelə hüququ pozulmasaydı, həmin şəxsin adı mülki dövrüyyə şəraitində əldə edəcəyi gəlirlər (əldən çıxmış fayda) başa düşülür.

21.3. Zərərin əvəzinin ödənilməsi ilə bağlı tələbin həcmi müəyyənləşdirilməsi zamanı zərərdə olanın, onun işçisinin və qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş hallarda üçüncü şəxslərin davranışının zərərin yaranmasına və artmasına hansı həcmdə şərait yaratması nəzərə alınmalıdır.

M a d d ə 2 3 . Şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi

23.1. Fiziki şəxs onun şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən, şəxsi həyatının sirrini və ya şəxsi toxunulmazlığını pozan məlumatların məhkəmə qaydasında təkzib olunmasını tələb edə bilər, bu şərtlə ki, həmin məlumatları yaymış şəxs onların həqiqətə uyğun olduğunu sübuta yetirməsin. Faktik məlumatlar natamam dərc edildikdə də, əgər bununla şəxsin şərəfinə, ləyaqətinə və ya işgüzar nüfuzuna toxunulursa, eyni qayda tətbiq edilir. Marağı olan şəxslərin tələbi ilə fiziki şəxsin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə onun ölümündən sonra da yol verilir.

23.2. Əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini, işgüzar nüfuzunu ləkələyən və ya şəxsi həyatının sirrinə qəsd edən məlumatlar kütləvi informasiya vasitələrində yayılmışdırsa, həmin kütləvi informasiya vasitələrində də təkzib edilməlidir. Əgər göstərilən məlumatlar rəsmi sənədə daxil edilmişdirsə, həmin sənəd dəyişdirilməli və bu barədə marağı olan şəxslərə məlumat verilməlidir. Digər hallarda təkzib qaydasını məhkəmə müəyyənləşdirir.

23.3. Kütləvi informasiya vasitələrində hüquqlarına və ya qanunla qorunan mənafelərinə toxunan məlumatlar dərc edilmiş fiziki şəxsin həmin kütləvi informasiya vasitələrində öz cavabının dərc edilməsi hüququ vardır.

23.4. Şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayılmış fiziki şəxsin həmin məlumatların təkzibi ilə yanaşı, onların yayılması nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb etmək hüququ vardır.

23.5. Əgər fiziki şəxsin şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatları yaymış şəxsi müəyyənləşdirmək mümkün deyildirsə, barəsində bu

cür məlumatlar yayılmış şəxsin ixtiyarı var ki, həmin məlumatların həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar sayılmasını tələb etsin.

23.6. Bu maddənin fiziki şəxsin işgüzar nüfuzunun müdafiəsinə dair qaydaları müvafiq olaraq hüquqi şəxsin işgüzar nüfuzunun müdafiəsinə də tətbiq edilir.

Milli təhlükəsizlik haqqında AR Qanunundan çıxarış

(İ.Əliyev, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 29 iyun 2004-cü il № 712-İİQ)

M a d d ə 6 . Azərbaycan Respublikasının milli maraqları

6.1. Azərbaycan Respublikasının milli maraqları - Azərbaycan xalqının fundamental dəyər və məqsədlərinin, habelə insanın, cəmiyyətin və dövlətin inkişaf və tərəqqisini təmin edən siyasi, iqtisadi, sosial və digər tələbatların məcmuyudur.

6.2. Azərbaycan Respublikasının siyasi sahədə əsas milli maraqları aşağıdakılardır:

6.2.1. dövlət müstəqilliyi, suverenliyi və ərazi bütövlüyü;

6.2.2. konstitusiya quruluşunun qorunması, demokratik, hüquqi, dünyəvi dövlətin mövcudluğu;

6.2.3. Azərbaycan xalqının vahidliyinin qorunub saxlanması;

6.2.4. vətəndaş cəmiyyətinin formalaşdırılması, insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin olunması;

6.2.5. ictimai-siyasi sabitliyin təmin edilməsi;

6.2.6. kəşfiyyat, terror-təxribat və digər pozuculuq fəaliyyətinin qarşısının alınması;

6.2.7. dünya azərbaycanlılarının həmrəyliyi;

6.2.8. xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin hüquqlarının müdafiəsi;

6.2.9. Azərbaycanın dünya xalqları ilə dostluq, sülh və əmin-amanlıq şəraitində yaşaması, bərabər tərəfdaşlıq əsasında beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı, Avropa və dünya birliyinə inteqrasiya;

6.2.10. beynəlxalq aləmdə Azərbaycan Respublikasının nüfuzunun artırılması.

6.3. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi sahədə əsas milli maraqları aşağıdakılardır:

6.3.1. iqtisadi potensialın artırılması;

6.3.2. bazar iqtisadiyyatının inkişafı, onun hüquqi əsaslarının təkmilləşdirilməsi;

6.3.3. iqtisadi sabitliyin təmin olunması;

6.3.4. iqtisadiyyatın inkişafı üçün daxili və xarici investisiyalardan ötrü əlverişli şəraitin yaradılması;

6.3.5. təbii və maddi sərvətlərin qorunması və səmərəli istifadə edilməsi;

6.3.6. regional və dünya bazarlarının formalaşdırılmasında və fəaliyyət göstərməsində azad və bərabər hüquqlu iştirakın təmin edilməsi.

6.4. Azərbaycan Respublikasının sosial sahədə əsas milli maraqları Azərbaycan xalqının genofondunun qorunması, əhalinin layiqli həyat səviyyəsinin və fiziki sağlamlığının təmin edilməsi məqsədilə səhiyyə və sosial müdafiə sisteminin səmərəli fəaliyyət göstərməsidir.

6.5. Azərbaycan Respublikasının hərbi sahədə əsas milli maraqları - dövlətin müdafiə qüdrətinin, Silahlı Qüvvələrin və başqa silahlı birləşmələrin komplektləşdirilməsinin, döyüşə və səfərbərliyə hazırlığının, hərbi-texniki təchizatının təmin edilməsidir.

6.6. Azərbaycan Respublikasının informasiya sahəsində əsas milli maraqları aşağıdakılardır:

6.6.1. məlumatların qanuni yolla əldə edilməsi, ötürülməsi, hazırlanması və yayılması kimi vətəndaşların konstitusiyə hüquqlarının təmin edilməsi;

6.6.2. informasiya ehtiyatlarının qorunması və inkişaf etdirilməsi;

6.6.3. informasiya məkanının formalaşdırılması və onun qorunmasının təmin edilməsi;

6.6.4. dünya rabitə və informasiya sisteminə daxil olma.

6.7. Azərbaycan Respublikasının ekoloji sahədə əsas milli maraqları - cəmiyyətin yaşayışı üçün təhlükəsiz ekoloji və texnoloji şəraitin yaradılmasıdır.

6.8. Azərbaycan Respublikasının elm, mədəniyyət və mənəviyyət sahəsində əsas milli maraqları - Azərbaycan xalqının mədəni-tarixi irsinin və mənəvi dəyərlərinin qorunması və ümumbəşəri dəyərlərlə zənginləşdirilməsi, dilinin, özünüdərk və milli iftixar hissənin, intellektual potensialının inkişaf etdirilməsi, elmi potensialdan səmərəli istifadə olunması və onun artırılmasıdır.

M a d d ə 7 . Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə təhdidlər

7.1. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə təhdidlər Azərbaycan Respublikası milli maraqlarının həyata keçirilməsinə mane olan və ya onlara təhlükə yaradan şərait, proses və amillərdir.

7.2. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə təhdidlər mümkünlüyündən asılı olaraq potensial və real olur.

7.3. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə təhdidlər mənbələrindən asılı olaraq xarici və daxili təhdidlərdən ibarətdir.

7.4. Azərbaycan Respublikasının milli təhlükəsizliyinə potensial və real, daxili və xarici təhdidlər əsasən ictimai həyatın siyasi, iqtisadi, sosial, hərbi, informasiya, ekologiya, elm, mədəniyyət və məənəviyyat sahələrində təzahür edir.

7.5. Siyasi sahədə əsas təhdidlər aşağıdakılardır:

7.5.1. Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi, suverenliyi, ərazi bütövlüyü və konstitusiyaya quruluşu əleyhinə qəsdlər;

7.5.2. ictimai-siyasi sabitliyin pozulması;

7.5.3. insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının pozulması, demokratik təsisatlara qarşı daxili və xarici təzyiqlər;

7.5.4. dövlət orqanlarının təşkilat strukturunun dağıdılması, onların fəaliyyətlərinin pozulması, ölkədə idarəetmə səviyyəsinin aşağı düşməsi;

7.5.5. milli və dini münasibətlərin kəskinləşməsi, separatçılıq, etnik, dini və siyasi ekstremizm hallarının yayılması;

7.5.6. ictimai təhlükəsizliyin pozulması, hüquqpozmaların sosial profilaktikasının səmərəsizliyi, cinayətkarlığın, xüsusən onun mütəşəkkil, transmilli formalarının artması;

7.5.7. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan silahlı birləşmələrin yaradılması, silahlı qiyamın təşkil edilməsi;

7.5.8. xarici xüsusi xidmət orqanlarının və başqa təşkilatların, həmçinin ayrı-ayrı şəxslərin Azərbaycan Respublikasına qarşı kəşfiyyat, terror-təxribat və digər pozuculuq fəaliyyəti;

7.5.9. dövlət xadiminin və ya ictimai xadimin xidməti və ya siyasi fəaliyyətinə görə onun həyatına sui-qəsd edilməsi;

7.5.10. digər dövlətlər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının daxili işlərinə müdaxilə;

7.5.11. Azərbaycan Respublikasının maraqlarına toxuna bilən mövcud və potensial regional münaqişələrin olması;

7.5.12. beynəlxalq terrorçuluq.

7.6. İqtisadi sahədə əsas təhdidlər aşağıdakılardır:

7.6.1. dövlətin iqtisadi potensialının tükənməsi, yaxud qeyri-səmərəli istifadəsi, milli iqtisadiyyatın digər ölkələrdən maliyyə və texnoloji asılılığının yaranması, boru kəmərlərinin, digər kommunikasiyaların və nəqliyyat dəhlizlərinin fəaliyyətinin pozulması;

7.6.2. iqtisadi əlaqələri nizamlayan dövlət sisteminin pərakəndəliyi, iqtisadiyyatın qeyri-mütənasib inkişafı;

7.6.3. Azərbaycan Respublikasının dünya iqtisadiyyatından təcrid olunması;

7.6.4. maliyyə-kredit sisteminin pozulması, maddi və maliyyə vəsaitlərinin ölkədən qanunsuz çıxarılması;

7.6.5. təbii və maddi sərvətlərin talan edilməsi və səmərəsiz istifadəsi;

7.6.6. investisiya aktivliyinin zəifləməsi.

7.7. Sosial sahədə əsas təhdidlər aşağıdakılardır:

7.7.1. müxtəlif sosial təbəqələr arasında qütbləşmənin kəskinləşməsi, yoxsulluğun və işsizliyin aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlərin səmərəsizliyi;

7.7.2. sosial hüquqların pozulması;

7.7.3. demoqrafik vəziyyətin kəskinləşməsi və nəzarətsiz miqrasiya proseslərinin intensivləşməsi;

7.7.4. əhalinin fiziki sağlamlığının təmin edilməsi sahəsində tədbirlərin görülməməsi;

7.7.5. sosial müdafiə sisteminin zəifliyi.

7.8. Hərbi sahədə əsas təhdidlər aşağıdakılardır:

7.8.1. Azərbaycan Respublikasına qarşı təcavüz və gücün tətbiqi və ya tətbiq edilməsi hədəsi, ölkənin müdafiə qabiliyyətinin zəifləməsi;

7.8.2. digər ölkələr tərəfindən Azərbaycan Respublikasının hərbi konfliktlərə, regional münaqişələrə cəlb edilməsi;

7.8.3. xarici ölkələrin Azərbaycan Respublikası ilə sərhədlərinin yaxınlıqlarında yaranmış qüvvələr nisbətini pozan qoşun qruplaşmalarının artırılması;

7.8.4. Azərbaycan Respublikası ilə qonşu olan dövlətlərdə hərbi-siyasi vəziyyətin qeyri-sabit olması, həmsərhəd dövlətlərin ərazisində ölkəmizə qarşı düşmənçilik siyasətini yeridən digər dövlətlərin qoşunlarının yerləşdirilməsi;

7.8.5. Azərbaycan Respublikasına qarşı kütləvi qırğın silahlarının tətbiqi və ya tətbiqinin mümkünlüyü;

7.8.6. kütləvi qırğın silahlarının komponentlərinin və texnologiyalarının, onları hədəfə çatdırma vasitələrinin, yeni hərbi istehsalat texnologiyalarının yayılmasında ölkə ərazisinin tranzit kimi istifadə edilməsi cəhdləri;

7.8.7. silahların məhdudlaşdırılması və ixtisarı barədə beynəlxalq razılaşmaların pozulması;

7.8.8. Azərbaycan Respublikasının Silahlı Qüvvələrinin və başqa silahlı birləşmələrinin hərbi və iqtisadi potensialının, hərbi hazırlığının və döyüş qabiliyyətinin zəiflədilməsinə yönəlmiş fəaliyyət;

7.8.9. Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədlərindəki ərazilərə, obyektlərə və qurğulara basqın edilməsi, sərhəd münaqişələri və silahlı fitnəkarlıq;

7.8.10. başqa dövlətlərin ərazisində Azərbaycan Respublikasının əleyhinə göndərilməsi üçün silahlı birləşmələrin və qrupların hazırlanması.

7.9. İnformasiya sahəsində əsas təhdidlər aşağıdakılardır:

7.9.1. informasiya texnologiyaları sahəsində geriləmə və dünya informasiya məkanına daxil olmağa maneələrin mövcudluğu;

7.9.2. informasiya azadlığı əleyhinə yönəlmiş qəsdlər;

7.9.3. dövlət sirlərinin aşkarlanmasına yönəlmiş qəsdlər;

7.9.4. digər ölkələr tərəfindən informasiya təcavüzü, beynəlxalq aləmdə Azərbaycan həqiqətlərinin təhrif edilməsi;

7.9.5. informasiya sisteminə və ehtiyatlarına qarşı qəsdlər.

7.10. Ekoloji sahədə əsas təhdidlər aşağıdakılardır:

7.10.1. ekoloji tarazlığın pozulması və ekoloji vəziyyətin kəskin pisləşməsi;

7.10.2. ekoloji cəhətdən zərərli texnologiyaların təhlükə yaradacaq miqyaslarda tətbiqi, təsərrüfat obyektlərinin təbii fəlakətlərə, texnogen xarakterli fəvqəladə hadisələrə və təxribatlara məruz qalma ehtimalı, epidemiya və epizootiyaların yayılması;

7.10.3. su mənbələrinin, atmosferin və dəniz mühitinin təhlükəli miqyaslarda çirklənməsi;

7.10.4. ekoloji mədəniyyət səviyyəsinin aşağı olması.

7.11. Elm, mədəniyyət və mənəviyyat sahəsində təhdidlər aşağıdakılardır:

7.11.1. təhsil səviyyəsinin, elmi-texniki və intellektual potensialın zəifləməsi;

7.11.2. Azərbaycanın tarixinə, dilinə, mədəni irsi və mənəvi sərvətlərinə qəsd edilməsi, onların xarici və daxili təzyiqlərə məruz qalması.

7.12. Azərbaycan Respublikasının milli maraqları, milli təhlükəsizliyinə yaranan təhdidlər və milli təhlükəsizliyin təmin olunması tədbirləri qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş konsepsiyada və onun əsasında hazırlanmış konkret proqramlarda öz əksini tapır.

M a d d ə 20. Azərbaycan Respublikasının informasiya sahəsində milli təhlükəsizliyinin təmin olunması

20.1. Azərbaycan Respublikasının informasiya sahəsində milli təhlükəsizliyinin təmin olunması dövlət, ictimai və fərdi informasiya ehtiyatlarının qorunmasına, habelə informasiya sahəsində milli maraqların müdafiəsinə yönəlmiş tədbirlər kompleksinin həyata keçirilməsidir.

20.2. Azərbaycan Respublikasının informasiya sahəsində milli təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün görülən əsas tədbirlər aşağıdakılardır:

20.2.1. Azərbaycan Respublikasında informasiyanın, həmçinin dövlət informasiya ehtiyatlarının müdafiəsi sahəsində milli sistemin yaradılması və möhkəmləndirilməsi;

20.2.2. dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər tərəfindən qərarların qəbul edilməsinin informasiya təminatının həyata keçirilməsi məqsədilə obyektiv və qabaqlayıcı məlumatların toplanılması;

20.2.3. informasiya infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi;

20.2.4. dövlət sirlərinin qorunmasının hüquqi mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi;

20.2.5. komyuter informasiyası sahəsində cinayətçılığa qarşı mübarizə;

20.2.6. informasiya təhlükəsizliyinin və azadlığının təmin olunması.

Kütləvi informasiya vasitələri haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiyanın axtarılması, əldə edilməsi, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımının ümumi qaydalarını, habelə mətbuatın, informasiya agentliklərinin, televiziya və radio təşkilatlarının vətəndaşların tam, doğru-dürüst və operativ informasiya almaq hüququnun həyata keçirilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətinin təşkilati, hüquqi və iqtisadi əsaslarını müəyyən edir.

I fəsil

ÜMUMİ MÜDDƏALAR

Maddə 1. Kütləvi informasiya azadlığı

Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya azaddır.

Kütləvi informasiya azadlığı vətəndaşların qanuni yolla informasiya axtarmaq, əldə etmək, hazırlamaq, ötürmək, istehsal etmək və yaymaq hüququna dövlət tərəfindən təminat verilməsinə əsaslanır.

Kütləvi informasiya vasitələrinin təsis olunması, onlara sahiblik, onlardan istifadə, onların idarə olunması, kütləvi informasiyanın axtarılması, əldə edilməsi, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunvericiliyində nəzərdə tutulan hallardan başqa, məhdudlaşdırıla bilməz.

Maddə 2. Bu Qanunun tətbiq sahəsi

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının ərazisində təsis olunmuş bütün kütləvi informasiya vasitələrinə həmçinin onun hüdudlarından kənarada yaradılan kütləvi informasiya vasitələri məhsullarının yalnız Azərbaycan Respublikasının ərazisində yayılan hissəsinə şamil edilir.

Maddə 3. Əsas anlayışlar

Bu Qanunda istifadə olunan anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

kütləvi informasiya - axtarılması, əldə olunması, hazırlanması, ötürülməsi, istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə məhdudlaşdırılmayan, ümumi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş mətbu, audio, audiovizual xəbər və digər məlumatlar;

kütləvi informasiya vasitələri - dövrü mətbu nəşrlər, teleradio proqramları, informasiya agentlikləri, İnternet, kinoxronika proqramları və digər yayım formaları;

teleradio və kinoxronika proqramları - daimi adı, nömrəsi olan və ildə azı bir dəfə efirə buraxılan audio, audiovizual xəbər və materialların (verilişlərin) məcmusu;

dövri mətbu nəşrlər - çap prosesinin və ya hər hansı sürətçıxaran texnikanın vasitəsilə hazırlanmış, birdəfəlik tirajı 100 nüsxədən çox, daimi adı və cari nömrəsi olan, ildə azı on iki dəfə çıxan qəzetlər və ildə azı iki dəfə çap olunan jurnal, topla, bülleten və başqa dövri nəşrlər;

kütləvi informasiya vasitəsinin məhsulu - mətbu nəşrin bir nömrəsinin tirajı, yaxud onun bir hissəsi, teleradio, kinoxronika proqramlarının ayrıca buraxılışı, proqramın audio və ya videoyazısının tirajı, yaxud tirajının bir hissəsi;

kütləvi informasiya vasitəsi məhsulunun yayılması - dövri mətbu nəşrlərin, teleradio proqramların, audio və ya videoyazılarının satılması və ya paylanması, teleradio proqramların yayımı, kinoxronika proqramlarının nümayişi;

ixtisaslaşmış kütləvi informasiya vasitələri - istehsalı (yayımı) üçün bu Qanunla xüsusi qaydalar müəyyən edilmiş kütləvi informasiya vasitələri;

(Çıxarılıb)

məsul redaktor - mətbu nəşrə rəhbərlik edən baş redaktor (redaktor), yaxud onu əvəz edən şəxs; teleradio təşkilatında verilişlərin (proqramların) yayımına icazə verən şəxs;

naşir - mətbu nəşrin məhsulunun istehsalını maddi-texniki cəhətdən təmin edən nəşriyyat, digər müəssisə (sahibkar), naşirə bərabər tutulan və əsas gəlir mənbəyi bu fəaliyyət növü olmayan fiziki və ya hüquqi şəxs;

yayıcı - redaksiya və ya naşirlə müqavilə bağlamaqla, yaxud digər qanuni əsaslarla kütləvi informasiya vasitəsi məhsullarının yayılmasını həyata keçirən fiziki və ya hüquqi şəxs;

pornoqrafik materiallar - əsas məzmunu seksual münasibətlərin anatomik və fizioloji cəhətlərinin kobud və ləyaqətsiz təsviri olan bədii, foto, rəsm əsərləri, informasiyalar və digər materiallar.

Maddə 4. (Çıxarılıb)

Maddə 5. Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan, "Televiziya və radio yayımı haqqında", "Məlumat azadlığı haqqında", "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılma qaydası haqqında", "Rabitə haqqında", "Dövlət sirri haqqında", "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında"

Azərbaycan Respublikası qanunlarından, habelə digər müvafiq qanunvericilik aktlarından ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələrlə bu Qanun arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Maddə 6. Kütləvi informasiya vasitələrinin dili

Azərbaycan Respublikasının ərazisində kütləvi informasiya vasitələri dövlət dilindən istifadə edirlər.

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının kütləvi informasiyanın istehsalı və yayımında Azərbaycan Respublikası əhalisinin danışdığı başqa dillərdən, habelə dünyada geniş yayılmış digər dillərdən istifadə etmək hüququ vardır.

Maddə 6-1. Kütləvi informasiya vasitələrinin maliyyələşdirilməsi

Kütləvi informasiya vasitələri qanunla qadağan olunmuş mənbələr istisna olmaqla, istənilən vəsaitlər hesabına maliyyələşdirilə bilər.

II fəsil

KÜTLƏVİ İNFORMASIYA AZADLIĞININ ƏSASLARI

Maddə 7. Senzuranın yolverilməzliyi

Kütləvi informasiya vasitələri üzərində dövlət senzurasına, habelə bu məqsədlə xüsusi dövlət orqanlarının və ya vəzifələrin yaradılmasına və maliyyələşdirilməsinə yol verilmir. Məlumatın və ya müsahibənin müəllifi olduqları hallardan başqa, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliklərin, vəzifəli şəxslərin, habelə siyasi partiyaların kütləvi informasiya vasitələrində yayılan məlumat və materialların qabaqcadan onlarla razılaşdırılmasını tələb etmək və ya yayılmasını qadağan etmək hüququ yoxdur.

Fövqəladə vəziyyətin qüvvədə olduğu müddət ərzində şərtləri və bu şərtlərin həyata keçirilməsi qaydası göstərilməklə kütləvi informasiya vasitələrinin azadlığı müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər.

Maddə 8. Kütləvi informasiya vasitələrinin məlumat almaq hüququ

Kütləvi informasiya vasitələri cəmiyyətdəki iqtisadi, siyasi, ictimai və sosial durum haqqında, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliklərin, siyasi partiyaların, vəzifəli şəxslərin fəaliyyəti barədə operativ və doğru-dürüst məlumatlar almaq hüququna malikdirlər. Bu hüquq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində göstərilən hallardan başqa, məhdudlaşdırıla bilməz.

Dövlət orqanları, bələdiyyələr, idarə, müəssisə və təşkilatlar, ictimai birliklər, siyasi partiyalar, vəzifəli şəxslər öz fəaliyyətləri haqqında məlumatı

kütləvi informasiya vasitəsinin sorğusu əsasında, habelə mətbuat konfransları keçirmək yolu ilə, yaxud başqa formalarda verirlər.

İnformasiya almaq üçün sorğu yazılı və şifahi ola bilər. Tələb olunan informasiyanı adları çəkilən orqan, təşkilat və ictimai birliklərin rəhbərləri, onların müavinləri, mətbuat xidmətinin işçiləri, yaxud digər səlahiyyətli şəxslər verə bilərlər.

Məlumatın əldə edilməsi barədə yazılı sorğuya Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada və müddətdə baxılır. Qanunda göstərilən müddətdə həmin məlumat öz operativliyini itirərsə, sorğuya dərhal, bu mümkün olmadıqda isə 24 saatdan gec olmayaraq cavab verilməlidir.

Kütləvi informasiya vasitəsinin nümayəndəsi məlumatı verməkdən imtina edən dövlət orqanlarından, bələdiyyələrdən, idarə, müəssisə və təşkilatlardan, ictimai birliklərdən, siyasi partiyalardan və ya vəzifəli şəxslərdən Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun şəkildə şikayət etmək hüququna malikdir.

Maddə 9. Antiinhisar tədbirlər

Dövlət kütləvi informasiya vasitələrinin iqtisadi müstəqilliyinə təminat verir, kütləvi informasiya vasitələri məhsullarının istehsalı və yayımı sahəsində inhisarçılıq fəaliyyətinin və haqsız rəqabətin qarşısını almaq üçün Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun tədbirlər görür.

Maddə 10. Kütləvi informasiya azadlığından sui-istifadənin yolverilməzliyi

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qorunan sirləri yaymaq, mövcud konstitusiyalı dövlət quruluşunu zorakılıqla çevirmək, dövlətin bütövlüyünə qəsd etmək, müharibəni, zorakılığı və qəddarlığı, milli, irqi, sosial ədaləti, yaxud dözülməzliyi təbliğ etmək, mütəbər mənbə adı altında vətəndaşların şərəf və ləyaqətini alçaldan şayiələr, yalan və qərəzli yazılar, pornoqrafik materiallar çap etdirmək, böhtan atmaq, yaxud digər qanunazidd əməllər törətmək məqsədi ilə kütləvi informasiya vasitələrindən istifadə olunmasına yol verilmir.

(Çıxarılıb)

Maddə 10-1. Gizli lent yazıları

Gizli audio və video yazılardan, kino və foto çəkilişindən istifadə etməyə və ya hazırlanmış məlumat və materialları yaymağa yalnız aşağıdakı hallarda yol verilir:

1) şəxsin və vətəndaşın bu barədə yazılı razılığı varsa, habelə kənar şəxsin Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası ilə müəyyən edilmiş hüquq və azadlıqlarının qorunması üçün zəruri tədbirlər görülmüşdürsə.

2) məhkəmənin qərarı ilə nümayiş etdirilirsə.

Bu maddənin tələblərini pozaraq gizli audio-video yazılardan, kino-foto çəkilişindən istifadə olunması və onun yayılması Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun şəkildə məsuliyyətə səbəb olur.

Maddə 11. İnformasiyanın yayılmasına, informasiya mənbəyinin açıqlanmasına yol verilməyən xüsusi hallar

Kütləvi informasiya vasitəsi redaksiyasının və ya jurnalistin:

1) şəxsin gizli saxlanmaq şərt ilə verdiyi məlumatı yayılan xəbər və materiallarda açıqlamasına;

2) adının bildirilməməsi şərt ilə məlumat vermiş şəxsin kimliyini göstərməsinə;

3) təhqiqatçının, müstəntiqin, ibtidai araşdırmaya prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun və ya məhkəmənin icazəsi olmadan ibtidai istintaq və təhqiqat məlumatlarını yaymasına;

4) cinayət etməkdə təqsirləndirilən yetkinlik yaşına çatmayanların və ya qanuni nümayəndələrinin razılığı olmadan onların şəxsiyyəti barədə hər hansı məlumatı yaymasına yol verilmir.

Kütləvi informasiya vasitəsinin məlumatın dərc olunmasına (efirə verilməsinə) məsul redaktoru və (və ya) jurnalist istintaqda yaxud məhkəmə icraatında olan işlə əlaqədar qanunla müəyyən edilmiş hallardan başqa, informasiya mənbəyini açıqlamağa məcbur edilə bilməz. Bu halda müəllif açıqlanmayan təsvirə, məqaləyə, şəkilə və ya karikaturaya görə məsuliyyət buraxılışa məsul redaktorun yaxud jurnalistin üzərinə düşür.

Redaktor və ya jurnalist aşağıdakı hallarda məhkəmə tərəfindən öz mənbəyini açıqlamağa məcbur edilə bilər:

1) insan həyatının müdafiəsi üçün;

2) ağır cinayətin qarşısını almaq məqsədi ilə;

3) ağır cinayət törətməkdə ittiham olunan yaxud təqsirli bilinən şəxsin müdafiəsi üçün.

Bu maddənin birinci hissəsinin 3-cü bəndinin tələbləri jurnalistin müstəqil təhqiqat aparmaq hüququnu məhdudlaşdırmır.

Maddə 12. Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlarının obyektlərindən və oxucu məktublarından istifadə edilməsi

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqların obyektlərindən kütləvi informasiya vasitələrinin istifadəsinə "Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tələblərinə əməl etməklə yol verilir.

Oxucu (dinləyici, tamaşaçı) məktubları dərc edilərkən (əfirə verilərkən) onların məzmununu təhrif etməyən ixtisara və redaktəyə yol verilir. Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa redaksiya oxucu (dinləyici, tamaşaçı) məktublarına cavab verməyə məcbur deyildir.

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallardan başqa kütləvi informasiya vasitəsinin redaksiyası imtina etdiyi materiala dərc etməyə (əfirə verməyə) məcbur edilə bilməz.

Maddə 13. Reklamın yayılması

Kütləvi informasiya vasitələrində reklam "Reklam haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq hazırlanır və yayılır.

(Çıxarılıb)

III fəsil

KÜTLƏVİ İNFORMASIYA VASİTƏLƏRİNİN TƏŞKİLİNİN HÜQUQİ ƏSASLARI

Maddə 14. Kütləvi informasiya vasitəsinin təsis edilməsi

Mətbu nəşrlərin təsis edilməsi üçün dövlət orqanlarından icazə tələb olunmur.

Mətbu nəşr təsis etmək istəyən hüquqi və ya fiziki şəxs nəşrin çapından 7 gün əvvəl müvafiq icra hakimiyyəti orqanına rəsmi müraciət etməyə borcludur. Müraciətdə aşağıdakılar göstərilməlidir:

mətbu nəşrin adı, məqsədi, dövriliyi, hüquqi ünvanı;

mətbu nəşrin təsisçisinin, varsa redaktorunun (baş redaktorunun) adı, soyadı;

mətbu nəşrin təsisçisi yaxud redaksiyası hüquqi şəxsdirsə, qeydiyyatdan keçirilmiş nizamnaməsi.

Mətbu nəşrin təsisçisi müvafiq icra hakimiyyəti orqanına rəsmi müraciət etmədən yayıldıqda yaxud müraciətdə göstərilən məlumatların doğru olmadığı aşkarlandıqda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin nəşrin fəaliyyətinə xitam verilməsi barədə müvafiq məhkəmə qarşısında məsələ qaldırır.

Kütləvi informasiya vasitələrini dövlət orqanları, bələdiyyələr, siyasi partiyalar (yalnız mətbu nəşrlər üçün), ictimai birliklər, idarə, müəssisə və təşkilatlar, Azərbaycan Respublikası ərazisində daimi yaşayan vətəndaşlar təklidə və ya başqaları ilə birlikdə təsis etmək hüququna malikdirlər.

Xarici dövlətlərin hüquqi və fiziki şəxslərinin Azərbaycan Respublikası ərazisində kütləvi informasiya vasitəsi təsis etməsi Azərbaycan Respublikasının

bağladığı dövlətlərarası müqavilə ilə tənzimlənir (xarici dövlətin hüquqi şəxsi dedikdə, hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalının və ya səhmlərinin 30 faizindən çoxunun xarici dövlətlərin hüquqi şəxslərinə və vətəndaşlarına məxsus olduğu və ya təsisçilərinin 1/3 hissəsindən çoxunun xarici dövlətin hüquqi şəxsi və ya vətəndaşı olan hüquqi şəxslər başa düşülür).

Bu maddənin beşinci hissəsində və bu Qanunun 21-ci maddəsində göstərilən, habelə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulan digər hallardan başqa xarici ölkələrin dövlət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərinin kütləvi informasiya vasitələrini maliyyələşdirməsinə yol verilmir.

Həmçinin:

məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü ilə azadlıqdan məhrum etmə yerlərində cəza çəkən, habelə fəaliyyət qabiliyyətsizliyi məhkəmə tərəfindən təsdiq edilən şəxslər;

dövlət qeydiyyatından keçməyən yaxud fəaliyyəti qanunla qadağan olunan ictimai birliklər və siyasi partiyalar kütləvi informasiya vasitəsi təsis edə bilməzlər.

Teleradio yayımçısının təsis edilməsi qaydaları müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilir.

Maddə 15.(Çıxarılıb)

Maddə 16. İnformasiya agentliyi

Kütləvi informasiya vasitəsi redaksiyasının, nəşirin, yayıcının bu Qanunla müəyyənləşdirilən statusu və hüquqi vəziyyəti informasiya agentliklərinə də şamil edilir.

İnformasiya agentliklərinin xəbər və materialları kütləvi informasiya vasitələrində və digər kütləvi informasiya agentliklərində yayılarkən mütləq həmin informasiya agentliyinə istinad edilməlidir.

Maddə 17. Təsisçinin statusu

Təsisçi (həmtəsisçi) kütləvi informasiya vasitəsi redaksiyasının nizamnaməsini təsdiq edir, redaksiya ilə (redaktorla, baş redaktorla) müqavilə bağlayır, kütləvi informasiya vasitəsinin istehsal və yayım istiqamətlərini müəyyənləşdirir, onun maliyyə, avadanlıq və texniki təchizat məsələlərini həll edir.

Təsisçi kütləvi informasiya vasitəsində çıxış etmək, bəyanat vermək, digər rəsmi məlumatlar dərc etdirmək hüququna malikdir. Təsisçinin çıxış və bəyanatının maksimum həcmi redaksiyanın qeydiyyatdan keçirilmiş nizamnaməsində, yaxud təsisçi ilə baş redaktor (redaktor) arasında bağlanmış

müqavilədə müəyyənləşdirilə bilər. Həmin çıxış, bəyanat və rəsmi məlumatlarla bağlı şikayət və iddialara görə təsisçi özü məsuliyyət daşıyır.

Təsisçi (idarə, müəssisə, təşkilat, dövlət orqanları, bələdiyyələr, siyasi partiyalar, ictimai birliklər) ləğv olunarsa, əgər qeydiyyatdan keçirilmiş nizamnamədə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, redaksiya kollektivi eyni adlı kütləvi informasiya vasitəsi təsis etməkdə üstün hüquqa malikdir.

Təsisçi bu Qanunda, nizamnamədə və redaksiya ilə (redaktorla, baş redaktorla) bağlanmış müqavilədə göstərilən hallar istisna olmaqla, kütləvi informasiya vasitəsinin istehsalına və ya yayımına müdaxilə etmir.

Kütləvi informasiya vasitəsinin həmtəsisçiləri birgə təsisçi kimi fəaliyyət göstərirlər.

Maddə 18. Naşirin statusu

Naşir öz hüquqlarını bu Qanun, habelə Azərbaycan Respublikasının müəssisələr və sahibkarlıq fəaliyyəti haqqında qanunvericiliyi əsasında həyata keçirir və həmin qanunvericiliyə uyğun şəkildə vəzifələr daşıyır.

Naşir eyni zamanda kütləvi informasiya vasitəsinin təsisçisi, redaksiyası, yayıcısı, redaksiya əmlakının mülkiyyətçisi ola bilər.

Maddə 19. Kütləvi informasiya vasitəsinin istehsalının və yayımının dayandırılması və ya ona xitam verilməsi

Kütləvi informasiya vasitəsinin istehsalı və yayımı yalnız təsisçinin və ya məhkəmənin qərarı ilə müvəqqəti dayandırılaraq, yaxud ona xitam verilə bilər.

(Çıxarılıb)

Maddə 20. Müqavilə bağlanması qaydası

Kütləvi informasiya vasitəsinin həmtəsisçiləri arasında bağlanmış müqavilədə onların qarşılıqlı hüquqları, vəzifələri, məsuliyyətləri, həmtəsisçilərin tərkibinin dəyişdirilməsi qaydası, şərtləri və hüquqi nəticələri, yarana biləcək mübahisələrin həlli qaydaları göstərilir.

Təsisçi və redaksiya (redaktor, baş redaktor) arasında bağlanmış müqavilədə əmlak və maliyyə münasibətləri, habelə təsisçinin və redaksiyanın (redaktorun, baş redaktorun) öhdəlikləri öz əksini tapır.

Həmçinin redaksiya (redaktor, baş redaktor) ilə naşir, təsisçi və nəşr öz aralarında digər müqavilələr də bağlaya bilərlər.

Maddə 21. Kütləvi informasiya vasitələrinə sponsorluq

Kütləvi informasiya vasitələrinin istehsalı və yayımı Azərbaycan Respublikasının hüquqi və fiziki şəxslərinin sponsorluğu ilə maliyyələşdirilə bilər. Reklamı qadağan edilmiş məhsulların istehsalçılarının və satışını həyata keçirən şəxslərin sponsorluğuna yol verilmir.

Teleradio yayımında xəbərlərin buraxılışı və siyasi informasiya proqramları sponsorların maliyyə köməyi ilə hazırlana bilməz.

Xarici ölkələrin hüquqi və fiziki şəxsləri kütləvi informasiya vasitələrinə qismən (mətbu nəşrin ayrıca saylarına, yaxud verilişlərə) sponsorluq edə bilərlər.

Kütləvi informasiya vasitələrinə sponsorluq aparıcının və jurnalistin müstəqilliyinə təsir edə bilməz.

Sponsorun maliyyə yardımı ilə hazırlanmış dövrü mətbu nəşrlərdə bu barədə məlumat çap olunmalı, verilişlərin (proqramların) əvvəlində və sonunda firma nişanını göstərməklə, yaxud titrlər və ya diktör mətni vasitəsilə açıq informasiya verilməlidir. Tərəflər arasında bağlanmış müqavilədə sponsorun elan edilməsinin başqa üsulla da müəyyən edilə bilər.

IV fəsil

MƏTBU NƏŞRİN İSTEHSALININ HÜQUQİ ƏSASLARI

Maddə 22. Mətbu nəşrin redaksiyası

Redaksiya öz fəaliyyətini peşə müstəqilliyi və nizamnamə əsasında həyata keçirir.

Redaksiya hüquqi şəxs, dövrü mətbu nəşrin təsisçisi, əmlakının mülkiyyətçisi, naşiri və yayıcısı ola bilər.

Mətbu nəşrin redaktoru (baş redaktoru) ali təhsilli və Azərbaycan Respublikası vətəndaşı olmalıdır.

Maddə 23.(Çıxarılıb)

Maddə 24.(Çıxarılıb)

Maddə 25.(Çıxarılıb)

Maddə 26. Çap məhsullarının yayılma qaydası

Mətbu nəşrlərin çap məhsulları bilavasitə redaksiya, naşir, yaxud müqavilə əsasında rabitə müəssisələri, başqa təşkilatlar, habelə vətəndaşlar tərəfindən yayıla bilər.

Mətbu nəşrlərin çap məhsullarının yayılması, bundan ötrü haqq alınarsa, kommersiya sayılır. Qeyri-kommersiya qaydasında yayılmaq üçün nəzərdə tutulmuş məhsulun üzərində "Pulsuz" qeydi olur və belə məhsul kommersiya yolu ilə yayılma predmeti hesab edilmir.

Məhkəmənin qərarı yoxdursa, kütləvi informasiya vasitəsi məhsulunun yayılmasına mane olmağa, o cümlədən onun tirajının, yaxud tirajının bir hissəsinin müsadirə edilməsinə yol verilmir.

Maddə 27. Çap məhsullarının yayılmasına qadağa qoyulmasının xüsusi halları

Dövlətin bütövlüyünə və ölkənin təhlükəsizliyinə ciddi zərbə vuran informasiyalar, habelə pornoqrafik materiallar dərc edilən xarici mətbu nəşrlərin Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsinə və yayılmasına məhkəmənin qərarı ilə qadağa qoyula bilər.

Məhkəmə bu maddənin birinci hissəsinin tələblərinə zidd olaraq mətbu nəşrin artıq paylanmış məhsulunu satışdan yığışdırmaq barədə operativ qərar qəbul edə bilər.

(Çıxarılıb)

Maddə 28. İstinad məlumatı

Mətbu nəşrin hər buraxılışında bu məlumatlar olmalıdır:

- 1) nəşrin adı;
- 2) təsisçi (həmtəsisçi) barədə məlumat;
- 3) baş redaktorun (redaktorun) soyadı və adı;
- 4) sıra sayı və çapdan çıxdığı tarix, çapa imzalanma vaxtı (qrafiklə təyin olunmuş və faktiki vaxt);
- 5) rəbitə idarələri vasitəsilə yayılan nəşrlərin indeksi;
- 6) tiraj;
- 7) qiymət (nəşr kommersiya qaydasında yayılırsa), yaxud "Sərbəst qiymət" və ya "Pulsuz" qeydləri;
- 8) redaksiyanın və dövrü nəşrin çap olunduğu mətbəənin ünvanları.

İstinad məlumatının göstərilmədiyi kütləvi informasiya vasitələri məhsullarının çapı və yayılması, habelə istinad məlumatlarının qəsdən yanlış göstərilməsi qadağan edilir.

Maddə 29. Məcburi nüsxələr

Dövrü mətbu nəşrlərin, o cümlədən dövlət qeydiyyatına alınmaqdan azad edilən nəşrlərin pulsuz məcburi nüsxələri, tirajın ilk buraxılışı hazırlanan kimi nəşriyyat tərəfindən təsisçiyə, dövlət arxivinə, Milli Kitabxanaya, Kitab Palatasına, qanunvericilik və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının kitabxanalarına göndərilir.

Maddə 30.(Çıxarılıb)

Maddə 31.(Çıxarılıb)

Maddə 32. Redaksiya materiallarının saxlanması

Mətbu nəşr redaksiyalarının materialları (əlyazmaları, məktublar, lent yazıları və s.) bir il müddətində saxlanılır.

Materialların saxlanma qaydaları mətbu nəşr redaksiyaları tərəfindən müəyyənləşdirilir.

V fəsil

(Çıxarılıb)

VI fəsil

İNFORMASIYAYA DÜZƏLİŞ, TƏKZİB VƏ CAVAB VERİLMƏSİ

Maddə 44. Təzib, düzəliş və cavab vermək hüququ

Kütləvi informasiya vasitəsində fiziki və hüquqi şəxslərin şərəf və ləyaqətini ləkələyən, böhtan və təhqir xarakterli məlumatlar verildikdə, fikirlər təhrif olunduqda fiziki şəxsin özünün və ya nümayəndəsinin, hüquqi şəxsin rəhbərlərinin, yaxud səlahiyyətli nümayəndəsinin həmin kütləvi informasiya vasitəsində bir ay müddətində cavab vermək, həqiqətə uyğun olmayan məlumatın təzib olunmasını, düzəliş verilməsini, habelə üzr istənilməsini tələb etmək, yaxud birbaşa məhkəməyə müraciət etmək hüququ vardır.

Şikayətçi müraciət edərkən, yaxud məhkəmə qərar çıxararkən kütləvi informasiya vasitəsi müvəqqəti olaraq dayandırılmışsa və ya onun istehsalına (yayımına) xitam verilmişsə təzib, cavab və ya düzəliş cavabdehin vəsaiti hesabına iddiaçının istədiyi kütləvi informasiya vasitələrindən birində dərc oluna (efirə verilə) bilər.

Maddə 45. Təzib, cavab və düzəliş verilməsi qaydası

Təzibdə hansı məlumatın həqiqətə uyğun olmadığı, həmin kütləvi informasiya vasitəsində nə vaxt və necə dərc olunduğu göstərilir. Dövri mətbu nəşrdə təzib bir qayda olaraq məlumatın və ya materialın verildiyi səhifədə həmin şriftlə yığılır və "Təzib" başlığı aktında dərc olunur. Gündəlik və həftəlik yayılan mətbu nəşrlər təzib, cavab və ya düzəliş haqqında tələbin daxil olduğu gündən sonrakı nömrədə, digər dövri nəşrlər isə hazırlanan və ya yaxın günlər üçün planlaşdırılan buraxılışda təzibi, cavabı və ya düzəlişi dərc etməlidirlər.

Təzib, cavab və ya düzəliş radio və televiziya ilə, tələbin alındığı gündən sonrakı müvafiq verilişdə oxunur. Bu tələbi etmiş fiziki şəxsin özünə və ya nümayəndəsinə, hüquqi şəxsin rəhbərinə və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsinə efirdə (ekranda) cavabla çıxış etmək imkanı verilə bilər.

Təzib və ya cavab mətnində heç bir dəyişiklik edilmədən verilir. Təzib və ya cavabın mətni təzib edilən və ya cavab verilən məlumatın həcmindən iki dəfədən çox olmamalıdır.

Cavab dərc olunan (efirə gələn) buraxılışda həmin cavabı şərh etməyə və ya təzib etməyə yol verilmir. Cavaba cavab kütləvi informasiya vasitəsinin sonrakı buraxılışlarında yerləşdirilə bilər.

Təzib, cavab və ya düzəliş rədd edildikdə bu barədə tələb etmiş şəxsə 3 gün müddətində əsaslandırılmış məlumat verilməlidir.

Təzibdən imtina üçün aşağıdakılar əsas ola bilər:

məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarına ziddirsə;

imzasızdırsa;

həmin məlumat və ya material barədə kütləvi informasiya vasitəsində artıq təkzib getmişdirsə;

təkzib və ya cavabın mətni təkzib edilən və ya cavab verilən məlumatın həcmindən iki dəfədən çoxdursa;

məlumatın və ya materialın kütləvi informasiya vasitəsində yayılmasından bir aydan çox müddət keçmişdirsə (vətəndaşın rəsmi sənədlərlə təsdiq olunan xəstəlik, məzuniyyət və ezamiyyə müddətləri istisna olmaqla).

VII fəsil

JURNALİSTİN STATUSU VƏ AKKREDİTƏSİ

Maddə 46. (Çıxarılıb)

Maddə 47. (Çıxarılıb)

Maddə 48. (Çıxarılıb)

Maddə 49. Jurnalist statusu

Jurnalistin bu Qanunla müəyyən edilmiş statusu aşağıdakılara şamil edilir;

1) kütləvi informasiya vasitəsinin məlumat toplamaq, hazırlamaq, redaktə və istehsal etməklə məşğul olan ştatlı müxbirlərinə;

2) kütləvi informasiya vasitəsinin məlumat toplanması, hazırlanması və redaktəsi ilə bağlı tapşırıqlarını müntəzəm yerinə yetirən ştatdankənar müxbirlərinə.

Maddə 50. Jurnalistin akkreditəsi (qeydə alınması)

Kütləvi informasiya vasitələri dövlət orqanlarının idarə, müəssisə və təşkilatların, ictimai birliklərin, razılığı ilə və müəyyən etdikləri akkreditə qaydalarına əməl etməklə onların nəzdində öz jurnalistlərini akkreditə etdirə bilərlər.

Həmin orqanlar akkreditə olunmuş jurnalistə, qapalı tədbirlər istisna olmaqla, iclas, müşavirə və başqa tədbirlər barədə qabaqcadan məlumat verir, onun stenoqramlarla, protokollarla və başqa sənədlərlə tanış olması üçün şərait yaradırlar.

Jurnalist və ya redaksiya tərəfindən akkreditə qaydaları pozulmuşdursa, yaxud, akkreditə etmiş təşkilatın şərəf və ləyaqətini ləkələyən, yaxud təhrif olunmuş və ya həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar yayılmışdırsa və bu məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qətnaməsi ilə təsdiq olunmuşdursa həmin təşkilat jurnalisti akkreditədən məhrum edə bilər.

Kütləvi informasiya vasitələri redaksiyalarının xüsusi müxbirlərinin akkreditəsi də bu maddənin tələblərinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Fövqəladə vəziyyətin tətbiq edildiyi ərazidə jurnalistlərin akkreditə olunmasının xüsusi qaydası və onların iş rejimi fəvqəladə vəziyyət rejiminin tətbiq edildiyi ərazinin komendantı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

VIII fəsil

KÜTLƏVİ İNFORMASIYA SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ

Maddə 51. Beynəlxalq əməkdaşlıq

Kütləvi informasiya sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr əsasında həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının kütləvi informasiya vasitələri, peşəkar jurnalist təşkilatları əcnəbilər və xarici təşkilatlarla beynəlxalq əməkdaşlıqda iştirak edə və bu məqsədlə sazişlər bağlaya bilərlər.

Maddə 52. Xarici mənbələrdən alınan informasiyanın yayılması

Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının xarici mənbələrdən, o cümlədən kütləvi informasiya vasitələrindən birbaşa məlumat əldə etmək hüququ var.

Bilavasitə televiziya proqramlarının qəbul olunmasının məhdudlaşdırılmasına Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş hallarda yol verilir.

Təsisçi və ya redaksiyasının daimi yeri Azərbaycan Respublikasının hüdudlarından kənar olan xarici dövrü mətbu nəşrin yayılma qaydası Azərbaycan Respublikasının bağladığı dövlətlərarası müqavilədə müəyyən edilməmişdirsə, onun yayılması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı tələb olunur.

Maddə 53. Xarici kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələrinin Azərbaycan Respublikasının ərazisində fəaliyyəti

Azərbaycan Respublikasında akkreditə olunmuş xarici müxbirlərin və xarici kütləvi informasiya vasitələrinin digər nümayəndələrinin hüquqi statusu və peşə fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi və müvafiq dövlətlərarası müqavilələrlə tənzim edilir.

Azərbaycan Respublikasında xarici kütləvi informasiya vasitələrinin nümayəndəlikləri, dövlətlərarası müqavilələrdə ayrı qayda müəyyənləşdirilməmişdirsə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanının razılığı ilə açılır.

Xarici müxbirlərin Azərbaycan Respublikasında akkreditəsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bu Qanunun 50-ci maddəsinə müvafiq olaraq həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında akkreditə olunmuş xarici müxbirlərə jurnalistin bu Qanunla müəyyən edilmiş statusu şamil edilir.

Azərbaycan Respublikasında müəyyən edilmiş qaydada akkreditə olunmamış əcnəbi müxbirlər xarici hüquqi şəxslərin nümayəndəliklərinə şamil edilən hüquqlardan istifadə edir və vəzifələr daşıyırlar.

Azərbaycan Respublikası kütləvi informasiya vasitələrinin müxbirlərinin peşə fəaliyyətini həyata keçirmək üçün öz ərazisində xüsusi məhdudiyətlər qoymuş dövlətin kütləvi informasiya vasitəsi müxbirlərinə münasibətdə cavab olaraq eyni məhdudiyətlər qoyula bilər.

IX fəsil

(Çıxarılıb)

X fəsil

BU QANUNUN POZULMASINA GÖRƏ MƏSULİYYƏT

Maddə 58.(Çıxarılıb)

Maddə 59. Kütləvi informasiya azadlığının və jurnalist hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət

Kütləvi informasiya vasitələrinin təsisçilərinin, nəşirlərinin, redaksiyalarının (məsul redaktorlarının), yayıcılarının və jurnalistlərin qanuni fəaliyyətinə vətəndaşlar, dövlət orqanları, bələdiyyələr, idarə, müəssisə və təşkilatlar, siyasi partiyalar, habelə ictimai birliklər və ya vəzifəli şəxslər tərəfindən hər hansı müdaxilə, o cümlədən:

senzura tətbiq etmək;

peşə müstəqilliyini pozmaq;

(çıxarılıb)

tirajı və ya onun bir hissəsini qeyri-qanuni müsadirə etmək, yaxud məhv etmək;

jurnalisti informasiyanı yaymağa və ya informasiyanı çap etdirməkdən (efirə verməkdən) imtinaya məcbur etmək;

jurnalistə informasiya verilməsi üzərinə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə qorunan məlumatlar istisna olmaqla, məhdudiyətlər qoymaq və ya informasiya verməkdən imtina etmək;

jurnalist sorğusuna Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş müddətdə cavab verməmək;

habelə jurnalistin bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş digər hüquqlarını pozmaq Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyətlə səbəb ola bilər.

Maddə 60. Kütləvi informasiya azadlığından və jurnalist hüquqlarından sui-istifadəyə görə məsuliyyət

Kütləvi informasiya vasitəsinin redaksiyası (məsul redaktoru) və jurnalistlər (müəlliflər):

- 1) açıqlanması qanunla qadağan edilən məlumatları açıqladıqda;
- 2) baş redaktor (redaktor) mətbu nəşrdə çap olunan materialların bu Qanunun tələblərinə uyğun hazırlanmasına nəzarət etmədikdə;
- 3) bu Qanunda göstərilmiş hallardan başqa informasiyanı onun mənbəyini göstərmədən yaydıqda;
vətəndaşların şəxsi həyatına qəsd etdikdə;
- 5) pornoqrafik materialları dərc etdikdə və ya efirə verdikdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 61. Kütləvi informasiya vasitələri haqqında qanunun digər pozulma hallarına görə məsuliyyət

Kütləvi informasiya vasitələri haqqında Qanunun müddəaları aşağıdakı hallarda pozularsa:

- 1) təkzib, düzəliş və cavabdan əsassız olaraq imtina edildikdə, məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərar və qətnaməsinə əməl etmədikdə - redaksiya (məsul redaktor);
- 2) bu Qanunun 9-cu, 11-ci, 13-cü, 21-ci və 28-ci maddələrinin tələbləri yerinə yetirilmədikdə - təsisçi, redaksiya, nəşir və yayıcı;
- 3) çap məhsulunun qanuni əsaslarla yayılmasına mane olduqda, dövrü mətbu nəşrin tirajının pərakəndə satışına qeyri-qanuni məhdudiyətlər qoyulduqda - vəzifəli şəxslər;
- 4) xarici ölkələrin dövlət orqanlarının, hüquqi və fiziki şəxslərinin Azərbaycan Respublikasının ərazisində istehsal olunan (yayımlanan) kütləvi informasiya vasitələrini qanuna zidd şəkildə maliyyələşdirmələrinə yol verdiklərinə görə - təsisçi və baş redaktor (redaktor);
- 5) istehsalın və yayımın dayandırılması və ya ona xitam verilməsi barədə məhkəmə qətnaməsindən sonra redaksiya və nəşriyyat kütləvi informasiya vasitəsinin məhsulunu qeyri-qanuni hazırladıqda və yaydıqda - nəşir, yayıcı və redaksiya (redaktor, baş redaktor) Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə mülki, inzibati, cinayət və digər məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 62. Məsuliyyətdən azad edilmə halları

Kütləvi informasiya vasitəsində yayılmış həqiqətə uyğun olmayan məlumat;

1) rəsmi dövlət orqanları və ya onların mətbuat xidmətləri tərəfindən yayılmışdırsa;

2) informasiya agentliklərindən və ya idarə, müəssisə, təşkilat, siyasi partiya və ictimai birliklərin mətbuat xidmətlərindən alınmışdırsa;

3) digər kütləvi informasiya vasitəsindən götürülmüş və təkzib olunmamışdırsa;

4) Milli Məclis deputatlarının, dövlət orqanlarının, bələdiyyələrin, idarə, müəssisə, təşkilat və ictimai birliklərin nümayəndələrinin, habelə siyasi xidmətlərin və vəzifəli şəxslərin rəsmi çıxışlarında olduğu kimi təkrar edilmişdirsə;

5) canlı yayımla efirə gedən çıxışlarda deyilmişdirsə, yaxud bu Qanuna müvafiq surətdə redaktə edilməli olmayan mətnlərdə getmişdirsə, redaksiya (məsul redaktor), eləcə də jurnalist buna görə məsuliyyət daşımır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti HEYDƏR ƏLİYEV, Bakı şəhəri, 7 dekabr 1999-cu il, № 769-IQ

**İnformasiya əldə etmək haqqında
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ Q A N U N U**

I fəsil

Ümumi müddəalar

Maddə 1. Qanunun məqsədi

Bu Qanunun məqsədi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 50-ci maddəsi ilə təsbit olunmuş məlumat əldə etmək hüququnun sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə, açıq cəmiyyətin və demokratik hüquqi dövlətin prinsipləri əsasında təmin edilməsinin hüquqi əsaslarını müəyyənləşdirməkdən, həmçinin, ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsinə vətəndaşlar tərəfindən nəzarət olunmasına şərait yaratmaqdan ibarətdir.

Maddə 2. İnformasiya əldə etmək azadlığı

2.1. Azərbaycan Respublikasında informasiyanın əldə olunması azaddır.

2.2. Hər kəs özü birbaşa və ya nümayəndəsi vasitəsilə informasiya sahibinə müraciət etmək, informasiyanın növünü və əldə etmə formasını seçmək hüququna malikdir.

2.3. İnformasiya sahibinə müraciət edən hər kəs:

2.3.1. sorğu edilən informasiyanın informasiya sahibində olub-olmadığını öyrənmək, bu informasiya olmadıqda onu əldə etmək üçün yardımçı məlumatlar almaq;

2.3.2. informasiya sahibi sorğu edilən informasiyaya malik olduqda onu sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə əldə etmək hüququna malikdir.

2.4. Fiziki şəxslərin özləri barəsindəki sənədləşdirilmiş informasiya ilə maneəsiz tanış olmaq, onu əldə etmək, bu informasiyada dəqiqləşdirmələr aparılmasını tələb etmək, informasiyadan kimlərin və hansı məqsədlə istifadə etdiyini öyrənmək hüququ vardır.

2.5. İnformasiya sahiblərindən bu Qanunun tələblərinə uyğun olaraq əldə edilmiş sənədləşdirilmiş informasiyadan, digər məqsədlər, o cümlədən kommersiya məqsədləri üçün törəmə informasiya məhsulunun yaradılmasına bu şərtlə icazə verilir ki, törəmə informasiya yaradılarkən ilkin mənbəyə istinad edilsin.

Maddə 3. Əsas anlayışlar

3.0. Bu Qanunun məqsədləri üçün istifadə olunan əsas anlayışlar aşağıdakı mənalara ifadə edir:

3.0.1. informasiya – yaranma tarixindən, təqdimat formasından və təsnifatından asılı olmayaraq istənilən fəaliyyət nəticəsində yaradılan, yaxud əldə olunan faktlar, rəylər, bilgilər, xəbərlər və ya digər xarakterli məlumatlar;

3.0.2. şəxsi və ailə həyatına dair məlumat (bundan sonra - fərdi məlumat) – şəxsiyyəti birbaşa və ya dolayısı ilə identifikasiya etmək imkan verən hadisələr, fəaliyyətlər, vəziyyətlər barədə faktlar, rəylər, bilgilər;

3.0.3. ictimai informasiya – qanunlarla və ya digər normativ hüquqi aktlarla müəyyən edilən ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi prosesində yaradılan və ya əldə edilən faktlar, rəylər, bilgilər;

3.0.4. informasiya xidmətləri – sorğu ilə müraciət edən hər kəsi informasiya ilə təmin etmək üçün göstərilən fəaliyyət;

3.0.5. informasiya sahibi - informasiya əldə etmək hüququnu təmin etmək üçün bu Qanunun 9-cu maddəsi ilə müəyyən edilən dövlət orqanları, bələdiyyələr, mülkiyyət növündən asılı olmayaraq yaradılmış hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər;

3.0.6. informasiya sorğusu – informasiya əldə etmək üçün yazılı və ya şifahi müraciət;

3.0.7. informasiya sorğusu verən (bundan sonra – sorğucu) – informasiya əldə etmək üçün yazılı və ya şifahi şəkildə müraciət edən hüquqi və ya fiziki şəxs;

3.0.8. informasiyanın açıqlanması – informasiyanın sorğu verilmədən kütləvi informasiya vasitələrində, rəsmi nəşrlərdə, sorğu və ya məlumat kitabçalarında yayılması, İnternet informasiya ehtiyatlarında yerləşdirilməsi, brifinqlərdə, mətbuat relizlərində və ya konfranslarında elan edilməsi, rəsmi və ya kütləvi tədbirlərdə bildirilməsi.

Maddə 4. Qanunun tənzimləmə sahəsi

4.1. Bu Qanunla aşağıdakılar müəyyən edilir:

4.1.1. informasiyanın əldə olunmasının şərtləri, qaydaları və formaları, habelə informasiya sahibinin bu cür informasiyanı təqdim etməkdən imtinasının əsasları;

4.1.2. ictimai informasiyanın əldə olunmasına qoyulan məhdudiyyətlər və həmin informasiyanın digər qanunlarla tənzimlənməyən hissəsinin açıqlanma və təqdim edilmə qaydaları;

4.1.3. informasiyanın əldə olunmasının təşkilinə nəzarətin həyata keçirilməsi qaydaları.

4.2. Bu Qanun aşağıdakılara şamil edilmir:

4.2.1. qanunla müəyyən edilmiş dövlət sirri təşkil edən məlumatlara;

4.2.2. “Milli arxiv fondu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq arxiv sənədləri ilə işləməyə buraxılmanın təmin edilməsinə;

4.2.3. “Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə tənzimlənən təklif, ərizə və şikayətlərə;

4.2.4. beynəlxalq müqavilələrlə müəyyən edilmiş məhdudiyətlərə.

Maddə 5. İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

5.1. İnformasiya əldə etmək haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan və bu Qanunun tələblərinə uyğun hazırlanmış digər normativ hüquqi aktlardan ibarətdir.

5.2. Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktlarında informasiyanın əldə olunması ilə bağlı bu Qanunun tələblərindən fərqli qaydalar müəyyənləşdirilə bilməz.

Maddə 6. İnformasiya əldə olunmasının əsas prinsipləri

6.0. İnformasiya əldə olunmasının əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

6.0.1. informasiya sorğusunun sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə təmin edilməsi;

6.0.2. informasiyanın əldə olunmasının qanuniliyi;

6.0.3. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin informasiyanı açıqlamaq vəzifəsi;

6.0.4. informasiyanın maksimum açıqlığı;

6.0.5. informasiya sorğusunun ən qısa zamanda və ən münasib üsulla təmin edilməsi;

6.0.6. informasiya təqdim olunarkən insanların, cəmiyyətin və dövlətin təhlükəsizliyinin qorunması;

6.0.7. informasiya əldə etmək hüququnun dövlət tərəfindən qorunması, o cümlədən məhkəmə yolu ilə müdafiəsi;

6.0.8. bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş hallar istisna olmaqla informasiyanın əldə edilməsinin ödənişsiz həyata keçirilməsi;

6.0.9. informasiya əldə etmək hüququnun pozulmasına görə informasiya sahiblərinin məsuliyyət daşması;

6.0.10. informasiya əldə edilməsinə qoyulan məhdudiyətin bu məhdudiyəti doğuran əsaslardan daha artıq müəyyənləşdirilməməsi;

6.0.11. ictimaiyyətdə maraq doğuran hüquq pozuntuları barədə məlumatı açıqlamağa görə vəzifəli şəxslərin təqib olunmaması.

Maddə 7. Sənədləşdirilmiş informasiya (sənəd)

7.1. Maddi daşıyıcıda mətn, səs və ya təsvir formasında qeydə alınan və identifikasiyaya imkan verən istənilən rekvizitli informasiya mənbəyindən,

saxlanma yerindən, rəsmi statusundan, mülkiyyət növündən, mənsub olduğu təşkilat tərəfindən yaradılıb-yaradılmadığından asılı olmayaraq sənədləşdirilmiş informasiya (bundan sonra - sənəd) hesab olunur.

7.2. İnformasiya sahibi sənədə malikdir, əgər:

7.2.1. informasiya sahibində mövcud olan sənəd digər informasiya sahibinə məxsus deyilsə;

7.2.2. digər informasiya sahibində mövcud olan sənəd informasiya sahibinə məxsusdursa.

Maddə 8. Sənədin saxlanması, komplektləşdirilməsi və mühafizəsi

8.1. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı sənədlərin saxlanmasına, komplektləşdirilməsinə və mühafizəsinə dair qaydalar müəyyənləşdirir.

8.2. İnformasiya sahibi malik olduğu sənədlərin bu Qanunun 8.1-ci maddəsində göstərilən qaydalara uyğun saxlanmasının, komplektləşdirilməsinin və mühafizəsinin təşkilinə görə məsuliyyət daşıyır.

8.3. İnformasiya sahibi fiziki şəxsin özü haqqında fərdi məlumatlarla tanış olması və lazım gələrsə onlarda dəqiqləşdirmələr aparılması üçün bu Qanunun tələblərinə uyğun qaydalar müəyyənləşdirir və bu qaydaların icrasını təmin edir.

Maddə 9. İnformasiya sahibləri

9.1. Aşağıdakılar informasiya sahibləri sayılır:

9.1.1. dövlət orqanları və bələdiyyələr;

9.1.2. ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslər, həmçinin normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə xidmət göstərən özəl hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər.

9.2. Bu Qanunun 9.1.2-ci maddəsində təsbit olunan hüquqi və fiziki şəxslərə informasiya sahiblərinin bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş vəzifələri yalnız ictimai funksiyaların yerinə yetirilməsi, yaxud normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə göstərilən xidmət nəticəsində yaranan və ya əldə edilən informasiyalar üzrə şamil olunur.

9.3. Aşağıdakılar informasiya sahiblərinə bərabər tutulur:

9.3.1. əmtəə bazarında hökmran mövqe tutan, xüsusi və ya müstəsna hüquqa, yaxud təbii inhisara malik olan hüquqi şəxslər – malların və xidmətlərin təklif edilməsi şərtlərinə və onların qiymətlərinə, həmin şərtlərdə və qiymətlərdə dəyişikliklərə aid informasiyalar üzrə;

9.3.2. tamamilə və ya qismən dövlət mülkiyyətində, yaxud asılılığında olan qeyri-kommersiya təşkilatları, büdcədən kənar fondlar, həmçinin dövlətin üzvü olduğu və ya iştirak etdiyi kommersiya birlikləri – dövlət büdcəsindən verilmiş vəsaitdən və ya onlara ayrılmış əmlakdan istifadəyə aid informasiyalar üzrə.

II fəsil

İnformasiya əldə olunmasının təşkili

Maddə 10. İnformasiya sahibinin vəzifələri

10.1. İnformasiya sahibi öz informasiya ehtiyatlarından hər kəsin sərbəst, maneəsiz və hamı üçün bərabər şərtlərlə informasiya əldə etmək hüququnu bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada təmin etməyə borcludur.

10.2. İnformasiya sahibi bu məqsədlə informasiya məsələləri üzrə vəzifəli şəxs təyin edir, yaxud struktur bölmə yaradır, informasiya xidmətləri göstərir.

10.3. İnformasiya məsələləri üzrə vəzifəli şəxsin təyin olunmaması və ya struktur bölmənin yaradılmaması informasiya xidmətləri göstərməkdən imtina üçün əsas ola bilməz.

10.4. İnformasiya sahibi:

10.4.1. informasiya sorğusunu ən qısa zamanda və sorğuçu üçün ən münasib üsulla təmin etməlidir;

10.4.2. sənədlərin reyestrini aparmalıdır;

10.4.3. ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi haqqında ictimaiyyətə müntəzəm məlumat verməlidir;

10.4.4. açıqlamalı olduğu ictimai informasiyanı bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada və müddətdə açıqlamalıdır;

10.4.5. sorğuçuya kömək göstərməlidir;

10.4.6. informasiyanın əldə olunmasına qoyulan məhdudiyətlər barədə sorğuçuya məlumat verməlidir;

10.4.7. əldə olunması qanunla məhdudlaşdırılan informasiyaları qorunmalıdır;

10.4.8. həqiqətə uyğun olmayan, natamam və ya qeyri-dəqiq informasiya verməməli, şübhə yarandığı hallarda informasiyanın düzgünlüyünü və mötəbərliyini yoxlamalıdır.

10.5. İnformasiya məsələləri üzrə vəzifəli şəxs və ya struktur bölmə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir:

10.5.1. sorğuları diqqətlə araşdırıb qərarlar qəbul edir;

10.5.2. sorğuları bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada təmin edir;

10.5.3. informasiya xidmətlərinin göstərilməsinə nəzarət edir;

10.5.4. İnformasiya Məsələləri üzrə müvəkkilə təqdim olunacaq hesabatları hazırlayır;

10.5.5. informasiya əldə edilməsi ilə bağlı informasiya sahibinə göndərilən şikayətləri araşdırıb qərar qəbul edir;

10.5.6. informasiya xidmətləri göstərilməsi ilə bağlı digər vəzifələri yerinə yetirir.

10.6. İnformasiya Məsələləri üzrə müvəkkilə hesabatlar ildə iki dəfə – hər cari ilin birinci və yeddinci aylarında təqdim olunur. Müvəkkil tələb edərsə, informasiya sahibi bu cür hesabatları əlavə olaraq təqdim etməlidir.

Maddə 11. İnformasiya əldə olunmasının təşkilinə görə məsuliyyət

11.1. İnformasiya sahibinin rəhbəri informasiya xidmətlərinin təşkili ilə əlaqədar daxili icraat qaydalarını müəyyənləşdirir.

11.2. Bu Qanunun 9-cu maddəsində nəzərdə tutulan informasiya sahibləri informasiyanın əldə olunmasının təşkilinə görə qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada məsuliyyət daşıyırlar.

11.3. Əgər informasiya sahibi informasiya məsələləri üzrə vəzifəli şəxs təyin etməyibsə, yaxud struktur bölmə yaratmayıbsa, informasiya sorgusunun icrasına məsuliyyəti informasiya sahibinin bu funksiyanın yerinə yetirilməsi üçün müəyyənləşdirdiyi şəxs daşıyır.

11.4. İnformasiyanın bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada açıqlanması üçün məsuliyyəti, bu funksiyanın icrası rəsmi qaydada başqasına həvalə olunmayıbsa, informasiya sahibinin rəhbəri daşıyır.

Maddə 12. Sənədlərin reyestri

12.1. Sənədlərin reyestri (bundan sonra – reyestr) informasiya sahibinə daxil olan, ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəticəsində yaradılan və ya əldə edilən informasiyaların qeydə alındığı və hər kəsin istifadə edə biləcəyi elektron məlumat toplusudur.

12.2. Reyestrin yaradılması, saxlanması və vaxtaşırı yeniləşdirilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

12.3. İnformasiya sahibi reyestrə aşağıda göstərilən sənədləri bu maddədə göstərilən müddətdə qeydə almalıdır:

12.3.1. daxil olan, göndərilən və ya idarə daxilində hazırlanan sənədlər – daxil olduğu, göndərildiyi və ya idarə daxilində hazırlandığı gün;

12.3.2. hüquqi aktlar – imzalandığı gün;

12.3.3. müqavilələr – qüvvəyə mindiyi gün.

12.4. Mühasibat sənədləri, təbrik məktubları, bildirişlər, memorandumlar, zamanətlər, habelə iclaslar, müşavirələr, konfranslar və digər kütləvi tədbirlərin proqramları və ya belə tədbirlər haqqında məlumatlar, müxtəlif statistik hesabatlar sənədlərin reyestrində qeydə alınmır.

12.5. Reyestrə bu Qanunun 15.1-ci maddəsində sadalananlarla yanaşı aşağıdakı məlumatlar da daxil edilməlidir:

12.5.1. sənədin daxil olma və ya göndərilmə üsulu (elektron poçt, poçt, telefaks vasitəsilə, yaxud şəxsən təqdim etməklə);

12.5.2. sənədin növü (informasiya sorğusu, təklif, ərizə və şikayət, raport, normativ xarakterli akt, və s.);

12.5.3. əgər varsa, sənədin əldə olunmasına qoyulan məhdudiyatlar və s.

12.6. Reyestrdə, həmçinin, baxılma və ya cavab tələb edən sənədin icrası üçün qanunla müəyyənləşdirilmiş müddət, struktur bölmənin adı, habelə cavabı tərtib edən vəzifəli şəxsin adı və soyadı göstərilməlidir.

12.7. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı reyestrdən istifadəni və sənədin axtarılmasını asanlaşdırmaq məqsədi ilə reyestrdən istifadəyə dair qaydalar müəyyənləşdirir.

III fəsil

İnformasiyanın əldə olunmasının sorğu əsasında təmin edilməsi

Maddə 13. İnformasiya sorğusunun təqdim edilmə üsulları

13.1. Sorğuçu informasiya sorğusunu aşağıdakı üsulla təqdim edir:

13.1.1. informasiya sahibinin vəzifəli şəxsinə bilavasitə və ya telefonla müraciət etmək yolu ilə şifahi;

13.1.2. sorğunu şəxsən təqdim etmək və ya informasiya sahibinə poçt, telefaks, yaxud elektron poçtla göndərmək yolu ilə yazılı.

Maddə 14. İnformasiya əldə etmənin formaları

14.1. Sorğuçu yazılı sorğunun aşağıdakı formalardan birində və ya mövcud olan digər formalarda təmin edilməsini tələb edə bilər:

14.1.1. sənədlə tanış olmaq üçün ayrılmış yerə daxil olma;

14.1.2. sənədin üzünün köçürülməsi;

14.1.3. informasiya sahibinin texniki imkanlarından istifadə etməklə sənədin surətinin çıxarılması və ya sənədin təsdiqlənmiş surətinin verilməsi;

14.1.4. sorğuçunun öz texniki imkanlarından istifadə etməklə sənədin surətinin çıxarılması;

14.1.5. stenoqramların və ya digər formada kodlaşdırılmış sənədlərin oxunmaq üçün yararlı vəziyyətdə təqdim edilməsi;

14.1.6. sənədin tərcümə olunması;

14.1.7. sənədin surətinin elektron daşıyıcılara köçürülməsi və s.

14.2. İnformasiyanın əldə olunmasının hüquqi formaları aşağıdakılardır:

14.2.1. bu Qanunun tələblərinə uyğun olaraq mütləq qaydada təqdim olunan informasiyalar;

14.2.2. müqavilə yolu ilə təqdim olunan informasiyalar.

14.3. Bu Qanunun 14.2.1-ci maddəsində göstərilən hallarda informasiyaların əldə olunması ödənişsiz, haqqı ödənilməklə və ya güzəştli şərtlərlə həyata keçirilir.

14.4. Bu Qanunun 14.2.2-ci maddəsində göstərilən hallarda informasiyanın təqdim olunma müddəti informasiya sahibi ilə sorğuçunun qarşılıqlı razılığı əsasında müəyyənləşdirilir.

14.5. İnformasiya sahibi informasiya sorğusunun bu sorğuda göstərilən formada icrasından aşağıdakı hallarda imtina edə bilər:

14.5.1. texniki imkanlar olmadıqda;

14.5.2. informasiya daşıyıcısının növü ilə əlaqədar icrası mümkün deyilsə;

14.5.3. şifahi sorğu əsasında verilməli olan informasiya böyük vaxt tələb etdiyindən informasiya sahibinin əsas vəzifələrinin yerinə yetirilməsinə maneələr yaradırsa.

14.6. Bu Qanunun 14.5.1. və 14.5.2-ci maddələrində göstərilən hallarda sorğunun təmin olunmasının münasib formasını informasiya sahibi özü seçir və sorğuda göstərilən əlaqə məlumatları imkan verirsə, bu məsələ sorğuçu ilə müzakirə olunur.

14.7. Vəzifəli şəxsin şifahi cavabı sorğuçunu qane etmədikdə və ya bu Qanunun 14.5.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan hallarda sorğuçuya yazılı şəkildə müraciət etməsi təklif olunur.

14.8. İnformasiyanın təqdim edilmə forması sorğudan aydın olmur və bunu sorğunun icrası üçün nəzərdə tutulmuş müddət ərzində dəqiqləşdirmək mümkün deyilsə, o zaman sorğunun icrası informasiya sahibinin seçdiyi formada təmin olunur.

Maddə 15. İnformasiyanın əldə edilməsi haqqında sorğu

15.1. Yazılı informasiya sorğusunda aşağıdakılar göstərməlidir:

15.1.1. sorğuçunun adı və soyadı;

15.1.2. sorğu hüquqi şəxs tərəfindən təqdim edildikdə – həmçinin hüquqi şəxsin adı;

15.1.3. informasiya sahibinin sorğunu təmin edə bilməsi üçün sorğuçuya aid əlaqə məlumatları (poçt və ya elektron poçt ünvanı, telefon və ya telefaks nömrəsi);

15.1.4. sorğu edilən informasiyanın məzmunu, yaxud sənədin növü və ya adı, sənədin sorğuçuya bəlli olan rekvizitləri;

15.1.5. informasiyanın təqdim edilmə forması.

15.2. Əgər sorğuçu fərdi məlumat əldə etmək istəyirsə, sorğunu bilavasitə informasiya sahibinin vəzifəli şəxsinə verir və bu zaman şəxsiyyətini təsdiqləyən sənəd təqdim edir.

15.3. Fərdi məlumat tələb olunduqda, yaxud dövlət və ya bələdiyyə qulluqçusu qulluq vəzifəsini yerinə yetirmək üçün sorğu verdikdə, informasiya əldə etməyin zərurəti əsaslandırılmalıdır.

15.4. Sorğuçu qulluq vəzifəsini yerinə yetirmək bəhanəsi ilə, yaxud qulluq mövqeyindən istifadə etməklə şəxsi məqsəd üçün informasiya əldə edə bilməz və ya qulluq vəzifəsini yerinə yetirərkən əldə etdiyi informasiyadan digər məqsədlər üçün istifadə edə bilməz.

15.5. Sorğuçu bu Qanunun 15.3-cü, 21.2.1-ci, 22.4-cü və 24.3-cü maddələrində göstərilən hallardan başqa, informasiya əldə olunmasının zəruriliyini əsaslandırmağa borclu deyildir.

15.6. Yazılı sorğu fiziki şəxs və ya hüquqi şəxsin rəhbəri, yaxud onların səlahiyyətli nümayəndəsi tərəfindən imzalanır.

15.7. Yazılı sorğunu qəbul etməkdən imtina qadağandır.

Maddə 16. İnformasiya sorğusunun icra olunma üsulları

16.1. İnformasiya sahibi sorğuda tələb olunan informasiyanı aşağıdakı üsullarla icra edir:

16.1.1. elektron informasiya daşıyıcısında yazmaqla və ya sorğuda göstərilən elektron poçt ünvanı üzrə göndərməklə;

16.1.2. sənədin surətini və ya sənəddən çıxarışı sorğuçuya bilavasitə təqdim etməklə və ya onun poçt ünvanına göndərməklə;

16.1.3. telefaksla;

16.1.4. şifahi formada;

16.1.5. informasiya ilə tanış olmaq üçün ayrılmış yerə girməyə icazə verməklə;

16.1.6. informasiya daşıyıcısının növünü nəzərə almaqla başqa üsullarla.

16.2. İnformasiya sorğusu yalnız aşağıdakı hallarda şifahi cavablandırılır:

16.2.1. vəzifəli şəxslərə bilavasitə müraciət edildikdə;

16.2.2. informasiya sorğusu üzrə məlumatlar soruşulduqda;

16.2.3. informasiya sahibində sorğuçunu maraqlandıran məlumatın olub-olmadığı öyrənildikdə.

16.3. Sənədin surətini çıxararkən onun əslinə ziyan vurulacağı təqdirdə informasiya sahibi:

16.3.1. əlyazması və ya çap məhsulu ilə tanış olmaq;

16.3.2. audio materialları dinləmək, audiovizual materialları seyr etmək və qeydlər götürmək üçün sorğuçuya şərait yaratmalıdır.

16.4. Vəzifəli şəxs informasiya sorğusuna şifahi şəkildə cavab verdikdə sənədi oxumağa borclu deyildir.

16.5. Sorğu edilən informasiya bir neçə dildə mövcud olduqda, sənəd sorğuda üstünlük verilən dildə təqdim edilir.

Maddə 17. İnformasiya sahibinin sorğuçuya kömək göstərmək vəzifəsi

17.1. İnformasiya sahibi informasiyanın əldə olunmasının şərtlərini, qaydalarını və üsullarını sorğuçuya anlaşıqlı şəkildə çatdırmalıdır.

17.2. İnformasiya sahibi sorğu edilən informasiyaya malik olmadıqda onun mövcud ola biləcəyi yeri tapmaqda sorğuçuya kömək göstərməlidir.

17.3. Sorğuda hansı informasiyanın əldə olunması və ya bu informasiyanın hansı formada təqdim edilməsi aydın göstərilməyibsə, vəzifəli şəxs bunu dəqiqləşdirmək üçün sorğuçu ilə bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada əlaqə yaratmalıdır.

17.4. Savadsızlığı, yaxud fiziki çatışmazlığı üzündən yazılı sorğu ilə müraciət edə bilməyənlərin şifahi sorğusu informasiya sahibinin vəzifəli şəxsləri tərəfindən adları və soyadları, tutduqları vəzifə göstərilməklə yazılı şəkildə tərtib edilir və tarixi göstərilməklə qeydə alınır.

Maddə 18. İnformasiya sorğusunun qeydə alınması

18.1. İnformasiya sahibi informasiya sorğusunu daxil olduğu gün qeydə alır və bu Qanunun 12-ci maddəsində göstərilən reyestrə bu Qanunun 15.1-ci maddəsində sadalanan məlumatları daxil edir.

18.2. İnformasiya sorğusu aşağıdakı hallarda qeydə alınmır və ona yazılı cavab verilmir:

18.2.1. sorğu anonimdirsə;

18.2.2. sorğu şifahi formada verilmişsə.

18.3. Hüquqi şəxslərin firma nişanları olan blankda göndərildiyi, yaxud fiziki şəxsin əlaqə məlumatlarından ən azı birinin göstərildiyi hallarda sorğu anonim sayılmır.

Maddə 19. İnformasiya sorğusunun öyrənilməsi

19.1. Sorğu informasiya sahibinin vəzifəli şəxsi tərəfindən diqqətlə öyrənilir. Bu məqsədlə:

19.1.1. sorğunun bu Qanunun tələblərinə uyğun tərtib olunub-olunmadığı;

19.1.2. tələb olunan informasiyanın informasiya ehtiyatlarında olub-olmadığı;

19.1.3. tələb olunan informasiya informasiya ehtiyatlarında yoxdursa, sorğunun hara göndəriləcəyi;

19.1.4. tələb olunan informasiya informasiya ehtiyatlarında varsa, onun əldə olunması məhdudlaşdırılan informasiyaya aid olub-olmadığı;

19.1.5. tələb olunan informasiya açıqdırsa, amma alınması qanunla məhdudlaşdırılan informasiyanın tərkibinə daxildirsə, həmin informasiyanın ayrılıb verilmə imkanları;

19.1.6. tələb olunan informasiyanın sorğuda göstərilən formada verilməsinin mümkün olub-olmadığı;

19.1.7. informasiyanın ödənişli, ödənişsiz və ya güzəştli şərtlərlə təqdim olunması dəqiqləşdirilir və araşdırmanın nəticəsi barədə qərar qəbul edilir.

Maddə 20. Araşdırmanın nəticəsi barədə qərar

20.1. İnformasiya sahibinin vəzifəli şəxsi araşdırmanın nəticəsindən asılı olaraq aşağıdakı qərarlardan birini qəbul edir:

20.1.1. sorğunun icrasından imtina edir;

20.1.2. sorğunun icrasını təmin edir;

20.1.3. sorğunu aidiyyəti informasiya sahibinə göndərir.

Maddə 21. İnformasiya sorğusunun icra edilməsindən imtina

21.1. İnformasiya sahibi aşağıdakı hallarda sorğunun icrasından imtina edir:

21.1.1. sorğu əldə edilməsi qanunla məhdudlaşdırılan informasiyaya aid olduqda, yaxud sorğuçunun bu informasiyanı əldə etməyə səlahiyyəti çatmadıqda və ya bu Qanunla tələb edildiyi hallarda, sorğuçu şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd təqdim etmədikdə;

21.1.2. informasiya sahibi sorğulanan informasiyaya malik olmadıqda və yaxud həmin informasiyanın sahibini müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkəndə;

21.1.3. sorğuçunun hansı informasiyanı əldə etmək istədiyini aydınlaşdırmaq mümkün olmadıqda.

21.2. İnformasiya sahibi aşağıdakı hallarda sorğunun icrasından imtina edə bilər:

21.2.1. sorğuçuya artıq belə bir informasiya verilibsə və sorğuda informasiyanı təkrar əldə etmək zərurəti əsaslandırılmayıbsa;

21.2.2. bu Qanunun 9.1.2-ci və 9.3-cü maddələrində nəzərdə tutulan hüquqi və fiziki şəxslərdən sorğulanan informasiya bu Qanunun 9.1.2-ci və 9.3-cü maddələrində göstərilən vəzifələrin yerinə yetirilməsinə aid deyilsə;

21.2.3. sorğu edilən informasiyanın həcmi iri olduğundan sorğunun icrası informasiya sahibinin üzərinə qoyulmuş ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsinə ciddi maneə yaradırsa və ya əsassız böyük məsrəflərə səbəb olursa;

21.2.4. sorğunun icrasını bir dəfəyə təmin etmək mümkün deyilsə;

21.2.5. sorğunun icrası informasiyanın sistemləşdirilməsini, təhlil edilməsini və ya sənədləşdirilməsini tələb edərsə.

21.3. İnformasiya sorğusunun təmin edilməsindən imtina barədə cavab Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin müvafiq maddələri də göstərilməklə, aydın və əsaslandırılmış şəkildə tərtib edilməli, həmçinin burada sorğuçunun cavabdan məhkəməyə şikayət etmək hüququnun olduğu öz əksini tapmalıdır.

Maddə 22. İnformasiya sorğusunun təmin edilməsi

22.1. İnformasiya sahibi bu Qanunun 14.1-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq informasiyanın əldə olunmasına şərait yaradır, yaxud informasiyanı sorğuçuya təqdim edir.

22.2. Tələb olunan informasiya əldə olunması qanunla məhdudlaşdırılan sənədin tərkibinə daxildirsə, onun ancaq açıq hissəsi təqdim oluna bilər.

22.3. Natamam və ya qeyri-dəqiq informasiya təqdim edən informasiya sahibi sorğuçunun əsaslandırılmış tələbi üzrə informasiyaya ödənişsiz əlavələr edərək onu sorğuçuya çatdırmalıdır.

22.4. İnformasiyanın rəsmi təsdiq edilərək verilməsi sorğuçunun hüquq və azadlıqlarının həyata keçirilməsi və ya vəzifəsinin icrası üçün tələb olunursa, informasiya sahibi həmin informasiyanı, o cümlədən açıqlanmış informasiyanı rəsmi təsdiqlə birlikdə verməlidir.

Maddə 23. İnformasiya sorğusunun aidiyyəti üzrə göndərilməsi

23.1. Sorğu edilən informasiya informasiya sahibində yoxdursa, o, aidiyyəti informasiya sahibini müəyyənləşdirməli və informasiya sorğusunu ləngitmədən, lakin 5 iş günündən gec olmayaraq ona göndərməli, bu barədə sorğuçuya məlumat verməlidir.

23.2. Bu Qanunun 9.1.2-ci və 9.3-cü maddələrində nəzərdə tutulan informasiya sahibləri sorğunu aidiyyəti üzrə göndərməyə bilərlər, bu şərtlə ki, sorğu edilən informasiyanın onlarda olmadığı barədə ləngitmədən, lakin 5 iş günündən gec olmayaraq sorğuçuya məlumat versinlər.

Maddə 24. İnformasiya sorğusunun icra müddəti

24.1. İnformasiya sorğusu ən qısa müddətdə, lakin 7 iş günündən gec olmayaraq icra edilir.

24.2. Bu müddətdə həmin informasiya öz operativliyini itirərsə, sorğuya dərhal, bu mümkün olmadıqda isə 24 saatdan gec olmayaraq cavab verilməlidir.

24.3. İnsan həyatı, sağlamlığı, yaxud şəxsin azadlığı üçün real təhlükə yarandığı hallarda axtarılması və hazırlanması müəyyən vaxt tələb edən informasiya 48 saat ərzində (bayram və istirahət günləri istisna olmaqla) təqdim edilir.

24.4. Əgər sorğu natamam və ya qeyri-dəqiq tərtib olunubsa, vəzifəli şəxs müəyyən edilmiş çatışmazlıqlar barədə sorğuçuya 5 iş günü ərzində məlumat verir.

24.5. İnformasiya sorğusunun bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş icra müddəti sorğunun qeydə alındığı günün sonrakı iş günündən hesablanır.

24.6. Bu Qanunun 24.4-cü maddəsində göstərilən hallarda sorğunun icra müddəti çatışmazlıqlar aradan qaldırıldıqdan sonra yenidən təqdim edildiyi günün sonrakı iş günündən, bu Qanunun 23.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan hallarda isə sorğunun baxılma müddəti ilk daxil olduğu tarixdən deyil, göndərildiyi müvafiq informasiya sahibinə daxil olduğu günün sonrakı iş günündən hesablanır.

Maddə 25. İnformasiya sorğusunun icra müddətinin uzadılması

25.1. İnformasiya sahibi həddən çox sorğu aldıqda və bu səbəbdən informasiyanı hazırlamaq üçün əlavə vaxt tələb olunduqda və ya sorğunun mahiyyətini dəqiqləşdirmək, yaxud informasiyanın aydınlaşdırılması üçün çoxsaylı sənədləri araşdırmaq lazım gəldikdə, o, bu Qanunla nəzərdə tutulmuş icra müddətini əlavə olaraq 7 iş günü də uzada bilər.

25.2. İnformasiya sahibi sorğuçuya müddətin uzadıldığı barədə səbəblərini göstərməklə 5 iş günü ərzində məlumat verir.

Maddə 26. İnformasiyanın əldə olunmasına görə ödəniş

26.1. Sorğuçu informasiya ilə tanış olduqda, əllə üzünü köçürdükdə və ya öz texniki imkanlarından istifadə edərək surətini çıxardıqda, habelə texniki kömək göstərilməyən digər hallarda informasiyanın əldə olunmasına görə haqq ödəmir.

26.2. İctimai informasiyaların əldə edilməsinə görə ödəniş tələb olunmur.

26.3. İnformasiya xidməti üçün haqq alınabilir, bu şərtlə ki, ödəniş məbləği informasiyanın hazırlanması və təqdim edilməsi üçün çəkilən xərcdən artıq olmasın.

26.4. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı İnformasiya Məsələləri üzrə müvəkkillə razılaşdırmaq şərti ilə:

26.4.1. haqq ödənilməklə göstərilən informasiya xidmətlərinin siyahısını;

26.4.2. informasiyanın hazırlanıb təqdim olunmasına görə ödəniş qaydalarını;

26.4.3. informasiyanın haqqı qabaqcadan ödənilməklə təqdim edilmə hallarını;

26.4.4. ödəniş zamanı edilə biləcək güzəştin şərtlərini;

26.4.5. bu Qanunun 14.4-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş hallardan başqa, müqavilə yolu ilə informasiya sorğusunun təmin edilmə şərtlərini və qaydalarını müəyyənləşdirir.

Maddə 27. İnformasiya sorğusunun icra olunmuş sayılması

27.1. Aşağıdakı hallarda informasiya sorğusu icra olunmuş sayılır:

27.1.1. informasiya sorğuçuya bu Qanunla nəzərdə tutulmuş formada və üsulla təqdim edildikdə;

27.1.2. informasiya sorğusu aidiyyəti üzrə göndərildikdə və sorğuçuya bu barədə məlumat verildikdə;

27.1.3. açıqlanmış informasiya ilə tanış olma imkanları sorğuçuya izah edildikdə;

27.1.4. informasiya sorğusunun icrasından imtina barədə sorğuçuya əsaslandırılmış cavab verildikdə.

Maddə 28. İnformasiya sorğusunun icrasının və icrasından imtinanın qeydə alınması

28.1. İnformasiya sorğusunun icrası və icrasından imtina reyestrədə qeydə alınır.

28.2. İnformasiya sorğusu icra olunduqda və ya icrasından imtina edildikdə reyestrə aşağıdakı məlumatlar daxil edilir:

28.2.1. sorğunun icrasına məsul olan vəzifəli şəxsin adı və soyadı;

28.2.2. surəti, tərcüməsi və ya çıxarışları verilmiş sənədlərin rekvizitləri;

28.2.3. sorğunun icra edildiyi və ya icrasından imtina edildiyi tarix;

28.2.4. sorğunun icrasından imtina üçün bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş əsaslar.

IV fəsil

İnformasiyanın açıqlanması

Maddə 29. İnformasiya sahibinin informasiyanı açıqlamaq vəzifəsi

29.1. İnformasiya sahibi cəmiyyətin maraqlarını daha asan və daha operativ şəkildə təmin etmək, çoxsaylı informasiya sorğularını azaltmaq məqsədilə malik olduğu, ictimai vəzifələrin yerinə yetirilməsi nəticəsində yaradılmış, yaxud əldə olunmuş aşağıdakı informasiyaları açıqlamalıdır:

29.1.1. ümumiləşdirilmiş statistik məlumatlar, o cümlədən cinayətlərin və inzibati xətalərin ümumiləşdirilmiş statistikasını;

29.1.2. büdcə proqnozları;

29.1.3. dövlət orqanlarının struktur bölmələri haqqında əsasnamələr;

29.1.4. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin fəaliyyətləri ilə bağlı hazırlanmış təlimatlar;

29.1.5. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin ştat cədvəlləri, həmin idarələrdə çalışan vəzifəli şəxslərin adları, soyadları, telefon nömrələri, elektron poçt ünvanları, həmçinin onların təhsili və ixtisasları barədə məlumatlar;

29.1.6. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin fəaliyyəti barədə hesabatlar;

29.1.7. ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin rəhbər orqanlarında çalışanların adları və soyadları, elektron poçt ünvanları;

29.1.8. dövlət və bələdiyyə satınalmalarının şərtləri, nəticəsi, eləcə də dövlət və bələdiyyə əmlakının satılması, onun üzərində əmlak hüquqlarının dəyişməsi barədə məlumatlar;

29.1.9. bu Qanunun 9.1-ci maddəsi ilə müəyyənləşdirilən informasiya sahiblərinin aldıkları kreditlər, qrantlar onların şərtləri və istifadəsi haqqında məlumatlar;

29.1.10. normativ hüquqi aktların layihələri – razılaşdırmaya və ya təsdiq olunmağa göndərildiyi andan;

29.1.11. normativ hüquqi aktlar – qüvvəyə mindiyi gündən;

29.1.12. ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin fəaliyyətinə dair hesabatlar, onların gəlirləri və xərcləri barədə məlumatlar;

29.1.13. dövlət büdcəsinin və icmal büdcənin icrası barədə hesabatlar;

29.1.14. ətraf mühitin vəziyyətinə, ətraf mühitə ziyan vurulmasına və təhlükəli ekoloji təsirlərə dair məlumatlar;

29.1.15. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin əmr, sərəncam və qərarları – əmr, sərəncam və qərarlar qüvvəyə mindiyi gündən;

29.1.16. dövlətin ictimai əhəmiyyətli konsepsiyalarının, inkişaf planlarının və proqramlarının layihələri – təsdiq olunmağa təqdim ediləndək;

29.1.17. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin vakansiyaları haqqında məlumatlar;

29.1.18. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin mal və xidmətlərinə dair məlumatlar;

29.1.19. dövlət orqanları və bələdiyyələr tərəfindən təsis edilmiş və ya onların iştirakı ilə fəaliyyət göstərən özəl hüquqi şəxslərə dövlət büdcəsindən verilmiş vəsaitdən və ya onlara ayrılmış əmlakdan istifadəyə dair məlumatlar;

29.1.20. kütləvi tədbirlərin proqramları;

29.1.21. dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin göstərdikləri xidmətlə bağlı dəyişikliklərə dair məlumatlar – bu dəyişikliyin edilməsinə ən gec on gün qalanadək;

29.1.22. dövlət və bələdiyyə orqanları rəhbərlərinin qəbul saatları barədə məlumatlar;

29.1.23. dövlət və bələdiyyə müəssisələrində qüvvədə olan əmək haqqı dərəcələri, əməyin ödənilməsinə dair təlimatlar, habelə əlavə haqların ödənilməsi qaydaları və xüsusi güzəştlər barədə məlumatlar;

29.1.24. ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslərin, həmçinin, normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə xidmət göstərən özəl hüquqi və fiziki şəxslərin bu funksiyaların yerinə yetirilməsi ilə bağlı malik olduqları informasiyalar;

29.1.25. əmtəə bazarında hökmran mövqə tutan, xüsusi və ya müstəsna hüquqa və yaxud təbii inhisara malik olan hüquqi şəxslər – malların və xidmətlərin təklif edilməsi şərtlərinə və onların qiymətlərinə, həmin şərtlərdə və qiymətlərdə dəyişikliklərə aid informasiyalar – şərtlərin təklif edilməsinə və ya həmin şərtlərdə və qiymətlərdə dəyişiklik edilməsinə azı 30 gün qalmış;

29.1.26. tamamilə və ya qismən dövlət mülkiyyətində, yaxud asılılığında olan qeyri-kommersiya təşkilatlarına, büdcədən kənar fondlara, həmçinin dövlətin üzv olduğu və ya iştirak etdiyi kommersiya birliklərinə dövlət büdcəsindən verilmiş vəsaitdən və ya onlara ayrılmış əmlakdan istifadəyə aid informasiyalar;

29.1.27. əhaliyə göstərilən ictimai xidmətlər haqqında, habelə xidmət göstərilməsi zamanı onların qiymətlərində edilən dəyişikliklər barədə məlumatlar – bu dəyişikliklər edilənədək;

29.1.28. məhkəmə aktları;

29.1.29. qanunla nəzərdə tutulduğu həddə dövlət reyestrləri haqqında məlumatlar;

29.1.30. informasiya sahiblərinin reyestri;

29.1.31. ictimai rəy sorğusunun nəticələri;

29.1.32. informasiya sahibinin mülkiyyəti və mülkiyyət öhdəliyi haqqında məlumatlar;

29.1.33. dövlət sirri təşkil edən məlumatların siyahısı;

29.1.34. açıqlanması xüsusi qanunla, beynəlxalq müqavilələrlə və ya onların əsasında qəbul edilən normativ aktlarla müəyyənləşdirilən informasiyalar, yaxud informasiya sahibinin açıqlanmasını zəruri saydığı digər məlumatlar.

29.2. Bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyalar bu Qanunun 22.4-cü maddəsində nəzərdə tutulan hallardan başqa, informasiya sorğusunun predmeti ola bilməz.

Maddə 30. İnformasiyanın açıqlanması üsulları

30.1. Bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyalar İnternet informasiya ehtiyatlarında açıqlanmalıdır.

30.2. Bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyalar həmçinin:

30.2.1. kütləvi informasiya vasitələrində;

30.2.2. rəsmi nəşrlərdə;

30.2.3. kitabxanalarda, ictimai informasiya mərkəzlərində, kütləvi istifadənin mümkün olduğu digər yerlərdə sənədlərlə tanış olmaq üçün şərait yaradılması yolu ilə;

30.2.4. qanunvericilikdə nəzərdə tutulan başqa üsullarla açıqlana bilər.

Maddə 31. İnformasiyanın açıqlanması üsulunun seçilməsi

31.1. İnformasiya sahibi ictimai informasiyanı elə üsulla açıqlamalıdır ki, bu informasiya ehtiyacı olan hər kəsə mümkün qədər tez çatsın.

31.2. İctimai informasiyanın açıqlanması üsulu xüsusi qanunla və ya beynəlxalq müqavilələrlə nəzərdə tutulubsa, onda ictimai informasiya açıqlanarkən həmin qanunla və ya beynəlxalq müqavilə ilə nəzərdə tutulan üsul tətbiq olunur. Əgər həmin vəzifə, həmçinin, bu Qanunun 29.1-ci maddəsinin tələblərindən irəli gəlsə, ictimai informasiya İnternet informasiya ehtiyatlarına da daxil edilir.

31.3. İnformasiya sahibi insanların həyatı, sağlamlığı və əmlakı, yaxud ətraf mühit üçün yaranan təhlükə, ictimaiyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən digər hadisələr və faktlar barədə informasiyanı, həmin təhlükənin qarşısını almaq və onun mümkün olan nəticələrini azaltmaq məqsədilə dövrü mətbuatda, teleradio verilişlərində və İnternet informasiya ehtiyatlarında təcili surətdə açıqlamalıdır.

Maddə 32. İnternet informasiya ehtiyatlarının yaradılması vəzifəsi

32.1. Dövlət orqanları və bələdiyyələr bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyaları açıqlamaq üçün İnternet informasiya ehtiyatları yaradırlar.

32.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları onların tabeliyində olan dövlət orqanlarının İnternet informasiya ehtiyatları formalaşdırmalarına şərait yaratmalıdırlar. Bu məqsədlə sahə (korporativ), regional və s. formada İnternet informasiya ehtiyatları yaradıla bilər.

32.3. Bu Qanunun 9.1.2-ci və 9.3-cü maddələrində göstərilən informasiya sahibləri ictimai informasiyaları açıqlamaq məqsədilə İnternet şəbəkəsində ayrı-ayrılıqda və ya birgə informasiya ehtiyatları yarada bilərlər.

32.4. Dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin İnternet informasiya ehtiyatlarının yaradılması formaları və qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Maddə 33. İnternet informasiya ehtiyatlarına verilən tələblər

33.1. Bu Qanunun 9.1-ci maddəsində göstərilən informasiya sahibləri:

33.1.1. İnternet informasiya ehtiyatları ilə tanış olmaq imkanları barədə məlumatı əks etdirən müvafiq ünvanları və ya onlara edilən dəyişiklikləri kütləvi informasiya vasitələrində açıqlamaq yolu ilə ictimaiyyətə çatdırırlar;

33.1.2. İnternet informasiya ehtiyatlarında ən yeni və aktual informasiyaları yerləşdirirlər;

33.1.3. köhnəlmiş, natamam, qeyri dəqiq və ya çəşqinlik yaradan informasiyaları İnternet informasiya ehtiyatlarında yerləşdirməkdən imtina edirlər;

33.1.4. İnternet informasiya ehtiyatlarının etibarlı fəaliyyətini təmin edirlər.

33.2. İnformasiya sahibi İnternet informasiya ehtiyatlarında sənədin yerləşdirildiyi vaxtı və digər üsullarla açıqlanması tarixini göstərməlidir.

33.3. Bu Qanunun 9-cu maddəsində göstərilən informasiya sahibləri İnternet informasiya ehtiyatlarında yerləşdirilən ictimai informasiyaların tez və asan əldə edilməsi üçün şərait yaratmalıdırlar.

V fəsil

İnformasiyanın xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulması

Maddə 34. İnformasiyanın təsnifatı

34.1. Əldə olunma növünə görə informasiya ümumi istifadə üçün açıq və alınması məhdudlaşdırılan informasiyalara bölünür.

34.2. Azərbaycan Respublikasının qanunu ilə əldə olunması məhdudlaşdırılmayan informasiyalar açıq informasiyalar sayılır.

34.3. Əldə edilməsi qanunla məhdudlaşdırılan informasiyalar hüquqi rejiminə görə məxfi və gizli (konfidensial) olur.

34.4. Dövlət sirri məxfi, vətəndaşların, mülkiyyət növündən asılı olmayaraq yaradılmış idarə, müəssisə və təşkilatların, digər hüquqi şəxslərin qanuni maraqlarının qorunması məqsədilə əldə olunmasına məhdudiyət qoyulan peşə (həkim, vəkil, notariat), kommersiya, istintaq və məhkəmə sirləri, habelə fərdi məlumatlar konfidensial xarakter daşıyır.

Maddə 35. İnformasiyanın xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab edilməsinin əsasları

35.1. İnformasiya sahibi informasiyanın əldə olunmasına məhdudiyət qoymaq yolu ilə onu xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab edə bilər.

35.2. İnformasiya sahibi aşağıdakı informasiyaları bu Qanunda göstərilən müddət ərzində xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab etməlidir:

35.2.1. cinayət işi və ya inzibati xətalər haqqında iş üzrə toplanmış informasiya – iş məhkəməyə verilənədək və ya işin icraatına xitam verilməsi barədə qərar qəbul edilənədək;

35.2.2. dövlət nəzarəti gedişində toplanan informasiya – həmin məsələ üzrə qərar qəbul edilənədək;

35.2.3. vaxtından əvvəl açıqlanması dövlət siyasətinin formalaşdırılmasına, inkişafına və müvəffəqiyyətlə başa çatdırılmasına mane olan və ya mane ola bilən informasiya – prosesin başa çatması barədə razılışma əldə edilənədək;

35.2.4. vaxtından əvvəl açıqlanması dövlət orqanı tərəfindən testləşdirmə və ya maliyyə yoxlamasının səmərəliliyinə ciddi təhlükə yaradacaq və ya təhlükə yarada biləcək informasiya - test və ya maliyyə yoxlaması başa çatanədək;

35.2.5. vaxtından əvvəl açıqlanması dövlət orqanında fikir mübadiləsini, məsləhətləşmə prosesini pozacaq və ya poza biləcək informasiya – son qərar qəbul edilənədək;

35.2.6. vaxtından əvvəl açıqlanması dövlət orqanının iqtisadi, pul-kredit və ya maliyyə siyasətinin həyata keçirilməsinə mənfi təsir göstərə bilən informasiya – iqtisadi, pul-kredit və ya maliyyə fəaliyyəti ilə bağlı konkret əməliyyat başa çatanədək;

35.2.7. ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə əngəl törədəcək və ya törədə biləcək informasiya – məhkəmə qərarı qəbul edilənədək;

35.2.8. xarici ölkələrdən və ya beynəlxalq təşkilatlardan daxil olan sənədlər – sənədin açıqlanması üçün qarşılıqlı razılıq əldə edilənədək;

35.2.9. ətraf mühit üçün təhlükə yaradacaq və ya yarada biləcək, ətraf mühitin komponentlərinə zərər vuracaq və ya zərər vura biləcək informasiya – bu təhlükəni törədən səbəblər aradan qalxanədək;

35.2.10. açıqlanması informasiya sahibinin qanuni maraqlarına ziyan vurursa, yaxud ictimai funksiyaları yerinə yetirən özəl hüquqi şəxslərlə bağlanan müqavilədə informasiyanın xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulması qeyd olunubsa – texniki həllər barədə informasiya.

35.3. İnformasiya sahibləri əsaslandırdıqları hallarda aşağıdakı informasiyaları xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab edə bilirlər:

35.3.1. bu Qanunun 9.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan informasiya sahiblərinin əmr, sərəncam və qərarlarının layihələri – əmr, sərəncam və qərarlar qəbul edilməyə təqdim olunanədək;

35.3.2. bu Qanunun 9.3-cü maddəsində göstərilən hüquqi şəxslərin bu Qanunun 9.3.1-ci və 9.3.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan vəzifələrin yerinə

yetirilməsinə dair aktları və onlara aid sənədlər – bu aktlar qəbul edilənədək və ya imzalananaədək.

35.4. Bu Qanunun 35.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş informasiyalar o halda xidməti istifadə üçün nəzərdə tutula bilər ki, informasiyanın yayılmasından dəyə biləcək ziyan həmin informasiyaya olan ictimai marağı üstələsin.

Maddə 36. İnformasiyanın xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab edilməsi qaydası

36.1. Xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulan sənədlərin və (və ya) onların saxlandığı qovluğun üzərinə “Xidməti istifadə üçün” qeydi yazılır. Fərdi məlumatları əks etdirən sənədlərin və (və ya) onların saxlandığı qovluğun üzərində “Xidməti istifadə üçün. Fərdi məlumatlar” qeydi aparılır.

36.2. Hər iki halda sənədlərin və (və ya) onların saxlandığı qovluğun üzərində məhdudiyyətin qüvvəyə mindiyi və qüvvədən düşdüyü tarix göstərilməlidir.

Maddə 37. İnformasiyanın xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab edilməsinə qoyulan məhdudiyyətlər

37.1. Bu Qanunun 9.1-ci maddəsində göstərilən informasiya sahibləri aşağıdakı informasiyaları xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab edə bilməzlər:

37.1.1. ictimai rəy sorğusunun nəticələri;

37.1.2. ümumiləşdirilmiş statistik məlumatlar;

37.1.3. iqtisadi və sosial yönümlü proqnozlar;

37.1.4. vətəndaşların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükə yaradan fəvqəladə hadisələr, təbii fəlakətlər və qəzalar barədə;

37.1.5. ekologiyanın, səhiyyənin, demoqrafiyanın, təhsilin, mədəniyyətin, iqtisadiyyatın, o cümlədən nəqliyyatın və kənd təsərrüfatının, habelə cinayətkarlığın vəziyyəti haqqında;

37.1.6. informasiya sahibinin fəaliyyəti haqqında hesabatlar, o cümlədən vəzifələrin yerinə yetirilməsinin keyfiyyəti və buraxılan nöqsanlar barədə;

37.1.7. dövlətin vətəndaşlara, vəzifəli şəxslərə, mülkiyyət növündən asılı olmayaraq hüquqi şəxslərə verdiyi imtiyazlar, güzəştlər və kompensasiyalar haqqında;

37.1.8. Azərbaycan Respublikasının ali vəzifəli şəxslərinin sağlıq durumu haqqında;

37.1.9. dövlət hakimiyyəti orqanları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən qanunçuluğun pozulması faktları;

37.1.10. fərdi məlumatlar istisna olmaqla, dövlət və bələdiyyə qulluqçularının, o cümlədən ictimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi və fiziki şəxslərin işgüzar nüfuzunun ləkələnməsi barədə;

37.1.11. dövlət orqanlarındakı və bələdiyyələrdəki vakansiyalar haqqında;

37.1.12. büdcə vəsaitlərindən istifadə və ölkənin iqtisadi durumu haqqında;

37.1.13. dövlət orqanlarında və bələdiyyələrdə çalışan qulluqçuların vəzifə təlimatları;

37.1.14. dövlətin qiymətli metal və valyuta ehtiyatları barədə;

37.1.15. normativ hüquqi aktlar;

37.1.16. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin açıq iclaslarının protokolları və stenoqramları;

37.1.17. qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarları;

37.1.18. dövlət sirri təşkil edən məlumatların siyahısı;

37.1.19. qrantlar haqqında;

37.1.20. informasiya sahibinin mülkiyyəti və mülkiyyət öhdəlikləri haqqında;

37.1.21. dövlət nəzarətinin həyata keçirilməsi və ya intizam qaydasında qəbul edilmiş əmr, sərəncam və qərarlar;

37.1.22. istehlakçıların qanuni maraqlarının müdafiəsi ilə bağlı olaraq malların və xidmətlərin keyfiyyəti haqqında;

37.1.23. məlumatın açıqlanması dövlətin müdafiəsinə və təhlükəsizliyinə xələl gətirmirsə, dövlət orqanları və bələdiyyələr tərəfindən aparılan, yaxud sifariş verilən tədqiqatların və təhlillərin nəticələri barədə;

37.1.24. ətraf mühitə, insanların sağlamlığına təsir edən və ya təsir edəcək fəaliyyət nəticəsində ətraf mühitin komponentlərində baş verən və ya baş verə biləcək dəyişikliklər, onların qiymətləndirilməsi, ətraf mühitin mühafizəsi və səmərəli istifadəsinə yönəldilmiş tədbirlər və xərclər barədə;

37.1.25. reyestrdə qeydə alınmayan daxili sənədlər – təbrik məktubları, zəmanətlər, memorandumlar, kütləvi tədbirlərin proqramları, müxtəlif statistik hesabatlar.

37.2. Bu Qanunun 9.3.1-ci maddəsində göstərilən hüquqi şəxslər malların və xidmətlərin təklif edilməsi şərtlərinə və qiymətlərinə, həmin şərtlərdə və qiymətlərdə dəyişikliklərə dair informasiyaları, bu Qanunun 9.3.2-ci maddəsində göstərilən hüquqi və fiziki şəxslər isə dövlət və ya bələdiyyə büdcəsindən verilmiş vəsaitdən və ya onlara ayrılmış əmlakdan istifadəyə dair informasiyaları xidməti istifadə üçün məhdudlaşdırma bilməzlər.

Maddə 38. Fərdi məlumatlar

38.1. Əldə olunmasına məhdudiyətlər qoymaqla fərdi məlumatları xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab etmək olar.

38.2. Fərdi məlumatlar şəxsi və ailə həyatına dair məlumatların məcmusudur. Əldə olunmasına məhdudiyətlər qoyulan şəxsi həyata dair məlumatlar aşağıdakılardır:

38.2.1. qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada qeydə alınan özəl hüquqi şəxslərdə, üzvlüyə dair məlumatlar istisna olmaqla, siyasi baxışları, dini etiqadları və dünya görüşlərini əks etdirən məlumatlar;

38.2.2. etnik mənşə və ya irqi mənsubiyyət haqqında məlumatlar;

38.2.3. cinayət işləri və ya digər hüquq pozuntularına dair işlər üzrə icraatın gedişində toplanmış informasiyalar – açıq məhkəmə iclasınadək və ya hüquq pozuntusuna dair məhkəmə qərarı çıxarılanadək, yaxud insanların mənəviyyəti, şəxsi və ailə həyatının müdafiəsi, yetkinlik yaşına çatmayanın, zərərcəkənin və ya şahidin mənafeyi, yaxud ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsi üçün tələb edilən hallarda;

38.2.4. sağlamlıq vəziyyəti haqqında məlumatlar;

38.2.5. şəxslərin özəl xüsusiyyətləri, qabiliyyətləri və xarakterlərinin digər cizgiləri haqqında məlumatlar;

38.2.6. sosial yardım və sosial xidmətlər göstərilməsinə dair vəsatətlər barəsində məlumatlar;

38.2.7. ruhi və fiziki əzablara dair məlumatlar;

38.2.8. vergi ödənişləri üzrə borclar istisna olmaqla, vergitutma ilə əlaqədar məlumatlar.

38.3. Əldə olunmasına məhdudiyətlər qoyulan ailə həyatına dair məlumatlar aşağıdakılardır:

38.3.1. cinsi həyat haqqında məlumatlar;

38.3.2. vətəndaşlıq vəziyyəti aktlarının qeydiyyatı haqqında məlumatlar;

38.3.3. ailə həyatının ayrı-ayrı məqamları haqqında məlumatlar;

38.3.4. övladlığa götürmə ilə bağlı məlumatlar.

38.4. Fərdi məlumatlar alındığı və ya sənədləşdirildiyi gündən onların əldə olunmasına məhdudiyətlər qoyulur.

38.5. İnformasiya sahibi aşağıdakı hallar istisna olmaqla, fiziki şəxslərin sorğuları əsasında onları özləri barəsindəki fərdi məlumatla tanış etməyə borcludur:

38.5.1. yetkinlik yaşına çatmayan şəxsin informasiya ilə tanış olması onun mənşəyi haqqında sirri pozursa;

38.5.2. informasiyanın əldə olunması cinayətin qarşısını almağa, cinayətkarı tutmağa və ya cinayət işində həqiqəti müəyyənləşdirməyə mane olarsa;

38.5.3. digər insanların hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi informasiyanın açıqlanmamasını tələb edirsə;

38.5.4. informasiya dövlət təhlükəsizliyi naminə toplanıbsa.

38.6. Aşağıdakı şəxslər bu maddədə göstərilən fərdi məlumatlarla tanış olmaq və ya onu əldə etmək hüququna malikdirlər:

38.6.1. valideynlər və ya qəyyumlar – yetkinlik yaşına çatmayanlar haqqında məlumatlarla;

38.6.2. qəyyumlar – fiziki cəhətdən qüsurlu şəxslər barədə məlumatlarla;

38.6.3. dövlət və bələdiyyə qulluqçuları – xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı məlumatlarla;

38.6.4. fərdi məlumatlarla işləməyə icazə alanlar – yalnız bu icazədə göstərilən məlumatlarla;

38.6.5. normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, mədəniyyət, səhiyyə və sosial sahələrdə xidmət göstərən özəl hüquqi şəxslərin işçiləri və sahibkarlar – yalnız bu xidmətlərin göstərilməsi üçün zəruri olan həddə informasiyalarla;

38.6.6. fiziki şəxslər – özləri barəsindəki informasiyalarla;

38.7. İnformasiya sahibi fərdi məlumatları əldə edən şəxslərin qeydiyyatını aparmalı, həmin qeydiyyatda informasiya ilə tanışlığın və ya onu əldə etmənin məqsədi, vaxtı və üsulu göstərməlidir.

Maddə 39. Xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulan informasiyanın əldə olunması

39.1. İnformasiya sahibi ictimaiyyətdə maraq doğuran hüquq pozuntusu və ya bədbəxt hadisələrlə bağlı informasiyanı nəticə tam aydınlaşdırılana qədər elə həddə açıqlamalıdır ki, təhqiqatın aparılmasına və ya bədbəxt hadisənin səbəblərinin aydınlaşdırılmasına mane olmasın.

39.2. Bu cür informasiyanın açıqlanma həddinə dair qərar təhqiqatı aparan və ya nəzarəti təşkil edən, yaxud bədbəxt hadisənin səbəblərini aydınlaşdıran vəzifəli şəxs tərəfindən qəbul edilir.

39.3. Bu Qanunun 37-ci maddəsində göstərilən informasiya əldə olunması məhdudlaşdırılan informasiyanın tərkib hissəsinə daxildirsə, o zaman sənədin yalnız əldə olunması məhdudlaşdırılmayan hissəsi açıqlanır.

39.4. Dövlət və bələdiyyə qulluqçuları xidməti vəzifələrini yerinə yetirmələri ilə əlaqədar xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulmuş sənədlərlə işləmək hüququna malikdirlər.

39.5. İnformasiya sahibinin rəhbəri kənar şəxslərə xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulan informasiya ilə işləməyə icazə verə bilər, bu şərtlə ki, həmin informasiya dövlət orqanlarının və bələdiyyələrin maraqlarına ziyan vurmasın.

Maddə 40. İnformasiyanın əldə olunması üzərində məhdudiyətin müddətləri

40.1. Xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulan informasiyaların əldə olunmasına qoyulan məhdudiyət bu məhdudiyəti doğuran səbəblər aradan qalxdıqda, lakin 5 ildən gec olmayan müddətdə götürülür.

40.2. Fərdi məlumatların əldə olunmasına qoyulan məhdudiyət həmin informasiya alınan və ya sənədləşdirilən gündən 75 il müddətində və ya şəxsin vəfatından sonra 30 il müddətində və ya ölüm faktı müəyyənləşdirilməyibsə, həmin şəxsin doğum tarixindən 110 il müddətində qüvvədədir.

40.3. İnformasiyanın əldə olunmasına qoyulan məhdudiyətin qüvvədən düşmüş hesab edilməsi informasiyanın daşıyıcısında və reyestrdə qeyd olunur.

Maddə 41. Xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulan informasiyanın qorunması

41.1. İnformasiya sahibi xidməti istifadə üçün nəzərdə tutulan informasiyanın qorunması üçün inzibati və texniki tədbirlər görür.

41.2. Əldə olunması məhdudlaşdırılan informasiya İnternet informasiya ehtiyatlarına daxil edilibsə, bu zaman onun əldə olunmasını mümkün edən tədbirlər görülməlidir.

VI fəsil

Qanunun icrasına nəzarət

Maddə 42. Qanunun icrasına nəzarət

42.1. Bu Qanunun icrasına nəzarəti:

42.1.1. informasiya sahibinin rəhbəri – xidməti qaydada, yuxarı orqan – tabelik əsasında;

42.1.2. İnformasiya Məsələləri üzrə müvəkkil – bu Qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada həyata keçirir.

Maddə 43. İnformasiya Məsələləri üzrə müvəkkilə aid tələblər

43.1. İnformasiya Məsələləri üzrə müvəkkil (bundan sonra - Müvəkkil) müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təqdim etdiyi 3 namizəd arasından Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən seçilir.

43.2. Ali təhsilli, informasiya sahəsində təcrübəyə və yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı Müvəkkil seçilə bilər.

43.3. Aşağıdakı şəxslər Müvəkkil seçilə bilməzlər:

43.3.1. elmi, pedaqoji və yaradıcılıq fəaliyyəti istisna olmaqla, başqa ödənişli vəzifələrdə çalışan, başqa dövlətin qarşısında öhdəliyi olan şəxslər;

43.3.2. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada məhkumluğu ödənilməmiş və ya məhkumluğu götürülməmiş şəxslər;

43.3.3. fəaliyyət qabiliyyətsizliyi və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli olması məhkəmə tərəfindən təsdiq olunan şəxslər.

43.4. Müvəkkil siyasi fəaliyyətlə məşğul ola, heç bir siyasi partiyayı təmsil edə, heç bir qeyri-hökumət təşkilatının rəhbər orqanlarında vəzifə tuta bilməz.

43.5. Müvəkkil vəzifəyə seçildiyi gündən sonrakı 7 gün ərzində statusuna uyğun olmayan vəzifəni dayandırmalıdır.

43.6. Müvəkkilin səlahiyyət müddəti 5 ildir.

43.7. Müvəkkil bu vəzifəyə dalbadal 2 dəfədən artıq seçilə bilməz.

Maddə 44. Müvəkkilin statusu və Müvəkkil aparatının yaradılması

44.1. Müvəkkil bu Qanunun icrasına nəzarəti həyata keçirmək məqsədi ilə öz aparatını yaradır.

44.2. Müvəkkilin aparatı hüquqi şəxsdir və dövlət büdcəsindən maliyyələşir.

44.3. Müvəkkilin aparatının strukturu, ştat cədvəli və əmək haqqı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyənləşdirilir.

44.4. Müvəkkilin aparatı üzərində Azərbaycan Respublikasının Dövlət gerbi təsvir olunmuş möhür, blank və bank hesablarına malikdir.

44.5. Aparat Müvəkkil tərəfindən təsdiq olunan "İnformasiya Məsələləri üzrə Müvəkkilin aparatı haqqında" Əsasnaməyə uyğun olaraq fəaliyyət göstərir.

Maddə 45. Müvəkkilin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verilməsi

45.1. Müvəkkilin səlahiyyətlərinə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin təşəbbüsü ilə və ya müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təqdimatı əsasında Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin qərarı ilə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

45.1.1. Müvəkkilə aid bu Qanunla müəyyən edilmiş tələblər pozulduqda;

45.1.2. Müvəkkil öz səlahiyyətlərini icra etmək qabiliyyətini itirdikdə;

45.2. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin iclasında aşağıdakı hallar elan edildikdə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri öz sərəncamı ilə Müvəkkilin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verir:

45.2.1. Müvəkkil vəfat etdikdə;

45.2.2. Müvəkkilin barəsində məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş hökmü olduqda;

45.2.3. Müvəkkil vəzifəsindən könüllü şəkildə yazılı istefa verdikdə.

45.6. Müvəkkilin səlahiyyətlərinə vaxtından əvvəl xitam verildikdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı 30 gün müddətində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə yeni Müvəkkilin seçilməsi üçün üç şəxsin namizədliyini təqdim edir. Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi 15 gün müddətində Müvəkkilin seçilməsi ilə bağlı müvafiq qərar qəbul edir.

Maddə 46. Müvəkkilin səlahiyyətləri

46.1. Müvəkkil informasiya sahiblərinin bu Qanunun tələblərindən irəli gələn vəzifələri yerinə yetirmələri üzərində nəzarəti həyata keçirir.

46.2. Müvəkkil şikayət əsasında və ya şəxsi təşəbbüs qaydasında nəzarət icraatı qaldıra bilər.

46.3. Müvəkkil nəzarəti həyata keçirərkən aşağıdakıları aydınlaşdırır:

46.3.1. informasiya sorğusu bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada qeydiyyatla alınmış;

46.3.2. informasiya sorğusu bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada, müddətdə və üsulla təmin edilibmi;

46.3.3. informasiya sorğusunun icrasından imtina bu Qanunun tələblərinə uyğundurmu;

46.3.4. informasiyanın əldə olunmasına qoyulan məhdudiyət bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada müəyyənləşdirilibmi;

46.3.5. informasiya sahibi ictimai informasiyanı açıqlamaq vəzifəsini yerinə yetirirmi;

46.3.6. informasiya sahibi tərəfindən İnternet informasiya ehtiyatlarının yaradılması bu Qanunun tələblərinə cavab verirmi.

Maddə 47. Müvəkkilin vəzifələri

47.1. Müvəkkil:

47.1.1. bu Qanunun müddəalarını ictimaiyyətə çatdırır, informasiya əldə edilməsi ilə bağlı vətəndaşlara hüquqi yardım göstərir;

47.1.2. informasiya sahiblərinə informasiya xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi barədə təkliflər verir;

47.1.3. informasiyanın əldə olunmasını daha səmərəli təmin etmək məqsədilə informasiya sahibləri ilə sıx əməkdaşlıq edir, bu sahədə çalışan kadrların peşəkarlığını artırmaq üçün müxtəlif maarifləndirici tədbirlər həyata keçirir;

47.1.4. daxil olmuş müraciətləri, ərizə və şikayətləri araşdırır, müvafiq göstərişlər verir;

47.1.5. informasiya əldə etmək üçün verilən sorğunun nümunəvi formasını hazırlayır;

47.1.6. bu Qanunun tələblərindən irəli gələn digər vəzifələri yerinə yetirir.

47.2. Müvəkkil nəzarətin nəticələri barədə şikayət verən şəxsə, informasiya sahibinə və ya informasiya sahibinin tabe olduğu yuxarı orqana məlumat verir.

47.3. Nəzarətin nəticələri, həmçinin, Müvəkkilin İnternet informasiya ehtiyatlarında açıqlanır.

Maddə 48. Müvəkkilin hüquqları

48.1. Müvəkkilin hüquqları aşağıdakılardır:

48.1.1. informasiya sahibindən hesabatlar, izahatlar və sənədlər tələb etmək;

48.1.2. informasiya sahibinin daxili istifadə üçün nəzərdə tutulmuş hesab etdiyi sənədlərlə tanış olmaq;

48.1.3. bu Qanunun tələblərinin pozulması ilə bağlı inzibati hüquq pozuntularına dair materialları informasiya sahibinin tabe olduğu yuxarı orqana və ya məhkəməyə göndərmək.

Maddə 49. İnformasiya sorğusunun icrasından imtina edilməsi və ya lazımınca icra olunmaması barədə şikayət

49.1. Sorğuçu sorğunun icrasından imtina edilməsi, yaxud lazımınca icra olunmaması barədə məhkəməyə və ya Müvəkkilə şikayət etmək hüququna malikdir.

49.2. Müvəkkilə göndərilən şikayətdə aşağıdakılar göstərilir:

49.2.1. şikayət ərizəsi ilə müraciət edən şəxsin adı və soyadı;

49.2.2. poçt ünvanı və ya digər əlaqə məlumatları;

49.2.3. informasiya sahibinə təqdim edilən informasiya sorğusunun məzmunu;

49.2.4. informasiya sorğusu barədə informasiya sahibinin yol verdiyi nöqsanlar barədə ətraflı məlumat;

49.2.5. sorğuçunun informasiya sahibinin qeyri-qanuni fəaliyyətini təsdiqləyən dəlilləri.

49.3. Əgər şikayət ərizəsi ilə müraciət edənin fikrincə informasiya sahibi sorğunun icrasından qeyri-qanuni imtina etmişsə, yaxud qeyri-dəqiq və natamam informasiya təqdim etmişsə, bu halda şikayət ərizəsinə yazılı cavabın, yaxud qeyri-dəqiq və ya natamam hesab edilən sənədin surəti də əlavə edilməlidir.

Maddə 50. Şikayət ərizəsinə baxılması

50.1. Müvəkkil şikayət ərizəsi daxil olduğu tarixdən sonrakı 10 iş günü ərzində şikayəti araşdırır, bununla bağlı informasiya sahibinin fəaliyyətinin qanuniliyini yoxlayır və şikayətçiyə cavab verir.

50.2. Əgər şikayət ərizəsi dəqiqləşdirmə tələb edirsə və ya şikayəti araşdırmaq üçün əlavə izahatlar və sənədlər toplamaq lazımdırsa, Müvəkkil, bu

barədə şikayətçiyə yazılı məlumat verməklə, şikayətə baxılması müddətini əlavə olaraq 10 iş günü də uzada bilər.

Maddə 51. Şikayətin təmin edilməsindən imtina

51.1. Müvəkkil aşağıdakı hallarda şikayəti təmin etməkdən imtina edir:

51.1.1. şikayət ərizəsi anonimdirsə;

51.1.2. şikayət konkret informasiya sahibinin fəaliyyəti barədə deyilsə;

51.1.3. şikayət təkrar, əsassız və qərəzlidirsə;

51.1.4. bu iş üzrə məhkəmənin qanuni qüvvəyə minmiş qərarı varsa;

51.1.5. ərizəçi informasiya sahibinin şikayəti aradan qaldırmaq üçün yaratdığı imkanlardan kifayət qədər səmərəli istifadə etməyibsə.

51.2. Bu Qanunun 51.1.1-ci maddəsində göstərilən hallar istisna olmaqla, şikayət ərizəsi ilə müraciət edənə imtina barədə əsaslandırılmış cavab verilir.

Maddə 52. Müvəkkilin göstərişləri

52.1. Nəzarət qaydasında araşdırma zamanı Müvəkkil informasiya sahibinə aşağıdakı hallar üzrə müvafiq göstərişlər verə bilər:

52.1.1. informasiya sorğusunu yerinə yetirməkdən qeyri-qanuni imtina edildikdə;

52.1.2. informasiya sorğusu bu Qanunla nəzərdə tutulmuş müddətdə icra olunmadıqda;

52.1.3. informasiya sorğusunu lazımi şəkildə təmin etmədikdə;

52.1.4. açıqlanması bu Qanunla nəzərdə tutulan ictimai informasiyanı açıqlamadıqda və ya lazımi şəkildə açıqlamadıqda;

52.1.5. İnternet informasiya ehtiyatları yaradılmadıqda və ya lazımi səviyyədə yaradılmadıqda;

52.1.6. həqiqətə uyğun olmayan, qeyri-dəqiq və natamam informasiya verdikdə və sorğuçunun bununla bağlı təkrar müraciətinə əməl etmədikdə;

52.1.7. informasiyanın əldə olunmasına qeyri-qanuni məhdudiyətlər qoyduqda;

52.1.8. əldə olunması bu Qanunla məhdudlaşdırılan informasiyanı açıqladıqda.

52.2. Müvəkkilin göstərişləri bu Qanunda nəzərdə tutulan hallara uyğun olmalı, Müvəkkilin səlahiyyət həddini aşmamalı, Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun şəkildə əsaslandırılmalıdır.

Maddə 53. Müvəkkilin göstərişlərinin icrası

53.1. İnformasiya sahibi Müvəkkilin göstərişlərini aldıqdan sonra 5 iş günü ərzində onun icrası üçün tədbirlər görür və bu barədə Müvəkkilə yazılı şəkildə məlumat verir.

53.2. Müvəkkil informasiya sahibindən aldığı məlumatı özünün İnternet informasiya ehtiyatlarında açıqlayır.

53.3. İnformasiya sahibi Müvəkkilin göstərişlərindən məhkəməyə şikayət vermək hüququna malikdir.

Maddə 54. Müvəkkilin xidməti qaydada nəzarətin təşkilinə dair vəsatəti

54.1. Əgər informasiya sahibi Müvəkkilin göstərişlərini icra etmirsə, o zaman Müvəkkil xidməti qaydada nəzarətin təşkil edilməsi barədə informasiya sahibinin tabe olduğu yuxarı orqan qarşısında vəsatət qaldırır, yaxud toplanmış sənədləri məhkəməyə göndərir.

54.2. Xidməti nəzarəti həyata keçirən yuxarı orqan vəsatəti aldıqdan sonra 15 iş günü ərzində ona baxmalı və nəzarətin nəticələri barədə Müvəkkilə məlumat verməlidir.

Maddə 55. Müvəkkilin qanunun icrası barədə hesabatı

55.1. Müvəkkil hər cari ildən sonra ən gec üç ay ərzində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə hesabat təqdim edir.

55.2. Müvəkkilin hesabatında il ərzində görülmüş işlərin ümumiləşdirilmiş xülasəsi, o cümlədən hüquq pozuntuları törətmiş informasiya sahiblərinə, ərizə və şikayətlərə, göstərişlərə, xidməti nəzarət qaydasında aparılmış işlərə, görülmüş tədbirlərə, qanunun tətbiqi ilə bağlı digər hallara dair məlumatlar, habelə Müvəkkilin rəy və təklifləri öz əksini tapır.

55.3. Hesabat müvafiq icra hakimiyyəti orqanına, Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə və Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroruna göndərilir.

55.4. Hesabat Müvəkkilin İnternet informasiya ehtiyatlarında açıqlanır və “Azərbaycan” qəzetində dərc olunur.

VII fəsil

Keçid müddəaları

Maddə 56. İnternet informasiya ehtiyatlarının yaradılması müddəti

56.1. Dövlət orqanları bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyaları açıqlamaq üçün ən qısa zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 1 ildən gec olmayaraq öz İnternet informasiya ehtiyatlarını yaradırlar, bələdiyyələr isə bu Qanunun 29.1-ci maddəsində göstərilən ictimai informasiyaları açıqlamaq üçün mümkün qədər qısa zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 3 ildən gec olmayaraq öz İnternet informasiya ehtiyatlarını formalaşdırma bilirlər .

56.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları tabeçiliklərində olan dövlət orqanlarının öz İnternet informasiya ehtiyatlarını formalaşdırmaları üçün ən qısa

zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 2 ildən gec olmayaraq şərait yaratmalıdırlar.

56.3. İctimai funksiyaları yerinə yetirən hüquqi şəxslər, həmçinin normativ hüquqi aktlarla və ya müqavilə əsasında təhsil, səhiyyə, mədəniyyət və sosial sahələrdə xidmət göstərən özəl hüquqi şəxslər və fiziki şəxslər, bu Qanunun 9.3-cü maddəsində nəzərdə tutulan informasiya sahibləri öz İnternet informasiya ehtiyatlarını mümkün qədər qısa zamanda, lakin bu Qanun dərc olunduqdan sonra 2 ildən gec olmayaraq yaradırlar.

56.4. İnformasiya sahibləri malik olduqları, fəaliyyət nəticəsində yaratdıqları və ya əldə etdikləri ictimai informasiyaları bu Qanunun 56.1-ci, 56.2-ci və 56.3-cü maddələri qüvvəyə minənədək, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər üsullarla açıqlayır və ya informasiya sorğusu əsasında təqdim edirlər.

Maddə 57. Müvəkkilin seçilməsi müddəti

57.1. Müvəkkil bu Qanun qüvvəyə mindikdən sonra, ən gec 6 ay ərzində seçilir.

57.2. Bu Qanunun 26.4-cü maddəsindən irəli gələn tələblər Müvəkkil seçildikdən sonrakı 3 ay ərzində yerinə yetirilməlidir. İnformasiya sahibləri bu Qanunun 57.2-ci maddəsinin tələbləri qüvvəyə minənədək daxili icraat qaydasında informasiya xidmətləri göstərirlər.

57.3. Bu Qanunun 55-ci maddəsinin qüvvəsi Müvəkkilin seçildiyi ildən sonrakı il tətbiq olunur.

Maddə 58. Qanunun qüvvəyə minməsi

58.1. Bu Qanunun 8.1-ci, 8.3-cü, 10.2-ci, 11.1-ci, 12.2-ci, 12.7-ci və 32.4-cü maddələrindən irəli gələn tələblər bu Qanun dərc edildiyi gündən sonrakı 3 ay ərzində həyata keçirilir.

58.2. Bu Qanun dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 30 sentyabr 2005-ci il, № 1024-IIQ

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq qərara alır:

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2005-ci il, № 12, maddə 1080; 2007-ci il, № 8, maddə 756; 2010-cu il, № 3, maddələr 171,172; 2011-ci il, № 3, maddə 162) aşağıdakı məzmununda 38.2.7-1-ci maddə əlavə edilsin:

“38.2.7-1. şəxsə qarşı məişət zorakılığının törədilməsinə dair məlumatlar;”.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 24 iyun 2011-ci il.

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 94-cü maddəsinin I hissəsinin 1-ci bəndini rəhbər tutaraq, “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanununda dəyişikliklər edilməsi barədə” Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 24 iyun tarixli 163-IVKQD nömrəli Konstitusiyaya Qanununa uyğunlaşdırmaq məqsədi ilə qərara alır:

“İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda (Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2005, № 12, maddə 1080; 2007, № 8, maddə 756; 2010, № 3, maddələr 171, 172; 2011, № 3, maddə 162, № 7, maddə 617) aşağıdakı dəyişikliklər edilsin:

10.5.4-cü, 10.6-cı, 43-55-ci və 57-ci maddələr ləğv edilsin;

21.3-cü maddədə “edilməli, həmçinin burada sorğuçunun cavabdan məhkəməyə şikayət etmək hüququnun olduğu öz əksini tapmalıdır” sözləri “edilməlidir” sözü ilə əvəz edilsin;

26.4-cü maddədə “İnformasiya məsələləri üzrə Müvəkkillə razılaşdırmaq şərti ilə” sözləri “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) ilə razılaşdırmaqla” sözləri ilə əvəz edilsin;

Aşağıdakı məzmununda 27-1-ci maddə əlavə edilsin:

“Maddə 27-1. İnformasiya sorğusunun icrasından imtina edilməsi və ya lazımınca icra olunmaması barədə şikayət

Sorğuçu sorğunun icrasından imtina edilməsi, yaxud lazımınca icra olunmaması barədə məhkəməyə və ya Azərbaycan Respublikasının İnsan

hüquqları üzrə müvəkkilə (ombudsmana) şikayət etmək hüququna malikdir. İnformasiya sorğusunu icra edən informasiya sahibi sorğuçunun bu hüququnu ona izah edir və təqdim edilən cavabda (məlumatda) qeyd edir.”;

5. 42.1.2-ci maddə aşağıdakı redaksiyada verilsin:

“42.1.2. Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) – “Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkili (ombudsman) haqqında” Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Qanunu ilə müəyyənləşdirilmiş qaydada həyata keçirir.”.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Bakı şəhəri, 20 aprel 2012-ci il.

Dövlət sirri haqqında

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU

Bu Qanun Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi, mühafizəsi və istifadə edilməsi, onların məxfiləşdirilməsi və ya məxfiliyinin açılması ilə əlaqədar yaranan münasibətləri tənzimləyir.

I FƏSİL

Ümumi müddəalar

Maddə 1. Əsas anlayışlar

1.0. Bu Qanunda aşağıdakı əsas anlayışlardan istifadə olunur:

1.0.1. dövlət sirri - dövlətin hərbi, xarici-siyasi, iqtisadi, kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə bağlı olub, dövlət tərəfindən mühafizə edilən və yayılması Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyinə ziyan vura bilən məlumatlardır;

1.0.2. dövlət sirri təşkil edən məlumatların daşıyıcıları - dövlət sirri təşkil edən məlumatların rəmzlər, obrazlar, siqnallar, texniki qərarlar və proseslər şəklində əks olunduğu maddi obyektlər, o cümlədən fiziki sahələrdir;

1.0.3. dövlət sirrinin mühafizəsi sistemi – dövlət sirrini mühafizə orqanlarının, dövlət sirri təşkil edən məlumatların və həmin məlumatların daşıyıcılarının mühafizəsi üçün bu orqanların istifadə etdikləri vasitə və metodların, habelə bu məqsədlə həyata keçirilən tədbirlərin məcmusudur;

1.0.4. dövlət sirri ilə işləməyə buraxılma - vətəndaşların dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa, müəssisə, idarə və təşkilatların isə belə məlumatlardan istifadə etməklə işlərin icrasına buraxılması hüququnun rəsmiləşdirilməsi qaydasıdır;

1.0.5. dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa buraxılma - səlahiyyətli vəzifəli şəxsin icazəsi ilə konkret şəxsin dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olması qaydasıdır;

1.0.6. məxfilik qrifi - məlumat daşıyıcısının özündə və ya ona qoşulan sənədlərdə qoyulan, daşıyıcısı olduğu məlumatın məxfilik dərəcəsini göstərən rekvizitlərdir;

1.0.7. informasiyasını mühafizə vasitələri - dövlət sirri təşkil edən məlumatların mühafizəsi üçün nəzərdə tutulan texniki, kriptografik, proqramlı və başqa vasitələr, onların əks olunduğu vasitələr, habelə məlumatın mühafizəsinin səmərəliliyinə nəzarət vasitələridir;

1.0.8. dövlət sirri təşkil edən məlumatların siyahısı - müvafiqliyinə görə məlumatların qanunvericiliklə müəyyən olunmuş əsaslarla və qaydada dövlət sirlrinə aid edildiyi və məxfiləşdirildiyi məlumat qruplarının məcmusudur.

Maddə 2. Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi

Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından, bu Qanundan və Azərbaycan Respublikasının digər normativ hüquqi aktlarından ibarətdir.

Maddə 3. Qanunun təsir dairəsi

3.1. Bu Qanunun müddəaları Azərbaycan Respublikasının ərazisində və onun hüdudlarından kənarında Azərbaycan Respublikasının dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanları, təşkilati-hüquqi formasından və mülkiyyət növündən asılı olmayaraq bütün müəssisə, idarə və təşkilatları, dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərini yerinə yetirmək öhdəliyi götürmüş və ya statusuna görə buna borclu olan Azərbaycan Respublikasının vəzifəli şəxsləri və vətəndaşları, əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər tərəfindən hökmən icra edilməlidir.

3.2. Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrində başqa hal nəzərdə tutulmadıqda, digər dövlətlər tərəfindən Azərbaycan Respublikasına verilmiş dövlət sirri təşkil edən məlumatlar bu Qanuna müvafiq mühafizə edilir.

Maddə 4. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının və vəzifəli şəxslərin məlumatların dövlət sirlrinə aid edilməsi və mühafizəsi sahəsində səlahiyyətləri

4.1. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin məlumatların dövlət sirlrinə aid edilməsi və mühafizəsi sahəsində vəzifələri aşağıdakılardır:

4.1.1. dövlət sirlinin mühafizəsi sahəsində dövlət proqramlarının həyata keçirilməsi üzrə dövlət büdcəsindən yönəldilən vəsaitə baxır;

4.1.2. dövlət sirlinin mühafizəsi üzrə Milli Məclis aparatının vəzifəli şəxslərinin səlahiyyətlərini müəyyən edir.

4.2. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının məlumatların dövlət sirlrinə aid edilməsi və mühafizəsi sahəsində səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

4.2.1. dövlət sirlinin mühafizəsi sahəsində dövlət proqramlarını təsdiq edir;

4.2.2. dövlət sirlinin mühafizəsi üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının tərkibini, strukturunu və əsasnaməsini təsdiq edir;

4.2.3. dövlət sirlrinə aid edilən məlumatların siyahısını təsdiq edir;

4.2.4. dövlət sirri təşkil edən məlumatların birgə istifadəsi və mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrini bağlayır;

4.2.5. müvafiq icra hakimiyyəti orqanı aparatının vəzifəli şəxslərinin dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə səlahiyyətlərini müəyyən edir;

4.2.6. öz səlahiyyətləri daxilində məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi, onların məxfiləşdirilməsi və ya məxfiliyinin açılması və mühafizəsi ilə əlaqədar yaranmış digər məsələləri həll edir.

4.3. Müvafiq icra hakimiyyəti orqanının məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi və mühafizəsi sahəsində səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

4.3.1. bu Qanunun icrasını təşkil edir;

4.3.2. dövlət sirrinin mühafizəsi sahəsində dövlət proqramlarının işlənilib hazırlanmasını və yerinə yetirilməsini təşkil edir;

4.3.3. beynəlxalq müqavilələrin bağlanması haqqında müvafiq təkliflər verir, dövlət sirri təşkil edən məlumatların birgə istifadəsi və mühafizəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrin yerinə yetirilməsi üzrə tədbirlər görür, dövlət sirri təşkil edən məlumatların digər dövlətlərə verilməsinin mümkünlüyü barədə qərar qəbul edir;

4.3.4. dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla işləməyə buraxılmış şəxslərin və dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə struktur bölmələrin əməkdaşlarının əmək haqqına əlavələrin verilmə qaydasını və həcmi müəyyən edir;

4.3.5. öz səlahiyyətləri daxilində məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi, onların məxfiləşdirilməsi və ya məxfiliyinin açılması və mühafizəsi ilə əlaqədar yaranmış digər məsələləri həll edir.

4.4. Dövlət sirrini mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı fəaliyyətdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi və mühafizəsi sahəsində səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

4.4.1. digər dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatlar tərəfindən onlara verilmiş dövlət sirri təşkil edən məlumatların, həmçinin onlar tərəfindən məxfiləşdirilmiş məlumatların mühafizəsini təmin edirlər;

4.4.2. onların tabeliyində olan müəssisə, idarə və təşkilatlarda dövlət sirrinin mühafizəsini Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin tələblərinə müvafiq təmin edirlər;

4.4.3. dövlət sirri ilə işləməyə buraxılan vətəndaşlar barədə öz səlahiyyətləri daxilində yoxlama tədbirlərinin keçirilməsini təmin edirlər;

4.4.4. dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa buraxılan və ya buraxılmış şəxslərin əmək haqqına əlavələrin verilməsi və vətəndaşların hüquqlarının məhdudlaşdırılması üzrə qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş tədbirləri həyata keçirirlər;

4.4.5. dövlət sirrinin mühafizəsi sisteminin təkmilləşdirilməsinə dair müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarına təkliflər verirlər.

4.5. Məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi və mühafizəsi sahəsində səlahiyyətləri aşağıdakılardır:

4.5.1. dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin pozulması üzrə işlərə baxırlar;

4.5.2. göstərilən işlərə baxılması prosesində dövlət sirrinin mühafizəsini təmin edirlər;

4.5.3. məhkəmə hakimiyyəti orqanlarında vəzifəli şəxslərin dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə səlahiyyətlərini müəyyən edirlər.

Maddə 5. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların siyahısı

5.1. Hərbi sahədə aşağıdakı məlumatlar dövlət sirrini təşkil edir:

5.1.1. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin, başqa silahlı birləşmələrinin, qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş digər qoşunlarının strateji, operativ və səfərbərlik üzrə yerləşdirilməsinə dair əməliyyatların hazırlanması və keçirilməsi üzrə strateji və əməliyyat planlarının, döyüşü idarəetməyə dair sənədlərinin məzmunu, onların döyüş və səfərbərlik hazırlığı, səfərbərlik ehtiyatlarının yaradılması və istifadəsi haqqında;

5.1.2. Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin və Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılmış digər silahlı birləşmələrinin quruculuq planları, silahların və hərbi texnikanın inkişafının istiqamətləri, silah və hərbi texnika nümunələrinin yaradılması və modernləşdirilməsi üzrə məqsədli proqramların, elmi-tədqiqat və təcrübə-konstruktor işlərinin məzmunu və yerinə yetirilməsinin nəticələri haqqında;

5.1.3. silah və hərbi texnika nümunələrinin taktiki-texniki xarakteristikaları və döyüşdə tətbiqi imkanları, hərbi təyinatlı yeni növ maddələrin xüsusiyyətləri, resepturaları və ya texnologiyaları haqqında;

5.1.4. milli təhlükəsizlik və müdafiə mülahizələrinə görə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən obyektlərin dislokasiyası, təyinatı, hazırlıq və müdafiə olunma dərəcəsi, tikintisi və istismarı, habelə bu obyektlər üçün torpaq, yer təkisi və akvatoriyalar ayrılması haqqında;

5.1.5. qoşunların dislokasiyası, həqiqi adları, təşkilati strukturu, şəxsi heyətinin sayı və onların döyüş təminatı haqqında, həmçinin hərbi-siyasi və ya əməliyyat şəraiti haqqında;

5.1.6. Azərbaycan Respublikası ərazisinin müdafiə və mühüm iqtisadi əhəmiyyətli geodeziya məntəqələrinin və coğrafi obyektlərinin koordinatları haqqında.

5.2. İqtisadi sahədə aşağıdakı məlumatlar dövlət sirrini təşkil edir:

5.2.1. Azərbaycan Respublikasının və onun ayrı-ayrı bölgələrinin mümkün hərbi əməliyyatlara hazırlıq planlarının məzmunu, silah və hərbi texnikanın istehsalı və təmiri üzrə sənayenin səfərbərlik gücü, hərbi sahədə istifadə edilən xammal və materialların strateji növlərinin göndərilməsi həcmi, ehtiyatları, həmçinin dövlət material ehtiyatlarının yerləşdirilməsi, faktik həcmi və istifadəsi haqqında;

5.2.2. Azərbaycan Respublikasının müdafiə qabiliyyətinin və təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədi ilə onun infrastrukturundan istifadə olunması haqqında;

5.2.3. mülki müdafiə qüvvələri və vasitələri, inzibati idarəetmə obyektlərinin dislokasiyası, təyinatı və müdafiə olunma dərəcəsi, əhalinin təhlükəsizliyinin təmin olunma dərəcəsi, dövlətin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün nəzərdə tutulan nəqliyyat və rabitənin fəaliyyəti haqqında;

5.2.4. dövlət müdafiə sifarişlərinin həcmələri, planları (tapşırıqları), silah, hərbi texnika və digər hərbi məhsulların buraxılması və göndərilməsi (pul və ya natura ifadəsində), onların buraxılışı üzrə mövcud güc və bu gücün artırılması haqqında, göstərilən silah, hərbi texnika və digər hərbi məhsulları işləyib hazırlayan və ya istehsal edən müəssisələr, onların kooperasiya üzrə əlaqələri haqqında;

5.2.5. dövlətin təhlükəsizliyinə təsir edən mühüm müdafiə və ya iqtisadi əhəmiyyəti olan elmi və texniki nailiyyətlər, elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktor, layihə işləri və texnologiyaları haqqında;

5.2.6. siyahısı qanunvericiliklə müəyyənləşdirilən strateji növlü faydalı qazıntıların ehtiyatlarının, istehsalının, idxalı və ixracının, satışının həcmi, dövlət ehtiyatları haqqında, pul əskinazlarının, qiymətli kağızların hazırlanması, saxtalaşdırmadan qorunması, həmçinin dövlətin maliyyə fəaliyyətinin digər xüsusi tədbirləri haqqında.

5.3. Xarici siyasət sahəsində aşağıdakı məlumatlar dövlət sirrini təşkil edir:

5.3.1. Azərbaycan Respublikasının xarici-siyasi və xarici-iqtisadi fəaliyyəti haqqında, əgər onların vaxtından əvvəl açıqlanması dövlətin təhlükəsizliyinə ziyan vura bilərsə;

5.3.2. Azərbaycan Respublikasının digər dövlətlərlə hərbi, elmi-texniki və başqa sahələrdə əməkdaşlığı haqqında, əgər onların vaxtından əvvəl açıqlanması tərəflərdən heç olmasa biri üçün diplomatik fəaliyyətinin həyata keçirilməsində çətinlik yaranmasına səbəb ola bilərsə.

5.4. Kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti sahəsində məlumatlar:

5.4.1. kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin qüvvə və vasitələri, mənbələri, metodları, planları və nəticələri haqqında, habelə bu fəaliyyətin maliyyələşdirilməsinin göstəriciləri haqqında, əgər bu göstəricilər sadalanan məlumatları açıqlayırsa;

5.4.2. kəşfiyyat, əks-kəşfiyyat və əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirən orqanlarla konfidensial əsaslarla əməkdaşlıq edən və əməkdaşlıq etmiş şəxslər haqqında;

5.4.3. dövlət mühafizəsi obyektlərinin təhlükəsizliyinin təmin olunmasının təşkili, qüvvə və vasitələri, metodları haqqında, habelə bu fəaliyyətin maliyyələşdirilməsinin göstəriciləri haqqında, əgər bu göstəricilər sadalanan məlumatları açıqlayırsa;

5.4.4. şifrlənmiş, o cümlədən, kodlaşdırılmış və məxfiləşdirilmiş rabitə sistemləri haqqında, şifrlər, şifrlərin işlənməsi və hazırlanması, onlarla təminat, şifrləmə və xüsusi mühafizə vasitələri haqqında, xüsusi təyinatlı informasiya-analitik sistemləri haqqında;

5.4.5. məxfi məlumatların mühafizəsi metodları və vasitələri haqqında;

5.4.6. dövlət sirrinin mühafizəsinin təşkili və faktiki vəziyyəti haqqında;

5.4.7. Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin mühafizəsi haqqında;

5.4.8. Azərbaycan Respublikasında dövlətin müdafiəsinin, təhlükəsizliyinin və hüquq-mühafizə fəaliyyətinin təmin olunması ilə əlaqədar dövlət büdcəsinin xərcləri haqqında;

5.4.9. dövlətin təhlükəsizliyinin təmin olunması məqsədilə keçirilən tədbirləri açıqlayan kadr hazırlığı haqqında.

II FƏSİL

Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi, onların məxfiləşdirilməsi və məxfiliyinin açılması

Maddə 6. Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsinin və məxfiləşdirilməsinin prinsipləri

6.1. Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi və onların məxfiləşdirilməsi - dövlət sirri təşkil edən məlumatların yayılmasına və onların daşıyıcıları ilə tanış olmağa buraxılmağa bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada məhdudiyətlərin qoyulmasıdır.

6.2. Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi və onların məxfiləşdirilməsi qanunilik, əsaslılıq və vaxtında həyata keçirilməsi prinsipləri ilə tənzimlənir.

6.3. Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsinin və onların məxfiləşdirilməsinin qanuniliyi - dövlət sirrinə aid edilən və məxfiləşdirilən məlumatların bu Qanunun 5-ci və 7-ci maddələrinin müddələrinə və Azərbaycan Respublikasının dövlət sirri haqqında qanunvericiliyinə müvafiqdir.

6.4. Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsinin və onların məxfiləşdirilməsinin əsaslılığı - dövlətin, cəmiyyətin və vətəndaşların həyatı maraqlarının balansı nəzərə alınmaqla, konkret məlumatın dövlət sirrinə aid edilməsinin və məxfiləşdirilməsinin mümkün iqtisadi, siyasi, hərbi və digər nəticələrinin ekspertlər tərəfindən qiymətləndirilməsi yolu ilə məqsədəuyğunluğunun müəyyənəşdirilməsidir.

6.5. Məlumatların vaxtında dövlət sirrinə aid edilməsi və onların məxfiləşdirilməsi - bu məlumatların yayılmasına və onların daşıyıcıları ilə tanış olmağa buraxılmağa qabaqcadan və ya onların əldə edildiyi (hazırlandığı) andan məhdudiyət qoyulmasıdır.

6.6. Məlumatların dövlət sirrinə aid edilməsi qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Maddə 7. Dövlət sirrinə aid edilməyən və məxfiləşdirilməyən məlumatlar

7.0. Aşağıdakı məlumatlar dövlət sirrinə aid edilmir və məxfiləşdirilmir:

7.0.1. insanların həyat və sağlamlığı üçün təhlükə törədən fəvqəladə hadisələr və qəzalar, onların nəticələri, habelə təbii fəlakətlər, onların rəsmi proqnozları və nəticələri haqqında;

7.0.2. ekologiya, səhiyyə, sanitariya, demoqrafiya, təhsil, mədəniyyət və kənd təsərrüfatının, habelə cinayətkarlığın vəziyyəti haqqında;

7.0.3. dövlətin vətəndaşlara, vəzifəli şəxslərə, müəssisə, idarə və təşkilatlara verdiyi imtiyazlar, güzəştlər və kompensasiyalar haqqında;

7.0.4. insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının pozulması faktları haqqında;

7.0.5. Azərbaycan Respublikasının ali vəzifəli şəxslərinin səhhəti haqqında;

7.0.6. dövlət hakimiyyəti orqanları və onların vəzifəli şəxsləri tərəfindən qanunvericiliyin pozulması faktları haqqında.

Maddə 8. Məlumatların məxfilik dərəcələri və bu məlumatların daşıyıcılarının məxfilik qrifləri

8.1. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların məxfilik dərəcəsi, bu məlumatların yayılması nəticəsində Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyinə vurula bilən ziyanın ağırlıq dərəcəsinə uyğun gəlməlidir.

8.2. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların üç məxfilik dərəcəsi və müvafiq olaraq, bu məlumatların daşıyıcıları üçün üç məxfilik qrifi müəyyənləşdirilir: “xüsusi əhəmiyyətli”, “tam məxfi” və “məxfi”.

Maddə 9. Məlumatların dövlət sirtinə aid edilməsi qaydası

9.1. Məlumatlar onların sahə, idarə və ya məqsədli proqram mənsubiyətinə, habelə bu Qanuna uyğun olaraq dövlət sirtinə aid edilir.

9.2. Məlumatların məxfiləşdirilməsi sahəsində vahid dövlət siyasətini həyata keçirmək üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanı bu Qanunla müəyyən olunmuş dövlət sirri təşkil edən məlumatlar siyahısına və məlumatların dövlət sirtinə aid edilməsi və məxfiləşdirilməsi prinsipinə uyğun olaraq, habelə dövlət hakimiyyəti orqanlarının təklifləri nəzərə alınmaqla, dövlət sirtinə aid edilən məlumatların siyahısını tərtib edir. Siyahıda həmin məlumatlar barəsində sərəncam vermək səlahiyyətinə malik olan dövlət hakimiyyəti orqanları göstərilir. Siyahı onu təsdiq edən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının qərarı ilə dərc edilir və zəruri hallarda siyahıya yenidən baxılır.

9.3. Dövlət sirtinə aid edilən məlumatlar barəsində sərəncam vermək səlahiyyətinə malik olan dövlət hakimiyyəti orqanları dövlət sirtinə aid edilən məlumatlar siyahısına uyğun olaraq, məxfiləşdirilməli məlumatların geniş siyahılarını tərtib edir və bu siyahılara daxil edilmiş məlumatların məxfilik dərəcələrini müəyyənləşdirir.

9.4. Silah və hərbi texnika nümunələrinin hazırlanmasına və modernləşdirilməsinə dair məqsədli proqramlar, elmi-tədqiqat və təcubi-konstruktor işləri çərçivəsində işlərin sifarişçilərinin qərarı ilə məxfiləşdirilməli məlumatların ayrıca siyahıları tərtib edilə bilər. Bu siyahıları müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarının rəhbərləri təsdiq edirlər. Siyahıların məxfiləşdirilməsinin məqsəduyğunluğu onların məzmunu ilə müəyyənləşdirilir.

Maddə 10. Məlumatların və onların daşıyıcılarının məxfiləşdirilməsi qaydası

10.1. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının, müəssisə, idarə və təşkilatların idarəetmə, istehsal, elmi və başqa fəaliyyəti nəticəsində əldə edilmiş (hazırlanmış) məlumatların və onların daşıyıcılarının məxfiləşdirilməsi üçün əsas onların həmin orqan, müəssisə, idarə və ya təşkilatda qüvvədə olan məxfiləşdirilməli məlumatlar siyahısına uyğun gəlməsidir. Bu məlumatlar məxfiləşdirilərkən onların daşıyıcılarına müvafiq məxfilik qrifi verilir.

10.2. Əldə edilmiş (hazırlanmış) məlumatların qüvvədə olan siyahıdakı məlumatlarla eyniləşdirilməsi mümkün olmadıqda, dövlət hakimiyyəti orqanlarının, müəssisə, idarə və təşkilatların vəzifəli şəxsləri əldə edilmiş

(hazırlanmış) məlumatların ehtimal olunan məxfilik dərəcəsinə müvafiq surətdə ilkin qaydada məxfiləşdirilməsini təmin etməli və siyahını təsdiq etmiş dövlət hakimiyyəti orqanına həmin siyahıya əlavə (dəyişiklik) etmək haqqında bir ay ərzində təklif göndərməlidir.

10.3. Qüvvədə olan siyahını təsdiq etmiş dövlət hakimiyyəti orqanı daxil olmuş təkliflərin üç ay ərzində ekspertizasını təşkil etməli və qüvvədə olan siyahıya əlavə (dəyişiklik) edilməsi və ya məlumatlara ilkin qaydada verilmiş məxfiliyin götürülməsi barədə qərar qəbul etməlidir.

Maddə 11. Məlumatın məxfiləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, müəssisə, idarə və təşkilatlarının həmin məlumat üzərində mülkiyyət hüququnun məhdudlaşdırılması

11.1. Vətəndaşların, müəssisə, idarə və təşkilatların (bundan sonra “məlumat mülkiyyətçisi”) mülkiyyətində olan məlumat dövlət sirrinə aid edilən məlumatlar siyahısında sadalanmış olduqda, bu Qanunun 9-cu maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada dövlət sirrinə aid edilən məlumatlar barəsində sərəncam vermək səlahiyyətinə malik olan dövlət hakimiyyəti orqanı həmin məlumatın məxfiləşdirilməsi haqqında qərar qəbul edə bilər. Göstərilən məlumat onun mülkiyyətçisinin və ya müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarının təqdimatı əsasında məxfiləşdirilir.

11.2. Məlumatın məxfiləşdirilməsi ilə əlaqədar onun mülkiyyətçisinə dəyən ziyanın əvəzi məlumatın sərəncamına keçdiyi dövlət hakimiyyəti orqanı ilə məlumat mülkiyyətçisi arasında bağlanan müqavilədə müəyyənləşdirilmiş məbləğdə dövlət tərəfindən ödənilir. Müqavilədə məlumat mülkiyyətçisinin onu yaymayacağı haqqında öhdəliyi də nəzərdə tutulur. Məlumat mülkiyyətçisi müqaviləni imzalamaqdan imtina etdikdə, ona dövlət sirri təşkil edən məlumatları icazəsiz yaymağa görə qüvvədə olan qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş məsuliyyət barəsində xəbərdarlıq edilir.

11.3. Xarici təşkilatların və əcnəbilərin məlumat üzərində mülkiyyət hüququ məhdudlaşdırıla bilməz, bu şərtlə ki, həmin məlumatı onlar Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyini pozmadan əldə etmiş (hazırlamış) olsunlar.

Maddə 12. Dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcılarının rekvizitləri

12.1. Dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcılarına rekvizitlər verilir. Rekvizitlərdə aşağıdakılar göstərilir:

12.1.1. müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanında, müəssisə, idarə və ya təşkilatda qüvvədə olan məxfiləşdirilməli məlumatlar siyahısının müvafiq bəndinə istinadla, daşıyıcıdakı məlumatların məxfilik dərəcəsi;

12.1.2. daşıyıcını məxfiləşdirən dövlət hakimiyyəti orqanı, müəssisə, idarə, təşkilatın adı;

12.1.3. qeydiyyat nömrəsi;

12.1.4. məlumatların məxfiliyinin açılması tarixi və ya şərti, yaxud buna səbəb ola biləcək hadisə.

12.2. Bu rekvizitləri məlumat daşıyıcısında əks etdirmək mümkün olmadıqda, onlar daşıyıcıya qoşulan sənədlərdə göstərilir.

12.3. Daşıyıcı məxfilik dərəcəsi müxtəlif olan tərkib hissələrindən ibarətdirsə, onların hər birinə müvafiq məxfilik qrifi, bütövlükdə daşıyıcıya isə bu daşıyıcıda ən yüksək məxfilik dərəcəsi olan tərkib hissəsinin məxfilik qrifi verilir.

12.4. Bu Qanunun 12.1-ci maddəsində göstərilən rekvizitlərdən başqa, daşıyıcıya və (və ya) ona qoşulan sənədlərə vəzifəli şəxslərin onunla tanış olmaq səlahiyyəti barədə əlavə qeydləri də qoyula bilər. Belə qeydlərin növləri və qoyulması bu Qanunun 26-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa buraxılması qaydası ilə müəyyənləşdirilir.

Maddə 13. Məlumatların məxfiliyinin açılması qaydası

13.1. Məlumatların və məlumat daşıyıcılarının məxfiliyinin açılması dövlət sirri təşkil edən məlumatların yayılmasına və onların daşıyıcıları ilə tanış olmağa buraxılmağa bu Qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada qoyulmuş məhdudiyətlərin götürülməsidir.

13.2. Məlumatların məxfiliyinin açılması üçün əsaslar aşağıdakılardır:

13.2.1. məxfilik müddətinin bitməsi;

13.2.2. Azərbaycan Respublikasında dövlət sirri təşkil edən məlumatların açıq mübadiləsi sahəsində Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəliklər götürməsi;

13.2.3. obyektiv halların dəyişməsi nəticəsində dövlət sirri təşkil edən məlumatların mühafizəsinin məqsədəuyğunluğunun aradan qalxması.

13.3. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların məxfilik müddəti 30 ildən artıq olmamalıdır. Bu müddət müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəyi ilə uzadıla bilər.

13.4. Dövlət siriinə aid edilən məlumatlar barəsində sərəncam vermək səlahiyyətinə malik olan dövlət hakimiyyəti orqanları vaxtaşırı, lakin 5 ildə azı bir dəfə dövlət hakimiyyəti orqanlarında, müəssisə, idarə və təşkilatlarda qüvvədə olan məxfiləşdirilməli məlumatların siyahılarına yenidən baxaraq,

məlumatların məxfiləşdirilməsinin əsaslılığını və onların əvvəllər müəyyənləşdirilmiş məxfilik dərəcəsinə uyğunluğunu yoxlamalıdır.

13.5. Dövlət hakimiyyəti orqanlarında, müəssisə, idarə və təşkilatlarda qüvvədə olan məxfiləşdirilməli məlumatlar siyahısına dəyişiklik etmək hüququ həmin siyahıları təsdiq edən dövlət hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinə verilir. Göstərilən rəhbərlərin məxfiləşdirilməli məlumatlar siyahısı üzrə qəbul etdikləri qərarlar dövlət sirrinə aid edilən məlumatlar siyahısına dəyişiklik edilməsi ilə bağlı olduqda, belə qərarlar müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ilə razılaşdırılmalıdır. Həmin orqanın bu qərarların icrasını dayandırmaq və onlara etiraz etmək hüququ vardır.

Maddə 14. Dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcılarının məxfiliyinin açılması qaydası

14.1. Dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcılarının məxfiliyi onların məxfiləşdirildiyi zaman müəyyənləşdirilmiş müddətdə (bu Qanunun 13-cü maddəsində göstərilən hallar istisna olmaqla) götürülməlidir.

14.2. Müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanında, müəssisə, idarə və təşkilatlarda məlumat daşıyıcıları məxfiləşdirilərkən əsas götürülmüş siyahının müddələri dəyişərsə, daşıyıcıların məxfiliyi həmin müddət bitənədək açılmalıdır.

14.3. Müstəsna hallarda dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcılarının əvvəl müəyyənləşdirilmiş məxfilik müddətini uzatmaq hüququ dövlət sirrinə aid edilən məlumatlar barəsində sərəncam vermək səlahiyyətinə malik olan müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinə verilir. Belə qərarları həmin rəhbərlər müəyyənləşdirilmiş qaydada təyin etdikləri ekspert komissiyasının rəyi əsasında qəbul edirlər.

14.4. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının, müəssisə, idarə və təşkilatların rəhbərlərinə onların tabeliyində olan vəzifəli şəxslərin əsassız məxfiləşdirdikləri məlumatların məxfiliyini açmaq səlahiyyəti verilir.

14.5. Azərbaycan Respublikası dövlət arxivlərinin rəhbərlərinə fondyaradıcı təşkilat və ya onun hüquqi varisi tərəfindən həmin arxivlərin qapalı fondlarında mühafizə edilən dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcılarının məxfiliyini açmaq səlahiyyəti verilə bilər. Fondyaradıcı təşkilat ləğv edildikdə və onun hüquqi varisi olmadıqda, dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcılarının məxfiliyinin açılması qaydasına dair qərarı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı qəbul edir.

Maddə 15. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının, müəssisə, idarə və təşkilatlarının, dövlət hakimiyyəti orqanlarının məlumatların məxfiliyini açmaq haqqında sorğularının icrası

15.1. Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları, müəssisələri, idarələri, təşkilatları və dövlət hakimiyyəti orqanları məxfiləşdirilmiş məlumatların məxfiliyinin açılması haqqında sorğu ilə dövlət hakimiyyəti orqanlarına, müəssisələrə, idarələrə və təşkilatlara, o cümlədən dövlət arxivlərinə müraciət edə bilərlər.

15.2. Bu Qanunun 15.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan sorğunu almış dövlət hakimiyyəti orqanı, müəssisə, idarə və təşkilat, o cümlədən dövlət arxivi sorğuya üç ay ərzində baxıb mahiyyəti üzrə əsaslandırılmış cavab verməlidir.

15.3. Əgər dövlət hakimiyyəti orqanı, müəssisə, idarə və təşkilat, o cümlədən dövlət arxivi sorğulanmış məlumatın məxfiliyini açmaq səlahiyyətinə malik deyilsə, onda sorğunu vermiş vətəndaşa, müəssisəyə, idarəyə, təşkilata, dövlət hakimiyyəti orqanına bildiriş verməklə, sorğu daxil olduğu gündən ən gec bir ay müddətində bu cür səlahiyyəti olan dövlət orqanına, yaxud müvafiq icra hakimiyyəti orqanına göndərilir.

15.4. Vəzifəli şəxsin sorğuya mahiyyəti üzrə baxmaqdan boyun qaçırması qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq inzibati və ya intizam məsuliyyətinə səbəb olur.

III FƏSİL

Dövlət sirri təşkil edən məlumatlar barəsində sərəncam verilməsi

Maddə 16. Dövlət hakimiyyəti orqanının, müəssisə, idarə və təşkilatların dövlət sirri təşkil edən məlumatları bir-birinə verməsi

16.1. Tabelik münasibətlərində olmayan və birgə işlər aparmayan dövlət hakimiyyəti orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatlar dövlət sirri təşkil edən məlumatları bir-birinə bu Qanunun 9-cu maddəsinə uyğun olaraq sərəncamında müvafiq məlumatlar olan dövlət hakimiyyəti orqanının icazəsi ilə verirlər.

16.2. Dövlət sirri təşkil edən məlumatları sorğulayan dövlət hakimiyyəti orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatlar onların mühafizəsini təmin edən şəraiti yaratmağa borcludurlar. Onların rəhbərləri dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa buraxılması üzrə müəyyənləşdirilmiş qaydalara əməl olunmamasına görə fərdi məsuliyyət daşıyırlar.

16.3. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların müəssisə, idarə və təşkilatlara verilməsinin məcburi şərti onların bu Qanunun 27-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş tələbləri yerinə yetirməsidir.

Maddə 17. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların birgə və başqa işlərin görülməsi ilə əlaqədar verilməsi

17.1. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların birgə və başqa işlərin görülməsi ilə əlaqədar müəssisə, idarə, təşkilatlara və ya vətəndaşlara bu işlərin sifarişçisi,

bu Qanunun 9-cu maddəsinə uyğun olaraq sərəncamında müvafiq məlumatlar olan dövlət hakimiyyəti orqanının icazəsi ilə, yalnız həmin işlərin görülməsi üçün zəruri olan həcmdə verir.

17.2. Dövlət sirri təşkil edən məlumatları verənədək sifarişçi müəssisə, idarə və ya təşkilatda dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə edilməklə bağlı işlərin icrasına buraxılması üçün icazənin, vətəndaşlarda isə müvafiq buraxılışın olduğunu yəqin etməlidir.

17.3. Müəssisə, idarə və ya təşkilatlar birgə və başqa işlər gördükdə (dövlət sifarişləri aldıqda) və bununla əlaqədar dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə zərurəti yarandıqda, onlar dövlət müəssisələrinin, idarələrinin və ya təşkilatlarının dövlət sirrini mühafizə üzrə struktur bölmələrinin xidmətlərindən istifadə barəsində həmin müəssisə, idarə və ya təşkilatlar ilə müqavilələr bağlaya bilərlər. Razılığa gələn hər iki tərəfin dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə edilməklə bağlı işlərin icrasına buraxılması üçün icazələrinin nömrəsi və etibarlılıq müddəti müqavilədə göstərilməlidir.

17.4. Birgə və başqa işlərin görülməsinə dair qanunla müəyyənləşdirilmiş qaydada bağlanan müqavilədə tərəflərin, həm işlərin görülməsi prosesində, həm də işlər başa çatdıqdan sonra dövlət sirri təşkil edən məlumatların mühafizəsini təmin etmək barəsində qarşılıqlı öhdəlikləri, habelə dövlət sirri təşkil edən məlumatların mühafizəsi ilə bağlı işlərin (xidmətlərin) maliyyələşdirilməsi şərtləri nəzərdə tutulur.

17.5. Birgə və başqa işlər görülərkən, dövlət sirrini etibarlı mühafizəsinə nəzarətin təşkili tərəflərin bağladığı müqavilənin müddəalarına uyğun olaraq bu işlərin sifarişçisinə həvalə edilir.

17.6. Birgə və başqa işlərin gedişində icraçı dövlət sirrini mühafizəsi ilə əlaqədar götürdüyü öhdəlikləri pozduqda, sifarişçi sifarişin yerinə yetirilməsini pozuntular aradan qaldırılanaqədək dayandıra bilər.

17.7. Təkrar pozuntu törədildikdə isə, sifarişçi dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə etməklə işlər görülməsi üçün sifarişin və dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə edilməsi ilə bağlı işlərin icrasına buraxılması üçün icazənin ləğv edilməsi və təqsirli şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması məsələsini qaldıra bilər. Bu halda icraçının sifarişçi qismində dövlətə vurduğu maddi zərərin əvəzi qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq surətdə ödənilməlidir.

Maddə 18. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların digər dövlətlərə verilməsi

18.1. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların digər dövlətlərə verilməsi haqqında qərarı müvafiq icra hakimiyyəti orqanı belə məlumatların verilməsinin

mümkünlüyü haqqında müvafiq icra hakimiyyəti orqanının ekspert rəyi olduqda qəbul edir.

18.2. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların digər dövlətlərə verilməsi qaydasını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Qəbul edən tərəfin ona verilən məlumatların mühafizəsi üzrə öhdəlikləri onunla bağlanmış beynəlxalq müqavilədə nəzərdə tutulur.

Maddə 19. Hüquq münasibətləri subyektlərinin funksiyaları dəyişdikdə dövlət siritəşkil edən məlumatların mühafizəsi

19.0. Dövlət sirri təşkil edən məlumatlara malik olan dövlət hakimiyyəti orqanları, müəssisə, idarə və təşkilatlar ləğv edildikdə, təşkilati-hüquqi forması və mülkiyyət növü dəyişdikdə və ya dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə etməklə görülən işlərə son qoyulduqda, malik olduqları məlumatların və onların daşıyıcılarının mühafizəsini təmin etmək üçün tədbirlər görülməlidir. Bu zaman dövlət sirri təşkil edən məlumat daşıyıcıları müəyyənləşdirilmiş qaydada məhv edilir, arxivə və ya aşağıdakılardan birinə verilir:

19.0.1. dövlət sirri təşkil edən məlumatlara malik olan dövlət hakimiyyəti orqanının, müəssisə, idarə və təşkilatın hüquqi varisinin göstərilən məlumatlardan istifadə etməklə iş görmək icazəsi varsa, hüquqi varisə;

19.0.2. bu Qanunun 9-cu maddəsinə uyğun olaraq, sərəncamında müvafiq məlumatlar olan dövlət hakimiyyəti orqanına;

19.0.3. müvafiq icra hakimiyyəti orqanının göstərişi ilə başqa dövlət hakimiyyəti orqanına, müəssisə, idarə və ya təşkilata.

IV FƏSİL

Dövlət sirrinin mühafizəsi

Maddə 20. Dövlət sirrini mühafizə orqanları

20.1. Dövlət sirrini mühafizə orqanlarına aşağıdakılar aiddir:

20.1.1. müvafiq mərkəzi icra hakimiyyəti orqanları;

20.1.2. dövlət hakimiyyəti orqanları, müəssisə, idarə, təşkilatlar və onların dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə struktur bölmələri.

20.2. Bu Qanunun 20.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan orqanlar və onların yerlərdəki orqanları dövlət sirrinin mühafizəsini Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə onlara həvalə olunmuş funksiyalara müvafiq surətdə təşkil və təmin edirlər.

20.3. Dövlət hakimiyyəti orqanlarında, müəssisə, idarə və təşkilatlarda dövlət sirri təşkil edən məlumatların mühafizəsinin təşkili üçün məsuliyyət onların rəhbərlərinin üzərinə qoyulur.

20.4. Dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə etməklə görülməli işlərin həcmindən asılı olaraq dövlət hakimiyyəti orqanlarının, müəssisə, idarə və təşkilatların rəhbərləri müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiq etdiyi normativ hüquqi sənədlərə uyğun olaraq, dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə struktur bölmələri yaradır və görülməli işlərin xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla, onların funksiyalarını müəyyənləşdirirlər.

20.5. Dövlət sirrinin mühafizəsi dövlət hakimiyyəti orqanlarının, müəssisə, idarə və təşkilatların əsas fəaliyyət istiqamətlərindən biridir.

Maddə 21. Vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların dövlət sirri ilə işləməyə buraxılması

21.1. Vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların dövlət sirri ilə işləməyə buraxılması könüllülük qaydasında həyata keçirilir.

21.2. Dövlət sirri ilə işləməyə, bir qayda olaraq, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları buraxılırlar.

21.3. Əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin dövlət sirri ilə işləməyə buraxılması müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi qaydada həyata keçirilir.

21.4. Vəzifəli şəxsin və vətəndaşın dövlət sirri ilə işləməyə buraxılması aşağıdakıları nəzərdə tutur:

21.4.1. ona etibar edilmiş dövlət sirri təşkil edən məlumatların yayılmaması barədə dövlət qarşısında öhdəlik götürməsinə;

21.4.2. dövlət sirri haqqında qanunvericiliyin pozulmasına görə məsuliyyət nəzərdə tutan Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə tanış olmasını;

21.4.3. bu Qanunun 25-ci maddəsində nəzərdə tutulan qismən və müvəqqəti məhdudiyətlərə rəsmi yazılı razılıq verilməsinə;

21.4.4. onun barəsində səlahiyyətli orqanlar tərəfindən yoxlama tədbirlərinin keçirilməsinə yazılı razılıq verməsinə;

21.4.5. bu Qanunla nəzərdə tutulmuş əmək haqqına əlavələrin və onların verilməsi qaydasının müəyyənləşdirilməsinə;

21.4.6. dövlət hakimiyyəti orqanının, müəssisə, idarə və təşkilatın rəhbəri tərəfindən dövlət sirri ilə işləməyə buraxılma haqqında qərar qəbul edilməsinə.

21.5. Yoxlama tədbirlərinin həcmi rəsmiləşdirilən şəxsin işləməyə buraxılacağı məlumatların məxfilik dərəcəsi asılıdır. Yoxlama tədbirləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq surətdə həyata keçirilir. Yoxlama tədbirlərinin keçirilməsində məqsəd bu Qanunun 23.1-ci maddəsində nəzərdə tutulan əsasların olub-olmamasının müəyyənləşdirilməsidir.

21.6. Daimi əsasla dövlət sirri ilə işləməyə buraxılan vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün tanış olmağa buraxıldıqları məlumatların məxfilik dərəcəsi sənədli olaraq əmək haqlarına əlavələr müəyyən edilir.

21.7. Dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə struktur bölmələrinin əməkdaşlarına daimi əsasla dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmış vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün müəyyən edilmiş güzəştə yanaşı, həmin struktur bölmələrində iş stajına görə əmək haqlarına əlavələr müəyyən edilir.

21.8. İşəgötürənin və dövlət sirri ilə işləməyə buraxılan şəxsin qarşılıqlı öhdəlikləri əmək müqaviləsində əks olunur. Səlahiyyətli orqanlar müvafiq yoxlamaları başa çatdırmayınca əmək müqaviləsinin bağlanmasına yol verilmir.

21.9. Vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmasının dövlət sirri təşkil edən məlumatların məxfilik dərəcələrinə uyğun üç forması müəyyən edilir: xüsusi əhəmiyyətli, tam məxfi və məxfi məlumatlarla işləməyə buraxılma.

21.10. Vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların məxfilik dərəcəsi daha yüksək olan məlumatlarla işləməyə buraxılışının olması, onların məxfilik dərəcəsi daha aşağı olan məlumatlarla işləməyə buraxılmasına əsas verir.

21.11. Vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların dövlət sirri ilə işləməyə buraxılması və işləməyə buraxılmasının yenidən rəsmiləşdirilməsi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təsdiq edilir.

21.12. Hərbi və fəvqəladə vəziyyət şəraitində vəzifəli şəxslərin və vətəndaşların dövlət sirri ilə işləməyə buraxılması qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən dəyişdirilə bilər.

Maddə 22. Dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmanın xüsusi qaydaları

22.1. Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin deputatları, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 109-cu maddəsinə əsasən vəzifəyə təyin edilmiş şəxslər, öz vəzifələrinin icrası zamanı hakimlər, habelə dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla bağlı cinayət işləri üzrə cinayət mühakimə icraatında müdafiəçi qismində çıxış edən vəkillər dövlət sirri ilə işləməyə bu Qanun ilə nəzərdə tutulmuş yoxlama tədbirləri keçirilmədən buraxılırlar.

22.2. Bu Qanunun 22.1-ci maddəsində göstərilən şəxslər, qanunvericilikdə başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, dövlət sirrinin yayılmasına görə məsuliyyətə ümumi əsaslarla cəlb edirlər.

Maddə 23. Vəzifəli şəxsi və ya vətəndaşı dövlət sirri ilə işləməyə buraxmaqdan imtina edilməsi üçün əsaslar

23.1. Vəzifəli şəxsi və ya vətəndaşı dövlət sirri ilə işləməyə buraxmaqdan imtina edilməsi üçün əsaslar aşağıdakılardır:

23.1.1. məhkəmə tərəfindən onun fəaliyyət qabiliyyəti olmayan və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilməsi, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya quruluşunun əsasları və təhlükəsizliyi əleyhinə olan cinayətlərdə, eləcə də digər ağır və xüsusilə ağır cinayətlərdə təqsirləndirilərək istintaqa və ya məhkəməyə cəlb edilməsi, bu cür cinayətlərə görə onun məhkumluğunun olması;

23.1.2. müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi siyahıya uyğun olaraq dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla işləməyi istisna edən xəstəliklərinin olması;

23.1.3. yoxlama tədbirləri nəticəsində dövlət sirri ilə işləməyə buraxılacaq şəxsin Azərbaycan Respublikasının təhlükəsizliyi üçün qorxu törədən hərəkətlərinin aşkara çıxması;

23.1.4. onun yoxlama tədbirlərindən boyun qaçırması və ya qəsdən yalan anket məlumatları verməsi.

23.2. Vəzifəli şəxsi və ya vətəndaşı dövlət sirri ilə işləməyə buraxmaqdan imtina edilməsi barədə qərarı dövlət hakimiyyəti orqanının, müəssisə, idarə və ya təşkilatın rəhbəri yoxlama tədbirlərinin nəticələrini nəzərə almaqla, fərdi qaydada qəbul edir. Vətəndaşın həmin qərardan şikayət vermək hüququ vardır.

Maddə 24. Vəzifəli şəxsin və ya vətəndaşın dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmasına xitam verilməsi şərtləri

24.1. Vəzifəli şəxsin və ya vətəndaşın dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmasına dövlət hakimiyyəti orqanı, müəssisə, idarə və ya təşkilat rəhbərinin qərarı ilə aşağıdakı hallarda xitam verilir:

24.1.1. təşkilati və (və ya) ştat tədbirləri ilə əlaqədar onunla bağlanmış əmək müqaviləsinə xitam verildikdə;

24.1.2. əmək müqaviləsinə əsasən dövlət sirlininin mühafizəsi üzrə götürdüyü öhdəlikləri bir dəfə pozduqda;

24.1.3. bu Qanunun 23.1-ci maddəsinə uyğun olaraq vəzifəli şəxsi və ya vətəndaşı dövlət sirri ilə işləməyə buraxmaqdan imtina üçün əsas verən hallar yarandıqda.

24.2. Dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmasına xitam verilməsi vəzifəli şəxsi və ya vətəndaşı dövlət sirri təşkil edən məlumatları yaymamaq haqqında götürdüyü öhdəliklərdən azad etmir.

Maddə 25. Dövlət sirri ilə işləməyə buraxılan və ya əvvəllər buraxılmış vəzifəli

şəxsin və ya vətəndaşın hüquqlarının məhdudlaşdırılması

25.0. Dövlət sirri ilə işləməyə buraxılan və ya əvvəllər buraxılmış vəzifəli şəxsin və ya vətəndaşın hüquqları müvəqqəti məhdudlaşdırıla bilər. Məhdudiyyətlər aşağıdakılara aid ola bilər:

25.0.1. dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmış şəxslərin tanış olmağa buraxıldığı məlumatın məxfilik müddəti bitənədək, lakin 5 ildən çox olmamaq şərti ilə, xarici ölkəyə daimi yaşamağa getmək hüququna;

25.0.2. dövlət sirri təşkil edən məlumatları yaymaq və bu cür məlumatları əks etdirən kəşflərdən və ixtirələrdən istifadə etmək hüququna;

25.0.3. dövlət sirri ilə işləməyə buraxılmasının rəsmiləşdirilməsi (yenidən rəsmiləşdirilməsi) ilə əlaqədar yoxlama tədbirlərinin keçirildiyi müddətdə şəxsi toxunulmazlıq hüququna.

Maddə 26. Vəzifəli şəxsin və ya vətəndaşın dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa

buraxılmasının təşkili

26.1. Vəzifəli şəxsin və ya vətəndaşın dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa buraxılmasının təşkili müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanının, müəssisə, idarə və ya təşkilatın rəhbəri, habelə onların dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə struktur bölmələri tərəfindən həyata keçirilir.

26.2. Vəzifəli şəxsin və ya vətəndaşın dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla tanış olmağa buraxılması qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

26.3. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının, müəssisə, idarə və ya təşkilatların rəhbərləri vəzifəli şəxsin və ya vətəndaşın, yalnız öz vəzifə borcunu yerinə yetirməsi üçün zəruri olan dövlət sirri təşkil edən məlumatlarla və yalnız lazımi həcmdə tanış olması üçün müvafiq şəraitin yaradılmasına görə fərdi məsuliyyət daşıyırlar.

Maddə 27. Müəssisə, idarə və təşkilatların dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə ilə bağlı işlərin icrasına buraxılması

27.1. Müəssisə, idarə və təşkilatlar müvafiq məxfilik dərəcəsi olan məlumatlarla işləmək üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyənləşdirdiyi qaydada icazə aldıqdan sonra dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə edilməsi, informasiyanı mühafizə vasitələrinin yaradılması, habelə dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə tədbirlər görülməsi və (və ya) xidmətlər göstərilməsi ilə bağlı işlərin icrasına buraxılırlar.

27.2. Bu işlərin görülməsi üçün icazələr müəssisə, idarə və təşkilatın xüsusi ekspertizasının və onların dövlət sirri təşkil edən məlumatların mühafizəsi üçün məsul rəhbərlərinin dövlət attestasiyasının nəticələri əsasında verilir.

Ekspertizanın keçirilməsi və icazənin verilməsi ilə bağlı xərclər həmin müəssisə, idarə və təşkilatların hesabına ödənilir.

27.3. Dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə ilə bağlı işlərin görülməsi üçün müəssisə, idarə və təşkilatlara icazə onların aşağıdakı şərtləri yerinə yetirdiyi hallarda verilir:

27.3.1. dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə ilə bağlı işlərin görülməsi prosesində məlumatların mühafizəsinin təmin olunmasına dair müvafiq icra hakimiyyəti orqanının təsdiq etdiyi normativ hüquqi sənədlərin tələblərini yerinə yetirdikdə;

27.3.2. onların strukturlarında dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə struktur bölmələri və məlumatın mühafizə işi üçün xüsusi hazırlanmış, sayı və ixtisas səviyyəsi dövlət sirrinin mühafizəsinin təmin olunmasına kifayət edən əməkdaşları olduqda;

27.3.3. onların sertifikatlaşdırılmış informasiyanı mühafizə vasitələri olduqda.

Maddə 28. İnformasiyanı mühafizə vasitələrinin sertifikatlaşdırılması

28.1. İnformasiyanı mühafizə vasitələrinə onların müvafiq məxfilik dərəcəsi olan məlumatların mühafizəsi tələblərinə uyğunluğunu təsdiq edən sertifikat verilməlidir.

28.2. İnformasiyanı mühafizə vasitələrinin sertifikatlaşdırılması müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən təşkil edilir.

V FƏSİL

Dövlət sirrinin mühafizəsi tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi

Maddə 29. Dövlət sirrinin mühafizəsi tədbirlərinin maliyyələşdirilməsi

29.1. Dövlət hakimiyyəti orqanlarının, büdcə müəssisələrinin, idarələrinin, təşkilatlarının və onların struktur bölmələrinin dövlət sirrinin mühafizəsi üzrə fəaliyyəti müvafiq büdcələrin vəsaiti hesabına, qalan müəssisə, idarə və təşkilatların fəaliyyəti isə onların dövlət sirri təşkil edən məlumatlardan istifadə etməklə işləri görürkən əsas fəaliyyətdən götürdükləri vəsait hesabına maliyyələşdirilir.

29.2. Dövlət sirrinin mühafizəsinə dair dövlət proqramlarının maliyyələşdirilməsi üçün vəsait Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsində nəzərdə tutulur.

29.3. Dövlət sirrinin mühafizəsi tədbirlərinin görülməsi üçün ayrılan vəsaitin xərclənməsinə nəzarəti dövlət hakimiyyəti orqanlarının, müəssisə, idarə və təşkilatların rəhbərləri, işlərin sifarişçiləri, habelə Azərbaycan Respublikasının

müvafiq icra hakimiyyəti orqanının xüsusi səlahiyyət verilmiş vəzifəli şəxsləri həyata keçirirlər.

VI FƏSİL

Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin pozulmasına görə məsuliyyət

Maddə 30. Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin

pozulmasına görə məsuliyyət və mübahisələrə baxılma qaydası

30.1. Dövlət sirri haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyini pozan vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq məsuliyyət daşıyırlar.

30.2. Müvafiq dövlət hakimiyyəti orqanları və onların vəzifəli şəxsləri məlumatların qeyri-qanuni yayılması üzrə qərar qəbul edərkən qeyri-qanuni yayılmış məlumatın dövlət sirri təşkil etməsi haqqında ekspert rəyinə əsaslanırlar. Ekspert rəyinin hazırlanması və təsdiqi qaydası müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

30.3. Dövlət sirri təşkil edən məlumatların qeyri-qanuni yayılması bütövlükdə Azərbaycan Respublikası və ya mərkəzi icra hakimiyyəti orqanı üzrə dövlətin təhlükəsizliyinə ziyan vurulmaqla nəticələndiyi hallarda məlumatların yayılması faktı üzrə materiallara müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən baxılır və rəy verilir.

30.4. Vətəndaşların, dövlət hakimiyyəti orqanlarının, yerli özünüidarə orqanlarının, müəssisə, idarə və təşkilatların bu Qanunla bağlı qanuni maraqlarının və hüquqlarının qorunması, mübahisələrə baxılması məhkəmə qaydasında və ya qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir.

VII FƏSİL

Dövlət sirrinin mühafizəsinin təmin olunmasına nəzarət

Maddə 31. Dövlət sirrinin mühafizəsinin təmin olunmasına nəzarət

31.1. Dövlət sirrinin mühafizəsinin təmin olunmasına nəzarəti Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən olunmuş qaydada səlahiyyətləri daxilində müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

31.2. Dövlət sirrinin yayılmasının qarşısının alınması müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada həyata keçirilir.

Maddə 32. Dövlət sirrinin mühafizəsinin təmin olunmasına idarələrarası və idarə nəzarəti

32.1. Dövlət hakimiyyəti orqanlarında, yerli özünüidarə orqanlarında, müəssisə, idarə və təşkilatlarda dövlət sirrinin mühafizəsinin təmin olunmasına

idarələrarası nəzarəti Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həyata keçirir.

32.2. Bu Qanunla müəyyən olunmuş qaydada dövlət sirtinə aid edilən məlumatlar barəsində sərəncam vermək səlahiyyətinə malik dövlət hakimiyyəti orqanları tabeliklərində olan müəssisə, idarə və təşkilatlarda dövlət sirtinin mühafizəsinin təmin olunmasına idarə nəzarətini həyata keçirir.

32.3. Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının aparatlarında və Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin Aparatında dövlət sirtinin mühafizəsinin təmin olunmasına nəzarət onların rəhbərləri tərəfindən təşkil edilir.

32.4. Məhkəmə və prokurorluq orqanlarında dövlət sirtinin mühafizəsinin təmin olunmasına nəzarət bu orqanların rəhbərləri tərəfindən təşkil edilir.

32.5. İdarələrarası nəzarətin həyata keçirilməsi qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən edilir.

İlham Əliyev

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Bakı şəhəri, 7 sentyabr 2004-cü

il № 733-IIQ

Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsi Plenumunun qərarları

**ŞƏRƏF VƏ LƏYAQƏTİN MÜDAFİƏSİ BARƏDƏ
QANUNVERİCİLİYİN MƏHKƏMƏLƏR TƏRƏFİNDƏN
TƏTBİQ EDİLMƏSİ TƏCRÜBƏSİ HAQQINDA
Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun
14 may 1999-cu il 7№-li**

Q Ə R A R I

İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar haqqında Beynəlxalq Pakta görə insanın şərəf və ləyaqətin onun iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlarının mənəvi əsasını təşkil edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 46-cı maddəsinə əsasən şəxsiyyətin şərəf və ləyaqəti dövlət tərəfindən qorunur, heç bir hal şəxsiyyətin şərəf və ləyaqətinin alçaldılmasına əsas verə bilməz.

Azərbaycan Respublikasının vətəndaşları Konstitusiyaya ilə onlara verilmiş fikir, söz, mətbuat, məlumat və yaradıcılıq azadlıqlarını həyata keçirdikdə bir qayda olaraq qanunlara riayət edir, başqalarının hüquqlarına hörmətlə yanaşırlar. Bununla bərabər, qeyd etmək lazımdır ki, bəzi vətəndaşlar və kütləvi informasiya vasitələri onlara verilmiş bu hüquq və azadlıqlardan istifadə etdikdə başqalarının şərəf və ləyaqətinə toxunan, onları ləkələyən hərəkətlərə yol verirlər. Bunun nəticəsində son illər məhkəmələrdə vətəndaşların şərəf və ləyaqətlərinin müdafiəsi ilə əlaqədar işlərin sayı xeyli artmışdır. Belə ki, 1997-ci ildə məhkəmələrdə bu kateqoriyadan 30, 1998-ci ildə 56, 1999-cu ilin təkcə 1 rübündə 20-dən artıq işə baxılmışdır.

Məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi göstərir ki, məhkəmələr vətəndaşların şərəf və ləyaqətinin müdafiəsi ilə əlaqədar mübahisələri əsasən düzgün həll edirlər. Bununla yanaşı bəzi məhkəmələrdə tərəfindən bu kateqoriya işlərin baxılmasında və həllində hələ də maddi və prosessual qanun pozuntularına yol verilir. Qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən düzgün və eyni cür tətbiq edilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

Q Ə R A R A   A L I R :

1. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 7-ci maddəsinə müvafiq olaraq vətəndaşlar onların şərəf və ləyaqətlərini ləkələyən, həqiqətə uyğun olmayan məlumatların təkzib edilməsini məhkəmə yolu ilə tələb edə bilərlər.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, Mülki Məcəllənin 7-ci maddəsində müəyyən olunmuş qaydada təşkilatların və vətəndaşların işgüzar nüfuzu da müdafiə oluna bilər.

2. Maraqlı şəxslərin tələbləri üzrə vətəndaşın şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə qanunla onun ölümündən sonra yol verilir.

Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi üçün nəinki bəzələrinə həqiqətə uyğun olmayan məlumatlar yayılmış şəxslər, habelə həmin məlumatların təkzib edilməsində öz maraqları olan digər şəxslər (vərəsələr, ailə üzvləri, qohumlar, şərik müəlliflər və s.) də məhkəmədə iddia qaldıra bilərlər.

3. Məhkəmələr şərəf və ləyaqətin müdafiəsi bərdə işlərə baxılarkən üç halı aydınlaşdırmalı və onlara məcmu halında hüquqi qiymət verilməlidir: məlumatın vətəndaşların və təşkilatların şərəf və ləyaqətini ləkələməsi; həmin məlumatların doğru olmaması; bu məlumatların yayılması.

Məhkəmələrə izah edilsin ki, məlumat əxlaqi prinsiplər, istehsal-təsərrüfat, xidmət və ictimai fəaliyyətlə əlaqədar cəmiyyət, kollektiv və yaxud ayrı-ayrı şəxslər arasında vətəndaş bərsində mənfi rəy yaradırsa o, şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumat hesab edilir. Yol verdiyi nöqsanlara görə vətəndaşın tənqid edilməsi onun şərəf və ləyaqətinin ləkənlənməsi kimi qiymətləndirilə bilməz.

Məlumatın doğru olmaması dedikdə onun həqiqətə uyğun olmaması, yəni yalan olması anlaşılır.

Məlumat başqa şəxsə, bir neçə və yaxud qeyri-müəyyən şəxslər dairəsinə bildirildikdə yayılmış hesab edilir. Məlumat mətbuatda dərc edilməklə, radio və televiziya verilişlərində səsləndirilməklə, kinoxronikal proqramlarda nümayiş etdirilməklə, əsərlərdə təsvir edilməklə, yığıncaq və toplantılarda deyilməklə, məktub, ərizə və şikayətləndə göstərilməklə, idarə, müəssisə və təşkilatlardan çıxan sənədlərdə qeyd edilməklə və s. üsullarla yayıla bilər. Məlumatın ona aid olan şəxsə təklikdə bildirilməsi həmin məlumatın yayılması sayılmır.

4. Qanunla xüsusi şikayət verilmə qaydası müəyyən edilmiş rəsmi sənədlərdə (məsələn. Məhkəmə, istintaq orqanlarının qərarlarında və s. rəsmi sənədlərdə) olan məlumatların təkzib edilməsinə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin qaydaları tətbiq edilmir. Belə rəsmi sənədlərdən şikayətlərə müvafiq qanunvericilik aktlarında (mülki, əmək, cinayət və mülki-prosessual və s. qanunvericilik aktlarında) müəyyən edilmiş qaydalarda baxılır. Lakin cinayət, mülki və inzibati hüquq pozuntusu haqqında işin materiallarına əsasən

hazırlanıb kütləvi informasiya vasitəsində istifadə olunmuş yazılarda verilən məlumatlar maraqlı şəxslər tərəfindən onların şərəf və ləyaqətlərinin ləkələnməsi kimi qiymətləndirildikdə bu cür iddialara da şərəf və ləyaqətin müdafiəçisi kimi baxıla bilər.

5. Məhkəmələrin diqqətinə çatdırılsın ki, başqası haqqında yalan məlumat yayan şəxsin hərəkətində cinayətin əlamətləri olduqda (təhqir, böhtan) zərərçəkən şəxslər onun cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi barədə ərizə ilə məhkəməyə müraciət edə, həm də yalan məlumatın təkzib edilməsi haqqında iddia qaldıra bilərlər.

Məhkəmələr şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə işlərə baxarkən cavabdehin əməlinə Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 121-ci maddəsinin III hissəsində nəzərdə tutulmuş hərəkətləri müəyyən etdikdə hər bir halda, həmin Məcəllənin 121-ci maddəsinin I və II hissələrində və 122-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hərəkətləri müəyyən etdikdə isə Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 105-ci maddəsinə uyğun olaraq zərərçəkənin və ya onun nümayəndəsinin bu barədə şikayəti olduğu hallarda cinayət işi başlaya bilər.

Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin 121-ci maddəsinin I və II hissələri, 122-ci maddəsi üzrə cinayət işi başlamağın rədd edilməsi, başlamış cinayət işinin xitam edilməsi, habelə hökmün çıxarılması mülki mühakimə icraatı qaydasında şərəf və ləyaqətin müdafiəsini istisna etmir.

6. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 7-ci maddəsinə müvafiq olaraq başqasının şərəf və ləyaqətini ləkələyən məlumatların doğruluğunu sübut etmək vəzifəsi iddiaçının deyil, cavabdehin üzərinə düşür. İddiaçı mənəvi ziyanın ödənilməsinə tələb etdikdə keçirdiyi fiziki və mənəvi sarsıntıları sübut etməlidir.

7. Vətəndaşın şərəf və ləyaqətini ləkələyən məlumatlar kütləvi informasiya vasitəsilə yayıldıqda, onların həqiqətə uyğun olması sübut edildikdə bu, kütləvi informasiya vasitəsində təkzib edilməlidir.

Əgər işə baxılan vaxt cavabdeh kütləvi informasiya vasitəsinin fəaliyyəti dayandırılmış olarsa və ya onun istehsalına və yayımına xitam verilərsə, yayılmış məlumat haqqında hansı kütləvi informasiya vasitəsində təkzib verilməsi və bunun qaydası məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir. Bu zaman zərərçəkənin arzusu da nəzərə alın bilər.

Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi hüququnun konstitusion hüquq olmasına əsaslanaraq məhkəmələrə izah edilsin ki, maraqlı şəxslər şərəf və ləyaqətlərinin

müdafiəsi üçün kütləvi informasiya vasitəsinə təkzib vermək barədə ilkin müraciət etmədən birbaşa məhkəmədə iddia qaldıra bilirlər.

8. Kütləvi informasiya vasitəsində yayılmış məlumatda vətəndaşın şərəf və ləyaqətini ləkələyən əlamətlər olmadıqda, lakin məlumat onun mənafeyinə toxunduğu hallarda da vətəndaşın bu məlumata dair cavabla həmin ktləvi informasiya vasitəsində çıxış etmək hüququ vardır. Kütləvi informasiya vasitəsinin redaksiyası vətəndaşın tələbini təmin etmədikdə bundan qanunla müəyyən olunmuş qaydada məhkəməyə şikayət etmək olar.

9. Məhkəmələrin diqqətinə çatdırılsın ki, kütləvi informasiya vasitəsində yayılmış şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumata görə kütləvi informasiya vasitəsinin redaksiyası və yazının müəllifi cavabdeh kimi işə cəlb edilməlidir. Redaksiya hüquqi şəxs olmadıqda isə kütləvi informasiya vasitəsinin təsisçisi cavabdeh kimi tanınmalıdır. Müəllifin və yaxud redaksiyanın üçüncü şəxs kimi işə cəlb edilməsi qanuna uyğun hesab edilmir.

Adsız və yaxud təxəllüslə dərc edilən yazılarda şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumatlar olduqda məlumatı dərc edən kütləvi informasiya vasitəsi cavabdehlik daşıyır. Məlumat divar qəzetində və ya çoxtirajlı qəzətdə dərc edildikdə cavabdeh kimi məlumatın müəllifi və həmin qəzet orqanı olan hüquqi şəxs işə cəlb edilməlidir.

Kütləvi informasiya vasitəsində yayılmış materallarda redaksiya və müəllifin mövqelərinin üst-üstə düşməməsi redaksiyanın məsuliyyətini istisna etmir.

Şərəf və ləyaqəti ləkələyən məlumatlar xidməti xasiyyətnamələrdə yazıldıqda xasiyyətnaməni imzalayan vəzifəli şəxs və xasiyyətnaməni verən təşkilat birgə cavabdehlik daşıyır.

10. “Kütləvi informasiya vasitələri haqqında” 21 iyul 1992-ci il tarixli Azərbaycan Respublikası Qanunun 43-cü maddəsinə əsasən bu və ya digər kütləvi informasiya vasitəsində yayılmış, həqiqətə uyğun olmayan məlumat rəsmi xəbərlərdə olmuşdursa; informasiya agentliklərindən və ya dövlət orqanlarının agentlərindən və ya dövlət orqanlarının, ictimai orqanın mətbuat bölmələrindən alınmışdırsa; Milli Məclisin iclasında deputatların, ictimai birliklərin və siyasi partiyaların qurultaylarında, plenumlarında nümayəndələrin çıxışlarında, habelə dövlət orqanlarının və ictimai orqanların vəzifəli şəxslərinin rəsmi çıxışlarında olduğu kimi təkrar edilmişdirsə; qabaqcadan lentə yazılmadan əfirə gedən müəllif çıxışlarında, yaxud qanuna uyğun olaraq redaktə edilməli olmayan mətnlərdə yayılmışdırsa bu məlumatlara görə kütləvi informasiya vasitələri, habelə jurnalist məsuliyyət daşımır. Lakin bu yollarla yayılmış

məlumatların da təkzib edilməsi üçün maraqlı şəxslər məhkəmədə iddia qaldıra bilərlər. Bu zaman məhkəmə onlardan məlumat daxil olmuş vətəndaşları və təşkilatları işə cəlb etməli, həmin məlumatların doğru olmasını sübut etmək vəzifəsini onların üzərinə qoymalıdır.

11. Kütləvi informasiya vasitəsində istifadə edilən materialda vətəndaşın şərəf və ləyaqətinin ləkələnməsini təsdiq edən əlamətin olub-olmamasını müəyyənləşdirmək üçün xüsusi biliyə ehtiyac olarsa, məhkəmə Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 73-cü maddəsinə müvafiq olaraq bu barədə işə mütəxəssis cəlb edə bilər.

12. Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi haqqında iddia təmin edildikdə məhkəmə Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 200-cü maddəsinə müvafiq olaraq qətnamənin qərar hissəsində hüquqi məlumatın nədən ibarət olmasını, hansı məlumatın təkzib edildiyini, məlumatın təkzibedilmə üsulunu (kütləvi informasiya vasitəsində məlumat vermək, həqiqətə uyğun olmayan sənədi dəyişmək, ictimaiyyət qarşısında üzr istəmək və s.) və qaydasını, zəruri olan hallarda isə təkzibin mətnini, qətnamənin icra müddətini göstərməlidir.

Həqiqətə uyğun olmayan məlumatın təkzib edilməsi üsulu həmin məlumatların yayılması üsuluna uyğun olmalıdır.

13. Vətəndaşlar şərəf, ləyaqət, habelə işgüzar nüfuzlarının müdafiəsi barədə qaldırdıqları iddialarda həqiqətə uyğun olmayan məlumatların təkzib edilməsi ilə bərabər, həm də onlara vurulmuş maddi və mənəvi ziyanın ödənilməsinə də tələb edə bilərlər.

Vətəndaşların işgüzar nüfuzlarının ləkələnməsi ilə əlaqədar onlara vurulmuş mənəvi ziyanın ödənilməsi qaydası hüquqi şəxslər barəsində bu cür məlumatların yayılması hallarında da tətbiq edilə bilər.

14. Məhkəmələrə izah edilsin ki, mənəvi ziyanın tutulması bir qayda olaraq vətəndaşların şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının pozulması nəticəsində tətbiq edilir. Vətəndaşların əmlak hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar mənəvi ziyanın tutulmasına qanunvericilikdə bilavasitə müəyyən olunmuş hallarda yol verilir.

Mənəvi ziyanın miqdarı pul ilə ölçülməlidir. Mənəvi ziyanın miqdarını müəyyən edərkən məhkəmələr hər bir iş fərdi yanaşmalı, məlumatın yayılma dairəsini, iddiaçıya yetirilmiş mənəvi və fiziki sarsıntıların xarakterini və dərəcəsini, cavabdehin təqsirini və əmlak vəziyyətini, işin sair diqqətəlayiq hallarını, habelə mənəvi ziyanın ödənilməsi üçün cavabdehin real imkanlarını və qətnamənin icrasının mümkünliyünü nəzərə almalıdırlar.

15. Vətəndaşların şərəf və ləyaqətlərinin müdafiəsi haqqında tələblər qeyri-əmlak xarakteri daşdığı üçün Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 85-

ci maddəsinin birinci hissəsinə müvafiq olaraq onlara iddia müddəti aid edilmir. Lakin iddiaçı şərəf və ləyaqətinin ləkələnməsi ilə əlaqədar ona vurulmuş maddi ziyanın ödənilməsi barədə tələb irəli sürüldükdə, bu tələbə qanunvericilikdə müəyyən olunmuş ümumi iddia müddəti şamil edilir.

16. İddiaçı şərəf və ləyaqətin müdafiəsi tələbi ilə birlikdə və yaxud müstəqil olaraq cavabdehdən mənəvi ziyanın tutulması barədə məhkəmədə iddia qaldırdıqda bu cür iddia ərizələrində dövlət rüsumu iddiaçının tələb etdiyi məbləğdən aılı olmayaraq qeyri-əmlak xarakterli iddialar üçün müəyyən edilmiş miqdarda tutulmalıdır.

17. Məhkəmələrə izah edilsin ki, Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsinin 122-ci maddəsində müvafiq olaraq şərəf və ləyaqətin müdafiəsi ilə əlaqədar işlərdə bir neçə cavabdeh olduqda (məsələn, kütləvi informasiya vasitəsinin redaksiyası və məlumatın müəllifi) məhkəməyə iddia ərizəsi iddiaçının seçməsinə görə cavabdehlərdən hər hansı birinin yaşadığı və ya olduğu yerə görə verilə bilər.

18. Məhkəmələrə tapşırılsın ki, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi ilə əlaqədar işlərin məhkəmə baxışına hazırlanması, məhkəmə baxışı və qətnamələrin icrasına diqqəti daha da artırınsınlar, vətəndaşların şərəf və ləyaqətlərinin pozulması hallarının qarşısını almaq üçün qanunvericilikdə müəyyən olunmuş profilaktik tədbir və vasitələrdən geniş istifadə etsinlər.

19. Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinə, Naxçıvan Muxtar Respublikasının, Ali Məhkəməsinə, Bakı şəhər Məhkəməsinə tapşırılsın ki, şərəf və ləyaqətin müdafiəsi ilə əlaqədar işlərə I instansiya, kassasiya və nəzarət qaydasında baxdıqda bu sahədə qanunvericiliyin düzgün tətbiq edilməsinə nəzarəti daha da gücləndirsinlər. Nöqsanların aşkar edilməsi və aradan qaldırılması üçün vaxtaşırı ümumiləşdirmələr aparsınlar, icmal məktubların tərtib edilməsi və müzakirəsi təcrübəsindən geniş istifadə etsinlər.

20. Bu qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar olaraq SSRİ Ali Məhkəməsi Plenumunun “Vətəndaşların və təşkilatların şərəf və ləyaqətlərinin müdafiəsi haqqında SSR İttifaqı və müttəfiq respublikaların mülki qanunvericiliyi Əsaslarının 7-ci maddəsinin məhkəmə təcrübəsində tətbiq edilməsi barədə” 2 mart 1989-cu il tarixli qərarı Azərbaycan Respublikasının ərazisində qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

“Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiqi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun Qərarı

03 noyabr 2008-ci il, №7

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikasında məhkəmə-hüquq islahatlarının müvəffəqiyyətlə həyata keçməsi, Respublikamızın İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiyaya qoşulması nəticəsində insanların şərəf və ləyaqətlərinin, şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının və mənəvi maraqlarının dövlət tərəfindən qorunmasına diqqət artmışdır. Təsadüfi deyildir ki, Respublikamızda son illər qəbul edilmiş bir sıra normativ aktlarda mənəvi zərərin ödənilməsi insan hüquqlarının və əsas azadlıqların müdafiəsi vasitəsi kimi müəyyən edilmişdir. Məhkəmə təcrübəsinin öyrənilməsi və ümumiləşdirilməsi göstərir ki, son illər mənəvi zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar iddiaların sayı xeyli artmışdır. Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyində mənəvi zərər anlayışının, tətbiqi əsaslarının, hesablanma qaydasının müəyyən edilməməsi bu növ iddialar üzrə qərarlar qəbul edilməsində müəyyən çətinliklər yaradır və vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına mənfi təsir göstərir. Mənəvi zərərin ödənilməsi ilə bağlı qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən düzgün tətbiq olunması və vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşması məqsədilə Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALIR:

1. Məhkəmələrə izah edilsin ki, mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddialara baxarkən Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasını, “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiya”nı, bu Konvensiyaya dair Protokolları, mənəvi zərərin ödənilməsini nəzərdə tutan milli qanunvericilik aktlarını, habelə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentlərini rəhbər tutmalıdırlar. “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiya”nın 41-ci maddəsinə və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentlərinə əsasən mənəvi zərər şəxsə qeyri - əmlak, habelə əmlak zərəri vurulduqda ödənilə bilər. Konkret hüquq münasibəti üzrə milli qanunvericilik aktında mənəvi zərərin ödənilməsinin mümkünlüyü barədə birbaşa göstərişin olmaması bu barədə tələbin rədd edilməsi üçün əsas deyildir. Mənəvi zərərin vurulması ilə əlaqədar yaranan hüquq münasibətlərinə müvafiq qanunvericilik aktları, habelə Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin IX bölməsinin (Mülki hüquq pozuntularından (deliktlərdən) əmələ gələn öhdəliklər) qaydaları tətbiq edilir.

2. Plenum izah edir ki, Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin, “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiya”nın müddəaları və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentləri baxımından “mənəvi zərər” anlayışı insanın anadangəlmə və ya qanun əsasında ona mənsub olan şəxsi qeyri -əmlak xarakterli hüquq və azadlıqlarının, habelə əmlak hüquqlarının pozulması nəticəsində mənəvi sarsıntı və iztirab keçirməsini ifadə edir. Zərərçəkən fiziki şəxsin mənəvi sarsıntı keçirməsi dedikdə ona qarşı törədilən qanunsuz hərəkətin və ya hərəkətsizliyin şüurunda müəyyən mənfi psixi reaksiyaya səbəb olması, iztirab keçirməsi dedikdə isə onun sağlamlığının pozulması nəticəsində fiziki əzab çəkməsi anlaşılır. Mənəvi zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar qanunvericiliyin müddəaları nəzərə alınmaqla şəxsə mənəvi zərər vurulması onun yaxın qohumlarını və ya iş yerini itirməsi, fəal ictimai həyat tərzindən məhrum olması, şəxsi, ailə və tibbi sirlərinin açılınması, şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzunun ləkələnməsi, hər hansı başqa hüquqlarının müvəqqəti olaraq məhdudlaşdırılması və ya həmin hüquqlardan məhrum olması, sağlamlığına xəsarət yetirilməsi və s. hallarda özünü büruzə verə bilər. Mənəvi sarsıntı və iztirabın ağırlıq dərəcəsi mənəvi zərərin ödənilməsi tələbinin rədd edilməsi üçün əsas deyildir.

3. Plenum izah edir ki, mənəvi zərərin ödənilməsi barədə Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin müddəaları baxımından mənəvi zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququ yalnız fiziki şəxslərə aiddir. Fiziki şəxslərin işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatların yayılması ilə bağlı mənəvi zərərin ödənilməsinə tənzimləyən qaydalar sahibkarlar barəsində belə məlumatların yayılması hallarına da şamil edilir. Hüquqi şəxsin təsərrüfat fəaliyyəti və s. funksiyaları barədə yanlış məlumatların yayılması, haqsız rəqabət üsul və vasitələrindən istifadə olunması (təsərrüfat fəaliyyətinin nüfuzdan salınması və təqlidi, istehlakçıların çaşdırılması və s.) nəticəsində onun işgüzar nüfuzuna qəsd edildikdə həmin hüquqi şəxs Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21-ci və 1097.1-ci maddələrinə müvafiq olaraq ona vurulmuş maddi zərərin ödənilməsinə tələb edə bilər. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 181.6 və 183-cü maddələrinə əsasən cinayət işləri üzrə mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddia zərərçəkmiş şəxsin xahişi ilə prokuror tərəfindən də verilə bilər. Cinayət mühakimə icraatı zamanı mülki iddia cinayət təqibi başlandıqdan məhkəmə istintaqı başa çatanaqədək yalnız yazılı şəkildə verilməlidir. Həmin Məcəllənin 186-cı maddəsinə görə cinayət mühakimə icraatı zamanı mülki iddia, o cümlədən mənəvi zərərin ödənilməsi barədə mülki iddia vermiş şəxs məhkəmə hökm çıxarmaq üçün müşavirə otağına gedənədək cinayət

təqibi üzrə icraatın istənilən anında iddiadan imtina etməyə haqlıdır. Bu hüquqlara mənafeyinin müdafiəsi üçün prokuror tərəfindən mülki iddia verilmiş şəxslər də malikdir. Lakin nəzərə almaq lazımdır ki, prokurorun mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddiasından imtina etməsi zərərçəkmişə həmin iddianı müdafiə etmək hüququndan məhrum etmir.

4. Şəxsə mənəvi zərərin vurulması mənəvi sarsıntı və iztirablara səbəb olan istənilən xarakterli qeyri-hüquqi hərəkət və ya hərəkətsizlikdə (mülki, cinayət, inzibati və s. hüquq pozmalarda) ifadə oluna bilər. Zərərvuran şəxsin eyni əmələ görə mülki, inzibati və yaxud cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi zərərçəkənin ondan həm də mənəvi zərərin ödənilməsinə tələb etmək hüququnu istisna etmir. Mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi iddiaçının şəxsiyyəti ilə əlaqədar olduğu üçün bu tələb üzrə hüquq varisliyinə yol verilmir. İddiaçı məhkəmə tərəfindən bu iddia üzrə qətnamə qəbul edilənə kimi vəfat edərsə, Azərbaycan Respublikası MPM-nin 261.0.7-ci maddəsinə əsasən həmin iş üzrə icraata xitam verilməlidir. İddiaçının xeyrinə mənəvi zərərin tutulması barədə qətnamə qanuni qüvvəyə mindikdə və o, həmin məbləği alana kimi vəfat etdikdə bu tələb vəərəsəlik üzrə keçir.

5. Mənəvi zərərin məbləği, habelə zərərin ödənilməsinin digər formaları iddia ərizəsində konkret göstərilməlidir. Buna əməl olunmaması Azərbaycan Respublikası MPM-nin 152.1.1-ci maddəsinə əsasən iddia ərizəsinin geri qaytarılması üçün əsasdır.

6. Mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi bu tələbin irəli sürülməsinə səbəb olmuş iddia ilə birlikdə və yaxud belə iddia olmadan müstəqil, habelə cinayət mühakimə icraatı zamanı irəli sürülə bilər. Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 179.2-ci maddəsinə görə mülki prosesual qanunvericiliyin normaları cinayət mühakimə icraatının prinsiplərinə zidd olmadıqda və mülki iddia üzrə icraatda zəruri olan qaydalar Cinayət Prosesual Məcəlləsində nəzərdə tutulmadıqda mülki prosesual normaların tətbiqinə yol verilir. Məhkəmələr cinayət mühakimə icraatı qaydasında mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddialara baxdıqda Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 189-191-ci maddələrində müəyyən olunmuş qaydaları nəzərə almalıdırlar.

7. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1115-ci maddəsinə əsasən zərərin ödənilməsi zərərin əvəzini naturada ödəməklə və ya vurulmuş zərərin əvəzini pulla ödəməklə həyata keçirilə bilər. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, mənəvi zərərin əvəzi bir qayda olaraq pulla müəyyən edilir və ödənilir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 23-cü maddəsində müəyyən edilən

hallarda mənəvi zərər cavabdehin üzərinə müəyyən vəzifələr qoyulmaqla ödənilə bilər (məsələn, şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuza zərər vuran yanlış məlumatların təkzib edilməsi, zərərçəkən şəxsdən üzr istənilməsi). Məhkəmə işin konkret hallarından asılı olaraq qəbul etdiyi qətnamə ilə pozulmuş hüququn bərpa edilməsini mənəvi zərərin ödənilməsi kimi qiymətləndirə bilər.

8. Plenum izah edir ki, Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1097-ci maddəsinə müvafiq olaraq mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddia o hallarda təmin edilə bilər ki, iddiaçının fiziki və mənəvi sarsıntılar keçirməsi, bunların cavabdehin qanunsuz hərəkəti və ya hərəkətsizliyi nəticəsində baş verməsi, qanunsuz hərəkət və hərəkətsizliklə mənəvi zərər arasında səbəbli əlaqənin olması və zərərvuran şəxsin təqsiri müəyyən edilmiş olsun. Məhkəmə mənəvi zərərin ödənilməsi barədə tələblərə baxdıqda mülki məsuliyyətin yaranması əsaslarını müəyyən etməklə bərabər zərərçəkənin mənəvi sarsıntı və iztirablara məruz qalmasının nədə ifadə olunmasını, bunların hansı şəraitdə və hansı hərəkət (hərəkətsizlik) nəticəsində baş verməsini, zərərvuran şəxsin təqsirini, zərərçəkən şəxsin hansı mənəvi sarsıntı və iztirablar keçirməsini, zərərçəkənin bunları hansı məbləğdə və sair maddi formada qiymətləndirməsini aydınlaşdırmağa borcludur.

9. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, mülki qanunvericilikdə müəyyən olunmuş zərərvuran şəxsin təqsirindən asılı olmayaraq maddi məsuliyyət daşması halları eyniliklə mənəvi zərərin ödənilməsi barədə iddialara da aiddir (məsələn, yüksək təhlükə mənbəyinin vurduğu zərəərə görə (Mülki Məcəllənin 1108.1-ci maddəsi); malın, işin və ya xidmətin qüsurları nəticəsində vurulmuş zərəərə görə (Mülki Məcəllənin 1128.1-ci maddəsi); təhqiqat, ibtidai istintaq, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının qanunsuz hərəkətləri ilə vurulmuş zərəərə görə (Mülki Məcəllənin 1101.1-ci maddəsi və s.).

10. Plenum izah edir ki, mənəvi zərərin miqdarı işin konkret hallarından asılı olaraq məhkəmə tərəfindən müəyyən edilir. Bu zaman mənəvi zərərin baş verməsinə səbəb olmuş hərəkətin və ya hərəkətsizliyin təhlükəlilik dərəcəsi, bunun nəticəsində zərərçəkənin keçirdiyi mənəvi iztirab və sarsıntıların xarakteri və ağırlığı, zərərvuran şəxsin təqsiri (qəsd və yaxud ehtiyatsızlıq) və əmlak vəziyyəti, zərərçəkən şəxsin fərdi xüsusiyyətləri (azyaşlı və yaxud qadın olması, səhhəti ilə əlaqədar mənəvi sarsıntı və iztirablara dözümlü, peşə və sənəti, cəmiyyətdə nüfuzu və s.), habelə işin sair diqqətəlayiq halları nəzərə alınmalıdır. Zərərin məbləği ağılabatan və ədalətli olmalıdır.

11. Mənəvi zərərin ödənilməsi barədə işlərə baxıldıqda mülki və mülki prosessual qanunvericiliyin ümumi müddəaları ilə bərabər xüsusi qanunvericilikdə müəyyən olunmuş müddəalar, habelə adətlər, əxlaq normaları

da nəzərə alınmalıdır. Azərbaycan Respublikası Əmək Məcəlləsinin 290-ci maddəsinin 3-cü hissəsinə əsasən işəgötürən əmək münasibətləri prosesində işçiyə vurduğu mənəvi zərərə görə maddi məsuliyyət daşıyır. İşçiyə mənəvi zərərin ödənilməsi ilə əlaqədar müddəalar Əmək Məcəlləsinin 290-ci maddəsi ilə yanaşı bir sıra başqa maddələrində də (məsələn: 2, 16, 194, 195, 196, 202, 288 və 300-cü maddələrdə) nəzərdə tutulmuşdur. İşəgötürənin hər hansı qanunsuz hərəkəti və ya hərəkətsizliyi nəticəsində işçiyə vurulmuş mənəvi zərərin məbləği Əmək Məcəlləsinin 290-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydada müəyyən edilməlidir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1128.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq malın, işin və ya xidmətin konstruksiya, resept və digər qüsurları (keyfiyyətsiz məhsul) nəticəsində, habelə mala (işə, xidmətə) dair yanlış və ya yarımçıq informasiya nəticəsində fiziki şəxsin həyatına, sağlamlığına və ya əmlakına dəyən zərərin əvəzini malın satıcısı və ya istehsalçısı, işi görmüş və ya xidməti göstərmiş şəxs (icraçı), təqsirli olub-olmadığına və zərərçəkənin onlar ilə müqavilə münasibətlərində olub-olmadığına baxmayaraq ödəməlidirlər. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, mənəvi zərər mənəvi sarsıntı və iztirabların əvəzinin ödənilməsinə yönəldiyi üçün istehlakçıların hüquqları pozulduğu hallarda mənəvi zərərin məbləği malın (işin, xidmətin) dəyərindən deyil, istehlakçının məruz qaldığı mənəvi sarsıntı və ya iztirablardan asılı olaraq müəyyən edilməlidir.

12. Plenum izah edir ki, mülki işlər üzrə mənəvi zərərin ödənilməsi tələbi əmlak xarakteri daşdığına görə bu barədə müstəqil tələb kimi irəli sürülən iddia ərizələrindən dövlət rüsumu “Dövlət rüsumu haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 8.1-ci maddəsində müəyyən olunmuş məbləğlərdə - tələb olunan mənəvi zərərin məbləğindən asılı olaraq, zərərin ödənilməsi üsulu əmlak xarakterli tələblə əlaqədar olmadıqda isə qeyri-əmlak xarakterli iddialar üçün müəyyən edilmiş məbləğdə ödənilməlidir.

13. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 384.0.1-ci maddəsinə görə şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının və digər qeyri-maddi nemətlərin müdafiəsi haqqında tələblərə iddia müddəti şamil edilmir. Plenum izah edir ki, mənəvi zərərin pulla və s. maddi formada ödənilməsi tələbi əmlak xarakteri daşdığına görə bu cür tələblər müstəqil iddia kimi irəli sürüldükdə həmin tələblərə iddia müddəti şamil edilir.

14. Məhkəmələr nəzərə almalıdırlar ki, sağlamlığa xəsarət yetirməsi ilə əlaqədar mənəvi zərərin ödənilməsi barədə icra vəzəqələri üzrə ödənişlər Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 965.2.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq təşkilatların və sahibkarların bank hesablarından birinci növbədə tutulur.

15. Azərbaycan Respublikasının məhkəmələrinə tövsiyə edilsin ki, mənəvi zərərlə əlaqədar işlərə baxdıqda “İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi Haqqında Konvensiya”nın normalarından və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin presedentlərindən geniş istifadə etsinlər.

16. Bu qərarın qəbul edilməsi ilə əlaqədar “Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 1999-cu il 14 may tarixli 4 №-li qərarının 13, 14, 15, 16-cı bəndləri qüvvədən düşmüş hesab edilsin.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri
Ramiz Rzayev

İSTİFADƏ OLUNMUŞ MƏNBƏLƏR VƏ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramının təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı, Bakı şəhəri, 27 dekabr 2011-ci il. <http://www.azertag.com>
2. Azərbaycan Respublikasının Qanunlar Külliyyatı. (Azərbaycan dilində). Bakı 2011.
3. Azərbaycan Respublikasının Məcəllələr Külliyyatı. (Azərbaycan dilində), Bakı, 2011.
4. Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi. Bakı 2011.
5. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Bakı. 2011.
6. Azərbaycan Respublikasında kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafına dövlət dəstəyi Konsepsiyası, www.presscouncil.az/metbuat-shurasi/KIV.../KIV-Konsepsiya.doc
7. Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin Azərbaycanla bağlı qərar və qəraradları. (Azərbaycan və ingilis dillərində) Bakı, 2010
8. Beynəlxalq hüquq. Ümumi hissə. Dərs vəsaiti. Bakı. 2000.
9. Əliyev Ə. İ. Xaricilərin beynəlxalq hüquqi statusunu tənzim edən normalar. Beynəlxalq hüquq. 1998, N 2.
10. Əhmədova A.S. “İnformasiya cəmiyyəti şəraitində insan hüquqlarının reallaşma imkanları.” Bakı: “İnformasiya Texnologiyaları” nəşriyyatı, 2009
11. İbayev V. İ. Beynəlxalq humanitar hüquq. Bakı 2001.
12. İfadə azadlığı. İnsan hüquqlarına dair məlumat kitabçası. N 2. Avropa Şurası, 2004.
13. “İnformasiya əldə etmək haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun şərhı. Bakı. 2006
14. Hüseynov L.H. Beynəlxalq hüquq, Bakı, 2000,
15. Jurnalistika və hüquq. Bakı 2002.
16. Jurnalistin hüquq məsləhətçisi. Bakı, 2003.
17. Məcidov S. T. Ədliyyə-media münasibətləri milli və beynəlxalq hüquq kontekstində. Qanunçuluq. Hüquq jurnalı. № 07 iyul (2010)
18. Məcidov S. T. Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü şəraitində informasiya təhlükəsizliyi və media hüquqları. Qanunçuluq. Hüquq jurnalı. № 10 oktyabr (2010)

19. Mehdiyev R.Ə. Azərbaycanın efir məkanı: problemlər və vəzifələr. “Azərbaycan” qəzeti, 07 oktyabr 2009.
20. Media etikas. Bakı 2008.
21. Media qanunvericiliyi: yenidənqurma ideyaları. Bakı, 2008.
22. Məmmədli C.Ə. Jurnalistikaya giriş. Dərs vəsaiti. Bakı, 2001.
23. Məmmədov R. K. Beynəlxalq hüquq normalarını Azərbaycan Respublikasının hüquq sistemində implementasiyası. Sosial–siyasi problemlər. XI buraxılış. Bakı 2004.
24. Məmmədov R. K. Beynəlxalq cinayət hüququ və Azərbaycan Respublikasının cinayət qanunvericiliyi. Dissertasiya işi. Bakı. 2004.
25. Reklam işi. Ali və orta ixtisas məhkəbləri üçün dərslik. Bakı 1997.
26. Антон Серго “Интернет и право”. М.: 2003
27. Бирюков П.Н. Международное право. Учебное пособие, М. 2000
28. Бородин К.Б. Проблемы правового регулирования отношений в сети Интернет. «Современные проблемы юридической науки». Часть I. Материалы VII Международной научно-практической конференции молодых исследователей. Челябинск, 2011
29. Городов О. А. Информационное право. М.: Проспект, 2009.
30. Гусейнов Л.Г. Конституция Азербайджанской Республики, право человека и международное право. *Beynəlxalq hüquq*, 1998. № 1.
31. Игнотенко Г.В. Международное сотрудничество в борьбе с преступностью. Учебное пособие. 1980.
32. Даниленко Г.М. Применение международного право во внутренней правовой системе России. *Государство и право*. 1995, № 11.
33. Жарова А.К. Интернет, глобализация и международное право, *Общественные науки и современность*. 2004. № 6.
34. Лапина М. А., Ревин А. Г., Лапин В. И. Информационное право. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004;
35. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: Учебник. М.: 2000.
36. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть. М., 1998.
37. Лукашук И.И. Конституция Россия и международное право. РЕМП. 1995-1996.
38. Марочкин. С. Ю. Действие нормы международного права в системе Российской Федерации. Тюмен 1998.

39. Международные акты о правах человека. Сборник документов. М., 2000.
40. Международные акты о правах человека. Сборник документов. Сост. д.ю.н., проф. В.Е.Карташкин. д.ю.н., проф. Е.А.Лукашева, 2-ое изд., доп. М.; 2002.
41. Мелюхин И.С. Информационное общество: истоки, проблемы, тенденции развития. - М.: 1999.
42. Средства массовой информации и международное право. //Материалы 2-й научно-практической конференции молодых ученых Дипломатической академии МИД РФ. - М.1999.
43. Правовые основы сотрудничества в области аудиовизуальных средств массовой информации. //Материалы 3-й научно-практической конференции молодых ученых Дипломатической академии МИД РФ. - М.: 2001.
44. Akdeniz, Y., "Introduction," in Legal Instruments for Combating Racism on the Internet, Council of Europe Publishing, Human Rights and Democracy Series, 2009
45. Akdeniz, Y., Internet Child Pornography and the Law: National and International Responses, Ashgate, 2008.
46. Bassiouni M. Cherif, "The Time Has Come for an International Criminal Court", 1 Indiana International and Comparative Law Review 1-43 (1991).
47. Freedom of Expression on the Internet, www.osce.org/fom/80723
48. The European Convention on Human Rights, <http://www.hri.org/docs/ECHR50.html>
49. International Covenant on Civil and Political Rights, <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>
50. Emerson T. I. Toward a general theory of the First Amendment. 1966
51. Emerson T. I. System of freedom of expression. 1970
52. Schauer Frederick. Must Speech Be Special. 1983.
53. Vinsent Blasi. The Checking value in first amendment theory. 1977.
54. U. Karpen, The Constitution of the Federal Republic of Germany, Essays on Basic Rights and Principles of the Basic Law. (Baben-Baden; 1988) at page 97, section 18.)

55. Weimann, G., Terror on the İnternet: The New Arena, the New Challenges (Washington: US Institute of Peace, 2006)
56. <http://assembly.coe.int>
57. <http://www.article19.org>
58. <http://www.judicialcouncil.gov.az>
59. <http://www.justice.gov.az>
60. <http://news-az.trend.az>
61. <http://www.genprosecutor.gov.az>
62. <http://www.internet-law.ru>
63. <http://www.meclis.gov.az>
64. <http://www.coe.az>
65. <http://www.constcourt.gov.az>
66. <http://www.copag.gov.az>
67. <http://president.az>
68. <http://www.supremecourt.gov.az>
69. <http://www.xalqqazeti.com>

Səyyad Məcidli (Məcidov)

*Beynəlxalq hüquq və Azərbaycan Respublikasının
media qanunvericiliyi*

(Dərs vəsaiti)

Kitab Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının maliyyə yardımı ilə Avropaya İntegrasiya Mərkəzi (AİM) tərəfindən nəşr edilmişdir.